

szentenciaírás ítéletírás; redactarea sentinței; Abfassung des Urteils. 1704: Annak utána azt is kívánta, hogy a sententia-írással siessenek, hadd küldhesse fel hamar, hogy resolútiót vehessen róla [WIN I, 193].

szentencialevel ítéletlevél; sentință (redactată); schriftlich abgesetztes Urteil, Vollurteil. 1567: kerdeztwnk tanachot Nemely wraymtwl es feyerwary Ambrws Dolgarwl hogy kellene az Sentencia Azerth : k: Myndyarasth, Myndyarasth, Myndyarasth (így!), Jde Nekwnk kwdlgye megh az Sentencia lewelet cum toto processu feyerwary ellen [Gyf; BesztLt 81 Thomas Krechner és Lucas Pystakj a beszt-i bírőhoz és tanácsához]. 1570: Nylas Matthe hithy zerent vallya hogy Jelen volt mykor Zabo Simon Sentencia lewelet Magat Be Jkhatta az felseo hazakba | Bezterchey Gërgh Eskwt polgar, Ezt vallya hogy ... Mykor Zabo Simon megh Jeot volna az Sentencia Lewelel es Magat Be akarya volt Jktatny ... Mongya az Notarius ... ez Sentencia Borbel Benedekre zol [Kv; Tjk III/2. 117, 119–20]. 1574: Kiüanuan penig az meg irt, azzony procatora, hagi mi az mi Elobbi deliberacionkatt, sente(n)cia Leuelben Nekye ky lratnak es eo Jgassaganak meg Oltalmazásara, Annak okaertt my egenlo Jteletunkbol, az meg irt, elobi deliberacionkat, az protocolumbol illien Jgéknel ki ky lratuk [Fejér m.; KCs]. 1610: protestalok, hogy nem tartoznam vele, de igazsagomnak nagjobbban walo meg te czeseert bizonitok elled, hogy Sententiá leweleddel nem eltel Semmiben [UszT 20/224]. 1624: Az chjkeke faluakott* perly vala, Beldj Kelemen Vram : Eléöttéok : s akkor Beldi Vramott megh Nyerek az chjkeke faluyak : flos : 3 : valtanak Sententia Leuelett, Beldj Vram ellen : az Vtton Nyerek megh hagi Chjkeke faluaban Semmj Jussa nem leon Beldi Vramnak [BLT 3 Fodor Gergelj chjkekefalui ppix. vall. — "Csekefalvi (Cs) lakos].

szentenciátus bírósági ítélet/végzés; sentință (judecătorească); Gerichtsurteil. 1782: meg zabalásztottván az Erdély országban grassalodo Parasztság Toroczko is azon Refractorius Parasztkora tett Articulusokban bé van reskesztve, de nem tsak articulusok hanem Felséges IVdik Károly Császár által sokszori Földes uraik ellen valo rugodzásokért Sentenciatuosokis [Thor. XX/4].

szentenciáz 1. ítéletet megfogalmaz; a redacta o sentință; Abfassen/Absetzung des Urteils. 1592: te az alat az tablan czielekettel, az mit czielekettel, en penigh az Vrnk parancziolattiahhoz tartwa(n) magamat, sententiasztal az Tablan, minek okaertt miért hogy te twdwa(n) ebben az vrnk parancziolattiat, ahoz nem tartottad magadatt, hane(m) clandestine sentenciasztal es obrualni akartal [UszT]. 1597: Tilalammak az oka hogy ne(m) az napzott napra jeottel ide, hanem az eleött: per hoc (!) ereöttlen, merth en megh bizonyitom most(is) az birual hogy ne(m) az napzott napon sententiaztak [i.h. 11/30].

2. vkít ~ átv is vki ellen ítéletet hoz, vkít elítél; a condanna pe cineva; aburteilen, ein Urteil fällen. 1610/1631: engem senki notaban nem cyten, nem Conuincalt, sem Aggraualt, nem sententiaztott [Gerend H; JHb XXXIX/12]. 1676: Ott benne, úgy hallom engem sententiaznak; az szégyen magyarok is, hogy közikben nem mehettem eddig is, mind a hadakbeliek, mind az otthon valók engem átkoznak [TML VII, 313 Teleki Mihály a fej-hez]. 1678: Lelkem Battyám, ne sententiazzatok engemet annyiszor, ne is ijesztsze-

tek örökké az Portával, igazán irhatnám Kgdik, az tréfáról Kglit követem [TML VIII, 264 ua. Rhédei Ferenchez].

Szk: **halálra** ~. 1650: az Malefactort halálra sententiaztak [UszT 13a]. 1654: Én Udvarhely szeki Fülei Daniel Maczkos Janos fia (így!) ... Kiraly Janos szolgaianak ... megh öletesebe(n) jele(n) volta(m), es mind harmunkat azo(n) Jffiu legennek halálért az Mag(istra)tus Törüenniel prosequa(n)ta, mind harmunkat mint Consentienseket az Törüeni halálra sententiaztott [Fog.; KCs 1430 David Janos kezével]. 1753: Vánka György ... lopás miat ... Egeres váráb(an) fogva tartván halálra sententiaztak ... hanem a Csáki vrak pártját fogván ki szerzették [JHb XXX, 9 Steph. Rettégi de Kis Budak (39) jur. not. com. Dobocensis vall.] * **karóra** ~. 1710: Sententiaztak meg egy katonát az sényői kalvánista praedikátorért ... Sententiazták torturára, azután karóra [SzZs 277] * **rabságra** ~. 1678: 22. Aprilis fővezér maga nagy sokaság között császár hadiseriffivel örökös rabságra sententiazá őket, úgy mint az fényes Porta és Erdély árulóit [TML VIII, 178 Bethlen Farkas Teleki Mihályhoz] * **tortúrára** ~ → **karóra** ~.

szentenciázás átv elítélés; condemnare; Verurteilung. 1669: Minthogy azért méltatlan praesumptio miatt szenvedem az sententiázást, hiszem, Istenem megszám engem [TML IV, 603 Teleki Mihály Nalácz Istvánhoz].

szentenciázhat (vmire) ítéltet; a putea condamna (la ...); straffällig sein. Szk: **notára** ~. 1678: Kapi uram dolga ad tertium evocáltatván notára, azon az articuluson az ország elméje ott járt, notára nem sentenciázhatják, de az conclusum az, meg fogják [TML VIII, 93 Macskási Boldizsár Teleki Mihályhoz].

szentenciázó ítélethozó, elítélő; care condemnă; Urteil fällend. 1710 k.: Osztan Teleki a fejedelem s fejedelemszszonynak és abba az engemet előre sentenciázó tanácsba elévitte Rhédeivel együtt sok nékiek egyszer másszor irt leveleimet, és egymás mellé tévén, világos lett, hogy nem én leveleim, aminthogy nem is az volt [BÖn. 713–4].

szentenciázott elítelt; care este condamnat; Verurteilt. 1568: Margaretha vxor Johannis thuri ... fassa est ... netorisset vxor Petri grúz az anyad wolt az rezeges bestye hires kwrwa pelengerezet ne(m)zetw bestye Kurwafi sentenciazoth kurwaffi [Kv; Tjk III/1. 146]. 1667: Azt mondotta, nem sentenciázott személy ő, hogy ötlet maga személyében is böcselenitük [TML IV, 150 Bánfi Ágnes Teleki Mihályhoz].

szentenciáztatás elítéltetés; condemnare; Ab/Verurteilung, Verurteilt werden. 1662: Zólyomi Dávid törvénytelen magaviselése, fejedelemnek a tanácsurakkal amiatt való búslakodások, végre megfogattatása, törvény szerint való szentenciáztatása, fogsága, halála [SKr 148 tartalomjelző fejezetcímbe].

szentenciáztatik (el)ítéltetik; a fi condemnat; verurteilt werden. 1657: Bethlen Gábor életében valami fosztogatásbéli csintalanságért megfogattatván és sentenciáztatván, meg akamak vala ölni, s te nyertél vala kegyelmet az fejedelemtől [KemÖn. 118]. 1675: Lengyel István Deáktól az ser feozeoteol egy Lengyel leány terhes szolgálóját kértük, ... Az Lengyel serfeozeo leány ki koszorúzással sen-

tentiaztván az Hengérnek az ki koszoruzásért adtunk f — d 60 [Kv; Szám. 34/LVI. 6–7]. 1769: A kik másakat az Eo Felsége birodalmán kívül valo országolva főképpen katonai szolgálatra ki szokni akarot házánál tartana duggatna, Nem hogy a Magistratusnak hírré tenne az ilyen közönséges Munkára a bunnak mivoltához hosszab, vagy rövidebb időig sententiaztatik és büntettetik [UzsLX XIII. 97].

Szk: *fogságra* ~. 1813: Kerekes Janos ... a' Segesvári Tzukházba, 4. Esztendei fogságra Sententiaztatott [Dés; DLt nyomt. kl.] * *halálra* ~. 1631: Hallotta(m) asztis szajabol Valaszutj Istuannak egy nehan szor, hogy Kolosuaratt halálra Sententiaztatott, es ha gratiaual nem érték uolna ugyan meghis eolték uolna [Abrudbánya TA; Törzs. Jo. Vayda jur. civ. (35) vall.]. 1652: Czegeben^a lako Magjari Mihaly, mivel hűtötlenül töle el szokót feleséget Szolga Margithot elegeg kereste; egész Debrecenig jart költ. Az is nyilván vagon hogy mar az előt is paraznasagaert sententiaztatot volt [Szjk 69. — *SzD]. 1711: Noha ennek előtte in Anno 1697 Balog Mihálné nős parázáságb(n) Comperiáltatva(n), az Szent Isten és a nemes Ország Törvénye szerint halálra sententiaztatott volt [Dés; Jk 357b]. 1796: de ... magok le kötelezesek ellen is Földes Uraik ellen rugodozni meg nem szüntenek volna, némellyek közülök halálra sententiaztatottak és a' Corifeusok közül egy néhányan felis akasztottak [Mv; TLev. 5/16 Transm. 15 tábl. — *A jb-ok] * *pálcázásra* ~. 1674: Hadnagy Ura(m) eo kglmeis fogattattván megh egy legényt Isten ellen valo rut szitkaiért ... pálcázásra sententiaztatott [Kv; Szám. 34/L. 10].

szentenciáztatott elítelt; care a fost condamnat; verurteilt. 1677: Szász és Magyar Városokon, a' Sententiaztatot latrok, in loco delicti találtattottak, lopot marhákkal találtat parasztok, arestáltathassanak [AC 267].

Szk: *halálra* ~. 1677: Hogy ha a' Generalis Círcálásban ki-adatot, és halálra sententiaztatot, Urak vagy Nemes emberek udvarokban, és hátok meget lévő gonosztévő emberek meg-tudatnak, azon helybéli Tisztek kéresek kézhez [AC 126–7]. 1704: Az én szerelmes édesanyámhoz nemes Erdélyországhoz alázatos supplicatioja minap főkancellárius és gróf, most pedig halálra sententiaztatott Bethlen Miklósnak [WIN I, 178].

szentencionális ítélet; sentință; Urteil. 1785: ezt az igazságot erőssíti azis Hogy az elő hozott Reflexionak 2dik Punctumában citált Sententialisban ez szok olvastatnak^a [Torockó; TLev. 6/1. 20a Transm. — *Köv. az idézet].

szentes vallásos, kegyes, jámbor; cucernic, cuvios, evlavios, religios; fromm, religiös. Szn. 1602: Szentes Bálint szab. [Jenőfva Cs; SzO V, 222] | Szentes János szab. [Madéfv Cs; SzO V, 224] | Szentes Sándor lófő [Taploca Cs; SzO V, 230] | Szentes György szab. [Lemhény Hsz; SzO V, 186]. 1603: Petrus Szentes [Harasztkerék MT; SzO V, 251]. 1614: Szentes Pal pp [Dánfva Cs; BethU 474] | Szentes Janos pp Szentes Tham(as) Ar(vaia) pp [Jenőfva Cs; i.h. 478] | Zentes Mihaly pped Szentes Janos lib. judex Szentes Pal jb [Madéfv Cs; i.h. 460] | Szentes Matene jb Zentes Mihali Zegensegh miá zolga [Bodok Hsz; i.h. 271] | Zentes Géorgi pp [Lemhény Hsz; i.h. 337]. 1798: Szentes Josef Kovacs (mester) [Kv; KovCjk II. 2b]. XVIII. sz. v.: Szentes Istvánné [Páké Hsz; HSzjP]. 1863: Szentes Károly [Kv; Végr.].

szentgericei a Szentgerice (MT) tn -i képzős szárm.; derivatul format cu sufixul -i al toponimului Szentgerice/Gálánt; mit dem Ableitungssuffix -i gebildete Form des ON Szentgerice. 1. Szentgericén lakó; care locuiește la Szentgerice; in Szentgerice wohnend/amsässig. | Szentgericéről származó; care este originar din Szentgerice; aus Szentgerice (stammend). 1585: Ferenczy Istuan Zentgericz [Kv; Tjk IV/1. 486a]. 1597: Zekely Gieorgy Zentgericz [Kv; Tjk VI/1. 98]. 1773: Jól ismertem a kegyelmed édesapját, Szentgelice pap volt^a [RettE 309. — *Bánffi László szavai Vass Dánielhez].

Szn. 1614: Zengerliczej Sándor zs [Berekeresztúr MT; BethU 57].

2. Szentgericéhez tartozó; care aparține de Szentgerice; zu Szentgerice gehörend. 1825: a Szent Gerlitzei határon lévően a marhákkal meg jedtem [CsS].

szentgyörgyi a Szentgyörgy (melyik?) tn -i képzős szárm.; derivatul format cu sufixul -i al toponimului Szentgyörgy; mit dem Ableitungssuffix -i gebildete Form des ON Szentgyörgy; Szentgyörgyön lakó; care locuiește la Szentgyörgy; in Szentgyörgy wohnend | Szentgyörgyről származó; care este originar din Szentgyörgy; Szentgyörgyer, aus Szentgyörgy. 1605: En szengiórgi Feő Biro Kis Janos, az Teőb Eskwtimmel egietemben, adom emlékezetre mindeneknek az kiknek illik az mi Leuelunknek rendiben [Torockósztygörgy; Thor. XXI/2]. 1620: Actor ab una Szentgyörgi Molnar Istuan Beldi Kelemen Vram Jobbagya, p(ro)clamata Kozmasi Kwsseb Mihaly Petert az breuisre [Zsögöd Cs; BLt 3]. 1818: a' Szentgyörgyi Mészárosok ... Marhajokat előre valo hir tételem után el köttemet [Szermerja Hsz; Eszt-Mk Bora István gr. Mikó Györgyhöz].

Szn. 1835: Szöngyörgyi Elek [Küsmöd U; Pf].

Szentháromság 1. az egy istenben lévő három személy: Atya, Fiú és Szentlélek; Sfinta Treime: Dumnezeu-Tatăl, Dumnezeu-Fiul și Duhul Sfânt; die (Heilige) Dreifaltigkeit. 1600: Esküzeom az attjara, fiúra, es az Zent lelek Istene, az teljes szent háromságra, hogy en az en vramnak, az vjtezleő Bathorj Peternek fiúrol fiúra űalo örökeős jobbagya lezek [WLT]. 1614: Hallottam penigh Dengeleghine feleől az fayedelem Zayabol hogy azt Mondotta, Isten edöt Vgy segillye tellyes Zent háromsagh hogy el vezi maganak felesgwl Dengeleghinè [Megyes; VLT 53 P. Kezeczghi (!) (45) ns vall.]. 1633: hallam hagi Cziaszar Istua(n) megh eskeüek, hagi Isten edöt teljes zent háromsagh ugi segellje, hagi eő Somosi Mihala ne(m) haragzik [Mv; MvLT 290. 135a]. 1662: Bízak benneteket az teljes szent háromság egy Istennek, kiben remélhettem, éltém, mely hittemmel teszem is le életemet az örökkévaló boldogságnak reménsége alatt [TML II, 241 Teleki Mihály Veér Judithoz]. 1671: Forma Juramenti Dominorum Regnicolarum. En T. T. Esküszöm az Elő Istene ki Atya, Fiu, Szent Lélek, tellyes Szent Háromság ... hogy az én Kegyelmes Uramnak, a' Méltóságos Kemény János Urunk Erdély Ország Fejedelmének ... tellyes életemben igaz és hű lések [CC 18]. 1710 k.: annál is inkább felemelkedünk, felindulunk az Isten csudálására, imadására, annál jobban megbabolázunk veszedelmes curiositasunkat, hihetlenségünket amaz nagy titkok iránt, aminémű a szentháromságnak, az Isten fia megtestesülésének [BÖn. 457]. 1730: Esküszöm az elő Istenre ki Atya Fiu Szent Lelek Tellyes Sz: Háromság [Dés; Jk 400a]. 1744: Bartha János ... monda Jó: mert Isten Sz:

Háromság úgy Segílyen ennek utánna Soha Senkinek Forspontot nem adunk [Böln Hsz; INyR János Deák (47) ns vall.]. 1847: Tedd hát keserűvé ámbár e világot, ... adjad, hogy hordozzuk keresztet s igádót csendes, nyugodt szívvel, amint te kívánod, mert az élet után ... a szentháromságot vég nélkül szemléljük [VKp 159 Varga Katalin lev.].

Szk: ~ *napja*. 1554: Ez lewel koltb belombol Senth háromsághnapyan Anno domini 1554 [Böln Hsz; SzO II, 115] * ~ *vasárnapja*. 1595: Valanak teóbben(n) is kikkel egygy gombaerth mentjnk uala Zent haro(m)sagh vasarnap-ia(n) [Uoszt 10/57]. 1736: jöttem vala bé Kolosvárról Háromszékre ... én vivém bé legelsőben az processiót szent Háromság vasarnapján, és azután sok szép isteni szolgálatok ájtatosságok vadnak [MetTr 442].

2. Szentháromság ünnepe: a pünkösdt követő vasárnap; prima duminicá dupá Rusalii; Dreifaltigkeitsfest, ersten Sonntag nach Pfingsten. 1663: Minekelőtte az hideg az szőlőket el nem vevé, négy pénzén elég bort találtak ejtelét, de mindjárt bevonák az cégérek, mely dolog 21 és 22 Maii esett Szentháromság <előtt> való vasárnapi szombaton és Szentháromság első vasárnap [Kv; KvE 166 SB].

Szk: ~ *tánca*. 1762: Bölni Domboi Péter elő kegyelme: a Sz: Háromság tánczát az Hegedűs Czigánnyal vonatni, s másokat az táncz járásra nogotni, s izgatni nem irtozott [Torda; TJkT V. 112].

♦ **Hn.** 1832: Szent Háromság nevezetű Bányában [Ab-rudbánya AF; EHA].

Ha. 1768: Szent Háromság [Csapó KK; Berz. 3. 6. 7].

Szentháromság-nap Szentháromság ünnepe; prima duminicá dupá Rusalii; Dreifaltigkeitstag/-fest. 1577: Zent Haromsag nap van ualo vasarnap Anno Dni 1577 [Mv; BálLt 78]. 1604: mas feöldemet(is) foglalta el ... Zent haro(m)sagh nap tayban [Uoszt 18/6].

Szentháromság-vasárnap Szentháromság ünnepe; prima duminicá dupá Rusalii; Dreifaltigkeit-Sonntag. 1612: Kolt ez leuel Vardodfaluaban Szent Haromsag vasarnap, 1612 extendöben [Várdótfva Cs; LLt 155]. 1769: Sz Háromság vasarnaptól fogva Boldogaszszony napig ezen Táblán tractáltak illy színű Causák [Uoszt XIII. 97a. — Ebben az évben: jún. 1. ^aVisitatio Mariae: júl. 2.].

szentimrei a Szentimre (Cs, MT) tn -i képzős szárm.; derivatult format ok suffixal -i al toponimului Szentimre/Sintimbru; mit dem Ableitungssuffix -i gebildete Form des ON Szentimre. I. *mn* 1. Szentimrén lakó; care locuiește la Szentimre; zu Szentimre wohnend. 1590: Zent Imrehi Vrúnk [Uoszt]. 1606: Zent Imrehi lo feő [Szentimre Cs; EHA]. 1614: Kis Mihálj Zent Imrehi [Bere MT; BethU 87]. 1657: egi Szent Imrehj Ember [Szentmárton Cs; BLt]. 1674: Szt Imrehi All szegy Antal János [Szentimre Cs; EHA]. 1684: Csik széki Sz. Imrehi ... Antal Emreh [Hr 3].

2. Szentimréről származó; care este originar din Szentimre; aus Szentimre (stammend). **Szn.** 1614: Zent Imrehy Györgj jö [Szentrontás MT; BethU. 66]. 1622: Szent Imrehj Györgj Andras [BLt 3 Steph. Fwstös de Chiatozegh (70) pix. vall.]. 1666: Szent Imrehi Janos Miklos [Szentimre Cs; EHA].

3. Szentimrén levő; care se află la Szentimre; in Szentimre (befindlich). 1687 k.: Vagyon a Sz. Imrehi Ecclab(an) ... édyg keresztelő ön kannátska ... Egy kis harangotskai vagon [Szentimre MT; DobLev. V/234].

4. Szentimréhez tartozó; care aparține de Szentimre; zu Szentimre gehörend, von Szentimre. **Hn.** 1622: Szent Imrehi hatarban [Szentimre Cs; EHA]. 1632: Czyk Zekj Zent Imrehj hataron [uo.; EHA]. 1671: Az Szent Imrehi also hatarba(n) [uo.; EHA]. 1675: szent Imrehj erdő alatt [uo.; EHA]. 1691: szent Imrehi al(a) s oltevj határban(an) [uo.; EHA]. 1718: a Sz. Imrehj Pál szegi határban [uo.; EHA]. 1720: A Sz. Imrei also hidon alól az őt mellet (k) [uo.; EHA]. 1738: a Sz Imrei nagy mezőn [uo.; EHA]. 1747: az Szent Imrey also nagy mezőben [uo.; EHA]. 1762: a Sz. Imrei Bedeczj felső réten (sz) [uo.; EHA].

II. fn szentimrei lakos; locuitor din Szentimre; Bewohner von Szentimre. **XVII. sz. eleje:** Zent Imrehiek [Szentimre Cs; EHA]. 1608: Tudom azt hogi Giorgj andrast az Zent Imrehit hogi az Bekes hadaban uolt halaltol megh mentette Becz Imreh ugi atta uolt neki az Cziao zezebeli eoreogset [BLt 3 Benedictus Daruas pp de Cziatozegh* (75) vall. — *Cs]. 1631: Zent Imrehiek [Szentimre Cs; EHA].

szentírás biblia; Biblie, Sfinta Scriptură; die Heilige Schrift, Bibel. 1570: en azt mondom az zent irassal, mert eok igazan nem comunicálnak mikeppen Christus parancsol [Lámkerék Sz; Hurm. XV/1. 646 Fordasi Pál román püspök a beszti királybíróhoz]. 1642: magam hallando sorsa feleől ... illik gondolkodnom, melyet Vekoni értelmem zerent ha posthabeálnak miuel az Szentírás ki haza nepere gondot nem igiezik viselni az poganal gonoszabnak mongia [Ks 41. K]. 1662: Ne bontsd el a régi határt, mellyet csináltak a te eleid. Mellyet ne érts csak a határkövekről, hanem egyéb minden lelki dolgokról is, mellyet mások, az előtünk valók, szentírás szerént hoztanak be, állatának fel [SKr 702]. 1677: religio dolgában, kinek kinek szent írásból vót opiniojának meg-jelentésének módgya [AC 267]. 1704: az Szentírás, aki Isten beszéde, az emberek annyifelé vonszák és magyarázzák, hogy ki-ki a maga értelmére róhassa [WIN I, 117]. 1710 k.: él az Isten, maga a szentírásban avval adja ki leggyakrabban magát: Élek én, Isten [BÖn. 461]. 1741: Vagyon nyoma a Szentírásban hogy mind az meg élemedetebb, mind pedig az ifjabb Proféták néha magok meg erőltetések nélküli jót és jollis profétáltak, hol mások, hol magok állapottok felől [TL. Onadi B. Josef gr. Teleki Ádámhoz Francfouri ad Oderamból]. 1756: Molduán Vonyát tsak éppen nyilván paráználkodni nem láttam, de ... Itt lako Néhay Gávrilla Nyitza nevű Feleségét, Sokszor láttam eo Kglmétől az hazból ki jöni, mikoron tsak ketten lettek volna, mit tselekedtek ottan nem tudom, de inkább hiszem nem sz: Irást magyaráztak [Galac BN; WLt Vontsul Péter (38) jö vall.]. 1759: Sz: írás könyve barát irással, és ezust kapczokkal 1 [Kóród KK; Ks 20/X]. 1770: Az exercitiumokban a thesisek voltak a Szentírásról és annak perfectiójáról, hasonlóképpen <hogy> az ecclesiában Szentírásnak lenni szükséges-e vagy nem [RettE 239]. 1811: Keressük-fel bártak a' Szent Írásokat, Látunk ott' két nagy és kedves Jánosokat [ÁrÉ 177].

szentírásbeli bibliai; din Biblie/Sfinta Scriptură; biblisch. 1589: Ket eoreg konywek eggik nemet Cronica Masik zent írásbely magyarázat [Kv; KvLt I/2. 40 Vegyes ir.]. 1658: sem az emberi gyalórságtól és indulatoktól üressé, sem pedig lelki s testi próbák és nyomorúságok szenvedésiben részletlenné nem tőtte s hadta vala; a' mint ezek szentírásbeli más históriákból is ugyan, de az maga különb-kü-

lőnbféle alkalmatosságokban írt s szerzett szép énekeiből is kitetszenek [Kernl. 327]. 1662: Mellyben e világi fejedelemségek, biradalmak igazgatásának formái Istennek bölcseséges rendelése szerint és annak szükséges volta, szép hasonlatosságok és szentírásbéli példák által megmutattatnak* [SKr 69. — "Tartalomjelző fejezetcímbe" | a fejedelem ... ad diem 10. Junii 1646. Szatmár városában nationális synódust, nemzeti gyűlést tétetvén ... ilyen végzésekre szállottak vala: ... Harmadszor. Hogy az hét éjszakai könyörgések után a szentírásbéli praxisok, gyakorlások szerint olvastassanak [SKr 277].

szentiváni a Szentiván (melyik?) tn -i képzős szárm.; derivatul format cu sufixul -i al toponimului Szentiván; mit dem Ableitungssuffix -i gebildete Form des ON Szentiván. 1. Szentivánon lakó; care locuiește la Szentiván; in Szentiván (wohnend), Szentiváner. 1639: Az Gat vagast ... az hul az szent Ivanyi emberek mutatata ... ot vagtak el [BálLt 51].

2. Szentivánon működő; din/care activează la Szentiván; in/aus/von Szentiván (tätig). 1634: Imreh Deak, orbai Zeki Zagoni, mostan Szent Iuani Ischola Mester [Kp I. 39].

3. Szentivánról származó; care este originar din Szentiván; aus Szentiván (stammend), Szentiváner. Szn. 1552: Zenth iuany Janos [Torda; LevT I. 94]. 1572: Zent Jwany János [Dés; DLt 182]. 1593: Georgius Zent Iwvany [Kv; TJK V/1. 413]. 1685: Szent Iváni Ersebeth Aszony Vinczi Janosne [Dés; Jk]. 1752: Szent Iványi Kalaras Aszony [Nyárádsztlászló MT; Sár.]. 1783: Szanetiványi Sámuelné [RettE 423]. 1792: Szent Ivanyi Mihály [Dés; DLt].

4. Szentivánhoz tartozó; care aparține de Szentiván; Szentiváner, aus/von Szentiván. 1639: az keörtuelfajak : az szent Ivany hatar [BálLt 51]. 1799: A Szent Iványi határ Szélyen döllo föld a Szent Ivanyi határon levő földek térnek meg rajta [Kilyén Hsz; LLt].

szentjóbi a Szentjobb (Bihar m.) tn -i képzős szárm.; derivatul format cu sufixul -i al toponimului Szentjobb/Síniob; mit dem Ableitungssuffix -i gebildete Form des ON Szentjobb: Szentjobból származó; care este originar din Szentjobb; Szentjóber, aus/von Szentjobb (stammend). Szn. 1726: Szent Jóbi Istvan [Dés; Jk 359a]. 1728: Assessores ... Stephanus Szent Jobi [Dés; Jk].

szentkatolnai a Szentkatolna (Hsz) tn -i képzős szárm.; derivatul format cu sufixul -i al toponimului Szentkatolna/Catalina; mit dem Ableitungssuffix -i gebildete Form des ON Szentkatolna: Szentkatolnához tartozó; care aparține de Szentkatolna; von Szentkatolna, zu Szentkatolna gehörrig. Hn. 1755: a Sz. Katalnai völgynek torka előtt [Páncséh SzD; EHA].

szentkép icoană; Heiligenbild. 1811: Sajnálván ama' szent Képet* az Oláhok Templomjokhoz vitték [ÁrÉ 64. — "A Szent Lászlóét". 1823: egy ezüst filegrám rájáru Szent Kép ... egy aranyas filegrám rájáru Szent Kép [Szentbenedek SzD; Ks 38. V].

szentkereszt szk-okban; in constructii; in Wortkonstruktionen: szentkereszt ünnepe; ziua crucii sfinte; Fest des heiligen Kreuzes: ~ nap(fa) szeptember 14. 1570: Major Peter ... vallia hogy Ew egykorban leo volt Zekel Kerezt-wrrol zokadalomból mely Zent kereszt Napban otth lezen,

Es az Kykelleo Mellet Zallot volt Zent demeteren [Kv; TJK III/2. 16]. 1604: az felliel megh irt ielen ualo 1604 Ezten-deoben Zent Kereztnapiait [UszT 18/19]. 1617: Ez Zentkereszt nap tauat (!) mentem uala Antalfi Matiashoz, tehát az mezon juhót őrez [Kobátfva U; Pf Fr. Benczer de Medeser nb és Th. Böleoni rector Scholae Tarczifalviensis vall.]. 1630: Anno 1630 eztendebe(n) vgimint szent kereszt nap tauat [Szentimre/Kászonújfalú Cs; BCs]. 1731: vévenek kölcsön hatvan hat köből buzát Szent kereszt napig [Mihálfva AF; Ks 83]. 1774: 1568 esztendőben Szent Lőrinc nap előtt való vasámapon előálomkoron lön nagy földindulás. Annak utána ugyanakkor Szent Kereszt napján [RettE 327] * ~ találása nap(ja) május 3. 1604: ez Jelen valo 1604 eztendeoben Zent kereszt találása nap tauat [UszT 18/15]. 1730: Vöttem a Szásznyiresi mészárosoktól ... Sz: Kereszt találása napjára egy Tagot Flor 2 d. 50 [Szentbenedek SzD; Ks 26. XIV] * ősi ~ este szeptember 14. 1590: ezen ielen valo 1590. eztendőben vgymint őzi zent kereszt estin [UszT] * tavaszi ~ nap(ja) május 3. 1603: Tauazi Zent Kerezt nap taiban ment volt rea az alperes ... molmunkra ... Mely Malom ugian azon al perőssel közös [UszT 17/5]. 1605: fel is veotte az teobbinek megfizetesenek napyat ... 1603 eztendeobely Tawazy Zent kereszt napyat [UszT 19/73]. 1625: Tilalmat teottek az fel peoreosek ellen ... Tawazy Zenth kereszt nap tauat [i.h. 91a] * tavaszi ~ napi sokadalom. 1608: az el múlt 1607. eztendeoben tauaszi zentkereszt napi sokadalomkor [i.h. 19/14].

szentkirályi a Szentkirály (melyik?) tn -i képzős szárm.; derivatul format cu sufixul -i al toponimului Szentkirály; mit dem Ableitungssuffix -i gebildete Form des ON Szentkirály. 1. Szentkirályon lakó; care locuiește la Szentkirály; in Szentkirály (wohnend/ansässig). 1764: ezen Thordasi tizen het emberek által le vagatot erdőből detinealtattak az Szentkirályi Lakosok által az Tordasi tizen het személyek [Szászújfalú AF; JHb XXVIII. 64].

2. Szentkirályról származó; care este originar din Szentkirály; aus Szentkirály (stammend). Szn. 1453: Blasius Zenkeraly [Kv; TT 1882. 529]. 1647: Szentkirályi Jacob Vistai hites falus biro [RLt I]. 1704: Szentkirályi uram [WIN I, 81]. 1755: Szt Királyi Susánna Aszszony [Torda; KW].

3. Szentkirályhoz tartozó; care aparține de Szentkirály; Szentkirályer, von Szentkirály, zu Szentkirály gehörrig. Hn. 1578: az zen kyalry hataron [Marossztkirály AF; EHA]. 1592: az Zent kiralyi birodalom [UszT]. 1764: Szent királyi Erdőt [Bece AF; JHb XXVIII/48] | Szent királyi Erdőnek fáját [O.tordos AF; i.h.] | Szent Királyi erdő [Szászújfalú AF; JHb XXVIII/64].

4. Szentkirályra vezető/vivő; care duce spre Szentkirály; nach Szentkirály fűhrend. 1767: sz királyi érre vezető utnak [Ne; DobLev. II/380. 4a]. 1848: a' Szentkirályi ut (sz) [Tasnásdzántó Sz; EHA].

szentlászlói a Szentlászló (melyik?) tn -i képzős szárm.; derivatul format cu sufixul -i al toponimului Szentlászló; mit dem Ableitungssuffix -i gebildete Form des ON Szentlászló. I. mn 1. Szentlászlón lakó; care locuiește la Szentlászló; in Szentlászló wohnend. 1699: vettem ket Szeker fát Sz. Laszjai Embertől, a kemenczenek fel fűtésére [Kv; KvRLt I. C. 8. 19]. 1758: ki erőltette a Sz: Lászlói Lakosokat hogj Juhokot az övé közzé adván Csinálják az ő Földére a Major Házát? [Msz; Sár. vk]. 1768: a mely Kis Fenesi

marhát meg nyuzva találtak ezen Controversias ... helyen ... azt a Szent Lászlói Lakosok fizették meg egész Falustól, mint magok határokon el el karosodottat [O.léta TA; JHb XXXVI/17]. 1773: a' Szent Lászlai Lakosok az őszve folyo Sz. Lászlai, Fenesi, és Tot falusi Határok [T; JHb II. 1]. 1818: En most a nagy Havasról haza felé jöve Kis Fenesen keresztül jövet ottan találtam a Szent Lászlai Gomyikot hogy egy Cserki (!) emberünknek a Fiját a Ttes Sz. Biro Vr Commissiojánál fogva keserni akarta a Ttes Sz. Biro Urhoz valami Kalátosságaért [TLt főispáni lev.]

2. Szentlászróló származó; care este originar din Szentlászó; aus Szentlászó (stammend). Szn. 1567: Gregorius Zentlazlay [Kv; TJK 73]. 1570: Zent Lazlay Gergel [Kv; TJK III/2. 85]. 1573: Zentlazlay gergel [Kv; TJK III/3. 48]. 1575: Gregoris zentlazlay [Kv; TanJk V/3. 256a]. 1635: Zent Lazlay Ur(am) [WLT].

3. Szentlászóló levő, hozzá tartozó; din/care se află la Szentlászó; in Szentlászó befindlich, Szentlászóer. 1650: Sent Laszloj malmó(n) aloi [M.fenes K; EHA]. 1735: Maros Szekben levő Szent Lazlai Portiomot [CsS]. 1752: Kozma Mihály Ns Marus szeki Szt Lászlai Vnit. Eccl. Papja m pr. [Born. X. 16]. 1816: Az Anya sz. Lászlai Szentegyházban [MT; UnVJK 60]. 1823–1830: azon szentlászói udvaron a napnyugati soron volt valami régi köépület, melynek fedele lesorvadván, a kőkérménye fennállott, s ez az ország útjára is kilátvány, olyannak tetszett, mint egy elégett ház [FogE 148].

Hn. 1605: Zent Lazlay hatar [Nyárádsztlászó MT]. 1650: az Sz. Laszloj hatar feleoll (sz) [Borbátfva TA]. 1693: az Sz. laszlay Cserében [Nyárádsztlászó MT]. 1711: A Szt Lászlai hatar Szélybe(n) [Bonyha KK]. 1716: a Sz. Lászlai berken [Nyárádsztlászó MT]. 1736: az Sz. Lászlai kaszáló [uo.]. 1746/1756: az Szent Lászlai rét [Szentgerice MT]. 1750: a Sz. Laszlai Kaszalo Réten [Vaja MT]. 1772: a Sz. Lászlai pusztá Malom tájat [Sár.]. 1778: a szentlászóji felső határan [i.h.]. 1805: a Szt Lászlai Berek előtt (k) [Szentháromság MT]. 1814: A Szt Laszloi es Balint falvi őszve folyo Határok között [Nyárádsztlászó MT]. 1815/1817: A Sz Lászlói Patak mellett (k) [Miklósva U].

A jelzet nélküli adatok az EHA-ból valók.

II. *fn* Szentlászóli lakos; locuitor din Szentlászó; Bewohner von Szentlászó. 1614: Varga Mihály es István szent Lazlaiak jö [Medesér U; BethU 160]. 1726: adtam ... a' Szent Laszlaiknak ... fl: hung: 17 d: 12 [Kv; Ks 15. LIII. 4]. 1762: az Szent Lászlaiaktól le vágatot az Erdő [Tordasztlászó TA; EHA].

Szentlélek Duhul Sfint; der Heilige Geist. 1573: Margit Thamo Ambrusne azt vallia hogi eo eleot (!) Nem zytta kato agostont, hane(m) mykor lg perleodnenek egimassal azt Monta hogi adna Isten Zent lelket hogi feledne enge(m) agoston [Kv; TJK III/3. 86]. 1636: ez-iz, az Szent Lélek ihlette [ÖGr]. 1637: En Bwkösy Kemeny Janos ... Eskwszöm az eleő (ste)nre, ki Athya, Fiu, szent Lelek, tellyes szent háromsagh ... hogy ez hiuatalbanis ... eő Ngat hiuen, igazan, teokelletessen szolgalom [Fog; KCs 135]. 1662: Atkozott, valaki az ő felebarátjának határát elfordítja ... Közeljár ez a Szentlélek ellen való bűnhöz [SKr 702–3]. 1671: Eskűszöm az élő Istenre Atyára, Fiura, Szent Lélekre, tellyes Szent Háromság Istenre, hogy én a' Nemes Erdély Országot az partiummal edgyütt, sőt annak minden lakosait elébbeni Inaugurationkori Conditioi és az Országnak

törvénye szerint birom és igazgatom [CC 12 a fej. eskűszöv.]. 1710 k.: Szerelem egészen a mennyország, igazság, békeesség, és Szentléleken való öröm [BÖn. 466]. 1780 k.: Nemes Céhünk választott látó mesterei eskűszünk az élő Istenre, ki Atya, Fiú, Szentlélek, teljes Szentháromság minket úgy segéljen, hogy ezen hivatalunkat illető tisztünkben tőlünk kitelhető képpen híven, igazán eljárunk [Dés; DFaz. 30]. 1809: Investigaltassék az egy Igaz Istenre a ki Atya Fiu Szt Lélek egy Bizony örök Istenre eskettessenek meg a Bizonyosságok [UszLt ComGub. 1752].

Hn. 1554: Castri Zentleluk [SzO II, 111]. 1578: Az Zentlelekehoz valo zólók [Kv; TanJk V/3. 162a]. 1582: Az Zent lelek kertebeol [Kv; Szám. 5/XIV. 124]. 1587: Az Zentlelek mellett Nagy Seppedek [Kv; TanJk I/1. 54].

szentlélekbeli 1. a Szentléleknek szentelt; care este închinat Duhului Sfint; dem Heiligen Geist gewehrt. 1571: Az zentlelekbely Espotalban ket forint ara fat aggyanak Az Notariusnakis azonkeppen [Kv; TanJk V/3. 30a]. 1575: Az zemlye Molnot eo K. varosswl Mindenestwl az Zent lelekbely Espotalhoz Engettek, hogy az Espotal Mester hordassa ely [Kv; i.h. V/3. 114a]. 1584: Attünk az egyhaaz penzebol, az zent lelek bely espotalyhoz Salla Imrehnek kezebe f. 36 d 50 [Kv; Szám. 3/XV. 21]. 1591: Az zent lelekbely Espotalnak gondwyssleessere es a benne valo zegenyeknek elteressere daykalkodaszokra walaztottak eo kegmek ex vtraq(ue) Natio(n)e paribus votis tablara larwan illien Attiok fiat. Bachy Thamas [Kv; TanJk I/1. 156].

2. a Szentléleknek szentelt épületben dolgozó; care lucrează într-o clădire închinată Duhului Sfint; in Heiligen-Geist-Spital tätig. 1604: Az zenth Lelekbely ispotaly Messtermek az zegeniek tartasara adgianak f 36 /— [Kv; RDL I. 77 Inv. Eccl.].

Szentlélek gyökere erdei angyalgyökér; Angelica sylvestris; angelică sălbatică; Engewurz, Angelika. 1672 k.: Szent lelek gyökere: Angelica Sylvestris Major Heiligen Geisteswurtz [PPGI].

szentmária a Szentmária (K) tn -i képzős szárm.; derivatul cu sufixul -i al toponimului Szentmária/Sînta Maria; mit dem Ableitungssuffix -i gebildete Form des ON Szentmária: Szentmáriáról származó; care este originar din Szentmária; aus/von Szentmária. Szn. 1626: samariaj mihalideak [Kv; RDL I. 16]. 1749: Szamarjai Péter [Torda; DobLev. I/336].

szentmárjai 1. szentmáriai

szentmártoni a Szentmárton (melyik?) tn -i képzős szárm.; derivatul format cu sufixul -i al toponimului Szentmárton; mit dem Ableitungssuffix -i gebildete Form des ON Szentmárton. I. *mn* 1. Szentmártonban lakó; care locuiește la Szentmárton; Szentmártoner. 1606: Az szent Martonj bizonsagok, az keth tizesben az kik pórlónék [UszT 20/235]. 1609: Janos balas Zent martonj soljmar An(n)o(rum) 60 [Cszs; BLt 3]. 1785: Az elsőköti Szem Mártoni Jobbagynak Vintze Jánosnak el maradván egy Malatzkájá el adtam [TSb 6]. 1826: Az őszén a Szt Mártani Vintzellér kifizetésére eladatt 21 xron vekáját 3 [Bábalma KK; RLT O. 1. — "A kukoricának].

2. Szentmártonból származó; care este originar din Szentmárton; aus/von Szentmárton (stammend). Szn. 1621:

Zemmartoni Georgy Deaknak [Kv; Szám. 15b/IX. 53]. 1802 k.: Szemmartoni Mih(ály) [Torockó; TLev. 5/5].

3. szentmártoni lakosokat érintő; care a fost perceput/încasat în localitatea Szentmárton; die Bewohner von Szentmárton betreffend. 1753: Doboka (me)gyében Sóllyomközi, Borsai, Fodorházi, Ugroci, Válaszuti, M.Földvári és Kolos (me)gyében a' Szent Mártoni Portiokat intéztük két részre [CsS].

4. Szentmártonhoz tartozó; care aparține de Szentmárton; Szentmártoner (gehörig). Hn. 1627: Hodos pataka mellett az zent martonj Hataron (k) [Vadad MT; EHA].

II. în szentmártoni lakos; locuitor din Szentmárton; Bewohner von Szentmárton, Szentmártoner. 1762: A Szemártoniakat ... keveresre hajtattam [Gyeke K; Ks I Biro János lev.].

szentmártonmacskási a Szentmártonmacskás (K) tn -i képzős szárm.; derivatul format cu sufixul -i al toponimului Szentmártonmacskás/Simmartin(-Mácias); mit dem Ableitungssuffix -i gebildete Form des ON Szentmártonmacskás: szentmártonmacskási lakosokat érintő; care a fost perceput/încasat în localitatea Szentmártonmacskás; Szentmártonmacskás. 1675: Szent Marton Macskasi Portioból ... marat Nemes Udvarhazhely [RLt O. 5].

szentmihályfalvi a Szentmihályfalva (melyik?) tn -i képzős szárm.; derivatul format cu sufixul -i al toponimului Szentmihályfalva; mit dem Ableitungssuffix -i gebildete Form des ON Szentmihályfalva. 1. Szentmihályfalván lakó; care locuiește la Szentmihályfalva; in Szentmihályfalva wohnend. 1653: Móses" is foga a székelység felé, de Rácz György és Katona Mihály nevű Csíki szent mihályfalvi székel, hátba öklelé kopjával [ETA I, 82 NSz. — *1603-ban a fejedelmi székre törő Székely Mózes.]. 1677: Szent Mihályfalvi Vitézlő rend, az Aranyas Székieckel, egyenlő állapotban és tereh viselésben rendeltetett [AC 239].

2. Szentmihályfalváról származó; care este originar din Szentmihályfalva; aus Szentmihályfalva (stammend). Szn. 1621: Zemmyhalj faluj Andras Deaknak [Kv; Szám. 15b/IX. 179]. 1691: Szen Mihalyfalvi Janos Deak [Ne; DobLev. I/34].

szentmihályi a Szentmihály (U) tn -i képzős szárm.; derivatul format cu sufixul -i al toponimului Szentmihály/Mihályeni; mit dem Ableitungssuffix -i gebildete Form des ON Szentmihály, Szentmihályer: Szentmihályon lakó; care locuiește la Szentmihály; in Szentmihály wohnend, Szentmihályer. 1599: 4 Testis, Katalin, Wargha Palne, Zenth Mihaly ... 5 Testis Sofia, Kys Thamasne, Zent Mihaly [UstT 15/196-7].

szentmiklósi a Szentmiklós (melyik?) tn -i képzős szárm.; derivatul format cu sufixul -i al toponimului Szentmiklós; mit dem Ableitungssuffix -i gebildete Form des ON Szentmiklós. 1. Szentmiklóson végzett; din funcția îndeplinită în localitatea Szentmiklós; in Szentmiklós verichtet. 1710 k.: mikor Béli nyárbán Bodonban, Radnótra az udvarhoz jó, emez akkor szent-miklósi derekasabb morkodása mellől elmégyen Zabolára [BÖN. 675].

2. Szentmiklósról származó; care este originar din Szentmiklós; aus/von Szentmiklós, Szentmiklóser. Szn. 1585: Zentmiklossy Gergely [Kv; TJK IV/1. 395]. 1684: Csik szeki szent Miklosi Gegő Peter Primipilus an(norum) 60

[Borb. II]. 1772: Stephani Szemmiklosi (26) vall. [Dés; DLt 321. 73a].

szentmise mise, szentmiseáldozat; liturgie, sfînta slujbă; die heilige Messe, Meßamt. 1736: Nem vala az házások között is az religióból semmi visszavonás; ha egyik házban szent mise volt, az másikban könyörgés | még templomunk sem volt ben Kolosvár városában; az hol most az convictus temploma" vagyon, ott vala egy ház, az is csak köz rend ház vala, abban volt az szent mise [MetTr 359, 425-6. — "A piarista templom]. 1764: a specificált Summát az ... Mlgs Gróff Aszszony, oly szándékkal attaki hogy annak legalis interesséért örökösön bizonyos számú sz = misék esztendőként mondattassanak ell az említett Tiszt. Conventbeli" Paterektől [Kv; Ks 92. — "Franciscanus]. 1784: Lévén egy gyemantos két száz forintos Medája azt hagyá ... Sz. Misékre [Kóród KK; Ks 14. XLIIIb özv. gr. Kornis Ferencné Geréb Zsuzsanna végr.]. 1863: A kolosvári tiszteendő óvári szerzetes háznak hagyok 6000 (!) ~ hatszáz (!) forintot, hogy annak kamatjából éven kint az én büntös lelkeért, néhai férjemért, ... kedves elhunyt fiaimért szent misék szolgáltassanak [Kv; Végr.].

Szk: ~ halgatni. 1754: mig mű szent Mise halgatni lőtünk volna, eő addig agyon itta magát [LLt 300] * oktavális ~. 1849: Meg kívánom, hogy testem tisztességesen el takaríttasson, 's Lelkem idvességéért az Octavális szent Misék el mondassanak [Km; Végr. Tamás Bogdán végr.].

szentpáli a Szentpál (melyik?) tn -i képzős szárm.; derivatul format cu sufixul -i al toponimului Szentpál/Sinpaul; mit dem Ableitungssuffix -i gebildete Form des ON Szentpál. 1. Szentpálon levő; care se află la Szentpál; in Szentpál befindlich, Szentpáler. 1678: Husvét harmad napján szentpáli házomnál adá meg Jó Mihály uram Kegvelmednek mind levelét, mind izenetit szép renddel [TML VIII, 156 Haller János Teleki Mihályhoz].

2. Szentpálról származó; care este originar din Szentpál; aus/von Szentpál, Szentpáler. Szn. 1598: Zempaly Janos [Kv; Szám. 8/V. 163]. 1621: Iffiu Zem Pali Janos [Kv; i.h. 15b/IX. 66]. 1641: szempali Andras vram [JHb]. 1659: Szentpáli uram [TML I, 364 Árva Bornemisza Kata Teleki Mihályhoz]. 1661: Szent Páli uram ... Szent Páliné asszonyomnak [TML II, 143-4 Teleki Mihály Veér Judithoz]. 1668: Szentpáli János Uram [K; BfR 57. 51]. 1704: Szentpáli István [WIN I, 271]. 1771: Szentpali Ferentz Ur(am) [Girbó AF; JHb Joh. Szentpáli (57) ns vall.]. 1792: Szempáli László [Dés; DLt].

szentpéterbéli szentpéterei egyházbéli; de la comunitate bisericească Sfîntul Petru; von der Kirche Szent Péter/Sankt Petrus, (von) der Sankt-Peter-Gemeinde. 1578: Az zent peterbely predicator feleol eo k. biro vramat keryk hogy beryt adassa megh, Mynd plebanossal mynd Az vchabelyeken zedesse fely [Kv; TanJk V/3. 6a]. 1597: az szent peterbely Oskola Mesternek ... f 2/50 [Kv; Szám. 7/XIV. 61 Masass Thamas sp kezével]. 1599: Az zentpeterbéli Scolaban chynaltatunk egi kemenczet [Kv; i.h. 8/XVI. 40].

szentrontási a Szentrontás (MT) tn -i képzős szárm.; derivatul format cu sufixul -i al toponimului Szentrontás/Troita; mit dem Ableitungssuffix -i gebildete Form des ON Szentrontás. 1. Szentrontáson levő; care se află la Szentron-

tás; in Szentrontás befindlich 1606: mindenkebeól ualami az Zentorontasi" eörkegekebeól ozlast keuan en teöllem [UstT 20/49. — "Később: Szentháromság].

Hn. 1649/XIX. sz. eleje: az Szent Rontási Patakan [Szentháromság MT; EHA].

2. Szentrontásról származó; care este originar din Szentrontás; aus Szentrontás stammend. **Szn. 1620/1687 k.:** Sz. Rontási Thamás [Ménés MT; MMatr. 407]. 1621: Zentrontassy Thamas deak Cancellarius vra(m) deakya [Kv; Szám. 15b/XI. 32]. 1623: Thomae Zentrontasi [KemCs IV/100].

szentség 1. szent dolog; lucrú sfint; Geheiligt, Heiliges, Heiligtum, Heiligkeit. 1619: Látom, hogy sem szentség, sem barátság, sem atyafiság nem fog ezféle dologban, hanem csak az nagy átkozott dissimulatio, kit nem kímélek tőle én is [BTN² 376]. 1653: mint járának Bástával, hogy Székely Mósének megadták vala a várost, és hogy a jesuíták klastromát eltörék (!) törvénytelenül és magokat megölék s megsebesíték, a városból kivonozóák, s azután mindeneket felprédálák, végre templomokat leronták és abban minden szentséget szenttelenné tőnek ország és fejedelem híre nélkül, csak a magok dühösségekből [ETA I, 90–1 NSz]. 1710: Ők is penig fárságok jutalmát duplason megvévék rajta", és amicskéje megmaradt vala a confiscációtól, a szentségnek álorcája alatt kicsalák a keziből s a magok szerzeteket meggazdagíták belőle | Haj, szent, vagy inkább szentelen atyák, ha a mi református papjaink cselekedtek volna, amit ti, eget-földet felfordítanak ellenek, de nektek minden rossz dolog szabad, a szentség álorcája alatt minden rossz dolog nálatok megyen véghez [CsH 80, 339. — "II. Rákóczi Ferencen]. 1753: ha még ehez hasonló adná elő magát, lehetne könnyen meg mutatni, mitsodás igaz Lélek fekszik a szentséget mutató praetextus alatt [Szentsimon Cs; Ks 22. XXIb]. 1811: Ezen kívül vagynak még két Levelei, Melyeknek szentséggel telyesk rendjei [ArE 179].

2. a kegyelem részesévé tevő egyházi cselekmény, szakramentum; sacramente; Sakrament. 1790: Endrédi Josef ő Kgyime vallásunkra bé fogadtatik, atyafiságoson javasolván Leiki Tanítóinknak hogy ő kgymlét Vallásunk, minden Jussával, és a' szokott szentségekkel való élésre is bé bosszássá [Kv; SRE 267].

3. oltáriszentség; sfnta eucharistie; Eucharistie, Altarsakrament. 1849: Az oltártól nyíllik egy dufla tarkáson festett fenyő détzka ajtó, vas sarkakan forgo ... mellyen be lehet menni a' Conservatoriumba ... van ezen Conservatoriumba egy Téka több fiokjaival el látva — benne vannak a papi öltözetek, és a szentséghez való eszközök [Szentbenedek SzD; Ks 73/55].

4. kb. felemelő szertartás; slujbă divină; heilige Handlung, Zeremonie. 1705: Ma a pápistáknak nagy innepek volt, melyet mindenek nagy szentséggel igyekeznek meginnepelni, de a rabokat mégis csak kihajtották dolgozni tegnap [WIN I, 468].

szentséges 1. szent; sfint; heilig. 1662: Az Isten kegyelmes velünk bánására, dajkázkodására, szentséges igéjében [SKR 718]. 1747: az J ... a' szentséges Bibliát kezéb(e) vévén, minek utanna abbul olvasott volna, meg káromolván a' földhöz tsapta [Torda; TJKt III. 133–4]. 1766: a mi nagy Atyánk, két gyermekei úgy mint Márton és Ersébeth születések, s már fel serdült állapottyak után, született Református lévén, bosszuságból a Szentséges Catholica hűtre allott [uo.; i.h. V. 298]. 1882 k.: Az a törekvésem volt, hogy az

elmúlt szentséges vasárnap s az utána következő szentséges ünnepeken lerándulok hozzád [PLEv. 102 Petelei István Jakab Ödönhöz].

2. a legnagyobb tiszteletet érdemlő; venerabil; heilig, geheiligt, hochheilig. 1710: Szentséges római Imperátor, az én hatalmas principiálisaim, a belgumi ordok, felette igen álmétkodnak a Felséged dolgain, minemű hallatlan és keresztény potentátushoz illetlen keménységgel a magyarországi református papokat ártatlanul Felséged proscribáltatá, és a spanyol tengerre gályavonni küldötte [CsH 98–9].

3. kb. felséges; sacru; sakrosankt. 1775: Midőn ... Groff Vass György és Vass Adám urak az Királyi Szentséges Sententia mellett Mlgs Groff Lázár, es Kálnaki Urak ellen Executiót tentáltanak az Nemes Maros Szék Tisztyei által magamis jelen voltam [Mezőbánd MT; WassLt Szabó Péter (31) lib. vall.]. 1782: serio parantsoltatik hogy a jelentett Insolentiát se magok az Instánzok" ne próbálják, se a Communitás, mert bizonyoson okot adnak arra, hogy a Törvény és Szentséges rendeleteknek meg Sértéséért példáson meg büntetessenek [Torockó; TLev. 4/6. — "A torockói jb-ok]. 1809: Felseges Királyi Gubernium! Mi ... a' mostani Felseges Parancsolatnakis a' közönséges batorságot tárgyazo szencséges inteztetjeit tudjuk, s vgyan attól indittatva azon iparkodtunk, hogy annak tellyesítésebe fogatkozás bennünk ne talatassék [uo.; i.h. 9/43]. 1842: A tekintetes alispány urat, minekutána őfelségének múlt 1825-ben hozott szentséges határozását ... idefogalni kívánjuk [VKp 64–5].

szentségtelenít meggyaláz; a profana; entehren, profaniieren. 1662: Menetelben ez nép sem Istennel, sem emberrel nem gondolván, mindenütt való egyházakat feldőlnek, praedálnak, szentségtelenítenek [SKR 362].

szentségtörés megszentégtelenítés, szakrilégium; sacrilegiu; Sakrileg. 1662: a törvénynek nem csak egy-két cikelyére köteles az király s egyéb minden tiszt; hogy csak azt kapják fel belőle, azmi az ő veszettségekbek nekik szolgálai láttatik, mint midőn törvénytelenkednek, ez urunk szavát nem szintén szentségtörés nélkül ... szüksége vagon az úrnak erre [SKR 690]. 1746: Vass János nevű idegen jövevény ismérten ember, kinek maga jamborságáról senkitől leg(iti)matioja nem találtatik; incaptivaltatván penig pénz nézés, ásás és keresés alkalmatosságával találtatnak nálla feles L(ite)rale Instrumentumok, mellyek tellyesek Religiok ellen valo p(rae)varicatioval, szentség töréssel büvöléssel bájolással [Torda; TJKt III. 110]. 1760: Azok penig kikről szentség törésnek, vagj más terhes gonoszáságnak Circumstatiái volnának, annyival inkább ha már ezek graváltattak, ugj más Malifactorok, is ezeknek Sententioja s Torturája suspendáltatván Processusok kesedelem nélkül in specifico submittáltassék [DLt 321 gub.]. 1838: az Articulusok meg sértése Szentségtörésnek nézetik melynél fogva Farkas György a Felség sértésért a Czéh tagjai közül ki utasítást érdemel [Kv; ACLv. 9].

szentszék 1. ref. egyházi hatóság tanácsa/bírósa; consiliul al unei autorități reformate; geistliches Gericht, Konsistorium (reformierte Gemeinde). 1584: Erzengiarto Giarfas vallia Perlek vala a' feleségemmel a' Zent Zeken, es mikor kwn volnák be Menek a' teorwenye [Kv; TJK IV/1. 256]. 1592: Hogy az zentzek, Secularis caussak itilete magat ne awassa, se Testamentum dolgaba, hanem in

ea parte, mikor Valaki az Ecclesiahoz legalna valamith [Kv; DiósyInd. 29]. 1600: Puelacher Istvan vram es Hozzw Janos vram ... fatentur: ... Amy portioya az Nagy Buday Thamas Jowajban iffyw Bwday Thamasnak voltis mindeneket eo maga percipialt ... mindeneket oda ky keolteott el, mert megh az Attya eleteben hazasodott volt megh oda ky noha az hazassagot az Zentzeknek theorwne meg tiltotta volt, de oda ky attol absolwaltatwan az praedicatorok attak volt zabadsagot hazassagra [Kv; TJK VI/1. 191]. 1628 u.: Kivanom asztert hogi az Actrixnak ebbeli Propositionio Condascendallion, es az ideotol fogua(n), tollem keoleon letetol fogva, kivano(m) igaz menteo szemeliekkal expurgalni magatt, es hazassagba(n) hozzam leu keoteles ereos hiti melle Restituali az zent zektol [SzJk 32]. 1646: Az A(ctrix) egy kerdest tamaztot az Eccl(es)ia eleyben Hogy ha az Causa Diuorty agitaltat-hatike az Eccl(es)ia Forum(n). Ez kerdest az sz. szek Istenessen megh ruminalua(n), tezet hogi az ollian Causa Diuorty most az szent szekem nem agitaltatik azert cum tota serie az Actio, az masikkal egyben remittaltatik az kulseo Forumra ot agitaltassek a hol illik az kulseo Magistratusok eleot [SzJk 64]. 1657: Azert az goromba reszegsegbol lot czelekedetemet condonallya az szent szek, es hozza valo koellessagem aloi szabadiczon fel az sz. Szek [i.h. 81]. 1679: a sz(ent) szektol absolutiot kivanok [i.h. 135]. 1680: Nem taszitotta(m) Exmissiot kivanok a Sz: Szektol [i.h. 148]. 1760: De falbarugvan, adta magat ez-is a Dosa Mihály fiahoz s mindaddig együtt laktak, mig a szentszék két-fel vetette oket [RettE 105].

Szk: papi ~. 1847: Es a papi szentszék előtt a válóokokkal megjelenven két renden, többször a férjemhez menni többé nem erőlttettem | együtt éltünk 15 és fél évekig, azután törvényesen elváltunk a papi szentszék előtt [VKp 153, 164].

2. a pápaság mint a legfőbb kat. egyházi hatóság; Sfintul Scaun; der Heilige Stuhl. Szk: apostoli~. 1776: Kinek is fizetett 15 ezer forintot azért, hogy lemondott róla, pápistává is lett s minthogy hites mátkája volt, úgy engedte meg az apostoli szentszék, hogy elváljanak, hogy Drassón, Gyalakután és Bacában capellákat építsen [RettE 373] * **római ~.** 1773: Ezek igen jó katonái voltak a római szentszéknek és azt mondom, hogy a két religióban olyan nagy dissensio nem lett volna, ha ez a szerzet nem támadott volna [i.h. 313]. 1807: Fridrich Vilhelm Frantz ... Catholicus Pap ... Arany Sarkantyus Vitéz, és a' Romai Szent Szék Protonotariussa [Dés; DLt 66/1808 mell. gub-i nyomt. kl].

szenttelen megszenteltelenített; profanat; entehrt, profanisiert. 1653: a kolosváriak ... a jesuíták klastromát eltörek törvénytelenül ... végre templomokat leronták és abban szentséget szenttelenné tőnek ország és fejedelem hire nélkül csak magok dühösségekből [ETA I, 90–1. — "Az 1603. évi kv-i jezsuitaelenes kilengésekre von. felj.]

szentül 1. szentként, szent módon; cu sfintenle; in seiner Heiligkeit, fromm und heilig, heiligmäßig. 1669: Soha, Uram, az ember gond, búslás nélkül nem élhet és soha oly szentül nem is élhet, hogy sok gonosz akarói ne legyenek [TML IV, 412 Teleki Mihály Bánfi Dieneshez]. 1710 k.: én azt tudom, hogy az Isten mivel mindent és mindenkor, szentül, bölcsen, isteni tökéletességgel maga dűcsőségére, háza épületére [Blm. 999]. 1727: Melly Gratiajéért a mindeneket szentül láto és tudo Árvák(na)k Istene a Mlgos Fő

Ispán Vrat és a Tktes Nms Vármegyét meg áldja [Ne; Dob-Lev. I/129 Dési Kata lev.].

2. szigorúan; cu strictete/exactitate; hoch und heilig, fest. 1657: Az fennemlített hadakozásnak azért véget vetvén Bethlen Gábor, azután többször nem hadakozék római császár ellen, az békességet véle az maga részéről szentül megtartván [KemÖn. 81]. 1662: azonképpen mostani császárnak őfelségének koronázatja előtt és utána 1608. és 1609. esztendőben íratott és végeztetett minden végezéseket minden cikkelyeiben, punkjaiban őfelsége szentül és erősen maga is megtartja [SKr 119–20]. 1673: Meg kellett azt is jelentenem, az porta nekünk ez óráig azt parancsoltá, az némettel való békességet szentül megtartsuk [TML VI, 423–4 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. 1678: En bizony Kegyelmedhez való kötelességemnek szentül megfelelttem [TML VIII, 366 Teleki Mihály Thököly Imréhez]. 1800: A' Nemes Ember ... egymásba keresi a' hibát vitsalodik (!) perlekedik és Arulkodo parasztya helytelen vadgyának Szentül helyt ad meg lévén győzöttetve abban hogy az Arulo az emberséges ember [Csapó KK; Berz. 11. 75]. 1824 u.: Minden lehető maradékom vagy Atyámfiya ki meg nevezett Joszágomba száll és ez emlékezet Hagyomás Levelemet olvassa, ennek minden rendeit figyelemmel olvasván szentül es változatlanul tartsa meg [Nagyak AF; DobLev. VI/1094 id. Dobolyi Zsigmond kezével].

3. visszavonhatatlanul, megmásíthatatlanul, rég megíthatatlanul; irevocabil; unveränderlich, unwiederruflich. Szk: vminek ~ (és igazán) való megállása. 1676: Mind ezek(ne)k penigle(n) Szentül és igazán valo megh állására utrinq(ue) Kötelezik magokat kezek bé adásával [Sv; Törzs.]. 1712: Boer Samuel Vram felesége Bárczi Christina Aszszony képeben ... kötelezé magát, feleséget, születendő gyermekeket, s Attyafiait, ha kiket illethetett volna azon portio, ezen örökös cserének szentül és igazán való megh állására [Nagyak AF; DobLev. I/76]. 1718: Ezen fen meg irt Divisionak Szentül, és igazán való megh állására kezeketis bé adták a' fen meg nevezett Személyek [M.nádas K; RLt]. 1730: Melly még adott Contractusunk(na)k szentül valo megh állására magunkat Városostul obligályuk [Dés; Jk 392b]. 1742: az fenn titulalt Mlgs Vrak és Aszszonyok ... egy másnak lett kezek bé adásával, azon általunk már resz szerint peragaltatott, és peragalandó Divisionak szentül és igazán valo megh állására kötelezek magokat [Pókafva AF; JHb XXV. 6a]. 1760: Melly atyafiságos meg egyezesnek szentül és igazán valo megh állására, kezek bé adásával mi előttünk obligalak magokat [Szava K; RLt O. 4]. 1841: Mely punktumoknak szentül való megállására, mind a nemes Céh, úgy az egész nemes ifjuság is kezeknek beadásával obligálták magokat [DFaz. 39] * **vminek ~ való megállása.** 1792: arra penig hogi ezen Istenes és Attyafiságos osztozasoknak és meg edgjezeseknek örökös és szentül valo megh állói lesznek, azt leg kisebb részében is fel nem bontyák sőt azokb(an) egy mást evincallják az osztozo Felek magokat le kötelezek Sub. vinculo flr 25 [Aranyosrákos TA; Borb. I] * **vminek ~ való megtartása.** 1703: a' sz. házasságnak szentül valo megh tartására ... erős hittel léven kötelesek ... az I: Asszony hites Urát, elméjével, indulattyával, cselekedetivel, hitelenül el hadta, és másokkal paráználkodott [SzJk 344].

4. biztosan, kétségtelenül; cu siguranță, fără îndoială; gewiß, fest, zweifellos. 1598: Benedekffy Christoph ... nagy ruth zitkokkal mo(n)dua(n), megh latod este (!) lelek anny maga(m)mal Jeónék hogy zentyl hazadbaís megh

eöllek [UszT 13/103]. 1677/1681: I(ste)n kegyelmébül lejendő Posteritassimat, es kedves Successorimatis kérem; hogy az illye(n) Collatiomban Andras Deak Uramat szentül megh tarczak, es penz nélkül az conferalt földeket eő kelmétül es praescriptusimtul (!) el foglalni ne hadgyak [Vh; VhU 263]. 1679: Kgd levelét vettem, Ispán Ferencz uram levelét nem láttam, az kis czédulát olvasám, szentül el is hiszem, hogy úgy lenne, ha Kgd felmegyen, soha az török császár Kgdért őszve nem vesz az némettel [TML VIII, 459 Nalácz István Teleki Mihályhoz]. 1710: ha Apór István a maga hivatalját rendesen viselte s a sok ajándékon annyira nem kapdosott volna ... soha az udvar camerális commissiót Erdélyben nem küldött volna, amint a Diplomában is szentül megígerte volt a császár [CsH 296]. 1811: Kapnak a' Gyermekek a' meg ígért kintsen Szentül hiszik, hogy a' dolog másként nintsen [ArÉ 103].

5. a legnagyobb tiszteletet érdemlően; care este demn de respect; hoch und heilig, hochehrlich. 1710: Továbbá szenvedünk országunk s édes hazánk Felségedtől szentül confirmáltatott törvénye ellen* [CsH. — *Köv. a részl.].

szenved 1. testi/lelki fájdalomtól gyötrődik/kínlődik; a suferi; leiden. 1630: Martius 1–14 ... E tájban a pápista vallást elhagyván állottam az reformata religióra, mely miá az atyám uramnak haragját vettem, s azonkívül is nem keveset szenvedtem [HGN 3]. 1668: jutnak eszemben az németnek édes hazám s kegyelmes uramon tölt cselekedeti, játszodoztatási, kiért én is sokat szenvedtem [TML IV, 363 Paskó Kristóf Teleki Mihályhoz]. 1670: Másbúl való szükségünk nincsen, mint az egy szállás szüksége, de már míg isten kiharozta Kegyelmedet, elnyomoroghat, akár ha ugyan itt kell szenvednie, talám jobb helyben szerezhetem [TML V, 262 Kende Gábor ua-hoz]. 1672: Oh, lelkem Uram, vajmi sok az én szenvedésem, de az miket olyaktól szenvedek, az kiktől jót egyébaránt is nem várok, könnyebb [TML VI, 223 Teleki Mihály Bánfi Dieneshez]. 1710 k.: tudta a Krisztus, hogy még el sem rothad a teste, harmadnapra ismét egyesül a lelkével, addig sem szenved a lélektől megvált test [BÖN. 468]. 1786: Ahoz képest mint más Mlgos rész uraságnál szenvednek Emberei, az mi reszünkről tudniillik a Thorockzai Ferenczné Aszszony részéből vellünk irgalmasabban bánnak [Torockó; TLev. 4/13. 20]. 1811: Ha most van valami hatalmod, ne szenvedd, Mikor az ártatlan a' gonosztól szenved [ArÉ 15]. 1823–1830: November 17-én mentem haza Marosvásárhelyre, sokat szenvedtem egy hitvány szőlőbéli sajtószínbe egy kis kurta deáki mentébe s vásott köpenyegbe [FogE 109].

Szk: fájdalmat ~. 1725: Biro Martzi az Sátorban lopás-(na)k vétkeb(en) akarta magát elegjiteni ... Azért a' mi verettetést kapott ... szenvedgje fájdalmat [Kv; TJK XV/4. 168] * **hasa korrogást ~.** 1685: igen szűk boraink lettek, de az mi lött is, rettenetes savanyú, úgyannya, hogy nem hiszem, pünkösdek az innelős részin ha ki benne iszik, eo momento hasa korrogást ne szenvedjen savanyú volta miatt [Kv; KvE 218 BP] * **szeralem nyavalyában ~.** 1807: az szeralem nyavalyában szenved, es gyógyítására sükséges költsége hibazik [BesztL 1266. — Kiss András kijegyzése] * **szívbeli fájdalommal ~.** 1662: Ezeket szegény város* csak nagy szívbeli fájdalommal szenvedvén, akiknek házok, örökségek pusztítottak, keserves könnyhulátásokkal, Istenhez buzgósaós fohászokdásokkal nézven és szenvedni kinszerítettven ... már mind szénával, fával a télhez is jól hozzákészültek volna [SKr 682. — *Nagy-

bánya] * **szívvel-lélekkel ~.** 1676: Nem azért írom, tudja az Úr Isten, hogy ezután is szívvel lélekkel nem szenvednék Istenemért s hazámért, de eddig is mi előmenetelemre s kicsiny becsületelem nevelésére volt sok keserves nyomoruságos szenvedésem? [TML VII, 318 Vesselényi Pál Teleki Mihályhoz].

Sz. 1676: Istenéért, hazájáért embernek nemcsak szenvedni, de meghalni is szép és dicséretes dolog [TML VII, 327 Teleki Mihály Vesselényi Pálhoz].

2. vmely testi sérülés/fájdalom/betegség ér vkit; a suferi/pátimi, a indura o durere fizică; erleiden, leiden an etv. ertragen. **Szk: fájdalmat ~.** 1704: egy hete ma, hogy az úr rosszul van a bal lábával, és az inaknak a bal lábában nagy fájdalmat szenvedi [WIN I, 305]. 1751: Vándor Péter ... fejsze fokkal (!) annyéra meg vert hogy nagy darab üdökig erős fájdalmat szenvedtem [Balázstelke KK; IB. Andreas Rempler (27) jb vall.]. 1823–1830: Sok fájdalmat szenvedett*, s azt akarta, hogy vele időt töltsék [FogE 262. — *Busch főhadnagy] * **kint ~.** 1662: az én uram Jézus Krisztusom, aki keserves kínokat szenvedett, a magas keresztfának oltárán az én bűnemért, ő jöjjön el ... és vegye magához az én bűnös szegény lelkemet [SKr 304–5]. 1669: Az gyermeknek már, Uram, az filén fákadt ki az kelevény ... most is nagy kínokat szenved öránként [TML IV 418 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. 1710: Ebben az esztendőben* hala meg Mikes Kelemen Csikban somlyai házánál ... nagy kínokat szenvedvén [CsH 196. — *1686-ban] * **nyavalyát ~.** 1719: régtől fogván sullyos nyavalyákat szenvedik [F.csemáton Hsz; HSzjP]. 1771: a' Lépe tajjan mint egy fel öklönni Csomo s dagadása volt a' Bial(na)k ... bizonyosan az ütekek és erőss Verékek miatt kellett azt az Nyavalyát szenvedni s a' miatt kellett meg is döglöni [Márkod MT; BetLt 7 Mich. Tökés (60) vall.].

3. vmilyen hátrány/baj/kár ér vkit/vmit; a suferi (ceva); erleiden, erdulden (müssen), ertragen. 1678: Lelkem Uram kérem Kegyelmedet, moderálja úgy az dolgokat, az közjó ne szenvedjen [TML VIII, 145 Teleki Mihály Vesselényi Pálhoz]. 1710: á ki az pénzét el költötte, fizesse az, az jászda ott van és az Creditor vegye kezébe: ha valamellyik Atyafi magához akarja váltani szabad velle; ne szenvedgyünk mi irtette [Nsz; JHbB br. Jósika Imre Jósika Mária-hoz]. 1776: ez előtt a' Directorok repraesentáltak efféleket, de már meg-sem kezdettek halgatni: így tévének mind Hunyadra, mind Tordára Procurátorokat, 's én aggódom vélek, s a' szolgálatis Szenved [Mv; JHb VIII sub C Bethlen Miklós lev.]. 1814: a Causánsak pereik nem folyhatása miánn ne szenvedjenek [Torda; TLT Praes. ir. ad 136 Fodor Mihály ügyvéd kezével]. 1821: A' köz haszonnal és az adoza köz nép javával keveset gondoló előre nem látó Földös Urnak tehát azt tartani, a' ki a maga Embereit, a' ki (!) után ő is él 's a' kiknek romlásával az Eő Felsge aeráriuma szenved gengíteni, és nem erős<it>eni kívánnya [M.zsombor K; Somb. II Sombori Farkas kezével]. 1825: a' szegény Populé szénved ő nyujt munkás kezeket, ő Conserválja*, ő tartya [UszLt Marchalis széki jk ad Nr. 304–825. — *Az utat].

Szk: alkalmatlanságot ~. 1662: Az vármegye végre az köztök levő sok alkalmatlanságokat szenvedni elunván ... a megholt viceispán helyébe mást választott vala ... Károlyi Mihály nevőt [SKr 309]. 1780: itten lévő kastélya alatt Bálint János Udvari Birája Exc(e)(l)entiádnak egy tot dugatott ... Az Exc(e)(l)entiádnak Kastélya felettébb nagy alkalmatlanságot szenved e' miatt, mert iszonyu reggel ennek a

nagy bűdössége [Szamosfva K; Born. XXXIX. 51]. 1788: azonn folyasonak fedeléről Hó és Esső idején le folyó viz miatt nem keves alkalmatlanságot szenvednek [Kv; Pk 3]. 1821: A küldött 30 Harmintz forint ... árenda pénzt vettem, melyet régebben is elküldhetett volna Ötsém Uram, hogy ne kénytelenittem volna ennyi alkalmatlanságot szenvedni [Szentbenedek AF; DobLev. V/1042] * *prejudiciumot* ~. 1770: eő Nga Malma ... a miotától fogvást építettett ... eő Exja Malma az magass gátnak vizbeli fél tojasa mián nagy praejudiciumot szenvedni Láttatik [Kük.; JHb LXVII/17].

4. vmilyen bajt/károsodást/sérelmet/kellemetlenséget kénytelen elviselni; a indura/suporta ceva; erleiden, erfahren. 1582: Jlona Henteler Andrasne vallia hallotta Az fogoly leantol hogy monta Nag suhaytwa, oh legien annak az mely bestie hires kwrwa myat ezt zenwede(m) [Kv; Tjk IV/1. 103]. 1661: Az új dolgokban is, tudja Isten s Kegyelemetek, részes nem voltam s én szenvedek érettök, az kik cselekedték [TML II, 56 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. 1663: Ez levél vivő emberséges ember mindeneket, mint éltünk s miket szenvedtünk s mint jutalmaztatják, meg tudja mondani [TML II, 420 Ebeni István ua-hoz]. 1664: ha már ú nagyságokért kell szenvednem, más ember fala alatt ne haljak meg [TML III, 161 Boldvai Márton ua-hoz]. 1667: Fel nem vettem volna az árájért, mennyit szenvedtem miatta [TML IV, 120 Nalácz István ua-hoz]. — *A lónak]. 1670: Égre kiáltó véteknek tartom, hogy így bántak velek, miattam szenvedtek, én biztatván őket [TML V, 57 ua. ua-hoz]. 1692: In isto rer(um) statu mindaz által en az vélek^a valo accordát ighe(n) javallom, tsak lehesse(n) ugi hogi magunkat megh ne rontsuk, es legh közzeljeb az Ország Státussai miat ne szenvedjünk [Szökefva KK; Törzs. Sáros János kezével. — *A szászokkal]. 1763: én bizony nem a Fizetésemért szenvedtem s szenvedek hanem, az N(ats)ád Grátiájáért, és az magam igaz Nemesei Virtusokáért [Köröd KK; Ks CII. 18 Szarka József gr. Komis Ferenchez]. 1833: tsak azért szenvedünk 's hurtzoldunk most a' kenyér Sütéssel, hogy elnünk kellettén, se testünknek se lelkünknek nints mihez fogjunk [Torda Tlt Praes. ir. 1554].

Szk: *akadályt* ~. 1825: méltotasson Nagyságod Hentes Csörgő Györgynek vágo Tőkeje Tárgyában ... Vég-határozását kegyesenn meg tenni, hogy a' Panaszlonak Tőkeje miatt ne kénytelenitessenek mind a' Sokadalmasok, mind pedig az ottan járó héti Vásárosok akadályt szenvedni — sokáig [Torda; Tlt Köz. ir. 252] * *alutlanságot* ~. 1710 k.: Míg ki nem vágják^a, rettenetes nagy fájdalmat és alutlanságot szenvedtem miatta [BÖn. 525. — *A tályogot] * *aristumot* ~. 1752: arestumot is ott(an) szenvedet [Beszt.; Told. 37/44]. 1783: (A) másik forduloban lévő földből az ekém be hajtadók, egy napi arestumot Szendve is [Mezőszakál TA; DobLev. 582 Kendeffi Pál Szántó Sándorhoz] * *átközödást* ~. 1817: Ezekért én, és Szabo Uram, Veres Jánosotis, de kiváltképpen nyelves feleségétől Sok emberek hallottára rettenetes átkozódásokat Szendvünk [Szászszombor SzD; IB. Szentmiklósi István ref. pap vall.] * *bántást/bántódást* ~. 1576: Vagion panazolkodás az valamok feleolis hogi Bantast zenwednek az varosbeliek Gyalwba Thwreben es egieb helieken, eo k. Biro vram visseilyen gondot rea [Kv; TanJk V/3. 136b]. 1677: az Hazának igaz tagjai, s' Fejedelmeknek igaz hivei ... Nemessi szabadságokban bántódást ne szenvedgyenek [AC 85-6] * *becstelenséget* ~. 1672: Én soha, Uram, ily böcstelenséget ennyi változások közt nem szenvedtem ország előtt, mint

most valami ros székelyektől [TML VI, 368 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz] * *bosszúságot* ~. 1811: által járás által sok károkat és buszuságot szenvedtek az földeknek Birtokosai [A.csemáton Hsz; HSzjP] * *búsítást* ~. 1674: Töb busítottását szenvedni ne(m) akarua(n) az dolgot az utolsó deliberatioja szerint executiób(a) vetettyuk [Törzs. Bornemisza Anna határozata Galgai Rácz István kérelemlevegélre] * *búsulást* ~. 1653: az elmúlt napokban ... Jobbágyoknak engedtelenségek és szoffogadatatlanságok miatt nem keűs busulást és fogyatkozást kellett szenvednem [Cege Szd; WassLt]. 1678: Azt bátran én jó lelki ismerettel iratom, teljes tehetséggel kerültem s kerülöm is mig élek, hogy hazám én miattam kárt, busulást ne szenvedjen [TML VIII, 247 Teleki Mihály válaszev. többekhez] * *büntetést* ~. 1677: Mindezek^a honnan szármoztak ... nem tudom ... hanem azt mondhatom, adjon Isten ítélőszéki előtt számot róla s ez világi mód szerint se szenvedje ő felsége büntetését [TML VII, 333 Lázár István Teleki Mihályhoz. — *Az árulásáról szóló hírek]. 1831: Egyed László ... hamis hitbe is maradt egy barázda dolgáért, a' mely miatt büntetést szenvedett [Szentersébet U; Borb. II id. Szakás György (69) ns vall.] * *csüggedést* ~. 1673: Itt NB; óvástjabb tanácsolják mások ezután derék hadra császárt és az magyarak dolga is itt, félő, csüggedést ne szenvedjen [TML VI, 547-8 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz] * *defectust* ~. 1700: a' Militia defectust ne szenvedjen, és sem a' Particularis szegény Gazdában elődni, sem az szegzenységet Executiokkal terhelni ne kényszeritessenek [UszLt IX. 77. 9 gub.] * *exekuciót* ~. 1702: edgieb Contributiok Restantiajatis admaturállyá hogy a szegzenység kemény Executiót ne szenvedjen [i.h. IX. 77. 50 gub.]. 1738: ezen Servicz polturaért oly kemény executiót Szendvünk, hogy ... Zágóban a falu hűtös polgarat gomolyaban köttetvén, és jeges vízzel meg öntözöttvén az hideg aerre ki vitette [Hsz; Ks 99]. 1779: Hamisan arra vettek a tabularisták közül némely agyafürtakat, hogy spoliátornak itiltetvén, 202 forint executiót kellett szenvednem [RettE 408] * *fogságot* ~. 1676: Im Béli uramat meg fogták, az mint pedig Mikes Kelemen uram által meg értettem vala, hogy fogságot kell szenvedni, az után ellene azokban senki semmit nem bizonyított [TML VII, 293 Haller János Teleki Mihályhoz]. 1711: En a szőlőben sem voltam hogy meg szedék, megis fogságot szenvedék Etsedi Uramtól [Sövényfva KK; MbK 106]. 1823-1830: Csudálatosan is jött ki, hogy ahol a vallás reformációja kezdődött, ahol az akkori fejedelem fogságot, levettést szenvedett, ott a későbbben uralkodott fejedelem egy változó királyságért, mint a lengyel királyság is volt, esmét pápistává lett [FogE 196] * *fogyatkozást* ~ → *búsulást* ~ * *földindulást/földindulatot* ~. 1838: 1829-ben November 25-ik Napján reggeli 2 Ora tájt ismét föld indulatot szenvedtem volt | Januárius 23-ik napján Estvéli kilentze 3-om fertály orakor föld indulást szenvedtem [Bereck Hsz; HSzjP] * *gyalázatot* ~. 1581: En fel(seged)nek es az my meg holt kegielmes vrunknak Jambor Igaz hywe es zolgaia lewen Illen gyalazatot kisbebeget szenvedek az Jo wraktwi^a [Gyf; Törzs. Szentpáli Kornis Mihály kezével. — *Ti. a tanácsurak a fej. döntéséig visszatartották a panaszost Gyf-on]. 1710: Mennyi sok becstelenséget, gyalázatot kellett szenvednie [CsH 182. — *Daczónak és Nemes Jánosnak] * *gyötrelmet* ~. 1599: En Ferenczy Mathe ex Vachi, ki uagiok Istennek fogsagaban, noha testembe(n) gieotrelmet zenüedek, de lelekben az en Istenem eleőt cgessegeben, es niugodalomban uagiok [Kv; RDL I. 5] *

hajótörést ~. 1636: Azoknak az Organistáknak-is, úgy mint lelki Syreneknek, bezzeg a leg főbb intenciók, irányzott töljök, hogy bé ketségethessék közéjük az együgyűeket, és az hitben hajó törést szenvedgyenek [ÖGrAj.] * *hurcoltatást* ~. 1801: illetén gazért Annyi méltatlan hurtoztatást kellett szenvedni, tovább keze alá Sem fogja a Számado Acceptálni [Ádamos KK; JHb Jósika Miklós lev.] * *húzást-vonást/huzavonát* ~. 1794: Melly sok keserves nyomorgatást; húzást, vonást ... szenvedtünk Bulzesten már régtől fogva Dzsugyaságot viselő Dsursz Ursztol aztat a' Tts Praefectus Ur az ide alá le irtakból bőltsen által a' látthattya [Bulzest H; Ks 75. VIIIb. 150]. 1815: (Az) Utazok is azért hogy a' nyomásom ki eresztenek, sok féle pénzbeli huzavonások szenvednek az Helység Lakossal [Dés; DLt 361] * *injúriát* ~. 1644: egi pal giörgi neuő nemes ember ... csak ugi czavarog ala s fel, igen sok iniuriakat szenuetem miata [Szamosfva K; JHbK XLV/29]. 1755: Marusvásárhelyi frequens gyülekezetb(e) lött hivatatásom után ... két vagy három nyughatatlan emberek hivatal adának T. Püspök Borosnyai L. János Uram(nak) Udvarhelyről ... elis hozák, és így ... második Papságra esém, melyb(en) nyomorgottam, szenvedtem sok iniuriákat ad Annum 55 [ArJk 48-9] * *irigységet* ~. 1710 k.: Az Isten szép értékkel is áldotta volt meg⁴, de bizony sok irigységet, üldözést, keresztviselést is szenvedett [BÖn. 489. — "Várad Miklóst] * *jaktúrát* ~. 1811: Arra szorgalmason vigyázzon ... a Geometra ... hogy a Communa Terrenumok quantitassát és kvalitassát jól meg vizsgálván, úgy arányozzuk a dolgot, hogy a leg kisebb Birtok is, az maga rata portiójában Notabilis jacturát ne szenvedjen [M.zsom-bor K; Somb. II] * *kárhozatot* ~. 1710 k.: azt a kárhozatot szenvedte, amelyet münékünk kellett volna örökké szenvedtünk [BÖn. 468] * *kedveltséget* ~. 1679: Az mi kglis urunk nagy kegyelmessége Nagod fiához nyilván van mindenedeknél, de ő kglme háladatlansága is, kiért ha mely kedveltséget kell Nagdk is szenvedni, méltán senkinek nem tulajdoníthatja [TML VIII, 554 Teleki Mihály Lónyai Annához]. 1764: A szegény Bánffy Farkasné asszonyom öngyúsága ... gyermekei ... az atyjok jószágát praetendáltak ... Ezért osztán kedveltséget is szenvedett [RettE 162-3] * *keresztviselést* ~ → *irigységet* ~ * *kisebbséget* ~ → *gyalázatot* ~ * *megháborgatást* ~. 1663: Keservesen kellett ... hallanom szegény özvegy és minden gyárol nélkül való húgomnak. Kegyelmedtől ... sok megháborgatásokat szenvedni [TML II, 426-7 Teleki Mihály Vass Jánoshoz] * *molesttiát* ~. 1721: Mint hogy a Kötelandi jóság az Ecclesianak Sok molestiákat Szenved a Melt. Székelly Adam Tisztitól a ki Köteland Szomszedcsagaban levő jószágára ő Nganak insipial azoknak el haritasara Tiszt. Patáki Pal Vramnak intimalitak: hogy a Kötelandi határt ke-restesse ki [Kv; SRE 138] * *mortifikációt* ~. 1751: Kevés számban vagynak azok a' kik kegyetlen veréseket vérontásokat vagj egyéb terhes mortifikatiokat ezektől⁵ nem szenvedenek [Balázstelke KK; IB. — "A Vándor család fék-telen tagjaitól]. 1760: itten is egy darabb határunkat a' Con-roversiának el igazításáig nekik cedáltunk, de azzal még nem elégedvén, az irt hély mián sok mortificatiot Szenvedtünk [Hasadát TA; EHA]. 1789: felette sok mortificatiot szenvedtem ő kegyelmitől⁶ [Ne; DobLev. III/661. 1a Szán-to Drusiánna néhai Magyarosi Benjámin özvegye a nagy-enyedi tanácsához. — "Benédek Ferencitől] * *nehézséget* ~ → *költséget* ~ * *nyomorúságot* ~. 1584: Anna Huzar ferencze vallia Ezt hallottam Kadar Janosnetol ... bizony

zanhatta az Istenis azt lo Catalin Azzony ha illie(n) Nagi Niomoruságot chak az d 12 penzert kel enneke(m) zenwed-ne(m) [Kv; TJK IV/1. 274] * *osztályt* ~. 1772: minden portióskák(an) kotzka szeltet (!) tsinálni s részetskékre hasogatni, nagy incommodum, és az afféle alkalmatlanságokért, sok igaz ügy veszedelmes halgatásban marad, a ki kereskedő fél, unalmasn(a)k tartván mindenkor közre keresni és osztályt benne szenvedni [Nagylak AF; DobLev. II/436. 2b] * *penitenciát* ~. 1588: valamely Mezaros egy eszten-deoben theoskeredik hat Az második eztendeoben ... telliesegel penitentiát tarchon ... az eo mestersege keoreol valo Eletteol Wres legien, ha oztan a' második eztendeoben Mezaros Akar lenny, illien penitentiát zenweggyen⁸ [Kv; TanJk I/1. 72. — "Köv. a részl. * *pirongságot* ~. 1778: Nem kétlem tudja Nagod mostani gyarolóságombul esett tselekedetemet, meljért mind az Édes Anyámtól mind a testvér Bátyámtól nagy tizmolást és pirongságot már bőven szenvedtem [Jedd MT; Told. 6] * *prejudiciumot* ~. 1785: az hasonló Urbarariusokra mint mű, circa usum Sylvarum, különös keglmes Reflexio, és praecautio tettetett, mely ellen mű praediciumot szenvedtünk [Torockó; TLev. 9/22] * *rabságot* ~. 1635: eő az rabságot méltatlan szenuedj, mert ninczjen bwne rea [Mv; MvLt 291. 61a]. 1669: szegény Apaffi István uram és Győrőffi György uramék nem az szegény Rákóczi György fejedelemért, hanem az országrt szenvedték az rabságot [TML IV, 629 Nalácz István Teleki Mihályhoz]. 1831: Kovács György, a' Gál György történetes halála miatt tudom hogy rabságot szenvedett [Szent-erzsébet U; Borb. II Agilis Idősb Tordai János (53) vall.] * *ránkort* ~. 1661: de megh az elebbi meltosagos Feiedelmektől mely méltatlan Rankorokat szenuedet szegeny [Sófva BN; Ks 41. K] * *repulzát* ~. 1657: igen sok ember-beli kárral gyalázatos repulsát szenvedenek ilyen okból: mert magyarországi az tájéki emberek tractáltak azon vár és városbélieliek [KemÖn. 14] * *romlást* ~. 1662: azkik őket ... lázasztották, hogy miattok annyi nagy kárt, romlást és veszedelmet szenvedtek volna, azokra nagy sok átkot kiáltván ... hazakövetkeztek és szállottak vala [SKr 521] * *sanyariságot* ~. 1637: csak az Nagi sanariuságot szenuedtem vele eggyüt sokaigh [Mv; MvLt 291. 94a] * *szükséget* ~. 1815/1842: a' mostani Szük idő mián ... a' gabona inkább meg drágadik, és akkor osztán igen nagy Szükséget kell szenvedtünk [Felfalu MT; DE 2]. 1841: azon betsebb fanemibe is a' Mlgos Udvar szükségét ne szenvedjen [Gyalakuta MT; EHA]. 1860-1861: (Tüzifában) mezősegi része szükségét szenv [Benkő, Mszlsm. 14] * *tömlőcöt* ~. 1764: Kálban elfogván Tömlöztet is szenvedet [Erdőcsinád MT; Told. 44/25]. 1831: Kovács György, tudom hogy a' Gál György agyon veresiért Udvarhelyen Tömlöztet szenvedett [Szent-erzsébet U; Borb. II Agilis Kádár Péter (51) vall.] * *tömlőcözést* ~. 1749: (A gróf) emberét Mihálczfalvi Hajós meg Sebhette még is két Mihálczfalvi embere eő Ex(ce)llentiajának Tömlőcözést szenvedett [O.csesztve AF; Ks 83 Szabó István lev.] * *üldözést* ~ → *irigységet* ~ * *veszedelmet* ~ → *romlást* ~ * *vexát* ~. 1760: Nem haragszom én azért, hogy a Leányom a' magát kíványa, hanem hogy annyi sok méltatlan vexát kel szenvednem, nehezen essik [Igenpataka AF; TL. gr. Teleki Ádám aláírásával, de a lev. más kézzel] * *viszontagságot* ~. 1675: úgy tetszett az mindeneket teremptő Isteni mindenhatóságnak, hogy minden ez világban valók ... viszontagságokat szenvedjenek [TML VII, 27 Szepesi Pál Teleki Mihályhoz Drinápolyból].

Sz. 1669: a mit Isten reánk mért, azokat szenvednünk kell [TML IV, 562 Teleki Mihály Nalácsi Istvánhoz].

5. vki vmilyen büntetést szenved; a suporta o anumită pedeapsă, a fi supus la o anumită pedeapsă; verbűben, abűben. Szk: *vhány korbácsot* ~. 1756: a' Magistratus eleiben hozzátatván egy Pal Ersók nevű Maros Váshelyi bestelen kurva Menyetske ... végeztetik, hogy mái Napon ötven korbács ütessen rajta, nem különben a' jövő Tsőtörtőkon is annyi ütésből álló korbácsot szenvedgyen [Kv; TJK XVI/8. 10] * *vhány lapátot* ~. 1747: itiltetett, hogy az Actorn(a)k Szénája minden fogjatkozás nélkül restituuáltassék, az Inctus pediglen az potentiaért jó tizen két lapatot szenvedgyen [Kismuncsel H; Ks LXII/20] * *vhány pálcuítést* ~. 1755: ezen Deliberatum effectumban vetetődött, mind a két Párst in meliorem refractionem Deliberatumban exprimált (így!) publice a Falu előtt paltza uteseket szenuedűen [Újbárest H; Ks 62/3]. 1776: az Inek hazugsága világosan ki tettzik, melyért, de azért is, hogy a dolog jobban ki világosodjék szenvedet tizenket paltza ütést [H; Ks 114 Vegyes ir.]. 1829: a panaszo Ur béresse ... mérész és Gazdája akarattján küjjel el követet cselekedetiért 12. páltza utéseket szenvégyen [Torda; TVLt 260]. 1831: három Esztendeig rabaskadtam a Szamosújvári Várba, Esztendőnkent 100 : 100 páltza ütéseket szenvedtem [Dés; DLT 332/21] * *vhány vesszőütést* ~. 1772: Aggraválják ezen tselekedetét előbbeni lopogatási-is ... vétkes voltáért ... más ilyen rossz erkölcsű szokásos Emberek(ne)k rettentése végett a' Pellengéren Tsőtörtők Napon 33. Vessző ütéseket Hóhér által szenvedjen [Kv; TJK XVIII/3. 43].

6. el/megtűr, elszenved/visel vkít/vmit; a suporta pe cineva/ceva; etw/jdn erleiden, erdulden (müssen). 1571: wígyazon tew ktek a' fele emberre, ne zenvedgye oth [Magyaró MT; BesztLt 3571 Paulus Bánffy Lozsonczy de Magyaró a beszt-i bíróhoz]. 1584: Bachy Ambrus vallia ... egy Torday emberek veotte volt megh a' Bokor Caspar hazat, mert el vetette volt ez Kos Istwa(n)t a' zomzedgia á haztol, noha benne lakot azt de a' Torday embert Ne(m) Zenwedte ez Istwa(n) oth [Kv; TJK IV/1. 318]. 1588: Niolez ora vtan ereós bwnetes Alat senky hazanal, deoseoleoket kialtokat, magha heghedewlteteseket Ne zenwedgyen, kit Biro vra(m) megh kialtasson [Kv; TanJk I/1. 69]. 1597: Chizar ferencz ... wallia ... Chizar Peter ... eginehanyzor mondotta enneke(m), vra(m) kegmtetek kette(n) Veres Pallal it az vczaban Tanachbeli emberek, mient zenwedi kegmtetek bizony megh erdemlene Molnar Kelemenne hogi az vízbe vetnek mert annal nagioab kúrwa ez varoson ninche(n) [Kv; TJK VI/1. 73]. 1603: zabadsagunk ellen varosunknak kapuít az Nemeth gyalogok kezdetek állany ... Eo kgmek azert ... Nem akaryak ott zenúedny hanem az kapuknak eorizetit magoknak akarjak tartany varosul [Kv; TanJk I/1. 442]. 1638: Az házban ualo lakasok feleol, így Deliberaltunk, hogy az Angiokat bikiuel es minden bántás nélkül ott szenuedgik [Kv; RDL I. 114]. 1661: posta érkezvén ez elmúlt vasárnap Portárul, az írjak, urunkat semmi képpen az Porta nem szenvedi az fejedelemségben [TML II, 71 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. 1677: Idegen, jövevény, és uratlan paraszt emberekből álló vagus embereket, senki maga jóságában here modon élni ne szenvedgyen [AC 114]. 1722: úgy hallottam hogy az Ur ő N(agysága) minden rutságit Krakay Uramnak szenvedte [Esztelnek Hsz; HSzjP Kús János de Esztelnek (35) pp vall.]. 1759: az Gyümölcs fáknak termésit Hárapa Péter, Hárapa Andréjnak el hordani nem szenvedte [Liget MT; JHB

X/6]. 1802: engemetis hat ezer forint adosságomért meg szollítottak, melyet ha meg nem fizethetek kételen leszék egy darab Joszágomnak foglalását szenvednem [Dés; Ks 34 Kornis Zsigmond kezével]. 1811: Ha most van valami hatalmod, ne szenvedd, Mikor az ártatlan a' gonosztól szenved [ArÉ 15]. 1823–1830: Karácsonyba a cigányléányt el kellett bocsátani, mert tovább cigányt lakni a házomnál nem szenvedtem, úgyis én voltam magamnak ágyvetője, csizmahúzója s egyéb szolgálja [FogE 282].

Szk: *hevet, hideget* ~. 1605: az praedicator rendek ... mind hewet hydeget velwnk egygywt twrtének zenvettenek [Kv; TanJk I/1. 525]. 1702: sok hevet hideget szenvedetetek mellettem [Tarcsafva U; Pf] * *hideget* ~. 1660: Rettenetes, hallatlan erős hideg és nagy hó lévén, mely hidegnél soha keserveőbb hideget nem szenvedtem [Kv; KvE 179 LJ]. 1742: a szegények ... között sokan nyomoruak, és betegesek vadnak sok hideget szenvedtek [Kv; AggmLt C. 12].

7. bűnhődik, lakol vmiért; a ispási, a-și lua pedeapsă; bűben. 1617: Mivelhogy mint az ket fel az ruth oczmáni ekle(n) szitkot egymásra kialtottak ... ha mindgiarast megh ne(m) adgiak az f 3 az varos birsagat mind az ket felt vigiek ki az kalitkaba ott szenvedgye(ne)k 3 napigh [Mv; MvLt 290. 23a]. 1676: nincs igazságok hozzá, törvénnyel el sem nyerik; hadd ne szenvedjenek maradéki, ártatlanok lévén [TML VII, 226–7 Vesselényi Pál Teleki Mihályhoz. — 'A Bethlenek két falut]. 1705: őccellentája minden sinistra informationak ne adjon mindjárt hitelt, hanem menjen végire, és ha bűnös lesz, az lakoljon bűne szerint, mások pedig érette ne szenvedjenek [WIN I, 498]. 1811: Kozma János ... azt vallotta, hogy Kudor Pálnak hűtős Feleségét meg Fertzette ... tehát mint házasság ronto Vasámap reggeli harangozás előtt a' Templom előtt lévő kalodaba tétessek, és a' mig az isteni Tisztelet véghez megyen ott szenvedjen [M.bikal K; RAK 86].

Szk: *ártatlan* ~. 1596: Ártatlan zenúede az zegeny le-geny a' nyomorúságot [UszT 11/54 Helena relicta quon-dam primipilii Antony Thibold vall.]. 1679: én Uram ugyan ártatlan szenvedtem volna ... de talán mind urunk ő nagysága s mind Kegyelmed megengesztelődik [TML VIII, 486 Wesselényi Pál Teleki Mihályhoz]. 1703: semmi vetke ne(m) volt Csere Istok(na)k, artatlan szenvedett velünk az Toronyb(an) [Kv; WassLt Szilagy Mihaly (36) vall.]. 1797: azt a Léányt ne tégyük arra ki, hogy érettünk szenvedgyen ártatlan [Mezőcsávás MT; Kp II. 52 Máthé János özv. Újfalvi Sámuelnéhez] * *büntelen* ~. 1570: Jmmar ha megh leot az Jsten Megh Bochatya, Teis vgian. Aldoztal azkor hogy azt Bwntelen zemwettet [Kv; TJK III/2. 103].

8. szk-ban; in constructii; in Wortkonstruktionen: vmi (meg)enged/lehétővé tesz vmit; a permite/a face posibil ceva; etw. erlaubt/ermöglicht etwas: az *alkalmatosság* ~i. 1598: Amy illety az mezarosok dolgatt ... felette igen zeokseges volna zollany, de myerthogy mostan sem az eodeo sem az alkalmatossagh nem zenwedny, hanem ker-ieok biro vramatt hogy eo kgme ez leoweo hetfeore awagy kedre hiwasson be az tanachbely vramhoz az Ides vraym-ban es akkoron eo kgmek vegezzenek vgy mind tehen hws, smind penigh lwh hws feleol [Kv; TanJk I/1. 323] * az *egészség* ~i. 1629/1676: bizony el mente(m) volna ur(am) Kolosvárra, de l(ste)n látja az egészsége(m) ne(m) szenved-te [Somkerék SzD/Sv; WassLt St. Erdelyi lev.]. 1679: noha ma temetem egi kis fiacskamot el, de megis ha egessege(m) szenvedne, s kesőis nem volna, bizoni magamis be mentem volna [Szentbenedek SzD; Ks Kornis Gáspár lev.] * az *idő*

kon alapulo jogeredvények és kötések is módosításokat szenvednek [Nagylak AF; DobLev. V/1330] * *pustulást* ~ pusztul; a se degrada; untergehen, zugrunde gehen. 1802: Instáljuk ... Ngodat méltóztassék ... a szükséges Rendelést meg tenni, ne hogy ... erdeink ... még orvosolhatatlan pusztulást szenvedjenek [Torock; TLev. 10/8] * *romlás* ~ hanyatlik; a decădea/regresa; verfallen. 1662: De nyilván volna, az országnak némely felső részei a szomszéd lengyel nemzetségtől minémű nagy romlást szenvednének [SKr 678]. 1710: Mert a török s német között tizennyolc esztendeig való véres hadakozást praesagiála*, amely miatt mind Magyarország, Erdély, az császár haereclitária provinciái nagy pusztulást s romlást szenvedének [CsH 156. — "Egy üstökös megjelenése"] * *rothadást* ~ (el)rothad; a se putrezi; verfaulen, von Fäulnis befallen sein. 1756: (A ház) mostan ujan fel lévén Szarvazva alkalmas Szarufákkal ... de rossz lévén Szalma fedele, felő hogy mig reparaltatnék — rothadást egészen ne szenvedne [Branyicska H; JHb LXX/2. 23] * *rövidséget* ~ hiányt/fogyatkozást szenved; a duce lipsă de ceva; zu kurz kommen, entbehren. 1801: a' pénznek ki-tsinálása ... egy holnapnál előbb bajosan lészen — meg azért édes ötsém úgy gazdálkodgyék, hogy rövidséget ne szenvedgyen [Kv; SLt 17 P. Horváth Miklós öccséhez]. 1820: Ezen helységünknek kicsinségéhez képest, elegendő és jó pascuuma van, a marháinknak, úgy hogy rövidséget nem szenvednek marháink [Báld K; BLt 6]. 1863: ezen jóságokat ... eladni kéntelenítetttem, mert ... életemben szenvedtem rövidséget [Kv; Végr.] * *tojulást* ~ (jég)torlódás éri; (despre sloiuri de gheață) a se îngrămădi; Eisanhäufung. 1747: eczakák(na)k egyiken az malmok az jég miá tojulást szenvedvén az Molnáré ... Segítséget hiot az jégnek el tasztására [Déva; Ks 112 Vegyes ir.] * *változást* ~ a. kár ér vmit; a suferi o pagubă; von Einbuße getroffen werden. 1804: nem lészen szabad éjczakanak idején kopacz Gyertyával a' Boltba jární, hogy a' mián valami Gyulás következék, a Nemes Székönknek Törvény tévő Háza, leg drágább kintse Archivuma változást szenvedjen [Szu; UszLt ComGub. 1201u]. — b. leromlik; a se şubrezi; herunterkommen. 1813: Sombori Farkas meg indult ... s a miat is, hogy egészsége változást szenvedet, kéntelen volt vissza térni [Mv; Somb. II. tábl.]. 1816: a mostani Pappiros Penznék nagyon alá szállott betse ... ha ... mostani betse ... változást szenvedne ... az egész betsü Ujra meg tétettségék [H; Ks 91. C. 8].

Ha. 1739: szenvyedünk [Dés; Jk 517].

szenvedély pasiune; Leidenschaft. 1879: Amiket te benne* szenvedélynek neveztl, én hóbortnak láttam [PLev. 39 Petelei István Jakab Ödönhoz. — "Czakó Józsefben]. 1889: szeretném, ha az uram olvashatná fel e neki való rajtot: a kalotaszegi kiejtést, a szenvedélyt, mindent, mindent ő tudná visszaadni a maga teljességében [i.h. 146 Gyarmathy Zsigáné Petelei Istvánhoz]. 1894: A szenvedélyed egypárszor nyilatkozott meg, amikor a sorsod felett kétségbeestél ... s amikor szerelmes voltál Rózába [i.h. 170 Petelei István Jakab Ödönhoz].

szenvendő szk-ban; in constructi; in Wortkonstruktionen: *csonkulást* ~ kisebbedő; care se va micşora; kleiner/geringer werdend, sich verringern. 1794: az Urak s Aszszonyok részsz Szántó Földjöknek az Exponens Mlsgs Aszszonyok tsonkulást szenvedett, vagy szenvendő rész

szántó földjökkel ujra fel kelletik oszlani és az ő Nsgok káranak ki kell pótoltatni [Ádamos KK; JHb XIX/42] * *romlás* ~ romlást viselendő; va avea parte de pieire; dem Verfall/Untergang preisgeben. 1671: oly kemény parancsolattya érkezék a' hatalmas Császárnak ... hogy ha Nagyságodat* acceptalni nem akamók, meg-maradott kicsiny részecskeje elpusztult hazánknak hasonló romlást szenvedendő volna, mint a' mely része ... porrá s' hamuvá tétetett [CC 5-6. — "Barcsai Ákost].

szenvedés 1. testi/lelki fájdalom/győtrelem; suferință; Leiden, Schmerz. 1657-1658: ma is edesebb nékem az vélek* való szenvedés, mintsem gyalázatos szabadságyeréssel távolról hallása romlásoknak [Kernlr. 314. — "Ti. a népével]. 1677: Ilyen artalmas sze(n)vedésünk mely keserves légye(n) hadgyuk akarki(ne)kis kereszteni hazajat es bőcsülletit szerető jo lelkű Emberek itiletire [Maksa Hsz; PatN 68a a hsz-i rendek nyil.]. 1715: Csak a ki szemével látta, az hinné el minemű sok szenvedéssel volt az eő Her(czegse)ge Tiszteinek itt ez helybe(n) akkor subsistentiajok [Fog; Utl beosztatlan]. 1740: Respectálván ... Enyedi Miklósnak a' Nms Városhoz való hűséges szolgálatját és sok rendbeli szenvyedését [Dés; Jk]. 1766: Glis Thodorra ... Udvar Biró Uram a hamis kalácsért Negyven Csapotot és Petrucz Györgynek ártatlan szenvyedését meg fizettette [Grohot H; Ks 10/9 Román Juon (40)jb vall.]. 1776: Jól tudom, hogy a' Gróffot sokan untattak, sokan kívánták le verni, arról sok alattombéli szenvedéseit voltanak Reformatus Attyafiaitól, és Ur Méltóságoktól, hogy Catholica Feleséget ne végyen [Kóród KK; Gyl. Fridericus Nóvák (21) kamerdiner vall.]. 1854: Erdély hazám történelme többire végnélküli változás, nyugtalanság és szenvedésnek volt alárendelve [ÚjFE 3].

Sz. 1672: könnyebb amaz szenvedés, mikor ember igaz barátjával együtt van [TML VI, 369 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz].

2. (bűn/vétek(ok nélküli) szenvedés; suferință fără păcat/motiv; Leid, (seelisches) Leiden. 1659/XVII. sz.: mind ezekre nézve nem mulathattuk el, ez protestationkkal az egész magyar nemzetet ártatlan szenvedésünknek megemérésére és egész nemzetünkre közelgető veszedelmének megelőzésére fel nem serkentünk [EOE XII, 217 az erdélyi rendek tiltakozó nyil.]. 1672: az méltatlan szenvyedést velem együtt csak tudhatják, mi izú, azok, kik benne forgottanak [TML VI, 399-400 Béli Pál Teleki Mihályhoz]. 1712: ha az Isten igaz, lehetetlen, hogi kgmedet meg ne itilye az en vexatiomert, ártatlan szenvyedésemet [JHb Jósika István Jósika Imréhez]. 1735: el varom ... az A. eő kglme ellenem mit exhibeal, ne légjen azért Keső ennékem is az A eo kglme literale Instrumentumi ellen excipialnom Contendalnom, ugj magam ártatlan szenvedésimről hiteles literale Instrumentumimat exhibealnom [Dés; Jk 155b]. 1764: közel viszen ezen motskoknak méltatlan szenvedése ahoz, hogy a' kik még eddig nem esmerték Bátyám Uramat, meg esmeressem azokkal is atyafiságos Leveléről [Középlak K; Bfr]. 1766: midon tömleczetetnek, Glis Thodor szánakodván ártatlan Szenvedésin, meg vallotta, hogy eőtöt Petrucz János ösztönözte, hogy Petrucz Györgyre hamis Kalácsot végyen [Grohot H; Ks 40/9 három román jb vall.]. 1776: méltóztassanak ily nagy méltatlanul lett meg kénoztátásomat, s feleségem meg verettetésit ... ok-nélkül lett szenvedésünkért gratiose Consolálni [Mezőmá-daras MT; BK. Molnár István molnár kérelme]. 1792: én

méltatlan szenvedésemért meg-neheztelev haza akartam menni [Salamon SzD; JhB I/49. 11].

3. vminek elszenvedése/viselése; suportare a unui lucru; Erleiden, Erdulden, Durchmachen. 1673: Nehéz volt az dolgozni, rajtam való nagy gyalázatomnak is szenvedése [TML VI, 438 Teleki Mihály Bánfi Dieneshez]. 1676: az mit Isten ő felsége fölöllem elrendelt, elhiszem, azoknak szenvedésére való kegyelmét is meg nem vonnsza töllem [TML VII, 239 ua. Baló Lászlóhoz]. 1679: Nekem szegény fejemnek minden fölöllem költött, egy néhány esztendő alatt rajtam eltöltött rossz dolgoknak szenvedési alatt ma is kell nyögnöm [TML VIII, 416 ua. Thököly Imréhez]. 1769: senki a nemes céhez tartozók közül dohányozni a céháznál ... vagy oda pipával menni ne praesummáljon, parancsoltatik és hogy mostanában Foglár Ferenc nemes céhével concordáljon érette illő, különben 12, tizenkét lapát ütése szenvedésében in exemplum alior(um) incurral [Dés; DFaz. 27].

szenvedett 1. szenvedést átélt; care a trecut prin suferințe; erlebt, gelitten, durchgehalten. 1711: az ltthon maradott s császár hűségiben szenvedett urakat, főembereket contemnálták [CsH 457. — "A császárra felesküdt egykori kurucok].

2. elszenvedett/viselt; care a suferit/suportat ceva; erlitten, ertragen. 1679: Kérem lellem Uram Kegyelmedet tudósítson fölölle, hadd legyen már én előltem is ennyi gyalázatot szenvedett személy előtt is nyilván való eziránt való urunk nagy nehézsége [TML VIII, 560 Vesselényi Pál Teleki Mihályhoz]. 1803: Sebenbe mentem volt ... a' Remetelektől és Gyítraiaktól szenvedett Sok rendbéli oknelkül való vexáltatásunk orvosoltatása iránt panasza [Toplica MT; Borm. XVc. I/31 Vulkán Jákob senior (72) col. vall.]. 1807: el záratatásomat a' Levelektől qva Naturalis Tutrix törvényesnek el nem fogadhatván, a Tkts Tíztséget Panszommal meg kerestem, ki nyilatkoztatván szenvedett Sérelmem [F. esküllő K; Somb. II].

Szk: kárt ~. 1842: Hámbug rémitő tűz által temérdek kárt szenvedett nagy Kereskedő város [Szucság K; RAK 68].

3. csonkulást ~ kisebbedett; care s-a micșorât; verstümmelt werden. 1794: az Urak s Aszszonyok részsz Szántó Földjöknek az Exponens Mlsgs Aszszonyok tsonkulást szenvedett, vagy szenvedendő rész szántó földjökkel ujra fel kellett oszlani [Ádamos KK; JhB XIX/42].

szenvedhet rendsz nem tagadósóval; de obice cu nem (nu) exprimind forma negativă a verbului; nicht leiden (können). 1. tühret, elszenvedhet/viselhet vkit/vmit; a putea suporta pe cineva/ceva; (er)dulden (können). 1570: Catalin Tar Balinthe leánya ... vallya, hogy ew ... Kys Mihalt ... Thowab nem zolgalhatta Mert az Rwtalmas zydalmakat Nem zenwedhette [Kv; TJK III/2. 128]. 1573: porkolab ferenczne Azzonyom ... poten(tia) mediante Akara hazambuly venny mikor latta volna hogy en Azt ne(m) Zenywedhete(m), Az vtan byrot hywata [Fráta K; SLt S. 12]. 1610 k.: Kegmes vrunk ertywk az Nemessegnek militat(n) panazolkodasabol, hogy az vizen valo hordozaskodasnak va(m)yath nem zenwedhetik abbol valo zabadsagokat kevannyak [Dés; DLt 325]. 1662: Hogy a német segítséggel aki biztatna, annak szemekbe kellene pökdösni és bátorsággal meghazudtolni, mert onnan is Rákóczinak segítség nem adatnék, a német birodalomban is nem szenvedhetnék [SKr

506]. 1689: Felső Veniczé" nevű Faluban ... az falusi Lakosok ... Nehai Boer Sigmund Uramtól építetett Malmokra rea menven ... benne lévő vam buzat el hordottak ... ezert ő kglme (Boer Thamas) illye(n) potentiariuskodásokat nem szenvedhetven, az malmot megh allította [Szád. Szilágyi Mihály fej-i íródeák kezével. — "F]. 1717: Az sűtők mellett szűntelén négy embért tartunk ... sokan mán el is bujdosnak ... az ot valo vérést döffölést ragodozást, és sok nyughatatlanságokat ne(m) szenvedhetven [INyR Csz, Gysz és Ksz közös nyil.]. 1794: nem szenvedhetven a' nagyobbik Fia hogy szegény beteg öreg Attyát rongálja a' Szolga Biro el taszitotta hogy ne verje [Ne; DobLev. IV/728. 4a Tiri Latzi (18) cigány vall.]. 1802: örökségemet idegenektől bitongaltatni nem szenvedhetven kéntelenem adosságban vemi magamot [Kóród KK; Ks 101 Kornis Gáspár lev.]. 1812: a Groffné a Grofot nem szenvedhette 's, nem szerette, bátor a Groff szerette volna [Héderfája KK; JB. Takáts Joseff, I. Bethlen Sámuel tisztje vall.]. 1821: Ezen törvéntelen foglalását a két commonitások teljességgel nem szenvedhetven, a millitáris commonitások a Bataillons (!) és Regiments vizitációjakor panaszt tettek a bírák és esküttek [Ditró/Szárhegy Cs; RSzF 141. — "Lázár Józsefnek].

2. (meg)engedhet; a putea permite; zulassen, dulden können. 1600: az Sokadalmok ... mierzthogy az mostany nyalyas eodeo, es keoleme keoleme fele nemzetségekné keoreollewnk valo lete mostan nem zenwedhetty Tettzet co kgmeknek egez varosul hogy ott kyn az hostatban celebraltassek [Kv; TanJk I/1. 960]. 1661: conditionkhoz tartozo kotelességwnk nem szenuedheti touab azon feő kapitansaghnak Tiztit Uacantiaban hadnunk [UszLt IX. 75/35 Kemény János fej. rend. — "Az udvarhelyszékinek].

szenvedhetetlen 1. elszenvedhetetlen/viselhetetlen; insupportabil, care nu poate fi suportat; unertragbar, unannehmbar. 1631: ez vilagnak itileti szent szenvedhetetlen nyalyakkal, es undok fekeleyekkel nyomorgattatom [Szentmargita SzD; Told. 26]. 1662: Melly szenvedhetetlen rút dolog volna, ha mi itthon nem sírnánk, nem nyegnénk az apostol intése szentén / mindenek felett az ... pártlokodásban való nagy részünk es közünk olly szörnyű, olly szenvedhetetlen, hogy ha Isten nem könyörül, csak az egy is elfogyathat és nyakra-főre hanyhat az örök veszedelemre bennünket [SKr 699–700, 714–5]. 1767: A Falu közönséges innya valo kuttyanis egész télen által ... Groff Toldalagi Pal Vr ő Nsga itattotta (!) marháit, mely mián a vize rosszabbba változvan ... az egész Falunak szenvedhetetlen boszszuság okoztatott [Koronka MT; Told. 19/29]. 1770: (Páskuly Janko) telen által az hidegnek szenvedhetetlen volta miat iminnet amonnét egy s más darabocská fát el nem viit s el nem eette nem mondhatyuk [Mezőpagocsa TA; SzentkGy]. 1794: (Ha az ifjú) dissolutionhoz szokik, egy incommunicabilis, szenvedhetetlen, kártékony ember lesz belőle [Csetri, Kőrösi Csoma 93 Nalaczi József testőr-író, generális jel. a Ref. Főkonz-hoz]. 1825/1826: szenvedhetetlen további kárunk elkerülése tekintetéből Instálunk alázatosan a' Tekintetes Nemes Tíztségné, méltotassanak ezen ... Csulokaj völgyiből lefolyó víz veszedelmeit, kártételeit oculaltatni [Msz; GyL. — "Gyalakuta és Kelemenelke (MT) határában]. 1844: Szakmári Ferentz ... szenvedhetetlen hibás tetteit kétszer is Udvarhelyre Arestomba volt [A.sófia U; DLt 1441].

Szk: ~ kár. 1649: szenvedhetetlen károkat tétetnek [Dés; DLt 424]. 1664: Istennek hála, most semmi szenvedhetet-

len kárunk is nincsen [TML III, 11 Veér Judit Teleki Mihályhoz]. 1802: nem akarván az Ur nyughatatlanságai miatt Contribuens embereit, jövendőre éhel halásra juttatni, s magának is illy Szenvedhetetlen kárt szerezni [M.zsombor K; Somb. II].

2. eltűrhetetlen; insuportabil, de neingáduit; unduldbar. 1698: meg üte Kalmár István vízi Jánost, Vizi János ... el taszítá Kalmár Istvánt és rutul megis veré az földön es így a Céh megh luminálván hogy mind a kettő Szenvedhetetlen lön égy ... büntetésben lön imonála az Czéh rájok fél fél mesterséggel [Kv; MészCLEv.].

szenvedhető 1. elfogadható; acceptabil; annehmbar, zulässig. 1584: Ez Nyreök dolgabannis awagy eo kmgem priuilegiumokat heliebe hagygyak, Awagy penigh az pozto Nyresnek arrat megh emendalliak hogy eo Nekikis Zenwedhteo legien [Kv; TanJk V/3. 281a]. 1656: (A házban) vagyon 2 süteő kemence, az edgik nem artana ha job volna, az másik szenvedhteob [Fog.; UF II, 106]. 1676: most siessen Kegyelmetek az váradikkal való dolog complanálásával ... hogy a töröknek distractiója levén, szenvedhteob conditiókkal mehessen véghez az egyezség velek [TML VII, 210 Bethlen János Teleki Mihályhoz]. 1811: A' pej, ha ... az orra Szamár szín, nem akad uri vásárlóra; Van szép szürke, vagyon nem szép, de türhető, De ha egér szörű, már nem szenvedhető [ArE 155. — *Gr. Bethlen János a lószínekről].

2. türhető; suportabil; duldbar. 1661: Mai reggeli irásom után érkezének emberim s levelem Husztból, sub dato 15 praesentis, szenvedhető kárral és égetéssel [TML II, 157 Kemény János Teleki Mihályhoz]. 1663: Az havasali vajda az Duna mellett ment haza. Az moldovai ezen ment el; tatár és kozák volt vele; kárt tettek, de szenvedhető [TML II, 648 Bánfi Dienes ua-hoz]. 1678: Tettek ugyan az vidékben kárt az zsákmányosok, de szenvedhető [TML VII, 262 Teleki Mihály a magyar nemzet tanácsaihoz]. 1800: Ez a Felséges fő Kormányozo Tanácsnak, végső és változást nem szenvedhető parancsolattya volt [Ne; SRE 835. — *A mézszárosok korcsmájának bezárására nézve].

Szk: ~ állapot. 1664: Vesselényi Pál Erdélyből, Istennek hála, szenvedhető állapotban megérkezék [TML III, 88 Lónyai Anna Teleki Mihályhoz]. 1665: Most mindnyájan szenvedhető állapottal vagunk [TML III, 522 Veér Judit ua-hoz]. 1704: Ma reggel felküld engem a generálhoz az úr látogatni, kit mind a fejedelemasszonnyal együtt ... szenvedhető állapotban találék [WIN I, 263] * ~ egészség. 1653: akara(m) edes Apa(m) Vram kegyelmedet Aszonyo(m) es az gyermekek egéssege feleolis tudositani ... kedden ieottem el Cziczibol eő kegyelmekteöl, Istennek hála akkor szenuedhteob egéssegen ualanan [Szárhegy Cs; Törzs. Lázár István apósához, Petki Istvánhoz]. 1659: Magam egészsegem felől, edes Öcsém uram, írhatom, szenvedhető egészsegen vagyok [TML I, 371 Bomemisza Susaná Teleki Mihályhoz]. 1699: Istennek hála üdeomhoz kepest most szenvedhető egéssege(n) vagiok [Ks 96 Tol-dalagi András Gyerőfi Borbálához].

szenvedhetőképpen elviselhető, türhető állapotban; (in mod) suportabil, in stare suportabilă; ertragbar, erträglich-cherweise. 1656: Mi is még élünk Isten kegyelmességéből mostan szenvedhetőképpen [TML I, 31 Kemény Boldizsár Teleki Mihályhoz]. 1659: Mi is, Istennek hála, edes Öcsém uram, most szenvedhetőképpen vagunk [TML I, 427 Bor-

nemisza Kata ua-hoz]. 1661: Én is, Istennek hála, most szenvedhetőképpen vagyok [TML II, 205 Veér Judit ua-hoz]. 1667: Asszonyom ő kegyelme szenvedhetőképpen vagyon [TML IV, 94 ua. ua-hoz]. 1705: Ma reggel engem felküldvén az úr a generál és fejedelemasszony látogatására, mindeniket szenvedhetőképpen találám [WIN I, 378]. 1777: Eltelék ezen 1777-dik esztendő is Isten kegyelméből reám, hozzám tartozóimra nézve szenvedhetőképpen [RettE 383].

szenvedhetőül szenvedhetően; in mod suportabil; ertragbar. 1657: Az nap sebesedék s hala meg is Jármí Miklós jó mezei kapitány, Mansfeld német dragony kapitány, többek is néhányan de szenvedhetőül [Kemír. 317].

szenvedő I. mn 1. testi/lelki fájdalomtól gyötrődő/kinlódó; care suferă o durere fizică sau morală; leidend. 1663 u.: mint szorulának az némely igaz állhatatoságok miá szenvedő atyámfiai Bánya tájára, mely bajosan kelletik vala beszerződni némely porbol lettek miá [SzO VI, 284 hájtjegyzet Bánfi Dienesnek egy 1663-ban Medgyesen kelt levelén. A fogalmazás ilyen zavaros!]. 1764: magam privata oeconomiam mellett örömost meg maradván, hamit onnan emberseges embereknek szolgálhatok örömmönnék tartom, és azoknak kik magas helyre hágtanak a le csésnek félelme miát szenvedő nyughatatlanságokat [Középlak K; BfR]. 1824: méltotásd ... megmondani nagyon tisztelt néném B. Orbánnénak, hogy idegen dákák is állottak bé társaságunkba a szenvedő embertársaink javára [Kv; EM XVII, 173 Csáky Rozália Lázár Benedekné Bethlen Mária-hoz. — *A kv-i jótékony nőegyletbe]. 1853: a' Korondi nemes közönség falu hitesseivel együtt teljes falusi gyűlést tartván ... a' hol is falvánk (!) tekintetbe véve az országunkban szenvedő betegek sorsát ... egész szívességgel hajlandónak nyilatkozott, hogy a' Sós fűrdőre kijárat utat ... el fogja készíteni [Koronka MT; DE 2].

2. elszenvedő/viselő; care suportă ceva; erleidend, ertragend. Szk: nyomorúságot ~. 1688: Az Dési Tömlőczben mostan Siralmas nyomorúságot szenvedő Borbély János [Dés; Jk] * rabságot ~. 1717: egy a' toronjban vagi fogházban keserves rabságot szenvedő Váradi Márton nevű ember ... jelengeté keserves rabság(ána)k okát [Kv; Ks 89]. 1779: Szent Egyeden rsideáló Nemes Némái György, és Götzen commoralo Párhon István ... Várolának kezességet moston Nemes Belső Szolnok V(árme)gyei Magistratualis Tömlöttzében Rabságot szenvedő Vitzai Mihályért [Góc SzD; WassLi] * számkivetést ~. 1678: Az megromlott magyar hazához, annak ... keserves számkivetést szenvedő fiaihoz ... eleitől fogvást mennyi sok rendbeli kegyelmességgel volt Nagyságod [TML VIII, 101 Teleki Mihály a fej-hez].

3. sértett, sérelmes; care a suferit un prejudiciu; leidend, benachteiligt. 1827: Dobolyi István ur ... a következtet Convictio terhet is egyedül ... hordozta, 's a Convictio terhének depuratiojában mely 5000 Rhforintot meghaladott ... az özvegye ... volt részes, és szenvedő fél [Maroskoppánd AF; DobLev. V/1109. 4–5 Bors Mihály (43) zs vall.].

4. haladékat nem ~ halasztást nem tűrő; care nu suportă amănare; unaufschiebbar. 1825: ezen haladékat nem szenvedő ruínakat renováltassák [Dés; DLt].

II. fn szenvedő ember; persoana care suferă o durere fizică sau morală; Leidender, Leidende. 1710 k.: Fordíts inkább, edes Istenem, éneám és reájok valamit azokban a

sok szép ígéretekben, amelyekkel teljes a te szent ígéd a tégedet félt, becsült és szeretőkről, az Úr Jézus Krisztusért és az igazságért szenvedőkről [Blm. 1017]. 1763: a türöknek szenvedőknek Ura Istene konyerűjen rajtamis [Kóród KK; Ks CII. 18].

szenvedtet megszenvedtet vkit; a face pe cineva să suferă; leiden lassen. 1809: ok nélkül szenvedtetni senkit se lehet, és nem szabad [Szu; UszLt ComGub. 1655-höz]. 1832: Oh Egek attya ... ne szenvedtes engemet is ne büntes [Nagylak AF; DobLev. V/1094].

szénvevő a paráznak a (kemencéből való) kihúzására használt (nyeles eszköz); vátrai; zum Kohl herausholen/kratzen. Szk: ~ *vaskanál*. 1801: Két szén vevő vaskalán édgy vas foga [Mv; MvLev. Tóbiás Antal hagy. 3].

szénvonó I. mn a paráznak a (kemencéből való) kihúzására használt; care este folosit la scoaterea jarului din cup-torul țărănesc; zum Kohlenkratzen. Szk: ~ *formán csinált vasrud*. 1632: Sáfár ház ... Egy eöreg szén vono *formán* csinált vas rud No 1 [Komána F; UC 125] * *vasgereblye*. 1681: Úy Bánya ... Ezen fúvokhoz való viz foga Selyép, vizes kerek, gerendelyével együtt mind jó. az gerendely két végén vas Csup Nro 2 vas abroncz Nro 4 ... Sár csináló vas Nro 1 Szén vono vas gereblye Nro 1 [Vh; VhU 580] * ~ *vasrud*. 1637: egy Ladaba talaltunk wüeg Cziwrheoz való vas ezkezoeket vgy mint egy Nagy Eoreg szén vono vas rud, egy eöreg serpenieo, egy wuegh vono [Teremi KK; Ks 69. 50. 44. — "Folyt. a fels.].

II. fn a paráznak a (kemencéből való) kihúzására használt nyeles eszköz; cociorvâ; Kohlenkrücke, Kohlenkratzer. 1595: Az templom zamara vettünk 2 lopatot egi zen vonot p(ro) f—/9 [Kv; Szám. 6/XIII. 35]. 1609: 14 January Veotthem egy hoozz Zen vonot, kiuel Az kamerakrol Az hawat le vonassam f—d 5 [Kv; i.h. 126/IV. 106]. 1679: Vagyo(n) ezen Pitvarba(n) ... Sütő Lapát nro 1. Szén vono 1. Pemete nro 2 [Uzdizstpéter K; TL. Bajomi János inv. 109]. 1692: Vagyon ezen Sütő házban ... Szén vono no 2 [Mezőbodon MT; BK]. 1756: Az Sütő kementzénél Kenyer hányó Lapát 2 Szén. vono 1 ... Pemete 1 [Branyicska H; JHb XXXV/35]. 1757: Egy Sütő Lapát ... egy szén vonó [Nagyercse MT; Told. 36]. 1761: Bé vétő Lapát 2 Szén vonó 1 Asag 1 [Szentmargita SzD; Ks CII. 16]. 1799: Két bé vető Lapát egy szén vono, egy osagár [F.zsuk K; SLt Vegyes perir.].

szenzus értelem; sens; Sinn. 1705: Mely izenet micsoda sensussal és consequentiakkal légyen öszveköttette és hogy hogy tagadhassa édesapja maga édes gyermekét ki mindenéből, akárki megittilheti [WIN I, 568].

szenny *átv* is mocskos, piszkos; murdár; Schmutz, unrein. 1662: Kendervár bátyáján a tatárok Fejérvárat azon régi épületivel tanálván, hogy azon is kezek szennyét hagyhaták, nagy sok fával körös-környül rakták vala [SKr 524]. 1673: Kit' ha érhetnék, hiszem letöröltetnék szomorú orcámról az tökéletlenségnek és háládatlanságnak mocska és szennye [TML VII. 27 Szepesi Pál Teleki Mihályhoz Drinápolyból. — "A titkok napfényre jövetelét]. 1705: mindenek lecsendesedvén és rendben vétetvén, mind az ő felsége szolgálatja szép renddel folyjon, mindpedig az haza régi szennyéből, kiben hever, felkeljen [WIN I, 624].

1823–1830: az exegéták ... azt mondják, hogy új vallást behozni nem akarnak, de a Krisztus tudományát a sok barát szennyekről megtisztítani kívánják [FogE 220].

szennyes I. mn *átv* is 1. piszkos, mocskos; murdar; schmutzig, unrein. 1819: Minden Mester Emberek és Legénynek elő kötője vagy súrtza Tiszta és fejr légyn; valaki pedig tisztátalan Szennyes Surtzal jelennek meg ... büntetessék meg 30 xrig [Kv; MészCLev.]. 1823–1830: Estvére hálai érkezünk Eislebenbe ... Igen piszkos város, úgyis mind szennyes bányászok laknak benne [FogE 205]. 1855: Szobájuk s butorai egyformán piszkosok, köntösük s ágyneműjük szennyes [Újfe 324].

Szn. 1614: Szennies Miklos ppix. Szennies Simon ppix [Bölon Hsz; BethU 194]. 1717: Szenyes Bukor [Taploca Cs; SándorO 240]. 1745: Szennyes Istok jb [Füle U; UszLt III. 35].

Szk: ~ *tekintetű*. 1811: Farkas Margit ... Gyergyó Ujfalvi Czigány nemzetbéli ... fekete szennyes tekintetű [DLt 50 nyomt. kl].

2. kb. piszkosszürke; gri-murdar; griesgrau. Szk: ~ *abrosz*. 1634: Egy szennyes weres veszeos fejer rosas abrosz er f. — 60 [Kv; RDL I. 105] * ~ *bunda*. 1781: Láttam s tudom hogi egy szennyes bundát viselt [Torockó; Bosla Joan. Biro (28) jb vall.] * ~ *fakó*. 1735: Egy szennyes fakó tavalyi Paripa Csiko [Marossztkirály AF; Told. 2] * ~ *vászon*. 1789: 1/4 sing Szennyes vaszany [Mv; Berz. 7. 69]. 1794: vett 1 1/2 Sing Szennyes vasznat Rf —, 27 [Mv; DE 3].

II. fn 1. piszkos, mocskos ruha; rufe murdare; Schmutzwäsche. 1669: Im az szennyesemet haza küldtem Jancsitúl [TML IV, 511 Teleki Mihály Veér Judithoz]. 1732: mondam én Radics Borbára Aszszonjának (: ki Tiszt Pater uramék előtt az kemencze megé bujt volt :), hát kgld miért nem megien elé, arra azt monda, én bizony szégyellem, szennyesben is vagiok [Kv; MvRKLev.]. 1759: Hajkul ... mikor ide jött Tisztartokodni ... a Felesége is a' míg a' szennyesit meg mosta, addig mástól kért Gunyát, a' mit fel vegyen [Marosludas TA; TKI].

2. szennyesláda; ladă pentru rufe murdare; Wäscheleiste, Kiste für schmutzige Wäsche. 1809: en a' szennyesből egy inget vettem [Dés; DLt].

◇ **Hn.** 1725: Az Szennyesben (sz) [Kolozs; EHA]. 1774: a Szennyes előtt [i.h.; EHA].

szennyesen piszkosan, mocskosan; murdar; schmutzig; griesgrau. 1787: Egy bors himes hitván abrosz — ismét egy Szennyesen ugyan bors himes abrosz [Mv; MvLev.]. Tolvaj alias Varga Mihály hagy. 4]. 1801: Sámuel rongyoson, szennyesen, meztőláb mint egy Czigány Purde ugy járt [Mv; MvLev.].

szennyeses láda szennyesláda; ladă pentru rufe murdare; Kiste für Schmutzwäsche. 1820: Egy nagy szennyeses Lada [Mv; Told. 19].

szép I. mn 1. tetsző, megnyerő (kölsejű); frumos, chipeș; schön, augenehm, stattlich, hübsch. A. 1627: Az mi keves kölsegem es adossagom vagion azokot hagiom az en feleségemnek es Suskanak leaniomnak az utan ozton mivel hogi három zep fiam es het leaniom valami vagion azokot mind nekik hagiom [Nagyajta Hsz; HSzj *azután* al.]. 1636: Az embert peng ő magát alkotta a' önnön ditséretire, azt

sem annyira azért, hogy más módját-is ditséretinek nem találhatta volna ... hanem azért, hogy mennél szebb, ékesb, hozzá hasonló teremtet állattya légyen az többinél [ÖGrAj] 3 I. Rákóczi György aláírásával. — *Isten]. 1661: Most szebb is vagyok, mert igen szépen felcsinosítottam magamat [TML II, 220 Teleki Mihály Veér Judithoz]. 1710 k.: ábrázatom hosszúka, barnaszeg, piros ... férfi ábrázatban sokaknál volt szebb | Kivitt Hamptoncourt királyi lakóhelybe és Windsorbba, itt hallottam legszebb orgonát, és itt láttam legszebb asszonyt életemben [BÖn. 491, 586–7. — *Egy Duval nevű prédikátor]. 1724: Hallottam h(ogy) Pekri Ferentz ig(en) Szereti a Szép Asz(szo)nyokat, úgy <ma>ga szolgálojtis, m(ert) azokkal jádzik [M.királyfa KK; BK]. 1741: Josef Beszterczére ment volt vassal kereskedni egy kis Szép Fiacskájais vala Rokás mentécskéb(en) [Hévíz NK; JHbT]. 1753/1781: En jól esmértem az öreg Kun István, Apafi Mihály fejedelem idejében élt, igen szép, nagy fejr szakállu ember vala [Kisalmás KK; JHb LXXI/3. 304]. 1756: a hegyi Fogadonál két szép Aszszony ember lakott [Galac BN; WLt]. 1758: Én ... Gombocz Kata ... hallottam a' Kotsis Ferencz Feleségének maga szájából mondani ... Hidgye meg azt Udvar Istvánné a' szép Aszszony, hogy nem úgy jár a' Pipemmel, mint a' Léánya, hogy el lopta volt a' Malaczomat [Betlensztniklós KK; BK].

Szn. 1497: Petri Zeep [SzO III, 132]. 1548: Zep peter [Márkosfva Hsz; SzO III, 287]. 1564: Zeep georgy [Kv; Szám. 1/X. 23]. 1573: Nicolaus Zepp [Kv; TJK 112]. 1582: Zepp ianos [Kv; Szám. 3/VIII. 28]. 1592: zep Balintne [Kv; TJK V/I. 282]. 1593: Szép György szab. [Bodos Hsz; SzO V, 215]. 1613: Zep Miklos ppix [Oszdola Hsz; BethU 348] | Zep Gergely jb [Gelence Hsz; i.h. 397]. 1714: Szép Mártonné [Bergenye MT; MMatr. 335]. 1722/1836: Joannes Szép pp [Kisköpec teteje Hsz; HSzJP]. 1714: Szép István [Szentsimon Cs; HT 10/54]. 1782: Szép Mihály [Torockó; Thor. 21/23]. 1798/1800: Szép István [Harasztkerék MT; Told. 30]. 1800: Szép Anna [Bereck Hsz; HSzJP]. 1817: Szép Istvánné [Kakasd MT; DE 1. I. 25]. 1843: Szép Mihály [Bágyon TA; KLev.]. 1844: Szép Ferentz [Zilah; ZFaz.]. 1857: Szép Sándor [Dés; RHak 87].

Szk: ~ ábrázatu. 1775: felesége* is szebb Wesselényi Farkasnéval, mivel kisdud ugyan természetben, de szép proportiójú és ábrázatu [RettE 358. — *Bánfi Imrének] * ~ proportiójú → ~ ábrázatu * ~ személyű. 1761: Gr. Teleki Mihály úr Gyéresen ... igen szép személyű s természetű úriember vala [RettE 125]. 1774: Volt néhai Nemes Ferenc leánya, az anyja Bethlen*, maga volt Nemes Judit. Szép személyű s szép természetű, kisdud [RettE 326. — *Druzsianá] * ~ természetű → ~ személyű * gyönyörű ~. 1764: Nemes Judit, gyönyörű szép kisasszony [RettE 197]. 1791: Groff Teleki László Ur ... ő Nságát igen frissen találtam, a' két kis Urfitkákat volt szerentsém látni, gyönyörű szép gyermekek [Sztrelzsakercesora F; TL. Wessenyei Dániel jószágig. gr. Teleki Józsefhez].

B. 1566: A király* pedig mihelyt Erdélybe haza jöve: nagy szép népe a királynak akkor készen vala, és elindította Sákavára alá [ETA I, 25 BS. — *Szapolyai János]. 1607: 17-ma Februarii. Hozták Kolozsvárra az holttestet* szép ceremóniával, szép fekete hadakkal [Kv; KvE 136. — *Bocskai Istvánét]. 1662: Ki* megindulván a melléje rendeltetett szép hadakkal, az eleiben adatott instructio- és kezében adatott levelekkel, Liptó és Árva vármegyék is fejet hajtottak vala a fejedelemeke* [SKr 215. — *Kapronczai

György. ¹I. Rákóczi Györgynek]. 1679: Galambucz ... Galamb most ehez szép sereggel vagy(n) [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 95–6]. 1720: Tekintetes Egrestői Mihacz Ferencz Ur(am) a Csokai* Filialis Ecclában építtet egy jeles fa Templomot, melyet I(ste)n ditsőségére Tiszteletes Esperest Musnai Miklos Ur(am) ... illő éjben gyűlt szép panegiris előtt fel szentelt [MMatr. 88. — *MT]. 1747: (A) széki gyülekezetben ... hasznosonn és minden jók(na)k adlausussával fungálván, az Ur Isten meg visghatatlann böltessége szerint esmét fel indította a MVásárhelyi szép gyülekezetet, és vissza hívának Székről magok közé elsőbb Pap(na)k* [ArJk 46. — *Itt előbb káplán volt]. 1842: Temettem ... Ns Gombás Elekné, és felesége Ns Baka* Susánna aszszony(na)k Elek nevű Colégysta fiokat halotti beszéddel, szép gyülekezet volt jelen [Burjánosóuda; Rak 101].

2. ~ ember korában felnőtt korában; la virsta de maturitate; in seinem besten Jahren, als stattlicher Mensch. 1710 k.: Én az atyámnak elsőszülött fia voltam ... Löttenek utánam sok fiai, leánya, de ihol csak én vénültem meg, a többi, ki gyermek, ki szép ember korában halt meg [BÖn. 490].

3. vall. állandó jelzőként; ca. epitet; als Attribut. 1751: Ellyen sokaig fiatal A szép Józsué magzatotok | Hamar, hamar Bartos Apos, Iere ide Gőndör Bátyos ... Szép Jézusra rá akadtam [Hétfalu Br; EM LI, 124 bethl. ját].

4. gyönyörű, gyönyörkötető; spléndid, frumos; schön, herrlich, köstlich. A. Állatra, testrészeire, húsára von.; referitor la animale și părțile corpului; Tiere, ihre Körperteile u. Fleisch betr. 1586: fa olaiat es zep karaszokat vettem /44 [Kv; Szám. 3/XXIV. 8]. 1623: Juhokott Tarchion menteoit Zepbeket Tartison, de azokra viseltesse(n) valobon gondolt [Törzs. Bethlen Gábor gazd. ut.]. 1627: Az haznal vajgon beres eokeyor Nro 16. eggik barna, az teobbi szép szeokek [Rücs MT; BLt Inv. 1]. 1671: Vettem két Lovakat ... Az edgyiket vette el Boér Sig(mon)d Ur(am) ... Az másik magánál van Paladinál szép [Radnót KK; Törzs]. 1695: A Taraka szép paripa volna bé illenek a' Ngod Istallojáb(a) [Gyf; Apor István ir.]. XVIII. sz. eleje: a keskeny faru ló nem díszes: Szép a hosszu temporaju, de lég szebb az gombolyóg fomporaju (!) [JHb 17/10 lóatási ut.]. 1716: én nem tudom a' Menyete vagy mi, a' szép Pulykakat igen öli [Méhes TA; ApLt 2 Makkai Mihály Apor Péterhez]. 1729: Suliné Aszszonyom(na)k Medve bőrt meg küldöttem, kicsidbe ennél szebb nem volt [Szentdemeter U; Ks 95 Gyulafi László lev.]. 1747: Az leg szebb id est öreg hizott Lábos marha husnak fontja négy pénzen méretni meg engedtetik [Torda; TJKt III. 122]. 1754: Hallottam hogy Vass György úr ő Nga ide küldvén halásztatni Szép Halakot Csukákat fogván az Ur Vass György Uram emberei az Ur Lugosi László Ur(am) Fia a Halakot mind elvette volna [Tóhát AF; JHb Kirila Tamás (30) jb vall.]. 1821: a' pokulár midőn el érte* vérit vette, s mikor ki hozta az udvarba pénzért kérték a' husát olyan szép volt [Gyalu K; LLt. — *A betegség a juhot]. 1829: busulak a' Disznokért, Édes Anyám ad 2 szép kotzát [Kv; Pk 6].

Szk: ~ husban van. 1740: a' Sertések szép husban vannak dé félő né talán meg né döglének (!) [Noszolyi SzD; ApLt Bak András Apor Péterhez] * ~ testű. 1657: paripáját* is esmértem az fejedelemmel ... kinél jobb, sebesebb iramú lovat nem láttam, szép testű vala [KemÖn. 34. — *Buquoy generálisnak].

B. Növényre, fára, gyümölcsre, termésre von.; referitor la plante, pomi, fructe, recoltă; Pflanzen, Bäume, Früchte

betr. 1589 k.: az cziere haton igen zep fa vala [Szu; EHA]. 1595: Igen szép Tölgy fánk vala az Vduaro(n) [Kv; Szám. 6/XVIIa. 125 ifj. Heltai Gáspár sp kezével]. 1632: almatos latta(m) hogi hozot az aszony, az meljk szeb volt meg h-rapta [Mv; MvLt 290. 79b]. 1636: Egy uiragos kert ... Az első tablatt igen szép uiragos mesterseges Cziffra tessel ekesitik [Siménfva U; JHb Inv.]. 1683 k.: Addegh ... migh az szőlő meg eppül, a Falu minden művet ex debít. m(e)g-adni tartozik es az uta(n) adgyak szepp epp-allapattal az Pastor kezeb(en) [Leccsmér Sz; SzVJk 59]. 1715: az árti-csoka a ki meg marat, a' ki költ szép [O.csesztve AF; Ks 96 Szegedi János lev.]. 1733: Isten ő Felsege földünknek szép természet a szertelen sűrű kő eső által nagy hirtelen el veré [Uzon Hsz; HSzjP]. 1759: az vetesek ugyan szépek, buza, zab, és mindenféle mellyeket vetettem mind szépen vidulnak [Eszény SzD; Told. 29]. 1868: a' kut mellett van egy szép paroszli (!) akác ép állapotban [Kv; Újf. 6 Újfalusi S. hagy.].

C. Erdőre von.; referitor la păduri; Wald betr. 1748: Vagyon a Falun fellyül egy Szép nagy erdő, mellyet Nagy Erdőnek Szoktanak hívni [Koronka MT; EHA]. 1749: Erdő szép tilalmas volt, mikor occupálták a' Kornis urak [Mezőcsán TA; DobLev. 1/236. 21a]. 1762/1779: Vagyon a Szilágy mellett egy Motsár nevezetű Tölgyes Mak termő, és épületre kivantato szép Erdő [Monó Sz; EHA]. 1797: Ezen Erdőnek nagyobb része szép erdő jo karoknak valo fiatalok találatnak benne [Háporton AF; CU IX/2. 86a]. 1810: az ájjba ... szép fél-serdült fiatalos Letzes Karos Erdő [Vaja MT; EHA]. 1829: néhány férjtől szép erdők, és Berkek maradtanak keze alatt [Ne; DobLev. V/1155]. 1855: igen szép lécces karos erdő [M.újfalú K; EHA]. 1864: Lazárvágása ... 2/4 része fenyős szép szálal erdő fűrészt tőkének használható [Gyszim; GyHn 44].

D. Bútorzatra, berendezési tárgyra von.; referitor la mobilier, la diferite obiecte din locuință; Möbel, Mobiliar betr. 1595: Azon oraban, hogy Tiúaez (!) István Deak Wrunk ő fge komomyikya menyekzeien az Ajandekot fel kel wala mutatni: Kűde Biro W hogy valahonnet egy zep feier zönnyegyet hoznek [Kv; Szám. 6/XVIIa. 126 ifj. Heltai Gáspár sp kezével]. 1629: Egi zep kiűl futteo mazas kemencze [Szentdemeter U; LLt]. 1654: Egi igen zep velencej tükő [Csapó KK; LLt 100 C]. 1699: Vagion ezen ház(nak) ... szép bokaly mázu czifra kerek tűzelő kemenczéje [Szentdemeter U; LLt Inv. 17]. 1716: Egi Igen szép mi Superlat fejerrel elegyes tarka [Altörja Hsz; HSzjP]. 1736: az nyújtóz-széken volt valami szép portai skárlát szőnyeg [MetTr 401]. 1747: Tizenkett rendű szép Mázas homlokos kemenczék [Királyfva NK; Ks 23. XXIIb]. 1758: Egy veszsűs Creditor forma igen szép matéria superlát, keskeny ezüst Rojt rajta [Nsz; Tsb 21]. 1850: Szép pipa tartó álvány — juhar faból 30 vft [Algyógy H; Born. F. II].

E. Edényekre, használati tárgyakra von.; referitor la vase și obiecte de uz casnic; Geschirr, Utensilien betr. 1596: 3. Mazas fazakakat attam az pűsek kochnyájára, szép őregeket ... d 8 [Kv; Szám. 6/XVIIa. 7 ifj. Heltai Gáspár sp kezével]. 1613: Küldtünk egy szép őrg Otat melynek Az Ara tesze(n) f 100 [Kv; PLPr 1612–1615. 128]. 1627: Jutot három szép Eöreghe Kalan [Kv; RDL I. 132]. 1646: hozatunk eőt szép Aranos Kupakat Fedeleseket [Mv; MvLt Aall. 6]. 1683 k.: Vagyon ... egy ige(n) szép Ezüst pohar Srophos es Aranyas [Hadad Sz; SzVJk 142]. 1723: Szép vékony Krakкаи czéma két tsomóban [Koronka MT; Told. 29/2]. 1762: Korsot is láttam kettőt, melly is igen szép volt, a fedele és feneke on volt [Oltszem Hsz; Mk RN IX.

109]. 1803: Két metzett Üveg Virágos szép So tartok [Ne; DobLev. IV/858. 2b]. 1851: 1 szép Tajtpipa [Dés; DLt].

F. Ékszerre, kegytárgyra, pénzre von.; referitor la bijuterii, obiecte de cult, monede; Schmuck, Juvel betr. 1573: Kalmar Istwan azt vallia ... latta hogi puskar Mwnstranciat hozot eleh, ki zep ewzt aranyas volt [Kv; TJK III/3. 170–1]. 1585: Egy Czapragya igen zeep es draga cöreghe gyöngyekkel es thörkesekkel chinalt [BáthoryErdLev. 271]. 1629: cő neki sok szép ezüst marhaj maratának [Mv; MvLt 290. 182a]. 1653: Akkor^a pedig igen jó pénz jár vala: amaz szép ó dutka 9 pénzbe járt [ETA I, 92 NSz. — *A nagy drágaságban]. 1719: Ezen ... Joszszagot az Introscriptus Donatarijstul valta ki ... Boros Borbara Aszszony le Tiven elotünk Szip folyo Ezüst Pinzűl az 50 id est ötven Magyar Forintokat [Kv; Mk III. XXXVIII]. 1781: szerzet ... nyakra valo igen Szép fejer Jo féle Gyöngyeket [Mv; DLev. 4. XXXVII]. 1810: Aranyból való nagyobb ró'sa gyűrű, Máramarosi szép fejer kövekkel ki-rakva [DLt nyomt. kl 368].

G. Ágy- és asztalneműre von.; referitor la rufarie de pat și albituri de masă; Bett- u. Tischwäsche betr. 1596: Egy zep veres negy nyewsteos fewaly hay [Kv; RDL I. 65]. 1608: Harom feo aly hay, kekesek Szepek es Jók [Kv; RDL I. 83]. 1664: igen szép ... krakkai Abrasz [Mv; MvRLt. — Tomai László kijegyzése]. 1674: Vagion Igen zep ket aranyos lepedő egy Forma [Beszt.; WassLt]. 1687 u.: Bikfalvi Sigmond Ura(m) ... conferalt az Ur asztalára egy keszke-nőt melly egészsze(n) benn 23. szép himekkel meg vagyon töltve [Harasztkerek MT; MMatr. 116]. 1706: Egy pár vekony varallyai gyoicsra kesztitetet igen szép reczes lepedő [LLt Fasc. 146]. 1727: Hat Lengyel országi abrosz az keteye igen Szepe ahöz három Tuczet kamuka asztal keszkenő, ket Tuczetye annak is igen Szepe az harmadik alab valo [Marossztygyörgy MT; Ks gr. Petki Zsuzsanna kel.]. 1748: láttam otta kemencze előtt rudra fel terítve szép sáhos abroszokat, kendőket [Torda; Borb.]. 1787: Egy varatas Szép kender Lepedő [Mv; MvLev. Tolvaj alias Varga Mihály hagy. 4]. 1788: Egi Török orszagi zsep abrosz [Bodok Hsz; SzVJk].

H. Ruhára, fehérneműre, lábbelire von.; referitor la haine, lenjerie, încălțăminte; Kleider, Leibwäsche, Schuhwerk betr. 1573: Anna nehay Zabo gasparne Azt vallia hogi panazolkodot eoneky puska me vra Mynemw Nyomorwnt tartja Maga Mind az Eowebeol attyatwl annyatwl maratba vagion az my vagion ... Latta partha Eoweyt es gywreoyt egeb zep Eoltezitites [Kv; TJK III/3. 169]. 1621: Veottem Egy zep Karmasin Cizmat Wrunk eo felsege postajanak Nagi Ferencznek veotte(m) ... f. 1 J. 65 [Kv; Szám. 15b/IX. 226]. 1669: egi igen szip mentetis adot vala az arraba(n) neki [Kudu SzD; JHbK XXXVIII/14]. 1692: Igen szép bécsi csipkél készített háló fő kötők Nro 2 [Bilak BN; i.h. I. 36]. 1716: Egy par uy szép czepeűs [Altörja Hsz; HSzjP]. 1748: Egy szép patyalat aranyos gallérú lng [Torda; Borb.]. 1799: Bán György ő kegyelme ... Juliánát ... tisztességesen, paputson, árnyék tartoson, szép köntösbe ... jártatta [Mv; MvLev. Vall. 3]. 1832: Szép Fekete bársony köntös Fejér Blondin csipkével ki gámyirozva [HG. br. Brukenhall lev.].

I. Fegyverre, lőszerszámról von.; referitor la arme, harnasamente; Waffen, Pferdegeschirr betr. 1637/1639: Egy zsep mereo csontos agju puska kocsiaban ualo Aczelos es Gemes, aestimaltak ... f. 8 d. — [Kv; RDL I. 111]. 1656: Az én keglmes Uram(nak) hagiom az vertsyce Lovamot, my köves portai legh szeb szerszamommal [Adámos KK; BálLt 93].

1658: vittem az tatár chámnak egy szép, lóra való szerszámot [Kv; KvE 177 LJ]. 1687: Egy Zöld bársonjos Kövel rakott igen szép magyar kard [Utl]. 1759: szállittasson el ... Egy Londoni igen szép rezes Flintát [Sárd AF; TSb 51]. 1767: Néhai Groff Kornis Ferentz Vrnak egy szép Vadász Flintája ... Ezüst habos Tsőjű volt [Kóród KK; Ks 21. XVIII. 78].

J. Egyéb tárgyakra, eszközökre stb. von.; referitor la diferite obiecte, instrumente; sonstige Dinge, Geräte betr. 1566: A császárt ott a király" nagy szép drága ajándékokkal megajándékozta [ETA I, 24 BS. — "Szolimánt Szapolyai János]. 1619: Az perzsiai követ ... 11 die Maji jöve bé. Ott voltam ... azmeg Iszkiderből általköltözteték igen-igen retentenes nagy pompával, négy igen szép felöltöztetett zászlókkal [BTN² 267]. 1662: Az váradi nevezetes iskolához és ecclesiához szinte a lüneburgumi hercegségből ugyan Lüneburgumból igen szép typographiát nagy költséggel hozattott volt" [SKr 286. — "I. Rákóczi György]. 1665/1751: Az mely jámbor Iffiu Társ legénnyé akar lenni ... tartozik ... az egész Tarsaságot két asztalra tisztességes collatioval és szabad borral meg vendégleni ... Annak utánna a' B. Társaság egy szép koszorúval meg tiszteli [Kv; ACart. 21–2]. 1687: az szép nimet hintocska színben ma fog által jöni az maramarosi havason, s azon edgűt lehetnek haza [ApLt 6 Kálnoki Sámuel feleségéhez Nagybányáról]. 1751: Fogadj Isten Bölts Emberek ... Oly megszűnlen el jöttétek Fiunkat meg tiszteltétek Szép ajándékot adatok [Hétfalu Br; EM LI, 126 bethl. jät.]. 1755: az akkori határ járás alkalmatosságával egy szép követ a' Biro Péter kapuja elől el vivén, fel ásák a' légeni malmon felyül [Nagygyeke K; Ks K. 80]. 1823–1830: Itt gyantakövekből (succinum) sok szép munkák vagnak | Egy itten tanuló quedinburgi, mintegy 20 esztendő Voigt nevű ifjú produkt előttünk tíz positiókból álló igen szép fizikai mechanizmusokat | Vagyon igen derék astronomica turris szép instrumentumokkal a Peters Thor felé [FogE 185, 193, 197. — "A drezdai Kunst Kammerben. "Lipcseben].

K. Épültre, építményre és anyagokra von.; referitor la clădiri, construcții, materiale; Bauwerk u. Baustoffe betr. 1595: (Az alma) Mind el rothada: noha az pinzebe(n) Az zep zaras padlasson az szalma(n) tartotta(m) [Kv; Szám. 6/XVIIa. 195 ifj. Heltai Gáspár sz. kézevel]. 1637: Vagyon egy szép haltartoys kiben szép eöreg piztrangkatt mond(na)k lenni [F. Árpás F; UC 14/42. 181]. 1638: most ollian szép követ vagunk hogi mint az Ezüst ollian fenies [Torockó; Thor. XVI/1 Erasmus Bartha (39) j. b. vall.]. 1653: valamint a gyertyával é vagy mint? de felgyúlt a szép klastrom és úgy égett vala el [ETA I, 71 NSz]. 1679: Ez felől vagyó(n), egy szép tornyos Filegoria [Uzdizspéter K; TL. Bajoni János inv. 90. — "A virágoskert ajtaja]. 1681: Vajda Hunyad vára ... ezen várbá(n) Kerengő kő garadics ... mind az ajtó előtt, s mind a felmenő Lépcső gradiczi, igen szép faragot kőből vannak [Vh; VhU 507]. 1760/1776: egy szép Bolthajtásos kő Templom az Udvaron [Szentmargita SzD; Ks 92]. 1777: vagyon ott Ház és egy Bolt, mind Szép Cserefa ajtókkal, ablakokkal ... Stukaturasan fel ékesítetve [Meggyesfva MT; LLt 28/531]. 1819: Ombozan Ombozi Miklosnak szépp Udvarhaza volt — melynek ruinai most is esmerszhetők [Omboz K; KCsl 16]. 1823–1830: Az egész Németszágban a legerősebb, legszebb és híresebb hid" [FogE 186. — "Ö- és Újdréda között]. 1848: A' Veteményes ... abban ... igen szép lugas gyertyán fákból, tsinosan curálva [Szentbenedek SzD; Ks 73/55].

L. városra von.; referitor la orașe; Städte betr. 1614: die 17 Maji jutottunk Kerklizába, egy nagy török városba, amelyet az görögök régen híttak Quadraginta Ecclesianak; az is török városba szép város [BTN² 69].

M. cselekedetre von.; referitor la diferite fapte/acțiuni; Handlungen, Taten betr. 1607: 17-ma Februarii. Hozták Kolozsvárra az holttestet" szép ceremóniával, szép fekete hadakkal [Kv; KvE 136 SB. — "Bocskai Istvánét]. 1653: Mikor Kolosvárnál menne" ... nem is hívák sem fölöstökörre, sem ebédre, sem oszonnyára — meg fogtak volt elégedni az ő szép tánczának látásával [ETA I, 114 NSz. — "1613-ban Báthori Gábor]. 1691: temették el Bethlen Elek né asszonyomat, mely is szép készüléttel ment véghez [II AMN 329]. 1697: Az királyi archidux és archiducissák tánczy voltak l(e)ghszab(b)ek | Voltam a császárnál, akkor mosta a kuldusok lábait szép ceremóniával [AIN 148, 153. — "Bécsben, I. Lipótnál]. 1704: Ma tíz órák az Haller György uram kis Istok nevű kétesztendő, és hathónapi fiacskáját ... szép solemnitással eltemetők [WIN I, 104–5].

5. kies, vonzó; frumos, splendid, minunat; schön, lieblich. 1618: Egy nap az vajda igen megvendégte egy igen szép kertben egy tavaszi levélszín alatt [BTN² 82]. 1662: Marosvásárhely felé indult vala", hogy szokott szép vadászóhelyeit mentében megvadászhatná [SKr 291. — "I. Rákóczi György]. 1690: Vagyon ezen Udvar Ház az Falunak az Veghin Nap kelet felől szép Sik Mezőn, az Sajo vize mellet [BK. Kentelki inv. 3]. 1702: az mi pedig az Kisfalud felől valo Orszagh uttyat nezi ... ott igen szép követses rev vala [Bergenyé/Mezőbánd MT; MbK 98]. 1732: A ... Ne(me)s Curia szép kies tér helyen fekszik [Nagyiklód SzD; Told. 11/67]. 1756: Fekszik a Nemes Udvarház helye igen szép Teres helyen Branyitskának Also vagi is Illyefalva felől valo végiben [Branyicska H; JHb LXX/2. 10]. 1772: a' Mikes Malomtól fogva, le az Exponens Gróff Aszszony ó Excellentiája Malmáig mindendügte szép tér lévén, Árvizkor a' Viz magát inkább ki öntheti [Kük.; JHb XX/27. 7 vk]. 1810: Figyelmet érdemel ezen Falunak Szép Tér helyen valo fekvése, kies vidéke, és a Kraszna Vize benne valo általfolysa [Varsolc Sz; Ks 76. Conscr. 346]. 1845: ezen hely az irt falu határának a leg szebb részét teszi [Váralmás K; EHA]. 1847: Csehországnak ... fénylő tornyokkal ékes fővárosa egy völgyben,ombokon egymásteletti terrasse-okon, hasonlíthatatlan szép panorámát képez [Méhés 4].

Hn. 1579: az zep mezőn [Uzon Hsz; Kp I]. 1604: hívünk Zep mezeonek [Etéd U]. 1608: az Zep havas homlokaban (sz) [Kozmás Cs]. 1643: az olt elui hatarban, az Szep mezon (sz) [Illyefva Hsz]. 1652: felső hatarban (an) az Szep mezeon az külseő Horgosb(an) (sz) [Sszgy]. 1693: felső lábban az Szép Mezőn Uzoni uton kül (sz) [Szermerja Hsz]. 1699: Szép Agib(an) (sz) [M.zsákod U]. 1740: Szép Ligetben edgi Sovány föld (sz) [Inaktelke K]. 1742: a Szép oldalból bejövő [Albis Hsz]. 1759: also forduloban Szep mező nevű helyben (sz) [Etéd U]. 1761: a Szép ágy erőssiben (sz) [M.zsákod U]. 1834: Szép mezőben (sz) [Etéd U]. 1856: Szépmező oldalán (sz) [Etéd U].

A forrásjelzet nélküli adatékok az EHA-ból valók.

Szk. ~ prospektusú. 1716: Vagyan ezen fen Specificalt Grid nevű Falunak Del felől valo oldalában egy Szep prospectus Domban epitetett Nobilitaris Curia [Grid F; BfN 92/4]. 1732: Magyar Somboron a pusztá N(e)m(e)s Curia vagyon, az also falu végén, az Almás Vize felett valo Dom-

bon, szép kies, s vilagos prospectussu helyen [M.zsombor K/Szászsztjakab SzD; TSb 51] * *gyönyörű* ~. 1864: Tamsa Az Almás folyó balpartján — gyönyörű szép térség — igen jo kukurizás [Középlak K; KHn 300].

6. jókora, elég nagy; destul de mare; stattlich, recht schön/groß. 1654/1696: Vólt az Feleségemnek mind Sz: Benedeken, mind Girbón szép majorságha, asztag buzái [Meggyes; BálLt 46]. 1666: az erdélyi birodalomban is szép jószágá vagyon* [TML III, 609 Rhédei Ferenc Teleki Pálhoz. — *Chernel Pálnak]. 1754: Petsi Simon ... itten M.Madarason is birt Szép Portiot [Mezőbánd MT; WassLt Fr. Szekeres de M(ez)ő Madaras (44) vall.]. 1769: az Jozság ... Homorod Szent Pálon igen szép [Bolya AF; Ks Miss. I Kerekes József lev.]. 1802: (A) két Rétlőriából méltotatit az Ur látni, hogy Brachiummal is miképpen akarná (!) a jo Bátyám az Szásznyiresi szép Porciocskám-ból ki forgatni [Kórod KK; Ks 101 Kornis Gáspár lev.]. 1864: Bodomos kut szép kaszálo rét, rajta egy vastag erü kut [Bh; KHn 26].

Szk: ~ jószágú. 1765: Korda György ... szép jószágú lévén, respectusa volt az országban ennek előtte [RettE 193] * ~ *kiterjedésű*. 1849: Vagyon ezen szép ki terjedésű és nagy kertbe egy bámulásra méltó nagy terepéj, Tölgyfa [Szentbenedek SzD; Ks 73/55].

7. ragyogó (holdvilág, napfény); strålucitor; schön, leuchtend, hell. 1590: egy ecca kin halunk vala apammal ... zep hold vilagh vala [UszT]. 1592: Puzta Gaspar vallia ... Egikor eiel hazamban volnek, es zep holduilagh jeoue be ablakomon [Kv; Tjk V/1. 220a]. 1613: Czereny Caspar vra(m) ... Margit melle fekvén, es iol lattam hogy mit czi-naltak, mert zep hold vilagh vala [Görgénysztimre MT; KJ]. 1614: (A mv-i kastélyvárat) egy ejjel szép holdvilágon elfundáluk, és ... úgy építünk, hogy Szent Mihály-napijára az kapuját is felvonuk és belérekesszük [BTN 50]. 1806: Februariusnak napjai mind eddig szép nagy fénnel töltenek [Dés; KMN 164].

8. kellemes (idő); (timp) frumos, plăcut; schön, angenehm. 1705: Ma az úrfiakkal mentünk vala gyalog sétálni ... igen szép idő lévén [WIN I, 368]. 1723: az esős idő esmét el kezdte vala járását ... de most esmét l(ste)n(ne)k hálá harmadnapot fogva esmét szép üdök kezdének fordulni [Darlac KK; ApLt I gr. Haller János lev.]. 1736: Az két-fel-eresztős hintónak az fájának az dereka felül vasban volt foglalva, az kin az hintó fedelit elé s hátra bocsátották, kivált tavasszal, mikor szép híves idő volt, kétfel-eresztették [MetTr 364]. 1807: Egész nap szép idő volt [Dés; KMN 268]. 1823–1830: Ezen egész éjszaka havazott és másnap egész délig, de ez is harmadnapra elmenvén, mind szép, meleg őszi forma időnk volt | Olcsó ez a hajón való utazás, és ha szép idő vagyon, nyugodalmas is [FogE 180–1, 263].

Szk: az idő ~ formára változik. 1807: Az idő esmét szép formára változott, délig felleges volt [Dés; KMN 269].

9. tiszta, jó (vízü); curat, frumos; klar, schön. 1632: Folio vizek szép uagio(n) melib(en) Piztrangh Semlingh es Kopp hal terem [F.porumbák F; UC 14/38]. 1637: Vagyon szép folyo patakoczykaya kibén rak keő hal terem [Lupsa F; UC 14/42]. 1662: A napnyugot felől való hegyekből pedig a szőlőhegyeken által csőkön a föld alatt igen szép bő forrásvizet vitetett volt be* [SKr 96. — *I. Rákóczi György a váradi várba]. 1676: haltarto Kert, Kibe(n) vagyon egy szép forrás [Gyalu K; EHA]. 1680: Vagyon ezen malom mellet allol egy szép forrás [A.porumbák F; KvLt Inv. 39].

Hn. 1598: az szep viz melle [Pálfa Cs; BálLt 81]. 1665: Szep patakbal szenaű [Bözdőújfalú U; EHA]. 1781/ XIX. sz. v.: Szep pataka fejiben [Küsmöd U; EHA]. 1840: A Lisznyo pataka Tartományán az ugy nevezett Szep Patakán aloli (sz) [Lisznyó Hsz; EHA].

10. kíváncs; frumos, bun; schön, wohlgeformt. 1595: 2. veka zep örög hagyomat vöttem p(er) d 32 [Kv; Szám. 6/XXVIIa. 200 ifj. Heltai Gáspár sp kezével]. 1625: Veotem Sajtott szepett öregett nro: 2 ... f l d 50 [Kv; i.h. 16/XXXIV. 138].

11. jó (zamat); plăcut; fein, würzig, aromatisch. 1844 k.: Pezsgőnek való Alkalmas tiszta már Szép szamata ... fejlődik az áslóg — üz és szín' enyészével [Csekelaka AF; KCsl 6 hordólistából].

Szk: ~ zamatú. 1847: Júnus 19-én C 73 számú virág-bórt mely must korában le tisztálva, s nemrégiben még édeskedvű s igen szép szamatu vólt le palackoztattam [KCsl 13 Kemény Dénes lev.].

12. jó minőségű; de bunā calitate; ausgewählt, feinst. 1595: Attam Rosas Janos W(ram)nak l f. Miniomot mert ő kme nehezen találathata viazt és azis nem vala szep tiszta [Kv; Szám. 6/XXVII. 201 ifj. Heltai Gáspár sp kezével]. 1667: Darabos Mihály ... őtt véka szep tiszta buzát ad Lazár peter Ur(amma)k [Kv; Ks 65. 43. 10]. 1702: ha ... az legh közleb (!) esendő Sz: Mihály napiara, azon egy köbből buzát bé nem vinnék szolgálat(ná)k (: még penigh szép tiszta buzát :) tehát a megh említett Ur eo kgime két annyit rajtok exequálhasson exequálthasson [Nagybun KK; BLt 11]. 1742: vagy Torján, vagy Nyujtodon készitsenek vagy őt köbből igen Szép fejérnek való Lisztet [Nsz; ApLt 4 Apor Péter feleségéhez]. 1839: minthogy a' Tkts exponens aszszony ezen meg szomszédolt labjába igen szép tiszta buzát szokott vetni meg termett volna leg kevesebb 4 kalangya buzát [Szentbenedek AF; DobLev. V/1235 nemtelen Hirt-sége Stéfán (67) vall.].

13. tökéletes; perfect, impecabil; schönst, rein, pur, perfekt. 1558 k.: Wenusnak feyersege ez zerenth lezen. Wege kalcionalth sooth, borkoueth es tinsooth Egienlőkepen chalch(inal)va ezeketh, oluazd meg anny etchetben keuerve, ozton ebbe hetcher heuitue es hetcher oluazthua olchad az veres rezeth, lezen zep feier [Nsz; MKsz 1896. 287].

14. tartalmas; frumos, bogat in conținut; reichhaltig, recht schön. 1592: En arrol Jgen zep valazt tezek Kgtek eleóth Mindenekreoll [UszT]. 1619: Irtam vala Felségednek azelőtt is, hogy mint Gáspár vajdát compescálhassam, igen szép levelet irtam vala neki [BTN² 387]. 1620: 25 Augusti. Bethlen Gábor őfelségét, az erdélyi fejedelmet tevék Magyarországnak királyának, mely hírt hozának meg Kolozsvárra 1 Septembris, és aznap szép prédikációt tőnek [Kv; KvE 151]. 1662: az fejedelem* nagy szép eloquentiával ... a dolgokat ugyancsak szóval maga proponálta [SKr 649. — *Kemény János]. 1671: Szent Páliné asszonyom ... az Kegyelmed sok szép írására mind választ most nem tehet [TML II, 194 Veér Judit Teleki Mihályhoz]. 1674: Mi, Uram, Turzait szép levélle az fővezérhez elküldök [TML VI, 586 Baló László ua-hoz]. 1705: ma három óra-kor gyűlénk a szegény Pápai koporsóba tételére, ki felett is Zilahi uram prédikálván ... igen szép prédikációt tőn [WIN I, 586]. 1710 k.: Luther Márton maga szép könyvet irt Erasmus ellen [BÖn. 480]. 1836: (A) Püspök Ur Fejedelmünk ő felségének születése és név napjára ... szép Hymnusokat készítettet [Nagykapus K; RAK 14]. 1880: Te Pista! Soha szebb dolgot nem olvastam, mint a Te Sebestény Esztid.

Gyönyörű! Nem tudom: melyik rész szebb [PLev. 76 Jakab Ödön Petelei Istvánhoz].

15. mesteri, művészi; de maestru, artistic; wunderschön, kunstvoll, prächtig. 1634: Az mi penig az Rez Tablara valo kepeimet illethj, es Romabol hozott Oltar Reliquiaimat ... az Paterek^a ... azokbol ... egy igen szép Oltart epiczenek [WassLt Wass János végr. — ^aA jezsuiták]. 1662: Fejérvárat, a Kendervárban lévén egy igen szép mesterséggel öntetett Farkas nevű öreg álgyu ... az országnak akkori boldog állapotjában emlékezetre, illyen distichonnal öntetett vala [SKr 524]. 1681: Portai botoczkza, mellyek(ne)k egi egi végeben szép mesterséggel kez formara csinált fejr csont vagy(n) Nro 2 [Aranyos ház ... Erkelyes ablaka, kívül szép mesterséggel faragott s cifrasz(n) rakott kővekből álló Nro 3 [Vh; VhU 539, 552–3]. 1736: Fa héjjal tizfázott Viragozott, szép mesterséggel, fiokoson Csinált Asztal legszébb a' többinél 1 [Várhegy MT; CU XIII/1. 104]. 1736 u.: különös kis temetőboltot ugyan Mikes Kelemen^a csináltatott volt a templomnak ajtaja felől való résziben, abban feylül szép készülettel való oltárt is [MetTrCs 479. — ^aA Törökországi levelek írójának nagybátyja]. 1789: A külső Ajtó ... belső felén Patika Czimerhez való Képek vagy(na)k szép mesterséggel le rajzolva, mellyek aestimaltattak ad Rft 30 [Mv; ConscrAp. 90].

16. választékos, nagyszerű; frumos, elevat; auserlesen, schön, geformt. 1619: Az levél^a ... szép formával vala írva és pecsételve [BTN² 212. — ^aHomonnai Drugeth György aláírásával]. 1669: Megadá Sombori uram az Kegyelmed nekem írt szép stílusú levelét [TML IV, 610 Naláczai István Teleki Mihályhoz]. 1761: (Bánfi Farkas temetésén) oratiót tett magyarul tiszteletes Incze [István] uram, marosvásárhelyi professor igen hatalmas szép móddal [RettE 120]. 1823–1830: Szép deák nyelven tanított^a | Ennek^a az apja marosvásárhelyi pap volt ... Süket melle s hangja volt, de igen szép deáksággal beszélt [FogE 128, 139. — ^aDósa Gergely mv-i jogászprofesszor. ^aBasa Istvánnak].

17. ékes, klasszikus; clasic; schön, schöngeistig. Szk: ~ tudomány. 1662: közönséges tanításra való öreg házak építettek vala, mellyekben a deáki szép tudományokat ... taníthatják vala [SKr 422–3]. 1747: Sokat teszen az okos ember s nagy kincseknél drágább a' szép tudomány [LLT Fasc. 135. C]. 1755: Bartos Kelemen ... igyekezik a' külső Fővebb Oskolák(na)k látogatására ki fordulni, és ottan el kezdett szép Tudományát öregbíteni [Ne; BLev.].

18. szk-ban; in constructiij; in Wortkonstruktionen: ~ literatúrájú olvasott (ember); (om) citit, ínvtát; schöngeistig, belesen. 1779: Gr. Bethlen Elek úr is megholt ... Szép literatúrájú és tudományú, jámbor, istenfélő ember volt [RettE 398] * ~ tudományú nagy tudású; erudit, care posedă cunoștințe teineice; vice-/hochgelehrt. 1662: Huszain basa ... csauzát rendelé császárhoz és a fővezérhez való leveleivel, ki mellé Bethlen István és Laskai János nevű ... elmés és szép tudományú szolgáját | Klobusczyk András ... maga taníttatván a' fejedelem^a, szép tudományú ... ifjú ember lévén, mind császárhoz s országgyűléseire jártatni szokta [SKr 165, 230. — ^aI. Rákóczi György]. 1777: (Halmágyi István) apja Kraszna vármegyei viceispán volt ... szép tudományú ember vala [RettE 380].

19. szépen hangzó; care sună frumos; wohlklingend, schön (klingend). 1636: De ugyan be ügyekiti, es édessiti, az embereket a szép musica zengés a' templumba(n) [ÖGr Aj.]. 1670: Gyika vajdának valóban szép éneket csináltak az semmiért [TML V, 62 Naláczai István Teleki Mihály-

hoz]. 1676: Betlen Farkas uram holnap keresztelteti a fiát Lászlónak, mivel az igen szép név [TML VII, 138 Székely László ua-hoz]. 1736: Igen szép magyar nóták voltak akkor, melyeket a sippal^a fűttanak [MetTrCs 455. — ^aTörök sippal].

Sz. 1683: ennek úgy higjy, édes Fiam, hogy úgy ne járj, mint az mely madarat szép síp szóval a törben kerítnek [TML II, 456 Teleki Jánosné Teleki Mihályhoz].

20. ~ nótájú szépen daloló/énekelő; care cîntă frumos; (Sänger)lustig singend. 1710: Jól ismertem Udvarhelyt lakomban azt az inast, gürbe hátú, igen szép nótájú vala [CsH 214].

21. vidám, szórakoztató; vesel, distractiv; heiter, unterhaltsam. 1657: Ezen megegyezvén, én ugyan megújulék, hogy azon nyeret kaphatmám, ő pedig sokszor panaszkodott, s tréfánk szép volt felőle [KemÖn 59–60]. 1672: Szép comediók voltak ma jó reggel az én szállásomon [TML VI, 359 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. 1677: ha Csemel bátyám uram is jelen lehetett volna, elhiszem sok szép tréfiával megdöbbítette volna az ő nagysága és Kegyelmetek méltóságát [TML VII, 360–1 Teleki Mihály Béldi Pálhoz]. 1774: Most is tartom Olaszországból ... a szegény Barcsai Jánosné Toroczkaí Katának küldött levelét^a, amely teljes szép és jeles tréfákkal [RettE 322. — ^aRadák Istvánnak].

22. dív is szabályos, megfelelő; regulat, corespunzător; richtig, schön regelnmäßig. Szk: ~ rendbe(n)/renddel. 1623: hogy ezt jobban es keonnyeben jn effectum vihesse az egez tartomant be huiassa egy napra feyenkent es ez my őt feleolleők valo keues distinctionkot zep rendell eleykben agia [BGU 119]. 1653: Ezen Básta sokat gondolkodván, egykorban ő maga is kimenyen az ország közé, és ő maga előszámlálja az ő jótétét az országgal szép renddel [ETA I, 85 NSz]. 1681: Erkélyek. Ezek ighen szép rendel a nap nyugot felol valo Palotak külső oldalának vannak mind egi végétb(en) [Vh; VhU 535]. 1705: legyen Segesvárt^a, holott is őszvegyülvén az urak, a militia intertentiójáról is végezzenek a generálisokkal, és mindenek szép rendben vétetődven, valamint az előtt folytatnak, úgy ezután is legyenek és folynak [WIN I, 619. — ^aA diéta]. 1807: (Apahidán) vagy on egy nagy Sziget ... ottan vagy on Gyümölsős ... a Malom mellett, azon kívül sok szép rendel ültetett Jegenye fák [Borsa K; RLt O. 2 br. Josintzi Mihály (40) vall.]. 1811: Ha Néro rá tudta magát arra venni, Hogy á rendeletlen Romát el-égesse, Azért, hogy jobb és szebb rendbe építessen; Itt^a, hol földig minden Épület el-égett, Meg-hadjuk a' régi rendetlenséget? [ÁrE 24]. 1819: a' Decan ... az halattas Házoknál ... mindenképpen arra törekedjék, hogy mindenek Szép rendel, és helyesen follyanak [Kv; Mész-CLev.] * ~ rendben vett. 1780: Méltóztatatt Natságad és az Mlgs Familia Városunkban egyebek közt a' Verős Kovácság rendiről is szép rendben vett Constitutiokat confirmalva kiadni [Torockó; TLev. 9/16] * ~ rendet tart. 1736: nézd meg csak az erdélyi alma natio saxonicatis az asszonyok és leányok köntösiben, mely szép rendet tart [MetTr 346].

23. példás; exemplar; beispielhaft. 1604: minden dologban az zep rendtartas dicheretes es haznos [Kv; TanJk I/1. 470]. 1619: akar mi helien walo Ceheknek, reghi io megh vegszett Ususok es zep rendtartasok szent, lmők megh nekik az eő Nemzettsegekreől walo Leweleketth es Varosunk szokott Peczejthi alatt, nekik Irwa ki adnók [Abrudbánya; RDL I. 108]. 1623: Susa Azonj Szathmary, nem gondolua(n) megh az Istenek teorueniet, és az emberi társa-

sághba(n) valo szép keresztényi rendtartást hatra hagywan, egy massal paraznalkodtanak [Kv; TJK VII/3. 139]. 1693: az eddég valo szép és jo rend tartás szerént az itt valo Ecclesiasticusok(na)k temetése, minden circumstantiaival egyben az Ecclia költségével mennyen végben Controversia nélkül [Kv; SRE 10]. 1727: kalandosi szép rend tartásnak rendes igazgatására ... ilyen Articulusokkal concludaltas-
sek* [Zilah; Borb. II. — *Köv. a részl.]. 1759: Másnap a főispán urat bekísérték szép rendtartással [RettE 96. — *Korda Györgyöt].

24. erkölcsileg követendő; care este demn de urmat; schön, beispielhaft, edel. 1661: levelét böcsülettel elvettem, Uram, melyből értem Kegyelmed szép és dicséretes, istenes indulatját árvákhoz, özvegyekhez [TML II, 1 Mikes Mihályné árva Pacsolai Borbára Teleki Mihályhoz]. 1662: Ki vagyon nekünk erre adva a 101. zsoltárban a jó magistárusnak szép példája Dávidban [SKr 692]. 1679/1681: Udvartiro Vramis ... kegyes es Tiszta józan eleteb(en) peldat adgyon töb utanna valo Tisztek(ne)kis abbeli maga szép viselésevel, es I(ste)nhhez valo buzgóságával [Vh; VhU 668].

25. érdekes; interessant; interessant. 1653: olvastam ... Nicolaus Radzivit könyvét, ki ott* volt 1576-k esztendőben. Ir ugyan sok szép dolgokat, de én nem akarom ide írni [ETA I, 120 NSz. — *Jeruzsálemben]. 1672: Az lakodalomban urunk egy nap volt, én az urakkal két nap. Voltak szép dolgok, de némelyek nem pennára valók [TML VI, 152 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. 1710: Mely historia*, noha többire az eklésiai dolgokról tractál, vadnak mindazonáltal szép politicumok is benne [CsH 49. — *Hamar György egyháztörténete]. 1778: Míg Kolozsvárt voltam valami comediában voltam ... bizony sok szép dolgokat producált a comediás [RettE 385]. 1807: egy Gamarin nevű aeri hajos szép próbát tett 5a Augusti Parisba az Hajojával [Dés; KMN 262].

26. pontos; exact, precis, frumos; genau. 1623: Sok panasza Jeott eddigis eleonkbe némely Nemes vraymnak illetlen chelekedetek feleol ... ugy hogy auagy orszagh eleott auagy penigh eo Felsege Commissariussy eleott Conpareallianak ugj mint eznehanj generalis Commissio alatt esetet violentiakrul az Byrak szép Relatoriakot jrassanak [Csikszerseda; Törzs].

27. jókora, tetemes; mare, frumos; schön groß, sichtlich. 1558 k.: Az lazuriomoth Igy chinald* ... es te talaz zep Nieresegeth Magadnak [Nsz; MKsz 1896. 383. — *Köv. a részl.]. 1706: vagyon edgy fűrés Malom az mellyet ha rendesen procurálnak szép hasznót vehet(ne)k belölle [Hsz; Törzs. Rákóczi Ferenc inv.]. 1775/1781: eő Nagyságok ... Dézmából is szép hasznót vésznek [Renget H; JHb LXXI/3. 371]. 1789: szép hasznát esmérven azon malom mester azon malomból, ezen mostani 1789dik Esztendőre három száz magyar forintokkal árendálta ki a malmot méltóságos Groff Lázár János Urul [Abosfva KK; GyL. Toth Ferentz (45) arendátor vall.]. 1829: Négy esztendei Számadásaink ... müdön 1825- és 27-ben Felseges Aszszonyunk lábaihoz terjesztettek, nem tsak különös meg-elégedését méltoztatatt ki jeleniti, hanem mind két versen, szép Summával meg is ajándékozta az Institutum [Kv; BLt 12 dologházi szám.]. 1853: Harinak Belső Jövedelme az Kortsomárlási Jog miből szép Jövedelem Forrás merül [Nagylak AF; DobLev. VI/1365 Dobolyi Bálint lev.].

Szk: ~ jövedelmű. 1840: szép jövedelmű Gyűmölcsös és benne egy gazdaságos Szilva aszalo jo állapotba megkívánato Lészáival edgyütt [HSzj szilva-aszalo al.].

28. bőséges, gazdag; imbelsugat, bogat; reich(lich). 1738: Isten ő Szent Felsege nagy kegjelmességéből szintén el-hozván azt az időt, mellyb(en) ő Felsege Gabona béli szép áldását kezünkbe vehettük [Dés; Jk 500]. 1775/1781: Al Gyogyon es e körül lévő helységen (!) szép áldást mutatván a Szent Isten, a ... két Méltóságos Udvar részekre szép takarmányt gyűjtöttek minden esztendőben [Algyógy H; JHb LXXI/3. 355]. 1791: az Körtvé fákan pedig a mint a Vintzellér mongya szép termés vagyon [Szilagy-cseh; IB. Fogarasi István lev.]. 1821: ezen Helyet ... aratás előtt valaki kaszával meg tsufolta ... Termés mintegy mennyi lett volna nem akarom itélgetni, annyi igaz hogy szép áldás volt [Apahida K; RLt O. 2 Nyilas Ferenc ub nyil.].

29. elég nagy; destul de mare, frumos; schön (groß), ziemlich/groß. 1662: Győri Jakabot pedig udvari szolgálra állatta vala, esztendőnként való illendő szép fizetést rendelvén neki [SKr 179]. 1670: Im Gyka vajdának micso-da éneket csináltak az jezsuiták, megküldtem. Egy országnak elveszéséért szép jutalom az ebfának [TML V, 50 Teleki Mihály Nalácsi Istvánhoz].

30. elfogadható; acceptabil; leidlich, erträglich. 1676: nem ártana ... jó declaratióval jól eleiben adván ő nagyságoknak s ő kegyelmeknek az dolgot, hogy ő nagysága az németnek legkisebbre is okot nem adott, sőt az szép egyes-ségre sokszor sok szép alkalmatosságokat nyujtott [TML VII, 241–2 Teleki Mihály Baló Lászlóhoz].

31. bölcs, okos; íntelept; weise, sinnvoll, gescheit. 1605: Vadlasok ha es(ne)nek, tehát minden Vadlasok ellen szep ratiokkal menthetik magokat [Kv; TanJk I/1. 513]. 1662: nem volna-e jó a hajdú tisztviselőket hováhamarább behivatni s szép tanácsadókot őket arra venni, s velek elhitetni: minden házok népét ingó javokkal együtt szállítanak be Várad városába [SKr 534]. 1669: Ugyan megörültem vala némely leveleiben való szép tanácsadásodon [TML IV, 495 Teleki Mihály Veér Judithoz]. 1675: tekintetes tanács-úr hivei ő kegyelmek s ő nagyságok és ő kegyelmek előtt mennél jobban s hasznosabban lehet s maga szép elméje szerint is valamit hamarjában legjobbat feltalálhat, nemzetünkért fáradozni s törekedni ne nehezteljen [TML VII, 113 Vesselényi Pál, Kende Gábor, Kubinyi László Teleki Mihályhoz]. 1678: Bizony szép motívák, elég ratiók valának, miket mondogaték salválván conscientiamat mind ő nagysága és Nalácsi uram előtt [TML VIII, 73 Kapi György uahoz]. 1710 k.: Sokszor kívántam ha Erdélyben egy tudós szép elme ezt a locust* felvette s megvilágosította volna | Az örökkévalóságról némely szép elmék egész könyveket is írtak [BÖn. 417, 443. — *A bibliai Salamon király egyik bölcs mondását]. 1764: Betze ... elhiszem öröl most a' szép Instructionnak; de bizony meg szomorodik ha a' szerint kezd procedalni [Középlak K; BFR]. 1811: Szép ész, és más sok szép Természet-adomány, Szent, és a' világi dolgokba tudomány Bár tulajdonai, fejibe férkezik Apróbb gondosság-is 's fonni-is érkezik* [ARÉ 129. — *Ti. a nő].

Szk: ~ eszü. 1823-1830: Ez igen szép eszü gyermek volt, de rettenetes mérges, iszonyú káromkodó [FogE 111. — *Ifj. Szentpáli Elek].

32. ~ szóval kedvesen; amabil; in gute, versöhnlich. 1710: A professorom ... szidni, fenyegetni kezdte, de a pap megintvén, hogy hadna békít nekem, szép szóval kezdde kérdezni, miben s mikor tántorodtam meg [CsH 140].

33. elismerésre méltó, dicséretes; laudabil, frumos; schön, brav, gut, artig. 1657: Elméjében változó, állhatatlan

volt*, egyébiránt szép virtusok voltak volna benne [KemÖn. 21. — *Báthori Zsigmond]. 1662: Báthori Gábor igazgató-sabéli vetemedés, amiatt az országra következett károk, magának is Váradon véletlen árultatása, gyilkos veszedelmek, szép virtusi [SKr 87. — Tartalomjelző fejezetcémben]. 1737: Szent Mihály Havának 15 napjára viradólag ... adott az ur Isten égi Fiu magzatot, kitis kereszteltettem ... nagy Attyának T. Bonyhai Simon György Ura(m)n(a)k nevére Györgynek, adgja az Ur Isten hogj légjen mind nevének mind szép virtussainak állhatatos követője [ArJk 42]. 1744: szép dolog 47. Falunak egy Compendiumban lenni, kivált ha Ngd obtinealhatná a' Vas Bányátis, a' mely azon Dominiumban vagyon [Déva; Ks 101 Pogány József Kornis Antalhoz]. 1758: Ó szegény ugyan csak elment*, mert nem volt contentus a maga szép characterével, jószágával [RettE 66. — *Barcsai János Csehországba hadakozni]. 1776: Baró Henter Antal Umak, tudgya a' világ, s, én is tudom, hogy Szép facultása vagyon, nemis volna Semmi előmenetelire a facultásban Groff Kornis Annával való házasság [Szentdemeter U; GyL. St. Henter (37) vall.].

34. dicsőséges; glorios; ruhmvoll, schön, herrlich. 1657: Ezek így meglévén, hogy concludáljam ebbéli utamat mégis egy próbával, elhíván Bakos Gábert és egy szép csatával visszatérék az ellenség eleibn [KemÖn. 251]. 1662: Maga pedig Gaudi szép hadi mesterségével a kevés lovas városnépét is Isten után úgy megoltalmazta vala, hogy annyi ellenkezésben is igen kevés híjokkal maradnának [SKr 452]. 1704: Mi felelénk, hogy mi bizony igen aggratulálunk és akarjuk ezt a szép győzedelmet [WIN I, 187]. 1711: A francia király ellen ebben az esztendőben is szép victóriát ada Isten az új császárnak [CsH 472].

35. felemelő; ináljtator, minunat; schön, teuer, hoch. 1667: Az szabadság szép dolog, de bizony nagyobb követ bennünket [TML III, 198 Nemes János Teleki Mihályhoz Drinápolyból]. 1672: Verjen meg bár Isten, ha nem kívánom, Magyarország régi szép szabadságára jűne [TML VI, 155 Bánfi Dienes ua-hoz].

36. tisztességes; deplin, ireprošabil; wahr, schön. 1770: Ha eddig az Vramat Szép bétűlettel szolgáltam úgy is akárom végezni [Mezőbánd MT; DobLev. III/421 Szántó Sándor édesanyjához].

37. tisztelő; frumos, cuviincios; ehrenvoll. 1657: Demitrosko Posztelnik hívünk által irt kegyelmed levelet s szép salutasat illyendő böczülettel vettük [Szucsáva; Hurm. XV/II, 1260 Gheorghe Ștefan vajda Besztercéhez]. 1760: Werestői György Uram ó Kegyelme ... a' maga Parochialis Házához hivatván, a' Kolosvári ... Reformatum Consistoriumot, holott is szép és idvességes köszöntések után, proponáltatott ő Kegyelme által. Hogy mindennek előtt az Ecclesiái Fő Curatort kellenék denominálni [Kv; SRE 191].

38. magasztos; märet, sublim, ináljtator; hoch, erhaben. 1607: Szép áldásokkal azután elvivén* és késérven az városbeliekkal majd Békás patakig, ott szép áldásokkal és sírván búcsút vévén az előttök járok, zokogván és sírván mind férfi s asszonyi állat, elválnak egymástól [Kv; KvE 137 SB. — *Bocsкаи István tetemét]. 1710: Jósef király ... a kisebbik fiát, Carolust a császár spanyol királynak declarálja, és nagy haddal elkészítvén, Hispaniában elküldi, megcsókolván s végső búcsút vévén tőle, szép áldásokkal magától elbocsátá [CsH 327].

39. harmonikus; armonios; schön, harmonisch. 1699: veget vetven a Cseledek hazugságának hiszem l(ste)nben

Szeb Attyafisagban elünk [Szentdemeter U; Ks 96 Árva Gyulai Zsófia Gyerőfi Borbálához]. 1867: Albert ismét szép házasságot jo ki nézéssel és idejibe kíván tenni [Uzon Hsz; Kp V. 413 Kispál Károly Kispál Lajosnéhoz].

Szk: gyönyörű ~. 1767: Dioszegi Ferenc ... Felesége Korda Julia ... sokkal idősebb volt szegénynél, de mégis gyönyörű szép életet éltek [RettE 207–8].

40. szóban, írásban vmilyen érzés kif-re; pentru exprima-re orală, scrisă a unui sentiment; schriftliche, oder mündliche Ausdruck eines Gefühls 1564: Báthori Miklós a bátyja által ... szép szót ada a királynak, hogy fejet hajtana [ETA I, 22 BS]. 1647: az Peter pap, Popa Sztan szept commentatit teszen tudomanya és allapottiyabol az fia mostis tanullya az apjatol [Fog; UF I, 890]. 1658: mely nagy bizadalmom volt ennekem úgy is kellett lenni azokban az szép igiretekben [Beszt.; Ks 90 Cseffey László kezével]. 1694: edes leányom ... azt az boczületes Uradatis busitod, gyalázod ... szánom az read valo haszontalan szép intesimet [Torockó; Pk 7]. 1731: Nztos Dadai Joseph és Kolosvári Daniel Atyánkfiái eő kgl(me)k potentia mediante az Nemes Városnak szept Atyafiságos szeretetteli Admonitiojával nem gondolvá(n) ... a város felől való Kis Terecsket ... el Csovalva(n) az szegénységet kiknek marhájak oda mentenek Taxálták [Dés; Jk 417a]. 1802: az uton jövet Szép kérései és kötelezése mellett kérte, hogy az Ekéket, Ókreket, Embereket bótstátanak el [Felőr SzD; Fráter lev.]. 1814: szárhegyi Czimbalmos Albert gyalog katona szép kérései mellett folyamodók az nemes hűtösséghez ilyen okon* [Szarhegy Cs; RSzF 138. — *Köv. a részl.]. 1818: az szolga Biró Ur a' helyett hogy a szép Kérést el fogadta volna ... még a' Contrast hivatalából kiis akarja vetni [Torda; TLt Közig. ir. 1216 Neszzelfeldi Frenzt mk Kam. Ispány alá-írásával].

Szk: ~ szóval. 1599: Nagy Janos ereosse(n) kere zep zokkal hogy el menne(n) be tēju az kaput Nagy Janos soha el ne(m) mene [UszT 13/105]. 1710 k.: Semmiféle embert, akármilyen tévelygésben lévő, még az atheist is nem gyűlölni, hanem szánni, szeretni, és nem erővel, hanem szép szóval, szeretettel kell megteríteni [BÖn. 431]. 1744: Mind a Conscriptorok, mind a V. Tisztek a közseg köze ki mentenek, adhortálták, szept s kemény Szokkalis urgealtak, hogy ne opponálják magokat, hanem compareallyanak* [Hsz; INyR. — *Az összeírás]. 1849: Kelemen Béni ... magával felvitt Szállására és ottan ... amitgatva és szép szavakkal kecsegtetve szüzeségemtől meg fosztot [Kv; Végr. Vall. 21].

41. viruló; in floritor; blühend. 1777: Kornis Mihály ... szép ifjúkorában meghala [RettE 379].

42. halálra von.; referitor la moarte; Tod betreffend. 1653: (Bethlen Gábor) öszfélt ... megbetegedvén ... szép csendes halállal ki mult az árnyék-világból 1629-n die 26 novembris [ETA I, 142 NSz]. 1662: igaz hitben való ragaszkodásáról a Jézus Krisztusban szép vallásokat tévén, azon napon reggeli 11 órakor szép csendes kimúlása által az élők társaságából kiköltözött vala* [SKr 291–2. — *Ok-tóber 11-én. I. Rákóczi György]. 1704: az Isten bár azoknak az embereknek adjon olyan szép halált, mint ennek* volt [WIN I, 284. — *Apor Istvánnak]. 1760: Ezen esztendőben karácsony előtt egy héttel hala meg a szegény Becski Miklós bátyám is itt Köblösön, jó vénséget ért korában szép csendes halállal [RettE 115].

43. rejtélyes; enigmatic; rätselhaft, enigmatisch. 1670: Mit akarjon Ispán Ferencz urammal és Kende Gábor uram-

mal Bánfi Dienes uram, értem, van annak szép misteriuma [TML V, 48 Teleki Mihály Naláczai Istvánhoz].

44. nyugalmas, zavartalan; liniitit, netulburat; schön, lieb, ungestört. 1653: 1584 esztendőben is igen szép békesség volt és nagy olcsóság volt mint a tavalyi esztendőben [ETA I, 40 NSz]. 1657: (Bethlen Gábor) idejében szép egyességben is éltenek az haza fiai, és nem olyan hideg atyafiszeretben, mint most [KemÖn. 101]. 1677: minden szomszéd keresztyén Országokkal, Császárokkal, Királyokkal és Fejedelmekkel a' jo szomszédságot és szép békességet minden tehetségével oltalmazni és meg-tartani igyekezi* [AC 31. — *Rákóczi Ferenc]. 1710: mi is erdélyiekül, nem tudók megbecsülni az Istennek kiváltképpen való nagy kegyelmességét, a szép arany békességet contentálva, az igen könnyű fajármot nehezeltük vala [CsH 67]. 1724: hogy tovább eö kglmek* között lévő litigatio Sopialtassek, és a' szép Atyafiság meg Tartassék ... az megh edgyezés lön az ide aláb meg irt Punctumok szerént [Dob.; VassLst. — *Vass Daniel és Czegei Vass László]. 1758: mind az két fél Istenesen meg gondolkodván ... békességre condescendálnak ... azért az egy más között valo keresztyényi köteleesség szerint a szép békesség így mene véghez [Asz; Borb. I]. 1785: míg az Uralkodásnak kívánsága ezeken az Törvényeken felül nem lépett addig ezen Hellység(en) semmi viszázkodásak, és Egyenetlenségek nem voltak, és most sem volnának azok szerént, hanem szép bekesség, és tennedesség volna mindenen között [Torockó; TLev. 6/1 Transm. 22a]. 1807: a fenn irt két testvérek* önként valo magok jóakaratiokból ily megmásolhatatlan szép békességre lépének [Szárhegy Cs; RSzF 242. — *Gáspár Kristóf és Gáspár Gábor].

45. meghitt; intim, prietenos; innig, vertraut. 1618: Mikor alternatim ezféle sok szép beszélgetésink löttek volna, végre sok követés után fogtatám arra, azmint Görcsi Mehmet pasát [BTN² 143].

46. áhítatos; evlavios; andächtig. 1669: szegény fiacskám ... rettenetes nyavalyákban fetreng ... keserves jajtátait s elegyesleg való szép Istenhez való fohászzkodásait nem hogy atyjának, anyjának, de idegenebbeknek is hallani keserves [TML IV, 414 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. 1758: (Feleségem) hirtelen, beszélgetés közben, de amellet szép fohászzkodásai között elaludt [RettE 71].

47. méltó; meritat; würdig (wohl) verdient. 1758: (Kandó Ferencnek) szép respectusa vagyon a cifra világ előtt is [RettE 76].

48. tisztessé; venerabil; allgewürdigt. 1662: die 10. Januaris anni 1649. e világi földsátorából életinek 66. esztendejében, becsületes szép vénségben maga is fiai után elköltözött vala* [SKr 285. — *I. Rákóczi György].

49. tiszteletre méltó; respectabil; ehrsam, ehrbar, achtbar. 1719/1751: Az hajdon Leánynak édes Anyja akarattya szerint viola szín vagy kőkörtsin szín Velentzei Kamuka szoknyát vállastól kötöstől determináltunk, ugy mind azonálal, hogy régi szép Familiáját (: rosz emberhez nem maga állapottához illendőhöz menvén férhez :) meg ne gyalázza [Süketfva MT; DobLev. 195a].

50. kitüntető; onorant, frumos; schön, beehrend. 1592: Matthias zep lewele, kiben Asscuralta a' Varost hogy ha ky az Varos priuilegiuma, reghy io zokassa ellen, Mandatum hozna, megh ne tartassék [Kv; Diösynd. 30].

51. illő; cuvenit; schicklich. 1584: Christina Cheob Iosane, Nem verte Tamast Az Zengeo B(ene)dek ... seot Az

eleot vgia(n) zep tizesegel Io Eyt veon B(ene)dek Tamas-tol [Kv; TJK IV/1. 377].

52. jó; bun; gut, schön. 1587: myert hogy az eleot effelekreol szep es hasznos vegezesekek chinaltanak, Haladot ez dologh erre hogy Biro vra(m) eo kgme hiuasson minden Arossy es kalmay Rendeket, Neweket be Irattassa [Kv; TanJk I/1. 43]. 1642: Tarcza Isten orvendetes szep egesseg-b(en) kgdet [Arpástó SzD; Ks 41. B]. 1675: Bizony az szép dolog az lengyel részről, ha az békesség meglett, csak az vége legyen jó [TML VI, 58 Béldi Pál Teleki Mihályhoz]. 1725: az igen jo darab erdő, és jóvendőbéli makk termésre szép reménséget mutat [Mezőmónes MT; BK]. 1778: nagyonis contentálodom az Öcsém uram szép, és fundamentális leírásával a dolgoknak [Dédacs H; Ks 96 Gyulay Ferenc lev.]. 1851: A' szőlő ... karókkal ellátva, és egészen kikapálva, szép remén(n)yel biztat [Erdősztygyörgy MT; TSb 34].

53. gazdag; bogat; einträglich, reich, beträchtlich. 1662: Rákóczi Zsigmondnak is szép uraság, méltóságos hivatal is kezében lévén, az fejedelemszónynak is ... Fogaras vára egész földével az országrul nyolcvanezer forintokban inscribáltva lévén [SKr 199].

Szk: ~ uraságban él. 1770: br. Inczédi Sámuel úrra ... reámarada Magyarorbó, Baboc egészen, tövisi udvarház hozzátartozó portiókál s szép uraságban élt [RettE 229].

54. eredményes, virágzó; rodnic, infloitor; schön gedeihend, blühend. 1662: Ez volna-e az ő sok szép gazdálkodásoknak, ajándékoknak, és sok hozzájuk mutatott emberségeknek meghálálása? [SKr 685]. 1729: Azt írják Fogarasföldről 6. Ekenél többet az elmúlt héten nem állithatta(nak) az oláhság közzül; mivel Sárkányban szép oeconomia vagion, azok alig győzik aszt [Rétyi Péter lev. Almakeréről (NK)].

55. ~ szín alatt kétszínűséggel, képmutatással; cu prefăcatorie, cu fâțarnicie; falsch, heuchlerisch, doppelzüngig. 1656: Értem azt is, hogy Thuri Mihály levelet irt volna csak magadnak maga mentegetésére, de bizony haszontalan mentegetés az, az szép szín alatt engem bizony megejté [TML I, 35 Teleki Jánosné Teleki Mihályhoz]. 1659: Erre az írásomra pedig Teleki ráemlékezzél, mert bizony a szép szín alatt, attúl félek, hogy az erdélyiek alátok öntik a forrót [TML I, 343 ua. ua-hoz]. 1663: Úgy vagyon, hogy én minden keresztyén felebarátomat számon, de mindazok felett tégedet féltetek inkább, hogy szép szín alatt életedet elfogyatják [TML II, 458 ua. ua-hoz] | Bizonyos dolog, Uram, nagy pompa volt, kivel urunkat excipiálták, csak az szép szín alatt méreg ne fekünnék [TML II, 638 Teleki Mihály Bánfi Dieneshez]. 1673–1683: Ez vilagh alhototlonsaga minniajunk előtt világos, sokat igir keveset ad ... s, sep szín alat, merget, s, szerencse alat, veszedelmet niuit [Ks Kornis Gáspár kezével]. 1771: Ez igen szép szín alatt akarja a maga mérgét kiönteni [RettE 250]. 1784 k.: nem vallatuk mi soha önként a Taxa fizetést, hanem kételenségből mivel a szép szín alatt örökké erőszak forgott [Torockó; TLev. 4/9. 12a].

56. szk-ban; în construcții; in Wortkonstruktionen: ~ mesterséggel ügyes/ravasz fogással; prin viclenie/șiretlicuri; kunstvoll, meisterhaft. 1710: Nádasdy Ferencet is szép mesterséggel Bécsbe felhívák, s ott árestálák is [CsH 81] * ~ szó alatt csalóka beszéd mögött; în dosul cuvintelor amăgitoare; mit schönen Worten. 1710: (Budai Péter) nem tudván, mi fekszik a szép szó alatt, ráveszi magát* [CsH 149. — *Ti. hogy bérbe vegye a sóánkákat].

57. *gúny* valójában csúnya, kellemetlen, rossz; urít, néplácut, ráu (de fapt); schön (ironisch gemeint). A. Személyre von.; referitor la persoane; Personen betr. 1583: Christina Iacob Deakne vallia, Hallam Gergel Kowachne szaiabol ... eo maga Balas Kowachne Meg Nagiob Kurwa Zep tisztos nilwan valo kurwa [Kv; Tjk IV/1. 163]. 1896: Szép legény vagy, német [PLev. 183 Petelei István Jakab Ödön-höz].

B. *Hírre von.*; referitor la ştiri; eine Nachricht, Kunde betr. 1583: Nagy Gal vallia Hallottam Gergel kowachne Zaiabol ... Gal vram hallode michoda Zep hir vagion most ... Balas kowachnenak ... azt izente ... Kendy lanos hog ha meg vesztette az farkat megis giogitana [Kv; Tjk IV/1. 151]. 1599: Georgy kowachine Catalin azzony ... vallja ... Erzenziartone ... jelentette egychor eleottek lm nem hallottak zep hirt azt mondgyak hogy varadon Janos kowachinet Muskotaly kúnajwnak neweztek [Kv; Tjk VI/1. 298].

C. *Dologra, ügyre von.*; referitor la lucruri, chestiuni; Dinge, Sachen betr. 1573: Anna Zas Imrehne leania ... Azt vallia ... Nem hallottak zep dolgot ... az kis gaspar leania az Bor Ianosne három leania Tyz orakor Eysel az Kerites Meget lachodnak vala egi legennyal az chiak egi Ingbe gatiaba vala [Kv; Tjk III/3. 116]. 1598: Keőpeczi Gaspar deak ... vallia ... Palastos Jstuan monda: Zep dologh bizony, megh azt sem tudgia mit wallotta(m) s addigh illie(n) rútul le zidalmazza [Kv; Tjk V/1. 199]. 1761: De lass szép dolgot! Mindenfelé azt beszélük, hogy reformátusok ültették volna fel az oláhokat, hogy az uniónak renunciójának [RettE 177–8]. 1803: Szép dolog volna az, hogy a menedékhez tartozó Levelet, a Fel peresnek Attya, avagy magais kezeknél tartoztatnák [Hsz; BLev. egy 1800-beli per felvétel 2. lapján].

II. *hsz-szerűen* mód/mértékhat előtt nyomatékosító szerepben: szépen, a kívánalmaknak megfelelően, finoman; înaintea unui adverb de mod avînd rolul de a întări/accentua ceva: frumos, conform/potrivit cerinţelor, (foarte) fin; adverbartig vor Modul-Maßbestimmungen: schön, gewünschtermaßen. 1558 k.: Az chinobriomoth így chinald: Weegy 2 rez kenessoth, 3 rez kenkoueth es tord meg zep apron es ted elozor lassu melegre [Nsz; MKsz 1896. 283]. 1589/XVII. sz. eleje: Az Ceh Mesterek penigh iol rea vigiazzanak, hogi nemw nemw boszusagert, se az Mesterek, se az szolga rend az mészben tekozlast ne tegienek, vagi egiéb utonnis boszubl kárt ne tegienek az Gazdanak, hane(m) ha az fel fogadot miuet szep takarosen, és az eo tisztessegeknek, io hireknek neueknek őreghbwlesere, dicizetire, vegezzenek el minden fel fogadot epitmenieket [Kv; KőmCART. 19]. 1600: Azert miwelhogy mostan immar talaltuk az iambort az eőreksigben, Azonban mies talaltuk megh haro(m) iambor attiankiawal zep iamborwl, es megh wittuk neki az eőtwe(n) penztis [UszT 15/251]. 1681: Vajda Hunyad Vára ... Stukaturás Ház (c: avagi mészből szép czifraso(n) csinált menyezetes :) a menyezett közepin szép czifraso(n) vagion Bethlen István es Szecsi Maria Czimerek [Vh; VhU 502]. 1710 k.: Küküllő vármegyei követ, Daczó Gergely ... monda: Ez nagy dolog, fejedelmet választani! ... jó volna délutánra halasztani, a vármegyék és státusok beszélgetnének, és osztán lenne szép rendesen az electio [BőN. 737. — *Apafi Mihály halála esetén]. 1716: az után ismét szép óvást megh nyítá az ajtot, es ismét be méne abban a házban [Nagyida K; Told. 22]. 1718: Szép alázatosan meg szolgalom Ur(am) ha az Mígos Urtul ket

véka lisztet kir Ur(am) kgd számomra [Szentpál K; TKI Mihály Deák Szénás Miklóshoz]. 1736: Az Ecclesia Tagjait semminemű dologért eo kglmek kemennyen ne traktállyák ... hanem ha ki ellen mi panaszszok lészen eo kglmek(ne)k a Tiszt Consistoriumb(an) szép Csenedesen elő adván a Tiszteletes Consistorium orvosolni el nem mulattya [Dés; Jk 556a. — *A két ref. pap] | Akkor sok darvakot tartottanak fejedelem, urak, fő emberek udvarában, és mivel a darvak többire szürkék, kiszédtek az tollokat szép gyengén [MetTr 347]. 1813: (A virágos kertben) az hol meg fogantak igen szép magossan fel nőt gyertyán Fa spalirok állanak [Koronka MT; Told. 18]. 1847: megbillegeté szép csenedesen a' bölcsőt [Kv; Pk 7].

III. *fn 1.* tetszetős/vonzó külsejű személy (nő); persoană/femeie frumoasă; schöner Mensch, schönes Weib, Schöne, Schönheit. 1585: Ersebet Kochis Georg' ne vallia, hallam hogy ig ziggya vala hagio Andrasne Peterdy Balasnet ... Nilwa(n) valo Curwa valal, S mostis az vagy, Zebbet Zeret vrad Nalladnal [Kv; Tjk IV/1. 522]. 1774: Ezen gr. Kemény László úr ifjúkorában szerette a szépet, maga is szép ember volt, úgyhogy egy pasquillusban három feleségünék írták volt [RettE 338]. 1834: Confirmálám ... Török Katát és Ersokot egy hassal lett szépeket [Nagykapus K; RAK 37].

2. gyönyörű dolog; lucru frumos; Schönes, Wunderschönes. A. Ruhaneműre von.; referitor la haine; Kleidungsstücke betr. 1661: Réday Ferencz urambátyám menván oda, ő kegyelműl küldtem valami szoknyákat, vállakat, viselő egészséggel, ezután szebbekkel kedveskedem [TML II, 163 Teleki Mihály Veér Judithhoz].

B. *Tárgyra von.*; referitor la obiecte; Gegenstände betr. 1710 k.: Szemem felette fekete és fényes volt ... akármilyen apró objectumot is jól láttam, horgast és egyenest, rútát és szépet igen megkülönböztető volt [BőN. 491].

C. *Virágra von.*; referitor la flori; Blumen betr. 1811: Ró'sa és Liliom: kettő van ezekbe, A' miért ők vagynak mindenen kedvekbe: Egy a' szín: mely őket szépeknek mutatya, Más, mind a' kettőnek hathatós illattya [ArE 197].

3. jó minőségű gabona; cereale de bună calitate; (Korn) von großer/hoher Güte. 1718: Az Brasso Magazinumban az 400. köblöt bé küldöttem nota két uttal ... viszsza küldöttek vagi 15. köblöt, szebbet praetendálván az odavalo Pék [KJ. Rétyi Péter lev. Fog-ból].

4. művészi alkotás; creație artistică; Schönes, Kunstwerk. 1823–1830: Minthogy pedig azon időben a komédiafordítás és -játás erős módiba jött volt, írtam volt neki, hogy küldene nekem vagy egyet Bécsből, szépet, hogy fordítanám magyarra [FogE 127. — *Sándorfi Józsefnek]. 1879: Jakab Ödön, ha most sem írsz szépeket, akkor tedd le a lantot pihenni [PLev. 59 Petelei István Jakab Ödönhez].

5. *(vminek) a ~e vminek a java*; partea cea mai bună (a ceva); das Beste, schönster Teil von etw. 1563: 1563 esztendőben jo száraz nyár lón és száraz ősz búzának és oczu gabonának bővsége nagy lón, úgy hogy a búzának a szépinék őregköble járt huszonkét pénzen [ETA I, 20 BS]. 1595: 31 Octobr(ris) ... Harmad napig 6. úttal, attam az Ezüst Taalokra és egyeb Taalokra ő fge eleiben zólot az szepiben s p(er) d 6 tt d 36 [Kv; Szám. 6/XVIIa. 216 ifj. Heltai Gáspár sp kezével]. 1614: az Úristen oly igen nagy bőséget adott vala Erdélybe, hogy az 1609 és 1610 és 1611 esztendőben az vásárhelyi piacon az búzának az szépit egy vékával megvehettek volna nyolc pénzen s alább is [BTN² 60]. 1636: Az búzának vékája pro denariis 12. és az szépi 15

[Kv; KvE 169 SB]. 1656: Ez esztendőben a búza vékája járt a szépinek májusban die 8 ötvennyolcz pénzen a piacon [ETA I, 160 NSz]. 1711: az mostani Besenyei Praedicator ur(am) ugyan azon erdőben leuő fáknak az Szépiiben maga számára hozatott [Büzásbesenyő KK; BfR IV. 30/26 Bak György (32) j.b. vall.]. 1729: Mészáros Czehbeli mester Atyáncfiai az öreg marha husnak a szépit harmad fel penzen az közep szerűnek s alabb valonak fontyát két, két pénzen mérjék [Dés; Jk 389b]. 1756: A' Tavalji esztendő(en) a' Dézma buzának a' szépit el tsepettétvén Molduán Vonya külön magának belőlle egy Lábatska földet bé vetett [Galac BN; WLT Lukács Onul (60) j.b. vall.]. 1796 k.: A Gabona oltó a Törökbuza het nyoltz poltra a Ros kilentz tiz poltura a közönséges Buza egy huszas négy susták ötfőfél vekaja a szépe Buzan(a)k [Banyica K; IB. Gombos István lev.].

6. *teszi a ~et* udvarol; a curta, a face curte unei femei; schönton. 1837: az Exp(onen)s Ur utrizalt felesége ... ki jött ide Dobokára ... ittis akadott gavállérokra, mert Ketzeli Imre gyakor izben teszi a visitát és a szépet [Doboka; BetLt 1 Pálai Dánielné Benkő Susánna udvari bíróné (40) vall.]. Ha. 1586: zip [Erked K; KGy]. 1594: Zip [Dés; DLT 246]. 1733: szip [Noszoly SzD; ApLt 4]. 1735: szip [Kv; TKI]. 1816: Szip [Zilah; ZFaz.].

szépanya nagyanya; bunică; Großmutter | vmelyik déd-szülo (nagy)anyja; străbunică; Urgroßmutter. 1673: Tyzteendő byro vram ezt mongya meg Kalmar Janos hyt zerenh, hogy ... ha ez transmyssio lewelben kytt be lrtak hogy Meny marhatt Adott vyza az en zep Anyamnak hogy ha w kème eliott attaye azt Az marhatt vagy w eleottwk és w akarattywkbol lrtay<e> vagy Nem [Kv; Tjk III/3. 108].

szeparáció 1. válás; separatie, despărțire; Separation, Scheiden, Trennung. 1648: Nagi Pal Margit czickey Szatthmar var Megieben ... az eo el futot hitőtlen Uratol Varga Andrastol separatiot nyert [SzJk 67]. 1652: Jöve eleönknben Sziner varalliai Haznos Catha mostan Niarlo kekesen* Nagi Mathe szolgálóia kiua(n) az eo hitőtlen uratol Istua(n) kouacztol separatiot [i.h. 70. — *SzD]. 1689: Nagy Bálint Annok mátkájától Vén Mihálytól separatiot kíván, mivel fel hagyott rajta és holmi hitván szokkal diffamalta hogy terhes volna [i.h. 241]. 1691: György Miklós Judith kíván separatiot Posoni György Mátkájától, ez okon hogy az legénytől mindenképpen meg hülemedett [i.h. 249]. 1699: Sos Annok Mátkájától Tot Andrától ... separatiot [Mocs K; i.h. 321].

Szk: *totalis* ~. 1672: Causa Georgy Eke de Viragosberék*. Ujabbán Doceallyon Felesége ellen ilyen dolgokat ... 2. Ferje nyomanak fel szedesevel babonaszkodot ... 4. Thotalis separatioja utannis babonasagh felőlle hallatott [i.h. 120. — *SzD].

2. különélés; vietuire separată; getrenntes Leben. 1677: Nem Egyei (!) Eles György Nagy Sofitol, feleségetől, kinek causaja hogy fen forog el mult het esztendeje mivel ... separatiojok által egyes életre ne(m) perfficialhattunk, es nagyob engedelmesseget Eles György Partialisunkhoz mutattá kívánwa(n) hűti melle feleségét ki tellyesselleg redealni nem akart kívánván hogy Cohabitatioja ferjevel ne legyen [SzJk 130]. 1763: jónak ítélte a ... Consistorium hogy a közelebb jövő Sz Mihály napig meg separatioba légyenek* [Kv; SRE 207. — *A férj és feleség].

Szk: *ideig való* ~. 1764: Jöven a' Venerabile Consistorium eleiben Kolosuári Civisnek Szétseni Josefnek és Fele-

segének Vajna Borbárának Házassági Causájok ... az ideig való separatiot mind ketten kíváni és kéri: Er(r)e nézve a' közelebb következendő Antal napi Partialisig őket ... separáljuk [Kv; SRE 209].

3. távollét; absență (de la domiciliu); Abwesenheit, Absenz. 1738: az mostani mind haboru mind contagio miatt való separatiojara es egymastol való el rekedésere nevez az haza belieknek sem creditumra sem Joszagra most penzt nem kaphatni [Kudu SzD; Ks 99 Pongráz György lev.].

szeparál 1. (el)határol; a delimita; separieren, trennen, scheiden. 1677: végeztet, hogy egy bizonyos napon edyik Itilő Mester Lázár György, az Udvarhely Széki Tisztekel ki-mennyen, és ... a két falunak* határát egymástól separallja [AC 250. — *Parajd és Sófálva (U)]. 1722: Colosuar(me)gyet Thorda var(me)gyetől ezen helyb(en) a' Salyi Patak separalta, separallja [Méhés K; Ks 7. XV. 7a]. 1728: azon Erdőt a Borkut, vagi Akó Bércz nevezetű helyek terminállják, Sápárállják, és distingvállják edgymástól? ugi hogi azokon innen Arapataka felől Miko részi, tul pediglen Nemes rész Erdő? [Fejér m.; Mk I. Fasc. I vk]. 1764: (A felperes) kertel Separallja a maga ratajat [Torda; TjKt V. 231].

2. elkülönít; a separa (de ceva); separieren, trennen. 1616: kinek kinek az eo Reszere iutando Portioiat, az Masetol separalua(n) excindaltuk es kezekben ereztettwk [JHb XXV/25]. 1620: az megh irt fálukban leuő Udvarhazat, es portiot, az megh neuzet Kouacziozki (!) Istuan Uram keozót, ket egienes rezre akarnok oztani, es edgik rezt az masiktól distingualni separalni [Körtvélyfája MT; BálLt 51]. 1654: kívánta eő Kglme azt teollunk instantiosse hogy ... az udvarbirakot praefectusunk utan illendő hivataloknak rendit separálnok [UF II, 90]. 1680: az praemittalt pinczenek szakaszszai temérdek Szél furesz deszkakkal ... vad-(na)k separalva [A.porumbák F; ÁLT Inv. 19]. 1700: az az Schola ... nem az Kglmek Collegiumához való ... mert separalljak az ő Kglmek Collegiumatol az Apaffi és Alia Házak [Törzs].

3. elszigetel; a izola; isolieren. 1718: Hogy ha penig törtennek, kit Isten távosztassan, valamelly olly lakos es szám böcsülletes Emberek maga Háza népe, vagi Cselédin contagio* ... az olly Házat vagi egesszén, vagi azon részét az mellyben történnék az Casus Separalni kell és bé záni [KvLt I/225 gub. rend. — *Pestis].

4. (házastársakat) elválaszt; a separa (sofii); (Eheleute) scheiden/trennen, geschieden erklären. 1654: Molnar Katat, Szeszarmanyon lako Jakab Petertől separalta az sz. Ecclesia [SzJk 73]. 1681: Mivel constal paraznasaga Olah Gergely(ne)k egygüt őket nem tarthattyiuk, hanem separallyiuk [i.h. 159–60]. 1691: Mivel Székely János sem válását változtatni sem jobbágy helyen nem akar lakni, tehát a' sz. Szék Nagy Ilonát Székely Jánostól separallja [i.h. 250]. 1711: Minthogi mindenki félnek separatio a' kívansaga ... azért a' Consistorium őket separallja [Kv; SRE 120]. 1760: jónak ítélte a' Venerabile Consistorium, hogy Kurtán Jóseftól Feléseget ... a Jövő Gergely Papa Napi Sz. Partialisig separálja [Kv; SRE 195].

5. távoltart; a ține la distanță de ceva; fernhalten, trennen, separieren. 1746: Kászon székbén ... az marha dög ... Háromszékről penetrált, nem lehet tehát 3 széktől már Separalni [Somlyó Cs; ApLt I gr. Kálnoki Ferenc kezével]. 1753: Mivel Besz Mihály Jobbágyot Fiatol Pistától Separálni károsobnak ítélte ... azért ő Fiatol hagyatik egy

Nyilban [M.nádas K; RLt]. 1755: meltoztassék Ngyd ügye fogyott állapotunkat meg tekinteni, és ööt^a a Jozzágtol Separálni [Albis Hsz; BLv]. — ^aA férjétől hűtlenül elköltözött asszonyt].

separáltathatik elkülöníttethetik; a putea fi delimitat (de ceva); getrennt/separiert werden können. 1775/1802: Mely modo praevio subjungált consideratiokra nézve a Bezdédi Meltozagos Possessor Urak ductussak szerént ocultatott jegyes fák, törvényes hatar Jegyeknek, és metáknak nem ítéltethetvén, azok szerént a Bezdédi Határ a Nagy Kristolczy Határtól nemis Separáltathatik [BSz; JHb LXVII/3. 142].

separáltatik 1. elkülöníttetik; a fi delimitat; separiert/getrennt werden. 1620/1754: nem ítélem hogy határ járt Levéllel határok valaha separáltatott, sequestráltatott és meg határozatott volna [Fejér m.; Told. 22]. 1775/1802: minemű határ jegyekkel separáltatik a ket Falu Határa egy másol | ki tudgyák mutatni, hol és minemű helyeken separáltatik a Bezdédi Határ ... a Nagy Kristolczy határtól [BSz; JHb LXVII/3. 75, 78]. 1783: A Béres ökrök pajtája ezen Ló Istállótól közbe font sövény kertel Separáltatik [Mocs K; JHbK XXXI/1. 6].

2. (házastársól/mátkátlól) elválasztatik; a fi separat (de soț/logodnic); geschieden werden (Eheleute v. Verlobte betr.). 1654: Varalylan^a lako Laszlo Kata kivan separáltatni Uratul Veres Janostul | Decebn^a lako Jo Jstvan szolgalo leanya Jakab Eörsebet ... igerte magat hazassagnak okaert Berkenyesi Gyeörgynek, de az legenynek illetlen rut magaviseleseert tüle meg unatkozot, Azert separáltatni kivan [SzJk 73–4. — ^aBálványosváralja (SzD). ^aM.décse SzD]. 1655: De(iberatum) Ecl(esiae). Eleg ideig varta maga mel-^e, mivel pedig nincz remenseg megterese felöl, separáltatik meg nevezet Uratul [i.h. 78. — ^aA feleség az eltávozott férjet]. 1664: Varga Ersok öszve kelesek utan tsak fel költ és el hagyta ferjet ... separáltassek [i.h. 94]. 1668: Varga Janos lianya Judith matkájától Mihálytól (igy!) absolutiot kivan ... Deliberatum ... Az elene^a valo vad constal. Annak okaert separáltatik, az legenj pedig ligab(an) vettetik [i.h. 103. — ^aA völögeny ellen]. 1697: Lakatos Mihályné Bende Anna separáltatni kíván Mátkájától Kapás Mártontól [i.h. 303]. 1701: Deliberatum. Extremu(m) remediomul à Sz: g(ene)ralis azt deliberálta volt Nemai Istvánne Bagame-ri Anna felöl hogy separáltassek és excommunicáltassek [i.h. 331].

separáltattatik elkülöníttethetik; a fi delimitat/separat; von jemandem geschieden werden. 1766/1802: a Contraversiában jött helyek Separáltattassanakis kinek kinek maga része ad possidendam assignáltassék, ki bocsattatott és bocsattando Commissarius Urak által [BSz; JHb LXVII/3. 6].

szépatya nagyapa; bunic; Großvater | vmelyik dédszülő (nagy)apja; sträbunic; Urgroßvater. 1762: ezeknek az Ngos urak(na)k edes szep Atyok ki volt nem emlékezem rea [Perecsen Sz; IB IV/76 St. Kulcsár (64) jb vall.].

sepe pettyes; pestriű; tårcat; sprenk(e)lig. 1680: Egy fejr sepe eorõgh kancza [Radnót KK; UtI]. 1681: Ezek el Maradnak ... Moldvai Pej törõklo. Barczai ur(am) adta sepe törõk lo [UtI]. 1684: halvan edgy sepe Törõk lovat lennj, Marosszeki Szekessi Nemzetes Vitezlo orõgbik Ba-

rannyaj Janos sogor Uramnal [Told. 8]. 1692: Öregh kancza sepe, serenyé farka szürke bellyeges [Mezőbodon MT; BK Inv. 17]. 1713 k.: Szántani valo lovak ... Az nagy Fak. az udvari ménesbol valo Sepe kancza csitkostol [Hsz; ApLt 2]. 1754: egy Sepe fejr Kancza [Gernyeszeg MT; TGsz 2]. 1785: Két Pej és edgy Sepe kantzák^a [Felõr SzD; BetLt 5. — ^aFels-ból kiemelve]. 1815: Fejer szep szürke ... kurta farku kantz lo [Dés; DLt 215].

szépecske 1. meglehetősen szép; frumuşică; hübsch, schmuck. 1758: Ezen mostani feleségemet ... minden ember bátorkodott kérni, azon okból híhető, hogy szépecske is volt | Minthogy szépecske volt, kapott a szem rajta [RettE 75]. 1771: Tanulógyermek koromban egy Komját-szegi Sámuel nevű unitárius ember gazdám lévén, szépecske felesége volt [i.h. 249].

2. meglehetősen mutatós; frumos, frumuşel; ansehnlich. 1795: Kriska kisaszszony adott 6 Rf. 40 xr hogy vegyek ... 4 v. 5 szem szépecske Gránátot [ETF 182. 26 Gyarmathi Sámuel felj.]. 1796: Egy szépecske Rotgüldenért Rfl 1 [ETF 182. 74 ua.].

3. meglehetősen fejlett/nagy; destul de frumos/mare; ziemlich/ganz schön/groß, sehenswertig. 1757: Egy 5: esz-(ten)dös Magyar Országai Szépetske^a [Pusztaszatmiklós TA; Berz. 3. 1/9. — ^aÖkör]. 1760: mikor halásztunk, és valami szépecske halat fogtunk, azt mondotta hogy ezt a^a Néném-nek küldöm Sz: Miklosra [Gyeke K; Ks 92 Peszkár Von (40) vall.].

4. meglehetősen jó minőségű; destul de bun/frumos; von schöner Güte. 1786: Borso szepetske Metr. 7 [Nagyalmás K; JHbK XXIX/38].

5. meglehetősen nagy összegű; destul de mare, frumuşică; stattlich, nicht wenig (ziemlich hohes Preis). 1788: Ha az Ur l(ste)n Békességet parantsol, reményhettük az Asz-szu — szölõ Borának arrólól ... a^a Nyereség ... szépecske lenne [Kercsesora H; TL. Málnási László ref. konz. pap gr. Teleki Józsefhez].

szépecskén 1. elegendő számban/mennyiségben/bőségben; în număr/cantitate destul de mare; in beträchtlicher Menge. 1680: ennek az Tonak szükséges az Tisztítás olt-(na)k szamos hala az Praedecessor R(ationi)sta(na)k relatioja szerint szépecskén vagyon benne [A.porumbák F; ÁLt Inv. 33–4]. 1710 k.: Az kész pénzen külis hólmi naturálé-^tok gyúlt öszve náállam szépecskén [CsV]. 1722: ki adta(m) kevés pénztékmet dolog feiben, az által folj az oeconomia(m), amaz nagy szükségben szépecskén adta(m) el Gabonácskát, abból teremtettem vala pénztékét [KJ. Rétyi Péter lev. Fog-ból]. 1748: Bora, buzájais szépecskén maradt o kglmé(ne)k [Torda; Borb.]. 1774/1778: Jozsag szépecsként lévén kezében [Msz; DE]. 1799: már az Szent Ur Isten azokra is réa segített és már olyan állapotban hoztam a Jozságotskáimat hogy már önként is szépecskén hoznak bé [Ne; DobLev. IV/810 Szántó Sándor fiához].

2. elég nagy összegben; totalizind o sumă frumuşică; in genügender Höhe/Menge. 1754: vagyon erdõ arrólól gyüldögelt pénze^a szépecskén [Dés; DREmLt Conscr. III. 51. — ^aA ref. ekléziának].

szepelkedik igyekezik; a se strădui; sich bemühen. 1662: Kinek istentelen igyekezit Ráduly is, ki ezelõtt havasalföldi vajda volt, bizonyos vitézeket maga mellé vevén, tehetsége szerint szepelkedett segíteni [SKR 108].

szépelméjű okos; deştept; gescheit, geistvoll, intelligent. 1710 k.: Kálnoki Bálint igen virtuosus, szépelméjű, tudományú, jó nyelvű és pennájú ember volt [BÖN. 695].

szépen 1. tetszetősen; frumos; schön. 1585: Barath Andras ... vallia hogy az haz fel volt zepen eolteozue ... Carpitokai egieb ezkezoelőkel [Kv; TJK IV/1. 401]. 1631: mond-gja vala Varga Janos Zabo Peterének ... lilek beste lilek kurua te uagi, am az ha ollia(n) szépen kezkenődeölis (igy!) [Mv; MvL 290. 258b]. 1736: Ha akkor kötött hajjal vagy zacskóban varrott hajjal valaki eléjött volna, azt mindnyájan kacagták s csúfolták volna ... hanem az, kinek ritkán, nagy haja volt, azt szépen bebecsátotta [MetTr 354]. 1759: A bakon két egyforma gyermek szépen felöltöztetve, porozott hajjal mindenik [RettE 96. — "Korda György főispáni beiktatásán]. 1873: egyházunk egyik fejérmép tagja Nagy Rozáli, a b. o. budai ev. ref. templomunk számára ajándékozott 2 ~ két db szépen, díszesen bekötött és tokkal ellátott énekes könyvet [Burjánosóbuda; RAK 18].

2. díszesen; frumos ornamentat; schön, kunstvoll. 1714: Asztali Abrosz, közepén szépen ki varrott fl. Hung. 10 [AH]. 1738: Az Udvar kapu ... kapu fél fái s felső gerendája Tölgy fábol valok szépen faragottak [Szászvevsszöb NK; Bm. XX. 12]. 1750: a Tabellákat mind ujjolag kellett compingáltatnom Angelicába igen szépen, a' tizenöt Classis szerint tizenöt Libellumba [ApL 3 Rétyi Antos István lev.]. 1767: (Aranygyűrű) az fejébe volt égi kövű szévén lev. 1797: A pen Metzett Tábla Gyémánt [Ks 21. XVIII. 78]. 1797: A bejáró kapu vagyon napnyugotra, két oszlopok között, melyek tölgyfából valók, szépen kifaragottak [Borsa K; ETF 108. 13].

3. kedvesen, szép szóval; amabil, binevoitor; freundlich, liebevoll. 1607: David Janos ... hatos Ersebetett hallotam hogi zepen Intete mnt Atyafiat hogi Eys (!) viselien gondott Eletire [UszT 20/356 markos Janosne fatfalu (!) magdolna lev.]. 1653: Borsos Tamás ... a város népét egybe gyűjté, és igen szépen a dolgot eleibe adja a népnek ... be szépen inti, hogy légyenek egy szívvel és akarral [ETA I, 75 NSz]. 1669: az chaimekám, egy levelet is írván urunknak, igen szépen olyan praetextus alatt, hogy az sebesvári palánkban nem volnának bizonyosok [TML IV, 479 Székely László Teleki Mihályhoz]. 1779: Mondják, hogy gr. Teleki József úr a palotája ablakából szólott nekik, intvén őket szépen, hogy afféléket ne cselekedjenek [RettE 396. — "A székelyeket. "Rebéliót].

4. békésen, nyugodtan; paşnic; friedlich, in adler Ruhe. 1565: A németek Szakmárba nagy könnyen bészállának. Onnat menének Erdőd alá; Erdődöt Báthori György nagy könnyen megadá a németeknek, belőlle szépen kiköltözik [ETA I, 22 BS. — "Szt]. 1583: Molnos Ambrus vallia ... Jeowenek vramhoz Kalmar Janoshoz lambor feó zemeliek latogathny kik mikoron zepen lakozeanak ... Az Ital keozben kenallia Vala Semy Iacob Iuhos Miklost Mondwan lgal [Kv; TJK IV/1. 171]. 1645: sokkal illendeob embernek, az illyen n<agy> utara valo igyekezitiben Czeledi es edes haza nepej keozott bizonyos diszeositit tenni, es igen szépen az eő teőlle es birodalma alatt leveő keresett jobbal disponalni [Erdőszengely MT; Told. Ia. II]. 1673: Én sentkit nem vadoлок ... de bizony a városok is elpusztulnak, ha jobb rendben nem vétődnek szogálatok; a sok eszten-dőktől szépen virágzó ecclesiák is megzavarodnak [TML VI, 530 Teleki Mihály Bornemisza Annához].

5. egyezség útján; cu înţelegere/invoială; gütlich, auf gütlichem Wege. 1765: Látván az In(ctu)sok hogi szépen kezéből meg nem menekedhetnének, onnan előlle más kotsomára mentenek, kívánván a verekedést kerülni [Torda; TJKT V. 276]. 1812: Hallottam ... másoktól ... hogy a kotsárdiak* Just formáltak volna ... azon ... Berekhez és hogi szépen nem kaphattak belőlle részt perben vagynak aránta [Nagylak AF; DobLev. IV/943. 36a Hatzegán Juon (40) jő vall. — "Székelykocsárd (AF) lakosai]. — L. még BTN² 215, 261, 271.

6. őszintén; sincer; klar, schön offen. 1807: Tisztele(tes) Püspök Abats János Uram ... a' Papok panaszaírol, és meg vetetett állapotjáról orálván, mely nem tetszett az uraknak; de az igazat szépen ki mondotta [GörgJk 186].

7. átv. is illendően; frumos, în mod civilizat; schönartig, schicklich. 1680 k./1715 k.: Disznokkal kevertet kés nélkül ugy egyél: Hogy szépen is egyél 's bé se keveredgyél [Rosnyai, HorTurc. 173].

Szk: ~ viseli magát. 1662: Ez vitézlő népnek engedett nyugodalom ideje is eltelvén, hogy az üdő is magát nagy szépen viselné, ottan a Karika útján beindulának s útjokat naponként követik vala [SKr 661]. 1815: meny bé Vásárhelyre Iskolában s Tanoly jól, 's viseld ottan szépen magadot [Kóród KK; Ks 101 gr. Kornis Gáspár lev. fiához]. 1817: (A pislének) ugyan szépen és jól viselik magokat tsak ennivalo szőkön vagyon már pedig ha jól él ugy nő jól [Héderfája KK; IB. Ütő Bálint t. lev.].

8. rendesen, amint kell; bine, cumsecade, așa cum trebuie; gehörig, wie es sich gehört/schicht. 1579: Az zóleo dolgarol így vegeztek eő kegmek hogy az Arwak ez ezten-dey harmat el wegyek, Annak vtanna el takartassak zepen [Kv; TanJk V/3. 196b]. 1593: Sophia Ach Antalne leania vallia ... Saswari Lokachnak az labat Cassai Catus egi leannial meg mosatta es zepen kendeouel meg teorlette [Kv; TJK V/1. 333]. 1600: Borbely Illyes ... vallia ... az megh holt ember ... feye chyontyanak semmy gongya (igy!) Nem volt Immaro(n) az sebsy zepen tiztult vala vgy kezde az hasa menny [Kv; TJK VI/1. 482]. 1614/1616: Mikor penig Jeghet rakattam ... az Jegh vermet meg töltettek jeggel és szépen be czynaltak [Kv; RDL I. 100]. 1653: Az elmúlt 1641-k esztendőben hatalmas nagy munkával a gör-gényi kutat szépen meg-tisztittattam [ETA I, 149 NSz]. 1692: Vagyon ezen Szőlő ... az Udvarhaz felöl-való szakaszt nem sok időtől fogva fogták fel, de az-is már szépen megh-épült [Mezőbodon MT; BK Inv. 15]. 1732: a Verő-fény oldalt a bokor s töviss igen fel fogta ... ha szépen ki irtának lenne 30. Székér szénais rajta [Szászszjtjakab SzD; EHA]. 1817: egy Bikfa Boronákból rakott szalma Suppal szépen befedett csűr [HSzj csűr al.]. 1858: A' Kertbe bé menve, az szépen planirozva van [Mv; TSB 39].

9. komolyan; serios; ernstlich, schön. 1707/1711: Üdvözült Szilágyi Istvan uramis ... ket kis artatlan fiat az urnak Mikola Laszlo Uramnak ajanla ... lenne gondgyok viseloje ... melyről igen szépen igeretetis teven az ur [Kv; JhBk LVII. 43].

10. rendben; în ordine; regelrecht, schön gehörig, in Ordnung, geordnet. 1611: Rác Györgyöt bocsátottuk vala Kraliova tartományára, ott az országot mind szépen meghódoltatta [Veress, Doc. VIII, 127 Imreff János feleségéhez].

11. könnyen; usor; leicht. 1808: ha az eskető Regiusok jok volnának, az dolgot értenék, az igazság szépen ki vilá-gosodnék [F.detrehem TA; Ks 65. 44. 11 Kemény Ignác lev.].

12. jól; bine; gut, recht, schön. 1618: Emberseges emberek hogy a Ser el fogoth, megh mertek az legelt, zepen es igazan kj teolith [Kovácsna Hsz; HSzjP]. 1680: Vagyon ... egy örög disznokat hizlalo Pajta, melyben vad(na)k igen szépen hizot örög Artanyok no. 7 [A. porumbák F; ALt Inv. 25]. 1716: I(ste)n(n)ek hálá, szépen induly az szőlő jövésé [Szentdemeter U; Ks 96 Fodor Márton lev.]. 1732: A Gyümölcsös kertnek ... hoszsza 34. széllye 86. a meddig a Gyümölcsfák láttanak, mely Sűrű Alma, több szilva fákkal szépen épült [Szászsztyjakab SzD; TSb 51]. 1757: ezen föld ... árpával volt bé vetve, és már szépen ki is Zöldellett volt [Gálfa KK; Ks 66. 45. 179]. 1775/1781: Török buza is egy(gy)ik egy(gy)ik Méltóságos udvar részére szépen terem [Algyógy H; JHb LXXI/3. 555–6]. 1844: a' Szőlő szépen indul, a' kapálás jot haladott [Széplak KK; SLt évr. Menyhárd Péter Petricevich Horváth Ferenchez].

13. pontosan; exact, frumos; genau, schön (genau). 1658: Kemény János uram is szépen jegyezte, hogyha az nemesség eleiben megyen, az tatár csak Moldováig jü vele, ha pedig eleiben nem megyen, szintén behozza [TML I, 277 Bornemisza Kata Teleki Mihályhoz].

14. a kívánt módon; așa cum trebuie; richtig in gebotener Weise. 1576: az kemenche zaianak zepen be rakasara gondot visely, Mert ha Meg Rekezted es suspiriomot nem vehet, semmikeppen az gradus fellieb nem Megien [Nsz; MKsz 1896. 368]. 1589/XVII. sz. eleje: zepen iol meg cizalua(n) az kereszt Boltot, Mester Remekwl teille* be vegiek [Kv; KómcArt. 8–9. — "A mesterlegénytől]. 1636: zepen ismet be tövök az lada fedelet, es be szarlok [Mv; MvLt 291. 10a]. 1676/1681: Arrais gondgya legyen*, hagi giakorta megh tisztogassák a Lövő szerszamatok ... s oly szépen tarcsa, hagi ... ha az szűkség kívánnya olyankor ne kapjon két felé [Vh; VhU 666. — "A porkolábnak]. 1731: az Csikokat mind meg nyirettem es meg belyegeztettem szépen [Gycke K; Ks 99 Biró János lev.]. 1733: (A) teheneket ... szipen ki telettettem most hogy füre ki költ (igy!) az mihesi tisztartója Ngto(n)ak el hajtatta [Noszoly SzD; ApL 4 Hatházi Kristóf Apor Péternéhez]. 1772: hirtelen a' Viznek árja miatt a' Király falvi Gát el szakadtott, s leg ottan innen a' Viz szépen le takarodott [Ádamos KK; JHb LXVII/311]. 1797: igaz hogy Tavasszal beteg volt, de szépen ki épült belőlle [Sinfva TA; Borb.]. 1848: Miklos piros fersingel, szépen ül már földön, kosárban — a' pokroztzon [Kv; Pk 7].

15. rosszalló jel-sel; in sens peiorativ; pejorativ (gemeint). 1670: az captiva felől hallatik, és mondatik rettentetes I(ste)n es vilaghi emberek elle(n) valo gonosz czelekedeti ... hogy tizenket fia vagyon neki czondrás ... azok imit amot az országbán tanczolnak szépe(n) mint eyel jarok [Kv; TanJk II/1. 769].

16. vigyázva, gondosan; cu mare grijă; schön achtsam, vorsichtig. 1623: Gyernek Louaynk keozzwl az kiket pattkolnak azokot mind(en) Eoteodik hetben Jo kouaczall Megh pattkoltassa zepen [Törzs. Bethlen Gábor gazd. ut.]. 1661: Az legényeknek meghagyd, az lovainkhoz jól lássanak, az szénával szépen bánjanak [TML II, 46 Teleki Mihály Veér Judithhoz]. 1662: Nagyságod is elébbi levelében nem parancsolja, hogy ne adjunk*, expresse, hanem hogy szépen költsük [TML II, 405 ua. Lónyai Annához. — "Élelmet]. 1664: az paripát elhozhat Ebesfalvaig ... étekfogott küldtem érette, hogy igen szépen jó gondviselés alatt hozák Szentpéterre [TML III, 315 Nalácsi István Teleki Mihályhoz]. 1719: Kerti Fülemlile Sarga Virágot ... három lo-

tot meg Szedven Szepen az virágát ... Eger fark fü Levelet virágával edgyűt (: ennek Deakul neve Millefolium :) ... tegyek ezeket edgy üvegben, melyre Toitsenek jo erőss egetbort edgy ejtelt ... ebből kell edgy edgy kanallal adni az Cselednek innya Reggel [Ks 54. 84 Medicina instructio]. 1727: Daud Ferencz var(m) meg parancsolta a' Jobbágyoknak hogy se üssek se ne verjék ő kglmeket csak Szepen vigyek ki a' Jozságból [Gergelyfája AF; JHb XXXVII/5]. 1819: a' Szekere eldölvén egy kert mellet az Aszszony maga szépen le tsuszt minden sérelem nélkül [Kv; Pk 2].

17. ügyesen; (in mod) abil, cu iscusință; ganz einfach, glatt, ohne Schwierigkeit. 1870: Rőgtön szárnyra kelt a hír, hogy a mely gyermeket a tanfelügyelő becsalt az iskolába, annak vége, azt vizsik katonának. Addig viddegéli sétálni a mezőre, míg egyszer szépen gőzkocsira rakja őket, és soha sem látja többé senki [Kv; Borb. I Szeremley Lajos nyomt. felterjesztése].

18. ellenkezés nélkül, önként; de bună voie; aus freie Wille, (frei)willig, schön. 1664: jobb volna ő kegyelmeknek* szépen behódolni, mintsem rantani magokat [TML III, 57 a fej. Teleki Mihályhoz. — "A magyarországiaknak]. 1710: Meg is fogának benne, és midőn szépen ki nem akamák mondani, ki akaratából jötteken be Erdélyben, megkínóztatván, azt fateálák, hogy a német generálisok sok pénzzel fogadták volna meg őket avégre, hogy Erdélybe bejöjjenek [CSH 125]. 1761: a' Feleségem Sára Kati beszéli a' velle valo közöszlésre ... látván Ferentz Lörintz hogy Semmit Sem tehet, esz mondotta ha szépen nem akarsz adni, én erőszakon nem vehetek [Szászsztyván KK; BK. Ferentz Mihály (23) jb vall.]. 1782: el tiltatta volna, Nagyságad ... hoszsu Laszlo uti dicit(ur) Manumissus jobbágyát azon földnek tuváv valo erőszakos Birásától, usurpálásától, de asztat nem hogy Szépen restitultta volna, de sőt fegyveressen, egész erővel hatalmassággal kívánta manutencálni [Doboka; JHb IV/16]. 1792: a' Szovatyosok együt, ha szépen nem akartak fogva minyájon küldettettek volna Topánfalvára [Kv; Somb. I]. 1847: ha szépen lemenni nem akamának*, a pandúrok vigyék le [VKp 285. — "A beidézett személyek Zalatnára].

19. sikeresen; cu succes; (schön) richtig, gelungen. 1775: Deákbold magyarra is fordított* Benedictus Pictetus Ethikáját igen szépen [RettE 347. — "Wesselényi Istvánné br. Daniel Polixéna].

20. találóan; nimerit, potrivit; passend, treffend. 1704: Ma reggel prédikáltolt Zilahi, Zsolt. 44: 5–6. Délest pedig ugyanazon zsoltár 7. és 8. verseiből, azmelyet szépen az mostani időre alkalmaztatott [WIN I, 277]. 1710 k.: Ez* ugyan fabula csak, de bizony szépen előadja az üdöt, mert az azt cselekszi: szül mindent, viszont megemész mindent [BÖn. 457. — "Szaturnusz és Kronosz mítosza].

21. bőven, jócskán; din belsug; in schöner Menge/Zahl, reichlich. 1572: Zabo Gasparne Anna Azt vallia hogy Eo Nem twgia sem penzet sem Aranyat my volt Bonchoknének ... latta hogy feyer Rwhaya zepen volt [Kv; TJK III/3. 92]. 1581: Jloná Eothwes Georgne vallia hog ez eothwes Orbannak ... hazabeli marhaias igen zepen volt [Kv; TJK IV/1. 117]. 1600: Herczegh Caspame Clara azzonny ... vallia ... az azzonnak zepen vala ezeost marhaya [Kv; TJK VI/1. 513]. 1635: Zigiarto Mihálnak ... notelen korában, mind ezüst marhaja, s mind kalmar Aruja zepen ualá [Mv; MvLt 291. 47b]. 1775/1782: akkor, majd mindenik paraszt ember adott husz kalongya buzát dezmbán, Juhok is felesen lévén, abból is szépen ment bé dözma [Algyógy H;

JHb LXXI/3. 364]. 1791: a kertekb(en) ... Cárfioli (!) is ugyan szépen vagyon [Szilágycseh; IB. Fogarasi István lev.]. 1810: Sándor Mosesnek ... szépen maradtanak felkelhető [F.rákos U; Falujk 54 Szepesi Sándor szb vall.].

22. épen; nevätámat; ganz, unverletzt. 1725: Sz. Leleken" az mint hallom szépen maradtak az mondola fak [ApLt 2 Apor Péter feleségéhez. — "Kézdisztlélek (Hsz)]. 1771: (Iste)nek hálá a szőlő is meg eddig Szépen megmaradtott ... leveleszetem ez után [Eszény SzD; Told. 5a].

23. szk-ban; in constructii; in Wortkonstruktionen: ~ *mutatja magát* (termés) jónak ígérkezik; (recolta) se prezintă bine; ist schön anzusehen, schein schön zu gedeihen. 1717: Az ősi vetések szépen mutatják magokat [Méhes TA; ApLt 2 Makai Mihály Apor Péterhez]. 1774: Makk eleinte szépen mutatta magát, de medio tempore megléházdott, kivált a búkkmakk [RettE 341]. 1793: Az szőlők Szépen mutatják magokat [Szilágycseh; IB. Fogarasi István lev.]. A gyümölcsök ... Istennek hálá még eddig mindenütt szépen mutatják magokat [Hadad Sz; JHb 286].

szepeszürke foltosszürke; gri fmpestriat; grünmeliert. 1648: Eöreg Kanczak ... Szepe szürke nro 2^a [Ebesfva; Ut]. — "Fels-ból kiemelve].

szepet háziláda; ladá; Kasten, Kiste | útiláda; valizá, geamtan; Koffer, Reisekiste. 1584: Zep Marton vallia Fekete Thamasne vallia ... hozzam hoztak volt az Baki Pal zepettyet kiben ezwt marha volt [Kv; Tjk IV/1. 198]. 1594: Az Varbeli hazakban ualo Inuentarium ... Az Azon' Thar hazaban ... Bűrrel buritot vasas lada uagion No. 1. Bűrrel buritot vasas labas vres zepet uagio(n) No. 1 [Somlyó Sz; UC 78/7. 22. 34]. 1621: Bakator Janos vizi Zalai Farkasnet, Cassara menue(n), azzonjunknakjs valamj eggietmassat vizi zepetekben [Kv; Szám. 15b/IX. 151]. 1628: Egy Szepetben ... Egy fonadek Viaz giortia [Gyalu K/Kv; JHbK XII/44. 4]. 1641: Az mi kegyelmes urunk ő Nagysága kegyelmes parancsolatjából az havasalföldi Ban Vaszalaki Tarczvárat arrestalt hét sepeteit ... az sepeteken az Boyer peczété [Brassó; Veress, Doc. X, 95 Maurer Mihály a fej-hez]. 1665: Skállát szőnyegek, aprokra Tal. 50. Szepetre Tall, 2 [Utl]. 1669: Vagjon egy őregh szepet ... Ezen szepetben vagjon egy kis szepeteczké, kibén Veres minium Vagjon [Kóhalom NK; Ks 66. 46. 24a]. 1671: Vöt ... Citromot Pomagranattal s egyébbel ahoz való Szepettel Lakattal pro Tall. 10 [Radnót KK; Törzs]. 1736: A fejedelem mikor ebédelt vagy vacsorált ... az főpohámok előjött az több pohámokkal, bürrel borított szepetekben meghámozván elhozták az fejr cipőt [MetTr 333]. 1792: Szepet, veszsőből font és meg borított hajós szekrénynek neve [Éder, BenkőNyMunk. 185].

Szk: *bőrös* ~. 1736: Avatag bőres Szepet nagy Láda^a 1 [Várhegy MT; Conscr. XIII/1. 105. — "E két szó értelmezészerűen áll a szepet után]. — Vö. a *bőrszepet* címszóval * *ruhahordozó* ~. 1629: Egy ruha hordozó szepet, er tt f. 2 [Kv; RDL I. 143].

szepetecske ládikácska; ládiťá; Kasette, Schatulle, Kistchen. 1669: Vagjon egy őregh szepet ... Ezen szepetben vagjon egy kis szepeteczké, kibén Veres minium Vagjon [Kóhalom NK; Ks 66. 46. 24a].

széphangú szépen zengő; care sună plăcut; wohltonend, schön klingend. 1879: Tolnai dr. Lajos is üti az ő kis dobját

... mintha senkinek soha hasonló dobja nem lett volna, s mintha valami igen szép hangú dob lenne ez a dob [PLev. 44 Petelei István Jakab Ödönhöz].

szépipró I. *mn* szépen író; care scrie bine/cu talent; schön schreibend. 1710 k.: Olvasni s ímri egyszersmind tanítattott, és igen szép írókkal, egy Feltáti András és Samarjai Péterrel [BÖn. 534]. 1774: Tanuló ember, jó deák, szép író, de kevély ember volt^a [RettE 340–1. — "Muraközi Szabó Mihály].

II. *fn* szépen író személy; persoană care scrie cu talent; Schönschreiber, Kalligraph. 1705: mivel igen nehéz írás volt^a, egy szép íróval parióltattam a jobban való olvasásra [WIN I, 549. — "Egy birtokper anyaga]. 1765: Holt meg dősfalvi Simon János uram ... Ez ifjúkorában Rákóczi Ferenc fejedelemnek gavallérja volt, hatalmas, derék, tanult ember, ifjúkorában gyönyörűséges szépipró [RettE 186].

szépirodalmi irodalmat ápoló; literar, belestristic; belletristisch, schöngeistig. 1879: A Társaság lapot fog legközelebből az én szerkesztésem alatt megindítani ... A lap szépirodalmi s esztétikai dolgokat közlend [PLev. 49 Petelei István Jakab Ödönhöz].

Szk: ~ *társaság*. 1879: én tagja vagyok s boldogult nagy emlékü Br. Kemény Zsigmondnak vagy Tolnainak ... tán Sándor Kálmánnak — tudom is én minek, valami szépirodalmi társaságnak [i.h. 65 ua. ua-hoz].

széplát *átv* 1. megszépít; a înfrumuseťa; verschönern. 1618: Az szolgámnak penig tudását Nagyságod úgy értse, hogy azmit ő ott mondott, az itt immár az Portán ugyan tritum: vagy ki széplát, vagy ki nem [BTN² 161]. 1659: Az Kapuczi Bassais így aduan az Vezernek ertesire az dolgot, noha bizony az Tophtheadar, — Panajotais az dolgot valoba szepítették [Borb. I. követjel. Konstantinápolyból]. 1844: a két feleket őszve nem halgatta, hanem csak az egyik felet azokat pedig a kik a köztudat és tapasztalás szerint a magok részekre széplátve kívánnák elő adni a dolgot [KLev. 13].

2. leplez; a ascunde; beschönigen. 1619: bizonyos, hogy az erdélyi fejedelmet^a elhitták az magyarországi és csehországi királságra és el is ment, akármint szépláték az törökök, de általánfogva ő akaratiokból ment el [BTN² 358. — "Bethlen Gáborn].

szépláthat megszépíthet; a putea înfrumuseťa; beschönigen können. 1619: Szkender és Mehmet pasa uraméknak, azt látom magam, nem másról hallom minden conversatiojokat, hogy állapotjokban valóban nevedeknek, ugyan bizony azt sem szépláthatem, se nem rútíthatom | Ugyancsak nem szépláthatjuk, de ha Magyarországnak az Bocskai támadása nem leszen vala, bizony rútul lött dolga az dolog Magyarországnak is az hatalmas császár birodalmában [BTN² 226–7, 265]. 1628 u.: Nem szépláthatjuk Hites feleségemnek Zalaj Borbaranak ellenem ualo gonoz czielekedtinek hallatlan iszoniu voltat es situssat [SzJk 31]. 1670: Azt édes Bátyám uram nem szépláthatjuk, hogy nem vétettek volna az atyafiak, de az mi meglött, azt vissza nem vehetni [TML V, 271 Teleki Mihály Ispán Ferenchez].

széplaki a Széplak (KK) -i képzős szárm.; derivatul format cu sufixul -i al toponimului Széplak/Suplac; mit dem -i Ableitungssuffix gebildete Form des ON Széplak: 1. Szépl-

lakon lakó; locuitor din Széplak/Suplac; aus/in/von Széplak, Széplaker, Bewohner von Széplak. 1791: az mely Juha-kot némely Széplaki Gazdák ithon hagytak azok ... tsak alig vánszarogtak [Széplak KK; SLt évr. Veres György (53) col. vall.].

2. Széplakról származó; care este originar din Széplak; aus Széplak stammend, Széplaker. Szn. 1615: Szepl laky Peterne [Törzs]. 1665: Sziplaki Ferencz [CsV]. 1768: Széplaki Mihálnak [Kv; KvRLt].

3. Széplakon levő; din Széplak; in Széplak befindlich, von Széplak, Széplaker. 1751: Lévén a Széplaki Ecclesiának edgy néhány Szál fákból álló erdejetskéje (!) [GörgJk].

4. széplaki fajta (disznó); (porc) de rasă locală (din Széplak); (Schwein) aus Széplak, etwa: széplakesch. 1692: persellem széplaki Disznat Giller Peterrel [Szászsztlászló NK; SLt HF. 20 Fato Peter (40) vall.].

szépliteratúrai szépirodalmi; beletristic; belletristisch. 1896: Azzal búsítom hát Bátyámat: vegyen valami szépliteratúrai dolgozatot ki a fiókjából, s küldjön nekünk akkorra [PLev. 183 Petelei István Réthy Lajoshoz].

szeplős 1. pistruiat; sommersprossig; blattermarbig. 1813: Kedves Ferentz ... verhenyeges szeplős, és kevésse himlőhelyes kerek ábrázatu [DLt 608 nyomt. kl]. 1825: (A szökevény) ábrázattya foltas szeplős [DLt 736 ua.]. 1836: Tulbura Péter mintegy 34 esztendő ... himlőhelyes ripatys szeplős [DLt 689 ua.]. 1841: imitt-amott a' himlőhelyek látszanak szeplős hosszukó ábrázattyan [DLt 299 ua.].

Szk: ~ ábrázatu. 1826: Felső Sofalvi Molnár Mária Maxai Péterné ... vastag pofos szeplős ábrázatu [DLt 695 ua.].

2. átv megbecstelenített/szeplősített; (fatá) care a fost pîngărită/necinstită; befleckt, mit Makel behaftet. 1630: (A leányról) hallotta(m) azt, hogy igen szépleos de nem tudom miteől volt, Ezt hallotta(m) ... teőle hoga halua lett az gyermek ... eő maga vetette az porvataba [Mv; MvLt 290. 192a].

3. pettyes (ló); (cal) pestriț, tărcat; gesprenkelt, getüpfelt. 1606: egi Zepłós kek lo<wat> attak wala medeserről [UzT 20/211–2 Boncza Janos Demeterfalwj lofw Ember vall.]. 1645: az szent egyház számára hagna kek paripat egy szepleost, es egy kis Barna holdost, hatuan forintban [Erdőszengyel MT; Told. 1a. II]. 1656: Labas marhak Borsan ... Fejer szeplős kanca Nro 4 [Doboka; Mk Inv. 8]. 1838: Inaktelki Pál András^a 1 Kantzát szeplős 37 Rf [Torda; TVLt Köz. ir. 970. — "Vett"]. 1840: vadgalamszin szürke, kantza ló ... feje teste szőrinél világosabb, kevésse szeplős [DLt 1627 nyomt. kl].

szeplősítés megbecstelenítés/szeplősítés; pîngărire, necinstire, violare; Entehrung, Anhängen eines Makels. 1585: Georgy Deak vallia, Nagy Miklosne monta enneke(m) hogy a' leany a' Poztomető Martonné fianak vallot volna zepleositse feleol [Kv; TJK IV/1. 504].

szeplősség szeplős volta vkinek; faptul de a fi pistruiat; Sommersprossigkeit. 1762: doceallya ... az Inek a' p(rac)teniob(an) lévő üdőben orczáján volt szeplősségét [Torda; TJKT V. 96].

szeplőtelen szk-ban; în construcții; in Wortkonstruktionen: ~ erkölcsű erkölcsileg feddhetetlen; neprihănit, care

este fără prihană, cast; unbefleckt, makellos. 1846: Délben az Angol királynénál ebédeltam. Hollosi Corneliához közel, ki ... nem igen szép és szeplőtelen erkölcsű, mint mondják [KZsN].

szepmeei a Szépmező (KK) tn -i képzős szárm.; derivatul format cu sufixul -i al toponimului Szépmező/Șona; mit dem -i Ableitungssuffix gebildete Form des ON Szépmező: I. mn 1. Szépmezőn v. annak határán levő; care se află în Szépmező/Șona sau în hotarul acestui sat; in o. bei Szépmező befindlich, Szépmeződer. 1687: karóztatott az had-nagy egy szpinei^a Kozma Tódor nevű oláhot ... az szépmeei kastély felverésében csak egyedül volt, azt mondá [SZs 513. — "Szpin (KK)]. 1747: a Szépmeei patakan alol [Kük.; LLt 47/2].

2. Szépmezőn lakó; care locuiește în Szépmező/Șona; als Bewohner von Szépmező, in Szépmező wohnend. 1747: Szépmeei Lakosak [LLt 47/2].

II. fn szépmeei lakos; locuitor din Szépmező/Șona; Bewohner von Szépmező, Szépmeződer. 1747: kezdték a Szépmeeiek Juhainkat a ... pallagokrol hajtogatni [Kük.; LLt 47/2].

szepnem női nem; sexul frumos; das schöne Geschlecht. 1811: Szép Nem a' Fejér-nép: sőt oly felette szép, Hogy érette él hal minden rendbéli nép [ÁrÉ 200].

szeponál felfüggeszt; a suspenda; einstellen, unterbrechen, suspendieren. 1776: (Az osztózást) Véreim mindenkor vagy edgy vagy más kifogással impediálták, és el halasztották, mely okok kénszerítettek arra, hogy ő Felsőgtől Divisionale Mandatumot extrahálván, Seponálván minden eddig quoquo modo tentált Processusokat, minthogy Executioban edgy sem vetetődött [M.köblös SzD; RLt O. 1. 2–3].

szeponáltatik felfüggesztetik; a fi suspendat; suspendiert werden. 1677: a' Brassaiak ... a' mely Törcs Vári Joszágot ezzel a' concambiummal mostan magoknak meg-erőssítetnek, azok in perpetuum övék legyenek, és a' mely Articulusok és Privilegiumok, ezzel ellenkezők, ennek előtte emanaltattanak, avagy praetendaltattanak minde- nek seponaltatván, tulajdon csak a' fellyeb meg-irt collatio, és abban specificalt Conditioiok és módok szerint biratassanak [AC 168].

szepre-erdő kiszáradt erdő; pădure uscată/cu arbori uscați; ausgedörrter Wald. 1863: átadatnak nyolcz darab szepre erdők | ezen 8 darab szepre erdők minden 6. évbe rendre vágattassanak [Fejérd K; HG. Gr. Karácsony lev.].

szepre-tisztítás száraz ághulladék eltakarítása; curățirea crengilor uscate; Wegräumen von Fallholz. 1842: A gyalogok sok felé voltak el osztva, főbb munka tételek volt a Ronai két szőlő hegyek közti irtáson fel emelkedett szepre tisztítás [Zsibó Sz; WLt Nagy Lázár lev.].

szépség 1. frumusețe; Schönheit. A. Emberre von.; referitor la persoane; Menschen betr. 1710 k.: noha közönségesen úgy hitték az emberek, hogy éppen csak a szépségeért vettem, de azt Isten tudja, és a dolog bizonyítja, hogy nem [BÖn. 750]. 1758: Termete nevezett idvezült feleségemnek alacsony, szépsége középrend, magaviselése másoknak is

példa a jóra [RettE 71]. 1762: (Nagy Boldizsárnak) maradt egy hitvány nyomorék leánya, melyet vett el Henter Ádám úr, de nem szépségéért (i.h. 139). 1770: (Szilvási Bálint) vette a néném Buda Lászlóné, Rettegi Borbára leányát; szép asszony, de az anyjának a nyomába sem hághat szépséggel [i.h. 237]. 1776: B. Henter Urffi is méltóztatott mondani hogy a' gazdagságért nem vészem, hanem a' maga Szépségéért, és alkalmaztatásáért a Kis Aszszont [Egrestő KK; GyL. Joannes Tompos de Csik Sz. György (66) és felesége Catharina Szeredai (54) vall.].

Sz. 1766: a kiskörmit sem éri szépségből az édesanyjának [RettE 200].

B. Állatra von.; referitor la animale; Tiere betr. 1811: a' Kantát mikor szerelembe Van, szükség állítani a' Mendlóval szembe, 'S végezvén a' dőlget, utánna jártatni, 'S a' Mendló szépségét véle tudálatni [ÁrÉ 142].

C. Nővényre von.; referitor la plante; Pflanzen betr. 1710 k.: Az Éva teste mindjárt találja ebben a bűnben csemegét, nemcsak a gyümölcsnek szépségét, jó ízt, hanem az ő lel-kének ... nagyobb boldogságát [BÖn. 473]. 1811: Már itten a' palántált szőlőnek kellene Ermlitni szépségét | E' földön-is kapok Ró'sát 's Liliomot: Eureka! imé meg is talál-tam itt, A' mit a' szépsége 's illattya betsesitt [ÁrÉ 47, 199].

D. Helyre, épületre von.; referitor la locuri și clădiri; Plätze und Gebäude betr. 1673: ő felsége ... egy hét alatt házunknak minden szépségétől s szemünknek minden gyönyörűségétől megfosztva [TML VI, 538 Bethlen Farkas Teleki Mihályhoz]. 1811: Mu'sám Árokalyát főképpen énekli, Annak Ritkaságát 's szépségét érdekli [ÁrÉ 3]. 1825: A' Castélyban lévő Házak fényesek, ki picturáztak voltak ... nem lehetett annak szépségét és joságát eléggé Csudálni [Szentdemeter U; Told.].

E. Egyébre von.; referitor la alte lucruri; allerlei anderes betr. 1710 k.: annyira elbolondult már a világ, hogy az Isten, angyalok, és egeknek, napnak, holdnak, csillagoknak szépségeket, tisztaságokat, fényeket igyekezi az emberekre rakni | Mikor a lélek azt a nagy szépséget látja magában, nem árt, sőt szépség, csudálja, szeresse és becsülje meg [BÖn. 412, 444].

2. szép holmi, dolog; lucru frumos; Schönes, schöne Sache/Dinge. 1614: (Kornis Boldisár) enneke(m) mondotta ... en Radnotert sok zepseget attam Rakoczi fejedelemnek [Kisfalud MT; Ks O. 20. — "Ezüst és arany tárgyakat]. 1629: elegeh sok szept haz ezkeőzi valanak ... ugj mint ket agia pamaj Derekalia paplana es egieb szépsége [Mv; MvLt 290. 163a]. 1644: Meszaros Balintmenak eligh seg zepsege Vala Vgja(n) mezaros Balint Jdejebe(n), Minden ruhaj, Arani Giwrwy [Mv; i.h. 291. 433b].

szépségű jelzővel vmilyen fokban/mértékben/módon szép; de un anumit fel de frumusețe, de o frumusețe; mit einem Maß o. Art bezeichnenden Attribut: von ... er Schönheit, ... schön. 1750: Egy igen szép tsinalatu Arany Médálly, melynek közepiben vagyon egy igen Szép öreg rubint körüllötte is felyül rajta hasonló szépségű 6 Rubintok [WassLt Was Dánielné ékszerai közt].

Szk: *angyali* ~. 1710: a lelkem, angyali szépségű s természetű egyetlenegy életben levő Jósef fiam itt, Brassóban a vereshimlőben megbetegedék [CsH 434–5] * *drága* ~. 1704: több k. helységekkel s templomokkal edgyütt ége el 14. Aprilis drága szépségű s ritka ékességű sz. templomunk s egész falunk [Uzon Hsz; SzO VII, 124] * *kellemetes* ~.

1745: Szeredára viradólag meg hala az én kellemetes szépségű Léányom Ersébeth őt esztendő és 3 hetű korában [ArJk 45. — "Széken (SzD)] * *ritka* ~. 1710 k.: nem egyedül van Lais, a korinthusi ritka szépségű kurva, aki megvénülvén, az ő tükörét Venusnak ... ajándékozta | az Isten igazgatásából halálban vágytam oda", úgy, hogy egy igen ritka szépségű kisasszony sem marasztgha honn [BÖn. 462, 566. — "Az iskolába és az akadémiákra]. 1783: 14-ta Junii múlt ki ez árnyékvilágból az én ritka szépségű, tiszta erkölcsű, istenfől, jámbor, kedves, édes feleségem dályai Kandó Mária Apahidán [RettE 422. — *K].

szépszerint 1. szépen; frumos; in Güte, auf gutlichem Wege, schön. 1638: Monda azirt Szeőcz Istua(n) my nekünk hogi nosza szept szerent valogassatok ki az eőkretketek s hajczatok haza [Mv; MvLt 291. 150a]. 1672: a csíkiakat ... szép szerent s erővel is lecsendesitém [TML VI, 319 Baló László Teleki Mihályhoz]. 1711: szép szerent vallya meg Ungvári, velle kik, és ő is kikkel paraznalkodot [Kv; Tjk XV/1. 69]. 1728: Dobrota ment az Nóvák Feleségehez s azt mondatta nekie hogy ... olyan babonasagot tud hogy ha szép szerent meg nem vallya, hogy eő lopta el meheit meg kell hálnia erete [F.árpás F; TKI BB. XIII/15 Mathe Pamp (!) (40) jb vall.]. 1750: Sztáns Jánkully ... egy keszkenyőit az Aszszonnak el vette volna ... az Menyetske szép szerent kérte viszá keszkenyeyit, de Semmiképpen nem atta [Ribice H; Ks 101]. 1766: szép szerent semmire nem mehetek vellek [Nagyfalu Sz; Told. 5]. 1778: nem hiszem, hogy Excellenciád, szép szerint valamire mehessen véle [Szederjes U; TL. gr. Székely László lev.]. 1789: (A memoriálist) a végre nyujtottam vala a Nemes Magistratus-hoz ... hogy ... Titt Benedek Ferentz Vrat a Törvény uttyara ... igazitván ha házamból szép szerent ki menni nem akama kedvetlen eszközökkel is onnet amovállja [Ne; DobLev. III/653. 1a]. 1797: Imreh Daniel pedig látván hogy el akarják venni a' Marhákot, mivel szép szerint oda nem engedte, Puszkara kapa [Oltszem Hsz; Mk II. 8/260 Simon Sigmund (30) vall.]. 1843: a' Tekintetes Hadnagy ur is ezeket mondotta ... hibás Ked Tokai Samuné, adja ki ked a' Levelet szép szerent, ne pereljenek ketek [Dés; DLt 1371]. 1847: vártam eddig elő azon hiedelemben hogy káré vallatott lovam árrát szép szerint meg térítendik [Dés; DLt 980].

2. jóformán; la drept vorbind, de fapt; szosuzagen. 1708: meg eddig csak edgy Pallért sem tudék allítani szép szerint senkit ne(m) Talalhatok [Fog.; KJ. Fogarasi János lev.].

szeptember septembrie; September. 1585: 5to Septemb(er), vettunk egy fenyw fa kozorú fat [Kv; Szám. 3/XIX. 39]. 1657: Szeptember ... 22 Targovistyra ebéd előtt. 23. Voltam ebéden az szpátárnál [RákDiplÓ 518 Sebesi Ferenc naplójából]. 1677: September ... 13. Küldött Asz(onyun)k eő Naga egy suba ala valo rokanyakból es farbol álló bel-lest [PatN 13a]. 1733: ami Sz. Benedeki difficultások lehet-nének még, avagy vadnakis Septememberben igazodgyanak Ngto el el [Kv; Ks 99 Endes Péter lev.]. 1797: Még Septemember(e)k az elein tettem ki mindenik Kortsomára 15, őtt Veder bort [Banyica K; IB. Gombos István lev.]. 1828: September Holdnapja 1-6 Napján hivata magához minket Kantába Iako Gy. katona Zernyesti Iosef ó kegyel-mek [Kanta Hsz; HSzJP]. 1847: Szept(ember) végén már meg körmödzött künn maradt edényekben a viz [KCsI 13 Kemény Dénes lev.]. 1896: Tán szeptemberbe felmegyünk

egypár napra Bpestre [PLev. 178 Petelei István Jakab Ödönhöz].

széptudomány humán tudomány; štiiinte umanistice; Humanwissenschaft. 1662: mindenkifelett az Isten tiszteletit minden tehetsége szerint nagy szorgalmatossággal igyekezze az hazában felállítani, schólákat építtetni, azokban az deák széptudományokat taníttatni^a [SKr 34. — ^aI. Rákóczi György].

szépül széppé lesz; a se face (mai) frumos; schön/schöner werden. 1851: kistsi Titit azt hittük meg sem marad ugy köhögöt de jobban van épül szépül [Kv; Pk 6].

szer 1. szerszám, eszköz; uneltă, instrument; Gerät, Werkzeug, Zeug. 1780: ha valamelyi Gazdának, a' két utolsó Műre, egész készlete, szere, köve lenne, es tsupan a' Patak(na)k kemény jegyese, el fogyása miatt, kohoja semmi uton modon meg nem indíthatatnék, a' futatásra elkészült gazda a' Biráknak maga készletet hírré tévén, a' Birákis a' pataknak olyan jegzéséről bizonyosok lévén, kéttzeri futatást restantiába acceptálván jegyezzék fel ... annyí Restantiát, annak rendi szerént ki futatni meg engedtetik [Torockó; TLev. 5b–6a].

2. rövidáru, apró holmi; article márunte; Kurzwaren, Schnittwaren. 1835: különböző sorsu emberek meg szoktak vásárolni holmi aprolékos Bókonyitzába valo Szereket, azokat Szombatnóként, és az országás vásárok alkalmatosságával árulgatni szokták [Torda; TVL Praes. ir. 1012].

3. fogat, iga; atelaj; Gesspann. 1592: haro(m) eztendeie hogy zolgal zerrel s vgy gywteogette volt^a [UszT. — ^aA pénzt]. 1770: kérem bizodalmason az Urat, oda érkezvén adasson Szeret, hogy Hétfűn estvére jöhessenek haza [Mocs K; SLt XL Henter János Suki Jánoshoz].

4. felszerelés; echipament; Gerätschaft. 1677: Mustrákon ki ki jo zerrel fegyverrel, tartozzék jelen lenni [AC 263].

Szk: könnyű ~ével/~rel a. kevés felszereléssel. 1657: Én pedig csak könnyűzerrel menék, az fejedelem nagy örömmel láta, és többé vissza nem bocsátá [KemÖn. 183]. 1659: Az mi egyetmás van az háznál, hordanátok be, lenne valaki mellette; jobb volna benn lenne az várban, az mi oly derekas egyetmás ott vagyon. Szent-Jobra^a kellene menni, hogy osztágh könnyebb szerrel mehetnétek Attya^b felé [TML I, 455 Teleki Mihály feleségéhez, Pekri Sóniához. — ^bB. Szt]. 1661: Béres szekerek felől ir Kegyelmed, hogy tudósítsam. Az szekér s az ökör megvagyon, de úgy veszem eszemben, könnyebb szerével megyünk ki az mint ide jöttünk, kíváltképpen ha sokáig itt leszünk [TML II, 167 Veér Judit Teleki Mihályhoz Husztól]. 1710 k.: Én is azért menék Ebesfalvára csak paripán, könnyű szerrel, egy vezetékel [BÖn. 702]. — b. könnyű fegyverzetű sereggel. 1618: Az vezér csak könnyűszerrel vagyon mezei harchoz, és minthogy utána indult az kazul pasának, szömyitik ezek, hogy iszonyú nagy haddal vagyon most ez az vezér Perziára [BTN^a 126].

5. szolgálati/szolgáltatási/kötelezettségi sorrend; rîndul stabilit pentru cineva într-o acțiune; festgelegte Ordnung, Einteilung einer Verpflichtung/Obligation. 1557: valamikor valamgy gonoz hyr vagyon az zegen Mywes Nep(ne)k Thalakba kel zolgalni ees wygyazny Ees Eyel Nappal kapwn, ees Az Kewfalon ees, Az waros zerybe kel wygyazny [Kv; TanJk V/1. 19]. 1590: En fel peres ... mondam nekj az al peresnek, hogy en nem mehetek mert oka az

hogy zer zerentt zoktwnk E fele dologba zolgalni [UszT]. 1596: Elseo estrasa allas renden Peter Kouáchj renden ... en velem allata az tizedes estrasat ... de en ne(m) túdo(m) azért hogy zombaton eó zerj volt vagy ne(m) | A(ctor) comp(ro)bat hogy nem eo zeri volt mikor izent az I a' tizedes hogy Estrasa allani mennyen [i.h. 10/47]. 1633: Egy fiam volt az Jart az eo Naga dolgara mikor az szer rank Jött [F.venice F; Szád. Sztan Puttiul (42) vall.]. 1669: Az Tizedes penigh mikor a' szer reá kerül Círcaloit vigye ellé az Hadnagy hazához [Dés; Jk]. 1670/1740: Birák, Esküttek, Kert Birák Választásról ... Valakit igaz szer szerént választ, közönségesen az falu, és fel nem akarna Venni, mingyárast a falu meg Zalogolhassa egy forintra és ugyan ez felől azért Birosagot vagy Esküttséget viselni kell [Homoródsztpál U; WLt]. 1692: Anno 1692 Die 2 May az B; Czéh edgyút lévén végeztet az vágás felől, hogy az ki nem vágh nagy marhát vagy nem igyekezik az a mester ember mikor három szerit el mulatán ebben az esztendőben egyéb mészárlástol el fogodik az keze migh az mostani szűksegh tart [Kv; MészCLev.]. 1774: itten szerre vetik a' Jobbágyokra az kortsomárlást [Szentdemeter U; LLt Vall.]. 1775: az Csorda őrzésének szere vagyis rendi rajtam lévén [Tarcasfa U; Pf]. 1833: A' Harangazok ki választása s meg tétele leg inkább e' T. Papokat illetvén, ezt a' just kezbe is adom, oly formán, hogy a Papi Háztol nem meszsze lako, szegényebb sorsu, arra alkalmas, hívséges személyekre bizzák ezen kötelességet ... A' Harangozásnak szerre bocsátása pedig tellyességgel meg nem engedtetik [Vaja MT; HbEk].

Szk: ~ adatik. 1729: amellyik körül Valakinek buzája le fogy az Uta(n) az eó kgme gabonájának meg őrlésére in momento szer adassek egy köre [Dés; Jk 383b] * ~be/~re őriz. 1727: Ha ... fogadott pásztorkunk medio tempore elszökött olyankor azon csordát szerre őriztük, oly formán, hogy akár falu szeribe, akár falu szerin kívül valo ... az ki azon csordában marháját jártatni és legeltetni akarja az őrzéssel szerin mindenik rendbéli ember tartozik [Szermerja Hsz; HSzJP]. 1769: az ökör Csordát (: minthogy szerbe őriztük :) en voltam egyik pásztork [Bögöz U; IB. Fekete Márton szabad szem. vall.] * ~be/~re/~rel jár. 1647: Szerbe jár raitok az korczomallas Eztendeo által [Vajdakút KK; BK 48. 16]. 1652: az kortsomárlas penig szerrel jár rajtok^a [Asszonyfva K; GyU 142. — ^aA jb-okon]. 1727: Az bika hozás szerre jár minden esztendőben három emberen és virág vasámapra elő kell állítani sub poena fl. 1 [Kisborosnyó Hsz; SzékFt 37]. 1781: Tudgyuk hogy ez előtt 8.9. esztendőkkal a Biroság Szerre járt, és ezen részre 12 esztendőbe Szokott jöni [CU] * ~ében futó/futosó (tehén). 1606: Ist-ua(n) Georgynek zeribe futo tehének (!) egy, es haro(m) borjas wnok jütanak [UszT 19/22 Laurentius Georgifi de Palfalúa vall.]. 1750: Vagyon öreg Tehén Nro 4. Vagyon Szeribe Futosó Tehén 4 [Üvegcsúr körny MT; Ks 91] * ~en/~ére vág. 1699: Végeztet hogy valamely mester ember az szerire nem Vágh minden vágás el maradásáért tartozzék le tenni egy egy forintot [Kv; MészCLev.]. 1829: ő, a maga szerin az előtt nem vágott volt [Kv; i.h.] * ~re megy. 1834: meg határozatott hogy a korom seprés menyen szerre a faluban [Étfva Hsz; HSzJP] * ~t ad. 1639: Az mikor Czikor Giörgyne oda iött vala az malomba(n) ... monda ... hagi no mindgiart adgiatok szert ennekem [Mv; MvL 291. 205a]. 1851: ottan a Molnár szert adván nekem az őrlésre mi előtt szerem el következett volna történt azon eset, hogy a' malom el romlott [Dés; DLt 87] * a falu ~ében/

~én. 1682: mindenkor jól tudom hogy Abrám Georgy minden idokorban egyenlőleg korszomariot akar falu szerin, s akar vrayén mind vranak, s mind magának [Makfva MT; DLev. 5]. 1727: Ha ... fogadott pásztorkunk medio tempore elsőkött olyankor azon csordát szerre őriztük, oly formán, hogy akár falu szeribe, akár falu szerin kívül valo ... az ki azon csordában marháját jártatni és legeltetni akarja az őrzéssel szerin mindenik rendbéli ember tartozik [Szermerja Hsz; HSzjP] * *falú ~ébe való dolog* kb. a falu közmunkájába. 1770: ujjontába ... minden Falu szeribe valo dologba praestatiokba belé akarnak huznia [Kide K; Bíró János lev.] * *futkosó* ~ a marhák pázrasi idején tartott őrzési sorrend. 1768: Mikor a falu csordájának tavasszal ideje leszen kimenni, azaz kihajtani: futkosó szerben minden ember tartozik őriznie [Oroszfalu Hsz; RSzF 187] * *sokadalom* ~e. 1656: Hasonlokeppen mikor Balogh László Uramn(a)k az Falu szerin Sokadalom szére esik, akkor az faluis ne Korsomárollyon egy héten, hanem Balogh László Ur(am) Korsomároltassan [Makfva MT; DLev. 5] * *vkinek* ~én van. 1604: akkor mikor az öker el wezöt az örözeze Janos zörin wolt, ő halt oda akkor [Kiskede U; UszT 77a] * *vkinek ~ére fordul*. 1604: ha egy ezteendeoben az .J. kazalta, masikban my kazaltuk, az mely ... Eoreoksegbe az .J. hatalmasul bele ment, es ... potentia mediante el kazalta nykor en zerepre fordult volt [i.h. 18/3].

6. ~ében részletre; in rate; in Raten, ratenweise. 1595: kere teöllem Eötü(n) penzt az Derchen (?) mellett ualo feöldere, igjrek így hogj zeriben tudyunk fel eötü(n) penzt, mégh egy keoltsegen ualank akkor, d. 20 tudank zeribe [UszT 10/119].

7. *átv* is hatékony anyag, orvosság, gyógyszer; medicina; leac, remediū; Mittel, Heilmittel, Arzneimittel. 1808: A' Szarvas Rősnak mérget az édes tej leg-jobbán gyengitti, hasznosok mindenféle olajos, nyákörjás szerek, fejer mályva, matska méz, hig tojás 's a't [DLt 868 nyomt. kl]. 1842: Méltoztatot Nagyságod az én tudva lévő betegségemről kérdést tenni ... valahány orvossal közöltem és mutattam, mindenik úgy vélekedik, hogy nincs más szer ellene, csak az operatio [Zsibó Sz; WLt Nagy Lázár lev.].

Szk: *vigasztaló* ~. 1811: ezen véletlen kárt vallott emberék, Gondolván, hogy nintsen vigasztaló szerek, Nints apa, nints anya, ki rajtok segéljen ... A' szomszéd Falukba ki-ki elköltözött [ArE 22-3].

8. hozzávaló, fűszer; condiment; Zusatz, Würzmittel. 1665: főzettünk egy tyukot, mely készült szerivel edgyüt f — d 16 [Kv; SzCLev.]. 1667: Tehen husra, Tyukra, kolbászra, kaposztára, saytra, és egyéb etelre valo szerre keoltteottunk ebédre, vaczyorára f — d 87 [Kv; i.h.]. 1691: szegődtem ... T. Papai Ferencz Ur(am) hozzá(an) lako Zöldiné Asz(onyomat) a' Fiam számára coza(n)k, ilyen formá(an), hogy minden heten keczer a' rend szerint főz ket ket nap, a' huso(n) kívül, ahoz valo szereket ő kglme adván hozza [PatN 15b].

9. falu/városrész; parte a satului/orașului; Ortsteil, Weiler. 1591: ot teneked semmy birodalmod nem uolt sem falu szerében valo Jobbagi haz [UszT]. 1609: miczioda modgia vagion kegdnek azban, hogy kegd az varos zerin valo hazat maganak akarja foglalni [Dés; DLt 312].

Hn. 1627: Az falu vegen az felseo szeren vala egy Saffranios kertek [Filetelke KK; BálLt 1]. 1766: az Felso szerben [Torboszló MT; EHA]. 1772: a Falunak a Derekaban a Közép szerbe [Tusnád Cs; EHA]. 1775: a' Falunak Felső végib(en) ... az also szeren (sessio) [Muzsna U; EHA].

10. utcasor/oldal; parte a străzii; Zeile, Seite, Strassen-seite | utca; stradă; Strasse. 1574: Thot Ianos Azt vallia, Lattha hogi Adam ... Ment altal az thwiso zerre [Kv; TJk III/3. 345]. 1597: Búzay Matyas ... vallia ... vtanna fűtek az Eotwes legennek, minthogi penigh az keofal mellet az zorossokat megh allottak wala altal tere az masik zerre [Kv; TJk VI/1. 52]. 1632: onnet Vst gjarto Istua(n) hazatul altal mene az.tulso szerre egy hazhoz [Mv; MvLt 290. 63a]. 1691: Szentkirály utcában az patak felől valo Szeren [Ne; EHA]. 1753: a' Templom felől valo szeren (telek) [Nagykend KK; EHA].

Hn. 1607: Viae publice ad Vincz tendentis ab alia partibus, in Magiar Uca in Olaz zer vcza [Váradja AF; EHA]. 1616: Az olahzeren (házhely) [Pókafva AF; EHA]. 1686: Köből szer utcában [Ne; EHA]. 1690: in Platea vulgő Csaklya szer utsza vocata [Borosbenedek AF; EHA]. 1723: a Csaklya szer vagy Templom uczáján (sz) [uo.; EHA]. 1746: A Kolosvár felé járó uttza szerib(en) (ház) [Borsa K; EHA]. 1755: az Elvei Szeren a' Lajos uttzában nap nyugoti során (telek) [Somlyó Sz; EHA]. 1810: Vagyan Almási Istántól elbetsült föld az Nagy ut szerint* [Jedd MT; LLt. — *Többször így!]. 1850/1860: olah szer uca [Hidvég Hsz; EHA].

11. piaci árusító sor; şirul tarabelor în piețe; Hökerzeile, Zeile der Handwerker/Höker. 1854: Fazakasok-szere [Sszgy; HSzjP].

12. piacsor; marginea pieții; Marktseite. 1629: az piacznak Észak feleől valo szerin [Kv; MúzRadák]. 1673: az piacz also rend szeriben uczában [Sv; EHA].

13. épületsor (egy telken belül); şir de construcții; Häuserreihe. 1629: Az zeller Ferencz Hazat Jgy osztottuk megh. Wicej Mathe, es Wicey Antal között ... Az Wicej Mathe vram haza feleol az vduaron Egy szobat, Az konihat az szegelet feleol ualo renhez hattuk ... Wicey Antal(n)ak. Az felseo palota Eppen mind vigigh az szer [Kv; RDL I. 132].

14. határész; partea de hotar; Weiler, Feldmark, Gemarkungsteil. 1589: Aztis tudom hogy az mely feold az darabntok zery volt volna azt most Szaz Benedek vetette be [UszT]. 1712: Az kiknek két három s több telekjek vagyon, es birnak, maga penig tsak egy Gazda, egy Förl is portioz, s egyeb onust is mind szálló tartásban, mind Vecturázásban csak egy Személyről tselekeszik annak külön külön örökségire kellé földet s kaszáló adni vagy tsak az egy Gazda szerire [Torda; JHb XV/6]. 1736: Melly kiszaggatások s nyilvonások után mindenütt az hol kellett a' Parsok eo Nsgok emberei praesentiajokban az helyek meborozdoltattanak, és kinek kinek maga Nyilja szerént obvenialt szere per manus assignatottat kezhez adatott consummative örökös allandokeppen [Záh TA; Mk V. VII/10].

Hn. 1571: az Thewys mellet egy nagy Reth az falw feloztho Nyla mellet az Borzas zeryben [Marossztygyörgy MT; BálLt 78]. 1577: Kerek to zeryben (sz) [Méra K]. 1600: az Veteskert zeribe az melj tanorok vagion azt eotues Janos kertinek hittak [Korond U]. 1622: Kender szery labiaba(n) (k) [Felőr SzD]. 1639: Pokol aj vermén Borso Szerb(en) (sz) [M.köblös SzD; DHn 47]. 1641/1687 k.: Kender szerinn (sz) [Székes MT; MMatr. 287]. 1641/1768: Tekerés Szeriben (sz) [Szentmárton Cs]. 1648: a Köles szerben (sz) [Albis Hsz]. 1648/1687: Dio szeriben (sz) [Galambod MT; MMatr. 418]. 1651: Veres Szylva szeribe (sz) [M.gyerőmonostor K; KHn 76]. 1652: az veres fű szeriben [Nyárad-sztlásló MT]. 1699: Domb szerib(en) (sz) [Kelementelke

MT]. 1700: A' Bogánts Szerb(en) (sz) [Girólt SzD]. 1799: Szegény szerben (sz) [Fiátfva U]. 1801: Szegény Szerben (sz) [Szárzajta Hsz]. 1803: Almaszerben (ke) [Csokfva MT]. 1851: a' Babszer [Pusztasztrmárton TA]. 1891: Prűcsökszer [Sztána K; KHn 308].

A forrásjelzet nélküli adalékok az EHA-ból valók.

15. vminek a része, vkire eső rész; parte (din ceva) care fi revine cuiva; Anteil, zufallender Teil. Szk: ~ét megadhatja. 1574: Fazakas gal meg eskwen ezt valla hogy mik<oron> eo egy korban az petter benedek hazanal az bo<ron> volt volna, volt oth Nagy Simonis, es egy korba(n) Mond Simon hogy Jdeye volna az zert fel zednij Mykor fel zettek volna mond Symon hogy hyze(m) vgy mond hogy Jambor az gazda, az eo zeritys meg adya az myenk melle, Ezt meg halwan az gazda petter benek (!) mond bezzeg vagiok oly Jambor hogy meg adhatom, meg az en Zeremett ... zedietek fel az zert Es aggitok meg Az bor Arat [Kv; TJK III/3. 387] * ~ét megadja. 1573: Fazakas myhal es chinek Balint Azt valliak hogi ... Mond paxy tamas deak te chigan bestie kwrwaffy éregy ky az hazból ... eregy ky meg adom zeredetis, Mond tamas deak Ne aggyad mert vagion nekem penzem Myre Igam [Kv; TJK III/3. 143] * ~ét megfizeti. 1573: Veres Antal Azt vallia hogi Az owarhely lanos deak hazához Ment volt korchomara ... ott addeg Isznak hogi kartia Iaczasnak elegetek, hogi ely Nerte volt penzet vgi Mint fl 3 ker volt keolcen penzt de senky Nem adot ... Mond Bertalannak ... hoz penzt neke(m) ... Az ... hozot ... Egi flot appro penzt Es io lengel garast, aztis ely Nerte teolle, az vtán zerit meg fizette [Kv; TJK III/3. 282] * felszedi a ~t → ~ét megadhatja.

16. írott sor; in rind dintr-un text scris/tipărit; Zeile, Schriftzeile. 1636: az levél száalaknak számláltságok az Psalmusokon meg szakadt, melly innen lőtt, mert az kota metszőnek késedelme és szaporátansága miatt az nyomtatás gyakorta meg szűnt volna; hogy azért ... a nyomtató ne hívolkodnék, az Psalmusokon munkálkodott, és ez okon az leveleknek számokot nem tudhatta meg irányzani, hanem uj szert kellett kezdeni [ÓGrAj, 1a].

17. vkinek ~ében (és képében)/~éről vkinek részéről; din partea cuiva; seitsens des ... 1573: Merigyoy Tott Janos ... Byzonyos okokbul Ada My eleottewnk, coreok Jobbagywl Magatt ... vitezleo Hozzwetelki ferencznek, Eztys fel we-we(n) Magara, hogy ha ebben hatra Allana es az ew zeri-eol el Menne, Tehatt ewtett az Megh Mondott Hozzwetelki Ferencz Minde(n) teorwennelkw ... minden helyeke(n) Megh foghassa [M. fráta K; SLt J. 4]. 1672: Hogyha penig a' Tabla a' Mester Embert házánál nem talallya az Haza nepe külgye el a' Táblát más Mester emberhez es mennyenel a' Czeh Mesterhez, Uranak szeriben s kepeben s kövesse meg a' Tábla járast [Dés; Jk].

18. jobbágyi ~ben jobbágyi sorban; in rîndul iobagilor; im Lehensmannstand/Frondienst. 1736 u.: A szegény atyámnak volt Csíkban Rákoson egy ... özvegyül maradt igen öreg jobbágyasszonya, kinek is az eleje Mikes familiából lévén, jobbágy legénytől megterhesedett volt ... az atyám Mikes Kelemen tekintetiért azt a jobbágy özvegy asszonyt jobbágyi szerben nem szolgáltatta [MetTrCs 481]. 1793: (Sorbanék) mindörökké Jobbágyi szerben és kötelesegből szolgáltak [Kémer Sz; TKhf 13/34 St. Dombi (60) sz vall.].

19. (levélnek) ~ében (levélnek) rendjén/tartalmában; in conținutul scrisorii; im Sinne des Briefes. 1539: My Syroky

Ferench es esthwan deak zwthorrayak attwk emlekezethre ez lewelnek zeryben" [M.zsombor K; MNy XL, 136. — "Köv. a részl.]. 1550: En Kemenj Ferencz jelentem Az en lewele(m)nek zeryben [Berend K; BfN VI. 28/2]. 1551: My Gyorgfalwy boldissar Es toldalagy andras tomory Goerg posa Istwan bwday marton Agwyk (!) Emlekezetre az my lewelwnk zeryben [Torda; SLt QR. 2]. 1552: En gerendy pet(er) valloom ez lewele(m)nek zeriben hogy ez lewel mw-tatok zaz Istwan az ew tarsaywal egyetembe lamborwl zolgaltak It Dewan [Déva; BesztLt 16]. 1556: En Barlabasi Janos Hederffay Adom Emlekezethwl az En lewelemnek zerybe [Mikefva KK; BfR VI. 283/3]. 1560: En Bethlen Gergely Adom emlekezetre Myndeneknek kynek ylyk ez lewelnek zeryben [Ketesz K; SLt J. 1]. 1562: En fogattam fogadokes hitemre es Embersegemre Ez lewelnek zeribe [Zsombor kör. K; MNy XL, 138].

20. szk-ban; in construcții; in Wortkonstruktionen: ~ét teheti a. vmit (meg)szerezhet; a putea face rost de ceva; dazü kommen, erwerben können. 1562: 1542 esztendőben Joachim a brandenburgumi herceg a szabad városok erejével Németországból alá jöve hogy ő Budát megvegye, de semmiképpen szerét nem teheté [ETA I, 14–5 BS]. 1600: Chergeő Matthias itt az zomzed falukba waltigh iart ala s fel hogy penznenk tehesse zerit [Uszt 15/4 Balas Miklos Duruttia Betlenfalui vall.]. 1721: hámos lovak(na)k szerit nem tehetem [Ne; Ks 95]. — b. megteheti; a putea face ceva; Gelegenheit finden es zu schaffen. 1823: Itten Radnotfáján^a más erköltstelen ember, ki a mások Feleségeikhez szokott jámi roszt végre nintsen, hanem tsak Nms Csemátóni Samuel Uram aki uton ut félén ha tsak szerit teheti, erőszakott téssen [TLt Praes. ir. 65/827. — "MT] * ~ét tesz/ ~t tesz (meg)szerez; a procura; (sich) verschaffen, erwerben. 1567: Towaba .k. kerem mynt byzott vraymat hogy .k. Tegye zerett, ott az .k. varasaban 8 syng fel skarlattnak [BesztLt Horwatt Jannos kőwary kappitta(n) a beszt-i bírőhoz]. 1621: mingiarast menteöl több berbetsnek meddő juhoknak vago barmoknak sajtnak minden fele tuornak es akar mi fele elesnek szeret teven ... özszve gyülicsek es az több elesel együtt Csaszar hűtíre be vigyek [Gyf; Hurm. XV/II. 913 Bethlen István Besztercéhez]. 1636: A' Pápa részegítő borának arulói-is ezent művelik, mert hogy az ő elegy belegy vélekedésiket, és szerzetiket inkább kedveltet-hessék, és az igaz vallást a' külső pompasságról es gyönyörűsegről bötsülő ítéletben embereket reá hitegethessék, sok költségben készült musikai eszközökre tesznek szert [ÓGrAj]. 1772: égy Mentét is adot vala Gázmér Kriskán^a melyet az Alpareti^b Sokadalomba el loptak volt tölle, de tsak hamar ... uj Mentére ... tett szert [Dés; DLt 321. 79a St. Sárosi (46) ns vall. — "A gazdasznya. "SzD] * ~ét téteti megszereztet; a pune pe cineva să procure ceva; beschaffen lassen. 1570: ezenis kerem kmedet ... hogy kmed tettetnie zerett walamy kowy halaknak merit mi sohwl szeret ne(m) tehetivk [Balázsfva BN; BesztLt 104 Gasparus Chereni comes com. Tordensis Zcheoch (!) gaspar beszt-i bírőhoz]. 1601: keryeok ... biro vramat tanachyawl egyetemben hogy eo kmgem vagy keolcheoneozessel, awagy penigh mas keppen eot Awagy hat zaz forint(n)ak tetetnek zeret [Kv; TanJk V/1. 376]. 1661: Valami tyúkoknak, lúdnak kellene szerit tétetnek; az gyűlésre is kell [TML II, 62 Teleki Mihály Veér Judithoz].

21. szk-ban sokaság kif-re; in construcții pentru a exprima numărul mare de ființe/de lucruri; in Wortkonstruktionen zum Ausdruck großer Menge von Lebewesen/Dinge:

(se) ~e, (se) száma. 1710 k.: Ki értené, én Uram, az én bűneimnek szerét, számát, szélit, hosszát, nem tudom [Blm. 1013]. 1779: Okát felbomlásának* annyiféleképpen beszéltek, hogy se szere, se száma nem volt [RettE 395]. — *A béke felbomlásának]. 1879: Óhajtom, hogy csókoljon annyiszor képen a műzsa, ahányszor a feleséged, minék azonban — hiszem — nincs is szere — száma [PLv. 68 Petelei István Jakab Ödönhez].

22. ruhára von.; referitor la haine; Gewand bezüglch. 1576: Wagon egy wyselt eleo Rwha harom zere! Az alyan fekete <Se>lyemwel zelu (!) Aranyas ... A feye ezeostel Aranyal waroth [Szamosfva K; JHbK XVIII/14].

23. új ~re kél '9' 1618: ezt az széna árát tegnapra tudta az csausz, hogy akkor tölt el ennek az szénának az napja, immár ezután új szerre kél [BTN² 86].

szeráj l. száráj

szerb szerbiai; sîrb, sîrbesc; serbisch. 1852: A birodalom más tartományaihoz tartozó katonai kötelezettségüknek, Magyar, Erdély, Toth, Horvát országokba a Temesi bán-ság és Szerb vajdaságai (!) át bocsátatása tekintetében, az eddigi szabaj szerű el járás, további rendelkezésig meg marad [M.bikal K; RAK 47 hiv. rend.].

szerben-szerben felváltva; cu rîndul, alternativ; abwech-selnd. 1681: Ezek négyen* csiga tekerők. Fizetés nélkül, szerben-szerben szolgálnak hadimencségért [CsVh 100. — *Köv. a nevek].

szerbiai szerb fajta; sîrbesc, din Serbia; aus/in/von Serbien, serbisch. 1860–1861: Disznó minden faluban sok van, az ugynevezett szerviai feje, chinai fekete, szalontai veres kajla fülű gyakoribb, ritkébbak a kevés szörű angol és a moldovai fajok [Benkő, Mszlsm. 11].

szerda, szereda I. *fn* 1. miercuri; Mittwoch. 1570: kegt kwlgye el az karos Embérth ... Merth zerdara wagyon az Nappa [Medgyes; BesztLt 4 Caspar zoch Judex Petrus Mezaros Juratus ... Gregorio Daum Suorogato Judici acce-teris Juratis Cuius kezével]. 1644: monda Czizmadia Martonnak, hoga rokkn Feield megh az czizmat szeredará [Mv; MvLt 291. 407a]. 1657: ha lsten szeredát adja érnem, Kamarásra megyek [TML I, 97 Bornemisza Kata Teleki Mihályhoz]. 1666: Urunk cõ naga Ur(am) Szeredaigh itt fogh mulatni [Szûv; BLt 9 Nalacy Istvan lev.]. 1669: az vá-sárról mentest megyek. Az penig szeredához még egy heti [TML IV, 531 Teleki Mihály Veér Judithoz]. 1808: szeredát és Tsõtörtöket méltoztatnak nékém által engedni [Kac-kó SzD; DLt 622]. 1830: Édes Anyám szeredától fogva fekvő beteg [Kv; Pk 6]. 1835: az erdőre menetelnek napjai pedig lészen szereda és szombat a holdnap utolsó napjaig [Étfva Hsz; HSzjp].

◊ **Hn.** 1766: Szereda nevezetű helyben (sz) [Szentkirály Cs; EHA].

Szk: ~ra virradólag. 1617: Zeredara vyrradolagh eol-thek meg oth Gelenchen egy Zaz Peter neveo legenit* fekv-eo Agyban [HSzj ágy al. — *A közlésben sajtóhibával]. 1629: szeredara virradolag halla(m) az Dizno ruast hoga si-kattiak vala [Mv; MvLt 290. 186b]. 1739: 30 xbr(is) éjsza-ra szeredára virradolag adott az Ur lsten egy Léányt [AJk 42]. 1788: Szent Márton napja után esett szeredára virado-lag [Dés; DLt] * *elébbeni* ~. 1672: azt írta Kegyelmed,

hogy ha az elébbeni szerdáról elhalad is Kegyelmed indulá-sa, de már el nem halad az másik szerdáról [TML VI, 262 Keczer Menyhért Teleki Mihályhoz] * *hamvas* ~. 1806: Februarius 11a Hamvas Szereda volt ... nem igen jo kedvem volt, a Fársáng után busultam [Dés; KMN 350] * *jövő ~ra*. 1677: Gondolván, azalatt* egyáltalában jün hír az portárul, az új hadakbéli hadaknak az jövő szerdára termináltam, az kiknek még nem fizettem, hanem csak előpénzt adtam [TML VII, 476 Teleki Mihály Baló László-hoz. — *Szeptember 8-ig].

2. jelzői haszn-ban; cu funcție de atribut; in attributivem Gebrauch: szerdára eső; de miercuri; auf Mittwoch fallend, mittwöchlich. Szk: ~ nap. 1562: (A székelyek) a Mihályfi Tamás házára menének egy szereda nap estve, és az ud-varházat igen megdülák [ETA I, 18–9 BS]. 1584: De felette igen kerik varosul Biro vramat ... hogy Minden rendeknek Miweseknek priuilegiumit Zereda Napokon eggienkent eleo keryek [Kv; TanJk V/3. 281a]. 1769: a Migos K Gu-bernium ... porontsolja, hogy ... Minden héten ... Szereda napot observálják akkorá vigyenek sot, gabonát [UzstLt XIII. 97]. 1845: (Balog István) mindig részeg fővel járván, még a' napokatis úgy ösze zavarta, hogy egykor Szereda nap ment fel a' Timár színbe árulni [Dés; DLt 591] * ~ nap. 1577: Az zeredanapj vasar felel eo kegmek az elobby wegezest hagyak helyen [Kv; TanJk V/3. 153a].

II. *hsz* ~n szerdai napon; (intr-o zi de) miercuri; am Mittwoch. 1554: Ezeket mi az mi lgaaz hwtünk zerint irtwk ez level lratot Külsmeodeon* punkeost eleöt való zeredan. In anno Domini 1554 [Mny XXVIII, 319–20. — *U]. 1555: ez az fizetes teljjesseggel woth Appanagyffalwan Wirag Wasarnap elwth Walo sereďan [Apanagyfalu SzD; BesztLt 4 Appaffy lazlo kezével]. 1570: Zabo G'ergnek fely peres Byzonsgy Dabo Tamas Alperes ellen zerdan zent Kelemen Napian vichey Janos vra(m) Eleot [Kv; Tjk III/2. 2]. 1584: Az Wasarbirak Tizthi. Szeredan, senky semmth Nieresege ne vehessen semmy zin alat minden megh weoth marhanak ell vetele alath [Kv; PolgK 5]. 1606: Fenyedre vagy Mare faluara zálnak az Kiralybirak, Kedden vagy Zerd(n) [Uzst 20/87]. 1642: az eo Nga Vrnk paranczolatliara holnap utan szeredan Desre kell be gyulnünk Banfi ura(mma) egyut [Tótör SzD; Ks 42. C. 30]. 1705: gyalog kibocsátották a pápistákat a képhez, ki-vált szerdán és pénteken [WIN I, 388]. 1748: el mene ő Nga csütörtöknön a feredőre bor hegyesibe ugy hallom szeredán jöve haza [Somlyó]; ApLt 5 Bőjte Lőrinc Apor Péter-hez. — *Valószínűleg Csik- és nem Szilágyssomlyó]. 1793: Kedden-e vagy szerdán, jól eszembe nem jut [Perccsen Sz; IB. Mátyás Mihály (54) jb vall.]. 1855: Szeredán jöttem haza vasarnap ota voltam el menve [Csapó KK; DobLev. V/1397 Dobolyi Bálint lev.].

Szk: ~n *estve/naplehaladtakor*. 1694: Jütt meg Bethlen László szeredán estve [IAMN 334]. 1845: szerdán nap le haladtakor [Kiskapus K; HG. br. Diószegi lev.] * *jövő ~n*. 1662: én is, ha elëbb nem is, de az jövő szeredán megindul-hatok [TML II, 307 Teleki Mihály Veér Judithoz]. 1847: Földvári a' jövő Szeredán fog visza indulni [Kv; Pk 6 Pákei Krisztina férjéhez] * *(közlebbik) (el)múlt ~n*. 1676: Ez elmúlt szeredán izene be egy szolgájátul Beléni uram, neki ki kell menni [TML VII, 145 Teleki Mihály Béli Pálhoz]. 1704: a múlt szerdán Toroczka István uram 53 zászlókkal beszállott volt Enyedre, ahun is a kurucok sok prédálást cselekedtenek [WIN I, 65]. 1709: az közlebbik el múlt Szeredán [Uzon Hsz; BLt]. 1749: most is Gadnai ur(am)

egész Executoraival az el mult Szeredán, rea is Szallot volt Hazamra [Imecsfa Hsz; ApLt I Imecs Antal lev.].

szerdár hadjárat idejére kinevezett vezér (a törököknél); serdar; Serdar (türkischer Feldherr). 1619: Mikor Szkender pasával az békességnek igazítása volt, így volt, hogy az tatárok leüljenek és rablani ne menjenek Lengyelországba; az szerdár is, cancellarius, azon haddal elmenjen és az kozákokat leültesse, elrontsa pusztítsa | Iterálám mégis az felső szómat, hogy nem várnak azok sem az királtól, sem az szerdártól, csak pénz legyen, talál hadat Lengyelországban [BTN² 262, 362]. 1662: Az szerdár az fő-fő urakkal s Bethlen Istvánnal, valami paraszt emberek kalauzságokkal élén, sok gázlással verkedtek vala Gyulára | Az szerdár, hogy a fejedelmet nem érhetné, látván, a Tisza mellől visszafordult vala [SKr 178, 659]. 1667: Az budai vezér pedig mit írjon szerdárval együtt, in paribus Kegyelmednek leveleket oda küldtem [TML IV, 127 Nalácz István Teleki Mihályhoz]. 1686: Januarius 19, Jött hozzám Szulimán aga a szerdártól [AMN 277]. 1691: Harcolt meg Badensis fejedelelem az törökkel ... a törökök közül ... vészett el az fő vezér, jancsár aga szerdár és többek [IIAMN 329–30].

Szk: portai ~. 1619: Valami azféle portai szerdár felől csak emlékeztet sincs, az szokott kapitán kimenetelin kívüli [BTN² 272].

szerdárság szerdári hatalom; serdärie; Serdarschaft, Amtszeit des Serdars. 1613: In eodem mense^a az mely török hadak Szkender kanisai bassának szerdársága alatt ... Báthori Gábor ellen török császár parancsolatjából ... jöttek vala, de nem kevés rabbal azok kimenén, megérték Báthori Gábor kapitányi Kákonyi István és Nagy Gergely az fejedelelem halálát [ToldE 223. — "Szeptemberben"]. 1630: Öfelsége, az mi hadai vadnak, semmiképpen most el ne oszlassa, sőt hatalmas császártól azt kell egyiket megnyerni, hogy Drinápolytól fogva az hatalmas császár hadait írják ide az öngysága szerdársága alá [BTN² 434]. 1662: A tömösvári basa a békesség után mindjárt portára behívatatván, a Szalontánál szerdársága alatt esett boldogtalan harcaért fejével fizetett [SKr 191].

szerdek szerzemény, gyűjtemény; achiziție; Anschaffung, Acquisition. 1600: Honesta Barbara consors Mathiae Beke ... fassa est ... Boytos Boldisar zyta Kadar Janosekat es monta hogy egy kys zerdekett attak es egy pinzre tuttak [Kv; TJK VII. 461].

Sz. 1737: Buda István ... Egy kised ládáját az amyek szekben tartotta láncon le bocsátva ... edgyik atyafi a masikot beszédre félre hitta, az alatt az szolgáljával az ladat el lopatta. Igazan itt tellyesedet be hogy eből gyúlt szerdek, eből vészett ell [Kilyén Hsz; ApLt 4 Székely Elek Apor Péterhez].

szerdektúró sovány (aludt)tejből készített túró; brinză făcută din lapte slab; Magerkäse. 1638: Major haz ... Vagion benne szerdek turo no. 300 | Vagion szerdek turo ... no. 300 [A.porumbák F; UF I, 663, 667].

szerdekes "?? Hn. 1656: Szerdekes Ajb(an) (sz) [Borsa K; BHn 109].

szerdít kb. terjeszt; a rāspîndi; verbreiten. 1630: noha öfelsége római császár is és palatinus is s egyéb rendek is

onnat feljül ugyanazt látta<nak erősíteni, de azmely traktái és actusi palatinus uramnak és Althannak forgottak, és mely hamis híreket indítottak, szerdítették, ahhoz képest ilyen könnyen annak nem jó hinni és annak támaszkodni [BTN² 433–4].

szerecsen I. *fn* arab; arab; Mohr, Maure, Sarazene. 1590: akkoris teorwenyhez hitt vala engemet az az Szercie(n) ra(m) panazlott akkoris Capitany vramnak [UszT]. 1594: 22. 9bris. Georgi deakoth vrunk zolgaiaht az zerechenel Eggeoth, vitte Brassay Georgi. 4. Iouan zekere(n) Huniadra attam f 2 [Kv; Szám. 6/IV. 83]. 1661: Szent Páliné asszonyomnak is mondótkéletes szolgáltatam ... Ne haragudjék az urára, ő kegyelmének bizony nincsen vétke. Ki látta, szerecsenek^a között emberséget tanulnának? [TML II, 152 Teleki Mihály Veér Judithhoz. — "Célzás Szentpáli János bama arcszínére]. 1671: Az szerecsenekkel bizonyosan megbékéltek^a [TML V, 636 Székely László ua-hoz. — "A törökök].

Szk: fekete ~. 1620 k.: azokból az országokból oztán jó alá^a az Abissinusok országára — ezek az tiszta fekete szerecsenek [BTN² 412. — "A Nílus].

Sz. 1710 k.: Kiknek gondolatjok kicsinységektől fogva rossz, forranak, buzzának a bűnben. Nem tudnak jól cselekedni, mint a párdúc és a szerecsen [BÖn. 472].

II. mn arab származású; de origine arabă; Araber-, maurisch. **Szk: ~ inas.** 1597: Rab Gergeli vitte 3 Loan postan Tordara Sebestien es egy zerechen Jnast f — d 75 [Kv; Szám. 7/XII. 87 Filstich Lörinc sp kezével] * — *ló*. 1634: Mindszenti Gabor Ur(am)nak ... kedves kereszt fiammal hagiom az fekete szerecen gyengen Ezwstezoett Lora valo szerszamomat [WassLt Cegei Vass János végr.].

Szn. 1512: Michaelis zerechen de Zallaspathaka [Déva; JF 2]. 1591: Zerechien Balintne Anna [Kv; TJK V/1. 119]. 1592: Serechien Balintot [Kv; Szám. 5/XIV. 159 Eppel Péter sp kezével].

Än. 1837: Szeretsen (barna kanca) [Nagysajó BN; HG. Kemény Sámuel hagy.].

szerecsendió 1. kókuszdió; nucă de cocos; Kokosnuß. 1645: egy eszuste foglalt szerecen dio [Szarhegy Cs; LLt Fasc. 120]. 1688: Szerccsen Diobol csinylt kupa fedelivel együtt [Beszt.; Ks I. Misc. 27]. 1693: Egy igen szep szerccsen Dio [Ne; DobLev. 1/38. 8b]. 1696: Edgy szerccsen diobol csinylt ezüst aranjos Pohár [Buza SzD; LLt 193B]. 1737: Egy szeretsen dioban foglaltatott Aranyas Pohár fedeles [Mv; MvRLt].

2. fűszernövény (Myristica fragrans); nucşoară, nucă ţămioasă; Muskatblüte, Mazis. 1678: vöttem ... Fel font szerccsen diót f. 2 [Utl]. 1683: Egy Saczkob(an) szerccsen dio [Utl].

3. kókuszdió kemény csonthéjából készült ivóedény-féle; vas de/pentru băut făcut din fructul golit de miez al nucii de cocos; Kokosnußbecher, Trinkbecher aus einer Kokosnuß. **Szk: ezüstös ~.** 1629: Egy ezüstös szercczien Dio [Gysz; LLt Fasc. 155].

szerecsendió-pohár kókuszdióból készült pohár; pahar făcut din fructul golit de miez al nucii de cocos; Kokos-trinkbecher, Kokosnußbecher. 1595: Egy zerechen Dio Aranjos pohar M 3 p 1 [Zsombor K; SL reg.]. 1614: Egy közep szerű kised szercczen diú Ezüst Pohar, czer Leuélú az laba [Kv; PLPr 1612–15]. 1645: egy szelenczje^a (!) dio

pohar ezüstbe foglalva [LLt Fasc. 120. — "Nyilván elírás szerecsen h.].

Szk: ezüstös ~. 1771: adott az idvezült G. Teleki Ádám Ur Groff Vass Miklósné Aszszonyom(na)k ... vatsorájához való aranyos lábos pohárt úgy ezüstös Szeretsen dio pohárt [Kendilóna SzD; TL. Cseh Benjámin de Miske vall.] * *láb-as ~. 1739:* Nztz Iffiab Bikfalvi al(ias)s Menyhárt János ... a Karácsonfalvi és Folyfalvi^a Eccla Számára Conferalt I. Egy aranyason ezüstben foglalt labos Szeretsen Dio pohárt [MMatr. 80. — "Mindkettő MT].

szerecsendiő-pohár szerecsendiő-fűszertartó pohár; pahar in care se păstrează nucsoare; Muskatfaß, Schale für Muskat. 1637/1639: Egy Szeretsen dios pohar, az laba el teortt, tuttuk az Ezüstit ad m. 1. p. — aestimál(tuk) f. 12 [Kv; RDL I. 111]. 1674: Egy lába nélküli való szerecsien dios pohárt ... fellyeb nem adhattunk 14 forintnál [Kv; Szám. 34/L. 1].

szerecsendiő-veder szerecsendiő-fűszer tartására való edény; vas (mai mare) in care se păstrează nucsoare; Muskatfaß-behälter. 1686: Edgy Szeretsen dio veder, ezüstbe foglalva aranyos [BK. Bánfi Farkasné Bethlen Krisztina jegyajándéka].

szerecsendiő-virág fűszerféle; un fel de condiment; Muskatblüte, Mazis. 1586: Fw zerzam költ mind ezekre ... 4 Lott beczi safrany f 1 d. — 8 Lott Giomber ... d. 16. 2 Lott Zerecsen dio virag ... d. 16 [Kv; Szám. 3/XXVII. 10a]. 1600: attam ... Fel lott Szeretsen dio uiragot [Kv; i.h. 9/III. 13 Szabó András sp kezével]. 1621: Veottem ... Mas fel lot zerecsen dio viragot f —/25 [Kv; i.h. 15b/X. 32]. 1650: Fözettem Haro(m) Galamb Fiakatt Tej fellel ... Attam Gyömbert, Szeretsendjo Viragott tt d 16 [Kv; i.h. 26/VI. 430]. 1674: adtam egy holnapra ualó fű szerszamot ez szerint az borsolonak ... Szeretsen dio uiragot libr. 1^a [Utl. — "Fels-ből kiemelve]. 1711: 10 Lott Szeretsendiovirag ... 6/— [ApL 5 Apor Péter inv.]. 1785: Szeretsen dio virag — 34 [WLT Cserei Heléna jk 9a]. 1808: 2 Loth Szeretsen dio virag [Mv; Told. 22].

szerecsendiővirág-szín színe; un fel de culoare; muskatfárbig, Muskatfarbe. 1759: Egy szerecsen dio virág szín arany készüllettel való mente Prém nélkül [Alvinc AF; Berz. 20].

szerecsenfű arab fejét ábrázoló/utánozó; care reprezentă un cap de arab; mit Mohrenkopf, mohrenköpfig. 1774: Egy Szeretsen fejű Gyűrű [MNY XXXVIII, 306].

szerecsenkéz arab kezét ábrázoló/utánozó ékszer; bijuterie care reprezentă o mână de arab; Schmuck, der eine Mohrenhand schildert/nachahmt. 1668: Egy kis fekete szerecsen kez, negy Rubint, három Szem gyöngy, s egy smaragd (!) benne [Mk Kapi György inv. 11].

szerecsen óra ? arab óra; ceas arab; Uhr aus dem Mohrenland. 1767: Groff Kornis Ferentz Vr és Groff Petki Susaná Aszszony ő Nagyságoknak ... a' magok Házokban szokott volt állani égi Szeretsen óra [Désfva KK; Ks 21. XVIII. 78].

szerecsenország arab ország; țară arabă; Mohrenland. 1619: mit keres, Kegyelmes uram, az hispanus Szeretsen-

országban? [BTN² 247]. 1620 k.: India felé határos Egip-tussal két igen nagy szerecsen ország, azkiket hinak az egyiket Arabia Deserta, az másik Arabia Petrea [i.h. 415].

szerecsenszín barna; brunet; mohrenschwarz, braun. 1814: Varga Jösi ... Tzigány Reformáta vallásu ... szerecsen szín ábrázatu, ritka fehér fogu [DLt 696 nyomt. kl].

szeredahelyi a Szeredahely (Szb) tn -i képzős szárm.; derivatul format cu sufixul -i al toponimului Szeredahely/Mercurea; mit dem Ableitungssuffix -i gebildete form des ON Szeredahely: Szerdahelyen átmenő/vezető; care trece prin Szeredahely; (der Weg) über Szeredahely. Hn. 1694: a' Szeredahelyi útt mellett (sz) [Kisened AF; BFR].

szeredai 1. szerdán tartott; de miercuri; mittwöchlich. XVI. sz. v.: zeredaj vasar [Dés; DLt 8].

2. a (Nyárad)szereda (MT) tn -i képzős szárm.; derivatul format cu sufixul -i al toponimului Nyáradszereda/Miercurea Nirajului; mit dem Ableitungssuffix -i gebildete Form des ON (Nyárad)szereda: Szeredán lakó; din/care locuiește în Nyáradszereda; aus/in/von (Nyárad)szereda. 1627: Tud(m) azt hagi Balas Deak az Zeredaj, az elseo felesegetől el valem [Nyáradszereda MT; DLt 358 Catharina Sofalvj Consors Emericj szocz (50) vall.].

3. Szeredáról származó; originar din Szereda; am/von Szereda. Szn. 1607: Zereday Janos [Berz. 8. 72/17]. 1669: Szeredai Mihalj [Szentháromság MT; i.h. 8. 72/26]. 1776: Szeredai Domokos [Nsz; GyL hiv.]. 1795: Szeredai Gábor [MvLev. Szeredai lev. 9].

szeredás¹ szerdai börtönt tartó; persoană care ține post miercurea; am Mittwoch fastend. 1586: Miért hagi zereda-sok es pentekesek voltak Beoti eleség is kellett nekik, veottek három veka Borsot —/80 [Kv; Szám. 3/XXIV. 29].

szeredás² csikos szövésű, fedeles szőrtarisznnya; traistă; Art Quersack/Tornister. 1697: Mikor kortormanyban^a lakunk ... Peter Deakne Aszszonyom egy Sajtotis uett vala azon Paternek, s engemet meg fogada hagi uigiem el szeredás-ban [CsJk II Százaz Ajtai David Martonne, Miklósvár széki, mostan All Csik szekben Szent Simonon lakó, Anna (28) pp vall. — "Cs].

szerekszól l. szarakszói

szerekusza halottért/betegért való negyven napi könyörgés; sáracustă; 40tägiges Gebet für einen Toten/Kranken. Szk: ~t csinál. 1765: Tudom nyilván hogy elég Isten-telen Emberek^a ... egy alkalmatossággal, egy kancza Lovamott el vette az Mezőről, azért hogy azt fogta volt réam, hogy Nyágujnak Szerekusztát tsinyáltam [Marosbogát TA; Mk V/V. 97 Popa Lup (30) pastor eccl. vall. — "Grekúé].

szerelem 1. szerelmi érzés/vonzalom; (sentiment de) dragoste, iubire; Liebe, Liebesgefühl. 1681: Egy alkalmatossággal ... Borbelly Janosne Aszszonyom ... megyen vala Teci mihállyal beszélgetven eszt mongya vala a' karmeny szerelem volna kornyúlítottam, el terne belem (igy!) [Dés; DLt 445]. 1697: hallottam Peter Deakne Aszszonyomtól azzal kérkedezett, úgy szerett engemet Pater Janosfi Mihaly, és énis eő Kegyelmet, hogy mikor fel állott az praedjkalo szekben addig néztem hogy el ájúlta(m) szerel-

membe(n), mások hoztak ki az Templomból [Kotormány Cs; CsJk 12 Imreh István (26) pp. vall.]. 1710 k.: A szeretet pedig és szerelem mindenik feleségemhez milyen volt, megmutatj az: soha egyiket is, nem hogy megvertem volna, de meg sem csaptam ... Bizony az üdövel a mű szerelmünknek buzgósága egymáshoz nem hogy meghűlt volna, de nem is változott, nem apadtott semmit is [BÖn. 494]. 1823–1830: Éltünk is Isten kegyelmességéből mind eddigelé meglehetősen állapotban, míg már a vénség s beteges állapot a szerelem tüzeit lassan-lassan kioltotta s csak a baráti szeretetet hagyta [FogE 303].

Szk: ~be esik. 1775: (Szombatfalvi és Toroczkaei Ágnes) összveszűrük a leveit, szörnyű nagy szerelemben esnek [RettE 355] * *szerelmében felgerjed*. 1710: A muszka cár ... Riga városát sokáig ostromoltatván ... Ahol is egy igen felette szép ábrázatú svét asszonyt meglátván, annyira felferjede szerelmében, hogy mindjártas feleségül magának elvéve [CsH 452–3] * *szerelmében megkábult*. 1661: (Ajtoniné) leányának megmondjad, a mátkája szintén megkábult szerelmiben [TML II, 138 Teleki Mihály Veér Judit-hoz].

2. szerelmi kapcsolat/viszony; relatió de dragoste; Liebe, Liebesverhältnis, Liebesverbindung. 1823–1830: Csodálatos volt az, hogy eminenes diák volt, mégis midőn a kancellárián cenzurázott, hogy procurator legyen, rejciáltatott, mert kétségkívül elkorhelyedett a szerelem ölébe [FogE 79. — "János József". 1842: ifjú legény Vincze Márton, özvegy Török Katát tartos szerelmők ideje alatt külömbféle színek alatt minden pénziből ki pusztította [Nagykapus K; RAK 21].

Szk: ~ben él. 1731: hallották a Falub(an) Kovács Maria Asszony felől sok elegy belegy zúr zavar beszédekből hogy ő kglme ... mostoha Attyával szerelemben él volna [Sövényfa KK; Born. XXXIX. 16] * *tiltott* ~. 1842: Vincze Márton ifjú legény ... özvegy Török Katát tiltott szerelemre édesgetvén és Csábitgatván, s hosszas szerelmők ideje alatt szünetlen azzal biztatván, mi szerint nőül veendő ... az el ámitott könnyelmű asszony hitt a legény biztató szavainak | Hogy ha pedig az irt két parázna fél, ezután is egymással öszve jöven, egymással tiltott Szerelmebe élnének, mihelyst fel jelentetnek, rögtön a Tekintetes Nemes Tisztség közé, meg büntetés véget által adatni rendeltettek [Nagykapus K; RAK 21–2] * *tiszta* ~. 1811: Szerentsés választás! bé-tölt kivánása, Gróf Bethlen Jánossal lett párosodása, Kiben gyönyörködik, mint kedves Férjibe, 'S Édesdeden nyugszik tiszta szerelmibe [ÁrE 177] * *titkos* ~. 1766: Irhatnék erről többet is, hogy tudniillik micsoda titkos szerelme volt Bethlen Farkas úrral, s miként nem tudta Teleki Ádám míg az asszony élt [RettE 200. — "Wesselényi Zsuzsannának].

3. szeretkezés; dragoste, legătură sexuală; Liebe, Beischlaf, Liebesakt, Liebeslei. 1819: Rákosi Boldisárné férjét pntsózással és más kemény italakkal éltette és tüzelte volna a Szerelme [Kv; Pk 2].

4. a szerelem lényei/ideálja; persoană iubită, dragoste, iubire; Liebe, Allerliebste(r), Liebeste(r), Liebesideal. 1614: Hallottam Imrephye Azzoniom Zayabol hogy monta az feyedelemnek edes zerelemem [Nsz; VLT 53/5267 J. Harfás (28) fej-i muzsikussal.]. 1632: azt mondotta hogy őtett az korsag verj, vitték Buzaba az Jeremias vram hazahoz orvossagnak okaert, ottis azt mondotta, oh edes zerelemem bizoni megh kel halno(m) ha nem lathatlak eretted [SzJk 36–7]. 1854: Ne gondold édes Fiam hogy én valaha meg

házasodjam, minden Szerelmemet sirba tettem [Csapó KK; DobLev. V/1372 Réz György vejéhez, Dobolyi Bálinthoz].

5. (isteni) szeretet; dragoste; Liebe (zu Gott), göttliche Liebe. 1710 k.: Megtapasztalja az Atya, Fiú, Szentléleknek egymáshoz és ennek az Istennek az angyalokhoz, az üdvözült lelkekhez, és viszont azoknak mind az Istenhez, mind egymáshoz, és azok között öhozza is kimondhatatlan szerelmeket, és abban lévő gyönyörűséges társalkodásokat [BÖn. 466]. 1711: az Isten is világos jelekkel megbizonyította hozzája" való szerelmit [CsH 459. — "V. Károly spanyol királyhoz]. 1811: Szent Istvánunk kegyes Sarolta Hugának Unokája adta leg-kisbbs fiának E' nevet, Jészushoz buzgó szerelemben Egvén szíve [ÁrE 190–1].

Szk: *Jézus szereleme*. 1710 k.: az Úr Jézus Krisztus szerelemben reménykedem [Blm. 1008]. 1811: Tündöklőjék a' hét csillagok fényével, S örökké égjen a' Jézus szerelmével [ÁrE 176. — "Utálás Szent János jelenéseinek könyvére] * *üdvözítő* ~. 1746: az én jo Istenem ... idvezítő Szerelmet nagj bölcsel (!) fordítson minyajokra (így!) s világ veigei való maradvanyokra [Nagyajta Hsz; Told. 18 Cseri Mihály lev.].

6. ragaszkodás vkihez/vmihez; ataşament faţă de cineva/ceva; Liebe von jmdm/etw., Vorliebe für etw., Anhänglichkeit für jn haben. 1582: Byrot és polgarokat, kedwert Attiafywsagert Baratsagert vagi adományert partolasból sem valasztok, Es Ezeknek meg tartasaban, semmynemw Attiafywsagot Baratsagot kedwes zerelmet adomant, felelmet es gywleoseget (!) Nem Nezek" [Kv; TanJk V/3. 257a. — "A száz férfiak esküjéből]. 1588: Biro Vram eo kgme Negiedmagawal tanachbely feleywel ... Az Waroshoz való zerelmyert vgy Mutogassa megh az eghez orzagh eleót faydalmat, Niomorusagat, az Waros zabadsaganak romlasat az Jesuitak miath, hogy kit eo kgmek Varosul lo Newen vehessenek [Kv; i.h. I/1. 89]. 1598: Az Jozagruul valo donacyorays valamyt ... Almadj Gaspar keöltöött hyz (!) fforintba Engetthe meg: az w Arűa Attiafyayhoz való zerelemből [Légen SzD; JHBK XXXVII/7. — "Tollvétség tyz v. huz h.]. 1710: De megbátorítá az Istennek szent lelke őket, és csak egy is nem találtaték, aki vagy féltiben, vagy evilági jókhoz való szerelmiben Istenit megtagadná s dicőseges religióját elárulná [CsH 96].

7. vminek túlzott szeretete; dragoste exagerată manifestată pentru ceva; Vorliebe, Sucht, Leidenschaft. 1711: Így volt ez mindenkor Erdélyben, a kutya privátum szerelme miatt elrontották a publicum bönumot [CsH 464]. 1791/1798: Meszsze kelletik azokatis mi töllünk el-távoztatunk akiket a' pénznek szerelme, vagy reménysége indíthatna a mi gyülekezetünkbe való vágyodásra [M.bikal K; RAK 27 püspöki kl.].

8. vágy; dörință; Begierde, Wunsch 1710: A rab urak ... szükségből s szabadulásoknak szerelmitől kényszerítvén készek lőnek több minden conditiokra rámenni [CsH 131].

◇ **Szn.** 1614: Szerelme Varga Tamas [Kv; TJK VII/2. 229]. 1650: Szerelme Mihaly szekeres [Kv; Szám. 26/Vl. 393] | Szerel(m) Geörgy [Kv; TJK X/2. 447].

szerelmének szerelemdal; cîntec de dragoste; Liebeslied. 1638: latek egi legent hogy ot ben iszik uala az Aszonial az Aszion az szerelem eneket mondotta, ugian Czenget az haz bele [Mv; MvLT 291. 143a]. 1759: Ez' igen szép kis-asszony vala ... sok szerelem-éneket írtam neki s énekeltem is sokat [RettE 87. — "Josinczi Józsefné Anna].

szerelmélfeltés szerelmi feltékenység; gelozie; Eifer-sucht. 1823–1830: Öreg legény volt az apám, ifjú leány az anyám, mikor egybekeltek, s ennél fogva az apámban a szerelmélfeltés fészket vevén, hol több, hol kevesebb mértékben örökre háborgattanak [FogE 81].

szerelemfia szerelme-gyerek; copil din flori; Liebeskind. 1857: halt meg Szénási Juli szerelme fia Mihály 12 éves korában hagymázban [Dés; RHAK 92].

szerelmelefű szerelme-gyerjesztő fű; iarbă care stimulează impulsurile sexuale; Liebeskraut. 1745: (Marosán Márk felesége Buxa Antyiniének) Semmi boszorkányságát nem tudom ... hanem hallottam hogy valami szerelme fűvet ástot volna M. Bogáton (!) [Kálna SzD; Ks 9. XXXIII. — "Helyesen: Bogátán].

szerelme-gyermek házasságon kívül született gyermek; copil din afara căsătoriei, copil din flori; Liebeskind, lediges Kind. 1846: Született és ... kereszteltetett Zentelki Daniel Erzsébetnek szerelme-gyermeke [M. gyermónostor K; RAK 22]. 1854: Balás Katának Szerelme-gyermeke kereszteltetelm Katának [Vista K; RAK 121]. 1856: Kereszteltetett Diosi Ilonának Szerelme-gyermeke Penzsi [uo.; RAK 130]. 1857: Tyvuj Irma fiacskája Sándor (: szerelme-gyermeke :) [Dés; RkHAK 159].

szerelmelevél szerelmes levél; scrisoare de dragoste; Liebesbrief. 1657: fogságából Fogarásból írott néhány szerelmelevele* akadott kezemhez [KemÖn. 159. — "Zólyomi Miklósnak]. 1710 k.: Kolozsvári Dávid ... a leveles táskáját az ő, akkor polgármester házában felejtve ... abban talált holmi ... szerelmeleveleket [BÖn. 947. — "Szász János].

szerelmes 1. mn 1. (vki iránt) szerelmet érző; îndrăgostit (de cineva); verliebt, liebend | szerelmes természetű; drágastos; auf Liebe eingestellt, liebesfreudig. 1633: hallotta(m) ... az mialta it lako(m) hogy igen szerelmes aszony az legenieket igen szereti [Mv; MvLt 290. 123b]. 1756: Hallottam Molduán Vonja felől hogy szerelmes ember, és hogy Aszszony emberek járnak hozzá [Galac BN; Wlt Rob Thodor (40) j. b. vall.]. 1764: Igen szerelmes leány vala*, rútol szerettem s ő sem gyűlölt [RetE 173. — "Bíró Anis]. 1894: itt Szovátán egy bokor szép leánya valami szindarabot szeretne játszani, mégpedig ilyent: 1 felvonásos legyen ... lehet női szerep ... lány szerep, szerelmes bakfis akármennyi [PLev. 166 Petelei István Gyalui Farkashoz].

2. szerelmelem/szerelmi érzéssel teli; plin de dragoste; liebevoll, liebestoll, auf Liebe eingestellt. Szk: ~ szív. 1657: az Isten ostora volt rajta*, hogy szerelmes szívet adott volt beléje s ahhoz rút természet [KemÖn. 57. — "Mikó Ferencen].

3. szerelmes tartalmú; de dragoste; Liebes-, von Liebe handelnd. 1637: miczoda leuclet iratot Kerekes Panna Rafael mihály deaknak ... elegh szerelmes dolgok valának [Mv; MvLt 291. 80a]. 1675: Számtalan sok levél, de inkább mind szerelmesek [TML VII, 86 Vesselényi Pál Teleki Mihályhoz].

Szk: ~ levél. 1629: az szerelmes leveletis latta(m) az meliet eötvös Mihályne küldött neki, s oluastamis az mely elegh szerelmes [Mv; MvLt 290. 148a].

4. szeretett, drága; drag(ă), iubit(ă); geliebt, liebe, liebste. 1582: Hallottam Az Azzontol ezt az zotis, hog zerelmes vram ha Eothwen ezendeót elnek ennek vthanna veledis Meg Nem zolgalhatnam vele(m) valo Daikalkodasodat [Kv; Tjk IV/1. 75]. 1587: tuggia kglmed szerelmes Eochiem hogy en Igen ritkan Jarok tetova [Nagylak AF; KGy]. 1592: Zolgalatunkot Aianliuk kegnek Mint tiztelen-deő Vrainknak Keuanünk az vristenteól kegnek mjnd lelki es testi Jokatt meg adattnj, mjnd aszoniomval es az kegđ szerelmes gyermekeuel Jghenbe (!) [UszT]. 1607: Keő-nieőreőg ... eő keme ... Az Erdelj Feiedelemnek, hogy eő naga ... legien gond viselőie es p(ro)tectora Az eő keme zerelmes Attiafiának czeffej margit Azzonnak [Ks NN. 30]. 1650: ezüst arany marhamat, az mi keues vagyon minden-nemű Labas marhaimat es minden egyeb Res mobilisimtis hagyom az en szerelmes felesegem(ne)k [Kv; JHb III/7]. 1668: igertem volt jövendő szent házasságnak rendire, szerelmes leányomat ... Kun Ilonát ... Kis Buni Bethlen Miklos Uram(nak) [JHb Lakodalmi meghívó Steph. Kún de Osdola kezével]. 1684: September ... 18 Ifjú Apafi Mihály szerelmes gyermekünk confirmáltatott az erdélyi fejedelemségben [AMN 275–6]. 1705: Ugyan mára lévő terminálva a szegény kisleánykám koporsóba való tételének napja ... Ki felett énekeltek Christushoz készülők, szerelmes szüleim [WIN I, 564]. 1718: az mostani Köhazakot T.N. Miko Judit Aszszonnyal Szerelmes Hazas tarsával építették [Szentmihály Cs; Borb. II]. 1879: Mit cselekszel szerelmes felebarátom! Minden csekélység, amivel eltöltöd napodat, érdekel rendkívül [PLev. 44 Petelei István Jakab Ödönhez].

5. tisztelt; stimat(ă), onorat(ă); Liebe(r), Geehrte(r) ... 1568: Kwzwnethemnek Zolgalathomnak es magam aianlanak vtnna, Zerelmes Byzoth vraym atthyamfiay, Barathym, es Jo zomzedym az thw ki leueleth megh erttelhem [Magyaró MT; BesztLt 29].

6. tiszteltkifejező szöként levélcímezésben, megszólításban; cuvint folosit pentru a exprima respectul față de cineva în adresarea scrisorilor și în formule de adresare; höfliche Anrede (Briefe betr.). A. 1559: Nagysagos Bathori Ersebeth azzonyomnak, Kerecheny Lazlo vram hazas tarsanak, nekem zerelmes hwgonnak adassyk [Gyf; LevT I, 304]. 1659: Az én szerelmes feleségemnek, édes kedves Pekri Söfiámnak adassék [TML I, 456]. 1661: Az én szerelmes feleségemnek, édes Vér Judithomnak adassék [TML II, 44]. 1664: Nemzetes Teleki Mihály uramnak, nekem szerelmes uramnak ő kegyelmének adassék [TML III, 43]. 1669: Az én szerelmes feleségemnek, édes kedves Vér Judithomnak adassék [TML IV, 493].

B. 1661: Édes szerelmes lelkem, kedves Feleségem [TML II, 143 Teleki Mihály Veur Judithhoz]. 1662: Édes szerelmes lelkem, kedves elfelejtethetlen szerelmű, gyönyörűséges, édes Feleségem [i.h. 225 ua. ua-hoz]. 1771: Zerelmes Bizoth wraim es ennekem zomzed Baratim [Magyaró MT; BesztLt 3510 Paulus Banfi de mogyoro a beszt-i főbíróhoz és esküdtársaihoz].

7. hazára von.; referitor la patrie; die Heimat, das Vaterland betr. 1621: Gellyén Imre uram ... viselte az kolozsvári bíróságot 14 esztendeig sok háborúságos időkben, az ki maga jóvát is nem szánta az szerelmes hazája mellett [Kv; KvE 151 SB].

8. vall 1763: Nyugossa meg az Isten lelkét az örökkévaló mennyei dicsőségben s adjon őfelsége sok ilyen istenfélő, kegyes, jó cselekedetekben s az Isten dicsőségében s anya-

szentegyháza dolgainak előmenetelében gyönyörködő patronusokat, szerelmes fiáért. Amen [RettE 150].

II. *fn* 1. tbsz-ban; la plural; in Plural: szerettei, hozzátartozói; persoanele care sînt dragi cuiva; meine/seine/usw. Lieben, Geliebte. XVII. sz. m. f.: akarék ez írásommal Nagyságodnak udvarolnom; kényszerítve erre az boldog emlékeztető gróf méltóságos Thököly István uramhoz ő nagyságához viselt affectióm is, kinek és hasonlóul szerelmesinek is adósnak ismerem magamat [TML V, 425 Teleki Mihály Rottal Jánoshoz]. 1660: áldja meg az Isten Kegyelmedet minden kívánsági szerént való sok jókkal, jó egészséggel ez új esztendőnek minden részeiben szerelmével együtt [TML I, 490 Bornemisza Anna Teleki Mihályhoz]. 1678: Örömmel értem szerelmesséval együtt jó egészségben való lételét [TML VIII, 69 Kapi György ua-hoz]. 1680: Péter János uram ... kegyelmes urunk és asszonyunk s ő nagyságok méltóságos szerelmei igaz hűségére tökéletes hazafiúságára ... mi előttünk erőss hittel meg esküvék [Gyf; CsVh 69]. 1686: En Buczi Kozma ... tartozom ő kglmenek és szerelmesinek, vagy successorinak Legatariusinak ... hasonló io pénzül megh adnom² [Mv; MbK 60. — ²A tartozást]. 1710 k.: Ne engedd, édes Atyánk, hogy gonoszra vessük nyelvünket, elménket, kezünket, ne nehezítsük avval is a te súlyos kezedet magunkon, házunkon vagy szerelmeseinken [BIm. 1014]. 1790: hogy Ngdot, a kedves drága Grófné Aszszonyunkat 's jó Gazda-Aszszony(un)k(a)t, ugy a' Ngtok Mlgs Uri Szerelmeseiket ... kívánatos állapotb(an) tisztelhessem, tökéletes szível kívánom [Nsz; TL. Málnási László ref. főkonz. pap lev.].

2. egymást szeretők; persoanele care se iubesc; Lieben-de, Verliebte. 1836: (A raboskodásban) mind ketten Szerelmek edgy helyt voltak, és reájok való nézt nem volt bűntetés [KLev. 7].

szerelmeskedés szerelmi enyelgés; giugiuleală, dezmier-dare; Liebelei. 1614: akkor mikor az feyedelem) Dengeleghinehez Jart zolgaia voltam lattam elege szerelmeskedéseket, czyokolgatásokat es eolelgeteseket vigan valo lakasokat [Medgyes; VLT 53/5267 Dem. Tarkany (50) serv. Catharinae Teoreok vall.]. 1625: Inczie Istuane ... mondotta hogy oklandy Mihaly ... Ital keozbe az kit ne(m) illet volna megh cziokolta Eőreomeőst okot adott volna az szerelmeskedesre [Bözdő U; UszT 89a]. 1642: Én soha semmi feslett erkölcsöt nem láttam, sem hallattam Szőcs Miklósnéhoz; sem Kapusi Istvánnal, sem egyebekkel való szerelmeskedését nem láttam [Mv; MvLt 291. 349b–391a átírásban]. 1662: Az levelek pecsételésében hogy változás esett bizony nem az szerelmeskedés hozta [TML II, 275 Kemény Simon Teleki Mihályhoz].

Szk: *rájut a ~*. 1614: Hegedws Mihalytol penigh azt hallottam hogy egykor rea Jutuan Bathori Gaborra az zerelemkedes akarya volth az feoldre niomni uetekre Dengeleginet minden emberek lattara [Nsz; VLT 53/5267 G. Virginas de Ratisbona (25) vall.].

szerelmeskedik 1. szerelmével enyeleg; a se giugiuli, a se dezmierda; flirten. 1633: Annok oda hiuatta Azzoniot ott eőttek, jttak, lakoztak s szerelmeskettek [Mv; MvLt 290. 121]. 1689: Láttam hogy Mihály Deak Ur(am) Felesége, és Radul Zgie egy mást Csokolgatták, szerelmeskedvén [Herszény F; BK. Herszényi Minya Muntyánul (45) zs vall.]. 1737: Draban Kata á strása mesterrel egjűtt szerelmeskedtenek csokolódtanak [Szásznyíres SzD; Ks 27/

XVI]. 1738: Galacson² ... kivel latta az tanu szerelmeskedni csokolodni vagy paraznalkodni ...? [Doboka; WLT vk. — ²BN]. 1749: majd minden estve eljött a' Leányhoz fazakas Vaszi, szerelmeskedte(ne)k s tsokolodta(na)k egjűtt [Szásznyíres SzD; Ks]. 1761: Ferentz Lőrintzet láttam Molnár Jánosnál² de soha sem szerelmeskedtek edgyűtt, hanem inkább veszekedtek [Szászsztván KK; BK. — ²Tollhibba Jánosnénál h.]. 1796: láttam már régetskén, hogy Lakadalmi alkalmatossággal egy Kamarában edgyűtt ittak szerelmeskedtek [Kv; AggmLt D. 15]. 1814: a' mult Téli farsangi alkalmatossággal a' nállam tartott Kazinokban egybe jöttek², edgyűtt szerelmeskedtek, de nem illetlenül [Ne; Tsb 12. — ²A gróf és a leány].

2. szeretkezik; a se drágosti, a întreţine/a avea relaţii de dragoste; buhlen, Liebesbeziehung, liebeln. 1614: Tudom bizonyoson hogy eleggē zerelemkedett az feyedelem Bathori Gabor eyel es nappal Jmrephi Janosnewal [Nsz; VLT 53/5267 G. Virginas (25) de Ratisbona vall.]. 1680: Beres Mihaly diuortialtatni kiva(n) feleségetől, Kis Ersebettől his de causis ... mert massal hált szerelmeskedett [SzJk 150]. 1759: Néhai Alb Tyiron életében egy F. Fentősi Menyecskét szeretvén ezen Csegellj földre jártanak ki szerelmeskedni [F.fentős Szt; TL. Buttyán Petre (66) ns vall.]. 1794: midőn gyakran az Grófné Agyban le ereszkedett; Csemátoni Ur réa ereszkedett és ugy kívántak szerelmeskedni [Korunka MT; Told. 42/12].

szerelmes szeretett, drága; iubit(ă), drag(ă); vielge-liebt(e), liebste. 1710 k.: Mint szakasztának el engemet ... szerelmes feleségemtől s gyermekimtől, kik a szomszéd utcában keseregnek, de egymás felől meghalhatnánk, amint előba szerelmes elsősülőttem halála és annak nem tudása [BIm. 1000].

szerelmeskedik szerelmeskedik; a se drágosti; (einander) liebhaben. 1755: akkor estveis szopták nyalták egymást² ... tsokolodtak, szerelmeskedtek [Udvarfva MT; Berz. 11. 85/5. — ²Holló Andrásné és Tétsi József].

szerelmi de dragoste; Liebes-, Amorös. Szk: ~ *viszony*. 1854: A csinos patvarista², szorgalmas tanulás helyett, csakhamar szerelmi viszonyt kötö ügyvéde szép szedülő leányával [Újfe 17. — ²Az emlékiró édesapja, Újfalvi Samu].

szerelmű vmilyen szerelmet adó/nyújtó; care oferă o anumită dragoste; von ...-er Liebe. 1662: Édes szerelmes lelkem, kedves elfelejthetetlen szerelmű, gyönyörűséges, édes Feleségem [TML II, 225 Teleki Mihály Veér Judithoz].

szerencse 1. sorsalakító, véletlen(nek látszó) esemény, körülmény(ek sora); noroc; Glück, Geschick, Schicksal, Los. 1619: Elhittem, hogy azmint egyéb országoknak igazgatására nézendő derék dolgok, úgy az mi mostani szerencsénk és indulatunk ... eltitkolva a Fényes Portán Nagyságotól nincsen [BTN² 338]. 1653: a nemesség is ide szárnyallik, alá sugorodik és itt él hal velünk, és minden szerencsénket magával közli [ETA I, 77–8 NSZ]. 1661: magamat is Isten után devoveáltam tökéletességgel az ő felsége szolgálatjára ... feleségemet, javaimat, gyermekemet, váraimat, egyszóval fejedelemséget és minden szerencsénket devoveáltam az ő felsége protectiójában [TML II, 153 Ke-

mény János Teleki Mihályhoz]. 1662: Nem irigylem bokros szerencséd (: ha azok :) fejedelem uramnak | ahol az országok várat tartani akartak volna, azok ... úgy megerősíthettek, hogy azok által, akármilyen szerencsében is bátorosan állhatnak vala [SKr 472, 622]. 1663: Mikola urat valami örmények lopták ki háromezer tallérért, az kik most is itt mellette vagynak; rettenetes szerencsén hozták el [TML II, 417–8 Ébeni Miklós Teleki Mihályhoz] | Én már, édes Apám uram ... magam kicsiny szerencsém az ő nagyságokéhoz kötöttem [i.h. 475–6 Teleki Mihály Gillány Gergelyhez] | félek az erdélyi had is megindul, ha az szerencse nem változik [i.h. 636 Bánffy Dienes Teleki Mihályhoz].

Szk: ~ *dolga*. 1653: Így veszté a nagy kapitány avagy ugyan a fő generális ember magát ... semminek állítván ellenségét, avagy hogy úgy mondjam, a szerencse dolgát, avagy a „kitudját” [ETA I, 124 NSz] * ~ *forgása*. 1662: fegyvernek és belső köztünk való hadakozásnak zörgési és csattogási közt a szerencsének elegyes forgásával, megbúlván és ... dühösségre fordulván az idegen nemzet, láthatad volna fenyték nélkül való kegyetlen ... ellenséget a keresztények közt [SKr 103] * ~ *ben/-n forog*. 1657: az Urísten jó kimenetelt ada azon utunknak is, noha nagy szerencséken forogva | mely próba hatalmas vakmerő szerencsén forog vala, mert ha az jég leszakad vala, valamennyi népem ... mind odaveszett volna [KemÖn. 65, 196]. 1666: Ilyen rosszúl lesz vege dolgunknak, mely dologban fáradtam öt esztendőig s oly szerencséken forogtam hogy ha az Isten nem lett volna rendkívül velem, el is vesztém volna [AMN 92] * ~ *re veti életét/fejét*. 1600: Forrás János Dezmery Mikola Vram Jobbagia ... vall ... egy néhány vttal megh kergettek eeket az hajduk mindazatal eok zerenchere veten feyeket vgy haytottak Dezmeryben azokat az Juhokat [Kv; Tjk VI/1. 594]. 1608: Kauassay Chye Gergely ... sok karuallassj után, egy nihanszor eletis szerenczere vetette [Szentbenedek SzD; Ks 26. IX. 4] * ~ *megfordul* a ~. 1710: Hallottam Vajda Lászlótól, beszéltette, mikor megértének a ministerek a török intencióját Bécs ellen sokan mondták neki: „Vajda uram, valamikor az őfelsége provinciái megégetnek, mindenkor Erdélyből támadott az a tűz, amint most is látják. De elhitessétek magatokkal, ha megfordul a szerencse, s kézzre vehetjük Erdélyt, bizony megtanítunk benneteket!” [CsH 169. — *1683-ra von felj.].

Sz. *valahol* a ~, *nem messze a szerencsétlenség is*. 1678–1683: valahol azért a szerencse hidgied bizonnyal nem messze az szerencsétlenség [Ks Kormis Gáspár kezével].

2. *balszerencse*; *nenoroc*, *ghinion*; *Mißgeschick*, *Un-glück*. 1657: az ellenség ... csak véletlenül bökkénné az miéinkre ... noha háromszor, négyszer annyi is volt az, török, igen megveretén ... Ez másodszori szerencse az szalontai után felette igen ellankasztá szívé az pogányságnak [KemÖn. 179]. 1664: Az Zrínyi uram szerencsét, tudom, kegyelmel hallotta [TML III, 52 Kászonyi Márton Teleki Mihályhoz]. — „Zrínyi Miklós tragikus halálára von.]. 1669: bizom kegyelmed jó akaratjában, hogyha egészsége szenved, ide rugaszkodnék ... De mindazonáltal ha az én szerencsém azt is eltagadná tőlem, kérem ... kegyelmedet, írása által ne nehezítené instruálni, mi cselekedendő legyenek? [TML IV, 513 Mikes Kelemen ua-hoz]. 1773: Az örmény első szóval ígér tized, amaz oda is adja, de azt mondja az örmény: „Ládd-é, ha a 12 forintból el nem engedtl volna, azt is megadtam volna” ... Ilyen a szerencse [RettE 296].

Szk: *gonosz* ~. 1587: ezféle Iffiusagnak ideye, Elmeie es Allapattia ighen romlando, iteleti gondwisselese eretlen, es sok gonoz zerenchekre lehet Alkolmatossaga [Kv; KvLt Vegyes III. 65]. 1653: A harczról másfél száz kozák fogott volt a Mezőség felé, hogy azon menjen Lengyelországra. De a gonosz szerencse azt nekik nem engedte, mert a vásárhelyi hadra találtak ... és azok mind levágták őket [ETA I, 57 NSz]. 1704: a fejedelemasszony Kölesérit az úrhoz felküldé, izenvén, hogy ismeri olyan igaz hívének az urat lenni őfelségének, hogy valamint gonosz szerencsén az őfelsége fegyverének búsul, úgy boldogulásán örvendez [WIN I, 216–7] * *pokol* ~. 1573: Feyer Iános Zwky Benedekne lobagia, Azt vallia hogi mykor Abram ely futot volna az Kalmar Lazlo lwhay Melle Eo hazához Ment volt, Es ott Bezellette hogi mineme pokol zerenche leot Rayta hogi az föld le zaka<it> egi vagi ket lwh alatt, Es az Teobies Mind vtanna Menten<ek> ... oth holtak meg [Kv; Tjk III/3. 217] * *rossz* ~. 1773: Bánffy Györgynek volt ... egy Dénes nevű testvére ... de az is ifjúkorában elholt ... nagyapjának Bánffy Dénesnek fejét vették a bethleni várbán ... Mely szerént el lehet mondani, hogy a Bánffy familiában a Déneseknek rossz szerencséjük volt [RettE 295]. 1791: Az Pujka fiakhoz az idén rossz szerente volt mert még mikor költöttek fele is nyomorék volt [Szilágycseh; IB. Fogarasi István lev.] * *veszedelmes* ~. 1653: Mennyi fáradtsággal jártunk, penig és veszedelmes szerencséken abban az útbán, rendel ide nem írom, mert az igen sok lenne [ETA I, 128 NSz].

3. kedvezően ható, jóra fordító körülmény(ek) sora; *noroc*, *concur*s de *imprejurări* *favorabile*; *Glücksfall*, *Glück*, *glücklicher Umstand*. 1574: Kalara Kwpa Iánosne Azt vallia hogi ... egi lean leot oda, es Syrwan panazolkodik volt hogi Im az twdo (!) hires kwrwa Serenchen vezteo chiakne(m) Meg Eonek ez estwe [Kv; Tjk III/3. 362a]. 1598: mind 9 felsiginek mind az zeginy hazanak Zolghassanak, ha az uristen 9 felsigit zerenchejeket ilteti [BálIt 51 Kowachocz János nyil.]. 1619: Mehmet pasa ... az Felsőged szerencsénél — előmenetelinek örül és azon igyekezik [BTN² 383–4]. 1662: A szerencsének első tekintetében, mosolygásában való nagy magahitts és bizodalom ... illy kárt tett vala | a mieinknek ... szép szerencséjük s nagy nyereségek csak igen kevés kárral lőtt vala [SKr 79–80, 413]. 1664: megromlott szegény hazánk kíváncsabb szerencséjével alkalmaztatódjék szoros ügyünkbeli nagy reménységünk [TML III, 340 a fej. Teleki Mihályhoz]. 1678: nekik örömet szolgálók s reájok gondot viselek, mint a kikkel annyi esztendőktől fogva mind szerencsém s mind szerencsétlenségem együvé volt kötötte [TML VIII, 153 Wesselényi Pál ua-hoz]. 1671: Akamám ha az szerencse követne [TML V, 648 Bánffy Dienes ua-hoz]. 1678/1683: mindenkor szokot dologh az hogi ... az szerencse igen belső s kedves embereket emel, s, giakorta alacson nembőlis [Ks Kormis Gáspár kezével]. 1704: Az urak ma írtanak az generál után, aggratulálván szerencséjének [WIN I, 219]. 1710: Petneházinak sem esék szerencséjire a vitézség [CsH 195. — 1686-ra von. felj.]. 1796: a' ki Nyeden tanálja szerencsédjé annak hagyom fel Majoromat [Kop-pánd AF; DobLev. IV/760. 3]. 1846: Erdőpásztorok eskü formájok ... és ha mindezek ellen cselekedni törekednék; kívánom, hogy a Mindenható világi vagyonomba, gazdaságomba szerencsét, sem ezen, sem a másvilágon boldogságot és lelki nyugodalmat ne engedjen [Zalán Hsz; RSZF 121].

Szk: *~(jé) kíván(ja)*. 1664: Kegyelmed bizvást assecurálja ő nagyságát, hogy bizony oly hű szolgálja vagyok ő nagyságának és úgy kívánom szerencsédét, életit, becsületit, mint szintén az magam természet szerént való uramnak [TML III, 39 Kászony Márton Teleki Mihályhoz]. 1891: sok szeretettel gondolkunk magukra és sok szerencsét kívánunk a fiukban [PLEV. 157 Petelei István Ferenczi Zoltánhoz] * *~je van*. 1740: az vadászokkal hat het derek hajtásokat tettünk de megis szerencsenk nem volt [Kercsesora F; TKI Mohai Mózes Teleki Ádámhoz]. 1765: két vékányi köznek való buzánkat fel önttettem, azt pedig mihellyen az Malomba érkeztem allyon szerentsém volt hogy mingyárast fel önttettem [Záh TA; Mk V. VII/19 Boka Nyisztor (46) jb vall.] * *~je lesz/van vmihez/vmivel*. 1667: Ugyan szerencsém vagyon az tiszt viseléshez, mert udvarnál is mindenkor az sulyán vagyok az dolognak [TML IV, 74–5. Nalácsi István Teleki Mihályhoz]. 1741: a' Porondokhoz ritkán szokott szerencséje lenni a' Nms Városnak, az árvizek(ne)k insolentiajok miatt [Dés; Jk 553b]. 1817 k.: Getzi Martzi ... a' Levellet, s' egy pár Tipot ... a földhez verte, 's el szaladott, 's tsak azzal volt találám szerentséje, hogy én a' mezőn voltam [Héderfája KK; IB. Ütő Bálint tt lev.] * *~t próbál*. 1630: szerencsét próbálnak, hogy fejedelmet csinálnak Erdélyben [BTN² 430]. 1653: A város népében volt ugyan a ki szerencsét próbált, itthon lézengett ... és az hajdukkal együtt is volt némelyik néha [ETA I, 72 NSz] * *adjon Isten ~t vmihez*. 1659: édes Öcsém uram, küldtem Kegyelmednek egy gyűrűt csak ajándékon, adjon Isten szerencsét Kegyelmednek hozzá [TML I, 369 Árva Bornemisza Kata Teleki Mihályhoz]. 1764: kérde a gróf a kancákat, s azt felelém, hogy én vettem meg ... Arra azt mondá: „Adjon Isten szerencsét kegyelmednek hozzá ...” [RettE 172] * *Isten jó ~ben/~vel tartja (meg) vkit*. 1567: io zerencheben es egisegben tarchon [Kisszöllös KK; ÁLT 344]. 1571: Isten tarchia meg két minden Jo szerencsiewel Nagi sok esztendeiglen [Somkerék SzD; BesztL 9 Vas Georg, es gerendy martha Nehay Erdelj Miklosne szech Gaspar beszt-i bíróhoz]. 1577: Isten tarchia meg nagisagodat ... minden Jo szerenczieuel nagi sok esztendeig boldogul [UszT] * *Isten sok (jó) ~vel látogassa*. 1643: Sok jo szerenczekel latthogassa Isten K(egyelm)e(d)e(t) kedues haza nepeul es m(in)den io akaroaiul etc [Sófva BN; BesztL Petrus Gauay Andreas Vegh beszt-i bíróhoz]. 1656: Sok jó szerencsékkal, éles fegyverekkel, lovakkal s jó paripákkal, édesgető eszközökkel látogassa Isten kegyelmed fejét, kívánom [TML I, 38–9 Palásthy György Teleki Mihályhoz]. 1662: Az én Istenem ez világon is sok szerencsékkal látogasson érette [TML II, 240 Teleki Mihály Veér Judithhoz] * *jó és gonosz ~*. 1604/1681: megh tekintvén az mi jambor szolgan(kna)k Szemere Geörgynek hüseges szolgatlatyat, ki minket gyermeksegetül fogvan, mind ez ideiglen, mind jo es gonosz szerencseinkb(en) jámborul ... szolgált ... az mi falunket Kalant ... attuk neki [VhU 243]. 1668: Nádasdi uram Ő nagysága üzente ... hogy oly ligát akar csinálni Magyar és Erdélyország közt, ha úgy fog tetszeni, jó és gonosz szerencséjék együtt legyen [TML IV, 303 Pelci Ferenc Teleki Mihályhoz]. 1672: Kovacsiozi Istvan ... conferált volt ... Nehaj Vitezleő Gazdagh Ferencznek ... hüseges szolgatlatyáért, (: mellyet mind jo és gonosz szerenczéjének idején, békességes és háboru ideokban ... praestalt :) ... ket haz helyyeket [Körtvélyfája MT; Bállt 52] * *(jól/nem) szolgál a ~*. 1619: eddig ennyi vajdák, pasák változásában két pénz ára hasznom nem lehetett, maga bizony én

is valóban ott forganék köztük, de nem szolgál a szerencse [BTN² 253]. 1620: Az Istennek szent akaratjából eddig minden szerencsénk jól szolgált [i.h. 405]. 1657: néha az szegény nemes ember gyermekének is szolgál a szerencse [TML I, 64 Teleki Jánosné Teleki Mihályhoz]. 1776: Kár volt, hogy e világi szerencse neki nem szolgált [RettE 363] * *jó ~je lesz vkinek*. 1735: talán job Szerencséjék lészen ezen az héten ki küldött vadászainnak [Görgény MT; Ks 99 Bornemisza Ignác lev.]. 1759: kérdém: „mit csinál kged szomszédasszony”, mondá „én azt próbálom, ha az sokadalomban jó szerencsém lészen-e vagy sem, ha jo szerencsét mutat, elmenyek” [Bözdö U; Ethn. XXIV, 87]. 1800: mikor a' Ködiektől Erdőt bereltünk előnkbe adták, hogy ha által megyünk az árkon ..., jo szerentsénk lessz [Benedekfva Sz; BFR 58/21 Koszta Irimi (80) col. vall.] * *jó ~jére kér vkit*. 1679: Én Uram kegyelmedet Istenre, jo szerencséjére kérem ... kiérkezvén a kapucsi, ne késsék az kijövetellel [TML VIII, 382 Thököly Imre Teleki Mihályhoz] * *jó ~t kíván vkinek*. 1607: Keuanunk az Jstentől ke(gyel)meteknek ... sok Jo Szerenchieketh megh adatnj [UszT 20/354]. 1659: Az mi penig, édes Öcsém uram, az kegyelmed mátkásulását illeti ... kívánunk az Úr istentől jó szerencsét Kegyelmednek hozzá [TML I, 314 Bornemisza Kata Teleki Mihályhoz].

Sz: *a ~ hátat kezd mutatni vkinek vki dolgai rosszra fordulnak*. 1677: De Kegyelmednek is micsoda securitása vagyon, én nem tudom; de kit Isten távoztasson, ha az szerencse hátat kezd mutatni, tiz annyi ellensége leszen, mint barátja [TML VII, 383 Nemes János Teleki Mihályhoz] * *a ~ maga jár utána vkinek* magától adódnak a kedvező körülmények vkinek. 1669: Most kellene forgódní, mig kezdünk az alkalmazatosság. Úgy látom, az szerencse maga jár utána ő nagyságának, mely ha megfordul, bizony nem érjük el [TML IV, 509 Rosnyai Dávid Teleki Mihályhoz] * *mig a ~ fénylik, sok barátod van, de ha a ~ elfordul, egyedül maradsz*. 1653: itt az egy proverbiumként vehetd eszedbe: „hogy mig a szerencse fénylik, sok barátod vagyon, de ha a szerencse elfordul, egyedül maradsz” [ETA I, 115 NSz].

4. hadi siker; izbűnd/succes in luptă; Waffenglück, Kriegsglück. 1657: Ezen embernek ily dolgát is megtudta az fejedelem: hogy midőn az hadi expeditionnak elein valami progressusát az fejedelemnek értette, akkor szomorkodott, midőn declinált szerencséje az fejedelemnek, akkor nagy öröme volt [KemÖn. 255]. 1678: Lengyelországból jöttön jó az had az többi után. Az francziának sok szerencsédét írják, fele is sok volna [TML VIII, 67 Teleki Mihály Macskási Boldizsárhoz]. 1704: végre ugyan ezeké lott a szerencse, és a kurucok megszabadtanak. Az ellenségben mennyi veszett, még nem tudhatja, de felesen vesztenek [WIN I, 193]. 1710: Hájszler bizván a németek eddig való szerencséjéhez, és más generáloknak példájára vigyázván, kik kevés haddal gyakran nagy török erőt debelláltak vala [CsH 223. — 1690-re von. felj.]. 1711: az austriai háznak a francia ellen való nagj szerencséje meg kezd hanyatlani | Noha penig a vajda halálba kívánja vala a muszka cár szerencsédit a török ellen, ... el nem szakada aperte a töröktől [CsH 459–60, 468].

Szk: *a ~ elpróbáltatik*. 1662: a vezérnek is kedve lévén hozzá ... harcot akar adni ... hogy a szerencse derekasan elpróbáltatnék ... elrendelteték | végre arra kényszerítették, ha embereket a vezérekhez bocsátani, engedni nem akamá, ottan veleik együtt ülne fel, s a szerencse a vezérel

csak próbáltatnék el [SKr 184, 542–3] * *megpróbálja vki -jét/vki a -t elpróbálja/vki -jére próbál*. 1662: könnyű is léssen vala olly jó válogatott ... magyar hadaknak, mint a fejedelméi ... a szerencsét elpróbálni [SKr 444]. 1678: nem késem ismét a hadak közzé menni, kik ... az Tiszán által mentenek s hatalmas császáruk szerencséjére próbálni akarnak [TML VII, 266 Teleki Mihály a váradi pasához]. 1710: Teleki Mihály ... Hajszernek intimálja vala ... hívassa maga mellé a Vaskapunál lévő regimenteket ... próbálna meg a had szerencséjét [CsH 224. — 1690-re von. fel.] * *Isten szolgáltatja a -t vkinek/szolgál a ~ vkinek*. 1653: Báthori Sigmund is az erdélyi haddal kimene Maximilianus mellé és ... a törökkel szembe szállának. És elsőben ugyan jól szolgált a szerencse a keresztényeknek vagy három napon [ETA I, 49 NSz]. 1657: Isten a szerencsét nekünk szolgáltatván, kevés kárunkkal, sok német veszedelmével visszaverők [KemÖn. 235]. 1662: Kiknek a szerencse szolgálni egyelzöben valamivel jobban látatott vala [SKr 526. — "Mihnea vajda seregének]. 1678: ha kegyelmednek fog az szerencse szolgálni, jó lesz az dolog, csak ... ne praecipitálja ... az harcra az hadat [TML VIII, 212 Mikes Kelemen Teleki Mihályhoz].

5. kedvező véletlen; noroc întâmplător; die Gunst des Schicksals. 1619: Az szerencse így hozá, hogy az az csaus ment volt legelsőbbbe is Mehmet pasa uramhoz [BTN² 232]. 1657: beállván egy erdőbe Galgóchoz közel, és táborára nézven az ellenségnek, ... sokáig várakozánk, ha valami szerencse jüne reánk [KemÖn. 75]. 1710: gondolkodjék kegyelmed, s a maga előtt álló szerencsét ne vesse ki a kezéből [CsH 305]. 1722: Az igaz, az szerencse eszt az embert eppe(n) az vitorlaira ültette [KJ. Rétyi Péter lev.]. 1754: Szerentsenkel edj medve köjket fogvan [Etéd U; Pf]. 1790: Tsak az Isten az úti költségre és úti alkalmatosságra Segílylen fel; szerentsém mégis, hogy ... valami 60 forint nállom vagyon [Szásznyires SzD; Ks Lengyel János lev.]. 1823–1830: A volt pedig a szerencse, hogy az harmadik kőműves ... elment volt Medgyesre ... mert ha otthon lett volna ... a kényény lerogyván, őtet szegényt megölte volna [FogE 296]. 1826: A vadászok pedig, akik ilyen szerencsére találának ... mindenkor megkaphassák a megírt jutalmat [Árkos Hsz; RSzF 222].

Szk: ~, ha 1661: Apafi Mihály is ott van. Szerencse, ha őtet nem teszik fejedelmnek [TML II, 197 Teleki Mihály Veér Judithhoz]. 1704: szerencse, ha az Fehérvárra vitendő port és golyóbit is kézbe nem kapják a kurucok [WIN I, 78]. 1823–1830: Oszlán a vendég mond valamit, s azzal a Kellner biztatván, hogy mindjárt — mindjárt uram! —, elmegyen, és szerencse, ha egy fertályórára kaphat az ember valamit [FogE 169] * *vak (a) ~. 1663: ő nagyságok ... két-három nagy ... (inkább az vak szerencse rájuk fűzte : állapotjokat ... feljebb tartó kereső ... embereknek tanácsát inkább követték [TML II, 566–7 Teleki Mihály Bánfi Dieneshez]. 1668: Pelei Ferenczet bár beküldené Hedri Benedekkel együtt kegyelmed, proponáltatnám, ki tudja, vak a szerencse [TML IV, 396 Nalácz István Teleki Mihályhoz].*

6. (kedvező) házassági alkalom/lehetőség; ocazie favorabilă de se căsători; gute Partie, glückliche Ehechance. | kedvező házasság; noroc în căsătorie; günstige Ehre. 1634: ha en szerenczejet nem emem az edes hugomnak, Egy feletlen viragos fedeles Aranyas kupam vagion, aztis az edes hugomnak hagiom [WassLt Czegei Wass János végr.]. 1758: javallom kegyelmednek, hogy vegye el Aczél Salomé, mert igen jó szerencse lenne kegyelmednek [RettE

67]. 1776: A Mlgs Groff Kornis Anna Kis Aszszony ... 18. esztendő. Fő fő nagy rendű Szerentséi voltak az ő Nának [Kóród KK; GyL. Gabr. Martonffi (31) rk káplán vall.]. 1783: maradtak két fia: Mihály és Miklós, két leánya: Kata és Hedviga. Ez ugyan gyermek, de Kati mindennap szerencse várandó [RettE 423]. 1840: már most Susánna Léanyom meg van fosztatva mind Szolgálatjától, mind férjhez mehető Szerentséjétől [Dés; DLt 1268] | (Rosi) ha ... nem akar ... azon nem neki való Urfirol le mondani — Isten légyen véle! a' mely jó szerencsét koholt magának azzal boldoguljon! [Veresegyháza AF; DobLev. V/1236 Dobolyi Sigmund Dobolyi Bálinthoz].

Szk: ~ talál vkit/~je találkozik vkinek. 1592/1594: Mihali kowachi hiti vtan vallia: Andras kowachi akaria vala egikor el adni az hazat ... en intem meghog' el ne adna, ne talam az leaniat ... Jnkab zerenchie talana [Kv; RDL I. 63]. 1641/1642: az mikor az kaptalanban mentenek eő leany vala az eőcze pedig Desffalui Anna Berzi (!) Mihalyne menyeczke vala, mert elebb talalta uala szerencze eőteő az nyenyel [Mihályfa NK; JHb XXII/32]. 1657: miképpen én Ersőkot hagyom, hogy másképpen a ne legyen, hanem úgy, a miképpen én hagyom ... ha szerencséje találkoznak ... az meg nem leszen őt vagy hat esztendeig [TML I, 43–4 Teleki Jánosné Teleki Mihályhoz]. 1659: gyermekimet ... ha pedig ... szerencse találna ... tizen hat esztendőnek előtte atkozot az ki ferhez adgya akar melljketis [Törösvár F; Ks 90 Bornemisza Pál végr.]. * *az (Úr)isten vki -jét adja/kimutatja*. 1569: mykor az isten szerenczeyekett agya Kata aszonnak es anna aszonnak egyenlő keppen tartoznak ky alkottny [Hidvég Hsz; HSzJP]. 1780: mig az Ur Isten három kedves Leányimnak Szerentseket ki mutatya és hadjon állapotban lésznek [Mv; Told. 27] * *(az) (Úr)isten -t parancsol vkinek*. 1549/1752: mikor az Ur Isten szerencsét porontsol néki" házassítsak főképpen ki a Gyergjai lako Házból ... valo Marháiaból [LLt. — "A leányak]. 1570: Verna (!) Taligas Ianosne Erzebet Dabo Thamasne ... valyak hogy ... More Ambrus Jgerte Magat hogy mykor Isten Zerenchet paranchol az azonnak Minden Zegithsegl az lenny [Kv; Tjk III/2. 69]. 1641/1642: en haiadon leany ualek, de az eőcze(m) konty alatt uala Berzi Mihaly ur(am)mal ... mivel Isten neki nallamal elebb poroncztolt uala szerenczt [Mihályfa NK; JHb XXII/37 Susanna Desffalui ns Michaelis Thar de Mihályfalua cons. (22) vall.]. 1751: az én Pártámról valo orientalis Gyöngyömet adtam kedves Atyámfianak Sombori Sofia Aszszonyom(na)k viselni mig I(sten) szerentsét enged és parantsol eo kgl(ne)k is [Szászvezzöd NK; Somb. I].

7. birt. szr-os és hatr-os alakban; cu suffix posesiv și adverbial; mit pers. u. adv. Possessiv suffix.: vki/vmi boldogulására/javára; spre fericire cuiva, spre binele cuiva/ceva; zum Wohl von jmdm/etw. 1602: Az Ispanok vegienek 16 eokreot az Varas zamara es zerencheieire [Kv; TanJk I/1. 417]. 1667: Kérem is Istenemet, sok ilyen szegény legények szerencséjére nyujtsa kegyelmed életét [TML IV, 166 Rosnyay Dávid Teleki Mihályhoz]. 1670: En is éretted örökké az Istennek azon könyörgöttem s könyörgök, hogy nem az boldogok, hanem az szegény árvák ... s szűkölködők szerencséjére éltesen [TML V, 118 Teleki Jánosné ua-hoz]. 1677: én reméllem, nem veszedelmére, hanem az magyar nemzet szerencséjére viszi ő felsége kegyelmedet oda [TML VII, 395 Székely László ua-hoz]. 1679: Isten ... őcsém asszonyt is megszabadítván, életét megtartá kegyelmed s az szegény gyermekek szeren-

cséjére [TML VIII, 447 Bornemisza Anna ua-hoz]. 1704: Jusson eszkebe kegyelmeteknek ... hogy kegyelmek is, mint szintén én, pennája, nyelve és szerencséjére nézve olyan eleshető ember [WIN I, 176]. 1710 k.: Az asszony ... szívesen örült szegény árva atyafiának szerencsén [BÖN. 752]. 1727: tsak Isten á Mlgs Groff Urat sok jo igyekezeti Ifjak szerentsejere ... hoszszu étellel meg aldja [Ne; TL. Beregszászi Moyses Teleki Palhoz].

8. udv kif-ben; in formule de politetă; in Höflichkeitsformeln. 1721: remélvén szerencsémét az Mlgs Groff Urral tanálkozhatom [Gyf; Ks 95]. 1735: Nem lehetvén Szerencsén az egyedül való hushagyáshoz, Szerencsénk leszen hűsvételkor Ngdot reverálhatunk [Görgény MT; Ks 99 Bornemisza Ignác lev.]. 1804: Addigis pedig míg mentől hamarabb lehetne szerentsém Ngstokot tisztelni ... maradok Mlgs Grof és Camerarius Úr Nagyságodnak tisztelő hiv alázatos Szolgája [Cserefa U; IB. Szilágyi Elek gr. Toldalagi Lászlóhoz]. 1816: el mentem Kövenden^a Elsőbennis Tekintetes Gál Sigmund Urhoz és Szemelyesen tisztelnem lévén Szerentsém alázatosan jelentem minemű Processusba küldtettem az Urhoz [Asz; Borb. II. — *TA]. 1840: minden azon tárgyakba — melyekbe tsak szolgálai szerentsém lehetett ... meg tettem s ezutánis meg tenni ... fő iparomnak esmérndem [Dés; DLt 343].

Szk: *~jének tarti vmit*. 1729: bizony szerencsémnek tartom, ha ... valamiben tudnék az Asz(szonyo)m(na)k szolgálni [Somlyó Cs; ApLt gr. Haller János gr. Kálnoki Borbárhoz]. 1758: Gyekebe leg első szerentsémnek fogom tartani Ngod(na)k Udvarlani [Mv; Ks 8. XXII Medve Mihály lev.]. 1820: Ezen tárgyban pedig ha továbbatis méltoztatik Excellentiád porontsolni, Szolgáltatomot leg nagyob szerentsémnek tartom [A.rákos TA; JHb 48 Ferentzi Mihály Jósika Jánoshoz] * *~je van vmihez/vmit tenni*. 1740: az Szabadost uj Levéllel be küldöttem ... de nem volt Szerencsem hogj Mlgs G(róf) Ur(am)at az Szabados ben érje [Árpás F; TKI Mohai Mózes Teleki Ádámhoz]. 1755: vagyon szerencsém gyakorta eo Ngokot pusztás szállasomon látni [Nsz; Ks 96 Baló Antal lev.]. 1768: reméllem hogj ... Edes Anyai kezeit Csokolni leszen nekemis szerentsém [Záh TA; DobLev. II/387]. 1861: Giza ... készűl egy szép népdalal megtisztelni ... Bátyám mihent szerentséknk lesz [M.köblös SzD; BetLt 4].

9. szk-ban; in constructii; in Wortkonstruktionen: *törvény ~je* törvény kockázata; riscul sentinței; das Spiel des Gesetzes, das Wagnis der Rechtsprechung. 1759: ne(m) la-czyk alkonak eo kegmeknek hogj az teorwennek zerenchyeiet es byzontalan ky menetet kellie(n) Reank vamy [Kv; TanJk V/3. 201b] * *vkinek ~jében/~jén/~jére (lesz)/(van)* vkinek a kockázatában/kockázatán/kockázatára; a fi spre riscul cuiva; auf jmds Risiko. 1589/XVII. sz. eleje: Az mi nezi penigh az Faragot köueket ... az keömiues mester ugi vonnia fel, ugy tegie es helyhesztesse helliere hogj eö szerenczeibe leszen ha töríkis eö kára, ha bekeuel heli-heszthetety, eö io szerenczeie [Kv; KömCART. 18–9]. 1602: Az Birak Wraim mondotta törüennyet ... eucl job-bittyák meg: hogj az ket peres el meny(e)n az Marhaert és egyenlő költséggel járjanak : Az marhat el hozzak az Alpe-res Zerenczeien [Kv; TjK VI/1. 583 Caspar Helthy not. kezével]. 1604: az eökeör maradoth az föl peörös kezenel, Az alat az kaborlok el vittek miert az fölpeores kezenel wolt az kj fel váltotta volt öörköreth eo Zerenczeiere wolt es ha el wittek az hatalmasok el kel Zenuednj senkin nem kereshej [UstZ 18/165].

10. birtokra, jószágra von.; referitor la bunuri, proprietăți; ein Gut, Besitzstück betreffend. 1675: Vesselényi Pálnak irtam vala. Menti magát ... Kornis uram embereit contentáltatta, kegyelmed jószágában kárt nem tettek, valamint informálták kegyelmedet. Ugy látom, az szerencséhez addig biztatták, hogy ragaszkodjék, majd az földhöz ragad [TML VII, 23 Béli Pál Teleki Mihályhoz].

Sz. *~jét nem tartja (vmihez)*. 1573: Zeki Pal es Bako Andras hitek vtan valliak ... Mikor Illemodon Nem alhatnak, Mond gal No Im en Tudománt tezek: kegek Eleot hogi En ez may Naptwl fogwa semmy zerenceyet Nem tartom sem Baromnak se(m) egebnek semmy keozet-met hozza nem awatom, Mond vince Nem lehet az hogj te el aly melleole, Mert te az felere velem tars vagi [Kv; TjK III/3. 122]. 1672: Szintén tegnap küldék pénzt utánnok, mivel több(bet?) kértek, az kivel fizessenek. Édes Bátyám uram, kérem kegyelmedet siettesse Kegyelmed öket, mivel nem féltem addig, míg ott lesz kegyelmed, de azután nem tartom szerencsét [TML VI, 329 Bornemisza Anna Teleki Mihályhoz] * *~jét vitatja* birtokáért, jószágáért pereskedik. 1763: Meg tudja, miképen szomszéd Falujában Bosban a' Bodom János Sessioihoz Désen laknának némelly Praetendens Atyafiak, s nyomban Contractussal gondolkodik s szerencsét vitatja [Mv; Told. 33/26] * *egy ~n vannak*. 1591 k.: Megh esmerzik a' bizonsagh vallasabol, hogi amikor ver birsagban fizetet az Actor a' Tiznek akkor egi szerenchie(n) voltak az Actor es Incta, Az vtan leot oztosz [UstZ].

szerencse fia nagyon szerencsés ember; om foarte norocos; Glückskind. 1773: Az ítélőmester Türi László is megholt forró nyavalyában. Ez derék ember volt; de szerencse fia ... az enyedi collegiomnak udvarbírája volt. Szerencse fia és annak idejében nagy flegmájú [RettE 295].

szerencséjű szk-ban; in constructii; in Wortkonstruktionen: *nagy ~ szerencsés; (foarte) norocos; glücklich, viel Glück genossen*. 1761: Somai Sándor úr mindeddig igen nagy szerencséjű ember volt [RettE 123].

szerencse kereke a szerencse forgandóságát jelképező kerék-ábra; roata norocului; Glücksrad. 1582: Ez Kassay Kalmar Thamasne Barbara azzon ... veon egy keonyweth eleo ... Es kepek valanak Irwa benne, hol kiraly kepe, hol eordeog kep, hol zerenchye kereke, es kileomb kwleomb fele kepek [Kv; TjK IV/1. 106].

szerencsekívánás urare de bine; Glückwunsch. 1662: a főgenerális Kornis Zsigmondot is több utána való urakkal, tisztviselőkkel ... jó szerencsekívánások és minden kegyelmességének ígéretivel ... elbocsátván ... megtért vala [SKr 186–7].

szerencsétlet 1. szerencsét kíván; a dori cuiva mult noroc in ceva; jmdm Glück wünschen. | gratulál; a gratula/fe-llicita; jm zu etw. gratulieren. 1602: az Templumban ... az valaztot plebanos vramat Pal Vramat ... biro Vram Tanach es varos kepeben keozeonte megh Alda, es zerenchyletete, publicuian az valaztastis az papy rend, és az egez varos nepe eleott [Kv; TanJk I/1. 404]. 1677: Kegyelmed is micsoda haddal megyen? csak a magyarországiakkal? Bizony nem szerencsétletem Kegyelmedet velek [TML VII, 383–4 Nemes János Teleki Mihályhoz]. 1704: Én magam pedig

ma voltam az innepet szerencsélteni az úrnál, Apor uram-nál | Ugyan ma voltam Keresztési uram látogatására és az új polgármestert is ugyanott szerencséltettem [WIN I, 92, 200]. 1705: Minthogy a general neve Johannes Ludovicus, azért engem felküldé az úr, hogy szerencséltessem a generálist a maga napján [i.h. 458]. 1857: A közelgő Innepeket minnyájokra nézve szerencséltejtük [Kv; DE 2].

Szk: *vki útját ~i*. 1669: Úgy vagyon, hogy urunk ő nagysága szerencsélteni útamat, de annál egyéb instructiom nekem nem volt [TML IV, 517 Mikes Kelemen Teleki Mihályhoz]. 1672: értvén a Kegyelmed leveléből, hogy Isten esmét Kegyelmedet holnapután megindítja, Isten ő felsége Kegyelmed útját szerencséltesse, boldogítsa [TML VI, 338 Bornemisza Anna ua-hoz].

2. szk-ban; in constructi; in Wortkonstruktionen: *Isten ~ vkit/vmit* Isten szerencsében részesít vkit/vminek szerencsés kimenetelét adja; Domnul să-i dea toate cele bune; Gott führt etw. zu einem guten/glücklichem Ende. 1642: Isten kgmedet kedves io egességgel latogassa szerenczyeltesse [Sófva BN; BesztLt Petrus Gauay a beszt-i főbíróhoz]. 1660: Isten áldjon meg minden jókkal, Teleki Mihály ... Ím értem, hogy Isten eddigi dolgaitokat szerencsélte [TML I, 583 Teleki Jánosné Teleki Mihályhoz]. 1664: Isten ő felsége hadait szerencséltesse és a kereszténység között lett békességet ... tartsa meg [TML III, 83 Teleki Mihály Kászonyi Mártonhoz]. 1667: Az kis grófcskát az vármegyének praesentáltam előbbeni kegyelmes collatioja szerint ő nagyságának, ki is Kegyelmedet substituíta locumtenének, kiből Isten szerencséltesse Kegyelmedet [TML IV, 227 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. 1730: Küldöttem az Ifjú Ur Számára ket szép őszi Sajtot, kívánom Istenemmel szerencséltesse az M: Ifjú Urat bekevel valo el költesével [TKI Mohai Mózes Teleki Ádámhoz]. 1823–1830: Szűnőnlen csak imádkoztam magamban, hogy az Isten szerencséltesen házasságomban [FogE 301].

3. szerencsét hoz; a aduce noroc; bringt Glück. 1823–1830: Az 1795-ik esztendő reám nézve nyomorultul lépék be, de csakhamar jobbra fordult és szerencséltetett [FogE 133].

4. házasságot ajánl, megkér; a noroci/ferici/onora pe cineva prin cerere în căsătorie; die Ehe antragen. 1598: Balassy Palne orsolia azzony ... vallja ... Balassy Ambrustól hallottam hogy mondotta hogy Zabo Georgyel egyeott kerthek megh az leanth Ersebetet Zabo Georginek ... Amikoron Zerenchyeltettek velle tiztessegesen megh keozeonte semmj tagadast nem teott [Kv; TJK V/1. 238]. 1667: Én, látja Isten szintén beléfáradok s sokáig nem is szerencséltem bizantalanul az egy fiamat, hanem ha mégis késik a választétel, Isten s az üdő megtanit, mint cselekedjem [TML IV, 171–2 Lónyai Anna Teleki Mihályhoz]. — "Tökölly Istántól várt választ, ha hajlandó-e leányát a Lónyai Anna fiának, Wesselényi Pálnak nőül adni].

5. vmit a véletlenre bíz/kockáztat, veszélyeztet; a risca/periclitata; aufs Spiel setzen, riskieren. 1662: De némellyek ... Csak Debrecen városába is sokak, a hadnak bizonytalan kimenetelivel nem szerencséltejtven dolgokat, javokat s marhájokat is elszállították vala" [SKR 536. — "1660-ban a II. Rákóczi György ellen Szejdi pasa vezérsege alatt felvonuló török seregek elől]. 1663: Az mi az kegyelmed Bányán levő egyetmásit illeti, nekem tetszenék, ha csak ide hozná is kegyelmed avagy Kővárban; bizony én amott nem szerencsélteném, kitudja, az németek is mit újítok? [TML II, 413–4 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. 1672: Im sze-

gény romlot Erdélt is mibe ejtik vala ő kegyelmek; de magokot is oly vakmerőül, sőt egész magyar hazájokot szerencsélteni [TML VI, 163 ua. ua-hoz]. 1677: Az mint itt mind két félnek követi beszélének ... készebbek a franczia pénz nélkül ellenni, mint sem a töröknél szerencsélteni dolgokat [TML VII, 423 Teleki Mihály Baló Lászlóhoz]. 1678: Mit nem csinál Tökölly Imre ... kijött érettek, életét szerencsélteni, fut, fárad, pénzét ezerekkel költi [TML VIII, 151 ua. Absalon Dánielhez].

Szk: *~i magát*. 1657: az palatinus, Esterházy Miklós, nem is igen barátja az fejedelemnek, azt intimálja vala, cedáljon és ne szerencséltesse magát, maradékit s az országot is [KemÖn. 173]. 1660: Istenért az erdélyi úttal magadat ne szerencséltesd [TML I, 572 Teleki Mihály Veér Judit-hoz]. 1672: Nem kellene kegyelmednek magát csak így szerencsélteni, jó doctor kezében kellene adni [TML VI, 99 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. 1705: Az armada eleibe való küldés szerencse ha el nem múlik, mert Havasalfölde felé kerülni késő, egyenesen menni és arról magát szerencsélteni senki nem akarja magát biztatni [WIN I, 585].

szerencséltes szerencsekívánás; urare de bine; Glückwunsch, Wünschen von Glück und Erfolg. 1676: Kigyelmed szerencséltesít meg szolgálom. Isten Kigyelmedet is örvendeztesse szerelmes gyermekiben [TML VII, 246 Kornis Gáspár Teleki Mihályhoz].

szerencsélthet kockáztathat, veszélyeztethet; a putea risca/periclitata; riskieren können. 1705: a generál securitast nem ígérhet nekik, és kisíróket sem adhat, nem szerencsélthetvén a hadat addig, míg az ellenségnek operatióját észre nem veszi és ki nem tanulja, mit akar és melyre fordítja erejét [WIN I, 424].

szerencsélteik szerencsésen alakul; a evolua în mod fericit; glücklich verlaufen/enden. 1653: Isten kegyelmesse-giből az Moldauai állapotok(na)k le csendesitesiben valo fázadozánk ekkedigh Szerencséltejtven es immaron tágul-uanis ... ez jövendő Esztendőbeli Orszagnak közönséges Gyulesit sokára halasztani nem akarjuk [WassLt fej.].

szerencsélteő szerencsét kívánó; de felicitare; (viel) Glück wünschend. 1667: azért ima ő nagysága egy köszön-tő és az új esztendőt szerencsélteő levelet neki [TML IV, 40 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz].

szerencse *mag alk* szerencse; (puțin) noroc; ein Köm-chen Glück. 1811: Végy szerentse magot, mentől többet le-het, E közé Pénz-mag-is egy jó tsomó mehet [ÁrE 169].

szerencsemutató szk-ban; in constructi; in Wortkonstruktionen: *jó ~ jel* szerencsés/szerencsét jelentő előjel; prevestire norocoasă, semn bun; gutes Zeichen, Glückszei-chen. 1662: a zászlók és sűrű kopják lobogói a széltilt elé-felé nagyon kezdettek vala fúvattatni, melyből az vitézlő nép közül sokan ... azt mindenkor jó ómennek, jó szeren-csemutató jelnak tapasztalták volna, most is belőle jót jö-vendőlnék vala [SKR 206].

szerencsére 1. bizonytalanra; pe nesigur; auf Ungewiß-heit. 1619: elég nagy szerencsére kellett levelet vetnem, hogy mégis ezekről Nagyságodot igen titkon certifiáljam [BTN² 270]. 1659: Az komlosiak ... hét oroszlanos tallért

küldtek s egynehány pénzt s azt izenték, hogy ... ezt az pénzt is csak szerencsére küldték el [TML I, 477 Pekri Sónia Teleki Mihályhoz]. 1661: Ezt az levelet csak szerencsére írom, ha posta menne, hogy Bethlen Gergely uram elküldje Kegyelmednek [TML II, 82 Veér Judit ua-hoz]. 1677: Csak szerencsémre írom ez leveletem, nem tudván, ott leszen-e, nem-e [TML VII, 549 Teleki Mihály Nalácsi Istvánhoz].

2. szerencsés véletlenként; muljtumitá norocului; zufällig. 1653: Mikorrá táborra jutottam, csak szerencsére találtam Toldalagi uramra [ETA I, 130 NSz]. 1705: egy magyarul tudó lajtmán ... Pilik nevű, ott volt ... amikor Montecelli jágerit a kurucok ... elfogták ... kimenő, a jágerek után, csak szerencsére maradt meg, hogy el nem fogták a kurucok [WIN I, 567].

Szk: szinte/szintén ~. 1666: Szinte szerencsére itt voltak Szuhai Mátyás és Szepesi Pál uramék [TML III, 594 Bethlen Miklós Teleki Mihályhoz]. 1671: Én csak elváltam tőle^a, szintén szerencsére Turzai velem levén, ötöt adám melléjük [TML V, 522 Bánfi Dienes ua-hoz. — ^aA német követőtől]. 1676: szinte szerencsére friss tokot hoztak, melyet kegyelmednek ... szeretettel küldtem [TML VII, 227 Wesselényi Pál ua-hoz]. 1704: Szamosfalvától^a fogva kirendelték volt magokat a kurucok éppen Györgyfalva^b aljáig ... Pekri uram nem volt ott csak, mert neki szintén szerencséjére ... vissza kellett jönni Fehérvárra [WIN I, 247. — ^bK].

3. szerencsés; vkinek; spre norocul cuiva, din ferice pentru cineva; zu jmdm Glück, er hat Glück. 1629/1676: Attingálja kglđ asztis, mennyivel ajánlotta(m) én kglđ(nc)k magamat ... kit ha kglđ magáb(an) eddig még meg ne(m) ismérhetett, Talá(m) adgya l(ste)n az én szerencsémre, is meg ismerheti kglđ ... ha ajánlásomb(n) volté hiba [Somkerék SzD/Sv; WassL St. Erdélyi lev.]. 1653: bémene csak Krájinak a gubernátorhoz, de én künn maradtam. De hogy bényíták az ajtót, szerencsére meglátta engem a gubernátor [ETA I, 125 NSz]. 1657: nem lévén több egy paripámnál, az menő utunkban meg is türosodék ... csaknem meghala, mindazáltal szerencsémre meggyógyula [KemÖn. 53]. 1704: Ma reggel ismét egy istenadta szerencsére a szolgálmat Havasalföldébe elbocsátottam [WIN I, 98]. 1710: A tolvajok pedig Balika s Fekete Vaszily commendója alatt ... Nagyaján^a jó reggel Donáth György és Donáth Pál házaira rámenvén, amit házoknál kaphattak, elvitték, magok szerencséjekre a kastélyban háltnak [CsH 447. — ^aHsz]. 1714: Bajori Ferencz Uram ... Nyisztor Matyást Nyisztor Miklos gjanánt meg akarta löni, ha szerencséjére meg nem fordult volna, hogy meg ismérje mivel hattal volt feléje, meg is lötte volna [Berekszó H; Szer. Nyág Avram (30) jv vall.]. 1740: Mlgos Groff Uram Szerencsejere ki küldven vadászni kaptanak egy vad káprát [Kercsora F; TKI Mohai Mózes Teleki Ádámhoz]. 1785: a Papunkis ide hagyta volt a házat de a Mester emberek s a gazdasszony szerencsénkre helyt állattak [Bencenc H; BK. Bara Ferenc lev.]. 1820: Tóthi Ferentz Urnak ... mondása ... csak azon okból esett hogy engemet a Bároné ellen téjendő vallamásra inkább felbuzdított én pedig szerencsémre othon nem lévén fel nem buzdíthatam [Aranyosrákos TA; JHb 48 Bardutz Moses (31) ns vall.]. — L. még RSzF 230; VKp 185.

4. szerencsét próbálva; pentru a încerca norocul; auf gutem Glück, sein Glück versuchend. 1705: Beszélék, hogy Medgyes körül mindenütt strásják van a kurucoknak, és ők is csak az erdőkön szerencsére jötenek el a kurucok miá [WIN I, 380]. 1789: Mihaila Morar^a ... referála ... hogy

... felment Gyalakutára a Mlgs Groff Arendátor Urhoz, és jelentvén magát, hogy egy szerencsére hozzá fogna ezen ... malom meg igazittatásához [Défsva KK; Gyl. — ^a45 esztendő]. 1823–1830: tökéletesen meghatározottam magamat, hogy egy szerencsére Göttingába megyek, ott egynehány hónapot mulatok, osztán vagy haza, vagy másfelé indulok [FogE 202].

szerencsés 1. kedvező körülményeket, sikereket élvező; norocos, cu noroc, care are noroc; glücklich. A. 1619: meglátja Nagyságod az Mehmet pasa uram állapotját ... meg-higgye Nagyságod, hogy nem szólnak ketten Szkender pasa úrral, hanem hogy igen szerencsések s igen kedves emberek | Halil pasa ... Igen nagy böcsülettéből ember s második divánülő vezér, sőt az egész vezérek között vitézb s szerencsésb embert nem tartnak most is [BTN² 230, 246]. 1657: Böjti Istvánt bocsátá a fejedelem csatára ki is igen szerencsés és vitéz kapitány ember vala [KemÖn. 178]. 1662: De ő, világi hamar változandó és elmulandó nagy szerencsés boldogságoknak állhatatlan és bizonytalan volta [SKr 288]. 1675: Én bizony szerencsésb embert a fejedelemtől nem láttam [TML VII, 21 Teleki Mihály Nalácsi Istvánhoz]. 1710: ő nálammál szerencsésb lón, mert az egyetmása mind Brassóban vala, s nem praedálhaták el, mint az enyémet a tolvajok^a [CsH 437. — ^a1709-re von. felj.]. 1722: Ha meg emésztheti őis a menyí jármat meg száraztatt Fogaras földin és aklot meg üresített szerencsés ember lesz [KJ. Rétyi Péter lev.]. 1751: Ez gyermek szerencsés légyen országá nagyra terjedjen [Hétfalu Br; EM LI, 124 Bethl. jät.]. 1768: Itt Károlyi leg szerencsésb már negyed napja hogj ért dinyén tsemegézik [Ne; Told. 5a]. 1778: Azon kívül is szerencsés ember volt a világhoz, mert a házának is, amelyben lakik, a vármegye hordotta meg minden fáját [RettE 391–2]. 1823: Ma szerencsés ember voltam, mert Csemátoni Samueltől egy fertály pálinkát kaptam [Radnótfája MT; TLt Praes. ir. 65/1827 Csorvási Josef (73) ns idézi Rajkó János ns lovászmester szavait]. 1831: Abba vagjok ennyi felszégsgemben szerencsés, hogy egy fél serdülő Fiatskám bele kapott mestersegembe [Dés; DLt 828]. — L. még RettE 170.

Szk: jó ~. 1564: mert ő^a fejevári monostorból a bálványokat mind kirentotta vala, kiért a hatalmas Isten az ő hadakozását jó szerencsésé tőtte vala [ETA I, 22 BS. — ^aJános Zsigmond]. 1670: Bocskay uram szomorúan beszél re infacta^a ... lévő jó szerencsés dolgainak folyását [TML V, 256 Gyulaffy László Teleki Mihályhoz. — ^aEgy szónak üres hely van hagyva].

B. jókívánságban; în urări de bine; in Wohlwunsch. 1668: Isten sok szerencsés áldásával boldogítsa Kegyelmedet ... kívánom [TML IV, 304 Pelei Ferenc Teleki Mihályhoz]. 1676: az Ur l(sten) szerencsés boldog országglással álgya megh Ngdot szívőből kevannyuk [Szu; Borb. I]. 1679: kívánjuk hogy az Ur Isten kegyelmedet ... minden dolgaiban s utazásiban szerencsésé tegye [TML VIII, 470 a mezei hadak Teleki Mihályhoz]. 1798: Kedves Jo Uraiméknak, és az egész betsülletes Communitasnak^a szerencsés és boldog Husvéti Innepléseket kívánnék [Mv; TLv. 5/14. 1b Molnár András lelkész lev. — ^aA torokóiaknak]. 1824: Sándornak én is sok és szerencsés Sándor napokat kívánok [Hosszútelke AF; DobLvs. V/1084 ifj. Dobolyi Sigmund atyjához, Dobolyi Sigmundhoz].

Szk: ~ állapot. 1657: Nem tűrhetem ... hogy Kegyelmedet levelem által állapotom felől ne tudósítanám, kívánván,

hogy ez levelem is jó szerencsés állapotban találja Kegyelmedet [TML I, 100 Bethlen Farkas Teleki Mihályhoz]. 1658: adja Isten, édes Öcsém uram, ez levelem kegyelmedet boldog, szerencsés órában és állapotban találja [TML I, 162 Bornemisza Judit ua-hoz]. 1660: Adja Isten, kegyelmedet hamar üdön, szerencsés állapotban, jó egészségben látom [i.h. 537 Rhédey Ferenc ua-hoz]. 1662: Ekképpen a nagy irigy gonosz fátum a ... fejedelmi embert életinek illy korában és boldog szerencsés állapotjának majd szintén legfelsőbb spitzében fosztotta vala meg ... életétül [SKr 292] * ~ egészség. 1624: Boldogh es Zerences esesseget Hozza tartozokkal eggiwt kuanok kgdnek Istentől [Mv; Törzs. Tordaj Pal Deák özv. Belleni Sigmondéhoz]. 1657: Isten tartsa meg kegyelmedet sok esztendeig szerencsés jó egészségben [TML I, 59 Diószegi Kristóf Teleki Mihályhoz] * ~ élet. 1610: Istenteol elő zent Felsegeteől Felsegednek minden iokot es Zerences hozzu eletet keuanunk megh adatnj bodogul [Gysz; Törzs]. 1657: Isten szerencsés hosszú étellel látogassa Kegyelmedet, szüből kívánom [TML I, 94 Bethlen Farkas Teleki Mihályhoz]. 1661: Isten Ngodat örvendetes boldog jó szerencsés hoszu étellel ... éltesse és tartsa meg [Bágyon TA; SzO VI, 256 Czegezi Tamás Asz kapitánya a fej-hez]. 1701: Isten Ngdot szerencsés hoszu étellel álgya kívánom szüből [Mezőbánd TA; ApLt 6 Makaj Mihály Kálnoki Sándoréhoz]. 1811: Vig 's szerencsés légyen az egész élete [ÁrE 202] * ~ jók. 1662: Minden szerencsés és örvendetes sok jókkal látogassa Isten, Uram, Kegyelmedet, kívánjuk [TML II, 279 Csehi János ua-hoz]. 1735: Isten Ngdotokot s kglmket Szerencsés idvösséges jókkal jo egészéggel álgya meg Szivunkból kedvannyuk [A.torja Hsz; Borb. I] * ~ óra. 1653: Kiuanomist Istenteől elő Felsegeteol hogy kegyelmedet ez leuelem szerencsés órában találja [Szárhegy Cs; Törzs. Lázár István apósaóhoz, Petke Istvánhoz]. 1657: édes kedves Öcsém uram ... kívánván Istentől hogy ez levelem is szerencsés, boldog, vidám, vig és kedves órában találja Kegyelmedet [TML I, 103 Kapi György Teleki Mihályhoz]. 1745: ez írásom találja kigyelmedet Szerencsés órában [Nagyernye MT; Llt Fasc. 128].

2. eredményes, jó kimenetelű; cu un sfîrșit bun/fericit; erfolgreich gelungen. 1660: Kegyelmed reám bízott dolgában én eljáram. Istennek hála, bizony szerencsés volt minden fáradságom [TML I, 524 Veér Mihály Teleki Mihályhoz]. 1662: kívánom Istentől, hogy Kegyelmed ott létele legyen szerencsés, elsőben Istennünknek s azután szegény hazánknak [TML II, 253 Ébeni István ua-hoz]. 1667: ő nagysága ne késedelmezzék s ne csüggedessen, mert bizony ez nem játék, s ennek kezdeti penig ha rosszul leszen, végét sem szerencsést remélhetjük [TML IV, 53 Bánfi Dienes ua-hoz]. 1689/1695: Isten ... Ngdat ... sok számu esztendőig valo szerencsés regnálással áldgya megh [Széplak KK; SLt AM. 10]. 1815: a' Jo Isten ügyünknek egy szerencsés véget fog parantsolni [Báld AF; DobLev. V/9791b]. 1823–1830: De nem is lett volna szerencsés, hogy engem próbálgasson [FogE 155].

3. előnyös, kedvező; norocos, avantajos, favorabil; günstig, vorteilhaft. 1657: igen kedvesen vettem, hogy ... oda való hírekről, kívált képpen az mi kegyelmes urunk szerencsés elé meneteliről tudósított [TML I, 47 Kövér Gábor Teleki Mihályhoz]. 1662: Győri Jakab szerencsés csatája Mádon" [Szent János napja táját és septembernek is eleit ök igen szerencsésnek tartanak [SKr 222, 426. — "Tartalom-jelző fejezetimben]. 1705: József császárnak maga három

dologról írt az úr: ... 2. aggratulatiót szerencsés successiójáról [WIN I, 482]. 1710: Senki nyilván nem mervén szólni olyan szerencsés hadakozásában a császárnak, hanem alattomban nyegtenek s fohászkodtanak" [CsH 206. — "1687-re von. felj.]. 1841: Minden plenipotentarius ... köteles mindent elkövetni, á mi principalissa és ennek maradékaira nézve Szerentsés és boldogito [Asz; Bosla. Fülep András ass. nyil.].

4. szerencsét hozó, jóval biztató; îmbucurător, purtător de noroc; Glück verheißend, vielversprechend. 1661: Én, Uram, násnagy voltam tegnap ... úgy veszem eszemben, Uram, szerencsés fog lenni az olyanforma tiszttem, mert az menyasszony tiszttem alatt ma igen vig volt [TML II, 220 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. 1672: édes Azonyom Anyam, Az Ur I(ste)n ez jelen ualo Uy ezteendőnek minden rezezt tegie szerencsesse [CsÁLT 27. I/38 Georgffy Mihály nyitrai kanonok és plébános lev. haza Csíksztgyörgyre]. 1750: Isten ő Sz: Felsége Kedves Hugom Aszszonjnak ez már bé állot uj Esztendőt tegie áldott Szerentsesse és boldoggá ... Szivemből kívánom [Folt H; BK. Bethlen Gergely lev.]. 1751: Ez uj Esztendő kezdetit ... Tégye Isten szerentsése Boldoggá s idvességésé [Hétfalu Br; EM LI, 122 bethl. ját.].

5. baj/kellemetlenség nélküli; fără necaz/neplăceri; glücklich verlaufend, ohne Unannehmlichkeiten. 1659: Én, édes Öcsém uram, örömet értem vala, ha az Kegyelmed útja szerencsés lön-e vagy nem [TML I, 367 Veér György Teleki Mihályhoz]. 1667: Kegyelmednek szerencsés utat kívánok [TML IV, 181 Bethlen Miklós Teleki Mihályhoz]. 1678: Örömet értettem szerencsés haza jövetelét [TML VIII, 46 Teleki Mihály Kapi Györgyhez]. 1705: jó kedve volt a generálnak, sokat énekel és pohárokat köszöntgetett az armada szerencsés jöveteliért [WIN I, 600]. 1735: értettem Ngd szerencsés fel érkezését örömmel [Lozsád H; Ks 99 Györffy József lev.]. 1801: szerentsés Utat kívánok édes Atyám Uramnak [Mv; SLt 17 P. Horváth Zsófia atyjához].

◊ Hn. 1761: a' Szerentsés vápa n. Hely uttya mellett (sz) [M.szovát K; EHA]. 1765: A' Szerentsés Vápa mellett (sz) [uo.; EHA].

szerencsésen 1. kedvező körülmények közt; in imprejuri favorabile; glücklich, günstig. A. 1608: keuan(n)yuk hogy eo kegmé sokaig byrhassa io szerenchyessen es io Egissigesen" [Kv; JHb XXVI/49. — "A jószágot]. 1664: valami elő kötöt is küldöttem ő nagyságának vásárfiában. Kívánom, engedje Isten szerencsésen viselni ő nagyságának [TML III, 114–5 Lónyai Anna Teleki Mihályhoz]. 1665: adja Isten, birják szerencsésen, csak bannám azt, örökös jószág lévén Gernyeszeghez, idegenre szállana [i.h. 501 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. 1673: Az huszti dolgokat ... jól és szerencsésen végben vittük az Nagyságotk parancsolati szerint [TML VI, 527 Teleki Mihály a fejhez]. 1807: Kis Mamának ma délután egy fia lett szerencsésen [Dés; KMN 374]. 1823–1830: megházasodott elvévén feleségül gróf Bethlen Sándor kisebb leányát, kivel ma is élnek, éljenek szerencsésen [FogE 115].

B. jókívánságban; in urări de bine; Glück, Wohlsein. 1608/1610: Isten Felsygedett tarczja megh Jo szerenczyésen sok Esztendejgh [M.gyerőmonostor K; JHbK LVII/49]. 1657: extál még ... Ferenc, ez mostani sanyarúságban vitéz úr-rabársom és gyermeki, kiket Isten szerencsésen neveljen [KemÖn. 14]. 1663: Eljen sokaig szerencsésen [TML

II, 598 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. 1672: Adja Isten Kegyelmednek szerelmesivel az szent innepnapokat szerencsésen elérni, el is mulatni, többeket sokakat érni [TML VI, 158 Teleki Mihály Bánfi Dieneshez]. 1675: Isten Nagyságotokat viraszsa fel szerencsésen sok új esztendőkre az szintén következendőkkel együtt [TML VII, 127 ua. Borne-misza Annához]. 1721: adja az Ur I(ste)n hogi ez jelen valo Husveti ünnep napokat szerencsésen érhesse Ntok [Nsz; Ks 96 Borne-misza Imre lev.].

Szk: Isten ~ éltesen vkit. 1657: Isten Kegyelmedet éltesse szerencsésen [TML I, 47 Keövr Gábor Teleki Mihályhoz]. 1661: Isten ngodot ... szerencsésen éltesse szübeől kíványuk [KJ]. 1750–1756 k.: Isten Nságtkat Sokáig szerentsésen éltesse a' köz jora [Torockó; TLev. 8/5 a Torotzkai Lakosok].

2. kedvezően, előnyösen; favorabil, avantajos; günstig, glücklich, vorteilhaftig. 1657: Hogy az mi kegyelmes urunk dolgai szerencsésen folynak, azon bizony szívem szerint örülök [TML I, 45 Kövr Gábor Teleki Mihályhoz]. 1660: Értem az Kegyelmetek dolgainak szerencsésen való folyását [TML I, 576 Veér Judit ua-hoz]. 1665: Szebeni útja Kegyelmednek hogy szerencsésen ment végben, örülöm; adja Isten, más jó akaróinak is hasznoson szolgálhasson [TML III, 535 Bánfi Dienes ua-hoz]. 1751: Im egy kis kenetet hoztam Kit új Királynak tsinaltam Éllyen véle szerentsésen Es végye töllem kedvesen [Hétfalu Br; EM LI, 126 bethl. ját.]. 1772: Bogáti igen nagy hasznót akarván magának hajtani, nem tudta megmondolni, hogy abban úgy progrediált volna szerencsésen, ha senkit meg nem bosszantott volna [RettE 283]. 1806: Gyujto Sándor ur ide bé érkezett, és én véle ...legottan a' Buza mezei dolgot igazításba kívántam venni, és szerencsésen ugy capacitàltam, a' mint illet [Ks 94 Thuroczy Károly lev.]. 1825: Ki folyt a Csekeli per, még pedig szerentsésen, de az Alperes apellálta [Szentenedek AF; DobLev. V/1097].

3. sikeresen; cu succes; mit Erfolg. 1657: az svéciai akkori királynak, Gustavus Adolphusnak, ki ... az akkori Zsigmond lengyel király ellen szerencsésen hadakozván, azután római császár ellen indíta hadat igen szerencsésen [KemÖn. 156]. 1662: a fejedelemnek ez hadakozás jó végbe illyen szerencsésen ment [SKr 330]. 1668: Hogy elég jól és szerencsésen vitte véghez előtte álló dolgait, akarom részem szerint is [TML IV, 278 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. 1710: Ebben az esztendőben a keresztény ármádának szerencsésen progressusa lön, mert a török császár táborát három ízben is megveri" | Károlyi Sándor megértvén Bóm intencióját Szatmár vármegyei magyar hadakat felültetvén, rája mene és szerencsésen fel is veré, felesen levágtatván s elfogatván közülök [CsH 183, 332. — *1684-re von. felj.].

Szk: ~ jár. 1614: Azért akkor jó szerencsésen jára", mert Szinán pasát átíratasztá az Dunán és Havaselföldét tőle megszabadítá [BTN² 43. — *Báthori Zsigmond]. 1704: Ersekújvárt, Lőcsét, Eperjest, Kassát, Szatmárt most legközelebb megvették a magyarok, és mindenben szerencsésen jártanak [WIN I, 313]. 1739: Az Porisani, vagy Lovietai sáncosit, az Törökség az el mult napokban agredióáltak, de ottis az miénk szerencsésen jártanak, mert eruptiot csinálván hat ágyujokot el nyerték [Nalác H; Ks 99 Kornis Antal lev.].

4. baj/bonyodalom nélkül; cu bine, fără necazuri/peripeții; glücklich, durch/hat Glück. 1664: Isten hozza, hordozza szerencsésen [TML III, 144 Kapi György Teleki Mihályhoz] | Visszatérő útjában értvén Kegyelmedet lenni ... útját

szerencsésen continuálhassa Kegyelmed, szívem szerént kívánom [i.h. 47 Székely István ua-hoz]. 1726: Az Urat pedig Isten szerencsésen fél hozván jó szüvel láttuk [Szentgyörgy Cs; ApLt gr. Haller Gábor Apor Péterhez]. 1733: Szintén ma szerencsésen ide Görgényben elérkezvén első bé lépésemmel feőbb gondom volt Mgos Groff Uramot ezzel megh udvarolnom [Görgénysztime MT; Ks 99 Borne-misza Ignác lev.]. 1761: En Istennek hálá szerentsésen meg érkezvén ... Előruhákat adattam nyamatni [Nsz; Ks Adamus Szentmiklósi lev.]. 1768: Sándor Ötsém ma holnap Betsi Ember lészen ... 's edes Anyám Aszony se szomorodjék meg rajta, mert az Isten megint szerentsésen visszá hozzá [Kv; DobLev. IV/387]. 1802: A' Specifált pórtékákat mind meg hozták Szerentsésen [Kv; IB]. 1817: Irhatom Nagyságodnak, hogy a' mikor az Isten szerentsésen haza hozza, más uj, és jobb rendbe talál mindeneket [Héderfája KK; IB. Veress István t lev.]. — L. még FogE 242, 262.

5. szerencsére; spre norocul ...; glücklicherweise. 1807: Etsedi méreggel megétette magát, és meg holt szerentsésen [Dés; KMN 271]. 1823–1830: Szerettem volna hamar el-futni a várost, de a doktor csak késedelmezett s mutogatott mindent. Azonban szerencsésen szállásunkra értünk [FogE 178]. 1839: Anyám ma reggel rosszatskán volt, — gyonra szája fájt, és hányás erőltette, de a' mit a fodorminta thea szerencsésen elszüntetett [Kv; Pk 7].

szerencsétlen I. mn I. balszerencsés; nenorocos, ghinio-nist; unglücklich. 1661: Soha én ... ilyen szerencsétlen lovakhoz nem voltam. Amaz szép kis lovam elmarada, azonkívül két lovam sánta az rest szolgálk miatt [TML II, 134 Teleki Mihály Veér Judithoz]. 1665: Szerencsétlen voltam, Uram, hogy Kegyelmed ott nem talált lenni, mikor szolgálaim ott voltak [TML II, 358 Boldvai Márton Teleki Mihályhoz]. 1710 k.: Ökörrel, berbécsele is néha", de ebben néha szerencsétlen voltam [BÖn. 504. — *Kereskedtem]. 1747: Buttyán ... szerencsétlen volt az utb(an), mert Mikolc Gyermánnal találkozték, kiys leg elsőben egy bottal meg köszönté hátban [Nagysomkút Szt; TKI Talpas István (70) fáber zingaricus jb vall.]. 1843: a Pej Csikot ... ha édes bácsi meg huzza, szerentsétlen lészek abba a részbe, hogy a mig meg nem gyogyul a lovam addig Szekérel egy felé sem tudok menni [Bözdűfalu U; Pf Kovács Sándor lev.].

2. balsorsú, boldogtalan; nefericit; unglückselig. 1668: régentén ember előmennni dolgában, az virtus volt a legjobb nemesség ... de én ez iránt is igen szerencsétlen voltam, engem az irigység az földhöz vere [TML IV, 381–2 Paskó Kristóf Teleki Mihályhoz]. 1672: Gilányiné asszonyom is mely iránt van? Úgy látom, ott is ebül vagyok én, olyan szerencsétlen vagyok én [TML VI, 174 Teleki Mihály Székely Lászlóhoz]. 1760: kétszer is el akarta hagyni az szegény gr. Petke István urat, de mindenkor szerencsétlen volt s az bátyja, gr. Kálnoki Antal generális sokáig tartotta arestumban [RettE 111]. 1812: édes Atyai gratziajába ajánlott maradok utolsó pihenésemig ... engedelmes tisztelő szerentsétlen Attyafia Szolgaja [Héderfája KK; IB. gr. Iktári Bethlen Sámuel lev.]. 1816: tsak a hideg Testet kísérhetem ki a' nyugadalom helyére ... Én szerencsétlen fiu vagyok [uo.; IB. Molnár Sámuel lev.]. 1823–1830: Ez a szerencsétlen öcsém ... azt mondja, hogy egy Szathmári Gábor nevű szabónak a gégéjét felszakasztotta, talán eddig meg is halt [FogE 278]. 1840: Csát Gyurka keritette Leányomat — ő volt a' meg rontoja — tette Szerentsétlenné [Dés; DLt 277]. — L. még VKp 159.

3. szegény, nyomorult; sárac, amárit, nenorocit; armse-lig, arm. 1823–1830: (A megeseit) szerencsétlen szolgálók-ra nézve az a szerencse, hogy vagyon szülőház ... ott fi-zetés nélkül szülnék [FogE 227]. 1840: minthogy a dolgot el-enyésztetni ígérte, egy kupa bortis vettem, melyből ... ma-gamis, Darvas Uris, valamint a Procegens Regius urak is ittunk ... s ottan helyt Contractust expedáltak szerentsét-len bu fejemre [Dés; DLt 166]. 1863: (Meghalt) Szerentsét-len Nyavaja törös Ujvári Kiso 37. éves korába [Damos K; Rak 194].

4. bajt/kellemetlenséget hozó/okozó; care aduce necaz/neplăceri; unglückselig, unheil bringend, unglücklich. 1661: nem kevés szomorúságomra esik szegény feleségem-nek szerentsétlen és váratlan betegségének híre; mindeze-ket az én bűneim hozták [TML II, 55 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. 1763: Nekem ezen esztendő egészségemre nézve elég szerentsétlen volt [RettE 157]. 1831: hatarunk nagyobb részét ... a földi Borza, Üröm, vad borso, és a mi leg nevezetesebb a' Szerentsétlen kigyó hagyma, úgy any-nyira el foglalták, hogy ... ezen elő számlált planták miatt szinte semmi jót sem arathatunk [Dés; DLt 143]. 1850: na-gyon szerentsétlen Orába mentem volt fel, mivel az edgyi-ket majd csak halva nem találtam, 's ott kellett mulatnom [Nagyak AF; DobLev. V/1302 Dobolyi Bálint lev.].

5. rosszul/balul sikerült; nereuşit; unheilvoll, unglück-lich, mißglückt. 1666: Szerentsétlen úadon, bizony ki nem írhatom, az mint búsulok [TML III, 551 Teleki Mihály Veér Judithhoz]. 1800: Küldöttünk 10. pár patkot ... De szerentsétlen volt a' le érkezése, mert nem kapta oda haza, a' N. Ispány urat [Torockó; TLev. 5]. 1815: Reménységen kí-vül a' pernek egy nem várt szerentsétlen ki menetele lenne ... úgy nem is kívánhatná senki hogy annak terhét én hor-dozzam [Béld AF; DobLev. V/979. 2a]. 1818: Iffiabb Aranka György ... Szerentsétlen Házasodása ... es aztat követett el válása [Mv; DLev. XXVIII. 3]. 1823–1830: Fridrich Prágát is körülvévén ... de szerentsétlen ütközete-lében, kéntelenített Prágát is odahagyni [FogE 175]. 1855: nagyba vágó szerentsétlen eredményű tervei [HG].

6. tragikus, gyászos; tragico; unglücklich, trauervoll, tra-gisch. 1690: azon szerentsétlen harczon, az ellenség pra-evalélt és a szegény úr Teleki uram³ elesett [IIAMN 326. — ³Teleki Mihály, erdélyi kancellár a Thököly Imrével Erdélybe beütő török haddal vívott zernyesti csatában esett el]. 1744: A szegény anyja aludt, nem tudtam soha, felköl-tsem-e ... tartván attól, hogy ha oly hirtelen tudja meg sze-rencsétlen esetét⁴ magának is nyavalyája következik [RettE 68. — ⁴Hogy gyermeke álmában a pólyájában megfulladt]. 1802: Francia Országának valóságos szerentsétlen Történe-té(ne)k le írása de A(nn)o 1793 Olasz kötetben [Ne; Dob-Lev. IV/858. 5b]. 1807: a' meg nevezett nyavalyás Colon-nusnak szerentsétlen sorsa ezet szükségesképpen meg kí-vánván [Balázstelke KK; DLev. 4. XXXVIII].

7. szerentsétlenséget/hagy kárt okozó; care aduce o pagubă însemnată; unheilvoll, verhängnisvoll. 1813: két szerentsétlen Tűz támadás ... ezen Nemes Várost a' leg na-gyobb rebegésbe hozta [DLev. 210 nyomt. kl]. 1828: előre látták azt a' szerentsétlen romlást, 's ki lábolhatatlan kárt, mely fog következni egész Falunkra [Kelementelke MT; Told. 31]. 1833: Ns Felső Fejér Vármegyében Szász Vesz-sződön 32. Gazdák szerentsétlen tűz által meg károsodván, számokra Alamisna gyűjtés rendeltetik [Vaja MT; HbEk]. 1837: azon szerentsétlen tűz veszélyek kárát melyeket a Zallagot biro vigyázatlansága, vagy tselédei támasztottak, a

Zallagba vevő Ur tartozik viselni [Dés; BetLt]. 1840: azan le rogyott kő fal réam nézve szerentsétlen — mert éjtzaka bé jöven elégetnek, melynek bé rakattatásán instálom [Dés; DLt 277].

8. szk-ban; în construcții; in Wortkonstruktionen: ~ eset baleset; caz nefericit; Unglücksfall. 1811: Érje tsak tetemes szerentsétlen eset, Mennyen kárba mind az eddig gyűlt ke-reset: Mindjárt a' munkáját serényen dolgozza [ArE 21]. 1824: a' Nemes Városi Község Mlgs Principális Urunk eo Nsága⁵ Jussa meg sértésére fel kelni potentiose ne próbállya, hanem ha mi praensioja van, keresse Törvény úty-tain, az ellenkező esetben protestalunk az erőszak által történhető szerentsétlen esetről [Dés; DLt 206. — ⁵Gr. Hal-ler János] * ~ kázus 'ua.; idem' 1730: Szent Kereszt And-rás Uram izent a' Consistoriumra, hogy az Ekklesia építse-se meg a' labas Házat, külömben ha valami szerentsétlen casus történik, az Ekklesia fog kárt vallani [Kv; SRE 150] * ~ történet 'ua.; idem' 1802: Hogy tavaszi és őszi bejá-ráskor mindenik pásztor maga számadása alatt lévő nyáját ... külön jártassa és őrizze, a megesehető szerentsétlen történetek eltávoztatására nézve [M.hermány U; RSzF 192].

II. fn szerentsétlenül járt ember; nenorocit, (om) neferi-cit; Unglücksmensch, der/die Unglückliche. 1831: A' mos-tani csapás által ... sok szerentsétlenek fedelezet nélkül maradtanak [Dés; DLt 532].

szerencsétlenség 1. balszerencse; nenorocire; Unglück.

1657: bizony valóban félek az ő nagysága nehézségétől, de az szerentsétlenségről mit tehetek? [TML I, 102 Rhédey Ferenc Teleki Mihályhoz]. 1660: tudom, sok ember azt for-gatná nyelvéen, hogy mostani szerentsétlenségéért idege-ndtem el ő nagyságától [i.h. 523 Veér Mihály ua-hoz]. 1661: Már asszonyom bejött, elég szerentsétlenségére, mert Czegében⁶ az hűgom meregyben esvén, az kisebbik hűgom is meregy [TML II, 18 Teleki Mihály Veér Judit-hoz. — ⁶SzD]. 1663: az én szerentsétlenségem az, hogy Kegyelmednek sok fáradtsága haszontalanul lett [i.h. 586 ua. Bánfi Dieneshez]. 1664: Az én szerentsétlenségemre az minap hivatott vala bé urunk ő nagysága ... szinte akkor ment volt kegyelmed urunktól ki [TML III, 75–6 Boldvai Márton Teleki Mihályhoz]. 1672: A mi pedig az Kegyel-med esett szerentsétlenséget illeti, én a kegyelmed részé-ről nem tartom annyira szerentsétlenségnek [TML VI, 321 Nalácz István ua-hoz]. 1739: az első szerentsétlenség, egy kis bátortalanságot üttöt az embereknek az szivekben [Ks 99 Kornis Antal lev.].

Sz. 1678: valahol azért az szerencze hidgied biznnyal, nem mesze az szerentsétlenségis [Ks Kornis Gáspár kezé-vel].

2. (nagy) baj, (sors)csapás; necaz mare, dezastru; Desas-ter, Mißgeschick. 1654: Kerlek az (lsten)ért Edes Fiam sze-renczetlenségteől oltalmazkodgyatok [Gyf; BesztLt Kallai Susanna Kemény Jánosné fiához, Kemény Simonhoz]. 1662: Constandin⁷ pedig mind ennyi szerentsétlenségi után is nem nyughaték [SKr 527. — ⁷Havaselyi és moldvai vaj-da]. 1677: Az török szerentsétlenségnek sem szokott társa lenni [TML VII, 517 Teleki Mihály Absolon Dánielhez]. 1710: Sok rendbéli szomorú kárvallás s szerentsétlenség találá engemet ebben az esztendőben⁸ [CsH 368. — ⁸1706-ra von. felj.]. 1831: tudva van Nsgod előtt ezen esztendő-ben Szegény Városunkon le folyt Szerentsétlenségeknek árja — Közös tudomány az is, hogy ... minden képzelhető Utakat és modokat el követett, hogy a' gyujtogatásból sze-

rencsétlenség eszközlőjét ki keressesse [Dés; DLT 943]. 1847: akiktől megáldatást vártak a közönségek ... siralmat és reszketéssel teljes nyughatatlanságot hintett közökbé, nekem pedig szerencsétlenséget okozott [VKp 156–7 Varga Katalin vall.]. 1861: Csak most közelébb hirdetődik a' N. Kapusi meg rázo szerencsétlenség, s imé ... ismét hirdetni kell ujabb nagyszerű szerencsétlenségeket [Gyalu K; RAK 64]. 1868: a' magyar Léti T. Pap ... mindenét el vesztette, Ezen szerencsétlenség' akkor történt rajta, mikor képje, termése mind bé voltak takarítva [uo.; RAK 151. — *Tűzvész].

Szk: ~ esik vkin/~be esik vki. 1585: chyda zerencytlenség eset mostan en raytam [Kv; TJK IV/1. 490]. 1607: tebbekkel edgiwt esőt rayta az zerencytlenség [Mv; MvLt 290. 12b]. 1621: Nagi szerencsétlenséghe eset raita [Kv; Szám. 15b/VII. 13]. 1735: 26 Xmbr(is) szerencsétlenség(b)e esvén a' Kováts Borka Fia a' németekkel fizettem érette nyoltz ejtel bort [AJK 34] * Isten oltalmazza minden ~től. 1661: több-több szomorúságoktól és szerencsétlenségektől is oltalmazza Isten ő kegyelmeket [TML II, 51 Lázár István Teleki Mihályhoz Szárhegyről (Cs)]. 1672: Isten oltalmazzon szerencsétlenségtől [TML VI, 362 Bornemisza Anna ua-hoz]. 1676: Isten sok jót adjon Kegyelmednek és oltalmazza minden szerencsétlenségtől [TML VII, 210 Bethlen János ua-hoz].

3. baleset; accident; Unfall. 1644: Bizony nem kevésé szomorkodom Zrini uram szerencsétlenségén, kit adjon Isten, ne legyen igaz [TML III, 147 Teleki Mihály Bánfi Dieneshez]. 1657: Segesvárat, midőn szinte szállásomra bémennék, az kapuban eldűle a szekerem, mindazáltal az Úristen megoltalmazza minden szerencsétlenségtől [Kemm. 132]. 1678: két uram volt, kik is mindenik szerencsétlenségekkel végeztek el életeket [TML VIII, 21 ua. Bornemisza Annához]. 1705: ha valami szerencsétlenség érte volna a generális[t], nekünk bizony magyarokul bajnak lőtt volna miatta [WIN I, 647]. 1817: Bottyával Tkts Rosnyai Josef Ur az Udvar Biro Urat Főbe kezdte ütni, verni annyira hogy ha ... magát nem oltalmazta volna nagy szerencsétlenség érhetné volna [Udvarfva MT; Told. 78]. 1818: Tegnep a' vásárunk el bomlásával edgy nagy történetes szerencsétlenség esik a' szomszed falusi Toháti Hidasunkon ... a' Hidas a' benne levőkkel el sülyedett [Sülemed Sz; IB. Medgyes Lajos vall.]. 1840: Bentze Illyés ... A' Tutajjal ... történt több rendbeli károsodásain és Szerencsétlenségei okai Hanyatlott állapotba valo Jutásának [Várhegy MT; TLt Köz. ir. 1042]. — L. még RettE 86.

4. veszélyes/féltelmes dolog, cselekedet; fap/lucru periculos; gefährliches Ding. 1676: éczka is esett az a' Lárma ... ketten vagy háromn kivált képpen valo okai azon szerencsétlenség(ne)k [BK. Veniczei Sándor Bethlen Gergelyhez]. 1816: Nem igaz, hogy Verengző eszközökkel mentünk volna oda ... mű mint magunk ösünket ugj szántattuk fel s ha valami szerencsétlenség esik ottan okai nem leszünk [Várfa TA; Borb. II]. 1823–1830: Akik éjjel vagy nappal zenebonát csinálnak, azokat a város tanácsa vagy a komendáns árestáltathatja, hogy nagyobb szerencsétlenség ne történjék [FogE 232]. 1851: a gonosz emberek miatt főként az bírót és előjáróságot sok szerencsétlenség éri [Zalán Hsz; RSzF 106].

5. (hadi) balsiker; unsuccess, nereusitá, eşec; Niederlage, Debakel. 1657: Urunk ő nagysága azért ilyen nagy szerencsétlenséggel és romlással nagy szomorúan haza jöven, annyával és feleségével szembe lön [ETA I, 164 NSz].

1662: A hadai pedig ebbéli szerencsétlenségek után, tudván már Bornemisza Pálnak, Bakos Gábomnak a bányavárosokra való felérkezéseket, melléjük mentek [SKr 217]. 1663: Forgács uram hadaiban esett szerencsétlenség [TML II, 588 Teleki Mihály Bánfi Dieneshez]. 1673: tavalyi szerencsétlenségemben minden hadi apparatusimból kikoptam [TML VI, 549 ua. a fej-hez]. 1705: A generál ugyan ígért egynéhány száz németet, de másként nem felel felőlők, hogy szerencsétlenség ne érje őket [WIN I, 422. — *A Bécsbe induló küldöttséget]. 1710: Ugyanebben az esztendőben Rákóczi nagy szerencsétlenség éré, mely miatt Károlynak is ki kelle menni Erdélyből [CsH 406. — *1708-ra von. felj.].

6. végromlás, pusztulás; dezastru complet, nimicire totală; Untergang, Desaster. 1662: szegény paraszt zászokat is ... a lövészszámok emelgetésére nagy szerencsétlenségekkel odaállítatni tanáltattak volna, mind levágva [SKr 525]. 1672: Szomorúan értem az magyaroknak szerencsétlenségét, édes Teleki uram, régen is gondolkodtam felőle, hogy így járnak [TML VI, 389–90 a fej. Teleki Mihályhoz]. 1674: Az magyarok szerencsétlensége keresztény lelkű magyarnak szomorú hír [i.h. 575 Béli Pál ua-hoz]. 1677: A' kiknek levelei háboruság, tűz, vagy egyéb szerencsétlenségek miatt el veszték volna ... tartozzanak a' Fejedelmek Nova Donatiokat adni [AC 201]. 1710: Ez idő tájban következők Zólyomi Miklósnak szerencsétlensége [CsH 100. — *1674-re von. felj.].

szerencsétlenül 1. szk-ban; in constructii; in Wortkonstruktionen: ~ jár a. (nagy) baj/csapás éri; a suferi o mare nenorocire; verunglücken, Unglück erleiden. 1653: Ilyen szerencsétlenül járt a jámbor Cardinális [ETA I, 53 NSz]. 1667: Horváth Ferenc Elég szerencsétlenül járt, mert ... éjszakának idején megfosztották [TML IV, 211 Nalácz István Teleki Mihályhoz]. 1672: ő nagyságok valóban szerencsétlenül járnak, mert asszonyunknak tegnapelőtt öt óra tájban csak hertelen gyermeke lön, de halva [TML VI, 198 Székely László ua-hoz]. 1687: Azon kell igen busulnom, hogj az mely Bulyat Annis(na)k vettem volt; olyan szerencsétlenül jára [ApLt Kálnoki Sámuel feleségéhez. — *Ti. koraszülése volt]. 1710: Szerencsétlenül jára az úton, mert Dévánál a Marosban lesüllyede a hajó, kiben bagásiáját hozták, s többire odavesze [CsH 445]. 1760: el is indultak, de szerencsétlenül jártak, mivel a csiki passuson amint mentek volna, mind a kettőt elfogták s arestumban vannak [RettE 111]. — b. baleset éri; a suferi un accident; einen Unfall erleiden. 1704: Ugyan Pekri uramnak hozták levelét, melyben írja, hogy tegnapelőtt szerencsétlenül járt, mert a félkarját meglőtték az ellenkezésben [WIN I, 190]. 1710: En itt Brassóban szerencsétlenül járék, mert ... a szálláson levő grádicson ... hirtelen lecsém [CsH 439]. 1722: Az kgd Pej Gyermek Lova szerencsétlenül járt ... valahogy ugj szókott hogj az első Lapaczkája meg romlott, ige(n) Sánta [KJ. Rétyi Péter lev.]. 1791: vasámap szerencsétlenül járt egj Dán vad ... olly sebessen szaladot hogj a hinto szinbe ... ugj meg ütközött egyik hogj mingyárt el terült [Királyhalom NK; Ks Jenei Dániel lev.]. — c. (hadi eseményben) kudarcot vall; a suferi un eşec/o infringere (în luptă); 1662: Kegyelmes Urunk, az Havasalföldéből kijött nyolcz zászló kurtánság alja, mely szerencsétlenül járt legyen, úgy gondoljuk, Nagyságod tudhatja [Brassó; Veress, Doc. XI. 15 Buday Péter és Cserei Farkas a fej-hez]. 1676: az tatár chám Laposnyához szaladt, kik is becsaptak volt Kozákor-szágbán, de majd szerencsétlenül jártanak [TML VII, 280

Mikes Kelemen Teleki Mihályhoz]. 1710: Ez a Forgács Simon a királynak, Jósefnek felette kedviben vala, és mikor a kurucság támadá, leküldöttek vala bizonyos hadakkal a kurucok ellen, de szerencsétlenül jára, s ráfogák Bécsben, hogy áruló* [CsH 353. — *1704-re von. felj.].

2. szerencsétlenül/póru! járva; pājind o mare nenorocire; ein Malheur haben, Pech haben, Mißgeschick erleiden. 1705: A fejedelemasszony[t] szerencsétlenül találtam hogy járt, mert a kávé... a melyére beöntötte, hogy nagyon megégette a melyét [WIN I, 415]. 1832: vettünk egy pár ökröt Sz: Kereszturi Sokadalomkor; ezis szerencsétlenül kéré vallottuk [Bordos U; Told. 39]. 1857: csak 40 vékára való földet ugarolhattam meg, mert két ökröm Szerencsétlenül el károsodott [Kebele MT; Újf. 2 Kimpian János udv. gondviselő lev.].

szerencsevadász kalandor; aventurier; Glücksritter. 1790: Ez valóságos mesterséges szerentse vadász. Fizesse meg az Isten néki rágalmazásának érdeme szerint [Kóród KK; Ks 94 Vegyes lev.].

szerencsevetés ?sorshúzás; tragere la sorti; Losziehen. 1602: az Inctus beosegesen megh bizonyítja egy nehany bizonyisagokkal ... hogy az Jwhok vthan valo zerenchie vetes-re ez Inctusnak Jobbagy voltanak, eley vezedelm(e)n) forgottanak az p(er)secutiobanis elseoben voltak [Kv; TJk VI/1. 603].

szerenda, szerindár vall kb. engesztelő halotti szentmise; särindar; Art Seelenmesse (orthodox). 1736: En Nagy Almási Pópa Petru, foglaltam volt ... Josika Maria Asszony Nagy Almási Jobbagyatol Mark Petertől edgy bányá-b(an) lévő fél hontot az Pjatra szákából edgy Szarindarert, és egjéb szolgálatomért, a mellj is ért 20 ~ husz forintot [Folt H; Bom. BK ad nro. 184]. 1761: Szamuela Angyel nevő Seller ... két Ökrét a Templom Számára hagyta, két Tulkat pedig Temettetésére a' Popak(na)k, Szerendáért és egjeb Oláh Rituson Szokásba levő Czeremoniakért [Bukurest H; Ks 113 Vegyes ir.].

Szk: ~ kiszolgáltatása. 1804: (A két írtást) a' Drentye Mitru Felesége az Vra halála után adta Kádár Kretsunnak egy szerindár ki szolgáltatásáért [F.berekszó Sz; BfR 12/7 Pintye Vón (56) col. vall.] * ~t mondat. 1744: egy szekeret attunk ... Monostorra a N. Tamás Lup Léányának a végre, hogy a meg holt Édes Atyának Lelkiért ritusunk szerint Szerendárt mondasson [Obozinta Szt; Ks 100 Hordo Lázár (40) zs vall.] * ~t szolgá. 1768: Adás Péter ... nekem adott volt midőn a' Papságra fel szentelttettem magamat költsön 15., forintokat, 12., forintért egy szerindárt szolgáltatam, 3. forinttal adossá maradtam volt ... de halálakor hagyta hogy az Evangeliumat olvassam, mélyért negy forintot defalcált, és aztis hagyván hogy Provodotis szolgállyak ritusunk szerént, melynek árra 10., Márjás, mely szerént semmivel magamat adosnak nem tartom [Vályebrád H; Ks 81. 57. 17 Pópa György gör. kel. pap vall.] * ~t szolgáltat. 1769: Persa Nikita 26ta febr. meg holt, elis hajtotta Popa Urszuj két husz forintoss érhető Tulkát azért hogj az ő modjak szerint Szerindárt szolgáltatasson két ökrít ő el adta [Esztyén SzD; Told. Balint Mihály és Gáspár István Ugron Istvánhoz]. 1804: Drentye Mitrunak a' mely fogott írtása volt ... a' Felesége a' Féje halála után adta Kádár Kretsunnak hogy egy szerindárt szolgáltatasson érette [F.berekszó Sz; BfR 12/7 Krétsun Petre (30) col. vall.].

szerénszerte szerteszt, több irányba, mindenfelé; peste tot, pretutinden, in toate părțile; durcheinander, überall. 1577: eo kegmek varasul semmi keppe(n) Ne(m) akaryak hogy az sok gatlas legyen a Somosson zeren zerte hane(m) Mindennek a ky azzal akarya keresny (!) ... zabad halazassa legen, de gatnel kwl [Kv; TanJk V/3. 144b]. 1579: Ertyk aztis eo kegmek varasul byro vram zawabol hogy volnak lezegeo legenyek az varason zeren zerte kik senkit ne(m) akamanak zolgaly hane(m) chyak ekeppe(n) tartattiak magokat [Kv; i.h. V/3. 183a]. 1592/1593: Arra emlékezik eois mindenekbe mint az felső keet vallok ezzel vytúan hogy az Kys zamos Regi foliasa azon ment el Annak eleotte, ahol Christoff vram az eo maga Molna alat füz faakkal zerrin zerte be wltette es megh gatoltha [Néma SzD; Ks]. 1602: Noha ennek eleotte az Júhnak ez hataron valo lete tilalmas volt, mostan minddazatal az ewdeonek saniaíru volta miat az sok dulo kborlokna naponkenth varosúnk keornieol nyargalasa miat, Amegh az Vristen ez teollewnek nem tagittya, addigh it zenüedik, de nem zenwedik mind zeren zerte az varos hataran, hanem az Thordara meneo derek orszagh vthya, es az Georgyfalwy vt keozott legyen zabad Jarasok [Kv; TanJk I/1. 412]. 1662: Katonái, szolgálí szerén-szerte az országban nagy sok kóborlásokat, fosztogatásokat, lopásokat, dúlásokat tesznek vala, de azokban csak egyet is meg nem büntet vala | Váradá egy rabasszonytól be is izent volt, de az ott lakos becsületes emberek szerén-szerte lévén a várban, Gyulai Ferenc a több utána való tisztekel semmiben hajtotta, és híhető, a szokatlan nyomorúságtól meggyőzöttetvén vagy magában holt meg, vagy a pogány is ... levághatta | Melly levél királyfalvi kastélyában die 8-a Maii 1659-ben költ, de pecsétlés nélkül szerén-szerte és talán a fejedelem kezénél is, mivelhogy idegen pecséttel is láttaték megpecsételtetni, meghordoztatott vala [SKr 149, 439-40, 487. — *Zolyomi Dávidéi]. 1699: a' Nemes Szék is együt volt tulajdon csak azon dolognak eligazítására ... varakoztanak Pap Laszlo ur(am) után ... Ke-restetteis a' Széék a' Varason szerin szerte ket izrombanis a Varos szolgálival; de nem talaltak sohol [Dés; Jk 297a].

szerént, szerint 1. vminek megfelelően; conform cu ..., potrivit cu ...; gemäß, laut, nach ... A. 1553: Az Myt az Negy Ember Terwn szerent Megy Thalaina Mynd az ket fel Megy Maragyon Rayta [Solyomkő K; KCs]. 1558: Byro vram azon kewnyewreggyen ew felsegenek hogy ha walamely zolgaya ew felsegenek walakthy megh wer megh ah wagy egjeb hathalmath thezen, az Regy zabadsaghonk zeren th zabad legien megh fogny az Byronak az olyan hatalmash Thewrwenyre [Kv; TanJk V/1. 48]. 1567: Nyilwan vagion nalatok mykyppen ez erdel orzabgely hyweink harom nemzetoel ... egienleo akarattal vegezek hog' az nemesség az elebbely Rawas zerent Zas Sebesnek az w Joza-gokbol minden kapwtol huzon eot eot pynzt, az mely nemes embernek penig Jobagy Rawason nem volnanak, azok eotwen eotwen pynzt, az eghazbely nemesek kedig huzon eot eot pynzt aggianak [SzO II, 212 fej.]. 1568: az Bamffy Gabriel wram reze az ky wolt az Mogyoroy keohazba, myert hogy Eő magtalan maradt, az Bamffy Gabriel reze, egyenleo keppen Banffy Pal wramra es Menyhart wramra zalloth wgyan azon Beochw zerent az mynt megh Beochwltek wolt az Eleobbely oztozaskor [Gyf; JHbK XII. 8]. 1572: Egyhazfywis Elegh egy Es az Byrosagnak változasa zerent Minden Ezteondeonet Egyzer Magyar Massor Zas legien [Kv; TanJk V/3. 55a]. 1574: Meg ada minekwn az

Nagyságod paranczolatlyath ... melybe paranczyl Nag. minekwnk, hogy ... meg imok minden seriessevel rendi-vel Egyetembe, my keppen az meg Newezet zabo palth be vyttwk Es statualtuk volna, az Egy Jobbagy haz helybe melyet neky az Nehay Priny Bernardne testamentom zorenth Sommaba hagyoth [M.gáld AF; KCs 41]. 1582: Lazlo papot minden teórueny zerent valo haborgatoy ellen mindenwt megh mentyk rolla es megh otalmazakk [Uzon Hsz; Kp 1. I/16]. 1589: vgy rendelék hogy kin kin erdeme zerent vegienak tudom hogy veottenek kin 40 d: kin 32 penzt kin 25 kin 10 penzt, ki mint erdemlette [Szu; UstT. — 'Adót]. 1622: Praedicator Salariuma Jóvedelme Mindenfele vete-meniből öszből es Tauszi gabonabol Quarta a kiraliok Institutioia szerent [Ördöngösfűzes SzD; SzJk]. 1651: az mellj örökseget Alkalom szerent ada mi elollunk Eotven magiar forintott [Jlencfva MT; Dósa 1. IIB. 13]. 1671: Vé-geztük azt-is hogy az Aknás és egyéb helyekről-is ki adat-tassanak a Possessoroknak az el-szökött Jobbagyok (pro-ducuán de proprietate) az Articulus szerent sub poena ibidem expressa melyet exequatassanak azon Vár-megyé-nek, vagy Székeknek Tiszte a' hol ez ellen cselekedők comperialtatnak [CC 58]. 1688: A mi adosság meg fén ua-gyon, az elbí osztozodas szerent az harmad részi Czutak Istvanne Aszonjome leszén [Ksz; BCs]. 1754: szokás szerent ... a' kinek öt fejš Juha, a' vagy annyi öllös kecskéje volt, tartozott az illetén marhájaból egy barányt, ávagy kecske öllöt Dézmában adni [Bukuresd H; Ks 92. X. 2]. 1768: Kérem ezen emberem által, ezen acludalt registo-macska szerent valo leveleket külgye el öcsém Uram [Ma-rossztyörgy MT; Ks 61 Komis István lev.]. 1772: a' malom Víz mérték szerent alább vagion mint a' több szom-széd malmok, ezen Küköüllön [Kük; Jhb LXVII/236]. 1788: Tábla judiciuma szerent nem én egyedül, hanem hár-man mű testvérekül, én Vajna István, Vajna Dávid Etsém és Vajna Tamás ... együtt tartozunk [Kilyén Hsz; HSzJP]. 1823: Petrus Steiner obligatoriaja ... 1818 super 440 Rfl: ... melyből a praenotatio szerent a Debitor meg fizetett 110 piasztet mely tézsen 77 Rf [Nsz; DobLev. V/1080. 1b]. 1837: a Falu Erdeje, a melyhez régi traditio szerent a Falu Just tart és magais használja [Méra K; EHA]. 1877: Terhes foglalatoságaim nem engedték hogy ígeretem szerent a Karácsoni ünnepeket egygyütt töltöük, hanem e mulasztáso-mat igyekezn fogok rövid időn helyre potolni [Marosdécse AF; Tolvaly lev. Tolvaj Károly anyjához].

Szk: *annak (a) módja* ~ 1558 k.: Feyerites. Rp. Mercuri-um(m) sublimatumoth, rusikat, saletromoth, salarmonia-ku-mot egienlo kepen 4 lothot, sal alkalit 1 lothot, es egesd meg korniwl valo twzon, hogy Meg fixaltassek az rusika, az az, hogy allando es feieritendo legien, az rezeth annak az Mogia zerenth, Minth te Jol tudod etc [Nsz; MKsz 1896. 281–2]. 1581: Biro vram ... ertekezze felölle hogy hazat Thwry Georgine masnak ne kötöte legie(n), Es Annak moggya zere(n)t az Capitan elöt Aggyon kötes lewelet ha-zarol es zóleyrol [Kv; TanJk V/3. 243a]. 1617: Az Porond Banianak hatarit meg mutogatuan Rudder annak modgia szerent kett fele ozlani mellie(n) mind az ket felnek meg kel allani [Abrudbánya; Törzs. — "A két osztózó testvé-rek, More Lászlónak és Boldizsárnak] * (annak) rendje ~. 1688: Vagyon egy molnár házacska; ... Kétt kövü malom fellýül csapo, annak kétt bél kerekai vas karikások, vas csapjai annak rendi szerent [Csicsogyörgyfa SzD; BK]. 1720: Boldor Todor az szölgabiroat az falu vineivel és es-küttivel az utrumban meg irt öröksegek két fele valo ki

mérésére el vitte és annak rendi szerent az szölgabiro a fa-lusiakkal ki merte és határ köveket tettek [Vormága H; Jhb XXXIII/32]. 1836: A Szöllők annak rendi szerent jo álló-potban el fedve: de gyenge karokkal ki karozzva [Szász-kerd K; LLt] * (igaz) hit(e) ~. 1554: Ezth ez vallast My ky fellíwl meg Neweztethwnk wona Irathok az my kerezthyen hithiwnk zerenth [Szászsombor kör. SzD; MNy XXXVI. 52. — "A bevezető formulában megnevezetett „Nag Bene-dek galachrol", es Sombory Lazlo Somborol". — "Galac (BN). "Szászsombor (SzD)]. 1600: Kowachj Thamasne Korondj Annor(um) 100 meg eskwek es hiti zerent azt fele-le [UstT 15/173]. 1792: igaz hütünk szerent meg irtuk [Aranyosrákos TA; Borb.]. 1841: Ezt amint hit nélkül nyil-vanitom, 's mondom, ugy kész vagyok hüt szerentis vallani [Dés; DLt 1541] * (igaz/jó) lelke/lelkiismeret(e) ~. 1585: Veres Pal es, Kys Imreh Mikor ... megh kerdeok lelki es-merety zerent mint A' dologh, felele Gieóng fwzo Matias ... igaz lelky esmerete(m) zerent mondom ... engemet eo chak Arra kere hogy Menniek peter vramhoz velle [Kv; Tjk IV/1. 456. — "Vallja]. 1627: Ezt az hazheliet mi io lelkwnk ismereti zerent ket fele merven altalliba, nyilat vonank ra [Lőrincfva MT; Told. 21]. 1742: Vald meg jó Lelki esmérered szerent ... elmondott igaz hütödre [Asz; Bosla]. 1850: Alább irt hivatalos bizonyittást tézsek arról: hogy ... Asztalos Bukso Jánost, és festő Solyom Ignátot ki halgatván, jo lelki ösméret szerent tettek ily nyilatkozatokat, és vallomást [Mv; DobLev. V/1303] * (igaz) lélek/lelke ~. 1582: En Banyay Janosne ... azkirel emlékezem em lilek szerent megh mo(n)dom [Kv; Tjk IV/1. 58d]. 1652: azo-ko* lelek szerent megh búczulneok [Ksz; BCs. — "A ruhá-kat]. 1660: elsőben azt mondá, hogy lelkem szerent szóják az dologhoz [TML I, 524 Veér Mihály Teleki Mihályhoz]. 1713: Mű ... mind ketten Nemes emberek adgyuk tutlara mindenek(ne)k a mi igaz lelkünk szerent" [Nagylak AF; DobLev. I/83. — "Köv. a nyil.]. 1770: mi igaz lelkünk szerent fatáljuk" [Szélszeg Sz; BK. — "Köv. a nyil.]. 1780: Gavrilla nevezetű palinka főző igaz lelke szerent a rovást meg mutatván tön illy valást adott pálinkát 12 vedret és 3 kupátt [Baca SzD; Tsb 24] * igazság ~. 1714: pro Die 24a Mens(is) Juny confluállyon, kglm(e)t(e)k egy bizonyos helyre, és ott mindenik fél p(rae)sentiajaban assumállya mindeniknek ratioit, kívánságait, és az köztök lévő contro-versiát Isten s Igasság szerent dirimálni igyekezze [Nsz; Jhb XLV gub.]. 1826: En Gyalakuti Grof Lázár István ... mint egész Gyalakutának Possessora semmi törvény és semmi igasság szerent nem tartozom ennek az ároknak és pataknak vizét egészen a' Gyalakuti határomra bocsátani [Ms; GyL] * inye ~. 1811: ne tsudáld, ha nem találás minden ki-fejezést inyed szerent [ÁrÉ IV] * Isten ~. 1582: En mo(n)dek Cassaj Kalamar Tamasnenak ... mond meg igazan isten zerent en nekem mint wolt az dolog [Kv; Tjk IV/1. 59h Iso Amburuse Anna azzonj vall.] * Isten ~ való. 1606: Egik felöl az vitezleo Swkeósd Miklos uram ... Masik feleol ... Sebestien Janos es Sebest: Balint köpe-cziek ... Jeleontuen es kerue(n), hogj eo keglmek egimaskózót az mynemw közbe vetesök volna, annak Jsten zerent valo eggieswlebe lenne(n)k ielee(n), es azt az my hwtwnk szerent megh iratnok [Köpec Hsz; Ks 90]. 1724: én bizony Pekri Ferencz uramat eleget kértém és intettem, hogj ... élylen I(ste)n szerent való életet [Náznánfva MT; BK. Némái Istváné (60) vall.] * levélnek rendje ~. 1552: Le^own (!) Jlyen vegezis hog' ha az isten feyedelmet adond tahat az ew^o pechetty alat, adian leuelet ez leuelenek Rendy

zerynth es Engedelmet, kire⁹ mi attuk ez Jelen valo leuelet, mynd az keth feel Byzonsagara es otalmara [Mezőszengyel TA; BfR] * *része* ~. 1584: (A két fél) Jeonenek Jilyen Egenesegre ... az olah Frattay hattar (!) aztis my Eleotwnk ozlasba bochatak kynek kynek az eo Reze zerent [M. fráta K; SLt T. 18]. 1643: (A cinterem) új építesnek idején valamit a falu külső oda bírodalmas emberekre fel vét ő kegyelmek is részek szerént annyit adgyanak Gyárfás Ferencz és Thamás uram, mit az egygyik oda bírodalmas külső ember [Egerpatak Hsz; Barabás, SzO 378] * *sors* ~. 1605: Az ennek eleotte valo vegezes es sors zerenth az Colosy Camaranak gonduselesere valazotttak Teleký Istuany [Kv; TanJk I/1. 497]. 1617: Az Nagi Auas Reteth ide ala sors szerent kett fele valo duisiora intiztük Arbiterek által [Abrudbánya; Törzs]. 1830: kinek kinek Sors szerént jutott Nyiljának az also vége 15. öl, a Felső vége 10. öl [Galponya Sz; Somb. II] * *szabad akarata* ~. 1568: egy felewl az vyzetlew Zenney pal, Mas felewl az nehany Zewch Lenartne Eozwegye maradot hazastarsa ... My elewthwnk szabad akaratyok zerent Illien vallazt Thewnek [Beszt; BesztLt. — "Köv. a nyil.]. 1613: Tudom azt hogi szabad akaratyok zerent kötek Beldi Kelemennek az fejekett az Gabir Peter fia es Virag Georgy az Gabir Peter vey [BLt 3 Mart. Pal de Kotormani ns nyil.] * *szája íze* ~. 1672: ha mindenekben szájuk ízi szerént nem esik az atyafiaknak az dolog, szintén olyan tartják ha az bontaná el az dolgokat, az ki értékre adja [TML VI, 145 Teleki Mihály Bánfi Dieneshez] * *szíve* ~. 1619: írhatom Felségednek, hogy Szöbfikár oly igen nagy szűve szerént fogta ezt az Felséged mostani dolgát, hogy ugyan nem kívántatik soha annál jobban [BTN² 305]. 1655: Az Ur Isten Kedet Ura(m) kevanatos es hozzá ideighlen valo jo egesege es ettel aldgya megh szivem szerent kevano(m) [Uzon Hsz; BLt]. 1721: Isten kmeteket sokáig minyajan Jo Egesegben ettesse szivunk szerent kívanyuk [Dés; SzCLEv.]. 1847: Drága testvéreim, tudom, hogy szívetek szerént kívánnátok valami jót hallani rólam, de még az udvartól nem jött semmi [VKp 159 Varga Katalin kezével] * *szokott mód* ~. 1580: Ha ky penigh Az neky mutatot helyeke(n) kwweol Jwwhat legettetty ... Azt bwntessek megh zokot mod zerent [Kv; TanJk V/3. 214a]. 1842: Melly dolog ... hogy minde- nekbe a már megirtuk mod szerént ment légyen véghez aztat igaz hitünk szerént bizonyítottuk nevünk aláírással és szokot petsétünkkel meg erősítve [Bözdö U; Borb. II Bözdöi László István székely ns kezével] * *tetszése* ~. 1679: Frater István uramnak is íráttam Kgd tetszése szerént [TML VIII, 564–5 Bornemisza Anna Teleki Mihályhoz]. 1773: ő kegyelme azon Curiális ház Telkét és Szöllőket ... Tetzése Szerént Szabadosan építgesse és Conserválgossa [Alvinc AF; Incz. XI. 15]. 1783: a száz forintnak felét nem kellett tovább 20. esztendőknél velünk Eö Excell(enti)ának interesse- tnetni, melyet azon időben Fő Ispánságáb(an) rajtunk tet- szése szerént véghez vitethetett Eö Excell(enti)ája [M. szol- kol K; IB. Bota Péter (62) jb vall.] * *végezés* ~ → *sors* ~. B. 1550: az the N paranczolatya zerynt, kiwel mynket Jnthenek az withezlő kemyn Janos es Walkay Miklos aldo- zo napwthan walo heftfewre hog' Damos' newő faluba mennynk [MNY XXIV, 289. — "K]. 1588: 29 Janary Byro vram Paranchyolatya Zerint My koron hogy az vrainkban alla az gathoz latny mentenek volna Keoltottem vachiorara eo Kegimekre [Kv; Szám. 4/III. 5]. 1596: az mely tilalmas erdeőbeol walo fa hozaserth az felperest az falú hagiása ze- rinth valo egy forinterth megh szalghlottuk volth [UszT

11/73]. 1634: az bucziulletes Tizt, tizty szerint szolittattia Medue Janost, accusalua(n) hitetlensegnek notajaval [Mv; MvLt 291. 42a]. 1657: Kulcsarnak ... Conuentioja szerint 8 sing Vinczi posztjoaert fizettem fl. 8.// [Borberek AF; WassLt]. 1677: A' Mely Jobbágynok Földes Urok engedelmélkül Zászlók alá mennek, avagy akarmi egyéb helyekre-is, feleségek hon maradván; miglen urokat legitimo modo Földes Urok nem reducalhatták, állapottyok szerint valo szolgálatot, és egyéb tereh viselést szupportállanyak [AC 105]. 1708: Vagyon egy ezüst Pohár holyagos aranyas Az Asztalos Cimer Céh Pecséti szerint lévén [Kv; ACJk 69]. 1717: kész leszek alapatom szerint Na(god) parancs- latyat Continualnam [Harangláb KK; Ks 96 Szarka Sigmond lev.]. 1742: Az örökös Jobbágynok szölgálnak a földös Ur parantsolatya szerint [Cente SzD; Ks 4. VII. 1]. 1775: hogy meg keresztelték, a szokás szerint meg akarta kántálni a k(ereszt) komákat [Kézdisztlélek Hsz; HSzjP Susanna Némethi, Johannis quandam Ventzel Consors, Libertina (85) vall.]. 1796: Ezenn mobiliai a fenn irt Specificatio szerint Számtartó Nagy István gondviselésé alá adattak [Vajdasztiván MT; TSb 43]. 1813: A' Czéh Articulusa szerint a' ki hibázik azt a' Czéh meg bünteti [Dés; DLt 56. 5–6]. 1868: A' makkolás marad a' régi Compositio szerint [Szu; Pf Gálffy Sándor lev.].

Szk: (annak) módja ~. 1671: Az Liber Regiusok-is en- nek utánna bé-adassanak az Captalanokban, hogy ha kik- nek jövendőben valamí dolgokbéli akadályok interveni- na, szükséges levelekhez hozzájuthassanak annak módgya szerint [CC 75–6]. 1798: mint bé vallott plenipotentariuso- mat facultalom is különösen ezen dolognak el igazítására annak módja szerint hiteles irás is kell készíteni rolla [Mv; DM 2. XIXA] * *annak rendje* ~. 1681: Ezen verő alatt lévő öreg vas fészekben vagyon egy nagy, öreg vas üllő is jó modgyával be csinálva ... Az viz eresztő horga jó, en- nek mind alól fellyül annak rendi szerint jól meg vadnak két végei vasazva [CsVh 91–2]. 1700: Mikor en azon Házat megzalogosította(m), eö kket mint vicinusokat annak rendi szerint a' kitül en vettem megis kinaltattak [Dés; Jk 309]. 1764: Szentkulecz Juon én velem és én általam ell vett két ökreit ... Pópa Jósivtól kezességgel fel kérte, és én fel kértem annak rendi szerint [Polyan H; JHb XXXII/37] * *ideje* ~. 1584: az felseged yfwy atyafya ... yo egisigben wago(n) ... es az ew ydeye zerynth mynden dolgaba(n) djcyrethes [Komlód K; WLt Petrichevich Kozma lev.] * (igaz) hit(e) ~. 1568: Ezeknek vtana meg Ertettuk a K. le- welebol hog' aminemw bizonisagok wolnanak Örtos ger- gelnek hog' my hyt zerint be wennek ... Ewket [Abrudbá- nya; Törzs]. 1608: (A vallomásokat) hwteonk szerint be Uőtteok, meg Jrattuk, Kgteknek Pechetwnk alat meg keol- deotteok Actum in Comit(atu) Alben(se) Petek 9 Juny Anno 1608 [UszT 20/358]. 1842: ezek szerint a le rakásban majd semmi hibát nem esmervén, arról igaz hitünk szerint adjuk is ezen bizonyság tévő írásunkat [Kv; ACLev.] * *igazság* ~. 1721: meltoztassek ezen vásárlást ugi moderál- ni, hogi miis szegeny Nemes emberek ... Jozságoçskánkat- is ... a' tiszta igazság szerint oltalmazhassuk s manueteal- hassuk [Gyula K; Ks I. 24] * *inye* ~. 1764: Kőkösi Barta Mihály Uram, midőn ... látná hogy nem az őkegyelme inye szerint felelnék ezt monda; miért nem mondgya Ked még, hogy Simon lus [Kőkös Hsz; Kp I. 218 G. Barta sen. (38) ns vall.] * *Isten* ~ (való). 1569: Mind az ket fel Engede hatra hagywan Minden Jgyenetlensegeketh, Es ... az Minth My Ew közteok Jsten Zerinth El Rendelnök Azon megh al-

lanának [Mányik SzD; IB VI. 225/13]. 1583: az három falunak hatarath es Isten zerinth igazan itillietek [Gyf; Jakó, Dézsma 18]. 1671: Praedikatori hivatalunkra kötelező juramentumok(na)k formajais erre mutat, hogy J(ste)n szerint valo jo dolgokba(n) engedelmesek leszünk [SzJk 118]. 1682: mentünk volna ... hogy az ket fél között fen forgo es el igazitando dolgokat, J(ste)n s az igassaghnak uttia szerint Istenessen el igazitanok [Kv; RDL I. 161] * (jó) lélek/telke ~. 1704: Azért ha a poenát, mely intentáltatott mitigálhatom, én jó lelkem szerint azt ítleném, hogy az rab úr légyen ez mostani arestumában, in moderno statu [WIN I, 181]. 1764: láttae s vetteé észbe hogy akarkiis valamit ki vitt volna a nevezett udvarból ... Cum omnibus Circumstantys Congruis jo lelke szerint vallyá meg a Tanu [Bögöz U; IB vk]. 1779: Deliberatum. Felvevén mind a két félnek panasztát, ruminálták is a dolgot lélek szerint [Taploca Cs; RSzF 159] * (jó) lelkiismeret(e) ~. 1586: az my Lelkwnk Ismerety szerint Marhayat megh computalwan Beochwltwk hetwen nyolcz forintra, es 40 pínzre [Lesnek H; IB VI. 225/16]. 1626: az mit szaiabol hallottunk, io lelki esmeret szerint ez leuelb(en) meg irtuk, petsetwnketis rea vetuen [Kv; RDL I. 129]. 1789: Gligor Vaszily Annorum circiter 50 ... Jo lelke esmerete szerint referállyá hogy a malom jo állapotba volt [Abosfva KK; GyL] * juss ~. 1702: Mi okon kellett ... Adám Ersebetet, és hűtös Urat Bodrogi Miklos Vramat in jus attrahalnóm, Exhibealt R(e)latoriambul kitezczik, mi oktul viseltetvén eo kglmek Kis halász utczában ... Leanyomat ... jus szerint illető örökséget Vak mero keppen minden jus kívül ... be szállítanak [Dés; Jk 323b–324a]. 1764: Szaniszo Sigmond Vram eökegyelme még maga életében gyermekeik részekben kinek kinek magát cernelmo Jus szerint maga örökségei között denominalt, és szakasztott bizonyos ház helyeket lakásokra [Torda; TJkT V. 191] * mód(ja) ~. 1571: az zekelseg állapotia volt ... soha semmi ravas sem ado vetel egieb nem volt regy mogiok zerint valo eoker sytesnel ez eleot valo fejedelmek ldeyeben [SzO II, 322]. 1827: Mellj dolog vagi örökes vásárnak modgia és rendi hogi mű előttünk mindenekben a fen meg irt mod Szerint ment légien végben arol ... adgiuk mű is ezen Contractualis levelünket [Asz; Borb. I Várfalvi Fodor Sámuel ns nyil.] * ország végezése ~. 1564: Es ennek az ólesnek (!) meg attak az arath orzag wigesesse zerinth egi kebell zob irth d 16 : egy kengir irth d 1 egy tiwg irth d 2 [Dés; BesztLt 11] * része ~ (való). 1603: Engem meg kellett volna felöle talalnod ha adossok löttwnk volna, becziwt kellett volna kermes es beczw zerint meg Elegítőtelek uolna rezem zerint [UszT 17/68]. 1803: adott volt Moses János a Léányának Szabo Mihálynének egy kis Juszágot és egy darabotska Földet valami dajkaságért, de nem része szerint valo osztozásbéli Jussába [Szenterszéb U; Borb. II id. Szakás Josef (67) ns armalista vall.] * szabad akarat(a) ~. 1590: teged Eróuel senki nem kyldett, szabad Akarat zerint mentel [UszT]. 1629: teón mi előttünk Toroczky Anna illyen uallast, szabad akarattja szerint ... [Kv; RDL I. 145]. 1700: Tud-gjuk hogi Munye Barbul, es Mihaly Szülei Havasol földéből ki származván irt Also Szilváson telepedetnek meg és ... Buda Gaspar ur(am) Ispányságában kezit reájok akarta tenni mint szabad legényekre; őkis ezekben véven magokat szabad jo akarattjuk szerint arra nézve adták jobbagiul [A.szilvás H; Szer.] * szive ~. 1603: Jmmaron Vram my az my feleynkel chak azon gondolkodunk hogy Kedtekis az Vr Jsten tarcza es oltalmazza megh es sok wezedelmes

Jdeóbe kire az Vr Jstent zywuk zerintis kerywk [Dés; BesztLt 65 Th. Szabo dési bíró G. Frank beszt-i esküdt polgárhoz]. 1677: Hogy Isten az édes komámasszonyt békével megszabadította, fiú magzattal áldotta, szivem szerint örvendem [TML VII, 329 Bethlen Farkas Teleki Mihályhoz] * tetszése ~. 1662: De hogy különbet cselekedni nem merészelnének, s az fejedelem által cselekedni nem is engedtetének, az portára és vezéreknak az fejedelem tetszése szerint az megirt módon iratni kényszerítettek vala [SKR 408]. 1794: Azan Eskető Cancellisták engemetis sokat keringettek ... mind addig, mig tetzések szerint tsikorták ki az emberből valamit, s azt le irták [Koronka MT; Told. 42/1] * törvény ~. 1557: azert Kegelmek bocyassa oda embort lassuk megh Teorwen zerint ha Kegelmeket illete y [Apanagyfalu SzD; BesztLt 16 Blasius Miko és Fr. Appaffi Gr. Timar beszt-i bíróhoz]. 1571: az ket megh lato Mesteris Teorwenre hiak, es ha Teorwen zerint Menthetyk Magokat Io, hwl nem teorweniel Bwnhedienek [Kv; TanJk V/3. 51a].

C. 1590 k.: zagoni mihaly Ennekem ... Jgert wala Mas-fel forintoth ... az napra meg Nem ada az keotes zeórent ra menek hogy ... az keotes zeórent Jgazat vehessek [UszT].

D. 1573: ada ... egy eórók wles helyet ... meg hyuatatlan az orzag teóruenye szyrint [Hsz; Bállt 1].

2. vmit tekintete véve; lúind in considerare ceva; nach etw., gemäß/in Anbetracht des/der ..., ...-lich, ...-mäßig. A. 1577: Jwthank az dengellegy porchjonak, az djwissioia-ra tholdalagi ferencz arrol Sem lewellet nem p(ro)ducalla, Sem az Jozagot megh ereztenj, wagj oztani az wegezes lewel thartassa zerenth Megh oztany nem akara [Vajdasztiván MT; BfN 71/19]. 1582: az Eotweos Andras perceptioia volt Summa Zerenth f 1262/17. [Kv; Szám. 3/VIII. 66]. 1597: amykor oda zallot reclamalni kellett volna akkor de hogy pacifice le hattak telepednj annak az haz helyek zama zerent ... any hatart zakazt a teorweny akywel annj zamw ember megh ery [Ipp Sz; Ks]. 1625: Wagyony egy ezüst maiczos cziattos boglaros aranyos parta eo, mely nyom mertek szerint m. 2 p. 21 mostani wdeóhoz kepest e f. 62./ 50 [Kv; RDL I. 126]. 1710 k.: Holt meg Bethlen János anno 1678 ... Temettetett maga testamentuma szerint a marosvásárhelyi templomba [BÖN. 488]. 1802: a' melly kaszállot ... a' Falusi Colonusok ... egy más között Esztendónként örökké ki nyilazta(na)k Házaletok szerint [Felőr SzD; Torma]. 1858: a tulajdonos Grof Urtol át vett gazdasági eszközök, marhak és vetések vissza adása, hasonló bétérték mennyiség és minőség szerint kikötvén van [Kendilóna SzD; TKhf 15].

Szk: betű ~. 1615: Mikoron mj ... hwteős Diuisorok az megh holt Vrbeóger Gergeljne hazanal mindeneket ezwt es Arany marhakat bethw zerent megh inventalan. Annak viana az varosnak constitutioja tartasa zerent bizonyos ados-sagokat fizettwk megh [Kv; RDL I. 97 Junck András kezé-vel] * napszám ~. 1782/1799: Hallottam Tobis Demént, kinek keze nyomorék, ugyantsak Lakatos Mester ember és ... Szóts Ilkot, Szóts Katát hogy alamisnával élnek, mégis szolgálni kényszerítetnek napszám szerint, nyárban [Toroc-kó; TLev. 5/16. 354] * név ~. 1832: Mikor az Exp(onen)s Nemes Possessoratus a' Két Aranyos vize között valo Hellyet mivelés használás alá felfogta fel Szantotta a Tanu jelen volté 's ha jelen volt Nevezze meg Név Szerént hogy akkor az Exp(onen)s Possessorok közül ... akár mi fele fegyvert vásvillát vagy más Eszközöt mellyiknek latott a kézebe [Asz; Borb. II vk]. 1847: Ezen irtakon kívül igen

sok falusiak is voltak a Varga Katalin oltalmazására felállva, de én azokat név szerint elszámolni nem tudom [VKp 251] * *nyíl* ~. 1786: Egy nagy fedeles Dianna Sellege A Régi Ezüsthől jutott Nyíl Szerént [Nsz; Ks 74. 56. 75 Conscr.] * *ölszám* ~. 1812: Az egész Udvarhely körül lévő Lészás Kertek ől Szám szerént véve tanáltattak 313 ölö [Sorostély AF; Born. XXXV. 66 gr. Teleki Pál conscr.] 1820: Hazul is ől Szám Szerént adnak fát, abrantsat, karot [Szikoréj F; MvÁlt Fogarasvidéki úrbéri összeírás 602. 11] * *rend* ~. 1732: ha ő Ngok szerént véve tanáltattak, hanem így izetlenkednek velem, bizony én is kételenitetem excedálni a rend szerént [Kóród KK; Ks 99 Kornis Ferenc lev.]. 1794: Teként vadnak Nyoltz egyenlő Részek ... ezen Részek közt az első rendben lészen Domokos, a' Második Pétsi az 3k ismet ... a most ki tsínált rend szerént [Teke K; Borb. II]. 1827: a' remekező Legényke örökkéig a' Tizenkét öregebb Mesterek között azon rendel az öregség, vagyis a' Czébe állaskori rend szerént következnek, osztassanak ki [Kv; ACJk 21] * *sám(a)* ~. 1546: Aranyon, es Gernyezegen, zam zerenth wagon, thyz heyann heeth zaz yoh [Radnót KK; JHbK XXXVIII/19]. 1632: Inquilini. Havasfeőldeből (!) jeőtt muntanok kik az el mult öőzzel czinaltak egy egy kalibatt, uadnak szam szerent No. 10 [Holbach F; UC 14/38. 13]. 1759: a Sessiok(na)k szamok szerent osztattak fel az Erdőnek fáját [Vaja MT; Ks 17. LXXXI. 16]. 1812: Hogy mit vitt el a' Groffne bizonyos es szám szerent nem tudom [Héderfája KK; IB].

B. 1591: Ez waras es fertaly Jaro Vraymra walo keolcheygh Summa zerynt tezen f 21 d 62 [Kv; Szám. 5/X. 7]. 1593: Hagyom ... Hesdathi Ersebetnek, penzen veott iozgomatt, kalota zeghben ... neki hagiom annie summába ... megly summa zerint tezen harmadfél zaz forintot [KP. Kemény László végr. fej-i átirásban]. 1711: Barcsai Ábrahám ... fő-commissarius lévén, ő kegyelmének kellett volna az már régen beadott lista szerint az dislocatiót tétetni [SzZs 289]. 1783: az ki Godrözés szerint az Berzenczei Mihály Ur földéből el szántott [Mezősámsód MT; Berz. 5. 42. S. 86]. 1876: a munka fennakadásának kikerülése tekintetéből az építés alatt egy a gyalog, mint a marhas erő család szerint vetessék ki [M.bikal K; RAK 326].

Szk: *betű* ~. 1657: Tanitson leg elsőbben mind nagyot, kitsint, az ola abécére s azok a betűk szerint, a' jó igazánvaló olá írásnak kiváltkepen peng az Fejér Váratt nyomtatott Vjj Testamentumnak, Psalteriumnak és Catechesisnak olvasására [UF II, 186] * *kapuszám* ~. 1570: Toaba keg: Ezteondeonkenh tartozik Az Nemes Vraymnak Egenleo kepe(n) az Notariusnak kapw zam zerynth ket ket penzel [BesztL 47]. 1601: Az melj 3 forintos adott kapu zam zerint rendelték wala in subsidio regny Annak [Hsz; Törzs]. 1614: Igrirwnk ... kapu zam zerint Ngd(na)k vduara Nepe tartasara, Portara es egieb minden fele zwksegera niolez niolez forintot [Ks 87 egy-i végzés] * *név* ~. 1606: tiltotta uolt megly egi korteöuel fankat ... melliet neu zerint pap korteöuelinek hinak [Sükö U; EHA]. 1650: az megly holt Fejedelem idejeb(en) megly ravak az falut az Czehfey Lazlo Uram Jobbagyit Czak negy emberre ravak, de az a Negy ember nevek szerint kik legyennek, akkor ott Ravasiro Fejedelem embéri nem kerdek fel sem irák [Mikcháza SzD; Ks 42. C. 42]. 1827: (Az) ágy, és asztal nemüket ... mostan név szerint rendről rendre elő számlálni nem tudom [Maroskoppánd AF; DobLev. V/1109. 19 Milik József (40) zsvall.]. * *nyíl/nyilvános* ~. 1761: B.Josika Joseph Ur Branyiskai Curiaja ... Baro Josika Daniel Urfinak nyíl szerint

jutot volna, melljet eő Nsgatol hol fenyegetőzésekkel, hol intercessorok által meg akartanak cserelni [H; JHb XXXV/45. 6]. 1827: Falu közönsegesen használható helyek vagynak ugymint Rét melyből az Exponens Grof Ur ő Ngok emberei Esztendőnként Nyilvános szerint kapják ki Competentiajakat [Göc SzD; WassLt Conscr.] * *sám* ~. 1586: 19 Aprillis: ... az szeochj Marton hazatol vittem ala szarw fát, zam zerint 22. kiert attam f. 1/32 [Kv; Szám. 3/XXIV. 16]. 1606: az(on) Zechi mihaljne zam zerint, orba(n) Janos le tartozot volna tenni, az föld zalogiat Zechi mihaljnenak [UszT 20/299]. 1767: Lóra valo Szerzők és Czafrangokis Emlékezem hogj voltak, de Szám szerint mennyi és mtsodások, Már megfelejtkeztem [Désfva KK; Ks 21. XVIII. 78].

3. vmilyen értesülés/vminek alapján; pe baza unor informații; dem Vernehmen nach, wie man hört. A. 1593: Endres Veisz vallia ... Nem tudom bizonni, hane(m) hallo mas zerent hallottam, hogi Veres Martonnak az iob Apia, es Veres Antalnak az apia eggiek leontenek volna [Kv; TJK V/1. 371]. 1656: Beldi Pál uramnak parancsoltunk ujjaban, kegyelmed levele szerint Pelin Viszterie olvasásában jelen legyen [Balázsfa AF; TMÁO III, 436 a fej. a moldvai vajdához]. 1796: (A szőlőnek) az allya a rendes meg meres szerent 5. öőnek es 1/2 nek ... találtatt [M.igen AF; DobLev. IV/757a]. 1860: ezen nevezett részen több éven törtent vágatás látható a' míg most is meg lévő csutkok szerent [Szentdemeter U; EHA]. 1864: itt hajdan hallamás szerent Péterlaka falu volt [Méra K; KHN 244].

Szk: *tudta* ~. 1843: Közlebbi értekezése Varga Katalinnak tudtam szerent Kriznyik Todorral volt [VKp 81] * *utrum* ~. 1670: (a) vallokat ... eros hütel megly eskettük es az előnk(e) adatot Utrum szerent megly examinalva(n) hütök uta(n) töt fassiojat nevekkal eggiüt kltnek meg irtuk [Asz; Borb. I]. 1723: előnk(e) le töt fassiojokatt ... le irtuk kik(ne)k nevek utan fassiojok az Utrum szerent így következ(ne)k [T; VGy].

B. 1566/1576: Aldoza nap wta(n) walo hetffeo(n) ... Boczy Peterreol rea inteok porkolab ferenczynet henge anna azzonny felszeged eleybe ok adny az felszeged leule tartasa zerint tizen eoted Napra [Kisszőlős KK; SLt X. Y. 21]. 1606: De az Euictor valaz tetele zerint ... az penzt az Afia ... megly oluasta [UszT 20/193]. 1671: Az kapitány tudositása szerint jutott az fogarasi jószágából gostina disznó, nro 7 [AUT 15 fog-i jöv.]. 1756: kérdették volna azon Paptól, a' ki a' pénzt vissza vitte, mondaná meg, ki adta által, de azt felelte; Gyónás szerint által, nem tartozik meg mondani [Kv; Mk IX Vall. 92]. 1765: vagyon két Asztag melyekbenis Titt Margai Vram hozá vetése szerint leszen Gelinae cir. 460 [Ispánlaka AF; JHb XXVIII/49. 4-5].

Szk: *utrum* ~. 1651: Eo Naga tob hiuej kozot mjnekunjs paracziol (!) hogi el mennek (!) az mjnemu vallokat mly előnk(e) hiuanak azokat eros hütel megly eskettők, s hutok uta(n) valo vallosokat az utrum zerint megly jmok [Torda; Borb. I].

Sz. 1854: Közmondás szerint a főn indul ki a posadás [ÚjFE 84].

4. szk-ban; in constructii; in Wortkonstruktionen: *bűn* ~ bűnös módon; in/intr-un mod păcătos; sündlich. 1697: hallottam Peter Deaknenak maga szajából ... hogi olyan gonosz ember az az Péter Kászoni, hogy csak le nyom az Padra engem s ott ... meg gyak erőssen, bűn szerent [Kotmány Cs; CsJk 2-3 Peter Janos (37) vall.]. * *közép* ~ *való* közepes (nagyságú); de mărime mijlocie; mittelgroß, mit-

telmáig. 1584: Az brassayak mikor Soos halat hoznak, Egy halnak teobet ne wehessen se az nagibokat, se az kiszebiket, hanem az keozep zarent walot vegien* [Kv; PolgK 10. — *A vásárbíró vámként] * *ó ~ való* Julianus-naptár/ónaptár szerinti; dupa calendarul iulian/vechi; 1714. altam Kalender, alten Stils. 1713: a jövő vgy mint 1714. Esztendőben esendő ő szerint való Husalyo (!) kedre ... azon 20. husz forintokat le vonni [Guraszáda H; BK ad nr. 1125] * *része ~ való* részét illető, részként nekijáró; ceca ce i se cuvine cuiva (dintr-un tot); 1592: te neked is az te rezed zeórent walo földeketh az varos ky atta [UszT] * *személye(e) ~ személyesen*, saját maga; personal, in persona, el însuși; persönlích, in seiner Person. 1567: 1567. esztendőben a király nagy erejét indítá, a bójtmás hava fogyta felé és személye szerint megszállá Kővárat [ETA I, 25 BS]. 1594: ellmenen Komlódra* ... Es Horuath Kozmane aszoniomatt ott vallo nemes vduar hazanall szemelj szerint talok ... kiket az Nagd parancholatia szerint admonealtuk hogi az felül meg irth birak Es assessorok eleibe mennenek ... Scriptu(m) fide mediante, Joannes miko de orozfaia^b Paulus Fwge de Kathona^a [WLT. — *K]. 1663: azt mondja Szilvási, mikor császár személye szerint kiszállott, látta, de sátoir soha annyit nem látott, mint vele van, de rémités az is, mert bizony ritka az fegyver fogható köztők [TML II, 598 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz] * *természet ~ való* a. vér szerinti; din síngele cuiva, de același sínge; naturgeben leiblich, angestammt. 1791: Tudom bizonyosan hogy Székely Maria, Anna, és Judith édes egy Testverek voltak, és természet szerint való édes Gyermekei Székely Lászlónak Feleségétől Bordaás Borbára Aszszonytól valok [Várfa TA; Borb. II Katalina Vagyas (64) cons. quondam Francisci Borbély (64) ns vallj. 1725: Nekri Ne(m)js Szathmári Szabo János Ur(am) decessusa után, mint ugyan az ő kgylme agyékából szarmozot természet szerint való gyermekire Szathmári Szabo Samuel Uramra és Szathmári Kata Asz(sz)onyra ... maradván ő kglmekre ... edgy fedélnélkül való romlondo kö házak [Ne; DobLev. I/115]. — b. saját (választott); propriu, care a fost ales (de comunitatea respectivă); angestammt, rechtmäßig (sein eigenes). 1613: Keg(ye)lmes Vrunk ez természet szerint való fejedelmwnk hosza mi nekwnk az Vitezleo Beldi Kelemen az feolszed para(n)cholattjatt^a [Cszs; BLT 3 Petrus Gal nob. de Z. Georgy Joannes Boczkor nob. de eadem. — *Köv. a parancs]. — c. természetes; natural; natürlich. 1636: az ének szóval való Istent ditsdítés-is két nemű; Avagy mesterséges esközökkel; avagy pengi tsak természet szerint valóval lévő [ÖGr Aj 7]. 1736: az ott a Falu közepin vegig folyó Patakknak természet szerint való árknak indullyon meg s lássa meg, hogy ha olly bővön és elevenen foly á vize mint ennek előtte [Vaslab Cs; LLt Fasc. 16] * *természet ~ való hamis* az eredetét utánozó; care imită (vizibil) originalul; den Original nachahmend. 1816: Az el lopott Pipának le-írása Mind egy öt tzolnyi magosságu egy és fél tzolnyi vastagságu, a' leg fáinabb tajtékból, a' nyakán, és az oldalán vagyon egy természet szerint való hamis ér [DLT 816/1582 nyomt. kl] * *vér ~ (való)* közös nemzetség/származás tekintetében; de (același) sínge, de neamul cuiva; blutsverwandt, blutmäßig (verwandt). A. 1584: Ladislaus Breider vallia, hallottam petessy Giarfas zaiabol hogy Rokonsaganak mondotta ez petessy Meszaros Giarfast, de Ne(m) tudom, Minimeo Attiafia leott legien Zeoch Balint hallotta hogy vér zerent való Rokonanak mo(n)ta [Kv; TJK IV/1. 329]. 1606: arol az Jozagrol per hoc azt mongjuk

hogi az az Jstuan nekwnk uer zerent ualo atya(n)k fya uala [UszT 20/181]. 1714: En ... Nagy Enyedi Borberekai Dánielné Cserei Ersebeth ... Solemniter protestálok ... ne legyen késő ez utann is, vagy magam(na)k, vagy két ágon lévő Posteritásim(na)k, és édes Vér szerint való Atyámfiainak ... az minket illető Just kikeresni, s ki venni [DobLev. I/87]. 1752/1803: a vicinált Réthez örökséget praetendáló vér szerint való atyafiak meg edgvezett akaratból condendálának arra, hogy ... Salánki Gábor uram ... ő kigyelmének ... általt adják^a [Dés; Ks 79. 29. 370. — *A rétet]. — B. 1608: vir zerint való Eoreokeossigemet telliessigge Eo keglminek adom aianlom keoteom es Vallom [Dés; DLT 300]. 1680: Pestilentiab(an) és egyeb nyavallyab(an) meg holt ő nagok lobbaginak belső és külső örökségeket vér szerint való Atyafiak ő nagok Jobbagyi birjak [A.porum-bák F; Ált Urb. 47]. — C. 1760: ezen Falunkban á Ses-siok, és azok(na)k mindén Appertinentiai Vér szirint járnak [Hesdát TA; BLT].

szerénti, szerinti vmi szerint való, vminek megfelelő; care este conform cu ceva; gemäß, dem/der ... entsprechend, nach dem/der ... A. 1808: tartozik ... minden a' praetendált zálogság ideje alatt tett Jovittásokat megfordítani ... a' minthogy ezennel Törvényesen meg is kívánom, hogy azok mind fel-vétetvén, részre hájlás kívül téjendő betű szerénti árkon ... meg-fordittassanak [Rücs MT; BfR Székely Mihály nyil.]. 1834: a Tiszt ... egy tzelja szerénti Regius ki eszközéséért, a feleségevel való titkos össze-jövetelünk, alaton huntzfut gyanuja által akar alám vermet ázni [Bögöz U; IB]. 1847: az uradalmi tiszt urak rendelete szerénti kötelességembe azután is pontosan s híven eljárni kívántam [VKp 192]. 1848: A' fennirtak szerénti törvényes intésről 's arra tett felelet valóságáról tisztí hitem szerént bizonyítok [Kv; Végr. Mészáros Josef szb kezével].

Szk: hite ~. 1843: Következnek a tanúk és azoknak letett hitők szerénti vallomásaik [VKp 84] * **inye ~.** 1847: mint egy valóságos fő parancsoló asszony ... a házból való kihányattással is fenyegette a tanút, ha inye szerénti rendele-tet pártolni nem kívánta [VKp 188-9. — *Kolbási Tamás (58) disunitus tanítói] * **ő-szám ~** Julianus-naptár szerint való. 1843: Idei Szent György napján, azaz ő szám szerénti május 5-én, erdőgomyik Zsurka Juon kihirdetvén a templom előtt ... arra inté a falu közönségét, hogy marháit őriztesse s a vetésre menni ne engedje [VKp 118] * **szabad tetszése ~.** 1862: Ha ... Isten ő Szent felsége kegyelmének tetzene egyenes és törvényes örököseinket az élők sorából kiszollitnia; azon esetre maradjon az én kedves nőm Tamási Anna a vagyonnak szabad tetszése szerénti rendelkezője [Kv; Végr.].

B. 1847: Én a királyi fiscus jogait soha sem boncolgattam másképpen, hanem mindig csak azt mondtam nékik, hogy a királyi fiscus önkénye szerinti szolgálattal nem tartoznak [VKp 175]. 1852: Ezen kérelemmel Tisztelettel folyamodok a T.Cs. Kir. Kerületi Biztossághoz hogy ... Komáromi Klárától örökölt osztály szerinti Birtokoknak Borzdái ki jártatásokra ... azon őregekkel kik a Birtok eredeti állását Tisztán tudgyák ... szálljanak ki 's az Birtoknak mind két felőlli szomszédgyai közt Tisztállják meg [Nagy-lak AF; DobLev. V/1329 Dobolyi Bálint kezével].

Szk: hite ~. 1833: Melj kénáltatásnak modja, és rendi, hogy mindennekbe ... ezek szerént vitet legyenn végben ... arról ezennel hivatalos igaz hitem szerinti, s tulajdon al írással, és Szokot petsémet letételévelis meg erősítve

bizonyságot tészek ... Sinfalván" [Asz; Borb. I Fogarasi Huszti István ns személy, falu hites jegyzője kezével. — "TA] * vékaszám ~. 1841: sem a' kalangyatermés sem az, hogy abból a' fel tett véka szám szerinti mag jöhetett volna ki azon évekb(en) — az alperes által sem directe, hanem csak hozzá vetőleg bizonyítattik [Dob.; Somb II].

szerény kevés; modest, puţin; bescheiden. 1889: Ez a ki-csi pénz itt a versedért járó szerény tiszteletdíj [Kv; PLev. 147 Petelei István Jakab Ödönhoz].

szerapel vmilyen feladatot ellát; a îndeplini o anumită funcție; figurieren, auftreten, teilhaben, eine beste Funktion haben. 1878: Kozma György magtárnok kéri, hogy mellé egy segéd rendeltessék, a ki úgy a be — mint a kimérésnél jelen legyen s egyszersmind ellenőrkép szerepeljen [M. bial K; RAK 339].

szerepelt részt vett; care a luat parte la ceva; teilhaftig (gewesen), beteiligt. 1897: Én, aki a perben szerepelt embereket innen ismerem, tudom, hogy magának nincs igaza, mikor Pálffy mellett volt a szimpátiájával [PLev. 190 Petelei István Gyalui Farkashoz].

szeres 1. soros; care este la rând, care urmează (să facă ceva); (in der Reihe) folgend, anstehend. 1573: Breda fodor peterne", hagi az Igaro Istwanne leania eleotte volt Seres de Nem Jeot be Rea, hane(m) az Molnar neky engette" [Kv; TJK III/3. 293. — "Tollban maradt: Azt vallia. "Az őrlést]. 1672: mindenkor valamikor Szeres volna s nem akar vagni annális inkább modgya volna a' marha vagashoz. büntessek elsőben cum f. 1 [Dés; Jk]. 1683: Az mely Meszaros pedig szeres Lezen az Reggelre valo hust annak előtte valo Nap ... be vagja [Dés; Jk 20b]. 1751: ügykeztem mindgyárt fűvet hozatni magam szekerelem úgy masokkal szerényélkülis mivel a szeresek nem voltak jelen [Sályi KK; Berz. 12. 92/203]. 1765: a Commissarius ... Karally várról ki jö-vén kérdé töllem Martha Pétertől, vagyone a lovának Fű, mondám, lenni kel, mert az eő huga lévén szeres, meg pa-rancsoltam, hogy hozzon a mezőről [Borbánd AF; Eszt-Mk Vall. 163]. 1823-1830: Már e bezzeg terhes expedició volt reám nézve. De csak el kellett menni. Mentem azért előbb a nagy Borosnyaihoz, aki jó szívvel ígérkezett. De csakugyan azt mondotta, hogy, mivel az őccse a szeres azon a héten ... azért hívjam meg esketni az őccsét [FogE 302].

Szk: ~ bányász hetenként kettőssével váltásban (sorosan) dolgozó bányász. 1673: Ferencz Tamás szeres bányász [CsVh 45]. 1677: Thamás Mihály szeres bányász | Vizi Já-nos szeres bányász | Demeter István szeres bányász [i.h. 58, 59]. 1681: Eördög István, szeres bányász | Notandum: az ilyen vágó bányászoknak 22 szekér kötüll fl. 10 szoktak fi-zetni. A szeres bányásznak pedig úgy, a mint neve után fel-vagyon téve etc. Illyen bányászoknak egy-egy héten ketten kell dolgozni. Fizetése kettőnek egy hétre den. 30 [i.h. 98] | Mihály Márton szeres bányász Illyennek fizetnek egy hétre den = 15 | Ex relatione nonnullorum: Ezek szeres bányászok, de hisce similibus supra. De minthogy Gidro Páál csak új és nem egész szeres bányásznak tartatik, semmi fizetése nem jár hetenkint, hanem ez bányásszal edgyütt 22 szekér vas kötüll egy summában fizetnek tíz forintot ~ fl. 10 | Péter István rend szerint való szeres bányász lévén, úgy fizetnek, mint az oda fel meg írt szeres bányászoknak Hetenkint [i.h. 101] * ~ az őrzésre. 1757: az most el mult Karácson har-

mad napján hírnök jöven minékünk hogy az Springiek az mi Falunk Erdejére jötenek volna, azon napon én lévén Szeres az őrzésre Ropp Jánossal Sebesen a mi Erdőnkre ki-mentünk, és ... a fa vágást hallottuk [Gergelyfája AF; BK sub nro 834].

2. a falusbíróság viselésében soros; care urmează la rând pentru a îndeplini funcția de jude sătesc; im Schulzenamt reihen, mäßig folgend. 1709: Tudode ... mikor Papai Pal vram igazította it Galfalvá(n) az Birosághot ... az Nemes vármegje Notariussa Pauli Ferencz vram jele(n) leteben ... mostis mellyik reszt tartod Szeres(ne)k biroság viseléssel? [Kük.; Ks S. 37-9 vk] | mostis Szeres az Apaffi resz, azért visellje az birosághot | En most az Győrőffi részt tartom Szeres(ne)k hogy az birosághot el visellje [Galfva KK; i.h.].

3. katonai sorozásra váró, sorköteles; care este obligat să se prezinte la (comisia de) recrutare; stellungspflichtig. 1600: Enis Zeres woltam, es Theomeswar ala kezwlte(m), hozzam iowe Lenart Marton fiawal Miklossal, s mo(n)da, Im engemis el fogtak oda az hadba [UszT 15/3 Bartha Mar-tho(n) malomfalui vall.]. 1751: szeres nem vagyok az én rendemet ki tölttettem [Csapó KK; Berz. 12. 92/203]. 1828: A mostani Tyrozásra nézve a Tekintetes Szolga Biro Ur azt a parantsolatott adta volt ki a Birák(na)k, hogy egy Katoná-nak valott fogjanak el, de ... lármát ne csináljanak ... mint-hogy Tökről 16 esztendőktől fogva kötelen fogott Tyrott nem vittek, hanem a falusiak magok önként aki szeres volt a fiát bé vitte s assentálta ... mostan tehát Szépléán Vo-nujnének három fiai lévén, úgy Szalantai Istvánnának ... annakis három ... (: mint a kik mostan ők a Szeresek :) ad-janak a fiaik között katonát [M.köblös SzD; BetLt 2].

Szk: ~ had. 1620: Tudom aztis, hogy Janos kiraly ideje-ben zeres hadba zolgalt [Páva Hsz; HSzJP Kws Kereztés Péter (60) lib. vall.].

4. kb. időszakosan működő; care funcționează periodic; periodisch, zeitweise einsetzend. 1714: Jakab Falvában va-gyon egy forgo Malom, jo ahoz valo kesseggel a vize szer-es, a Falu vegin alol [Kászonfelsőfalu Cs; LLt Fasc. 85].

szeresség sorosság; faptul de a fi la rând în îndeplinirea diferitelor obligatii; Aufeinanderfolge, Sequenz. 1663: Egyenlő akaratul végeztek a Sz. Miklosi megye beliek hogy a templom és egyéb megye szükségére valo dologban lévő szerességben egyenlő terhet viselnek a Csibaiakkal [Szentmiklós MT; MMatr. 58].

szeret 1. szeretetet érez vki iránt; a iubi pe cineva; lie-ben, mögen, gern/lieb haben. 1568: Georgius Hench iur(a-tus) fass(us) est, ez (!) hallottam hogy monda az kayantay ember az zabo gasparmenak hogy, azyonyom te Jnkab zereted az Ciganokat hogy ne(m) mynth az Magyarth mert partyokat fogod [Kv; TJK III/1. 195]. 1583/XVII. sz. eleje: Elseoben Miuelhogy az Isteni tiztelet az ollian emberek keőzeót viragzik, a' kik egymast szeretik es beőczuillik, tiztelik: Annakokaért az Istennek aldasat keuanuan reank ... vegeztuk, hogy valamellik az masikat szidalommal es tizteletlen szoual illeti, a' meniszer czielekezi annyozor bun-tessek minden engedelem nélkül egy forintal [Kv; MészCLEv.]. 1633: Hallottam magatolis azt Falabu Katha-tól hagi azt mondotta, hordozok maga(m)nal olliat tudni illik egi Zeöld bekat, hagi valakit azzal megh jllethetek, de mind szeretnek azok engemet [Mv; MvLt 291. 137a]. 1657: Hogy pedig kersz jó fiam, hogy idején korán tegyek

testamentumot, mivel az embernek aval élete meg nem rövidedik s egyik gyermekemet se szeressem jobban a másiknál [TML I, 43 Teleki Jánosé Teleki Mihályhoz]. 1677: Annak felette, nem csak nem kívánnya felebarátságának marháját, de sőt ugyan el-is lopja, nem-is szereti felebarátságát a' lopo, sőt inkább rontya [AC 123]. 1697: Az után ki telék onna(n) leuelem csak hamar hogy jót monddottam neki azért engemet nem szeretett [Kotormány Cs; CsJk 2-3 Peter Janos (37) vall.]. 1734: Hogi molestiájára ne lettenek volna az ... Urfiak a N. Mlgos Urnak, azt senki nem tagadhattya, jóságából valo administratiok alkalmatosságával micsoda injuriáltatási voltak a N. Mlgos, Urnak én azt nem tudom, más-ként az Urfiakat ... Teleki Pál Ur(am) miat Attyafiai szerette [Kv; TKI Andreas Huszti (34) vall.]. 1760: egy verset tanultam: Ha szeretsz, szeretlek én is; A milyen a Kendő, olyan a' mosdó [Igenpataka AF; TL gr. Teleki Ádám aláírásával, a levél más kézzel]. 1775: Korda Lászlóné ... Ezelőtt két vagy három esztendővel nagyon bésett volt a gratiába, szerette Rhédei Farkasné és — amint mondják — sok egyet-mást adott volt nékie s két-három hétig is eltartotta magánál Dobokán [RettE 353]. 1785: Testvereit ... igen szerette, s' kedvelte, el annyira hogi elig várták egy mast látni [Mv; DLev. 4. XXXVI]. 1830: Miklosam ha tsak egy mod van 's engem szeretsz szegény Anyámértis jő bé anyit esdeklík érett [Kv; Pk 6]. 1896: Zsuzsika derült; sovány, de kedves, s szeret titeket [PLev. 182 Petelei István Jakab Ödönhoz].

2. ~i magát szereti önmagát; ísi iubeste propria personā; selbstliche/Eigenliebe bezeigen, von Eigenliebe erfüllt sein. 1632: Pirongatis kd irasaban hogi ocular nélkül latnam az kd igassagat ha akarnam az emberseget keouetni de magamat igen szeretem [Kv; Ks 41. D. 21 Lad. Bornemisza lev.]. 1710 k.: Minél kevésbbé szereted magadat és a világot, annál inkább szereted az Istent és felebarátodat [BÖn. 431]. 1736: Nem vala inter privatus religionis respectus, akár catholicus, akár kálvinista, akár unitárius, és ha találtott magyar, csak emberséges ember volt, egyaránt szerették magokat, együtt vigadtanak [MetTr 358].

3. szerelmét érez vki iránt; ísi indragostit de cineva, a iubi (o personā de sex opus); jmdn lieben, jmdn lieb haben. 1568: Sth(eph)anus Kowacz iur(atu)s fass(us) est, panazolokik vala ennekem szóc fabian, es ezt mongia vala, hogy az eo felesége Mast szeret, es az Darabontokai kőszlőtte a dolgot [Kv; TJK III/1. 225]. 1583: Nilas Antal feleségével egyetemben ... azt valliak ... ez Ersebet egy Bekat hozot az zeolebeol, Mert eg Borbelj legent igen zeret, es azt Akaria meg Bwweolny velle [Kv; TJK IV/1. 143]. 1597: Sas Jakab Monostor kapuba(n) szolgál ... vallya: ... Egykört mondok Hegedűs Istuannal mely igen szereted az Daikat ő is teged ige(n) szeret, miért hogy ne(m) veszed ell [Kv; TJK VI/1. 136]. 1614: Azt is tudom hogy Dengeleghine Azzoniommal erőssen zerettek egy mast, ugy hogy két ember egy mast inkább nem zereheti [Ns; VLT 53/5267 Franciscus Rathoni vicemagister curiae (45) vall.]. 1632: az Aszoni ne(m) szerete az vrat hane(m) el szökek tölle es Brassoban ment s ott me(n)t volt ferhez mas legenihez [Mv; MvLt 291. 98a]. 1682: Causa Buzaiensis Fejer Mihaly agallyia leanyia Fejer Annok dolgat Keszi Nohaj Peter ellen, és elvalast kivan. Mert az leanya nem szereti es nem szerette annak előtteis, erővel neki nem adhattya. Deliberatum [SzJk 172]. 1697: Aztis magatol hallottam Peter deaknetól aszt monddotta hogy ugy szereti őt az az Pater kászoni hogy ha az ura meg halna, le tenné az

Papsagot, s őtt el venné feleségnek [Kotormány Cs; CsJk 2-3 Peter Janos (37) vall.]. 1759: Hallotta(m) azt hogy Nehai Alb Tyiron egy Fentősi Menyetskét szeretvén ezen csegellj földén tanálták volna őket bujálkodni a' melly miatt ezen Csegellj földgyét elvesztette Alb Tyiron az Fentősiekhöz [Nagysomkút Szt; TL. Vancza Ursz (36) ns vall.]. 1776: Hogy M. Groff Lázár Janos Urffi ő Nga, a M. Groff Kornis Annikó Kis Aszszony ő Nga kedviért járt ide leg többet, azt onnan tudom, mert tapasztaltam, és láttam, hogy szeretik egyik a' másikat erőssen ő Ngok [Kóród KK; GyL]. 1793: A Szegény N. Grof szerette a' Grofnét, 's nagyon járt utánna; de olykor a' Grofné csak le pittyesztette az ajkát [Koronka MT; Told.]. 1831: mondá az ifjasszony-nak: „Hadja el az ifjasszony, ne erőltesse mert ha nem szereti, nem él meg velle, 's majd az ifjasszonyt átkozza” [Angyalos Hsz; HSzJP Besenyő Gy(alog) K(atonáné) György-Jakab Boldisámé (42) vall.].

Szk: szíve szerinti. 1597: Chyok Ianos Coloswarat lakozo ... vallya ... hallottam azt poztometeo Marton fia zayabol ... hogy el vezy Catust kayanthay Gaspar leanyat ... aztis latta(m) hogy zyweok zerint zerettek egimast [Kv; TJK IV/1. 1].

4. jónak tart, kedvel, tetszik neki; a plăcea/a fi pe placul cuiva; mögen, gern haben. 1570: Orsoliazzon Eotthwes Jmrehne, Ezt vallya hithy zerenz hogy ez ferench lakot eo Nalok eotthwes Jnas volt ... De eo hogy semmykeppen Nem alkatot vele es ne(m) zerette dolgat ely wzte hazatwl [Kv; TJK III/2. 109]. 1571: (A tisztartó) monstara hywatta a lofeieket es lowokban mellyet zeretek ugy vettek el teolek [SzO II, 326]. 1573: Syweges gergel ezt vallya hogi ... Az lewelet vgy Mond kyt az Beochwleskor es oztoszaskort lrtak vala, Az (!) oztan meg wyttak es meg peceetlek, de Nem hallota hogi Nem zerette volna es ely zagatak volna [Kv; TJK III/3. 108]. 1590 k.: Engemeth ebbeol hamisnak nem mondchach, read ter az tereh, mert Az tilalmath Nem bwchylletted megh ha nem zerette tilalmamoth rea kelleth volna zollitani mégh akkor [Szu; UszT]. 1633: my ki megiünk s ha szerettikv az buszat az mit arathatunk benne aratunk [Mv; MvLt 290. 133b/2]. 1651: Kgd szamarais külte(m), egy fekeoteot, mellyet az magam Leanywal köttete(m) ha kgd szeretni fogia, teobbetis köttethetek [Fog; BK. Kemény Jánosné Kállai Susanna Bethlen Ferencné Kemény Katához]. 1669: Réz műveket is olyakat vettem, édesem, hogy soha olyakat nem láttál; tudom, szeretni fogod őket [TML IV, 488 Teleki Mihály Veér Judithhoz]. 1736: Nyári palástot is viseltem, az mely szintén úgy mint az téli palást, vagy sima vagy virágos bársonyból vagy bíborból volt az Uri fő nemes asszonyoknak, másképp egyéb színű selyem materiákból is volt, de ritkábban nyári palást; annak kívül az eleje selyem a galléra egészen bojtos bársonnyal vagy karmazsin színű vagy veres vagy zöld, ki mint szerette, meg volt premezve [MetTr 343]. 1776: ottan az helyet nem szeretvén transmutálták Lakásókat az mostani residealo Curia helyre [Marossztygyörgy MT; MkG 36. 5/3]. 1813: kérde minket Zakariás Moses Ur, hogy miről temondálnánk, mert nem szereti a' temondát [Sszgy; HSzJP Szabo Kristina Huszar Regiment Profosz Para Antal Ur felesége (54) vall.]. 1895: Ez rövid, s a műfajt, tudom, nemigen szereti Méltóságod [PLev. 171 Petelei István Gyulai Pálhoz].

Szk: ~i a másét. 1644: ehez az Szigyarto Gergelynehez ezt tudom mondani, hogi ... daikanak, enis megh fogadam, de azirt azt ugia(n) mondák hogy utanna vigiazzak igen

szereti az masett az bizoni dologh hogi sok egyet masom hasz eszköözöm veszet el az haztul [Mv; MvLt 291. 399b].

5. akar/ohajt vmit, vágyik vmire; a vrea/dori ceva; will/wünschet/möchte etw. 1573: hitta hogi ky Menne es meg Mwtatna az 4 feoldet ... ha zeretnek meg alkwmanak vele [Kv; TJK III/3. 90]. 1591: Segeswari Balintne Anna azzoni ... wallia ... Brassai Andrasne oda fluta, hogi ne haggia az fiat, aztis Zeoch Pal igen megh vere ... ammint zerete [Kv; TJK V/1. 159]. 1598: Chiany Janos ... wallia. Tawaly ezteendeobe(n) ket vtambais haborgatot megh Thuri Janos zoltegaia eggiet mas aprolekomat fel hanta amit zeretet el veotte, saczoltatot [Kv; i.h. 183]. 1606: az papnal vagio(n) egy keobel búzaja s ha zereti oda adgia az eokrek arraba [UszT 20/245 Ambrosius Nagy de Farczad pp vall.]. 1614: minden varosokban es erossegekben akj houa zeret mennj, az Nemes Emberek feleség<es>teol giemekestől, marhastol bebocztatassanak [Ks 87 egy-i végzés]. 1628: Eppel Janosne Aszszonio(m) adot Egy házát Eppel Orsolia Azzonnak ... Ez mellet az mit szeretet ... az Kalmár marhak keozwl, oda atta, mely teszen tt ff 110 [Kv; RDL I. 137]. 1670: Eddig Nagyságod az békességet szerette, ezután is inkább kíván nyugodni, szolgálai ő felségének, mint sem legkisebb véteni [TML V, 134 Teleki Mihály a fej-hez]. 1760: A szalonnak el adásában szorgalmatos leszek tsak én szerettem volna ha nsgd méltoztatot volna az árrát determinálni [Gáldtő AF; WLT Miss.]. 1778: Szeretném magamnak olyan féle materiából Anglus köntöst [Sáromberke MT; TSb 13 Bethlen Zsuzsanna lev.]. 1812: ha lehetne végezni hamar Szeretném, mivel sok az bajam [A.jára TA; Ks Szentkereszthi Sámuel lev.]. 1851: Édes jó Bálint Bácsi ha csak lehet jöjen (!) fel hozzánk szeretném Bálint Bácsival személyesen beszélni Gyurit is szeretnük látni [Mv; DobLev. V/1314 Dobolyi Klára Dobolyi Bálinthoz].

6. örömet leli vmiben; a plăcea ceva, a avea un sentiment de satisfacție; etw. gem haben, mögen, Lust für etw. haben. 1657: az emberséges emberekkel borital közt való mulatságot én is igen szerettem elein, igen is gyakorlatom [Kem-On. 19]. 1665: Az német bizony puha égyetler szereti, ha az török fel nem bontja [TML III, 465 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. 1697: Mikor Kaszonb(an) laktunk, akkoris Mihály Máté kurvájanak szidott csak, s azzal vert, én azt sem szerettem Tisztessegen küüldi [Kotormány Cs; CsJk 3 Szabó Györgyné Katalin (40) vall.]. 1710: Apafi Mihály ... A vadászatot szerette s gyakorlotta ifjúságában, gyönyörködött igen az órákban ... mindenkor azok körül pepecselt [CsH 221]. 1758: felette igen szerettem az olvasást, melyben életemnek jó részét töltöttem el eddig is [RettE 78]. 1823–1830: Nyomatottat órációi s versei mutatják, milyen nagy litterator volt*, zsidóul szeretett énekelni is [FogE 75. — *Kovácsnai Sándor (1730–1792) mv-i ref. kollégiumi professzor]. 1827: tapasztaltam magam is hogy örökké és többnyire részeg fővel szerette járnai Dobolyi István Ur [Marokoppánd AF; DobLev. V/1109. 17 Ilye Juon (46) zs vall.]. 1853: A kis Druszám* ... gyönyörű gyermek ... jó fiu, eltűr mindent örömet, sőt szereti ha hurbolják [Kv; Pk 7. — *Ugyancsak Lajos].

7. ízlik vmilyen étel/ital; a plăcea cuiva o anumită mîncare/băutură; etw. schmeckt einem, gem haben. 1568: Vrsula Consors Benedicti Lakatos ... fassa est ... Ezt hallotta(m) hogy monta Zabo Janos, No Jo annyán Nam mikor bort hozat hane(m) (!) zereted alab el adod egytelyet Egy a vag keth penzel [Kv; TJK III/1. 171]. 1594: 25 Septemb(ris) ... 2. palasz szalat sert vit fel Gyalúban Wrunk ő fgenek

kostolni valot, melyiket szeretne ő fsege: Paxj Lúkaz 1 loual ... d 12 1/2 [Kv; Szám. 6/III. 12]. 1603: hallotam aztis peterfi Lukaczjot hogy nem zeretem en effele dizno hust [UszT 17/21 Gedő balas Etedy lo fw Ember vall.]. 1641: egy tál hideg éték vagyon, s én kihozom, egyék benne — s mondá, hogy ő bizony szereti ... s enni kezdék benne [Mv; MvLt 291. 274b–77b átírásban]. 1703: a bor akit küttél igen Szeretyük [Ks 96 Kornis István feleségéhez]. 1710 k.: Én a nyers káposztasalatát fonnyasztatlan ettem, de ellenben a nyers ugorkasalátát nem szerettem [BÖN. 514]. 1823–1830: az kérdi a doktor: Hogyha az ember tudatlanságból olyant ennék, amit nem szeret, ha azután megtudná, hogy mit ett, megbetegednék-e amiatt? [FogE 170. — *Köv. a válasz].

8. ragaszkodik vmihez; a plăcea ceva; etw. lieben, für etw. sein. 1619: Mondta azt, hogy : No, mit irt az urad, jól leszen-e az dolog? Én is csak obiter mondtam, hogy : Jól leszen, nagyságos uram, csak nagyságotk szeresse az békességet. Arra csak azt mondotta, hogy: Igenis szeretjük s fel sem bontjuk [BTN² 198]. 1653: No Borsos Tamás meg ragaszkodik, és az bíró — az apám ... hasonlóképpen ... mindjárt a kastély falait az ácsokkal bérteni kezdik nagy cserefákkal belől, és tölteni földel. Minden ember: bíróné, polgárné, pap, bíró s polgár, nagy és kicsid, a ki életét szerette minden ember, a míglen megkészüle, csak hozzája nyult akkor [ETA I, 97–8 NSz]. 1667: Megparancsoltuk nekik, valamint életeket szeretik, úgy vigyázzanak reá, el ne szaladjon [TML IV, 81 Bornemiza Anna Teleki Mihályhoz]. 1722: Van már ittis nagy hire, Publice is beszél, sőt gloriolodikis edgyikünk rajta ... tudom edgy emberséges ember(ne)k is bestelensége nélkül ne(m) lésze(n), ki-vált annak a ki szereti becüsületit [Fog; KJ. Rétyi Péter lev.]. 1744: az ki elettét szereti tovább ne jöjen [Mv; Told. 27]. 1783: no milliomm Teremtette ha életedet szereted oltalmazd magad most vgy cselekszem veled a mint akarok [Udvarfva MT; Told. 44/54]. 1812: Grantzki ... kardot rántván azt monda: a ki az életét szereti közel ne menne [Héderfája KK; IB. Varró György (29) grófi kocsis vall.]. 1832: Én a' Molnár Károly Ur képebe solemmitter repéllálok ide ne jöj-jön a' ki szereti az életét [Vártelke Sz; TGsz 59].

9. vallásos kif-ben; în construcție/expresii care se referă la religie; in religiösen Ausdrücken. 1618: Azért mondd meg, ha Istent szereted, ha éntőlem mást hallottál? [BTN² 158]. 1657: az jövendő mondot senki nem kárhóztathatja, ha jót, ha gonoszt mond is, csak hogy ne késsél vele, ha Istenedet szereted [TML I, 63 Bónis Ferenc Teleki Mihályhoz]. 1710 k.: Vétenek* másodsor abban, hogy minden aemulatiójok, disputatiójok arról vagyon, hogy melyik vallás ismeri jobban az Istent, és nem hogy melyik szereti, féli inkább [BÖN. 430. — *A felekezetek].

Szk: áldással ~. 1634: tudom hogy az Ur Isten eo kegy-met* sok aldasiual szerette [WassLt Vass János vegs. — *Erdelyi Istvánt] *élettel, egésséggel ~. 1726: az Ecclesiának eddig practizalt modgyara nézve a T. Consistorium kívanta ő kmet a mas esztendőre is meg marasztani ... Isten clettel egességgel szeresse ő kmet azon hivatalnak vitlelere kívannyuk [Kv; SRE 151] *magtalansággal ~. 1663/1695: ha az Ur Isten eo kglket elleti, mint hogy Thuri Ferencz Uram(na)k gyermeki megh most ninczenek; Isten eo kglmet magtalansággal Szeretné es venseget erne; mint hogy Isten Mihalcz Mihály Uramot fiatal latogata megh, az ő kglmeből megh tartana, tartozik eo kgle az edgyik fiat Thuri Ferencz Uram mellé adni [Hsz; Borb. I].

10. szólásban vmilyen cselekvés, érzés kif-re; in constructiōi exprimind o anumitã activitate/un anumit sentiment; in Wendungen: eine Handlung, ein Gefühl ausdrückend: ~ a zavaros vízben halászni. 1676: Az mely dolgok valami részében másoknak nem tetszenek, higjye Kegyelmed, szeretik az zavaros vízben mások halászni s az hasznát magoknak, az gyűlölségét Kegyelmednek hagyván [TML VII, 248 Bethlen János Teleki Mihályhoz] * *aki szájának mit ~, olyan hírt költ.* 1619: Itt is ki szájának mit szeret, olyan hírt költ [BTN² 222] * *mindenkibe mint a tövisbokr ~ beléakadni.* 1847: Kászoni András ... részeges Isten káromlo — nyakas előljáraitól nem függő ... Mindenken mint a tövis bokr szeret belé akadni — ugyanígyra hogy töle mindenki irtodik [Kv; AsztCLEv.] * *nem ~ mint a szart.* 1653: Dobo Judit^a azt mo(n)dotta hogi szinten ugi nem szeretlek mint az szart [SzJk 71. — "A feleség].

szeretés szerető érzés; sentiment de dragoste; Lieben, Liebe. 1671: Az Isten tehet jól velünk, de félek, az sok egyenletlenségért, egymás nem szeretésért éppen csak el akar ű felesége bennünket veszteni, úgy látom [TML V, 640 Teleki Mihály Székely Lászlóhoz].

szeretet 1. lelki vonzalom vki, vmi iránt; dragoste, sentiment de afecțiune pentru cineva, ceva; Zuneigung, Liebe, das Lieben von etw., Mitgefühl. 1561: mynd az tiszteseges okosság mynd peng, es fewkeppen az istenhes (!) es atiankfiahoz ualo zeretet azt mutatya hog' az hallottaknak wtoso es wegsew zolgalatyokbaes ielen leg'w(n)k hog' az my eg mashoz ualo zeretetwnknek geriedetessege megymwtatassek [Kv; ÓCART]. 1569: K. Meg zolgalom hogy. k. wolith gondya Ream merth Byzony Jgen el thekyteth wala az Betheseg, ha az vristen megh menth Meg Akaro(m). k. halalnóm, lathom hogy ez Jambor Borbelj Andras zeretethel toth hozzam [Szentmihálytelke MT; BesztLt 54 Erdelj Sebestien Gr. Tymar beszti-bíróhoz]. 1599: Az eo kgnem lãmbor keoseges zolgalatiokat megh dicherwen zeretettel megh keozeontek [Kv; Szám. 8/XV. 10 Dica]. 1619: miwel Mikola Janos vram eo kgnem nãm kwite ide a kgtek keozeont leot wegezes zerenit walo czedulat ... Nem szinten minden punctayrol emlekezhetem, Hanem holnap ... eo kgmewel beszélgetwen ... vagy szeretettel meg peczietlem az Lewelet [Tasnád Sz; Ks 38. I. 32 Végilai Horvath Gáspár lev.]. 1642: Igy Jsten kegielmessegebeol mind az keett Rendbelj atiafiak megh Egiezuen, Diuisioioknak uege leon, kezek be adasual, szeretettel Egimast magh keouetuen [Kv; RDL I. 128]. 1657: gyenge kötél az, kit vagy maga böcsületinek vagy lelkeesméretinek szereteti nem tartóztat az gonoszról, avagy jó urának szereteti [KemÖn. 156]. 1662: Gróf Bethlen Istvánnal is nagy jó kedvvel, szeretettel viselék a meglett békesség után egymáshoz magokat [SKr 283]. 1671: Azert szükséges kglmeknek a praefigalt napon es helyen fogyatkozásnelkül Comparialni, kereszteni kötelesege s hazafihoz való szereteti eszt kívannya [WassLt fej.]. 1727: Isten engedgie ezutanis közöttünk maradgion inkab az szeretett, mint sem a gyűlölség [Kv; ACJk 134]. 1736 u.: Nem igen csinos, kivált a mostani czifra gyomru, czifra köntösű világ előtt, mindazáltal a régi magyarok egymáshoz való szereteteknek s nyájasságoknak bizonyítására leírom, amint az üdvözült atyámtól hallottam [MetTrCs 457]. 1780: (A) szeretetbe tegye az Isten álhatatossá kigylmeteket mindnyájan [Kv; EM XI, 226 Az öregebb hid-

elvi Kalandos-társulat cikkei]. 1804: a néhai tisztelt Aszszony halála előtt való Esztendőben ... mitsoda szokkal nyilatkozattat ki Anyai indulattal az igazsághoz, és gyermekeihez való szeretetében? [Fejér m.; DobLev. IV/875. 2b vk]. 1813: Hazájához vonszo szeretetének ujjab Bizonyosságait adná [DLT 597]. 1855: Az Isten különös bölcs végzése szerént bizontalan lévén e földön szeretet kedvesseim közti mulatásom ideje, addig is mig halálom orája ... eljönne, kívántom földi dolgaim elrendezése által az enyimekhez forró és igaz szeretetemet holtom után is tanusítani [Sároomberke MT; TSB 7 gr. Teleki Sámuel végr.].

Szk: ~ben él. 1653: Ebben az 1603-k esztendőben én Nagy Szabó Ferencz magamnak házastársul vettem a néhai Rósás Mátyásné leányát Ersébet aszszonyt; éltem velle házasságban nagy szeretettel és előmenetesen 43 esztendeig és kilencz holnapig [ETA I, 83 NSz]. 1776: Néhai M. Groff Gyalakuti Lázár János ő Nga, és ugyan Néhai M. Groff Komis Ferentz ő Nga igen nagy szeretetben éltek, és gyakran egyik, a' másikat latogattak [Egrestő KK; GyL. Joan Tompos de Csik Sz. György (66) és felesége, Catharina Szeredai (54) vall.] * ~tel él. 1587/1590: Az my egyeb ez kedig való perpatwarok mind Zelmeri Pether ideyben es az vtan volna, Azok keozteok mind le zalottanak, seot Jeouendeobeis olj Attiafiusaggal es zeretettel akarnak elni egimassal hogi ha Jobbagoik es zolgaik keozot vala(m)y haborusagh teortennek, Ne warmegien, hanem vgia(n) it teorwenj zerint el Jgazyttassek [Mezőméses TA; WassLt]. * ~tel szolgál. 1602: valambyben, es valamikor kewantatik az zolgalat semmiben eo kgnem ne vonogassak magokat, hanem io zywel zeretettel zolgalianak, keouetuen eo kgnem az my io praedecessorinknak dicherette neltó niomdekokat [Kv; TanJk I/I. 411]. 1618: parancsolta az én uram nekem, hogy megmondjam Ráduly vajdánának, hogy ha valamiben az én uram jóakarátja kévántatik itt benn az Portán, de önagysága Ráduly vajda vagy az felesége énnekem parancsoljon, az én uram nevével önagyságának szeretettel szolgálók | Interim eléggé adta lelket, üdvességét, hogy Nagyságodnak igaz s szeretettel szolgál [BTN² 126-7, 188] * *anyai ~.* 1777: holtam utann ajánlam, és hagyam ... Feleségemnek igaz Anyai szeretetibe" [Cintos AF, KGy. — "A fiakat]. 1779: 29dik Martiusba költ utóbszori Levedet-is édes Fiam Anyai szeretettel vettem [Ks 28. VII Árva Daniel Zsófia lev. nem sk] * *atyafi ~.* 1657: nem is adománt kerestem, hanem az atyafi szeretetnek reguláját követtem ez dologban" [KemÖn. 275. — "A nagyszombati követek ajándékában] * *atyafiságos ~.* 1689/1760 k.: Atyafiságos szeretetem(ne)k Sengéjét akartam ő kglmekhez meg-mutatni" [Ne; DobLev. I/316. 9b. — "Egy dévai örökség átadásával]. 1714: tapasztalván az Ur(na)k Bátyám Uramnak is, igaz hozzám meg mutatott, ennek utánais meg mutatando atyafisagos szeretetit ... adam és kötem eo kglmeknek, es maradekimmak ... Disznó Pataka nevű egész ráta poss(ess)iomat [Gerendlóna TA; JHb II/2]. 1730: Mikó Judith Aszszony ... hagyta Mihálcz Ferencz Ur(a)m(na)k holta Után ... Négy Bornyos tehenet, és egy tisztességes lovat ... Mindezekért pedig Mihálcz Ferencz Uram is igiré Mikó Judith Asz(szonyma)k eletiig való atyafiságos szeretetit, és szolgáltyát [Somolyo (!) Cs; Borb. II] * *atyafiu ~.* 1563: Sok' zo wthan Teonek Jlylen wegezesth hogi az Mennye per eo kozthok wolt, az Torozkay Jozagnak ozlasarol, hogy az Mosthany Terminusrol halaztottak az Jeouendo Terminusra, Mely eleozeor zolgaltyak Az Erdely

Nemes vraknak, Ily condiciowal, hogy ha addegh atyafywy zeretethel Megh igeneswlhetnek, Jo ha hwl nem [Kv; Thor. VIII/2. — "Elötte a nevek fels.]. 1564: lepeny Mate Marhaya, Arania ezustj es egyeb fele Ingo marhaya felol, Indultatolt volt perpathwar kozotthok, Jowenek Illyen Jgye- nessegre my elottunk Attya ffywy zeretethel, hogy lepseny Anna Azzonnak, valamy Marhaya Maradoth wolna sujk benedeknel ... myndeneket sujk benedeknek meg engede [SLt A. 35]. 1780: Ez meg veszet Világban látom hogy az Atyafiu szeretet sokakban meg hült, el fogyatkozott [Mv; Told. 27] * *egymás ~ében élnek*. 1661: Summa: édes Fele- ségem, én tied, te enyém vagy, éljünk egymás szeretetiben [TML II, 181 Teleki Mihály Veér Judithoz]. 1812: Azt val- hatom, hogy mig az Exp(one)ns Groff ur eo nsga a' Groff- néjával edgyütt lakott ... láttattak edjmás szeretetében élni edj először elannyira, hogy a Groffné Édesem kiáltásában Zengett a palota, a Groffis mikor az Asztaltal felkölt az Aszszonyt meg tsokolta [Héderfája KK; IB. Molnár György (58) ref. esp. vall.] * *emberbaráti ~*. 1863: nehogy hátramaradó ... jó embereim, bölcs tanácsadóim, és valódi emberbaráti szeretetet tanusított gyámolaim közremunkalá- sával megörzött javaimban érdemtelenek részesüljenek ... a magam végrendeletemet a következőkben kívánom megtenni [Kv; Végr.] * *igaz ~tel van egymáshoz*. 1710 k.: Istennek nagy ítéleti, száz esztendőtl fogva a Bethlen Farkas és Ferenc lineája soha igaz szeretettel egymáshoz nem volt, noha hiszen Kemény Anna, az én nagynyám, és Kemény Kata, a Bethlen Farkas, Gergely, Elek anyja, apával egyek voltak [BÖn. 674] * *megtart maga ~ben*. 1670: Nincs is magyar igazabb s meghittebb atyámfia Ke- gyelmednél; csak Kegyelmed tartson meg maga szereteti- ben, valamikor én is az nem leszek, az én Istenem megbün- tesszen [TML V, 152 Keczer Menyhárt Teleki Mihályhoz] * *vkinek vkihez való ~*. 1561: Myuel hog' mynd az tiz- tesseges okosság mynd penig, es fewkeppen az istenes (!) es atiankfiahoz ualo zeretet azt mutatya hog' az hallottak- nak wtolsó es wegsew zolgalattyokbaes ielen leg'w(n)k hog' az my eg mashoz ualo zeretetwnknek geriedetessege megw mwtattassek [Kv; ÓArt.]. 1609: Keopecki Thamas Keopecki Iános, es Keopecki Georgy, My eleottwnk teonek illie(n) val< >ást, hogy ... megh teintue(n) Daniel Deakne Aszszoniomnak Anna Azzonnak hozzáok ualo io Attiafiusz- gat es hozzáok ualo zereteti ... Erre ualo tekintetekbe minden Ingo bingo marhabol ualo rezek ... Keopecki Annanak es Keopecki Kalara Azzonnak Conferalanak es engedenek [Mv; IB VI. 225/17. — "E két utóbbi szó utóla- gos betoldás]. 1678: Isten boldogítottán ő nagyságát, az me- lyiket az kettő közül kívánni fogja, meg nem fogyatkozik, én hozzám való szereteti is sokszori ajánlása szerint most mutathatja meg [TML VIII, 11 Teleki Mihály Wesselényi Pálhoz].

2. szerelem; iubire, dragoste; Liebe. 1755: ezen nagy szeretettel edgyütt fojt baradság (!) után midőn meg terhe- sedett Hollo Andrasné őszve vészték Tétsi Josephél [Ud- varfva MT; Berz. 11. 85/5]. 1775: Az Aszszonyhoz is nagy indulattal és szeretettel viseltetett ő kegyelme [Peselnek Hsz; HSzjP Jos. Rápolti (40) n. vall.]. 1776: Inkább itilem aztot, hogy Mlgs Groff Lázár János Urffi ő Nga, ezen Mlgs Házat nem annyiban egyébert, mint a Mlgs Groff Kornis Anna Kis Aszszony Szeretetiért gyakorolta, mivel magam tapasztaltam, 's láttam egyik a' másíkhöz való szereteteket, gyakorta együtt való nyájas beszélgetéseket [Kóród KK; GyL. Georges Vizi kat. kántor (30) vall.]. 1818: (A leány)

meg-győződött belso indulatbol és szeretetből mégyén Fér- hez [Vista K; Rak 57].

3. *buja ~ben van* bujálkodik, paráználkodik; a se deda destrăbălării, a fi în relații de dragoste cu cineva; buhlen, Buhlerei treiben. 1731 k.: Fagarasi Samuel ... Mostoha lea- nyával Kováts Maria Asszanyalis buja szeretet(en) volt [Dányán KK; Bón. XXXIX. 16 Jos. Aknai alias Nagy pas- tor ref. vall.].

4. udvarias kifej-ben; în formulă de politețe; in Höflich- keitsformeln. 1589: Az my az Jesuitakrol marat p(rae)dica- tor dolgat nezy, ky itt p(rae)dikallana, eo kegmet kerywk zeretettel ... hogy itt ne p(rae)dikallyon, hanem innet az ha- taro< > el mennyen, az orzagy Articulusa tartassa zerynth [Kv; TanJk I/1. 98-9]. 1591: Kerik azért varosul az polgar vraitam eo kegmet zeretettel, hog' eo kegmet ... zolgallia- nak hazanknak io czendez indulattal [Kv; i.h. I/1. 163]. 1598: Jntik ew kegmet az Ado zedeo vraitam zeretettel hogi annak fel zedeseben zorgalmatosson munkalodgianak es serenkedgienek [Kv; i.h. I/1. 307]. 1643: Kltnek kö- zeönseghessenis minnden illendő dolgokban szeretettel igiekmz kedueskedni es ezek utan Jstennek klmes otalma ala ayanlom [Sófva BN; BesztLt 32 Petrus Gavay Andreas Vegh beszt-i bírőhoz]. 1651: Kgd ez utannis parancziol- io(n) az mib(en) tudok zeretettel kedueskede(m) kgdk [Fog.; BK. Kemény Jánosné Kállai Susanna Bethlen Fe- renczné Kemény Katához]. 1668: Kegyelmedet szeretettel kérem, ha mi oly hírei lesznek, ne legyek felejdékenysé- gen Kegyelmednél [TML IV, 267 Béldi Pál Teleki Mihály- hoz]. 1670: Az Kgd nekünk küldet ajandekajat (!) igen igen nagy szeretettel vettem [Algyógy H; Ks 41 H]. 1712: ké- rem nagi szeretettel, igyekezze ugi Componálni, Az Gyó- rótt hagyott zálogom dolgát, hogi szivem sérelmével ne le- hessek, azon alkalmatosságbanis [JHb Jósika István Jósika Imréhez]. 1740: Kérem azért atyafiságos szeretettel az Urat kedves edés (!) Ötsém Vramat ... hogy munkalkodjék vala- mi uton modon le jövelele iránt [A.ucsá F; TKhf gr. Teleki Borbára gr. Teleki Sámuelhez]. 1780: én pedig itt a fa ház- nál egész Atyafiságos szeretettel fogom látni Kedves Eö- tsém Uramat ha m<éltoz>atik magát még alázni a Pusztás házomhoz bé szállani [Berz. 11/75]. 1833: a' Süket némák- (na)k Ebesfalvára fel állitando Intézete elő segíltésére ke- gyes adomány gyűjtés ... rendeltetik. — Mely jöttévő Czé- ly, hogy Hivetket az adakozásra hathatoson buzdítsák T. Uraimék szeretettel ajánlom [Vaja MT; HbE]. 1899: Ked- ves Fiam! Ezt a levelet M. úr viszi magához. Szeretettel ajánlom a maga gondjába [PLev. 203 Petelei István Gyalui Farkashoz Mv-ről].

5. levélkezdő és -záró formulában; în formulă de început și de încheiere a scrisorii; in Anfangs- und Schlussformeln von Briefen. 1657: Kegyelmednek szeretettel szolgáló jó akarója, míg él Keövr Gábor m. p. [TML I, 48 Kövr Gá- bor Teleki Mihályhoz]. 1659: Szeretettel való szolgálato- mat ajánlom Kegyelmednek [i.h. 338 Arva Bornemisza Su- sánna ua-hoz]. 1663: Menyemasszonynak szeretettel való szolgálatomat ajánlom és Istentől ő kegyelmének jó egész- séges hosszú életet kívánok [TML II, 439 ua. ua-hoz]. 1673: Feleségem szeretettel köszönti Kegyelmedet az asz- szonnyal együtt [TML VI, 437 Bánfi Dienes ua-hoz]. 1764: Az Feleségem Mlgs Ötsem Ur(ama), velem együt Mlgs Menyem Leányomat szeretettel köszöntjük [Borb. II Nico- l(aus) Kendeffi lev.]. 1831: az bé állott Ujj esztendőben magamat Uram Bányamék atyafiságos szeretetekben ajánl- va továbbra is tisztelettel maradok alázatos atyafi szolgálja

[Hagymásbodon MT; Pf]. 1843: Egyebaránt testvéri szeretetbe ajánlott maradok Édes Öcsém szerető Testvéred Dobolyi Sigmond" mk [Veresegyháza AF; DobLev. V/1247. — "Bálint öccséhez". 1890: Ne haragudj, hogy így és ennyit írok. Szeretettel Petelei [PLev. 152 Petelei István Jakab Ödönhoz].

szereketbeli szereketből fakadó; care izvoráste din dragoste; liebevoll, von Liebe erfüllt. 1733: az szegenyseghhez valo nagj szereketbeli indulatýából el bucsuzott [Dés; Jk 435]. 1739: mint sz. Pál Apostol és Barnabás között, esék valami kevés atýafiságos s szereketbeli Controversia [Kv; SRE 173–4].

szereketes szereketteljes; plin de dragoste; liebevoll. 1661: Kegyesen írott tréfáidon, szereketes írásodon, bizonynyal írom, nem kevésé örvendeztem, nem kevés újulasomra is volt [TML II, 178 Teleki Mihály Veér Judithoz]. 1661/1681: Mivel hogy minden josagos czelekedetek(ne)k ... megh jutalmaztatásának kel lenni, szereketes indulatom visel engemetis Vitezlő Lugosy Janos jambor Szolgamhoz [BVh; VhU 373–4]. 1788: Successorink között a' Szeretekes Szomszédtság meg maradhasson [Kv; Pk 3].

szereketlen szeretet nélküli; fārā dragoste; lieblos, gefühlos. 1710 k.: Jaj, mely gyilkos vagyok sokszori mérges hirtelen indulatommal ... Vagy ha Felségednek valakin valami csapása látszott, arról való szereketlen, mérges ítélettel és bolond, vétkes örömmel [Blm. 1009].

szereketlenség 1. a szeretet hiánya, szeretet nélkülség; lipsă de dragoste; Lieblosigkeit, Gefühlosigkeit. 1711: Ecsedi Mihály Feleségevel Szoboszlai Ersebethel viszáson elvén Szoboszlai Ersebeth vadolvan férjét hogj öt mod nélkül veri rongallya fejszevel, és halállalis fenyegeti, Ecsedi Mihály penig Feleséget engedetlenességgel, szereketlenséggel szofogadatlansággal vadollya [Kv; SRE 119]. 1738: jóvállásom s hagyásom az hogj ha lehet közt ne birjanak, hogj annális inkab az atýafiságtalanság szereketlenség közikben ne gyűkerezzék [Ks 14. XLIIa Kornis István végr.]. 1765: Ami pedig az A szereteklenséget illeti a nem elegendendő ok az el válásra anyivalis inkább h(ogy) nem Comprobatatott az h(ogy) erőszakoson adatott volna Ferje(ne)k [GörgJk 198]. 1809: Már így e mostani Particularis Haza oltalmára léendő Insurrectio mi réánk ... mig ā Nemes Ország Rendei ... az adozás terhe aloll valo eximáltatásunkat, ā Törvények szerént ki nem eszközlik, által nem láthatyuk miképpen terjedhessen, melytől nem azért vonagattuk magunkat, hogj az Haza Atýafiai szereteklenségűnk, mutatnok ki, távol légyen [Asz; Borb. II].

2. meg nem értés; neíntelegere; Abneigung, Entzweiung. 1662: néha-néha olly dolgokat kíván vala tőle, melyeket a fejedelem is maga kedvetlenségével nem cselekedhetik vala. Mellyből hovatovább köztők alattomban való hidegség, szereteklenség támadott [SKR 161].

szereketlenül szeretet nélkül, fārā dragoste; lieblos. 1847: A most született gyermek fejét forgatván keresi az emlőt, és a jó lsten gondot viselt néki arról. Hát velem már, okosabb teremtsével szereketlenül bána-e? [VKp 163 Varga Katalin kezével].

szereketmondás szereketről szólás; predice despre dragoste; Rede über die Liebe. 1823–1830: Eléállottunk hát mi a szégyenpiacra ... azt sem tudtam, mit beszél a pap, csak a sok szeretet mondást az unalomig hallottam [FogE 302].

szereketre méltó care merită să fie îndrăgit; liebenswürdig. 1883: Mikszáthot ne szidd. Derék tót az. Szeretekre-méltó és csupa barátság [PLev. 108 Petelei István Jakab Ödönhoz]. 1896: Téged arra kérlek, menj fel Teleki Samu grófhhoz. A legérdekesebb erős magyar, s a legérdemesebb, szeretekreméltóbb emberek egyikét ismered meg [i.h. 186 ua. ua-hoz].

szereketreméltóság amabilitate; Liebenswürdigkeit. 1897: Nem az esett jól nekem, hogj a nekem kedves hirt egypár órával hamarabb tudtam, de a maga szeretekreméltósága [PLev. 190 Petelei István Gyalui Farkashoz].

szereketi iubit; geliebt. 1630: ha szinte Attiafia voltam is az Aszonnak, de hogj velem haragos volt, se lakodalmok-ba(n) se egieb dolgayb(an) (!) ielen nem volta(m): ... mert engemet nem szeretet atiamfia leuen, enis nem feletleb busította(m) hazaknal eoket [Kv; RDL I. 19 Honesta foemina consors Matthei Varadj vall.]. 1862: Ha én Szentpéteri János az isteni hatalom által hamarébb szollították ki az élők sorából, mint kedves nőm ... azon esetre minden ... fekvő és fölkelhető vagyonom maradjon és szálljon ... szeretek nőmre, abból gyermekeim csak a köteles részt kapják meg [Kv; Végr.].

szereketteljes szeretettel teli; plin de dragoste; liebevoll. 1896: Ez csak szeretetteljes érdeklődés akar lenni ... irántad, ki mindig írod, hogj figyelemmel vagy az iránt, amit Vásárhelyt beszélnek rólad [PLev. 182 Petelei István Jakab Ödönhoz].

szereketget szerelmet érzetget vki iránt; a iubi/índrági pe cineva; liebhaben, lieben, eine Liebelei haben (mit jmdm), liebeln. 1770: Nagy jószágú és gazdagságú ember volt ez a Nagy Boldizsár. Volt circiter 70 esztendő. Én gyermekkoromban láttam, mivel a szégyén néném, Diószegi Mihály-nét, aki is Várad i leány volt, igen szép asszony, szeretekgette [RettE 226]. 1778 k.: Tirzu Avram ... özvegyen maradt Feleségít ... Hatzegán Angyel, még Gazdája Tirzu Avram elitiben is szeretekgetvén, tsak hamar el vészi magának Feleségül [AF; BK 465]. 1812: Hallattam hogj a' kérdésben lévő személyek szeretekgették egymást [KLev.].

szereket 1. szeretet érezhet vki iránt; a putea îndrăgi pe cineva; mögen, gern haben, liebhaben können. 1667: nem is láttam én régen, majd esztendeje lenne, a mikor Huszton volt, azután mint ment volt be is Erdélyben. Én soha nem is szerekettem, látván rossz bolond cselekedetét [TML IV, 73 Rhédey Ferenc Teleki Mihályhoz].

2. szerelmet érezhet vki iránt; a putea iubi pe cineva; lieben können. 1629: Sós Jánosné Anna asszony ... fassa est: Hallottam azt Fejsz Gergelytől, hogj mondá egyszer ... „soha nem hittem ezhez az asszonyhoz, az mit hozzá láttam; azt csodálom, hogj olyan rút, fekete asszony, hogj szereketi Szigeti János?” [Mv; MvL 290. 150b átírásban]. 1632: Mondotta azt is, hogj ő úgy szereti azt az asszont — Berkeszinét — hogj talám egynéhány felesége volna is,

nem szerethetné úgy, mint azt az asszont szereti [Mv; MvLt 290. 79b–82b ua.].

3. jónak, helyesnek tarthat; a putea considera corect; billigen (können), richtig finden. 1675: Bizony dolog az realitást szeretem ... azt az tökéletlen terminust, az dexterizálást nem szerethetem semmi jószágáról másoknak is, ha kik tölem kérdeznék jószágáról, nem jóvalhatnám [TML VII, 24 Béli Pál Teleki Mihályhoz]. 1676: Levelében való terminusát Kegyelmednek nem szerethetem magamra nézve, de én Kegyelmednek igaz szolgálja levén, azt is jóra magyarázom [TML VII, 224 Teleki Mihály Vesselőnyi Pálhoz].

szeretlen '??' 1632: monta aztis hog' lelke(m) szeretlen mondo(m) hog' az Körtöüelifai Jstua(n) fia meczette megh az torkomat [Mv; MvLt 291. 90a].

szerető I. mn 1. vki, vmi iránt szeretet érző; care iubeste pe cineva, ceva; liebend. 1657: (A fej.) igen méltóság- és nagy hirt-nevet szerető ember vala [KemOn. 58]. 1662: a mindenható szent Isten a jó dolgoknak nem csak szerzője, szeretője, hanem parancsolója is! [SKr 630–1]. 1679: Van-nak Kgd mellett nemzetek, vallások javát szerető becsültes emberek, kikkel az dolgokat közölve, tudom az dolgokhoz jó lélekkel szólnak [TML VIII, 436 Teleki Mihály ispán Ferenchez]. 1762: mikor akár mely maga betsülletét szerető Nmes ember meg hallja, hogy ártatlan, gonosz hirt hintetnek felőle, nehezen szenvedheti el, szo nélkül [Torda; TJKt V. 86]. 1775: azt mondjuk hogy jámbor eszes szerető és Templomot szerető és gyakorló ember [Peselnek Hsz; HszjP Anna Rápoltsz. 26] vall.]. 1776: vizsgálati válaszát el várva vagyok szívem Anikom koporsom zártaják Kincsem Lelkem Anikom holtig tisztelő szerető szolgálja G. Lázár János m k [Nsz; GyL. gr. Lázár János lev.]. | Kár volt, hogy e világi szerencse neki nem szolgált. Különbön sincerus és embert szerető barátságos úriember lett volna [RettE 363]. 1827: ezerszer tsokol 's var Lelkem Mikosam szerető hived Titi [Kv; Pk 6 Pákei Krisztina Gál Miklóshoz]. 1867: tiszteltem s csokolom édes Apámot édes Anyámat ... szerető fiok Pálffy György [Kv/Tarcsfva U; Pf]. 1879: Téged ölel, csókol szerető barátod [PLev. 47 Jakab Ödön Petelei Istvánhoz].

Szk: egymás ~k. 1642: Intelék arrais Atyai indulattal, hogy Jambor I(ste)n felők es egy mas szeretők legyetek [Told. 1] * **eklézsája** ~. 1622: 14 Novembris. Hala meg amaz igaz, jámbor, istenfélő, Stenczel János uram, polgár ember szász natió, az ki az eklézsája szerető ember vala [Kv; KvE 154 SB] * **hazája** ~. 1592: minden hazaia Zeretheo io gonduissele, es a' keossegh igazgatasara otalmara be walazatath Atiakhozis illik Tizteletes Athaiym: Annak az Varosnak priuilegiumit, es minden Zabadsagit melyben megh telepedtenek, melynek igazgatasara eok(is) megh eskwttenek, tudny, olwasni, ertheny, Es velle mindenkor iol celnj [Kv; DiósyLnd. 9, 11]. 1595: nem akamak semmibe(n) ew kegmek. Byro vramnak es az hazanak meg fogiatkozny mint yo hazayok zereteo ferfiak [Kv; TanJk V. 1. 278].

2. szeretett, kedves; drag, iubit; geliebt, lieb. 1551: Kzenithemnek es magam ajanlasanak vtanna. Zerethew lenart vram in ereztetem K egy emberem [Kv; BesztLt 38]. 1569: Mikor vachoralunk volna ... vachy Peter Monda ennekem, szerető Janos vr(am) es Jo sogorom, kyne Meny az hazbol [Nsz; MKsz 1896. 371]. 1573: Thomas feyr, et Agneta R(elic)ta Erasmi Mezaros ... fassi sunt ... feyr tamas ewel meg teobbyte wallasat, hogy egczer eoryz volt eo az hyt ka-

puba(n), Azon Megi(en) ky adam Jstwa(n) vtanna ered ez vallo ... Mond Ncky mint vattok Benne zereteo Sogor vra(m) ky hanyade az fat onnad [Kv; TJK III/3. 198]. 1582: Chizar ferencz vallia ... Ezatis hallam Lukach Zaia-bol hog ig zollot volna Zeoke Mihálnak, Zereteo Mihál vram valamint zerettet eochemnek Az Azzonyt de meg hid hog semmy nem kel Abban [Kv; TJK IV/1. 67]. 1592: szereteo jstwan vra(m), twdom hogy ennek eleotteis zerettel masnakis nemes lewelet ... hogy ha ennekemis zerzenel kj vnnel engemet az paraztsagbw az Kd mwnkaiba(n) adnek f. 12 [Uszt]. 1599: monda Kerestelj Albert zereteo Ferenczj vram en Azert ieottem, az mely ket eoekreot Adtal wala az Eggiket az farkas meg eotte; Azert egy menesem wagon azt kegk Ado(m) mind Czitkostol [i.h. 14/17 Simophi Mihály Etedi szabad szekelj vall.]. 1606: mikor arra az dologra Jutottunk uolna, mondek Benkő Jstuanak szerető Koma Vra(m) ezt akarya Kédol Ferencz Vra(m) megh tudni es erteni ez vram elot hogi mimodon Akarya kéd otót Jözagodba es öröksegedbe (igy!) be vallani [i.h. 20/361].

Szn. 1571: Dominus Jdex et senatores Simony zeretteo [Kv; Szám. 1/XIII. 439].

3. szeretetre valló, szeretetből fakadó; care izvoraste din dragoste; liebevoll, herzlich. 1880: Gyulainál pedig jobb ember nincs ennek a földnek a hátán. Amilyen szívesen fogadt, amilyen szerető jóindulattal szidott, mocskolt engem egy álló hét minden áldott napján ... azt te ott a falun, te rusztikus Jakab Ödön, nem is képzeled [PLev. 81 Petelei István Jakab Ödönhöz].

II. fn vkinek szerelmese; amant, amanté; Liebhaber, Geliebter. 1631: monta az Apia neki, meniel, meniel kurua kurua es uid el Uarga Menyhartnett az szeretödet es kunalkodgjal uele [Mv; MvLt 291. 61b]. 1705: Az fejedelemaszony azt beszéllette ... hogy az Haller Gábor könyvében megtalálták az szeretöinek képeket [WIN 1, 591]. 1741: azt monda az Annya: De ez bizony nem attol valo gyermek, hanem én Ezt egy Muczk Juon nevű szeretömtől kaptam volt [A.répa MT; Ks 7. XIX]. 1763: azon Czédulát en találtam ... szereteje küldötte s innen gondolom hogi az már régi el hant czedola volt [Udvarfva MT; Told. 44/15]. 1783: mikor ő Nsga Bagoson lakott, egy Nagy Jankó nevű szeretője lévén ... Demets Mihályról ... azt hallottam, hogy neki a' Leánya Demets Bori beszélté volna, Nem elégis meg úgymond az Exponens Aszszony ő Nsga a' rendin velle hanem még felyül fordul, és úgy ül belé mint a' karóba [Perecsen Sz; IB. Elisabetha Kassai cons. nob. Georgii Sombori (25) vall.]. 1796: (Ros Mária) Szeretőivel együtt vendégeskedtek engemet el igazítván a háztól [Déva; Ks 101].

Szk: ~t tart. 1681: Kotsis Kata ... tehetetlenséggel vadollyia ferjet, es hogy el özte volna tölle, szabadsagotis adot neki hogy szeretőt tartso(n) [SzJk 154].

Sz. 1805: Ungvári a' Contractus mellől nem akart el állani és annak Complementumát kívánta és így úgy voltunk mint mikor két aszszony osztozik a' szeretője nadrága felett, az edgyik az edgyik szarát a' másik pedig a' másikat tartotta [Dés; Ks 94 Thuróczy Károly lev.].

szeretőképpen szeretettel; cu dragoste; aus Liebe, lieben-derweise, mit Liebe. 1776: En nagyobb Szeretettit, s hajlandóságát a' Mlgs Kornis Anna Kis Aszszony ő Ngának, Senkihez nem tapasztaltam eleitől fogva itten valo Szólgálatomban, mint Mlgs Groff Lázár János Urffi ő Ngához, a' kinek gyakorta Vélem barátságoson, s szerető képpen iratott is [Kóród KK; GyL. Georg Vizi k kántor (30) vall.].

szeretttébe szeretetből; din dragoste; mit/aus Liebe, jmdm zuliebe. 1584: Viczej Andrasne vallia ... Zabo Gal ky wtne az Sweget Danch Leorincz feiebeol ... azt monda Gal hogy Trefaba Zerettebe wteotte ky | Markos Caspar vallia ... viza leowe Kutos Marton ... es Monda Im az Nagy Mate melw hoggy rezegh vala zerettebe Eolele megh es vgy serte a' chakannal [Kv; TJK IV/1. 200e, 282]. 1618: Kamuti uram azt mondta, hogy azért nem bizza reám az Nagyságod pénzét, hogy ellopom ... de, Kegyelmes uram, bizony szerettembe szolgálnék az itt való ház építésében [BTN² 120].

szeretett *ts ige* (meg)kedvelt; a face să fie îndrăgit; beilieb machen, näherbringen, Gefallen erwecken. Szk: ~i magát. 1851: a' kiti Titi a' nyakaba borul² es meg öleli s mongya hája hája nagyon szeretetti magát [Kv; Pk 6. — "A nagyanyjának].

szeretttetés szeretés, kedvelés; îndrăgire; Näherkommen zu jmdm, gefallen. Szk: *vkivel egymáshoz* ~. 1662: Az fejedelem birodalmának, uraságának nagyra nevedése ... Gróf Bethlen Istvánnal egymáshoz szeretttetések [SKR 281. — Tartalomjelző fejezetcímbe].

szeresz 1. határozatot hoz, előír; a hotărî/decide; beschließen, bestimmen, bescheiden. 1546: az degy² hatharon vagyon keeth molnos thoo ... az harmadyk egy puzta thoo hely ... Ezeketh ew kezethk gygen zertzethk esz vegezthk³ [Panof; DanielAd 5-6. — "Dég KK. "Köv. a végzés. "Pánad KK]. 1550: Bvday Peter es Bvday Marton elewt, Thomory gywrgy es olchyardy gabriel Elewth vga ymint foggot Emberynk elewt theonk es zerken yllyen zertzest es vegezest⁴ [Berend K; BfR VI. 28/2. — "Köv. a nyil.]. 1569: vachy Peter ... vgy zertzette az artikulusokat ... l ez, hogy semmit az cement mestersegeben, ky volna, semmit ne myuelen hire nelkw, hogy az en tudomanyomat el lophassa [Nsz; MKsz 1896. 371-2]. 1570: Kegelmetek Vrnk Eo felsege Jelen valo Adoyat ... mellyeth ez El Multy gywlesbe zertzeth az orzag Meg kydletthe, pecheth alath [BesztL 47] | Ez vtan Nem akarnak eo k varoswl egy Adora Mast zerkeny [Kv; TanJk V/3. 15a].

2. elintézt/rendez, juttat vmit vkinek; a obține; verschaffen, erlangen, stiften. 1615/1616: Az Fejedelem most Colosvarat vagyon, jo volna be jönetek és az Soo felöl az fejedelemtől Com(m)issiot szerzeni [Kv; RDL I. 100 Juhos János kolozsi kamraispán lev.]. 1618: Az Kamuti uram szállását szerzettem ökegyelmének [BTN² 157]. 1632/1720: igirém penig arrais eő kglmének magamat hogi ezen Venditiomra az mi Klmes urunkbul Consensust Szerzek eő kglme(ne)k [Cege SzD; WassLt]. 1657: azon püspök bátyja ... Erdélybe jüni nem merészle ... noha azelőtt volt vélem egyveletlensége, de ... megszerzém dolgát az fejedelemnél ... s még jó fizetést is szerzettem vala [KemÖn. 139]. 1664: Bizony én is kegyelmedhez ... biztam, hogy ... az mi kegyelmes urunktól valami kis provisiót szerzek nekem is [TML III, 47 Székely István Teleki Mihályhoz]. 1671: Radics uramnak penig magános audientiat szerzezen [TML V, 604 Teleki Mihály Naláczai Istvánhoz]. 1677: Csula Gáspár és Sebesi Bénijámin uraméknak ő nagyságoktul szerzezen conventiöt külön-külön [TML VII, 443 ua. Baló Lászlóhoz]. 1683: Gedo Janos ... találta megh ... Redej Ferencz Urunkot ... hoggy szereze neki az mi kegyemes (!) Urunktol ... Exemptiöt hogy eleteigh hadi expeditionk(ban) hagiattat(ne)k neki (így!) [Karácsonyfa U; BLT 11].

1705: egy főstrázsamester, mely is Szatmárban sok sebekbe esvén azokért néki őfelsége főstrázsamesterséget szerzet vagy adott [WIN I, 656]. 1710: Apor Lázár Teleki mellé adván magát ... Teleki a fejedelemtől a csiki főkapitányságot neki szerze² [CsH 171. — "1683-ra von. felj.]. 1771: Az az fia ma is él s a prussusnál hadnagyságot szerzett nekie [RettE 256]. 1780 k.: tudgyaé a' Tanu ... hogy Ákosfalvi Szilágyi Sándor ... midőn a' kborlásból ki fogyott ... édes Anyához haza ment MBándra, 's azokis ..., felruházták, ... szépen felkészítették, s jo helyeket nékie szerzetének [Msz; MbK X. 59 vk]. 1823-1830: Írtam Erdélybe minden esmérőseimhez, hogy szerezenek nekem papságot valahol [FogE 214].

Szk: *művet* ~ kézműves munkát juttat vkinek. 1635: az czizmadja Vraink ... Ennek Eleötte ualo Vdeókben Vagi ket Eztendeöuel ... magok fel kerkettenek Vele hogi Anyra Ju legenj (így!), majd nem tudnak Eleghseges miuet nekiek szereznj | az Varga mesterek ... az mi fiaynk(na)k az eő fogadasok szerent miuet nem szereznek [Kv; CsCJk I. 13-4 A csizmadia céhmesterek lev. a tanáchoz] * *utat-módot* ~. 1754: Midőn ... az elkárosodott két Lovakot ... Oltyán Vonya nevezetű Tolvaj ... el Lopta volt ... utat és modot szerzett nevezett Szasz János a Tolvajoknak el iktatásában ...? [Káptalan AF; TL vk] | Hogy utat és modat szerzett volna Szasz János a Tolvajok(na)k el iktatásában nem tudgyuk nem Láttuk [uo.; TL. Catharina Kereszturi (17) vall.].

3. írásbeli nyilatkozat adását elintézi, megszerzi/kapja; a obține o declarație scrisă de la cineva; beurkunden lassen. 1583: Kozaruay annazzon ... Jllen vallasth es protestatyott teon ... hogy Komornyk Myhal ... kynek eő ... az eo Leanyath hazos Tarswl attha volna ... leanyananak (!) halalos betegsegenek Jdeyn, Nemw Nemw Jstentelen hamys es alnok vallas Testamenthom leweletth zertzeth es Jratoth volna az eo Eósteöl maratth Jozaga es marhaya feloll [SLT V. 13 Imreh deak Papay a gyf-i káptalan hites not. vall.]. 1592: azt kiwanom azt az mely lewelett mondaz hogy zertzett volna azt az lewelet p(ro)ducuad ... ha ... en megh Jsmrhetem hogy en zertzettem keresetedre szolok [Uszt]. 1618: És mikor azon törekednék, az eddig való adónak elengedéséről levelet szerezen Görcsi pasa, ... Igeré magát arra az pasa, hogy szerzek levelet, de abba semmi nem lön [BTN² 99]. 1642: Bolon Peter ... szabados legien Nemes leuelet szerzenj, es az szérént magát s maradékat Nemessitennj [Bohemia KK; WassLt]. 1658: Az jószágomra is szerzezen kegyelmed levelet [TML I, 118-9 Bornemisza Kata Teleki Mihályhoz]. 1661: mihelyen érkeztem a táborra, mentest úti levelet szerzettem és oda küldtem ő kegyelmének [TML II, 127-8 Teleki Mihály Veér Judithoz]. 1663: Kérem azon is kegyelmedet, szereze egy patenst nekem, hadd tarthatnám künn az falukon hitvány marháimat, lovaimat [i.h. 442 ua. Bornemisza Susánnához]. 1664: kegyelmed is fáradtságát ne szánja, hanem ... ez dologról szerzezen assecuatoriat, mi nekünk, melyet ő nagysága maga pecsétivel pecsételjen meg [TML III, 320 Kemetsei György és társai Teleki Mihályhoz]. 1673/1681: Szent Kiralon lako Paduran Stephan valasza: ha restelled az paraszti szolgáltatot, adgy esztendőnként Tizen hat forint Taxat, es szerzek rola levelet magadnak [VhU 466 Thököly Imre vál.]. 1680: tudom, hogy Jakab Jánost Cserei János uram szerzette ki az hámorról, még levelet is szerze neki [CsVh 83 Joan. Balás de Görcsfalva (38) pp vall.]. 1793: Méltóztasson ... nevezett perceptor Úrtól egy bizonság Levelet szerezni [Torda; DLev. IV/715 Gyárfás Josef lev.].

Szk: választ ~. 1664: írásom az mennyiben commentarul vagyon, igyekezze promovialni, az én kegyelmes uratmúl punctatim választ szerzeni [TML III, 135 Boldvai Márton Teleki Mihályhoz]. 1669: Kérem kegyelmedet, szerezzem jó választ suplicationojára [TML IV, 599 Teleki Mihály Nálczi Istvánhoz]. 1672: azt az okát adta, hogyha Nemessányi uramat bebocsátja az vezér el nem bocsátja ... de ű hamarebb választ szerez [TML VI, 227 Székely László Teleki Mihályhoz].

4. kerit vmit (vkinek); a face rost (cuiva) de ceva; etw. jmdm be-/verschaffen. 1573: Borbely Kelemen ferdeos Kelemen Zolgaya hity vtan vallia hogy ... mykor oda Jwto uolna latya kerestwry petert Sebesen ... kery azon kerezuty hogi az gazdaya hazanal zerzene valamy helt neky, Mert Nem Mer oth Maradny [Kv; Tjk III/3. 55]. 1618: Dumának az vezértől én költségben szerzettem harmadfélezer osporát, immár kezébe is adtam [BTN² 117]. 1653/1655: mivel garas es potura penzem nem vala, adék kétszáz aranyokat, ilyen Conditioval hogy adossának az aranyakat ne(m) adná, mivel enis az felső országban levő creditorim számra szerzettem [Kv; CartTr II. 874 Igaz Kálmány Kolosvári Orthodoxus Schola Mester vall.]. 1784/1805: azon 500. Forintokból ... két Százat ... adatt költsön annak a' ki szerezte [K; SLt XLVI. 7 vk].

5. gondoskodik vmiről; a procura ceva; etw. besorgen/verschaffen. 1570: Racz Agotha Azt vallyia hogy gyakorta Menth Zanta Cristina More Amruznehoz eo hozza hwl egy garast, hwl Theobet kert Theole, hogy az vranak Enny valo kellet Vrnk aztalara mjnden nap ket vttal zerzenem [Kv; i.h. 16/XXXV. 66]. 1660: mig lsten feleségestől élteti ő kegyelmeket, addig élélhetnek, fiaí majd jó ifjú legények lévén, talán tudnak magoknak életet szerzeni [TML I, 536 Rhédey Ferencz Teleki Mihályhoz]. 1699: minden Pentekre a' Nemeth Tisztek(ne)k vagy inde vagy unde halat kell re a' szerzeni [Dés; Jk]. 1727: Hodos Thodor fiaí tudom hogy ... bolyga(na)k m(ez)ő Urajbol ... hogy ... valahol marhajok(na)k élést szerezze(ne)k [Mezőuraly TA; Berz. 18]. 1763: kölest ugj egjéb Tavaszí Partékat én bizany igyekezem szerezni s eleget vetni [Kóród KK; Ks CII. 19]. 1782: Tarbanzat ... (a) Teglavető maga tartozik szerezni [Drassó AF; TSb 24]. 1811: Mi hajtya prédára Erdőkből a' Farkast? ... Nem egjéb, a' szükség: mert hogy ne ehezzen, Szükség hogy magának élelmet szerezzen [ArE 21].

6. hozzájut, megkap; a obține/căpăta/primi; erwerben, erlangen. 1550: harmadewy wys oda atta volt ökrete az Cyl-lara monostorj^a embernek őrizni de azyts be haytottak volt az walkayak^b es az monostorj paztor szerzötte ky valamy-keppen szerzötte [MNY XXIV, 360 „Andreas Balas de damos”^c jb vall. — „M. gyermőmonostor K. M. valkő K. Kalo-tadamos K. 1561: Walamely mester mas mesternek myet hizelkedeseuel wag” aiandekozasawal maganak szerzi a uag” el hiteti fel gira eswsben maraddion [Kv; ÓCart]. 1586: Eccer Jdeieben bet lörinc Jde iwue azt hallam tölle so-gor en onnot szerzenek ha megh uenned [Kv; Tjk IV/1. 551a]. 1634: tizen ott szaz forintot szeres vala az Ember Folduari Janos Deako(n) [Mv; MvLt 291. 21b]. 1677: a' por aranyat ... melyet maga határában talált es szerzet ... ha peng el akarja váltani, mindeneknek előtte, a' Fiscalis arany váltot tartozzék véle meg-kínálni [AC 63]. 1725: szerzettem egy harcsát es egy Posárt [Ne; Ks 95 Brulljai

György lev.]. 1757: Groff Kornis Sigmond Vrnak Szabo Legény szolgaja ... el szököt ... lattam Zöld báránybőrös Sarga gombos meiteit ... de mikeppen szerezte, vette, vagyis kaphatta nem tudakoztam [A.gyékényes SzD; Ks Jura Todor (36) ns vall.]. 1761: azokat imitamott bitongban szereztek [Komjátszeg TA; KW]. 1763: lattam aztán rajta hogy viselte azon bőrből készült Pakulár Bundát, Más földig érő bárány bőr Bundát is tsináltatott ... de ezeknek készítésekre honnan szerezte a' hozzá valo s kívantato bárány bőreket nem tudom [Záh TA; Mk V. VII/1. 18 Oltyán Kosztin (40) zs vall.]. 1816: Hát a' melly Krumpli es Kört-ve ... nállad találtattak, azokat honnan szerezted? [Déva; Ks 116 Vegyes ir.]. 1843: hon(n)an szerezte a' bőreket nem tudom [Bágyon TA; KLev. Török I. (26) vall.]. — L. még FogE 211; RettE 415.

Szk: költséget ~. 1573: Onofrius pelloio et Margareta ux-or sua Brassonien(ses) ... fassi sunt ... Zeoch palnak semy keolcege ne(m) volt hane(m) fewaliat atta ely es vgi zerzet keolceget [Kv; Tjk III/3. 182]. 1589: ha mellénk allotok zerezzevkn keoltsegett mert Jmmar el fogiott az varas keoltsege [Szu; UszT]. 1752: nékem elég kölcséget, s fáradságát mortificatiot szerzetek nemély emberek [Kv; Szám. 69/XXVII. 1 Pataki István kezével] * pénzt ~. 1573: Kalmar Janos vallasa ... Pwskar gaspamak megh gazdagwlasanak Eleytt Nem Tudom honnett volt ... hallottam hog' az felesegenek eleytlw maradot volna ewst porteka ... melyekbol penzt zerzett volna [Kv; Tjk III/3. 174b]. 1672: Kegyelmed írja meg ... mennyi pénzt es hon-nét kellessék szerzeni az Ali bék elméjének megcsinálására [TML VI, 12 a fej. Teleki Mihályhoz]. 1823–1830: meg nem házasodhatott, mert udvarba lakott, hogy onnan kijö-hessen, pénzt kellett szerezni, aminthogy szerzett is volt va-lami 500 forintot [FogE 62] * tudomást ~. 1843: uradalmi hajdú Menyhárd Antal oly rendeléssel küldetett ki előre, hogy bizonyos tudomást szerezne a Varga Katalin hollété-ről [VKp 68].

7. szert tesz vmire; a face rost de ceva; (käuflich) erwerben | vásárol, vesz; a cumpăra ceva; ausschaffen. 1568: wa-lamy Sendeltys Mester wra(m) zerzet Enneke(m) az enym yrth (!), Az Enym tyzen ket Ezer wala [BesztLt 79 Lucas pysthaky de Bongarth a beszti birohöz Tordáról]. 1585: Amy a fedyedelem vy eziendeyet Nezy, ... zerezzen Biro vram Az feiedelemnek illendeo Ayandekot [Kv; TanJk V/3. 1]. 1595: paranczola ő kme hogy Arpa kassat, Daarat szerezsek [Kv; Szám. 6/XVIIa. 201 ifj. Heltai Gáspár sp kezével]. 1603: U(n)cz(e)nfi Vra(m) suadeallia uolt hogi hazot zerezzen it az Varaso(n) [UszT 17/93]. 1645: nem Tudom mikor szerzetek volt s hol uőttek [Szárhegy Cs; LLt Fasc. 120]. 1663: Gyalomhoz ualo koteleket szerezze (!) kegyelmeket [HSzj gyalom al.]. 1721: az borbelj(na)k 40. forintot 10. veder bort egj medve bőrt két nestet kel szerez-nem ha az két Lovamot el adomis ennek meg kell lenni [Szurdok Mm; TKI Zólyomi János lev.]. 1759: Mely Productumokból ki jő ... az hogy a mely Armalisnak Copiaját producaltákis fizetessel szerzetek [BSz; GyL hiv.]. 1784: Nagyságod parantsolatjara minden felé járhattam Cseser-nye Csemetékért es szerzettem 32 szalat [Bencenc H; BK. Bara Ferenc lev.]. 1810: tanáltam ... egy derék boronafa Házat, ebben hibázott Gerendák helyett pedig ujjakat szer-zettem [Torda; Pk 7]. 1817: a mely gyalog akátz fak voltak ... azokat ültette a kertész a maga Haza felől ... ezzel ki nem érven végig a faluból a honnan lehetett szerzettem s azokat ültettem ki [Héderfája KK; IB. Ütő Bálint tt lev.].

Szk: ~ (vkit) vmire. 1669: Kérem Kegyelmedet, szerezzen valami czitromokra s pomagranatokra, mivel Kővárban osztán nem kaphatok [TML IV, 569 Teleki Mihály Nalácz Istvánhoz]. 1679: Kegyelmedet kérem, engem szerezzen reá egy Tuanus historicusra, két jó fegyverderékre minden készségekkel [TML VIII, 448 u. Absolon Dávidhoz] * *pénzen/pénzért/pénz fejében/pénzzel* ~ vmit. 1569: kerem k. mynth Byzoth wramath hogy k. zerezyen En pyznemfe-yeben Nekem keth ezer sendelh [Szentmihálytelke^a K; BesztLt 54. — *Később: Mezőszentmihály K]. 1598/1699: Olá Frátán penig ki Jobbagyim vadnak, azokat én mind pénzeme(n) szerzette(m) [Kv; SLt S. 41]. 1600: Arra azt mo(n)da, egy tiz forint hean, zaz forintra zalagos feöldei wadnak melliet az Bodogh Janos saiat penzewel zertettuk [UszT 15/142]. 1663: Egy louat, édes Fiam uram, szerezzen Kegyelmed nekem pénzemért [TML II, 661 Kászoni Márton Teleki Mihályhoz]. 1740: Az is injugáltatik Kerekes Sára ő kglmének, hogi az eladott Ház árát ne dipalidállya hanem aequivalens Házat szerezzen azon pénz [Dés; Jk 340a]. 1794: Itt Madarasan a' Veteményes Kertben lévő Töröküzás Kashoz meg kívántam Matériának a' Madarasi Jozságból töltene é ki, vagy peniglen azokat az Exponens ... Gróf Ur pénzen ... másönnan Szerzette? [Mezőmadarasi K; BKG vk]. 1798: Sz Biro Horváth Gáspár Uram Processusában szoktak inkább jó szölv karokat készíteni és azért ő kezgyelmetis biztam (igy!) hogy pénzért szerezzen [Torda; Borb. II Kolozsvári N. István vall.].

8. vagyont, vagyontárgyat gyűjt/gyarapít/vásárol; a do-bíndi/procura/agonisi; sich aneignen, an sich bringen. 1573: Gal Benedek Azt vallia hogi ... az azzon zym kezd és Mond hogi Im az gonoz Ember az en atyamtwl Marattból Nem twda egi hazat zerzeny hanem Mind Beres hazba tart [Kv; Tjk III/3. 167]. 1597: Az mely feoldeket egyt szerzett Demeter Deak az feleségeül feleségnek hatta [UszT 12/129]. XVI. sz. v.: elő magha szeorzeott eörökseget magának [OfLev.] 1602: az magam lelemessit kit en kerestem zerzettem, mindeneket Nektek hagio(m) [Kászoniimpérfa Cs; BCs]. 1604: az wtan zerzötték wolt walamy keweset [UszT 18/135 Balint Lőrincz also Bodog azonjfalvj lb vall.]. 1634: edgyütt is zerzetek valamitt zerzetek [Gyalakuta MT; LLt 70/7]. 1657: Csáki uram ... az fejedelem-aszony értékéből magának szép uraságot szerze; elsőben Szendrőt vévén meg jóságostól, azután Göncöt [KemÖn. 124]. 1690/XV/III. sz. eleje: En Sárdi Susanna Vallom és fatialam ... ualami keresményünk vagyon, mellyeket eddig edgyütt kerestünk szerzettünk s ez után is szerzenék edgyütt ... őkegylmenek kötöm és Légálom [Ne; DobLev. I/59]. 1729: Barbosz Péter ... Szolgaltattával szerezte az Marhacsáját [A.oroszfalu SzD; BK. Pap Jonás (40) vall.]. 1738: Abosfalvatis pusztájából fogtam fel, s szerzettemis hozzája [Ks 14. XLIIa Komis István végr. fog.]. 1758: Ferencznek tudam hogi adott negy ökrött akkor ... az Fiak magok industrijával addig ügjekeztek mig szerzetnek ismett négiét [Asz; Borb. II]. 1780: a' tehetősebbek, akár vérégi jussón, akár Zalagosittas által annyi vas csinálást szerezének magok(na)k hogy azzal a' tehetetlenebbek élélmek modjából meg fosztatnának [Torockósztyörgy TA; TLev. 9/16]. 1814: semmit sem tudok, Fizetéséből szerzette e a' miije van, vagy pedig egyebönnén? [Banyica K; Bfr 117/1. Andr. Csatt (58) ns vall.]. 1827: De hogy miket hozott az Exp(one)ns aszszony Férje házához és miket szerzetek következőleg együtt? meg nem tudom határozni [Koppánd AF; DobLev. V/1109. 13 Milik István (62)

jb vall.]. 1854: minden fölkelhető portékáimon kívül, levén még olyan pénzem is ... kamatra kiadva, melyet ... takaré-kosságom által magam gyűjtöttem és szereztem [Kv; Végr.].

Szk: *kezéhez* ~. 1693: magam kezemhez vöttem szerzetem és vásárlottam [Hr]. 1703: még job volna, á kit el veszteget azokat szerzene kezéhez könnyöb(en) beszélhetne [Kv; Eszt. Serédi Zsófia Serédi Gáspárhoz].

9. vkit vmilyen célra talál/felfogad; a gási/luu pe cineva pentru a face/executa anumite treburi; jndn zu etw. aufnehmen/anwerben. 1555: ertem azt hog k kiralj ew felsege valami sot adot, enis azzon kernem k ... hog ... venne el k az adossagerth ... ha pegik (!) k ezth nem miueli ottam (!) zerez valami iamborth hoza ky penze tezy [Gyalu K; BesztLt 5]. 1570: ne hagio(n) kgl egy kw mywesne kül ... zeoreozon eget kegl | Kyreom Kegel: hog szerezoe(n) egy Kyw-myweszt Kegel [Bethlen SzD; i.h. 69, 115 Fr. Kazony provizor archis Bethl(en) Gergel besz-i bíróhoz]. 1582: Catherina consors Wolphgangy Henning fassa est, Mondotta az Azzony ... Im esmegh it vagion az Angalit ... eoreomest meg zezedonem velle ha beteges Nem volna, Engemet(is) kert rea hog zereznek egy mas leant Neki [Kv; Tjk IV/1. 4]. 1593: en nem zegtem meg az Capitani Vram Torujniet ha abbol exponally az hul p(ro)mittalta hog mas Eskottoket zerzettonk volna [UszT]. 1642: Tüzi Mártontul hallottam azt, hogy kiáltja vala ucca hallatára, hogy ... nám más latrot is szerez volt, nemcsak engemet [Mv; MvLt 291. 349-51 átirásban]. 1659: Bizony megfizetné az Isten Kegyelmednek, ha valami jó gondviselőt szerzene Kegyelmed nekem oda [TML I, 346 Bornemisza Kata Teleki Mihályhoz]. 1708: Parancsolt uolt Asz(sz)onyo(m) ő kglme hogy egy tizenkét esztendő leankát szerezek, nem igen talállok az kit hasznos(na)k üsmerheték Kgtek szolgaltatára [Kozmás Cs; ApLt 5 Molnár István Apor Péterhez]. 1756 k.: Petrucz György replicál hogy minket Pirva Petru két Aszszonnyal ... szedtenek reá igazitván Dosz luon házhoz hogy onnan két tyúkot hozzunk, s magok musikást szerezvén, hogy együt el költessük [H; Ks 62/6]. 1823-1830: e' szerzette volt nekem Tanitványul a fenneb említett Ortner Mátyást [FogEK 167]. 1851: lenne oly jó, és szerezne egy el nem romlott, jó leánykát előre, 's azt hozná is el magával [Kv; Pk 7].

Szk: ~ vkit vmire (vmi megvételére) vevőt szerez vmire. 1573: Ferenchy Ambrus ... vallia hogi ... Ban lanostwl ... hallotta ... hogi ely aggyak az hazat ... Eotetis kerek hogi arost Zerezzen Rea [Kv; Tjk III/3. 136]. 1584: Barbara Neb Janosne vallia, Egkor Olaios Georgy mikor monta volna Nekem hogy el Adna az eo hazat ... vgy zerzetek hogy hozzu Marton vegie meg [Kv; Tjk IV/1. 291]. 1631: miuel immar engem az eleöt hozza kert vala Kadar Istuanne hogy el szerezem az kertet, mondom hogy Uraim ezt az kertet aruliak, s en igen szerzem mondok [Mv; MvLt 290. 51b] * ~ vki/vki mellé vkit. 1573: Mond kalmar lazlo ... az hites fyt zerzette lanos kenez melleh Nem felek hogi kart te-gyen | Vayda Demyen Azt vallia hogi Twgia hogi hites fia volt Abram lanos keneznek Es eo zerzette volt az kalmar lazlo lwhay Melle Mayornak [Kv; Tjk III/3. 219]. 1597: Zabo Bartosne Anna ... wallia Az leannak az lob Annia csak halala eleot harmad nappal hiwata wala hozzaya ... kerne(m) azon hogi ... halala vthan az leany az eomaga hazanal laknek es ven azzont zerezeken melleie s birya coreokseget az leany [Kv; Tjk VI/1. 56] * *barátot/ismeret-séget/jóakarót* ~ (magának). 1620: soha énnékem abban

addig semmi jó módomban nem lehet, valameddig ... ez do-
logról az erdélyi nemes emberekkel, urakkal ... nem
beszéllek ... s jóakarókat nem szerzek ehhez [BTN² 394].
1678-1683: Valakiknek, azért lehet, akkor kel szolgálni,
mikor modgia embernek benne ... minél több barátokat ma-
ganok szerzeni [Ks Kornis Gáspár kezével]. 1823-1830: a
4-ik emeletbe volt szállva egy Glauch nevű teológus diák,
saxoniai fi. Ezt ... megszólítottam mondván, hogy idegen
volnék, s szeretnék ismeretséget szerezni valakivel [FogE
189] * *műre/művet tanulni ~ vkit inasnak felfogad*. 1570:
Bernal deak, Azt vallyá, hogy Thwgya azt egy Jnast zerzet-
tek volt Zebeny Ambrws fyat, fazakas Symonhoz Mywet
tanulny | Varga Jakab Ezt vallyá hogy Ew hozza Ment volt
Byro Myhal es kerdette ky volna az vargak Appyok, Mert
Egy fyat akarnak az Mywre zerzeny [Kv; Tjk III/2. 143,
162d]. 1641: ez az Torozkay Borbely Istuan ittis születet
... Torozkon ... Torozkay Lazlo vr(am) szerze az borbely
mire is [Toroksztygyörgy TA; Thor. XV/8 Szekeres Mi-
hály (70) tt vall.].

10. házasságot közvetít; a mijloci o căsătorie; Ehe ver-
mitteln. 1572: Keore Jacob azt vallia hogy twgia Dorko azo-
ny ... Az va halala vitan leot Ide ez varosra ... Az vitan
zerzetek volt Zabo Simonnak [Kv; Tjk III/3. 47]. 1592:
Ersebet Keomies Imrehne vallia ... Zep Balintne jeot hoz-
zam ... kert azon engemet szoliak neki^a, hagi vegie el eotett
... Ennekem fel keobeol buzat, es egy sarutis ligit vala ha
neki zerzem [Kv; Tjk V/1. 281. — "Tothazi Mihalinak].
1600: Farkas Antalnak felesegenek az annia leany koraban
lakot Lukach Janosnal, ott meg keobelesult ... ugy zerze
az zegeny we(n) embernek [UzSt 15/37 Janos Gergelyne
Zetelaki Marta asszony vall.]. 1608: Kün Jmreh ... Mihál
vaida Drabantia león, ismet az seregbeől haza jwőő,
ozta(n) úgy szerzenk nekj egy eőzüegy Azont [Kozárvár
SzD; SLt CD. 3 Nagy János jv vall.]. 1656: leánt Kigyel-
mednek jót tudnék szerezni, sak hogy nem kellene véle
késnünk [TML I, 405 Bomemisza Susánna Teleki Mihály-
hoz]. 1668: úgy látszik, mintha az anyját Rottelnek akarnák
szerezni [TML IV, 385 Nálácz István Teleki Mihályhoz].

11. vhoval elhelyez/juttat vkit/vmit; a plasa unde va pe ci-
neva/ceva; jmdm eine Stelle verschaffen/vermitteln. 1585:
Greger Veber vallia, panazolkodek A' takach Georgy fele-
sege hogy az vruaal eigenetlen volna az giermek miat En
monda(m) zerezd zeoch Casparhoz [Kv; Tjk IV/1. 442].
1588: Katonay Mihály urammal marat volt keet vas kalan
... keet Vas fazek ezeket zerzettem ezen zekerekre, kik az
bort el vitték [Kv; Szám. 4/1. 26]. 1630: szükségessé volna
azt az 50 ezer tallért egy bizonyos helyre szerzeni jó idején
[BTN² 427]. 1659: Az Vér Ferencz uram pánczéjját, hogy-
ha lehetséges, Öcsém uram, szerezzük ide [TML I, 444 Vér
Zsigmond Teleki Mihályhoz]. 1671: Kucsukot ez az kaj-
mekam ismét Váradra szerzi bizony nem egyébt, hanem
hogy több garázdát keressen [TML V, 431 Rédei Ferenc
ua-hoz].

Szk: ~ vkit vki mellé. 1618: Bizony Kegyelmes urunk,
azzal immár sem hasznót sem tisztességet nem vallunk, ha
mást valakit melléje nem szerzünk [BTN² 120]. 1656: Bo-
sok Mihály megholt s még az gyermek csak úgy vagyon ...
talám ha lehetne s mód volna benne, ifjú urank mellé kel-
lene szerezni [TML I, 32 Teleki Jánosné Teleki Mihály-
hoz].

12. elér, elnyer; a căștiga/reputa; erreichen, erlangen, er-
halten. 1582: Amy (!) Reghi Attiaink zorgalmatos es hyw
gonduselesekkel ... draga es Nemes priuilegiumokat za-

badsagokat wgikezzenek Reghi ... Zent kiralioktól ez ha-
zanak Nierny es zerzeny [Kv; TanJk V/3. 267a]. 1662: Ali
passa ... egy levele által olly bizodalmat szerzett vala a fe-
jedelem^a szivében, hogy ... nagy sűrűn kezdvén embereit,
postáit hozzá jártatni [SKr 417. — "Rákóczi György".
1675/1681: ember ... mire igyekezhetik jobban, mint hogy
magának ... jó hirt s nevet szerezzen [Vh; VhU 277-8].
1670: Nagyságod, mint ... az magyar nemzetnek oszlópa,
mindeneket jó rendben igyekezik hozni, melylyel is szerez
Nagyságod magának az magyar nemzetnél örök emlékezet-
tet [TML V, 307 Teleki Mihály Sztelephényi György esz-
tergomi érsekhez]. 1710: Minden intenciója az volna, hogy
magának fejedelemséget szerezzen^a | azok a kevély, negé-
des német miniszterek contemnálák Károlyit, sőt megcsü-
folák, hogy egynehány rossz tolvaj felverésével akar magá-
nak a császár udvarában becsületet szerzeni [CsH 114, 333.
— "Bánfi Dienes]. 1710 k.: a hatalmasok ... fegyver által
kivántak s kívánnak magoknak dicsőséget szerzeni [BÖn.
419-20]. 1771: De Szilágyi úrra térvén, az tabulae asses-
sorság mellé baronatust szerzett [RettE 255].

Szk: *gráciát ~*. 1602: Báthori Zsigmond ... tractára fogá
az dolgot Bástával, hogy ... szerezzen gratiát német csá-
szártól ... és Bástá kezébe adja Erdélyt [BTN² 52]. 1637:
Ztan Bothe ... marat uolt egy fia kit Ztan Cicia eolt megh.
Pal Deak igerte hogy gratiát szerez nekj [Kucsuláta F; UC
14/42 Urb. 190]. 1710: De ő nyavalyás bizván mindahhoz,
hogy semmi halálra méltó dolgot nem cselekedett, és ...
hogy a fejedelemszöny is, könnyen bírva a fejedelem-
mel gratiát szerez nekie ... gonoszakaróinak magát keziben
ejti s elveszti^a [CsH 119. — "1674-re von. felj.]" * *hitelt ~*.
1618: ha ... új emberek találnak ide jőni, az még egymással
megismerkednek is, vagy egymással hitelt szereznek, addig
idő múlik [BTN² 138]. 1638: Az dologh ki feleől kgték
megh akarom talalni az Vaidat nem artalmas ... de Job hi-
re tenni kgtéknek, az mi kegielmes Vrunknak ... maganakis
hitelt szerez eő Nga eleőt [Somkerék SzD; BesztL Steph.
Erdely a beszt-i főbíróhoz]. 1662: Az említett erdélyi ur ...
a várbeli tiszteket Istenre s lelkei üdvösségére kényszeríti
vala: Váradot tartaná meg, s annak megtartásával szerze-
nének hitelt Erdélynek [SKr 503].

13. okoz, előidéz; a cauza/pricinui; bereiten, verursa-
chen. 1578: latwa(n) es'Ertwe(n) eő kegmek egez varassul,
hogy az engedelem zerzet it inne(n) keoztekis valamj mod
nelkwi valo batorsagot [Kv; TanJk V/3. 169b]. 1619: talám
az az Felsőged előtt álló dologban késedelmet szerezne
[BTN² 292]. 1623: Az jozagnak confuse valo zolgaltatasa-
nall semmy egyeb nagjób pusztulast nem zokott zerzeny
[BGM 118]. 1662: Melly levele^a die 24. Augusti érkezvén
Váradá nagy bódulást szerzett vala [SKr 495. — "II. Rá-
kóczi György lev.]. 1670: Ha bántást penig nem szerzenék,
én is szombat estvére Kegyelmed szolgálatjára által tekén-
tenék [TML V, 390 Bethlen Farkas Teleki Mihályhoz].
1677: Mindenféle míves embereknek Privilegiumok eze-
kel a' Generalis Conditiockal tartatnak-meg ... másodsor,
hogy a' Várost és vidéket mindenek neme szerint valo mi-
vekből ... meg ne fogyatkoztassák, ... az Hazában ne sze-
rezenek szükségét [AC 70]. 1678: Kapuczi Basa jöt ki az
Országba(n), melynek ki jövetele mindenkor változást sze-
rez [Ujfalu Cs; LLt Fasc. 120]. 1710: Kik közül hatan, a
nagy sebek miatt, melyeket lábakon való nehéz vasak szer-
zettenek vala, megbetegedvén, Teati nevű városban elha-
gyatának^a [CsH 98. — "1674-re von. felj.]. 1723: A Sö-
vényfalvs Territoriumra jövő árvizet ... az Adámos és Ki-

rályfali Malmok Gáttjai Szerzik ...? [Kük.; MbK 150 vk]. 1795: a Papok ilyen illetlen magok viselésekkel" a' Clerusnak meg vetetést ne szerezzenek [M. bíkal K; RAK 18. — "Paphoz nem méltó öltözködéssel]. 1826: Ha a kalandosbéliék közül valamelyik a' temetőközben a keserves háznál az uton, vagy a temetőben lémát, nagy veszekedést szerezne 's botránkozást okozna, az ilyen ... az apa házánál bűntetődjék 1 fontal [Kv; EM XI, 377 A külközép-utcai Kalandos-társaság art. XXVIII]. — L. még TML II, 218; III, 336; VIII, 516.

Szk: bajt ~. 1597: Gellien Imreh wram ... wallia ... bezelgeten egimással az Arwanak ki lenne gongia wisseleioe ... en mondam ... az leanzo Azzony ember baya, en pedig ha lehet gazdam azonnak bait nem zerzek [Kv; TjK VII. 66]. 1669: Isten verte ember volnek én, édesem, ha szántszándékkal magamnak bajt, galibát szerzenék [TML IV, 552]. 1759: Hajkul Farkas Vram, evel ditsekedett, hogy Teleki Ur. nekitalán bajt akar szerzeni [Ludas TA; TKI] * *búsulást/bút ~.* 1572: Kwty Antalne Anna, Azt vallia, hogy ... Egyszer az eleot Ment volt keomyes gergnehez, talalt ket legent otth ... Mond eo neky Jo vram Nem kellene It Jarastok (!) Mert az vratwl Bwt zerzetek az azzonnak [Kv; TjK III/3. 11]. 1592: Ha penigh ... valamelyk mi ember ... hazatol el menne, es biro vramnak ekkppen but zerzene, ev kegme ... tiz tiz forinttal bwntesse [Kv; TanJk I/1. 184]. 1667: nem kétlem, ez új hír Kegyelmednek is búsulást nem szerzett volna [TML IV, 61 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz] * *gondot ~.* 1581: Mikor penigh az Aratas el kezde tyk Byro vram ... kialtassa megh hogy ky ky mind vgy chelekeggiek Mind dezmalasba mind egieb dologba hogy Bironak, varosnak, gondot ne zerezze(n) [Kv; TanJk V/3. 241] * *háborúságot ~.* 1574: Zalay Istwanne ... azt vallota hogi Eo Nalla zolgalt az leany ... Eo meg Monta volt hogi Nem lo Erkwlcsev ... szokzor haborwsagot zerzet zomzedy keozt [Kv; TjK III/3. 392c]. 1606: Azis tudom hogy Dienes Georgiet ketszeris uetek ki oztan ... fogada azt hogy chak erezzek be semmi haborusagot ne(m) szerez [UszT 20/111] * *halált ~.* 1675: Valaki mas ellen fegyvert uon, uert ont, annal inkab halalt szerez ... az hadi törvény szerint büntettesek [Fog.; UF II, 677 Bomemisza Anna kezével] * *kárt ~.* 1653: Énnemem elég nagy károm volt ez nagy csudálatos pénzváltozás ... Bethlen Gábor evel ... más embereknek egész országszerte igen nagy kárt tud szerezni, magának pedig hatalmas nagy kincset gyűjti [ETA I, 141 NSz]. 1722/1826: azon Határ aránt sok üdőtől fogván valo Controversia mind két késznek sok kárt, és nyughatatlanságot szerzett eddigis [SzentkZs Lodormányi dészma 81–2]. 1761: iffiabb Ferentz Lörintz Ferentz Jánosnak kárt kívánt egy alkalmatossággal szerzeni [Szászsztiván KK; BK. Laurentius Kólcár (68) jb vall.] * *könynyebbséget ~.* 1646: Nemzetes nehay Bal pataki Janos R(elic)taianak ... Keóvar uideken leueó Purkarecz es Diospatak neueó faluit azmy klmes oltalmunk ala veóttük ... Akarvan azert könynyebbséget nekik szerzeni ... parancziolyuk ... hogy ... Bal pataki Janos Relictaja ket faluit se Keóvárban, se Chehben valo szolgálatra ne erőltettesek [JHb fej.] * *munkát ~.* 1573: Ennekem Kegmed Mindenkoron czyak Munkath Zerez az keó My wessek felől [Görgény MT; BesztLt 3745 Blasius Tholdalagy p(ro)uisor Arcis gergeny Gr. Daum beszt-i főbíróhoz]. 1681: Mint hogi penigh az árok békésen erősségere éppéttetett kő Lábakis, ighen kezdettek romlodozni es le szakadozni, azokatis erősséni kellene, hogi nagyobb költtségre valo munkat az le

szakadás ne szerezne [Vh; VhU 507–8] * *örömet ~.* 1661: Hogy Kegyelmed nekem azt írja, ha az béres kezében akadt, többet nem eszik, aval nekem Kegyelmed igen nagy örömet nem szerez [TML II, 113 Veér Judit Teleki Mihályhoz] * *veszedelmet ~.* 1662: Pázmány Péter ... midőn látá, hogy más úton nem lehet a Krisztus evangéliomát valló népnek veszedelmet szerezzen, a jezsuiták regulája mellől ... elszakada [SKr 114]. 1678: félék édes Sógor uram, itt magának kárt s oda veszedelmet ne szerezzen [TML VIII, 106 Kornis Gáspár Teleki Mihályhoz]. 1774: Maga Titt. Ur Venitjeje oldalában az utra ki tsinált Lábas veszedelmet szerzett az utban [Udvarfva MT; Told. 44a] * *zenebonát ~.* 1718: mondom az Aszszonyoknak miért tetet arestumb(a), s aszt feleli rejja ... azert is hogy fel ne mehes Uradhoz Orb(an) Simon Uramhoz hogy zenebonat szerez közöttünk [Branyicska H; JHb Fülei Csak Ferenc gondv.]. 1774: A sinfalvi unitaria ecclesiában ugyan szerzett volt nagy zenebonát a múlt tavasszal, mivel templomuk elfoglaltatott a pápista ottvaló possessorok által, melyet az unitáriusok visszavettek [RettE 319].

Sz. maga ~ magának vmit. 1671: megesett állapotjakat nem kevésé fájlaljuk, de arról nem tehetünk; magok szerzették magoknak [TML V, 517 a fej. Teleki Mihályhoz]. 1750 k.: midőn mi Sem Szonkal, sem tselekedetünkkel valakit meg nem bántunk, hanem a' mi Szonknak vagy tselekedetünknek nem helljes vagi bal magjarazattjával magunk Szerzünk gondolunk és itilünk vagi tsinalunk magunknak offensát [Ks 83 Onadi Szakás Mihály lev.].

14. kelt/támaszt; a provoca/stími; aufrühren, erregen. 1629/1676: ha mind végére mehetne is kged, hol mit mondanak, hasznát nem látom mi lehetne kglđ(ne)k benne, mert ... ha ulciscálná bűn volna, ha rolla ne(m) tehetne nagyub bosszut szerzene [Somkerék*/Sv; WassLt St. Erdelyi lev. — "SzD]. 1657: az császár részéről azt igen practicálják vala, hogy diffidenttiát szerezzenek közöttük [KemÖn. 283]. 1662: Mert noha a zavart mások húzták, vonták s szerzették volna nyakunkba, ... ha az ... nevezetes vég helybe be nem megyünk ... nem léssen-e nekünk örökkévaló gyalázatos hírnök, nevünk ...? | Akik pedig közöttük megmaradnak, azoknak szívekbe félelmet szerzek [SKr 578, 698]. 1671: az ilyen gyenge tudományu atyjafiaktul legyen megh tiltva, az mire nem elégségessek ... más tudos emberek (ne)k sok szép imádsági vadnak írva ... mondják azt mint sem botránkozást szerezzenek [SzJk 118]. 1672: ha ő kegyelmek békét nem hadnak ... az emberi indulat bennem is türehtetlenséget szerez [TML VI, 165 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. 1710: A fővezér ... Nyisszát, Vidint és Vég-szendró várát is meghódíttatja ... s a török nemzetnek nagy szívet szerez a jövendő hadakozásokra" [CsH 232. — "1690-re von. felj.]. 1741: Mikor boron ivok mennek hozzája" részeskedvén magais gyakrabban izgágát igyekezzék szerzeni közöttük [M.f. frata K; BLt Nyegra Sztan (80) jb vall. — "A fogadóshoz].

Szk: akadályt ~. 1642: Lazar Peter semminemeó fraskat (!) sem akadalt nem czinal sem nem zerez az keoles mezej riz portiorul Colosuar megeben [Kv; Ks 65. 43. 10]. 1645: (A fogoly) vrat ... nem kiczin periculum(a) hozta gonosz nyeluevel ... Azert ... miuel ... sok akadályokat szerzet é városban innet le mennyen. legyen bekesseg teolle [Kv; TjK VIII/4. 29]. 1787: igaz hogy a katana fogással meg hibázván a dolgot, mert az al Tisztiek ... sok akadály szerzettenek az oeconomia folyásában [Bencenc H; BK. Bara Ferenc lev.]. — L. még TML II, 156; III, 82; VII, 289 * *gyű-*

lőlséget ~. 1619: oly gyűlölséget szerezné ő nagysága az én uram fejére hogy én bizony soha nem hiszem, hogy tőlök az élete is megmaradhatna [BTN² 369]. 1710: a Teleki Mihály practicája mind a Bánffy Dénes szívében Béli Pál ellen, mind ennek a másik ellen alkalmas gyűlölséget szerzett vala* [CsH 111. — *1674-re von. felj.] * *nehézséget* ~. 1662: Az fejedelemasszony, hogy írástul magát megtartaná, azzal valamint a fejedelemnek is nehézséget ne szerezné, nagyon megkértetett és intettetett vala [SKr 557] * *skrupulust* ~. 1619: De bizony, kegyelmes uram, rettenetes nagy skrupulust szerzett főképpen az Balassi uram késése [BTN² 372]. 1676: még az levelet is vissza kellene kémi, hogy nagyobb scrupulust szerezzen ember elméjében [TML VII, 169 Nalácz István, Székely László Teleki Mihályhoz] | Szándékát is én a mi kegyelmes urunknak hogy többeket fogasson, se egyet, se mást nem értemem ... affélékkel Kegyelmed scrupulust szerez elméjében ő nagyságának s az embereknek [i.h. 215 Teleki Mihály Csáki Lászlóhoz].

15. csinál; a face; machen, tun, aufführen. 1570: Ilona More Janos leánya ... valya ... Egy Nap ... Menth volt zabo Janos hazához hogy adossagath kerye megh az azontul Nem talalya megh az azzont ... estwele az keohazbol Jeo ky Es az Trombitas az hazba volt, kerdy Myt zerzet oda Be az hazba | Anna Jerney ferencz deakne ... valya, hogy ... hatta wolt eccher ... Ez More Ambrusint Sathoraba wrzeny, myglen eomaga Egyeb dolgayt zerzené [Kv; Tjk III/2. 23, 146]. 1590: Az mely Ferencz deak Neweo Jobbagyat es zolgayat Teke Georgy vramnak Az Varga Pal megh Eolte, kjnek halalat az Terwen Varga Paltis halála ltilte ... Ez keozben ny teorekeduen Teke Georgy Vrammal hogj Ne kergettesse es egy halalbul ketteot Ne zerezzen Kegyelmeze meg fejenek [M.köblös SzD; KCs IV. 63]. 1605: Zeme-re Mihaly ... el foglalja az zentegihaz fiuet, az vtat el foga rulla, megh Palfaluj Istua(n)tis el foga rulla hogy ne(m) jarhatott ott az eo maga feoldehezis, hane(m) az eo maga tanorokaban zerzett vala vtat hosza [UszT 19/44 Joannes Leorinchj de Marefalua vall.]. 1662: amaz emlékezetes nagy hűsvétot is szerzette vala, melyhez hasonló egész a bírák idejétül fogva nem volt [SKr 632]. 1668: Még is jól vagy, Koma, Paskó urammal, mert ... leveleinek olvasásával mulatságot szerez [TML IV, 386 Nalácz István Teleki Mihályhoz]. 1766: A bé adott Relatorijákból ... ki tetzen(e)k vilagoson az A Aszszony(na)k fajtalan élete, ... akit mind Leány koráb(an) mind férjhez menése után szerzett nyilvánságon [GörgJk 207]. 1793: Sajtois volt azon az életem, ... de a' Köble haszonlatanná lévén, a' Balás István Apja Balás János fiaival szerzették és csinálták a' mostani Köblit [DLev. 2. XI. A. 4]. 1818: ezen Mulatságot szerzette maga a' Ház Gazdája [Déva; Ks 118 Vegyes ir.].

Szk: *adosságot* ~. 1585: Fekete Leorincz deak vallia, Tudom bizonnial eztis hogy Daroczy Peter illien Adossagokat zerze Az Attia halala vta(n)* [Kv; Tjk IV/1. 393. — *Köv. a fels.]. 1623: Jelente az relicta hogi volnanak adossok masnak melj adossagot az Vraual Eggiut szerzettek volna [Kv; RDL I. 121]. 1793: Voltanak ... olyan adossá-gok is, melyeket a' nevezett aszszony özvegységében szerzett [Ne; DobLev. IV/717].

16. létesít, létrehoz; a stabili/realiza; stiften, zustande bringen. 1619: nám az hatalmas császár 20 esztendeig való frigyét szerzett az némettel [BTN² 208]. 1653: De immar mostan ismét ... a calvinista rend abban is újítást fog szerezni [ETA I, 27 NSz]. 1654: De némelyek ezekben nem követségben, hanem ... ország és urunk látni és véle es-

merkedni s barátságott szerezni jöttek volt a követekkel [i.h. 157–8 NSz]. 1662: ezek is a fejedelem részéről addig járának azokhoz, hogy az fejedelem is conföderálna, szövetséget szerezné vélek [SKr 205]. 1710: a református és evangélicus potentátusok ... Belgiumban, Hágában egyben gyűlvén, ... erős hit alatt ligát szerzenék* [CsH 315. — *1701-re von. felj.].

Szk: *békességet/békességre* ~. 1553: Az mynemy perek wolnanak Az zent martony haz es Egyeb Eorókség felől Azt Az dolgoth halaztothak vyz kerez vtan valo vosarnapra ... awal hogy Az napon nygy <J>amborokat <te>gyenek Es keozteok Bykeseget zerezzenek [Kv; BfR VI. 295/1]. 1573: Zas Balint, pereceny Imre Desy Antal egy Arant azt valliak hogy Eoket Benedek Kowach kerte volt hogi az Mynemw haborwsaga esset volt Chiuka Matiasal Bekesegre zerzenek keoztek [Kv; Tjk III/3. 227]. 1697: ugy szerze Peter Sandor bekeseget, az Pater és Peter Deak Uramek között nagy Mesterseggel [Szentgyörgy Cs; CsJk 8] * *békességet szerezni*. 1662: csak azt nagyon állatta, kettőzteni uala, hogy ő jó békesség-szerzeni jött volna [SKr 673–4].

17. komponál; a compune; komponieren, schaffen. 1600: Palasthos Istwan senior ... uallya ... azt lattam hogy Jo modgyaval volt az enek szerezwe, kit enys chyndaltam | Barbelly Adamne Swliok Anna ... valya ... annak keresere ky zerzette az eneket, s vgy mondotta hogy Adam Janos zerzette egy rezet [Kv; Tjk VI/1. 471, 486]. 1636: (A graduálba) magam elmém-mel szerzettem ... minden Vasárnapokra való Responsoriákot, Venticulosokat, és Benedictionokat [ÖGrAj.]. 1658/1741: Ez éneket szerzék nagj szomorúságban [EM XXXVI, 147 Kőröspataki B. János, História]. 1704: Ez siralmat szerzeni az ebes hegyen [EM XXXV, 276 gyászének].

szerezget 1. vásárolgat, gyűjtöget; a tot cumpára/aduna; zusammenkaufen, verschiedentlich aufkaufen. 1722: Ha megis árta volna az Marhák(na)k, s Gabonácská(na)k mind szerezgetnék keveset keveset [Fog; KJ. Rétyi Péter lev.]. 1731/1768: Tisztsegem után járandó fizetésemből kezdetem újonnan, lassan lassan ... Ezüst és Arany művet szerezgetni köntösöket tsináltatni [Kv; Ks 14. XLIIa Kornis Zsigmond végr.]. 1849: Krisán Mária ... az általa felemlyített portékákat ... reszint Kelemen Béninek ajándékaiból — mint ki ötet házi kurvajának tartotta — szerezgette [Kv; Végr. Vall.78].

2. megszerezget; a obține rînd pe rînd ceva (de la cineva); (allmählich) anhäufen, sammeln. 1772: Csak az Isten tudja honnét szerezgettem holmi leveleket, mert az édesatyám testvére, Rettégi Miklós meghalván ... ami levelek voltak többire Buda Lászlóné asszonyomnál voltak [RettE 291.].

szerezgettetik gyűjtögettetik, vásárolgattatik; a fi adunat/cumpărat (rînd pe rînd); angehäuft werden. 1826: a materi-álék szerezgettetnek approdonként [Mv; Told. 7].

szerezhet 1. kb. (el)intézhethet, juttathat vmit vkinek; a putea rezolva ceva; besorgen können, jmdm etw. ermöglichen. 1619: Valami vékony tractatus kezdett vala Markó vajda urammal. hogy ha neki szerezhetné micsoda proventus a lenne neki ottan annuatim? [BTN² 190]. 1660: Ha az fejedelem bejő, magamat helyben szerezhetem, megnyugodjék Kegyelmed [TML I, 564 Rhédey Ferenc Teleki Mihályhoz].

2. kaphat; a putea primi ceva; bekommen können, zu etw. kommen. 1675: Tudom, hogy az mely bőérokknak jo bőéri levelek volt, helyben hagyattak; az kiknek penigh nem volt, s ő Nagoktól sem szerezhetének mást deponaltattak [Fog.; UF II. 665]. 1698: fel Szabadita, manumittálá ... egész facultást engedvén ... Popa al(ia)s Turk Simonnak s Fijainak ... hogy magoknak ... Nemes Levelet Armalist szerezhesse [Törzs].

Szk: választ ~. 1653: ket penz erő jo választ ő kegyelme nem szerezhetet [Sófva BN; Ks 41. E. 31].

3. keríthet; a putea face rost de ceva; an-, verschaffen können. 1662: Az mi a profontra való marha állapotját illeti, ha Kegyelmetek ott nem szerezhet, mi innet nem hajtathatunk [TML II, 354 Lónyai Anna Teleki Mihályhoz]. 1780: Az jövő Csótörtőkre ha valami hálót Szerezhetne ... igen kedves Vennem [Kv; SLT XXXIX Henter János Su-ki Jánoshoz].

4. gondoskodhat; a putea procura ceva; verschaffen/sichern können. 1663: azt íratja Nagyságod, hogy ellenség ellen való vár tartására élest nem szerezhet [TML II, 488 Teleki Mihály Lónyai Annához]. 1676: Az vitélő rendnek, hogy felségednek bátorságos helyet szerezhesünk, arra ő nagysága mennyit deputál s honnét? [TML VII. 304 ua. Baló Lászlóhoz].

5. hozzájuthat; a putea obține ceva; etw. zu bekommen vermögen. 1670: Azon volnék, édes Komám uram, ha bora való pénzt szerezhetnék Kegyelmednek ő nagyságoktól [TML V, 63 Nalácsi István Teleki Mihályhoz]. 1782: néha Málna, és kömény szedésre is hajtának a' szegényebbek, mikor magoknak egy s két napszámot szerezhetnének [Torokó; Thor. XX/5].

6. szert tehet; a putea face rost de ceva; etw. sich verschaffen können. | vehet, vásárolhat; a putea cumpăra ceva; kaufen können. 1562: Jzentemis vala ... hogy kegelmed Ennekem valami Roka malokoth venne, ... Jm kwltm otth forintot valamint Joban Zerezhetty kegelmed [Szűv; BesztLt 67 Joan. Thorma comes com. Zolnok interioris Gr. Timar beszt-i bírőhoz]. 1664/1681: (A) Lugosy es Karan sebessy bősületes emberek ... penzek vta(n) szerezhesse magoknak fundusokat, Hazakat^b [Vh; VhU 313. — *A két város török kézre kerülése után elmenekültek. ^bFolyt. a fels.]. 1773: Őzet semmi módon még nem kaphattam, ... de mi-hent szerezhetek mingyárt ki küldöm [LLt Fasc. 149]. 1832: instálám alázatosan a' Tekintetes Sogor Urat a' Bárány bőrek iránt a' mit küldhet külgyel (!) el most hogy szerezhessek még hozzá valahonnét [O.asszonynepe AF; DobLev. V/1184].

Sz. 1671: De hidd el édes Komám. csak úgy vagyok én ő nagyságokkal, mikor ki szamarat kaphat, az is jó, de ha lovat szerezhet. oda hagyja amaszt [TML V, 616 Teleki Mihály Nalácsi Istvánhoz].

7. (vagyont) gyűjthet, gyarapíthat; a putea aduna/spori (avera); sich bereichern können, Vermögen erwerben können. 1664: Az szegény Sándort valóban szánom, de nem tehetek rúla. Elhittem, mást helyében, ha az jószága oda leszen. Ő nem szerezhet [TML III, 28–9 Veér Judit Teleki Mihályhoz]. 1736: Bongárdon ... a' kinek már hátskaja, gabonátskaja ván abból a mit szerezhet [CU]. 1803 u.: száljan akár ki a világ Piatzára ... és próbálja mire mehet, s mit szerezhet [DobLev. IV/864].

Szk: hasznót ~. 1578: Az kertekre feő gongia legyen Kys falwdon ... hogy ne(m) chak az kohnya zöksegere ... mindent adhasson ... hanem ha lehet, egieb haznotis zerez-

hessen belőle [Kisfalud AF; OL M.Kamara Instr. E 136 In-reg. Fasc. 34 Fol. 104–6 V. Kovachocz ut. Math. Niary gondv-höz].

8. vkit vmilyen célra találhat, felfogadhat; a putea găsi o persoană pentru a efectua anumite treburi; (für/zu etw.) aufnehmen/ausstellen/anwerben können. 1721: ha riszes Csip-löket szerezhetek s hanyadan az Mlgos Urat iramba tudositom [Szentpál K; TKI Mihály Deák Teleki Pálhoz]. 1737: a T. N V(á)r(me)gjétől ... éppitendő Hidunkhoz ... Mester embertis szerezhesünk, expediáltuk Nzes Kováts Pál Atyánkfiát ... Besztertzére [Dés; Jk 484a].

9. elnyerhet; a putea câștiga/obține; etw. für sich gewinnen/einbringen können. 1796: a' mértékletlen Bor itala ő kegyelmének Betsületet nem szerezhetett [Krasznarécs Sz; KCs K. 1265]. 1884: Ön ... mesteri tollát megragadta, hogy védelmére keljen ... annak, kit már annyian bántalmaztak, s aki állásánál fogva magának elégtételt nem szerezhet [PLev. 115 özv. Szász Károlyné Petelei Istvánhoz].

Szk: gráciát ~. 1662: a váradi egyházhelyi nemesség hadnagya Fogthúy János hogy ... a fejedelemtől is gráciát szerezhesse magának ... háromszáz nemes embert ... a fejedelem^a hűségére ... mind megesküdte vala [SKr 513. — ^aII. Rákóczi György]. 1704: akik a császár előtt egy generálissnak is gráciát szerezhettenek volna, mégis annak az egy rossz embernek nem szerezhettenek tüle gráciát [WIN I, 209] * hírt, emlékezetet, nevet ~. 1664: örökkévaló hírt, emlékezetet most szerezhet Kegyelmed avval magának, ha igaz igit megértvén Székelyhíd megmaradásának, Kegyelmed promoveálja, elősegíti [TML III, 292 Bodolai Márton Teleki Mihályhoz]. 1675: Bántsi Márton urammal s többekkel is ha most jót teszen ... úgy szerezhet magának jó hírt nevet [TML VII, 70 Teleki Mihály Hartyáni Andrásához].

10. okozhat; a putea cauza ceva; bereiten/verursachen können. 1661: gyakorlatossággal való írásinkkal eddég is Ngdk unadalmot szerezhetünk [KJ]. 1672: Egyébíránt ki gondolná ... olyan képtelen dolgot, követne ... kivel legközelebb magának szerezhetne nagyobb alkalmatlanságot [TML VI, 215 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz].

11. szk-ban; in constructi; in Wortkonstruktionen: alkal-matosságot ~ alkalmat találhat; a putea găsi prilej (pentru ceva); Gelegenheit finden können. 1660: Isten bevivén, mentől hamarabb alkalmatosságot szerezhetvén, Kegyel-meteket tudositom mindenekről [TML I, 546 Rhédey Ferenc Teleki Mihályhoz]. 1819: Betegh Ur a' durva parasz-tok közt hagyta hitvány unokámat, holott az el Vetemedés-re még több alkalmatosságot szerezhet magának [M.régen MT; Pf] békességet ~ békekötést létrehozhat; a putea în-cheia pacea; 1661: az ő gratiájok által remélhetjük, hogy állandóbb békességet szerezhetünk az törökkel [TML II, 58 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. 1662: azért mostan Tö-mösvára ... kell indulnod, ott lássad, mint szerezheted a békességet [SKr 674].

szerezhetés alkalmazhatás; posibilitate de angajare; Mög-lichkeit der Indienstnahme/Ausstellung. 1793/1794: a' pász-torok(na)k könnyebben való szerezhetésekre nézve e Com-muni Terreno valami illendő rész szakasztassek pásztor ház helynek és utánna való appertinentiák(na)k [M.bagó AF; DobLev. IV/739. 9b].

szereztet 1. kerített vmit vkinek; a dispune să se procure ceva pentru cineva; jmdm das Verschaffen von etw. ermög-lichen. 1572: Thowaba egy kewes Theglam wagon az

ktek warossaban ... kerem kdett, Myntt Byzott vramatt penzemert Zereztesen Zekerett Alaya akar Chak Bonczydaygh, Awagy Jklydygh [Sombor K; BesztLt 3683]. 1665: Kérem Kegyelmedet ... az mészről el ne feletkezzék Kegyelmed ... ha oltott leszen is, csak száraz legyen, kételesen leszen is, avar is megpróbálom, csak szerzetessen Kegyelmed [TML III, 522].

2. hozzájuttat, megszerzetet; a face să fie cucerit; (für jmdn) erwerben/erlangen können. 1663: A másik is pediglen mint oly nagy pogány, ki mindenkor keresztény vérében feresztyn kardját, úgy szerzetette messze ki terjedett birodalmát [TML II, 489 Teleki Mihály Lónyai Anához].

3. vásároltat; a dispune să se cumpere; kaufen lassen. 1570: Eze(n) es kyreo(m) kegel: hog pynzwkyrt zereztezo(n) kegel: valamy fywryz deskat [Bethlen SzD; BesztLt 115]. 1677: A lovas(na)k ne csak szoval, hane(m) ugya(n) valosaggal légyen lova, rendi szerént valo köntösse, s fegyvere ... Hasonlo képpen a gyalogokkal puskat vetessen. köntöst szerzetessen [UzstLt IX. 76/7 fej-i ut.].

4. gondoskodtat; a face să fie procurat; besorgen (lassen), bringen lassen. 1579: Doctor wram^a zalat vala Nalam 6 magauall Zolga altall Izente Enny Innaya zerezetnek ... pechenet neky es eleget zerezettek neky [Kv; Szám. I/XVIII. 6 Laurenty Fylstych primary judicjs kezével. — "Blandrata György, a fej. orvosa]. 1618: Kamuti uram ... izene reám Jósika Ferentől, hogy ... életét a szállásomra ne szerzetessék, mert meg nem engedí [BTN² 82].

5. vkit vmilyen célra találtat; a interveni în căutarea unei persoane pentru a face anumite treburi; für einen Posten/Dienst vermitteln. 1663: Egy <kocsist> is szerzetetne Kegyelmed nekem, bizony megszolgálnám Kegyelmednek [TML II, 443 Teleki Mihály Bomemisza Susánnához].

6. gráciát ~ megkegyelmeztet; a face să se obțină grație-rece cuiva; Gnade walten lassen. 1586: Anna Ille Andrasne vallia ... hallottam ezt Vrbegerneteol hogy erre Intette az Toronyba a' fogol leant, Ne fély semmit ... Nallunk zal gestj ferenc es ha zwksegh lezen Gratiatis zerezettek velle [Kv; Tjk IV/I. 611].

szerzetetett 1. gyűjtött; care a fost adunat/agonisit; erworben, gewonnen. 1792: magam tulajdon Sok farsátságom s helyyes ügykezetem által szerzetetett vagyonotskaimbol, az En Istenem Lakajaban el rendeltem egy Filleretskét vetni [Héjjasfva NK; SLt XLIII. 17 Felső dobofalvi Marothi István kezével].

2. alkotott, létesített; care a fost creat/inventat; geschaffen, gebildet. 1710 k.: A név az emberektől a dolgok vagy emberek egymástól való megkülönböztetésére ... szerzetetett jegy [BÖN. 410].

szerzetethet kerithet; a putea procura; verschaffen können. 1669: Vizát hogy Kegyelmed nem szerzetethetett számomra, igen bánom ... Kegyelmedet mégis kérmém, ha különben nem lehetne, akár csak font számra szerzetethetne néá, vétetne vagy száz fontot [TML IV, 574 Teleki Mihály Nálácz Istvánhoz].

szerzetethetik vétethetik, kerithethetik; a putea fi procurat; zugesichert/angeschafft werden kann. 1794: a Consistorium ... Mihelyt illendő Fundus szerzetethetik, azonnal a' leendő káplánnak ki választása és bé állítása iránt is fog gondoskodni [Kv; SRE 294].

szerzetetik 1. gyarapíttatik; a fi sporit; angeschlossen/zugefügt werden. 1662: Az öreg fejedelemszónynak ... Örményes nevű jó oláh falu ... és ahhoz egynehány jó faluk is szerzetettek vala, úgy hogy egy udvarbíróságra nevednek azon jószág is [SKr 199].

2. vétetik, vásároltatik; a fi cumpărat; erworben/erkauft werden. 1704 e./1770 k.: A' Sombori Ekl<esi>a(na)k elébeni Eszközei el-prédáltattak, hanem azok helyébe ezek szerzetettek [Százsszombor SzD; SzConscr. 100]. 1845: az alsobb Classisták között, némi kézi könyvecskék szerzetessenek, és osztassanak jutalomul [Mv/Gerend TA; DLev. 2].

3. békesség ~ béke köttetik/létesítettik; a fi încheiat pacea; Friede wird geschlossen. 1662: Bethlen fejedelem is oka volt, hogy ozmán császár és ugyan a lengyelek közt Hutinnál békesség szerzetetett volt [SKr 157].

szerfelett 1. módfelett, felette, nagyon; peste măsură, din cale-afară, mult prea, exagerat de ...; überaus. 1701: Előtte viselvén a' T. Consistorium ezt a' mostani költségtelenséget, mely szer felett nyomja szegény Ecclesiánkat, tettett ő kglk(ne)k rövidéteni az eddig sokféle oszlani szokot költséget [Kv; SRE 74]. 1722: találtatnak még is olly fukár és felettébb usorás emberek, kik az eő Felsőge parancsolatlyával nem gondolván, felettébb is szerfelett taxállyák a' szegény meg szükült kölcsönző embereket [Ks 18. XCIII gub.]. 1765: a Commissarius ... engem Mártha Pétert nem tsak meg akart a puskájával döfödni, hanem fenyegetettis hogy által lö, azért nem akartam olly szer felett itatni őket [Borbánd AF; Eszt-Mk Vall. 163]. 1792: igen Szerfelett erőszo ember ... ottan ottan hol az Faluban kötélődzik minden ok nélkül, hol pedig más különös Gazda emberekb(en) [Szováta MT; Berz. 16 XL/5]. 1794: Az is igaz, hogy a részegítő italt is szer felett gyakorlotta [Eresztevény Hsz; HSzjP St. László (80) ns vall.]. 1803: Basa Daniel ő kegyelme sertéssit szerfelett őszve verték rontották [Dés; DLt 82/1810]. 1830: a' betsűsők ... ha még is vagy szerfelett, vagy igen alá 's annál fogva nem igazságosan betsűlőnek ... azon igazságtalan betsűsők által okozott kárnak tulajdon jovaikból a' károsnak leendő meg fordítására is szorítatnak [Borb. II gub.]. 1843: Végre, hogy a bucsumi hat kerületek lakosai nagyon el vagynak szorva a bucsumi határon ... határaikat célszerűleg nem használhatják egyfelől, másfelől pedig hogy szerfelett sok részekre lévén feldarabolva az egész határ, rendkívül sok kérések kívántatnak [VKp 124]. 1880: Kedves Barátom! ... Szerfelett örvendek, hogy a Petőfi Társaság megválasztott tagjául [PLev. 82 Jakab Ödön Petelei Istvánhoz].

2. ~ való rendkívül/nagyon nagy, szerfeletti; de peste măsura; übermäßig. 1730: Nemes Városunk Hidjainak szer felett való Viznek áradása miatt lött el romlási és el vitelei [Dés; Jk 401]. 1732: Brassaj Katherina ... olly Isten s Nemes Haza Törvénye ellen valo eletett szerfelett valo Tan czolodast akar kikkel valo Csokolodast, idegenekkel különös helyre valo rejteztet s maga S: v: vájattatását tartoztassa [Dés; Jk]. 1746: Hazakot, réteket pusztított é el a' Küküllőnek szer felett való ki áradása? [Kük; JHb XIX/7 vk]. 1761: (Bányai Ferentz és felesége) együtt istenesen békességben éljenek ... és e(n)ekutánna a' Férfi Feleséget szerfelett ne rongálja, mert különben az efféle szerfelett való kemény ségért a' Magistratusnak által adatik [Kv; SRE 200]. 1765: A melly házasság törvény utja kívül vitetik véghez az semmi házasság ... A melly házasság szer felett való félelemből

vitetik véghez az törvény útja kívül vitetik véghez: De Horvát Ferentznek Bőjte Borbárával való házassága szerfelett való félelemből vétetett véghez tehát törvény útja kívül [GörgJK 197]. 1771: Eperjesi Lászlónak Szászvároson lévén valami otthon maradt, erkölcselen leányai, azok közül egyet elvett vala, de az minthogy szerfelett való pompát kívánt üzni s sem tőle, sem Diószegi Mihálytól ki nem tölt, azért odahagyta [RettE 257]. 1785: mind menőleg mind jövőleg szerfelett való Tereht rakott az ökrös Jobbágys(ok) Szekerekre [M.bikal K; KLev. 9 cs]. 1790/1791: a' Vas Dézmát ... ha szerfelett valonak találja úgy mérsékeli a' Törvényhez, allítsa meg, hogy kiki csak a' valóságos procreatiobol adgyon, és azon fellyül ne erőltessék [Torockó; TLev. 5/16. Transm. 49]. 1805: a' Nyári és Őszi szerfelett való essőzések, az azokból következett nagj arvizek ... annyira meg gátoltak bennünket Munkánk folytatásába, hogy a' sok futatás és mivelésbeli Restantiák miatt semmi nélkül lepett meg a' Tel [Torockó; TLev. 9/42]. 1814: szerfelett való ló marhákat vásárol nagy drágán, és tserél maga kárával [Ne; Tsb 12] | a' Josszág Jövedelmeinek jo moddal való használhatását a Groffné szerfelett való fővsénysége nem engedi [Banyica K; BfR 117/1 Kertész Ursz (60) hortulanus vaill].

szerfeletti túlzott, szerfelett való; de peste măsură, foarte mare, extrem, exagerat; außergewöhnlich, übermäßig. 1835: minden viszázkodást ... az ő Nagysága nagy Engedékenységeknek s Embereihez való szerfeletti Atyáskodásának lehet tulajdonítani [Zsibó Sz; Wlt]. 1846: nem hadják annyiba ezen szerfeletti vámtoltatásunkat [Dés; DLT 315]. 1850: (A csikók) ha ... valami hibát nem kaptak vagy szerfeletti rossz telelések, vagy hurtzoltatások nem volt, úgy bizonyosan a' 110 száz tiz Pengő forintot egygyen egy(gy)en meg kell hogy érjék [Csapó KK; DobLev. V/1292 Finuk János kezével].

szerhordó 1. *mn* soros szolgálattevő; care este de serviciu, care este însărcinat cu o obligație specială în cadrul breslei; (etwa:) dienstbar (Junge, Bursche, Zubringer), für Handdienst, mit turnusmäßiger Dienstleistung. Szk: ~ *legény*. 1665/1754: Ha az B: Társaságnak hertelen való dolga érkezik, és az Atya Mester a' Szerhordó Legényt hivattya, akár éjjel akár nappal, tartozik minden haladék nélkül elmenni; ha el nem menne büntetése egy heti bér | Az Ajtóra Szorgalmatos gondot viselleyen a' Szerhordó Legény, mikor valakit fel-panaszolnak s ki küldik, azt ki-kísérje, ha viszont hivattya ő ki menvén azt előtte botsássa, ha nem tselekeszi, büntetése egy heti bér | Ha az B. Társaságnak valami mulatsága történik ... a' Szerhordó legény tartozik az Asztalnál talpon álva mind addig, míg az Atya Mester háromszor nem mo(n)gya hogy üljön le, fen szolgálni; le ülven-is mindenekre a' mi a' Társaságé gondot viselni, a' borra, minek előtte el-fogyja, szorgalmatosan vigyázi, a' Dékánnak hírré tenni; mert ha ezeket nem tselekeszi, büntetése egy heti bér [Kv; ACart. 11–2, 14, 16].

II. fn ? soros szolgálattevő legény; calfă însărcinată cu o obligație specială în cadrul breslei; Kalfaktor, Laufbursche, Hausbursche, Handlanger, Lohndiener. 1665/1754: Az hárból pedig a' Szerhordó ki akarván menni, képebelit nem hagyand, büntetése egy heti bér [Kv; ACart. 14].

szerhordóság soros szolgálattevés; fapult de a fi însărcinat cu o obligație specială în cadrul breslei; turnusmäßiger

Handlangerdienst. 1665/1754: Minden Legény pedig, akár haza fia, akár idegen legyen tartozzék Szerhordóságot viselni; ha nem akarja viselni, tartozik le-tenni. Az Dékány-ság pedig és a' Szerhordóság minden három holnapba változzék [Kv; ACart. 11–2].

szeriesz 1. sorrend, vminek a sora; ordine; Reihenfolge. Szk: ~ a bíróságviselés iránt. 1700: az Biroság felet sok villongás léve(n) N. Lako(n); A Series a' Biroság viseles iránt ment a Palatka Borbára János Péterné Asszo(nyom) részére [Nagylak AF; DobLev. 1/53] * *postálkodás* -e. 1740: Szabo Gabor Vram ... vakmerőképpen, nem tehetetlenségből nem tart lovat, hanem a midőn a Postalkodas-(na)k seriesse obtingállja Capitányok és Tizedesekre veti, hogy magáért keressen(ne)k [Torda; TjKT 1/182] * *strázslás* -e. 1781: a' város végcin lévő rend szerént helyben lakó strásák, kiknek a' szüntelen való vigyázás és strásálás ... kötölösségekben áll a' most rendelendő strásálás seriesből exemptusok lésznek [Torockósztygörgy; TLev. 2/5].

2. felsorolás, kimutatás, nyilvántartás; însirare, enumerare, evidentă; Aufzählung, Ausweis, Register. 1675: Radnothi Papságombeli jövedelmem(ne)k abbéli restantianak, és adosságbeli erogatiok(na)k seriesse [PatN 44a]. 1726/1728: Ezen aláb meg írt expensák Seriesét jól lehet fellyeb meg írt esztendőkbek kellett volna annotálni, de mint azokból ki felejtődött ezen a faciesen specificaltat(na)k [TKI]. 1755: Registraltatván azan Mobiliak mellyeketis Leányam Kovács Agnes Házamtól az Budai^a Házhoz vitt: Mellyeknek is Seriesek következnek ez szerént [Mezőbánd MT; MbK 19. — "Búrjánosóbuda].

Szk: ~be vesz. 1681: Brettyen^a, es ahoz tartozo Némely Falukból jövenek ilyen Quarellákis be, a Connumerator es velle levő böczületes emberek elej(b)en: panaszkodván a' szegény jobbágys a' végre, hogy majd el szenvedhetetlen meg bantodások karosittatasak megh orvosoltatnak; mind azo(n) által ennek ennek^b megh orvoslasara sem ideje, sem ereje nem lévén a' Connumerator(na)k, vette ez seriesb(e) azért hogy ... negligenciával ne okoztatek [VhU 118. — "H. bgy kétszer!"] * ~be vétetik. 1681: Hogy itt: haczogon^a is megh tudathassek külső nemes emberel; kinel mennyi zalagos föld légyen, hogy ez arantis az földes Ur kára el tazoztatodgyék, es az öröksegh ne abalienaltassek (!) im seriesb(e) vetetett^b [Hátszeg H; VhU 152. — "Hátszegen. bKöv. a fels.] * *jobbágys* -e. 1715: az Jobbágysok ... meg iratnak az márgon, onnan könnyű ki venni ha úgy kívántatik Inseralhattyák az Jobbágys Seriesében [UzstLT III/44].

3. perek sorrendje, tárgyalási sorrend; ordinea proceselor/dezbaterilor; Prozeßfolge. 1677: Mint a' töb Natioknak ugy a Szász-ságnak-is appellatioban bocsáttatott transmissiojok, a' Gyülések alat-is promiscé revidéáltassanak: a' szerint az Octavalis Terminusokon-is elő vétessenek, és egyéb Táblát illető causak-is igaz seriesek szerint [AC 205]. 1765: Lugosi Urffinak ... Groff Gyulai Ferencz ur ellen ... az idén oriádlott Causáját, mely még Seriesbe sem volt írva, s Extra-seriesis sem volt ... assumáltatá [Borbánd AF; Mk Vall. 323]. 1780: Méltotassanak ezen Causamat avagy tsak a' Seriesben lévő Causaknak végére ki tétetni, hogy osztán bár tsak az István király napi Periodusban folyásat remélhessem [Mv; Told. 30].

Szk: ~be tétethet. 1780: hogy Causamat Seriesben tétethessem ide fel fáradtam Tordáról [Mv; Told. 30].

4. vminek ~ében vminek rendje szerint; conform ordinii respective; in der Reihe von etw. 1677: A' kik pedig 1631.

Eszterdó után, telepedtenek vagy eximáltattanak, azok-is Néhai idősb Rakoczi György Fejedelem idejében eléggé meg-visgáltatván, a' kik exemptiojokban helyben maradhattanak, és ez ideig meg-tartattanak, ez után is helyben hagyassanak, és egy helybéliek-is a' productiora ne kénszerítessenek; excipialván a' Váradí Fiscalis jóságokban lako Nemességet, kik felől annak Seriessében irás vagyon | A' Fiscus jósági között lako Nemessek-is praerogativajokban, és immunitasokban indifferenter minden helyeken meg-tartassanak, azok szerint a' modok szerint mindazáltal, a' mint per speciales Constituciones annak Seriessében accomodaltattak [AC 46, 78].

5. tartalom; continut; Inhalt. 1717: az Inventariumok-(na)k s Urbariumok(na)k Seriesséből kinek kinek léendő rata portiojat ellaboralni s Concinalni, és az oda fell való jóságnak asztozását ... akartuk volna, minék előtte az osztás folt volna, a Literale instrumentumokat producálni kívánák [Nagyrápolyt H; JHb XLVII/18]. 1734: Constat világosan exhibealando Citatoria Relatoriának seriesséből hol mikor és minemű gonosz tselekediért prosequalom az lt, hogy tudniillik ... az o Tordai határral egy buglya szénát el lopott ... meg kívánom hogy ... flor 12 incurallyon [Torda; TJKt I. 42].

Szk: *processus* ~e. 1649: Elegh uilagoso(n) declarat(m) volt ebbli p(ro)p(osito)m(ba) és abbol emergalt p(ro)cessus seriessebe, miczioda excessust czielekedet az J az fiscus ellen [Kv; TJK VIII/4. 376].

6. szöveg; text; Text. 1772: ezen hajlása az említett Malom háznak az első Revisio seriesseben feltétetik, de ... a' két also kerekék foroghatására, vagi nem foroghatására való minden reflexio nélkül [Kük.; JHb LXVII/2. 218]. 1792: a meg nevezett osztozo Felek ... néhai Bálo Ferentz Uramról o kglmekre szállatt belső és külső, Ingo és Ingatlan jokat ugj amiképpen alább osztozásoknak Seriessiben Specificalvadnak mindeneket magok között Istenesen és Atjafiságosan meg osztottuk [Aranyosrákos TA; Borb. I].

7. utcasor; serie de case; eine Reihe von Häuser. 1727: ki hivattatunk ... a' Méltsgs Asszony Kemény Simonné Aszsz(ony) o Nsga al(ta) az őnsaga Kolosvári belső Farkas Vitzában lévő fa házához mely van az Eszaki seriesen in vicinitatibus ab oriente a' T. Reformata Ecclesia kerti és a' Harangláb [Kv; KvRL IV. 7]. 1758: a' Kurta Soron a' Déli Seriesen [Mv; MvH].

szerindár l. szerenda

szerint l. szerént

szerinte vki szerint; dupá páreera sa; nach ihm/ihr/ihnen, nach seinem/ihrer Meinung. 1860–1861: A ... gyalmaszáson kívül a lakosok tartanak nádból készített kerítéseket, szentitők „veszeket”; szüntelen halásznak [Benkő; Mszlsm. 7].

szérium komoly dolog; lucru serio; Ernsthaftes, Seriöses. 1667: Ha válaszom jü, tudósítom, de kérem, ne késsék hozzám júni Kegyelmed, mert bizony oly seriumok vadnak fenn, egyszer ennyik s többek nem voltak [TML IV, 125 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. 1671: Kende Ádám ír egy levelet, de semmi serium nincs egyéb benne, hanem hogy Posonban citálják mindezeket az atyafiakat és hogy az ki az ő felsége kegyelmességéhez ragaszkodik, annak könnyeben leszen dolga | Most jütt egy török követ hozzám, de még szemben nem voltam vele, ha mi seriumot hoz, Ke-

gyelmednek értésére adni el nem mulatom [TML V, 452, 637 ua. ua-hoz]. 1679: Kökényesdi ... hazud sokat, de semmi seriumot nem hozott, sem passust, sem assecuratiót [TML VIII, 490 Teleki Mihály Thököly Imréhez].

szekeszt összeállít; a alcätui/intocmi; zusammenstellen, bilden. 1657: Mint hogy az rend tartas, es dependentia nélkül egy tarsaság s communitas nem maradhat még, ahöz képest ilyen gradussal szekeszitk eo kglmek egy mast, mint egy eleö corpusa, hogy az Natio es contractus szerent ualasztatik ket feö Inspector Magyar es Szász az kik alkalmatosság szerint dirigallia(na)k ez varosba(n) minden rendbelieket [Kv; PolgK 128].

szekeszítés folyóirat/lapszerkesztés, redactare de reviste/ziare; Redaktion, Schriftleitung. 1879: A Társaság lapot fog legközelebről az én szekeszitésem alatt megindítani | írok egy: Emlékiratot a tek. Közigazgatási Bizottsághoz azon tárgyban, hogy Kerekes Sámuelről vegye el a Maros Vidék szekeszítésének jogát [Plev. 49, 66 Petelei István Jakab Ödönhöz]. 1891: Ödön te! Annyi jó még megmaradt a szekeszítés mellett is bennem, hogy az emberek kicsi örömeit nem szeretem rontani ... Hát ne is dohogj, s arra, hogy megszököm e dulakodástól, melyet szekeszítésnek hívna, gratulálj szépen [i.h. 155–6 ua. ua-hoz].

szekeszített összeállított, intocmit, redactat; redigiert, verfaßt. 1845: A közelebb mult ülésen folyt tárgyakról szerkezett jegyzőkönyv olvastatik és megállítatik [Usz; UszL XI. 85/4. 110]. 1880: A Kerekes ügyére kért felhatalmazó levelet is csak küldd Gyulához — én hagyok itt neki egy a mondott (neked írt) formában szerkezett levelet [Plev. 70 Petelei István Jakab Ödönhöz].

szekeszítő folyóirat/lapszerkesztő; redactor de reviste/ziare; Redakteur, Schriftleiter. 1880: Üdvözlöd Téglás Gábor urat a szerkesztő nevében, s kérd meg, hogy sziveskedjék nagybecsű tudósításaival néha a Keletet felkeresni [Plev. 82 Petelei István Jakab Ödönhöz]. 1887: A m. é. okt. 30-iki gyűlésből választmányunk felkérte a Tekintetes Szerkesztő Urat egyletünk javára felolvasó estélyek rendezésére [i.h. 133 EMKE lev. Petelei Istvánhoz] | De nem látná-e a Kolozsvár szerkesztője helyénvalónak, hogy ehhez a kötethez hozzászóljon? [i.h. 135 Gyarmathy Zsigáné ua-hoz].

szekeszítőség folyóirat/lapszerkesztőség; redactia de reviste/ziare; Redaktion, Schriftleitung. 1880: Édes Ödön! A Kelet szerkesztőségéből írom hozzád e sorokat. Itt vagyok alkalmazva [Plev. 80 Petelei István Jakab Ödönhöz].

szerkezet (hid-, zsílip)szerkezet; constructie, structură; Konstruktion. 1846: Az Ó hid függő alkotmányának elbonthatása, és feszítettnek fel allithatása véget szükséges hogy a' hid alá állás készíttessen bel verendő fenyő Czövek Segedelmé által ... el készülvén az állás, az óhid folyo gerendái rolla fel szoríttathatnak, és az egész fel feszített alkotmány szerkezete eszközölthetik [Dés; DL 858/1847]. 1862: Az also Tonál lévő malom ... a' zugo czélszerűtlen szerkezete miatt egészen használhatatlan [Mezőbánd MT; TSb 39].

szerpentin(a)kő ásv kigyók; serpentin; Serpentin. 1730: egy Serpentina kőből való arannyas fedelű kanna [Kv; Ks

15. LVIII. 6]. 1760: Négy Serpentyin fekete kőből való Fincsiák | Edgy Serpentyin Kőből való Strofos Palatzk. Hasonló kőből való Kalamaris [Mv; TGsz].

szerszám 1. eszköz, kellék; uneltát; Werkzeug, Gerát. 1644: az Apro padokot, hordokot, kadakot Czebreket Aztalokot ... kasokot zekeret szuszeket minden fel keleo zerzamotoz az Azonnak iteltunk [Körspatak U; Pf]. 1766: Ha vérengző, avagy pedig káronkodó volt?, kit?, miért?, hol?, minémű szerszámokkal ütöt, taglot, és halálra vert? ... a Tanu ... igaz lelki ismérte szerint vallyá meg [Zarand m.; Ks 40. 9 vk. — Petrucz György].

Szk: égető ~. 1676: Az égetők már Háromszéken is grassálnak s Brassóban is találják égető szerszámokat házak hijain s fedelében, de nem gyúlhatott meg [TML VII, 253 Baló László Teleki Mihályhoz] * **kiütő ~** szikracsiholó eszköz, tűzszerszám. 1823–1830: pipámat, dohányoszáskómat a zsebemből kihúzogattam, úgy a kiütő szerszámokat, s kiütöttem | Kiütő szerszámom sem volt, annál fogva nem mindenkor pipázhattam [FogE 146, 275] * **konyhabeli ~.** 1684: Vadnak Kezem alatt az Tábori, Konyhabeli Szerszámok, Kondérok; Serpenjok, vágo Kerik kalánok Rostelyok borított, nyársak [Ul] * **palacsintasütő ~.** 1656: Egy Rez palatinta (!) süető szerzam Rez tangier [Doboka; Mk Inv. 3]. * **táborhoz való ~.** 1593: Die 8 9bris kekesi antal wizy (!) 12 eokreon tordaig egiet mas taborhoz való zerzamotoz kakas istwan hazatul f l d 50 [Kv; Szám. 5/XXI. 120] * **taplógyújtó ~.** 1816: Taplo gyujto szerszám ... 2 Rf [Kv; Born. IV/41] * **tüzes ~.** 1620: Tüzes szerzamnak való apro Chyupor Wres. No. 300. ... Tüzes szerzámhoz való Negy singh vaszon, es valami Ezüst [Kóvár Szt; Borb. II]. 1665: Tüzes szerzám hordozni való eőreög hoszsu vasas lada nro. 7 [UF II, 313]. 1676/1681: A mi golyobis, por, Tüzes szerzám Saletrom Kén kö, Lámpások, várbán való dardak ... es egyeb ehez hasonló eszközök á várbán vannak ... száraz helyen tarcza* [Vh; VhU 666. — *A porkoláb]. 1736: Ritka esztendő volt, hogy három nap májusban recreatiot nem adtanak; vígan voltunk; estve pedig tüzes szerzámokat csináltak az akkor fejedelem németjei [MetTr 433] * **tüzi ~.** 1589: Egy thwzy zerzám Rezbeol chinalt [Kv; Vegyes I/2. 64] * **vigasságtévő ~** hangszer. 1603: semmifele wigassagh teüzo zerzám az Meniegeoban biznos ideigh migh ... eo kegmek Tanachiul meg nem zabadtittak ne legien, eottwen forint bwnetes alat [Kv; TanJk I/1. 446].

2. munkaeszköz, műszer; uneltát, instrument; Werkzeug, Instrument. 1581: Hogy penigh Az epwlet fogiatkozás nélkül elő Mennye(n) ... valasztottak eo kegmek ket pallert ... Ezeknek zorgalmatos gonyok legie(n) hogy minde(n) fele Allas fakra dezkakra egieb minde(n) zwksegos dolgoknak megh zerzessere serenye legienek, hogy mykorra Az Mesz el közw! (!) egieb zerzám is kezen legienek [Kv; TanJk V/3. 236b]. 1586: 2 die Decemb: Galfi vram kerette lewele altal Biro vramat hogi valamj verem Tisztito kiralt kwldion eo kegmek az kochiardj hazához Eoreg Cziebret es ahoz való szerzamotoz Vram Zjenetire vette(m) -/32 [Kv; Szám. 3/XXIV. 40]. 1589: Egy Agy veleo Sutulo Vas, Jo zerzám [Kv; Vegyes I/2. 72]. 1589/XVII. sz. eleje: Valamely Heti béres legeny, nem akamá az eo neki rendelt Mesterét, az ki határozot heti bér fizetésre szolgálni ... minde(n) hatalomba az Ceh Mesterek es illien Legent mieuiesetöl el wzhessék, szer szamat el vehessék [Kv; Kőm-CAT 7–8]. 1610: Zerzamat es egietmasat az mi ot alot el

hozatta vala onnet mikor hadba mene [Dés; DLt 320]. 1629: mikor Borbely Ferencz ezt az Szantajnet el uette vala ... elegh sok szep hazbeli ezkeőze vala, ontal kannak es egieb borbely Mihez való szerszám, rez medenczek [Mv; MvLt 291. 162b]. 1778: eo Nsga Tisztartóját és udvari Bíróját, a Várad Moses Ur emberei kápákkal és más egyebb féle szerszámokkal meg támadták [Kéménd H; JHb XXXI/51. 77]. 1796: A Stompnál való Szerszámok Puzka 1 Furu 1 Véső 1 Paraklo 1 Csakány 1 Kapa 1 Lapát 1 [Tresztia H; Ks 115]. 1826 uel: A kalandos-apa részéről teendő eskü mintája. Én N. N. esküszöm ... Hogy ... a Kalandos szerzámával nem kereskedem [Kv; EM XI, 378]. 1845: A Fűserek szer szám Specifikátzioja ... egy tztilling, egy Grundgyalu, egy Nutgyalu, egy ráspolty egy Enyves serpenyő, két Strechnadel ... egy Vinkli [Kv; ACLev.]. 1847: gonosz tévő fiam tzigányokkal meg rakta a' téglá vető helyet s engem ki szorított ... nekem is kapáimat, szerszámaimat, Fátam el lopdassak [Dés; DLt 617].

Szk: frizírozó ~ fodrászszerszám. 1782: Egy frizirozo szerzám [Nalác H; CsS] * **kalandosbéli ~** temetkezési társasági eszköz/kellék. 1780: Mi ... Hidelviek* ... egymást megróttuk egyenlő akarattól és minden kalandosbéli szerzámokat csináltattunk^b [Kv; EM XI, 223. — *Az öregebb hidelvi Kalandos társaság tagjai. ^bKöv. a tagoktól készített, ill. vásárolt szerzámok (fejsze, gajhó, deszka, kötél, tövágó-vas) fels.] * **kovácsoló ~.** 1594: 8. Nőüemb(ris) Közep úczaban Kouacz Jstűan haza elől vittett Biro W. 3. szepterit Thordaig, Wrúnk ő fge Kouaczi Taarszekereyt, minden Kouaczalo szerzámotostol, úgy mint 18 ökerrel [Kv; Szám. 6/III. 17] * **kristírozó ~** befűjásra használt eszköz. 1807: egy pipa-szár által. ... dohány füst fúvassák a' hátuljába, a' mely meelő dohány-füst bé-fúvása, az azon végre készült dohány-füst Kristírozó szerzámommal, ha kéznél volna, még jobban megeshetnék [DLt nyomt. kl] * **művelő ~.** 1595: 20. Septemb(ris) ... Benesi Balas 5 loul Deesig vitte ... Dúrandot Wrúnk ő fge Arany műüesset három öt-űes legent 'a mellett es minden műelo szerzamotoz [Kv; Szám. 6/XVIIa. 98 ifj. Heltai Gáspár sp kezével]. 1700: Gruja; István es Csurd Csonokosi Balint ura(m)n(a)k kötet-ték örökös jobbágyságra magokat eo kglme is adván neki-ek fúrokat, es egieb művelő Czigany szerzámokotis [H; Szer. Joan. Pap de Maczed (40) ns vall.] * **szőlőhöz való ~.** 1570: Nagy vinche aztis vallyá hogy Latta az per alathis Az my zeleohoz való zerzám voltis az haztayan ely attha es ely keoltotte [Kv; Tjk III/2. 40].

3. lószerszám, hám; harnašamente, hamuri; Pferdegischirr, Schirrzeug. 1574: Kalara az nehay Hegedws Mathene Azt vallyá hogy ... Az legeny Bezellette, hogy mykor etettek volna hogi Reaiok zallyak az Nemetek Mwnkacht, Azkor kwite volt ky dely pal ket zolgayat Lowaywal zerzámawal [Kv; Tjk III/3. 347]. 1578: Adal frwsinazonnak ... hatas lowatt minden zerzámawal [Torda/Bol-doc; Thor. V/14. — *Eltűnt falu Mezőcsán (TA) táján]. 1595: 3. Septemb(ris) Wrúnk ő fge ezüst hamait Barsonyost es egieb szerzamotoz vit Uywarig Zabo Andras 4 loul ... f l d 50 [Kv; Szám. 6/XVIIa. 95 ifj. Heltai Gáspár sp kezével]. 1596: Somogyi Berta, vrunk lowaiual való zerzamotoz Tordara vitte [Kv; i.h. 6/XXIX. 29 Bachi Tamas sp kezével]. 1614: adtam alája az magam pejlomat szerzámotul, azkit az budai pasa adott vala [BTN² 155]. 1631: Veseleni Boldisar vramnak hagiom az en kek paripamotoz, mely az en menesemben termet szerszám nélkül csak pocrotal (!) [Nagyteremi KK; JHb XXVI/1. 7]. 1713: most sem

kivának többet mint akkor, egy Paripát szerszámostól Czaf-ragastul adgyon [Nagybarcsa H; JHb Barcsai György Jósika Imréhez]. 1736: mindenek felett gyönyörűség volt, mikor ... az olyan urfiak ... felültenek ... köves, gyöngyös, klárisos szerszámokkal arannyal szőtt portai czafrangokkal felöltöztetett lovakra [MetTr 347]. 1753: Szakács Péter Felesége Szabó Mária Exponállya, hogy ... azon meg holt Battyától maradt három Ló szerszámostól, csujtárostól [F.lapugy H; Ks 62. 18]. 1780 k.: láttáa a' Tanu hogy Mostoha Attya Lovát M Bándi ... Istálojából, mostoha Attya nyergével 's szerszámával meg nyergelvén el lopta légyen? [Msz; MbK X. 59 vk]. 1812: Papp Ferentz Udvar Biro Ur Sz. Régeni Hermán János Uramnak ... a' M(é)l(tósá)gos Udvar számára Uj kötőfékek, és hevederek, úgy valami avaték trenzlik és nyereg reparatiojáért fizetett légien ki e szerént: ... 1 kupa dohotatt, és más fél kupa lo zsirt a szerszámok kenésére, per 5 Rf Mely in sum(m)a téssen 32 Rf és 13 xr [Nagynyulas K; IB].

Szk: aranyos ~. 1653: Azok a választott szép ifjak mind jó lovan, aranyos szerszámban s kamuka bársony és vont aranyban valának öltözve [ETA I, 134 NSz]. 1657: Az jelszólóhordozásra fizetésemet többítvén, lovat aranyos szerszámmal párdubcörrel ada' [KernÖn. 65. — "A fej.]. 1671: Bánfi Agnes aszonjnak ... ket lura valo aranyas szerzámja szügyelőstől ... ket eztűt (!) kengiel [A.zsuk K; WassLt] * *ezüstcsigás* ~. 1709: Rhedei Mihály Uram ... edgy Lora valo ezüst Csigás szerszámot Csináltatott [WassLt Árva Matskási Ersebet inv.] * *ezüstös* ~. 1617: uagion valami lora valo ezüstös szerszám, vgi mint fek agi, szüggellő es farmatringh [Abrudbánya TA; Törzs.]. 1639: mindeneket Varfalvi Ersebet Aszoni Rakosi Ferencznek megh ada, ugy mint egy Ezüstös szerszámot szügyelőstől het Ezüst loora valot egy Ezüstös Boglaru fek agiat sügiellő nélkül [Csombord AF; CsKl 148] * *ezüstös-aranyos* ~. 1602: valamine-mű ezüstös Arannias zerzámim vadnak ... hagiom az en giermekemnek bogati katanak [Márkod MT; Bállt 93]. 1659: egy lora valo ezüst arannias szerszámot fők aggial sügiellővel, lo arrára valoual edgiűt, aztis hagiom Mihalcz Miklosnak [A.torja Hsz; Borb. I]. 1673: az menyi ezüstös arannias lora valo szerszámok, kardok, hegyestörők, s katanas szerszámok vadnak cedalanak resziben az mi itileitünk szerint ... Betlen Istvannak [Marossztkirály AF; IB] * *lengyel* ~. 1706: Egy rendbeli aranyos lengyel szerszám kantar szügyellő farmatring [LLt 146] * *lóra való* ~. 1627: Egy Lurauo szerszám, fők Agy, szwgi Eleo, farmotringh, mellet aestimaltunk t. f. 90 [Kv; RDL I. 132]. 1639: Varfalvi Ersebet Aszoni ... Rakosi Ferencznek megh igire, hogy minden lora valo szerszámot ... megh agia [Csombord AF; KCsl 148]. 1755: Egy ezüstös arannias gazdag majsz Kántor Száru egész lora valo Szerszám Zablastól, melly Zabola is ezüstel meg volt futatva [Petek U; TGsz 51] * *portai* ~. 1705: Edgy szeles Vitezköteses forma Portai szerszám orodzojával edgyűt [Cege SzD; WassLt Vas Dánielt lelt. Retegi György kezével]. 1710: Egy pár portai kengyel ... Egy keskeny portai szerszám, aranyas [DanielAd. 90] * *rezes* ~. 1630: adja megh az rezes szerszámnak s az nie-regnek az arat az sebesi pokroczal egiűt [Mv; MvLt 291. 208b]. 1735: Kolosvári becsületes kereskedő Polszter Mátyás Vramtol vettem ... egy lora valo rezes szerszámot f. h. 25 [Kv; TKl] * *szironyos* ~ díszes, cifra lószerszám. 1756: Egy hosszu ládában láttam egy sziranyos szép Szerszámot [Mv; Tsb 21] * *török* ~. 1705: Edgy keskeny lo innyes lora valo Török szerszám [Cege SzD; WassLt Vas Dánielt

né lelt. Retegi György kezével] * *vasas* ~. 1772: Volt más ló is, mely fel volt öltöztetve régi, fegyver ellen való vasas szerszámokkal [RetE 280].

4. hadieszköz; echipament militar; Kriegsgerät, Ausrüstung für Krieg. 1705: Glöckelsperg generál 14000 had-dal megindult volt, kire Károlyit commendérozván, sokáig mind kísérette, de elől és hátul lévő szerszámokról és oldalról szekerekből sáncot csinálván, mindenütt csapkodta Károlyi uram feles haddal, de hozzájuk sem férhetett [WIN I, 576].

Szk: *hadakozó* ~. 1566: Az Lo feyek pedygh hswet vthan valo chyeoteorteokeon feyenkent thartozzanak vdwarhoz gyeolny hadakozo zerzámokkal mustrara [SzO II, 182 egy-i végz.]. 1599: Wagyon hadakozo zerzámis ki nala maratt aztis megh kewanom theölle [Uszt 15/188]. 1600: mind hadhoz walo nepeuel, s mind hadakozo zerzámial mingiarast kesedelem nélkül oly kezen legien [Torda; DLT 263].

5. kellék, tartozék; accesorii; Gerätschaft, Zubehör. 1573: Az Espotal Mesternek Meg Engettek az zemlye Syteoknak Molnot chinaltatny, Az eleby Malomnak fayt zerzámatis oda Engettek [Kv; TanJk V/3. 94b]. 1586: 6 die Januar: az varas pinche palaxianak (!) vj feneket es feodelet az Eoreg-biknek Czinaltattam kiteol attam /18. Az lakat giartoual meg vaszasztattam kwlichat es egieb hozaia valo zerzámatis czinaltaatta(m) /85 [Kv; Szám. 3/XXIV. 7]. 1593: Batori Istvan hogy ki mene az hadal mentek el wele 10 eokeor zekeresek kik az algiuhoz walo zerzámokat wizik ... wittek telegdik wkot [Kv; i.h. 5/XXI. 118]. 1599: parancziolja vrunk eő felsege hogy az mely leouo hadi szerszám es ahoz ualo Szerzám uolnanak it Coloswarat, Desre vitet-nék minden haladek nélkül [Kv; i.h. 8/XIII. 6 Szabo And-ras sp kezével]. 1629: Vagion egy egetet bor fozo fazak minden szerzámual [Szentdemeter U; LLt]. 1653: Egy Ez-tovata mind(en) ezközével. Egi Eke mind(en) szerzámual [Ilencfva MT; DMLv. I. IIB. 12]. 1698: edgy sajto anye-rostol hozzá valo olaj ütő szerszámával [Köröd KK; LLt Fasc. 72]. 1773: mind két napon Embereinket Verték fog-dosták ... Fejszéjéket ... Vas Villájokat s egyéb Taligájok-hoz tartozo szerszámokat Szénás Taligájokat arestálták [Felgyógy AF; WH]. 1842: egy magyar és egy német Prits, minden hozzá valo szerszámával [Csekelaka AF; KCsl 3].

6. (puska)alkatrész, hozzávaló; piesz (de pusça); Bestandteil des Gewehrs. 1611: Egi Pulhak Puska tokostol es zerzámotól [Kv; RDL I. 88]. 1793: Fegyverek: ... egy mas vont lyuku, ágya végig tsonal viragoston ki rakva regi modi szerszámmal [CU]. 1802: Kiletzn Flinták, mellyek között egynek nintsen szerszáma ... Egy puska tső minden szerzám nélkül [Ne; DobLev. IV/858. 7b]. 1808: Egy Pistoly-b(a) u Dio boritékkal együtt Rfr. 2 xr 15. Uj Sárkány kalap szeggel együtt xr. 48. A' Nagy rugot meg lágyítani és vékonyabr(a) reszelni xr 30. A' Szerszámba három uj szeg xr 36 [Kv; TKhf puskaműv.]. 1822: Egy karabé jo Szerszámmal [Nyárádszanna MT; MvLev. 8].

7. fűszer, rég fűszerszám; mirodenie; Gewürz, Würze. 1588: 20 Juny ... veottem egy pipet d. 6. Teoltelekiere zerzám keolt d. 2 ... Egy chyket d. 4 [Kv; Szám. 4/1. 32]. 1595: Anno p(rae)terito 1594 die vero 10. xbris, Mikor az zam weowo vrajmak eo kegmeknek egy Vachorat kezit-tünk volt, az zwk ideonek miatta, teolt az minden hozaia valo zerzámual p(ro) f 4/55 [Kv; i.h. 6/XIII. 33]. 1664: Vacziórára főztünk egy tyukot mely teszen szerszámával egiűt f — d 24 [Kv; SzCLEv.].

8. kb. rontó/varázsszer; preparat folosit în vrăitorie; Zaubermittel, Zaubertrank. 1584: Borbely Demeter vallia, Az vargane Annia veywel zoba elegieden kezdte ezt mondaný varga Mihály, Michodak vattok thy Borbeliok Menyén Wattok sem Ermetek az en Aniammal Mert eó oly ereós zermamokat chinal, hogy ha az vasat bele tennedis, egy oraygh semmié leszen benne, Es az mezeore ha ky megie(n) valamely fwet megh fogh es Mongia, te myre valo vagy, mingiart meg zolal Az fw Neki [Kv; TJK IV/1. 274].

9. intoxikáló ~ mérgező szer; preparat otrávitör; Gift. 1763: (A vádlott) ... meg rögzett gonoszságát hogi jobban tetészesse Hites Ferjének oly ételt intoxicalo szerszámokból készített, probalgotván annak meg ételével Urát, hogi ha ... nem vigyázott volna, az által kellett volna kénos halált szenvedni [Torda; TJKt V. 177].

10. díszítmény; ornament, podoabă; Ornament, Verzierung. 1673: Szegődtem meg Jenej Pál vrammal Erkedí Jozságonnak gondjaviselésert ... Igittem ... Köntösnek hedfel sing Remek posztót ... A köntöshöz szerszáma f l — 50 ~ másfel forint [Szászkered K; LLt Lázár István kezével]. 1736: az mennyi paszamántos köntös Erdélyben ma vagyon ... ha mind egybetennék s megbecsülénék, csak az Gubernátoron s feleségén lévő köntösöket, drága aranyas, gyöngyös, köves portékájokat s az hét vezetéken lévő szerszámokat nem adequálnák [MetTr 399].

11. himvessző, pénisz; penis; Glied, Penis. 1583: Aztis monda ... Balas kowachne petersellemmel keoteotte volna Az Kedy Janos zermamat be [Kv; TJK IV/1. 147]. 1629: az fogotis ele kereste volt hogi meg czipie az szerszamat mert az Nadragottis meg otta volt Szy Istua(n): Nykatta az feleséget az szobaba(n) [Mv; MvLt 291. 184a]. 1712: Esett egy siralmas casus. Egy ungvári leány férfiköntösbe öltözvén ... végre megházasodik ... az asszony kinyilatkoztatja dolgát, és megfogják. A férfi szerszámát, kit maga csinált volt bőrből, a tanácssházban felfüggesztik, hogy mindenek láthatnák, osztán a nyakába kötik, és vele együtt megégetik [Kv; KvE 255 VBgy].

szerszámbeli löfegyverbeli; de la armă de foc; aus dem vom Gewehr. Szk: ~ szeg. 1808: Egy Pár Pistoly az egyikén a' Diot ki forasztani xr 51 ... Belső szerszám szeg xr. 12. A' Másik(na)k a' Dioját ki forasztani xr. 51. Szerszámbeli szeg egy xr. 12 [Kv; TKhf puskaműv.].

szerszámfa szerszámkészítésre alkalmas fa; lemn de lucru; Werkholz, Gerätekasten, Bauholz. 1785: Kohoink és Vereink számára Erdeinkben nagy Épületre való Szerszám fákat nem kaphatni [Torockó; TLév.].

szerszám 1. felszerszámozott; înșeuat, cu șaua pusă; auf-/angeschirrt. Szk: ~ ló. 1677: érkezék a kapikiha Buda János uram embere nagy postán ... mindgyárt szerszámot lovat fogtak el mástól alája s megindították sietséggel [TML VII, 428 Teleki Mihály Absolon Dánielhez]. 1678: kérem Uram Kgdet, ne felejtsem el szegény szögáját, küldjön költséget és egy szerszámot lóval is segítsen s küldje be [TML VIII, 139 Bessenyei Mihály Teleki Mihályhoz Konstantinápolyból]. 1736: Mikoron megizenték, hogy készen vadnak, egész nász népivel megindultak, két úrfiat szerszámot lovon ... elől küldöttek [MetTr 379. — 'A menyasszonyon háztól] * ~ lovas. 1653: Azonban a seregek elérkezvén, válogata a fejedelem 300 jó szerszámot lovasokat, hogy Brassó alját megnyargalják [ETA 1, 108–9 NSZ]

* ~ paripa. 1736: A fejedelem mikor ebédelt vagy vacsorált ... Az étkefogók előtt konyhamester gyalog, a konyhamester előtt az asztalok szerszámot paripán ülven ... úgy vitette az étket | Mikor az fejedelem udvarlására mentek is, szerszámot paripákon mentenek, senki nem ment hintón | Addig az háló helyig* rendszerént az vőlegény szerszámot paripán s tollason jött, hanem az lakodalom napján az nász-nagy mellé ült az hintóban [MetTr 333–4, 362–3, 379. — 'Ahol egy közeli faluban a lakodalmat megelőző éjszakát a vőlegény töltötte].

2. díszes, díszített, felszerelt; împodobit; geschirrt. 1657: Nagy solennitással lön ez lakodalom, Lengyelországból sok főrendek és királynak s több nagy rendnek követjei, igen köntösösök, szerszámok, jó lovasok [KemÖn. 264].

szerszámosan felszerelve, felszerszámozva; înșeuat, cu șaua pusă; aufgeschirrt. 1705: Ma reggel beérkezék Pekri uramnak két lovása, két jó paripával, akik elszöktének azon szerszámosan; kiknek is medvebőrös nyerges és ezüstös hegyes török voltanak, és minden kiegészítéssel [WIN I, 609].

szerszámsróf löfegyvercsavar; șurub pentru armă de foc; Schloßschraube. 1808: Két új szerszám Sroff* xr. 24 [Kv; TKhf puskaműv. — 'Puskához].

szerszámszeg löfegyver-alkatrész; piesă pentru armă de foc; Schloßstift, Schloßnagel. 1808: Egy Pár Pistoly az egyikén a' Diot ki forasztani xr 51 ... Belső szerszám szeg xr. 12. A' Másik(na)k a' Dioját ki forasztani xr. 51. Szerszámbeli szeg egy xr. 12 [Kv; TKhf puskaműv.].

szerszámtartó în care se păstrează scule; Werkzeughalter/-kasten, Gerätekasten. Szk: ~ faráma. 1812: Egy szerszám tarto fa ráma xr 7 [Mv; MvLev. 10 kov. — Szabadi József hagy.] * ~ fenyőfa-láda. 1750: egy szerszám tarto fenyő fa Láda [Szamosfva K; JHbK LVIII/4. 6].

szerszámú löfegyver-tartozékra/alkatrészre von.; cu un anumit fel de accesorii/piese; mit/aus Bestandteil des Gewehrs. 1782: Egy belső vagyis Francia Szerszámú Sima rezes modem par pistollyak. Esmét egy Sima rezes modem külső szerszámú pár pistoly [Mv; Nkf]. 1793: egy duplás csőjű s szerszámú flinta [TL Conscr.]. 1822: Egy hoszsu jo Csőjű 's szerszámú Burgus fegyver, az ágya is meg lehetős [Nyárádsztanna MT; MvLev.]. 1824: Egy vasas ágy Panganét Csőjű alkalmas Szerszámú Kalap nélküli valo Sárkányu Puska [Fugad AF; HG Mara lev.].

szertár isk tanszerek/eszközök raktára; depozit/incăpere cu manuale și materiale didactice; Lehrmittelsammlung, Kabinett. 1870 k./1914: Pedellus: azon egyik vagy másik tanár által kiválasztott filologus szolgát, néha deákot ... nevezték így, ki az ő tantermére, gyűjteményeire, szertárára ügyelt [MvÉrt. 30].

szertartás 1. szokás, rendtartás; obicei, rânduială; Gepflogenheit, Zeremonie. 1549: az Johazoknak Ez fogaras felden ... Ez fele zertharthással fzyethywn [Nyírk VI, 375 Daczó Máté fog-i várnagy lev. Nádasi Tamáshoz]. 1570: Az procorok Zertartása feleol Mint Rendelték volt eo k. varosul, Mostanis keryk eo k. biro vramat hogy Thartassa megh veleik [Kv; TanJK V/3. 18a]. 1577: az Regy

Attyanknak es eleinknek lo rendelese es zertartassa Tartas-
sek most is Megh az Also Tanchynak le wltetessebe, hagi
az kik a' Tanachya eleobelyek, Noha vtolzorba valasztat-
nak vgian elob wltetessenek le. kinek kinek tyztessseget
Byro vram megh Adwan | Az zerednap vasar felol eo keg-
mek az elobby wegezest hagyak helyen, keryk azert Byro
vramat Tanachyawal hogy ... kialtassa meg eo kegme,
hogy a wasar vgia(n) azon zertartassal maraggion meg [Kv;
i.h. 140a, 153a].

2. vall ritus, ceremónia; ritual, ceremonie; Ritus, Zere-
moniell, Ritual. 1863: Domzsodi Mária ... tartozik és köte-
les lészen, halálom esetén hullámat tisztességesen az anya
szent egyház szertartása szerint, szokott módon eltemettetni
[Kv; Végr.].

szertartástalanság rendetlenség, a rend be nem tartása;
neorinduiálá, nerespectarea ordinii; Ungehörigkeit. 1575:
myert hagi laticak varosswl az Sertartastalansagot Az varosy
Nep keozet, Azert teccyk eo kegne(k)is hagi Byro vram
meg latogassa az fertaliokat Es Mint Jobban twgia eo k.
Rendellye ely hagi twgia Minden Mogat az eo Rendhez
Tartany [Kv; TanJk V/3. 123a].

szertartású vmelyik egyházi felekezethez tartozó, vmi-
lyen vallású/ritusú; de un anumit rit; einer Religion/einem
Ritus angehören, ritusmäßig ... 1843: Tizenegyedik tanú
Szuts Gyorgy bucsom-izbitai, görög nem egyesült szertar-
tású lelkész [VKp 93]. 1847: Nem egyesült görög szertartá-
sú püspöki helytartó, méltóságos Ságuna András úr [VKp
149].

szerte 1. több, ill. minden irányba(n), mindenfelé; peste
tot (locul), pretutindeni; überallhin. 1769: Mint hogy Mol-
dubából és Havasföldéről sok szamu Népek maguk bator-
ságokért ki Jöven ezen országba szerte el terjedtek szüksé-
ges ... ezekre nagy vigyázással lenni [UszLt XIII/97].
1801: a Colonusok az Éhségekb(en) élelmek kenyerek ke-
resesek Végett szerte el menvén, Némely földeket el töltött
az éger, és Nyírfá bokor [F.szöcs SzD; TKI Rusz Stéfán
(70) col. vall.].

2. sok helyen, sokfelé; în mai multe locuri; vielerorts,
vielseits, nach vielen Seiten. 1851: Egy felől szerte lévő ke-
vés Birtokomért, más felől egyéb házi környülményeimért
Mátyás Sándort Gazdaságom folytatásában magam mellé
vettem segédül [Nagylak AF; DobLev. V/1322 Dobolyi
Bálint ut.].

3. mindenütt; în tot locul, pretutindeni; überall. 1626/
XVIII. sz.: Ez világot szerte az ördög nyargalja [IK 1931.
85]. 1678: Én Uram, még eddig Isten kegyelméből enyi
szertint szerte uralkodó s naponként öregedő pestis között
is élek Kegyelmed szolgálatjára türethőképpen [TML VIII,
234-5 Bethlen Farkas Teleki Mihályhoz].

Szk: faluk ~. 1736: Ezen Ignatius nevű diaconus faluk
szerte meg parancsolta, hogy a hol még az unitus papoktól
el nem szedtek a Koltokott, töstént mindenütt el szedgyek
a Vladika parantsolatlyából [Hurm. XV/II. 1660-2 Popvics
Pap Mihály esp. és társai Bihar megyéhez] * falun ~.
1770: 13-dik Augusti reggel kezdette a tehénit a gazdaasz-
szony keresni falun szerte ... nem tudja, hogy hová lett el
[M.hermány U; RSzF 207].

szertehány 1. szétdobál/hány; a arunca în toate părțile, a
risipi; durcheinanderwerfen. 1754: mikor még a' bokor nem

Zöldellett ... azon Tanorok körül lévő gypűt ... szerte
hányták 's el rontották [Gálfva KK; Ks 66. 44. 17a]. 1775:
Én egyebet nem tudok, láttam a' Buzát hányták szörte [Ka-
ratna; HSzJP Susánna Kováts Consors L(ibertini) Michaelis
junioris Erdő (53) vall.].

2. szétválaszt; a despărți; voneinander trennen. 1802:
őket egy mástól, minthogy egybe bonyolodtak volt szerte
hántam, a' Nagy udvari Szattklert meg öleltem, 's a' Tán-
tzolo ház ablakához vittem [Déva; Ks 115 Vegyes ir.].

szertehányattatik szétdobáltatik/hányattatik; a fi arun-
cat în toate părțile, a fi risipit; durcheinandergerworfen wer-
den. 1754: Husvét előtt egy néhány nappal Fő Biro Uram
petűttivel minden ember a' nevezett Majorhoz nevű
helyre ki hivattatván az ottan tanált gypűk szerte hányot-
tattak [Gálfva KK; Ks 66. 44. 17a].

szertelen 1. mn rendkívül/nagyon nagy; foarte mare;
übermäßig, maßlos, unmäßig. 1697: tűz miatt valo szerte-
len karosodast ... valamikeppen vigyazással elharithanok
rollunk [Dés; Jk]. 1704: Ugyan ma hallattak sokféle hírek a
kurucok felől, kin nyavalyás Torockainé néném, a fiai és
leányai, szertelen gyötrelmet és siralmat tesznek [WIN 218].
1710: Szertelen drágaság s éhség vala ebben az esztendő-
ben* Magyarországon, úgyannyira, hogy az emberek a
holttestet megették Buda alatt, sokan pedig éhel meghol-
tak [CsH 185. — *1685-ben]. 1710 k.: Lön szertelen válto-
zás és romlás az országban [BÖn. 552-3]. 1711: Soha is
senki nem emlékezik Erdélyben, nem is olvasta a históriák-
ban, hogy ilyen szertelen és rendkívül való marhadóge lett
volna valaha Erdélyben [CsH 473]. 1731: Sok és nagj köl-
cséget tétetvén az Nemes Város az Jég, és Szertelen Arviz
miatt meg romlott s el szakasztott Gatunkon [Dés; Jk
415a].

II. hsz 1. nagyon, módfelett; foarte, extrem de ...; über-
aus, unmäßig. 1583: Was Georg vallia, hallotta az leankar-
ol valo dolgat Biro Mihálnak az feleségetől, De zertelen
gonoz Azzony Allat, valamy lelekbeől kialtotta Az vrara
Meltanę vagy meltatlanul en azt Ne(m) tudom [Kv; TJK
IV/1. 141]. 1596: (A bírónak) zertelen sok zenaja kel el az
posta es vendegh louaira [UszT 11/40]. 1606: Szertelen ke-
vés búza termett Erdélyben [Kv; KvE 136 SB]. 1617: Ele-
kes Bálint kobattfalui juratus De zer<te>len sokzor hallot-
tam, hagi zitta Antalfi <Mat>iast hamis hitün<ek> [Kobát-
fva U; Pf Fr. Bencser de Medeser ns és Th. Bóleoni rector
Scholae Tarcaiafalviensis vall. jel.].

Szk: ~ igen. 1584: az leankammal othon mint Zegeny
lanosne kepeben ream leowe a' haiamat megh foga ... Zer-
telen igen bewdeos vala [Kv; TJK IV/1. 243].

2. felkészületlenül, zülátan; nepregátit, fără să fie pregă-
tit; unvorbereitet. 1565: Király jó tavaszra kelve nagy szer-
telen indula, mert a török immár feljött vala király segítségé-
gére; az erdélyi had, a nemesség és a székelység készen in-
dula a király után [ETA I, 23 BS].

3. zabolátlanul, féktelenül; návalnic, nestăvilit; unbändig,
maßlos, stark. 1652: Az Falu alat Colosvar feleől egy teol-
teőlt molnos halas Tho ... ez felywl egy Czikos Tho. nem
regen czinaltak valami kis teoltest neki, hogy az masik
Thora ne mennyen olyan sebesen szertelen az viz [Kajántó
K; GyU 126]. 1710: Abban a német semmit nem tudott,
míg arra a szoros helyre nem érkezék, akkor láták meg az
erős sáncot előttök, honnan a hajdúk szertelen kezdenék
puskázni [CsH 428].

szertelenség rendellenesség; dezordine; Unmäßigkeit. 1565: Erdélyből visznek vala a király táborára nagy sok éléseket, mert a szertelenségnek indulása (?) miatt a had élés nélkül megindult vala [ETA I, 23 BS]. 1572: Eo k. vezettek azt hogy ha valamely varossy Ember ... az fele zertelenseget kialtast hegedwlest lantolast eyel Ideo vtan chekednek Az wrzeok ... Inchek hogy hazahoz Takarodiek ... hwl pedig valamely lessegeo (!) vagy Mywes Legen ... az fele zertelenseget chelekzyk az Eorzek Megh fogyak az Toromba vigiek, Es egy Nap otth legen [Kv; TanJk V/3. 58b]. 1578: Amy az iffiuság keozt valo zertelenseget illety es egieb modnelkwl valo dolgokat nezy eó kegmek ... io moddal vegezzenek, a my az tyztesseseg eletnek es allapatnak iffiusagunk keozt valo megh maradassara ille(n)deo leze(n) [Kv; i.h. 172b]. 1592: Leot nagi panaz az p(ro)curatorok nagi zertelensegek feleol, Azért eo kegmeknek jeouendeoben gonduselesek lezen raiok [Kv; i.h. V/1. 174]. 1604: Myerthogy az procatorok miatt felette nagi Zertelensegh lattatik ... Az mely it valo Attiankfiaitolt ... fizetset votte nek fel, tehát amyre nem Zolgaltnak azt ... birak Vraim refundaltassak vellek [Kv; i.h. 469]. 1605: Azonkeppe(n) az Cehmestereket minden Cehbelit, az kikre oly szertelenség mondatik, hyuataso ó knk és Adhortalya őket hogy Cehkebe(n) ... nagy szertelenség meg szünnyek, mert ő kkmek mas gondúisselessel leznek, hogy ha szo fogadatal(n)sagba(n) talaltatnak az Müues Emberek [Kv; i.h. 538].

szertelenül 1. mérhetetlenül, határtalanul; in mod excessiv/exagerat; unmäßig, ungemein. 1664: Anno 1661 die 16 Septembris Kemény János fejedelem beszállítván Kolozsvárra bizonyos sok számú zoltat németeket és dragonokat, mely idegen népek az várost ... szertelenül pusztítván ... külső részeit pedig ... pusztává tévén ... az egész város környékét pusztá mezővé tévén [Kv; KvE 188 LJ].

2. rendetlenül, gondatlanul; in mod negligient/nepäsator; unordentlich. 1746: azt hallotta, hogy Éltető Ferencz ur(am) oly Szertelenül bant volna márhájával, a melyet ezen emberi nyóm Soha nemis hallot [Szentegyed SzD; WassLt Kötöles Illye (62) zs vall.].

szertemegy 1. szétfolyik; a curge in toate părțile (iesind din albie); zerfließen, auseinandergehen/-laufen. 1650: mygh myklos Ferenz kertel Es ganeval dugatnj nem kezde az porós arkot az vjz mjnd zörte mögön vala az myklos ferenz Eletjreis [Gagy U; UszT 8/64. 58a] | mjkor myklos Ferenznjt laktam az poros ároknak az vyze zorte ment az mjklos Ferenz kertye Es zorossabais [Nagykede U; i.h. 58c].

2. összetörik/széttörik; a face țăndări; zerbrechen. 1846: Virág László meg haragudván a Darvas kezibe lévő pátizáját ki vevén kezéből azzal addig ütötte agyba főbe míg a pátiza szerte ment [Dés; DLt 530/1847. 6].

szertemenés szétfolyás; revársarea apei pe o suprafață întinsă; Zerfließen, Verrinnen. 1764: a malom árkanak dagálya a meddig tart a malom feyel, látható képpen attól fogva kezdődik s láttzik a víznek szelyedése, szerte menése [Szárhegy Cs; LLt Fasc. 149].

szertenyargaló szétfutó/terjedő; care se răspindește cu repeziune; sich allseits verbreitend/verlaufend. XVIII. sz. eleje: Minemű véletlen és minden remenségünkenn kívül

való Casus történt a' napokbann rajtunk, gondollyuk eddig szerte nyargalo hírekből értette Excellentiád [LLt].

szerteszéjjel 1. mindenfelé/hol; pretutindeni, în tot locul; überall. 1673: Elhiszem, Kegyelmed az én írásom nélkül is tudja, mely nagy ez hazába az diffidentia, mennyi a hír és a sok panasza szerteszéjjel [TML VI, 429 Bethlen Miklós Teleki Mihályhoz]. 1689: oly nagy árvizek löttek szerteszéjjel az országban ... hogy kevés tónak az gátja állotta meg az ki el nem szakadt [VassN 79]. 1700: comprobalom) hogy kerdekensegből hazankent, piaczo(n), szerteszéjjel, tisztessegbeli leanyomat diffamalta kurvanakis mondotta [Dés; Jk 316a]. 1710: Erdélyben tavasszal számtalan cserebogarak támadának, kik szerteszéjjel mind a szőlőkben, mind a gyümölcsfákban sok károkat tesznek [CsH 311]. 1757: Találtatik a' folyó vizekben mint a' Marosban, Aranyosban, és más patakokban szerte széjjel, a' Szamosbanis igen szép arany, melyet többire a' Bányász Czigányok szoktak keresni, és mosogatni [Zalatna AF; JHb Borsai István nyil.]. 1762: idvezüldendő Lelki ismeretire mondgya meg az Tanu, hogy kit hallat hogy az Idősbik Kovács Peter Urat ... szerte széjjel Mező Bándan Salva venia Huntzfutnak imilyen amollyan Teremttenek szidta es fenyegedte volna? [Msz; MbK IX. 29 vk]. 1831: a' Mészáros Batosi legényne ... azt kérdezte ha nem láttam é a' Gujást Vonutzot, mind szerte széjjel keresi és nem kapja [Dés; DLt 332. 11]. 1841: az egész erdőbe szerte széjjel el szorva találtatik Cserefa [Gyulakuta MT; EHA]. 1850: Hurubások ... Suko Andris ... Suko János ... Toma (!) Csokos György ... Ezen hurubások szerte széjjel munkálkodván, taxa iránti egyezkedésre meg nem jelenhettek [Bács K; KmULev. 2].

2. összevissza, erre-arra, szanaszét; încoace și încolo, în toate părțile; durcheinander. 1736 u.: mikor a szegény atyámhoz áltáljött Bölönből" Kálnoki Farkas, Űrmösről Maurer Mihály, itt ittanak, estve ... szában tizenkét ökröt befogtanak ... úgy kalandoztak a falun szerte-széjjel viradtig [MetTrCs 458. — "Hsz. NK]. 1745: egy katona kardot ránt azomb(an) az egész vásár Szerte Széjjel szalad [Uzdizspéter K; Ks 5. X. 6 Moldován Gligor (28) zs vall.]. 1746: Étető Ferencz Ur(am) ... azon marha után ... az Falu utzáján Szerte Széjjel egy fejszével nyargalodzat utána [Szentegyed SzD; WassLt Marsinán luon (45) zs vall.]. 1754: az egész falu meg egyezett akarathol ... ki ment, és az ottan lévő gyepeket 's azok között az enyimet is szerte széjjel hánta [Gálfa KK; Ks 66. 44. 17a]. 1784: Opre meg bolondult a Falukon szerte széjjel Kovalyog [Alamor AF; Mk IV/35 Onye Kimpán (50) jb vall.]. 1799: az Ujjapasztnoknak gyermekei minden rendelések mellettis, mind e mái napig merős messzietelenen azoknak szülői pedig illetlen magok fel fedezésekkal a Városon szerte széjjel minden fenyíték nélkül kborolnak [Kv; EM XLVIII, 488 gub.]. 1806: a' Kis Hágón szerte széjjel minden pásztort nélkül Czellengeni lattam azon ... Sertéseket [Dés; DLt 82/1810]. 1823-1830: Diktálva íratott többet éjjel, inkább hajnalba, mint nappal, mert nappal többnyire a városban szerteszéjjel kóválygott [FogE 89]. 1831: Gujának állattál vala ... és szerte szellel valo járkalsaid miatt talan fizetessedet se kaphattad ki mert a Guját oda hagyván kárt okoztál szerte széjjel valo járkalsaddal! [Dés; DLt 332. 22].

szertet '?' 1573: Lakatos Istwan Zen wcaj Azt vallia hogy ... Nemely Nap ky fwtamot az haz eleybe... kezd fedeny az olahra myert tzy Be az aytot Mond hogy pokol

Ember vagion az varosba Embert zertet [Kv; TJK III/3. 197].

szertétel megszerzés, szertevés; procurare; Verschaffen, Beschaffung. 1659: az summanak valo szer tételre ugya(n) szombath, vagy Vasarnap volt az praefixus nap, mind az al-tal assecurusok lehetnek abban, hogy houá hamareb az az nyolczvan ezer Adó Tallér supplealtatnek [Borb I konstan-tinápolyi követjel.].

szerteterül szétfolyik/árad; a se revärsa; nach allen Sei-ten verfließen. 1650: migh myklos ferencz dugatnj nem kezdé bojtokal s ganeval fön az vyz zörte terölt az Dam(o-kos) petor kertjbe [Gagy U; UszT 8/64. 58a].

szertiben összevissza, ide-oda; încoace și încolo; durch-einander. 1775: igazé, hogy Eszakának idején guzsalyosba s akárhová és akárkini el tud menni, tántzoloba tántzol, ét-zakának idején palon, hidon szertiben jár? [Kézdikóvár Hsz; HSzjP].

szérű arie; Tenne, Schoberhof. 1762: az Anjám a Szérűn nőtt buza között a pénz (!) meg szározta, mivel Sáros és földes volt [Gyeke K; Ks]. 1764: Grohoti Popák Román Szimion és János exponállyák hogy ... Martius(na)k 6. napján ejtzakának idején Csűrekből szoratlan szérűn heverő buzájokban tolvaj keze által gonoszul el veszven feles bu-zajok kárt vallottak [H; Ks 62. 3].

Hn. 1650: Az mogioro bokorban az Szerűn [M.gyerő-monostor K; KHn 76]. 1864: Pintye szerűje [Váralmás K; KHn 316].

szérűtyúk adonem; un fel de dare în natură; (Naturalab-gabe, etwa.) Tennenhuhn. 1590: zjrew thiwka a kinek vete-se vago<n> egj thiuk [Bács K; GyU 21] | zjrw thiuk egj egi thiuk [Bogártelke K; GyU 23]. 1594: zjrw thiukal tar-toznak az dezmasok zamara [Mákó K; GyU 27].

szervétsajtó asztalkendő-prés; șervet folosit la presarea cașului; Presse für Tischservietten. 1857: Abrosz s szervét sajtó l Kártya sajtó l [Bodola Hsz; BLt 11].

szervezendő care urmează să fie organizat; zu organisie-ren. 1861: ezután már ezen ujabban meg állított szabályok szerint szervezendők az Ekklák, és a Praesbiteriumok [Gyalu K; RAK 63].

szervezés organizare; Organisierung, organisatorischer Aufbau. 1867: Tudattya községünk Uraságoddal, mint a kül birtokosság biztosával, hogy régi Eldődeink (!) a kül birtokossági szervezése szerint a major fogadásra az illő időre azonnal meg jelenni üsmerje hivatalos kötelmének [Pálfa U; Pf hiv.].

szervíánka rövid női kabát, ujjas; jachetă; kurze Damen-jacke. 1849: 12. sing kartont ... Egy Szervíánka ... egy fel duczet kés, és villa [Dés; DLT].

szervic 1. szolgálat; serviciu; Service, Dienst. 1752: két három házak erigaltattak, és azokrol külön külön szervicz, és quantum praestaltatik [Dés; DLT]. 1762: Kertész Sigm-on-dot azért tiltották ki az erdőből, hogy a Falu őrzésiből s egyéb szerviciből magát ki huzta [Ocfva U; IB. Andr. Orbán

(22) jb vall.] 1845: az után semmi a' féle servitz nem lehe-tett [Kissolyos AF; Márkos lev.].

2. hadi/katonai szolgálat; serviciu militar; Militärdienst. 1719: a Szébenieknek a Servicznek bonificatiojában ren-delt a Gubernium Rf. 1000. Mellyeket Kgyt(e)k ... a' Szé-beni Tisztek(ne)k ... adasson meg [Ks 83 gub.]. 1730: fi-zette(m) ... Pattantyusok(na)k Servitzet pro Jan(uarii) pra-es(en)ti Hfi 15 [Kv; Szám. 56/XIX. 8].

3. jobbágyi szolgálat; serviciu/obligatie de iobag; Fron-dienst, Dienstleistung des/der Lehensmanns/Lehenstreue. 1736 k.: en Kezdi szekben jobbajot nem tarthatok, mert ha hon ül, ehel hal meg ... a szerviczle is mint a szabad rendek ugj terheltenek [Bodok Hsz; ApLt 4 Beldi Kelemenné Henter Christina Apor Péterhez].

Szk: ~et ad. 1729: Colonellus Ur(am) ir nékem egy Le-velet ... hogy ... Serviczetis honnét tartoznak adni, tavally az Nemes Var(me)gye adott, elég nagy aggravatiojával a Possessorok Jozságinak ha mostis rajtunk marad éppen el csügged az Nemes Vár(me)gye, hogy már annyi sok Esz-tendőkűl fogva Improprioival viseli az nagy terhet [Csi-csókeresztúr SzD; Ks 83].

4. (ét)készlet; serviciu; Tafel-service, Service. XVIII. sz.: Egy kis fekete záros Servitzes ládában ... Egy kis Servitz [Told. 70]. 1748: Én Frajja voltam ... az Aszszonynak Kor-da Sigmondné Aszszonynak ... vittünk volt ezüst portéká-kot oda e-szerint: egy ezüst ibriket 12. kis kávé kalánots-kaival edgyütt, egy Serviczet egész készületivel [Bögöz U; Szentk. Julia Szabó (22) vall.]. 1752: egy nagy Servitz minden hozzá valójával [Marossztkirály AF; Told. 19]. 1796 k.: Ngd parantsolt hogy huszon négy Személyre valot végyek, többet tizen két Személyre valonal ki nem lehet tsí-nálni belőle meg ezek(ne)k is az Tangyérjai némely része viseltes ... Szervisz hozza valo nintsen [Banyica K; IB. Gombos István lev.].

Szk: ó módi ~. 1751: Én belső Szolgája voltam az Néhai Báró iffiu Korda Sigmund Umak ... vólt annál az Uri ház-nál ... egy ujj, és ó módi Szerviz minden készületivel ed-gyütt [Zágon Hsz; Szentk. Moses Szabo vall.] * új módi ~ → ó módi ~.

szervicadás szolgálat/szolgáltatás-nyújtás; efectuarea ser-viciului; Dienstleistung, Service. 1719: Minthogy Marus Széken most actu ... feles Militia vagion kinekis mostani szervicz adása nem kevés expensált importál ... mig lsten a' mostani pestilentialis Contagiot valamennyire szünteti, addig azon restantiab(an) lévő Summa pénst Suspendállya Ke-gjelmetek [Ks 83 gub.].

szervices (ét)készletes; în care se păstrează diferite servi-cii; für (das) Service. **Szk:** ~ láda. XVIII. sz.: Egy kis fekete záros Servitzes ládában ... Egy kis Servitz [Told. 70]. 1705: ugyanabban a ládában találtunk ... egy services lá-dát, kiben volt egy mosdómedence korsostul ... egy csésze fedelestül hét pár kés kalánostul, egy pár tányér [WIN I, 561].

szervícium szolgálat; serviciu; Dienst, Servitium, kirch-licher Dienst. 1708: A Birak ... anyera occupatusok az ő Fel(se)ge Servitiumáb(an) hogy altalak Semmi dolgot ne(m) folytathatok [Fog.; KJ. Fogarasi János lev.]. 1720: requiraltattanak a T. Pater vraimek hogy a Monostori Ecclesianak (melly a Kolosvari Rf Ecclesianak Filialissa:) fundussan lako Szegeny Seller embereket mod kívül valo

portiozassal, Servitiumokkal ne aggravallyák [Kv; SRE 138]. 1762/1792: méltóztassék productionkot meg vizsgálni, és nekünk authenticce ki adni, hogy ... minden nemű extraordinarium Servitiumokból immenitalodjunk [BLev. Transs. 22]. 1796: a mostani vigealo Flgs Rendelkezésekis az Erdők conservatiojarol kemenyek, hogy így még továbbrais a mi szegény nepünk ebben a szokott Mestersege folytatásban meg maradhasson, és mind a Felseges Királyi Contributionak fizetesire, mind a Nemes Haza hasznalattára és terheinek supportalasára, mind a Nagysagtok servitiumanak praestatioira, mind pedig a maga Háza és tseledgye sustentatioira alkalmas maradhasson és lehessen [Torockó; TLev. 10/6]. 1841: végeztük azért közönségesen, egész céhestől megegyezett akarattól, hogy ennek utána fennszolgáló mesterek légyenek, akik a nemes céh minden servitiumait, úgy mint sírásást, virasztást és minden fennszolgáltatást, künn-benn vizet vinni tartozzanak [Dés; DFaz. 37].

szervicpoltúra (garasban kirótt) katonai ellátmányi díj/ szolgáltatás; impunere/obligatie în bani (stabil în polturac) pentru întreținerea armatei; (in Groschen bemessene) Gebühr/Dienstleistung bei Einquartierungen; Servisgeld. 1738: ezen Servicz polturaért oly kemény executiot Szenvedünk, hogi ... Zágónban a falu hűtös polgarat gomolyaban köttetvén, és jeges vízzel meg öntöztetvén ... fél holtan lévén tandem ugj bocsáttatta el [Hsz; Ks 99].

szervilis szolgálatkés; serviabil; Dienstbereit. 1705: az Récsei uram öccse, a verestoronnyi vámos, Sinka nevű, emberséges, jó servilis ifjú legény [WIN I, 482].

szervisz I. szervic

szervitor szolgál; servitor, slugá; Bediensteter, Dienstmann. 1822: Esedezem Nagyságodnak alázatosan, és a Tekéntetes Rendekeknek nemességemről ... nekem hiteles Testimonium adattasson ... a Városi Hajduság fiamról le vétessem, magam pedig a Servitorok Sorába tétettem [Zilah; Borb. II Décsy György ns foly.]. 1843: A bucsumpójényi erdővetéskori eseményt, miszerint az odaváló lakosok a Varga Katalin vezérleése alatt a királyi erdőgondnok urat s szervitorait az erdőmagvetéstől eltiltotta volna, én is hallottam [VKp 73]. 1847: Egy alkalommal az uradalmi tekintetes ispány úr kijött a servitorokkal, hogy együtt a falusi bírákkal Varga Katalint elfogják, de nem sikerült, mert a faliak ellentállottak [VKp 255].

Szk: uradalmi ~. 1843: Következnek a kihallgatott uradalmi servitorok nevei és azoknak előadása | több meghűtölt tanúk és a szeliden kikérdeztet uradalmi servitorok előadásából kijött az, hogy Varga Katalin a bucsumi, abrudfalvi és kerpenyesi közönségeket ... a templomok előtt ... lázasztó és ellenszegülésre készített beszédekkel és veszedelmes tanításokkal izgatta [VKp 70, 121].

szervitusz szolgálat, szolgáltatás; servitute; Dienstbarkeit, Servitut. 1791: Nsgodnál vagyon az Királyi halmi Jozságnak Inventariuma méltóztassék Nsgd elküldeni, tsak azért hogi az erre a részre való fődeket, servitust, Censust kitanulhassak belőlle [Királyhalmi KK; Ks I Jenei Dániel lev.]. 1830: A Kémény takarítás, és szemét hordatás servitusait, oly Formán vézi magára, hogy ha az egész Telket netalám egyedül találndja birmi abba az esetben ami takarítást azok kívánnának egyedül, ha pedig alolrol is ide-

gen lako léssen, a proportione fele részes léssen [Kv; Somb. II].

Szk: jobbágyi ~. 1743: Az Felső Lapugyiakkal Conveniáltam az alab meg irt mod szerent, a Jobbágyi Servitus iránt [F. lapugy H; Ks 62/11. — "Köv. tíz pontban a konvenció].

szerviz I. szervic

szervusz köszönési forma; formulă de salut; Grußformel: Servus!, Ihr Diener! 1710 k.: Sokszor ott is az úton a hintóban ülő káplánja ... egy s más jövő úrnak köszönt, felelt: servus etc. [BÖn. 570]. 1855: a Grof ... szemeit reám fordítva alig érthetőleg mondá serus [Marosgerzse AF; DE 5]. 1894: Én is szölok! Hallod! gyere le a nyárára ... Hátha szövögetsz még egy Argirust. Szervusz Petelei István [PLev. 169 Petelei István Jakab Ödönhoz].

szerzemény I. saját szerzésű (akvirált) tulajdon; proprietate obținută prin achiziție; Anschaffung, Akquisition. 1782/1785: A nevezett Falukban... mindazokban valamelyik Détései ha mit szerzett volnais régi Törsokre nézve mitsoda Jusbol állott szerzeménye? [AF; DobLev. III/596. 314]. 1792: a Néhai édes Atjám itt M.Sákonon a Néhai nagj Atjám maga szerzeményiből a Léánjoknakis reszt engedett volt [Usz; Borb. II Agillis Fr. Palatka Senior ex M.Sákod (70) vall.]. 1814: Belenyési Komaromi András Ur ... Kökösi Dobolli Klára Asz(sz)onyt ... törvényesen Certificáltatta ... mindennemű ősi és Szerzemény Dobolli Jusson állo ingo es ingatlan Joknak N.Enyeden léendő felosztása végett osztályos Exequitiora [Ne; DobLev. V/968. 1a]. 1815: Jakab Mihálylynak antiqua sessioja ... nintsen, a' mije van a' mind szerzeménye, s szerzeménybe lakik [Szentimre MT; BalLev.]. 1853: köztudatban vagyon az, hogy mindenem a' mi tsak vagyon szerzemény, mellől a' törvény értelmében szabadon rendelkezhetek [Kv; Végr.]. — L. még FogE 70.

Szk: különös ~. 1812: úgy Nyilatkozattá ki magát Szathmári Anna özvegy Szabadi Jozseffné, hogy a Néhai férjével mindig külön Erszényt tartottak ... a mik még a háznál tanáltanak azok mind maga különös szerzeményei [Mv; MvLev. 15] * **tulajdon ~.** 1807: a Pretensio kész meg bizonyítani, hogy tulajdon Szerzeménye [Aranyosrákos TA; Borb. II]. 1808: ő ... a Dévai Olá Templom számára tulajdon szerzeményeiből hágy ... mind öszve 200 R forintokat [Déva; Ks 119b].

2. keresmény; cistig, beneficiu; Erwerb. 1812: a' Kert's Malom és a kertben valo Jobbittások a Jozság jövedelmét úgy fel érték, hogy abból nem hogy valami kész szerzemény félre tétetett volna sőt még elegendő sem volt [Héderfája KK; IB].

3. költői alkotás; creație poetică; Dichtung. 1881: Ej, Ödön ... te válogatnál-e, ha Závodszy (Széchy) uram a neves esztétikus ... két verssel örvendeztetne meg, ... melyik közül az egyik határozottan igen szellemes, bárha elég hiányban senyvedő szerzemény? [PLev. 85 Petelei István Jakab Ödönhoz].

szerzeménybeli saját szerzésű; de achiziție proprie; an-geschafft, erworben, akquisiert. 1817: szöllők össiek, vagy Szerzeménybeliek Maradtnak [AF; DobLev. V/1007].

szerzeményjő saját szerzésű tulajdon/vagyon; bun obținut prin achiziție; Anschaffung. 1827: minden szütelekről

maradott Ősi és szerzemény ingo és ingatlan vagy más képen deventialt Jok egy aránt illeték és illetik az Exponent is [Mezőbánd MT; DobLev. V/1117. 1a]. 1853: e folyo 1853 k évi aprilis ho 26k napján ... magam végrendeletét megtettem kevés szerzemény javaimra nézt [Kv; Végr.].

szerzeményjóság saját szerzésű vagyon; avere dobíndi-tá prin achizíție; Akquisitionsgut, (selbst)erworbenes Vermögensgut. 1767: Igaz az is? Hogy a mit Vajda Szentiványon bir ... eő Nga az nem mind Bodoni rész Jóság? hanem feles Szerzemény vagy acquirált jóság is vagyon az eő Nga kezinel? | a Bodoni részen kívül Sok szerzemény vagy is acquirált jóságot is bir ... eő Nga [Vajdasztiván MT; JHb IX/48]. 1791: azon szerzemény-jóság árrát el osztották három felé [Usz; Borb. II Agillis Andr. Kedei ex M.Sákod (97) vall.].

szerzeménylevél adás-vételi szerződés; contract de vânzare-cumpărare; Kaufbrief. 1819/1831: Fel Jegyzése Azon ősi, és Szerzemény Leveleknek. Mellyek Néhai Adámosi Hunyadi Ferentz Urrol, és Házas Társa Almási Bórbára Aszszonyrol egyenes Maradékokra ... ezekrol pedig ... A' Rákosi Fodor Pálra ... átlaszállottak [Aranyosrákos TA; Borb II].

szerzeményszőlő saját szerzésű szőlőbirtok; vie dobíndi-tá prin achizíție; selbst erworbenes Weingut. 1776: vagyon két kis darab szerzemény Szőlő [Mezőbánd TA; WassLt].

szerzendő 1. valamilyen célra találandó; care trebuie găsit cu un anumit scop; (für einen bestimmten Zweck) zu ermitteln/wählen. 1765: két versben Falusi Biránk által Stzad napoztattuk gruja alias Letskus Dragant, Lung Janost ... hogy magokat magok mellé szerzendő jambor betsületes emberek hűtéssel tisztítsák ki gyanunk alól [Fintoág H; Ks 113 Vegyes ir. Vall. lólopási ügyben. — "Folyt. a gyanúsítottak fels.].

2. kapandó, nyereendő; care urmează să fie primit; zu verschaffen/gewinnen, anzuwerben. 1797: ha pedig <a>z adosság az Fel kelhetőből Szerzendő pénzbeli summát Supérálná ... a Josság proventusának egy része az adosságnak ki fizetésére Fordítassék [Mezőbánd MT; MbK 109].

szerzés 1. megállapodás, egyezés; înțelegere, învoială, acord; Vereinarung | határozat; hotărîre; Beschluß, Stiftung, das Stiften von etw. 1546: Ez keeth feel, kezeth yth Rannothon ... Ezer forynth ketheel alath, vgy hogy wamey (!) feel, az my szerzessynketh, meg nem allana, ... Ez orzag byraya eleybe, reya nyhassak [Radnót KK; JHbK XXXVIII/19]. 1547: Es ha walaky Ez zewrzech meg Bonthana, keth Annyn Maragion Mynth Az Kyth hozzaya Adnanak. Es az zewrzech walaky meg nem Allana. Biro es Ispan nekwl Egy mas Jozagan Igazath wewhesswnk [Sv; MNy XXVI, 53]. 1557: az Myneww teorwenywnk lewt Jt Somlyon fogot Byrak elwt My kewzewitwnk ez Nag Jstwan es Marthon gergh dolga felől ... thwdnya Jlyk, ember ewldewkwas, weres, wagdalas, mynd eg felol mynd mas felol, ezekben ... akarwan Bekeseget zerzeny ... wegezthonk Jlyen zerzet* [Somlyó Sz; WLT. — "Köv. a részl.]. 1560: vgy tewtkek volt myndenekrewl wegezest ewt zaz forint kewtel alat es vgy vette volt fel benedek vram gongyat suky Jlon asszonnak az ew huganak azon zerzes alat ky

megy most is ... hayadonul az ew kegyelme hazanal vagyon [Kv; SLt ST. 6]. 1568: kegelmetek is ielentette wala az zerzeskor hog kegtek az embernek adnaya az penzth a mybe az zerzes lot wala [Erked K; BesztLt 38] | Thomas budai ... fass(us) e(st), tudom azt hogy ... karacson elöth, akor volt az ozue vezes Jtues (!) orban es otues gergel kőzt es harmad napra meg bekellettwk oket, es az vitan Egy nehazor p(ro)testalt Rola, hogy ... vagyon o neky biraya, es Jg zege meg otues orban az zerzet [Kv; TJK III/I. 179]. 1585: Giulaj Eothweos Istua(n) vallia, Oth valek enys Az zerzesbe(n) hog' A pechine fianak f. 28 Adanak, Az Borbelnak penigh f. 20, Ighen Nehezen Zerezhetőek megh Danchak leorincznek dolgath [Kv; TJK IV/I. 510].

Szk: ~t szerz. 1550: Bvday Peter es Buday Marton elewt Thomory gywrgy es olchyardy gabriel Elewth vgy mint foggot Emberynk elewt theonk es zerzenk ylyen zerzet es wegezest [Berend K; BfR VI. 28/2] * ~t szerzethet. 1737: Minden Czehbéli Emberek, önnön magok(na)k szerzéseket szerzethetnek a Fejedelem engedelmeiből [Dés; Jk] * ~t tesz. 1539: My Syroky Ferennch es esthwan deak zwthroy attwk emlekezethre ez welnek zeryben hogy az wytezlo Sombori benedek es Sombory myhal foganak Mynekth kewz byroywl, es My elottewnk thewnek Ilyen zerzysth* [Zsombor K; MNy XL, 136. — "Köv. a nyil.]. 1546: Banffy Magdolna azony ... Egy feleel, masfelel ... Bogathy Chaspar ... mej athalwnk ... thenek ylyen zerzeest* [Panot* Daniel O. — "Köv. a nyil. "Panád KK]. 1550: Bvday Peter es Buday Marton elewt Thomory gywrgy es olchyardy gabriel Elewth vgy mint foggot Emberynk elewt theonk es zerzenk ylyen zerzet es wegezest [Berend K; BfR VI. 28/2]. 1562: En Sombory Janos tewtewm ylyen zerzesth es wegezesth Sombory Mihályal az en batyamal* [Zsombor kör. K; MNy XL, 138. — "Köv. a csere-részjóságok megjelölése].

2. vminek kerítése/megszerzése; procurarea/obținerea unui lucru; Anschaffung, Erwerb. 1571: ele zamlalhatatlan rajtok valo ado es birsag zedes ... karulivknak eolveknek solmoknak keresesekre es zerzesekre fogsagokkal birsagvelekkel ereoltetesek es kynzasok [SzO II, 330 a székelly nemz. foly.]. 1735: Házczeg videki V. Ispany Ur(na)k irtam volt valami vadok, madarak szerzésében Solituskodgyek [Lozsád H; Ks 99 Győrffi József lev.]. 1740: tisztza jo szivel kívántam volna kedveskedni G(róf) Uramn(a)k Vad káprával ha mod let volna szerzeseben [A.árpás F; TKI Mohai Mózes Teleki Ádámhoz].

3. hozzájutás; obținere, primire; Erwerb, Erhalt, Gewinnung. | vásárlás; cumpărare; Erwerbung, Anschaffung. 1657: én egy paripa szerzésére meg kértém Bedőházi uramat és ő kegyelme most csakhamar azt megszerezni igyekezik [TML I, 63 Bónis Ferenc Teleki Mihályhoz]. 1659: Ma is egy helyen hallván szekeres lovakat, látniok küldöttem ... Minden tehetségemmel szerzésében ügykezem [i.h. 422 Rhédey Ferenc ua-hoz]. 1663: küldettek vala ki hozzánk egy commissariust ily dolog végett, hogy vagy 600 köből búzát akamának oda Kővárban szállíttatni s igyekeznék szekerek szerzésében, kiken oda szállíttatnátnak fizetéséért [TML II, 421 Lónyai Anna ua-hoz]. 1722: én pedig hogy igrhess(e)m magamat több(nc)k szerzésre hanem á menyí restantia van rajtunk pro hoc A(nn)o, arra tartozom szerezni* [KJ. Rétyi Péter lev. — "Bort].

4. visszaszerzés/vásárlás; recuperare, redobîndire; Rück-erwerb, Rückgewinnung. 1804: Hogy ha valamellyik osztozo Testvér más Atyafítol vagi régi eleitől el ldegenített

Jokot váltott és szerzett magának ... ezen Jok az acquirens mostani birtokosnál hagyatnak a több osztózo Testvérek sem ezek(nek) szerzésekb(en) fáradozasokba(n) bé nem folyván ... és ezek(nek) tellyes Jussok lévén hasonló el idegenített Joknak ki szerzésekre perlésekre [Szentimre AF; DobLev. IV/874. 4a]. 1832: Kontzeiana Szerzesről szollo két Leveletsek de A(nn)o 1740 [Mv; RLt].

5. szerzemény; achizitje; Akquisition, Anschaffung. 1796: minden N. Laki, Káptalani, Enyedi, Szindi, Csáni, Pojáni, 's M. Koppándi szerzésem váltásom, az Aszszonyé 's több tölle született Gyermekeimé [Koppánd AF; DobLev. IV/760. 1b].

Szk: ~i szerzeset. 1737: Minden Czehbéli Emberek ön-nön magok(nak) szerzéseket szerzesetnek a Fejedelem engedelméből [Dés; Jk].

6. szegődítés, felfogadás; angajare; Anwerbung, Anstellung. 1571: Annakvanna Megis keryk biro vramat kiral byro vramatis Es az Tanachbely vramat, hogy az Eskola Mester zerzesere visellienek eo k. oly gondot hogi az ky lezen [Kv; TanJk V/3. 52a].

7. házasságra eligérés/közvetítés; mijlocire a unei căsătorii; Verheirathung, Ehevermittlung. 1657: litvániai herceg Janusius Radcivilnek érkezének követjei, kik által az Lupul vajda leányának néki szerzését kívánván az fejedelemtől tractálja vala azt, hogy László akkori lengyel király nem fogna sokáig élni [KemÖn. 189]. 1776: már a' Tisztartó Biro Albert hat aranyat vett az ő Urától, hogy munkás lenne a' Migs Kis Aszszony, M. B. Henter Antal Urffihoz való Szerzésben, mind Feleségestől [Kóród KK; GyL. Mart. Dénes (30) famulus vall.].

8. vkinek/vminek elnyerése; obtinere; Erlangen/Gewinnung von jmdm/etw. 1657: conclusioban is vöttem vala, hogy kihozatná leányát, mivel akkor portán tartja vala az vajda..., mert azelőtt maga nagyobb hitele szerzésejét küldte vala bé [KemÖn. 300]. 1662: Ki hogy a jó hír-névnek szerzésének nem kevésbé való kívánója s serény, próbált, virtuósus, és jartanak a pogányoknak szerzésiben, kiket kiűzött vala az Izrael fia elöl Jehova [SKr 440, 704].

9. kb. békesség-szerzés; împăcare, restabiliirea înțelegerii cu cineva; Friedenschluß. 1570: Pesthy Katus Azzon ... vallyja hogy ... Az Azzon is ely fvtot volt Zabo Janostwl és Nem akar volt vyzza Menny hozza ... vegre szok szo beszéd és zerzes vtan Rea byriak hogy haza Mennyen [Kv; TJk III/2. 33].

10. alkotás, létrehozás; înființare, realizare; Schöpfung, Werk. 1571: Ez' istenfélő és tökéletes igaz keresztyén fejedelem vala ... az Antichristusnak az ő találmányát a háromságos -- minden szerzésével egyetemben ő megutálta és megvetette vala [ETA I, 34 BS. — 'János Zsigmond a kelet-magyarországi részek választott királya is volt].

Ha. 1572: zerzis [Sajókeresztúr BN; KJ].

szerzet 1. szerzetesrend; ordin călugăresc; (geistlicher) Orden. 1671: mostanaba(n) Magyar orszagbol be jött Franciscanus Barát szerzetit el hadgyvan, Enjéden tanulando Varadi Istva(n) nevűnek adtam Fejer Ruhajara negy forintot [Uti]. 1677: A' Mint hogy az Olah Nationak vallása-is nem a' négy recepta Religiok közül valo, úgy az a szerzet, melyben lévők Kalugyereknak nevezetnek, nem acceptaltattott [AC 136–7]. 1710: a császár confessáriusát, ki szerzete szerént barát uala, titkon arra vevé, hogy ... étetné meg a császárt^a | a vármegyék bolondul cselekszik, hogy je-

suita szerzetben állott fiok számkivetésin törődnének, holott jól tudják, abban a szerzetben az tartatik tökéletesebbnek, aki apját, anyját ... megveti ... arra is szoktak megeskünni, mert addig a szerzetben be nem bocsátják^b [CsH 94, 389. — ^a1674-re, ill. ^b1707-re von. felj.]. 1726: adtam levelet Tiszteletes Pater Jesuita Uraméknak, mint hogi ott Fundatitot tettem elő kegyelmeknek szerzetinek azzal az házzal [Fog.; Berz. 13. III/15].

Szk: jezsuita ~. 1634: nem az helyhez voltam, s vagiokis addictus, hanem az Jesuita szerzethez, és abban valo personakhoz [WassLt 73/1. Czegei Vass János végr.]. 1677: Se Fejedelmek, se Urak, Fő és Nemes rendek, se egyebek Jesuita szerzetben lévő Papokat, Mestereket és Deákokat, sem egyéb rendbéli embereket, kik re ipsa abban a' szerzetben voltak, s' vadnak ... az Ország Statutuminak observálására tartozó köteleességek alatt, ne tartsanak [AC 8–9]. 1722: Lévéen a ... Rf Ecclesianak belső Farkas utzában ... egy süttö haza; a Jesuita Szerzet ... ottan akarvan magok convictusakat amplialni ezen Süttö hazat ... kentelenítettven a T. Eccia által adni [Kv; SRE 146] * jezsuitai ~. 1677: A' Jesuitai szerzet ennekeltötte sok időktől fogva ez hazából in perpetuum excludaltattott és proscribaltattott [AC 8] * református szent ~. 1736: Épített vala ezen református szent szerzetnek az méltóságos Hallerház egy klastromot Fejérvármegyében Fejérgyeház mellé ... de ... az erdélyi kálvinista fejedelmek megtilták [MetTr 437] * Remete Szent Pál ~e. 1653: Ide által Szent-Király felett is vala egy igen szép klastrom, ott Remete Szent-Pál szerzetben való barátok laktanak abban [ETA I, 71 NSz] * Szent Ferenc ~e. 1653: klastrom volt az nem igen régen, a szent Ferencz szerzetin való barátoké volt [ETA I, 71 NSz].

2. zeneszerszám, hangszer; instrument muzical; Musikinstrument. 1636: az kürtök, az mellyekkel az Sidók az szent gyülekezeten össze hiuják vala, az áldozatok ... és egyebek mind azon régi vigorokban, divattyokban, és ususokba(n) maradtak volna, holott azok az Isteni tiszteletben lévő musicalasok, az áldozatokkal mind egy tziéla néző, és egy határba(n) ütközös — szűnő szerzetek voltak [ÖGrAj 8].

3. vmilyen fajta személy; fajzat; persoană, om; irgend-eine(r), Kerl, Person. 1843: (Ha cselédnek) olyat kapnál kívül szolgáltatathod magadot, tsak tartsd meg — ügyelni kell reá, míg bővebben is ki nem Tanulod mi féle szerzet [Veresegyháza AF; DobLev. V/1245 Bartok Sigmond öcséséhez, Bálinthoz].

szerzetbeli I. mn szerzetesrendbe tartozó; care face parte dintr-un ordin călugăresc; ordenspriesterlich, von/aus/usw. dem Orden. 1710: amit a jesuiták tanítanak is, noha azt hazudják, hogy az ő munkájok, de mind a régi más szerzetekbeli tudós emberek inventiói^a [CsH 387. — ^a1707-re von. felj.].

Szk: Szent Ferenc ~. 1821: Fejérvári Simonyi Sándor ... minek utánna katona kötelességének szánszándékos el titkolásával tsalárdal (!) a' Szent Ferentz szérszetbéli (!) Bulgárus Barátok közzé magát fel vétette volna, azon Barátok Alvinczi Klastromából ... el szökött [DLt 467 nyomt. kl].

II. fn szerzetesrend fajta; călugăr; Ordensmitglied. Szk: jezsuita ~. 1677: A' Jesuita szerzetbelieknek ... engedelem adatot, mindaddig valo ezen dologbéli cselekedetekről, miglen legitime nem voltak admoneáltatva a' Jesuita szerzetbéli ki-menetelek felől | Jesuita Szerzetbéliék Fautorinak engedelem(m) adatot az Ammonitioig, mely die 22 Januarii Anni 1652 volt [AC 221, 260].

szerzetes 1. szerzetesrend tagja, barát; cölugär; Mönch, Ordenspriester/-bruder. 1653: Mikor a szent helyekre kimennek processióval és litániákkal, akkoron megnyitattak a különbnél különbféle helyek, esmét mind különb szép litániák és énekek vagynak; mely officiumnak directori a szerzetesek, a barátok s papok és patriárák [ETA I, 120 NSz]. 1736: egy becsületes ... páter megyen volt által Maros-Vásárhelyen, egy ifju kufárné ... kérdi az páterőt: Barát van-e gatyád? az szerzetes megszegyenli magát s azt feleli: Nekem vagyon gatyám, de neked ... nincsen orczád [MetTr 438]. 1749: Zabnak Erogatioja ... Ezen Udvarb(a) bé szálván ... feles szerzetesek és Paterek, azok(na)k Lovai számára ... adtam Cub 7 metr 1. [Kiskend KK; Ks 70 Szám. 51]. 1821: Déván a' Bulgarus szerzetesek Capitulum tartására 4 kupa szín Bor [Déva; Ks 105. 169].

2. jelzői haszn-ban; cu funcție de atribut; in attributivem Gebrauch. Szk: ~ atya. 1671: Kérem ... minde(n) egyházi és szerzetes Atiaimat ... ne legyenek szent imádságokban es az Isten oltárán szent áldozatiokban feledékeniek [Ks 14/ XLIIb Csáki Istvánné Mindszenti Krisztina végr.].

szerzetesház rendház, kolostor; mănăstire; Ordenshaus, Kloster. 1818: a Dévai Tiszt. Franciscanusok ... a mit kapnak esztendőnként, azt a' Mlgs Birtokos Uraság kegyességéből alamisna gyanánt szótkák kapni a' Gabonából, és a Borból nem tsak a Dévai hanem más, itt Erdélyben lévő Bulgarusok és Stephanisták Szerzetes Házaikis [Vh; Ks 118 Vegyes ir.]. 1863: A kolosvári tiszteendő óvári szerzetes háznak hagyok 6000 (!) ~ hatszáz (!) forintokat, hogy annak kamatjából évenként az én bűnös lelkemért, néhai férjemért, ... kedves elhunyt fiaimért szent misék szolgáltsanak [Kv; Végr.]. 1868: ki fizettetni rendelek ... a Kolosvári o-vári Szerzetes háznak 800 frintot [Kv; i.h.].

szerzetesklastrom rendház, kolostor; mănăstire; Kloster. 1806: fizessenek ki ... A Déési Szerzetes klastromnak 100 azaz Száz Rhenes forintokat, melyeket maga a klastrom elcallyan [Szentmargita SzD; Ks 14. XLIIa Komis Gábor ut.].

szerzetesrend ordin cölugăresc; Orden, geistlicher Orden. 1655: Lengyelországot a svéczia elfoglalá ... minden városit és királysékeit elfoglalá, és országszerzte mit töltött el, minden rendeken, de főképpen a papi és szerzetes renden, gondolható [ETA I, 160 NSz].

szerzett 1. gyűjtött, gyarapított; adunat, agonisit; erworben, angeschafft. | vásárolt; cumpărat; (käufllich) erworben. 1597: Az Azzonj migh az Vra neüet viseli Addigh az Vra testame(n)tuma zere(n)t biria az velle eggitt zerzett feöldeketh ... hogy ha az Aszonis megh hal vagy ki megie(n) az neubéol az ket fyra zálnak az zerzett feöldekis [USzT 12/129]. 1658/1800: Istennek kegyelmességéből szerzett Jóságatskáim [Gyf/Hsz; BLI]. 1667/1681: Jövevény mas Orszagbeli emberek lévén ... pénzeken vót es szerzet örökségen telepedvén megh ... Haczogh Varosa regi Privilegioma es szokot rend tartasa szerint ... penzbeli Taxa fizetésre ... hagyattak volna magokat [Hátszeg Vh; VhU 365]. 1765: Tkts Cserei Mihály Ur(am) egész elete fottaig mindennel bővölködött..., a' mint bizonyos megh Iffiu legénségiben szerzett drága külömb külömb féle substantiák mutogatják máigis [Bólon Hsz; Eszt-Mk Cserei lev.]. 1779: nem hogy ezen ... szerzett Patzolai Curiát, és pusztulni hanyatlott Udvarházat reparálhatná, sőt még a maga Avitcalis ... NLaki

Udvarát is nem reparálhatná [Nagylak AF; DobLev. II/522. 1b]. 1808: M Csani Marusan Pintye David, igaz hogy pereltettetik általam Hivatalomnál fogva ... Néhai Malitiosus Fiának az ő Mint Apja Házához hordott s lopással szerzett Javaiért [Torda; Ks 65. 44. 11]. 1848: reméllem keservesen szerzett vagyankámból ki nem pusztulnék [Dés; DLi].

2. obtínut; angeworben, wohlervorben. 1687: hagyta, vallá, keoté üdeosbik Thot Mihály Ur(am) a fiának Kis Thot Mihály Vram(na)k minden szerzett Jobbágtyát ... külső belseo res mobiliset [Jobbágtyva MT; BálLt].

3. (meg)kapott; procurat; erhaltet. 1704: Ugyan ma küldék el a jesuíták az úrnak az Apor uram exequiája alkalmatosságával szerzett emblémákat, hogy az urak meglátassák [WIN I, 305-6]. 1710 k.: Nem esik a királynak jobbízún a zsemlye, tokaji bor, tengerekből ... hegyek, erdők, levegőégből ... szerzett hal, vad, madár..., mint emennek a málé s a szilva vagy kökénycibre s a forrásvíz [BÖN. 509].

4. elnyert; obtínut; erhaltet, erworben. 1717: Az Be Cehnek 2, Zárú Zöld ladaja is meg vago(n). Ebben az B Cehnek ... Most nem regen szerzett egy Uy Veres barsonyban kötöt Leopoldus Csaszar elő Felsege adta Deak Privilegium is függő nagy pecséttel [Kv; ACJK 49b].

5. keltett, okozott; pricinuit; verursacht. 1802: Budoki Ttes Nmztes Rettegi István Ur ... A' hol is ... az exponens Urunk hat ökrei ... legelődvén ... azokat ... erőszakosan ... bé hajtotta ... imé küldi a kezest, és offerállya, mind a' kárnak mind a' hajto penznek meg adásával, az éjtzakai Nyughatatlanságával szerzett halmnak bérével [Dob.; RLt].

6. írásban készített/szerkesztett; scris, redactat; verfaßt. 1583: Kozaruay annazzon ... feöldwarat, mely vagyon Doboka varmegeben ... Jllen vallast es protestatvott teón ... Komornyk Myhal ... kynek elő ... az eo Leanyath hazos Tarswl attha volna ... leanyananak (!) halalos betegsegeken Jdeyn, Nemw Nemw Jstentlen hamys es alnok vallas Testamenthom leweleth zerzetth es Jratotth volna ... Annak okayrth elő az feollwl meg Newezetth Komornyk Myhalnak ezfele hamysan zerzeotth aal leweleth vgyminth hamysan es gonozul es Nem elő akarathyabol chynalt es zerzetth lewelet Semy chykelleben hellen nem hadna [SLt v. 13 „Imreh deak Papay” a gyf-i káptalan not-a kezével]. 1791: azon Kolosvari Házat Néhai Idősb Báro Josika Imre Ur, a Borsai Springi Gergellyfái s több Portiokrol szerzett (: Donatio :) adomány Levélben fiuágra regulázta [Kv; JHb XLIV/4].

7. létrehozott, kötött; incheiat; gestiftet, geschaffen. 1662: Így fizeté meg Isten azelőtt nem sok idővel Magyarország és Erdély között nagy fáradtsággal szerzett frigynek és békeségnek felbontását [SKr 88].

szerzevény szerzett (nem örökölt) vagyon, birtok; avere dobánditá prin achiziție; erworbenes Gut/Vermögen. 1752: Léván ... Etédenn egy darab benn valo Jóságá és örökös Szerzevennye [NKF].

szerző 1. mn 1. (vagyon)gyűjtő/gyarapító; stringător (de avere); erwerbsthüchtig, sein Vermögen mehrend. 1762: Meghala amaz Erdélyben leghíresebb s nagyobb penzkereső s jószágokat szerző gr. Haller György úr is [RetE 146]. 1823-1830: kitetszik, hogy ... a Trencsényi Márton ... felesége apjáról szállott jószág árából való volt, s ezen a jusszon perlette el az anyám a nagyapjától, aki ... nemigen nagy szerző volt [FogE 70].

2. okozó; cauzator; verursachend, machend, erregend. 1763: az I ... mint olyan vásár és sokadalmi napokon habarugot szerző, verekedő, lármázo emberek vásár törésen Hf 12 meg veretéseért pedig az olahnak in Hf 6 büntetessék ítéltetett [Torda; TJKt V/172]. 1782: azon Gyepüknek felosztása virgas, veszekedés nélkül meg nem eshetik, s illjen Nagj Innepe hetiben a kereszténj Embernek illik afféle virgást szerző dolgoktól praescindalni [Siménfva U; Pf].

Szk: *izgágát* ~. 1672: valami hijaban valo vagy izgagát Szerző beszedeiben es dologban eleb eleb megyen büntessék meg cu(m) d. 33 [Dés; Jk].

3. létrehozó, teremő; creator; schaffend, bereitend. 1710 k.: hála légyen a házasságot még a paradicsomban szerző Istennek [BÖN. 753].

Szk: ~ ok. 1662: okoskodásukkal autori, szerzőkai volnának, hogy az fejedelem is interponálná, közbevetné magát a vezér, a porta és lengyelek között | És ha a külföldön tanált is esni valami csintalanság, de ha annak szerző oka a városra nyomoztathatott ... azonnal feltaláltatott [SKr 157, 421–2]. 1778: legelső gongyok a' légyen, hogy a' továbbra nyavallyát szerző okokat tellyességgel elkerüljék, bort, egetbort ne igyanak [MvÁlt Mátyus, ConsSan.].

4. keltő, támasztó; care trezește/face...; bereitend, erweckend, machend. 1662: követségéről is semmi credentiaalisa, hitelt szerző levele, aminthogy semmi követsége is nem lévén, csak azt nagyon állatta, kettőzötti val, hogy ő jó bekésségszerzeni jött volna [SKr 673–4]. 1668: Minden Csaplár tartozék ... a kezek alá bízattatott borokat tisztán árulni, fadgyutol, virágtól és egyéb az italban meg utalást szerző alkalmatosságoktól oltalmazni és meg tisztítani [KvTOKl. II, 409]. 1677: az szép muzsikának kedvet szerző zengési nemcsak az emberek ... vidámíthatta, de talám az vadakat és madarakat is vidámságra indíthatta [TML VII, 359–60 Béli Pál Teleki Mihályhoz].

II. *fi* 1. vmely ügy rendezésében közreműködő személy; persoană care contribuie la rezolvarea unei probleme; Mittler. 1568: Joannes Kadas ... fassus est, Az en hazamtol lopoth vala ez azony el Egy ontalat es egy Resz mosart, Anank vtanna o maga zerezte Meg es vgy attá haza, zerso sos Mate volt benne [Kv; TJK III/1. 231]. 1823–1830: Mint-hogy itt jószágrol írtam már egy járást a többiekrol is írok, azoknak szerzőjekkel együtt [FogE 70–1].

2. házasságot közvetítő személy; persoană care mijlocește o căsătorie; Heiratsvermittler. 1657: nem is gondoltam, és az szerzők is nem jelentették, hogy anyja pápista volna, s abban is nevelte volna eljdzendő feleségemet [KemÖn. 151].

3. vmilyen bajt, zavargást előidéző személy; persoană care provoacă necazuri, tulburări; Urheber, Verursacher. 1678: Oct. 3. Állott bé a gyűlés, mely gyűlésben a rebellio-nak szerzői az országtól megszenteltáztatván rabságra vitettenek [AMN 218]. 1806: ezen Ügynek legfőbb kezdője, szerzője, s akadályoztatója ki volt — azt meg valani nem tudom [Szu; UszLt ComGub. 1753u]. 1843: Efelett pedig az erdővetés ellenzésének is szerzője és eszközölője volt [VKp 121]. 1846: (A) Tanuk Vallamásaikból az jön világosságra — hogy az előbbeni verekedésnek panaszlo Darvas Janos volt szerzője piszkolódás s fenyegetődzésével [Dés; DLT 530/1847. 31].

4. irodalmi mű alkotója; autor (de opere literare); Verfasser, Autor, Urheber. 1879: Azt írja, hogy sokan jártak nyakára tudakozódni a Caleidoskop szerzőjének neve iránt [PLev. 38 Petelei István Jakab Ödönhoz].

szerződés 1. egyezség, megállapodás; contract, inuoiāl, inlelegere; Vertrag, Kontrakt, Handel, Abmachung | egyezkedés, rég alku; tocméal; Vertrag, Kontrakt. 1570: Pjter Belger, Matthes orcz, Hamus Reymer ... vallyak, hogy Mykor Adam Kadar ... testamentomot Theot Eleottek ... Deh Toth Andras az vtan ely zaggata es ... azt Monta hogi ... zerzeodes leot volt keozettek [Kv; TJK III/2. 199]. 1573: Kalara nehaj Hegedws Matene Azt vallia hogi ... orgonas Janos ... vgi hatta volt testamentumaba hogi ... az my penze es Arany ezwsb Marhaja Marad fele aze* legen ... Ne(m) Twgia ha teorweniel adot puskar az myt adot neky vagi zerzeodessal [Kv; TJK III/3. 173. — *Az atyafiáé]. 1586: az Váras Taúa vagasara Taligas Janost kertem ... Zerzeotunk meg velle hogi ez egész telen gondiat viszelj az vagatasanak leot az szerszeodes f 3 [Kv; Szám. 3/XXIV. 38]. 1709: ha ez mostani alkalom (: alku, szerződés :) ellen reluctálna maga Juon vagi Posteritassa [BfN]. 1862: ha ezen havankénti pontos fizetést teljesíteni csak egyszeris elmulatná Pechy László ... ezen Szerződés fel bomlotnak és érvénytelennek tekintessék és tartassék [Kv; Végr.]. 1889: A szerződés a kiadóval elég jó ... Minthogy már megjelent a lapokban*, a szerződés szerint 50%-tel kevesebbet ad érte [PLev. 147 Petelei István Jakab Ödönhoz. — *A vers].

Szk: ~re léphet. 1847: kérenek, mennék el vélek Bucsunnak Sasza nevű kerületébe, holott is a három község nevében teljes és tökéletes szerződésre léphetünk [VKp 165] * ~re megy. 1593: Homler Janos vallia: Mikoron az varga Lazlo vram leania ladaiaaba az kolchoat teortek volt, es megh esmertek hogi cone volna az kulch, tudom hogi zerzeodes es alkuasra mene az Azzonj vizehordone, es masfel forintba zalalta le dolgat [Kv; TJK V/1. 325] * ~re száll. alku/egyezkedésbe bocsátkozik. 1573: Ennekeleoteis vegzetnek volt az vam feleol, hogi semy zerzeodessre Ne zallianak eo k. hanem Teorwenniel vigiek veghez, Mert Jo es eleg lgassagokat esmeryk [Kv; TanJk V/3. 85a] * ~re vesz. egyezkedésbe kezd. 1593: Breiber Lazlo vallia ... vegre vizehordone zerzeodesre veotte az dolgot, es masfel forintot fizetet az en leaniomnak* hogi chendessegbe legien; az zerzeodes penigh en eleottem leon megh [Kv; TJK V/1. 325. — *Amiért ládját akarta kinyitni] * *élejtáradéki* ~. 1862: Elét (!) járadéki Szerződés ... Egy részről Özvegy Katona Lászlóné ... és más részről Péchy László között kötöttet [Kv; Végr.].

2. egyezség/szerződéskötés; incheierea unui contract; Vertrags(ab)schluß, Abschluß des/eines Vertrags. 1570: Zekel Gergel ... vallya hogi Mykor Az torday Azzonnepek ... által Jeottek volna az varosba vrokkalettembe. ... egyeb zerzeodesre valo hatalmot Nem hallot hogi az azzonyok az vrokknak atthak volna ennel egebet hane(m) hogi teorwenzerent Jaryanak | Orsolya chyeogwdy (!) Janosne ezt vallya, hogi Az Thorday azzonnepek mykor Eothet Byzon-sagra Jdezyk volt, Azkor az Nyreo Matthiasne Azon kery volt Eothet hogi Azt vallanaia hogi eok fogoth Embert Nem fogtak az zerzeodesre sem kezeket Beh ne(m) attak volna [Kv; TJK III/2. 168, 173a]. 1573: Katalyn Keomyyes Gergelne azt valya hogi ... balog Janosne mongia volt ... mond meg borbely Janosnak hogi En az hazbol Eönekie harmadot nem adok felel erre Keomyyes Gergelne ... ha mi dolgod vagion vele Te magad mond meg nekie, mert en Sem(m)y zerzeodestekbe nem voltam Sem(m)y sem Tudok benne [Kv; TJK III/3. 159]. 1592: Segeswari Leorincz ... vallia. Az zerzeodesben ott voltam, mikor Pal Doctorral megh zerzeodek Dombi Orban húz f(ori)ntba hogi megh

giogicha [Kv; Tjk VI/1. 193]. 1600: Girtler Mihaly ... vallya: ... monda az serelimes ember az zerzeodeskor hogy barbelj Marton megh eoteotte [Kv; Tjk VI/1. 510].

szerződés *sz* szerződési irat, szerződés; contract; Schlußbrief, schriftlicher Kontrakt. 1570: Brassoy pal ... vallya hogi Ew Jrta az zerzeodes Lewelet Klok Jacob es az fya Klok vinche keozet [Kv; Tjk III/2. 133].

szerződhetik megalkudhatik/egyezhetik; a se putea învoi; sich vereinbaren können. 1581: Az procatoru penig eo kegmek tanachywl zerezzeek megh ... es fizetesset iobychy megh a mint iobba(n) zerződhetik eo kegmek velle [Kv; TanJk V/3. 237a].

szerződik 1. egyezkedik; a se învoi; unterhandeln, pakieren. 1563/1569: mynekellotte ozlasra mentwnk volna zerzeodni kezdenek my welwnk [Mészö TA; Told. 27]. 1573: Zeoch Fabian Azt vallya hogi Ment egykor Zeoch peter hazahoz Zeoch palt otth talalta, hallotta hogi Illel mondon Zerzeodik volt Zeoch peterme vele* [Kv; Tjk III/3. 183. — "Köv. a nyil.]. 1592: mielhogy ennekem ell kezdet az fizetesz zerzeodni keztel velem Nem tartottad ahoz magadat [UszT].

2. megállapodik/egyezik vkivel vmiről; a se întelege, a conveni; sich vereinbaren, einen Vertrag (ab)schließen. 1568: kere(m) keg:teket ... hog ... ez mostany fizetessnek Napyat halasza keg:tek mas napra ... wag keg:tek Engeggie(n) arra hog zezogem meg o magawal az dypsey embere [Erked K; BesztL 38].

3. elszegődik vkihez, vhoza; a se angaja la cineva; sich verdingen. 1575: Az Drabantok feleol penig eo K. varoswl azt kewannyak hogi ... ollyakat fogadianak kyk ... Ne(m) chiak es telen zolgalyanak ... hanem vgian eztendeore zerzeodienek [Kv; TanJk V/3. 110a]. 1585: Az fyevedele(m) ltt letekor ... fogattunk ket darabantot az Varos tornyaba az pyaczon zolgaltak 3 hetgy Hetre zerzotte(m) vele 45 penzbe(n) [Kv; Szám. 3/XXII. 80].

szerződőlevél szerződés; contract; Kontrakt. 1861: méltotasson porontsolni, és én a' Szerződő Levelet meg változtatva 70 pengőbe írom [Komollió Hsz; BethL 4 Sylvester Dávid lev.].

szerződőzés kb. szerződésvállalás; angajament contractual; Engagement, Eingehen einer Verpflichtung. Szk: ~ tesz. 1843: L. B. Josika Imre Ur ő Nga meg edgyezésén kívül többféle káros kölcsönzéseket, szerződőzéseket, eladásokat tett, és téssen mostanság is [TLt Közig. ir. 438/1844 Instructio].

szerződés *sz* egyezés, szerződés; învoială, contract; Vereinbarung, Übereinkunft. 1568: Demetrius Veres ... fassus est ... Az my seónen az zamosra vagyon ky azt en chynaltam oda, de en nem tudom mynth voltak ök zerződsegbe [Kv; Tjk III/1. 169]. 1585: Nagy Balas vallya ... A mely kudar most a' hazban lakik Annakis hallam hogy Berbe Adaa a' hazath, de Az zerzeodsegnek summajat Nem tudom, Menyeben Adta [Kv; Tjk IV/1. 461]. 1601: Kapa Ferencz ... vallya ... Filstich Peter ... veres Thamas vrammal ... értettek volna ... hogi egy Jakob Neweo olaz valamely aranyat Akarna ky vinny ... Sok zawok es zerzeottsegek vthan en magamat rea vevem es el menek, Deesen megh

erem az rewen ott megh tartoz(ta)tam [Kv; Tjk VI/1. 533]. 1612/1613: Szallanak megh az en hazarnall Lakon Nemai Janos ... es Horvatt Peter feleslegestwl, hogy zerzenők össze Czereni Gaspar vramat azzoniommal* ... Mikor azert szerződsegh közben volnanak ... monda az azzoni, nem tudom Vram mit kell czielekednem [Feketelak/Buza SzD; KJ. — "Válófélben lévő feleséggel].

szerződvény szerződés, megegyezés; contract, întelegere; Vereinbarung, Vertrag. 1859: (A) Szerződvény ... a' mai nappal érvényen kívül lépik [Kv; HG. Eszterházi perek].

Szk: életjáradéki ~. 1862: Péchy László Ur ... ezen egyezményt és életjáradéki Szerződvenyt elfogadja, azt minden pontjaiban teljesíti [Kv; Végr.].

szez *sz* szag; miros (greu); Geruch. 1710 k.: Én ott ebédem valami kövér berbécs pecsenyétől és osztán a tenger szétől megcsömörölvén, olyan betegem érkeztem Slusába, hogy rettenetes [BÖn. 581].

Hn. 1678: Az Szez Patakan (sz) [Tövis AF; EHA].

szezármai a Szezárma tn (Szt) -i képzős szárm.; derivatul format cu sufixul -i al toponimului Szezárma/Sászarm; mit dem Ableitungssuffix -i gebildete Form des ON Szezárma. 1. Szezárma való, din Szezárma; aus/von Szezárma. 1589: Zylaghi Janos mostan Desen lakozo Janos deak zezermay tisztato zolgaya [Dés; DLt 226]. 1693 u.: Szászarmi parasztiok között való Verekedésről [BK. Bethlen Gergely kezével Szászarmi Hitikas Grigoria vall.]. 1760: Akkor tályban a' Szeszermi Biro is Lupuly adott egyet [Bethlen SzD; BK. Joan Ersek (32) jö vall.]. 1770 k./1772 u.: Szászarmi Kis Mihály [Kudu SzD; SzJk Conscr.].

2. Szezárma-hoz tartozó, care aparține de Szezárma; zu Szezárma gehörend, aus/in Szezárma. 1674: biszoni dolog ura(m) hogi az szeszermi hataron az falun alol valo buza igen szegeni [Bethlen SzD; BLt 9 Fileki Mihály Béldi Pálhoz].

szezzetelen szezzel nem kevert/vegyített; care nu este amestecat cu spirt; ohne Alkoholisatz, nicht gesprittet. 1847: szezzetelen bort tengerre szállítani nem tanácsos [KCSl 13 Kemény Dénes lev.].

szezzgyár fabrică de spirt; Spiritusfabrik, Brennerei. 1846: Adórendszer ... Velnicéktől és Szezzgyáraktól [EMLt Kemény Dénes, Érdekegyeség (kézir.) I/VII. 288].

szezzsió 1. testületi ülés; sesiune; Session, Sitzungsperiode. 1735: azt kívánom hogy az Divisionaria sessionak Deliberatuma vigoraltassek [Torda; Tjkt 1/71]. 1768: má session(n) elő vétetődnek Krakkai, Tibori Királpataki határ osztály dolga [Ne; Told. 5a]. 1783: Tetszett a sessionak, hogy Mészáros Tamás jurályon, hogy valóságos társnak fogadta volt maga mellé Daragits István a mészárosságban [Arkos Hsz; RSzF 291]. 1785: Amely portékákat agnoscált Pap István, hogy ökegyelminél vagynak, amelyeket fenn specifikáltunk, azokat tetszett a sessionak, hogy modo et statim azon portékákat restituályon Pap István [Arkos Hsz; i.h. 238]. 1787: Die 13a Aprilis Consistorialis gyűlés celebráltván ... ugyan azon Sessioban proponálá Mlgos Insp. Curator B. Bánff György Ur ő Nsga* [Kv; SRE 247-8. — "Köv. az indítvány előadása].

2. (20–30 holdnyi) úrbéri telek; sesie; aus dem 20–30 Joch bestehendem Grundstück von Adels. 1671: Váradí Nemes és Vitézlő rend sessiojok adattatásáról, Désen O és Uj Tordában, Egyházfalvában-is [CC]. 1681: Pakular Petro ... az minemű session lakik; a mint a hites Birak referallak falu paraszt föld volt, és a várhoz való [Vh; VhU 95]. 1699: Kapi Anna édes Felesegem(ne)k szignaltatni rendelt: annakutánna osztán azon jószágomat, azon falubeli Udvarházamal jobágymal sessiojokkal, sessiojak(na)k is hason vévő mind(en) appertinentiajokkal egjgűtt [Mk Macskássy Boldizsár végr.]. 1731: A specificált Sessio után vannak abalienált és titulo pignoris masoktól biratott földek [Kászónújfalú Cs; BCs]. 1740: A' Buha Ávrám zálogb(a) vetett Sessioja utá(n) lévő ... mások(na)k zálogb(a) hánjtt földei ezek [Runk TA; Ks 89 Inv. 55]. 1749: A mi peniglen az Sessioi számát illeti talám a Ngos privatum acqvistumával edgyütt exurgál anyira, az az harmincz Sessiora [Budatelke K; ApLt I Dobra Péter nyil.]. 1756: (A telket) vicinállya B. Josika Joseff ur részin biratato sessio [Dumest H; JHb LXX/2. 85]. 1760: ezen Session találatik egy ház közönséges füst házával, és kitsind Kamarájával együtt [A.volál Hsz; LLt]. 1761: Vadnak némelly Sessioi után olly örökös appertinentiák, mellyek ámbár deficiállyanakis a Sessioikon lako emberek, mind az által, azokat nem vehetik ell az Attyafiai, hanem örökké a' Sessioival maradnak [Martonfva NK; JHbK LXVIII/1. 393]. 1769: Az első Sessiot birja Nemes Nagy János uram, mellyért Szomosujvár Németiben adott a' maga propriumabol más Teleket Mlgs Daniel Todorás Urnak [Szépkenyerűsztmárton SzD; Ks 39. XXIII. 14]. 1777: (A) honorariumot esztendőnként egy egy Baranyt szokot vala adni, már azt a háztól a többivel edgyütt adtaé, vagy tsak a Session lévő épületeivel vagy pajtájért, egészen abban világos nem vagyok [Mezőpagocsa MT; BK. Mnyirse Vaszília (50) jb vall.]. 1788: az említett Urflak Sellére sessiojak Szomszédságában [Kutyfva AF; MúzRadák]. 1810: nem sokára a Mlgs Exponens Ur a Svábakat (: Metzenseifereket :) ide hozván, a Sessiot egészen ki Sántoltatta [Born. IX. 58 Silimon Mamaliga luon (50) vall.]. 1829: a közelebbi Eszt(endő)b(en) minden sessiora kilentz kilentz Sustákat repatriáltak [Mezőkölpény MT; TSb Kelemen János (62) ns vall.]. 1868: az Előjáróság legyen köteles minden tavasszal a' sessioi szerinti marha illetekeket rendbe szedni [Szu; Pf Gálffy Sándor lev.].

Szk: ~t szerez. 1815: Jakab Mihály itt szolgált Sz Imrén, 's szolgálattya után szerezte sessiojat, de jóságatlan ember és semmi antiquája itten nintsen [Szentimre MT; BalLev.] * antikva ~. 1732: Napolyi Részre két antiqua Sessiot mutatank Nro 2 [O.bogát AF; JHb XXVI/60]. 1760: Négy Részekre osztott fel a Falu ... Negyven négy Antiqua Sessioikbol allonak hallottuk lenni ezen Falut, a vénektől, de hogy már ma meg hasogattattak, hán legyen ... nem tudjuk [Somkútpataka Szt; KS]. 1763: Volt Bosban hajdoni Bosi Boldisárnak három antiqua Sessioja [Mv; Told. 33/26]. 1794: az ugy nevezett Antiqua Sessioikrol vagy portákról, akkár Kaptalanbol vagy egyebünnesen hiteles documtumokat kel producalni [M.bagó AF; DobLev. IV/739. 2b]. 1801: az 3om Antiqua sessio utan ... annak fell mérésiért Competál 13 Rfor 48 xár [M.nagyzsombor K; Somb. I]. 1830: a Lonára nevű helybe ... egy Örökös fél antiqua Sessio [Doboka SzD; DHn 17] * appertinentiás ~. 1776: appertinentias Sessioikatis bir ma elő Nsga itten [Mezőbánd MT; WassLt Andr. Czerjék (55) ns vall.] * apper-

tinenciátlan ~. 1793: három Populosa sessio volt és két Appertinentiátlan írja hogy az appertinentiatlan sessioikat ... velem meg osztotta [Asszonynépe AF; DobLev. IV/171 Borberek Józseff Nagyenyedi Szántó Sándorhoz]. 1819: adom Cessionalis levelemet a felől hogy ... Dobolyi Sigmond Urnak eddig is birtokomban levő Nms Thorda V(á)r-megyei M. Csánki Portioját ... mai napon meg Cserélvén adván érette Nlakon egy belső populosa és appertinentiátlan Sessiot [Nagyak AF; i.h. V/1022] * belső ~ → appertinentiátlan ~ * bennvaló ~. 1763: olyan ben való Sessiot mutattak a' patak fenekén, hogy egy sertés kotyetz el nem férne rajta [Udvarfva MT; Told. 44/15]. 1781: Vagyon ... egy bennvaló Sessioja ... szomszédi Nap keletről az Fejér nyíko vize, Délről az malom utájá, nap nyugutrol az Falu között le járo ország utya [Farkaslaka U; EHA]. 1798: Léven ... ő Natságának ... egy benn való Sessioja ... mellynek hossza a közepin bé mérve 6. sukos öllel találatott 44 3/4 rész ölnék a feneke pedig 19 1/2 ölnék [Ádámos KK; JHb XIX/61] * deszerta (egész) ~. 1727: ha midőn azon Con Scribalt (!) Deserta sessioik között Valemellyikre embert Telepitének, vagj telepedik aki Concural, egj vagj más Város közönséges tereh hordozásab(an) akkor azon Sessiora rud száma merettesek ki annyi quantitasu nyill, mennyi egy populosa sessio utan vagion [Dés; Jk 361b]. 1760: régenten vérről vére szállottak az e'féle deserta Sessioik, az Urak Sem vették annyéra számban, hogy kinek kinek maga rata portiojat ki adták volna ... azért lett ezen Sessioiknakis el tévelyedések, és idegen kékre való szállások [Nagyokos TA; Szentk.]. 1775: Ezenn kis Deserta Session régen Huruba volt [Buza SzD; LLt Csáky-per 107. L. 14]. 1778/1813: Deserta egész Sessio vagyon a' Falu közepiben ... Ezen egy Gazda Ember minden meg kívántato épületeivel együtt meg férhet [Kettősmező Sz; JHb LXX/6. 115] * falusi ~. 1777: a Pap Mára Asszony elő klme eleinek egy Nyila járt a magak Falusi Sessiojak után, a Falu közönséges osztól földből [Marossztygyörgy MT; MkG 36. 5/5 Sz Györgyán Vonyosor (70) zs vall.] * hurubás ~. 1815: jutottak ... még egy Néhány Nova és Hurubás Sessioik [Bálványosváralja SzD; Ks 77. 19 Conscr. 928] * inszkripció ~. 1681: Exempta Sessio, cum desertis No 53 Inscriptio Sessio, cum desertis No 6 1/2 Jobbági Sessio, — akin lak(na)k No 97 1/4 Jobbági Sessio, csak pusztáb(an) Nro 38 [VhU 76] * kolonikális ~. 1711: azon Curiahoz includáltatik Colonialis sessioik ezek [Ingodály NK; JHb XXIV/19]. 1742: az erdőkből ... ezen Curia és Colonialis Sessio után való jursát annak rendi szerint ki véski [Koronka MT; Told. 26]. 1771: a' melly darab helyet ... Andréj Juon nevű Embere maga Colonialis Sessiojához bé fogott, s applikált volt meg mérettetvén lőtt 12. öl [Fejér m.; DobLev. II/428. 25a]. 1786: Groff Mikes Sára Asszony elő Nga Dávid Mihály nevezett Parasztya Colonialis Sessioja [Kissáros KK; JHb XX/14]. 1831: Második Colonialis Sessio [Mikesszáza KK; MúzRadák] * kuriális ~. 1753: vagyon az Curialis Sessiora be nyilo kétt Cserefa kapu fél fák között Sövényből fontt avatag egy fél nyilo kapu [Sajókeresztúr SzD; JHbK XXIX/7] * nemes ~. 1779: az Edes Anyámnak Szasz Jovánának az nemes Telkét csak az ucca Valsztya egjmástól olyan közel van az sessiom az nemes sessiojokhoz és it Pentekben házammal volt nemes nehai Pap Vaszília ... Pap Lupujal még donatiojokat az Ládamban ket vagj három nap tartottam [O.péntek SzD; Gyl. Joh. Karoly (52) ns vall.] * nobilitáris ~. 1804: Horvath Daniel Nobilitaris Sessioján ... Kő kut, kut Gemmel Gárgyaval együtt 8

Mfor | A Munkátsi Bornemisza Ferentz Nobilitaris Sessioján A kementez mázas kájhakból 13 Mfor [Radnótfája MT; Born. G. IVa. 6] * *nova* ~. 1769: a pura antiqua és nova Sessio serio investigáltatván, tanáltattak s figáltatták e szerint [Bos MT; Told. 8]. 1798: Tek. Kovács Justina Aszszony ... fenn hagyván a reportatios maga részéről az iránt, hogy két antiqua Sessio helyett nova Sessio adattatván ebbéli megkárossittatását kereshesse meg, úgy egyéb meg terheltetését is a maga insinuált raportatioja mellett megigazithassa [Gergelyfája AF; DobLev. IV/797. 26a]. 1802: Következnek a Mikola részen lévő Nova Sessio számában e szerint: Novák: [Topasztkirály K; JHb LXXI/2. 15. — "Köv. a fels.]. 1805: Vagyon a Fel Járai Praediumban ... Ket Nova Sessio [F. Jaga TA; EHA]. 1827: az antiqua sessio Számát figáltuk, meg határoztuk és a' Nova Sessioktól meg különböztettük [Erdősztyörgy MT/Mv; TSb 51] * *nyilas* ~. 1749: tsak mint egy közönséges Nyilas Sessio oljbe consideraltassék [Árpástó SzD; CsV]. 1763: Vagyon az Alszegebenn ... egy régi nyilas Sessio [Udvarfva MT; EHA]. 1825: Ezen Nyilas sessio után jutott Erdőket ... Josa György az erdők fel Táblázásakor emberei részére egy Contiguitásba vévén ki, egészen maga használta [M. bölkény MT; Born. G. XIII. 28 br. Bornemisza Leopold nyil.] * *nyilatlan* ~. 1763: két Nyilatlan Sessiót adtak volt ... egy darab ujj, nem Nyilas Sessiót tserében [Udvarfva MT; Told. 44/8] * *ős-örökös* ~. 1799: ezen ősz örökös Populusa Sessióm ... szállott volt, Néhai Mlgs L. Báro Szentkereszt Sámuel Ur cő Nságára ... Zalogos jussal [Ne; DobLev. IV/819] * *populosza* ~ → *appertinenciátlan* ~ és *ős-örökös* ~ * *új fogott* ~. 1783: Farkastelkén azon Donát Mihály Jussán hány Antiqua Colonialis, és Ujj fogott Sessio vagy(n)ak? [Farkastelke AF; RLT vk] * *zálogos* ~. 1799: a Zalogos Processus szerint a Zalog summát most is offerálván annak el vesztesítésére, és Zalogos sessiomnak minden tere nélkül való revindicatiojára, mind azt el követem valamit a Törvény és igazság rendi hoz magával [Ne; DobLev. IV/819 Szántó Sándor nyil.].

Ha. 1718: Sessioin [Baca kőr. SzD; LLt 2/3].
3. papi telek; terenul cu casa parohială; Grundstück mit der Parochie, Priestergrundstück. 1735/1760: Az Olah Papák(na)k lévén ezen faluban ab antiquo, Parochialis fundusnak tartatt egy Sessioja, mellyen mostis a Falu Papja lakik ... ezen kívül lévén más jo tágas sessio is ... mellyen de facto két ház vagyon, és Papak Familiája laknak ... ezis a Papok számára meg hadgyák [Elekes AF; DobLev. I/160. 7].

Vö. a *johbágy*-, *lakó*-, *pusztá*-, *szellér*-, *szesszió* címszavakkal.

szessziócska úrbéri telkecske; sesie mică; kleineres Grundstück von Adels. 1727: Lévéen Kézdi Székben Száraz Patakon egy küsed darabotska szessziócskám [Kilyén Hsz; HSzjp]. 1732: Egi Sessioicska van Poka Kereszturon [Ks 12. I]. 1747: azon kis Sessziócska [Vaja MT; Sár.] | egy Várad nevű Tisztartója ... egi belső fundusocskát két felé szakasztott felit Porcsiren (!) Juon nevű Sellérinek attá ... meg halván ... az említett ... Sellér az említett Szessziócskatis, vagjis inkább huruba helyeckét az ... M. B. Kemén Sámuel Ur részire szakasztatott helyhez foglalták el [Mezősályi TA; Ks 7. XV. 20 Molduvan Iefftin (50) jb vall.]. 1756: az ... Ecclesia Parochialis fundussának vicinitásokban lévő Sessziócskát ... Mikola László Ur ő Nga birta [Burjánosóbuda; JHbK XLIII/27]. 1771: Vagyon a Sz. Katolnai Praediumban egy más mellet két Sessioicska, de egy Antiqua

Sessióból áll [Mezőköblös SzD; RLT]. 1798: ezen a' Sessiócskán lakott ... Bába On [Buza SzD; Conscr.]. 1801: a paták által el szakasztatott Sessiócskának [Nagynyulas K; DLev. 5].

Szk; bennvaló ~. 1746: egi ben valo Sessioicska [Bibarcfva U; Berz. 16. XLIX. 23]. 1776: Vagyon Marus Székben Csejden egy benn valo Sessziotska [Told. 8] * *fél antikva* ~. 1802: a Falu közepetáján lévén ezen fél Antiqua sessziotska [Topasztkirály K; JHb LXXI/2. 12] * *nova* ~. 1782: igért volt ... nova Sessioicskát [Buza SzD; LLt Csáky-per 168. L. 32] * *oldalós* ~. 1767: haszantalan Semmire kellő forrásos oldalatskájak oldalos forrásos Sessioicska [LLt Fasc. 129] | oldalos forrásos Sessioicska vagyon a felszegebe [Vajdasztiván MT; EHA].

szesszionátus nemesi telekkel rendelkező; posesor de sesie; begütert, dem Besitzadel angehörend, etwa: angestammt, eingesessen. 1671: Varmegyékben lévő sessionatus Nemes Atyáinkfiai között, a' hol esztendőnként a' Birságnak tisztit és terhét, kételenitettek supportalni, az olylyan Falukban táborozásnak idején-is efféle Bírak othon maradhatnak [CC 35]. 1677: Várad Sessionatus Nemesiség, az 1638-béli Táblai deliberatio szerint, tartozik contribuálni a' Városiak között; Erről valo 1648-béli lőt Articulus-is in vigore marad [AC 273].

szessziós szk-ban; in construcții; in Wortkonstruktionen: ~ ház úrbéri telken lévő ház; casă care se află pe o sesie; Haus auf einer Session. 1779: a Sessios Házban Nagy asztal Fekete viaszas vaszonnal be huzott tizen kett Záros.Cistakkal [Szu, UszLt XII/86] * ~ *szellér* úrbéri telken lakó szellér; jeler care locuiește pe o sesie; Freisaß. 1777/1780: (A) Jobbágyok, Sessios Sellérek, és Hurubások, Hetenként tészik az Urbarialis szolgálatot eszerént ... A Hurubások 1 Nap [Alparét SzD; JHbK LII/3. 159].

szesztár gabonaürmérték (kb. 0,42 l); veche unitate de măsură de capacitate pentru cereale; Sester (Kommaß, etwa 0,42 l). XVI. sz. eleje: Item unum sestar avene de qualibet villa [DomH 151].

szétkerget elűz; a împraştia/risipi/alunga; wegjagen, zerstreuen. 1694: kergessétek szét, párkák, a sűrű fellegetket és fordítsátok megébékelt orcátokat felém [KvE 227 VBgy].

szétmállott szétomladozott; ruina, dărîmat, năruit; verfallen. 1880: Kóboroltam a havasok között. Szétmállott várak omladéka, rengeteg erdő árnyékában, vendégszerető székely falucskákban s ronda vityillókban [PLev. 77 Petelei István Jakab Ödönhöz].

szétszalad el/szétfut; a fugi în toate părțile, a se împraştia în toate părțile fugind; in alle Winde verlaufen, auseinanderlaufen. 1855: S midőn felegyenesedett, ellenei szétzaladtak ... békén haladott a fölélbredt óriás, s rémületesnek látszott kezében a fegyver ... az önmegtartás fegyvere [Újfe 336].

szétszed szétbont; a desface în bucăți, a demonta; zerlegen. 1851: A' Csűr gerendáira van helyeztetve a' nagy búza asztagrakó állás szétszedve | Szét szedve van egy két öl hosszúsága — össze rakható — szilva=hambár az eresz híján [Erdősztyörgy MT; TSb 34].

szétszór szétdobál; a împraştia în dezordine; zerstreuen. 1850: Kora Juon ... a' ki küldött karokat fel sem szúrta, azok ma is szőlőmben szét szorva hevernek, ezen egész év alatt semmi munkát nem tett rá [Ne; DobLev. V/1327 Dobolyi Bálint kezévé].

széttép szétszakít; a rupe în bucăţi; zerreißen. 1845: Ezen gyanúsitásaival azon 48 váltó Rhfr tartozás alól Szeretne ki buvni Balog István, melyekről Szollos Contractust Megyei Hűtös Sofalvi Josef Ur kezéből ki ragadván szét tépte és a' tűzbe vetette — mely tényiért Balog István méltó hogy közkereset alá vettessék [Dés; DLt 591].

széttépés szétszakítás; rupere în bucăţi; Zerreißen. 1845: Melyek így lévén ezen igazságtalan kereset alól, Balog Istvánra rovandó egy méltatlanság büntetésével költsége fáradsága meg térítésével leendő feloldoztatását tisztelettel kéri a' bé panaszolt — ezen kívül az adosságos Contractusa szét tépése és tűzbe vetéséért köz kereset alá vettetését [Dés; DLt 591].

szétűzés szétkergetés/zavarás; izgonire/alungare; Verreiben, Auseinandertreiben. 1847: Az izbitai királyi fűrészfűzésre számára vágató tőkék munkájából az ottan megjelent munkások szétűzése Varga Katalin s emberei által [VKp 201].

szétver szétűz; a nimici/împrăştia; zerschlagen, zerstören. 1854: Bem tábornok ... Zsibónál és Csucsánál szétverte ... Urbán ... táborát s véletlenül egyszerre Kolozsvárt temett [ÚjE 351].

szévedez(ik) céltalanul jár-kelel, ödög; a umbra haihui/fără ținută; umherirren, lungern. 1823–1830: Itt szévedeztem s áncsorogtam, az házok felől azonban hallok kiáltást, hogy nevenem szólitanak | Zabolai elvitt ... az öreg doktorhoz is ... Bementem, azonban jönni kezdettek a vendégek, én pedig kijöven imitt-amott szévedeztem [FogE 257–8, 302].

szevendék fákllya, szövétnek; făclie; Fackel. 1736: (A temetésen) hat feketében való ifiú az test mellett hat szevendéket tartottanak, az fejénél és lábánál nagy gyertyák égtek [MetTr 408].

szevendék hordozó fákllya/szövétnekvivő; purtător de făclii; Fackelträger. 1736: az vőfély jó éjszakát vett az új házassoktól, és az noszolyókissasszonyunk kezét fogván ... az szevendék hordozók előtte menván, az lakadalmas helyre visszament [MetTr 388].

szexus nem; sex; Geschlecht, Sexus. 1775: (Wesselényi Istvánné) a rossz embert akármelyik sexuson nem szerette, meg is tudta regulázni s jól tette [RetE 347].

szféra 1. égboltozat; sferă/boltă cerească; Sphäre, Himmelskugel. 1801: minden plánéta maga Schverájában evez [Ádamos KK; JHb].

2. körülvevő világ; mediu social; Sphäre, Umwelt. 1710 k.: A virtusok között legnagyobb inclinatióm volt az én nemzetségem, hazám, vallásom közönséges javának rendem, hivatalom, s sphaerám felett való munkálódására [BÖn. 505].

3. hatókör; sferă de influenţă; Einflüßbereich. 1796: a' Mlgs Fell Peres ur Allegatiojában sok helyeken declaralta-

tott, hogy ők semmi Just, és Szabadságot ... nem praetendálnak, mégis az Actionak 'sferáján kívül, mind a' Levátában, mind a' közelebbi replicába ... a' Pernek természete ellen képzelt szabadságokat, és praetendalt Privilegiale Jusokat belé elegyítvén, azt per expressum praetendalni latatnok [Mv; TLv. 5/16 Transm. 43].

szibilla 1. Szibillát ábrázoló kép; tablou/pictură care reprezintă Sibila; Sibylle, Sibyllenbild. 1742: Fenyő Ramátskán tsinált 14. Sybillak [Pókafva AF; JHb XXV/58].

2. *pejor* Apollón papnője; Sibila; Sibylle, Wahrsagerin. 1805: egy Simo nevű Procurator tanátslásából Makrincé meg hült a' vásártól ... ezen én fel boszszankodván és látván hogy ezen tőkéletlen Sibillával célt nem érek és sok Crisisek alá vettem a' dolgot [Dés; Ks Thuróczy Károly lev.].

szibillakép Szibillát ábrázoló kép; tablou care reprezintă Sibila; Bild einer Sibylle. 1637/1639: 12 vy szep Ramaban foglalt velenczej, Sibilla kepek [Kv; RDL I. 111].

szid 1. fedd, dorgál; a dojeni/certa; (be)schimpfen, schelten. 1568: Agnes R(elic)ta Mattei biro iur(ata) fassa est sicut test(is) superior hys aditis hogy eo meg zolytotta volt az Kodory Gasparme gyermeketh, hogy ne zödna vg az eoreg embert [Kv; TJK III/1. 223]. 1582: Marta Nilas Antalné vallia, hog ... Monda az Azzony Meg Adak ennekem azt Innom, amywel meg kel halnom es Igen ziggia vala fiat Girkot hog eo Atta volna Innia [Kv; TJK IV/1. 72–3]. 1600: latam hogy ket beres gyernek ket tiukot kergetnj kezdenek, igen zida eoket Lazlo Pal [UszT 15/27]. 1626: Az melj nap az molnart megh eolek ... hallek zidkizodast ... az molnart igen zidgia Boczkor Matthiast (!) [Szengyörgy Cs; BLt 3].

2. gyaláz, mocskol; a defăima/huli/ocări pe cineva; schmähen, schimpfen über jmdm/etw. jmdn etw. schimpfen. 1651: halla(m) hogi Beczki Sigmo(n)d szidgia vala Jobbagit Mondgia vala vagd esse lelek kurua fiai [M.köblös SzD; RLt 1]. 1693: rám támadot, üstökömt megh fogta vert vondofozt vertis töt szidotis [Zabola Hsz; HSzJP]. 1744: Posta Mester ur(am) háromkodni kezdé és szidni az embert, hogy miért nem állanak ki az útból [Szentandrás H; Ks 101]. 1779: Juditha Bod Uxor Ladislai Német, Annonum 22. Fatet(ur) ... nem igaz embernek szidta, garlotta [Martonfva Hsz; HSzJP]. 1783: Vántza Tisztarto ... Karsai Ersébeth akkori Frajt nem tsak szidta, Kuruázta, hanem meg is akarta pofozni [Perecsen Sz; IB. Elisabetha Kassai cons. nob. Georgii Somboni (25) vall.]. 1812: a nagy Aszszony és a Groffné ... ekkor motskolták szidták a Grofot mind ketten [Héderfája KK; IB. Gothárd Sigmond (25) grófi számtartó vall.]. 1839: miért szidal engemet, nem félsz hogy meg sákkollak [K; KLev.]. 1847: Továbbá szidta a tekintetes főbíró és alispány urakat is, mondván, salva venia „Baszom a lelkeket, nem igazítják jól a dolgot...” [VKp 252].

Szk: (adtával) teremtetével ~. 1722: az én Csűrőmb(e) Potentia medianté bé jött ... Attával Teremtetével es Hunczfuttal az embereket szidta [Kecsed SzD; TL. Fodor György (50) jb vall.]. 1771: Most nemrégiben hallottam hogy Tit. Zilahi István Uramnak egy kis Fitzko Cselédje Urát Lovát szidta Teremtetével [Dés; DLt 321. 42b Joán. Csengeri (30) ns. vall.]. 1806: Az alperes ... az Felperest Tolvajnak Gaz embernek, harnis lelkűnek kiáltotta, attával,

együtt megtámadván, rútult szidott, tolvajozott [Árkos Hsz; RSzF 271] * *szar-bűnösnek* ~. 1591: Anna azzoni, Zigiarto Andrasne vallia ... hallottam azt hogy Veres Andrasne zitta Varga Georginet zar bwneosnek [Kv; Tjk V/1. 124] * *tüzes adtának* ~. 1724/1779: Irhatom kigyelmednek hogy én az nyügemtől meg menekvém, holtig valo bujára edgy némelyik cselédnek úgymint Töröknek és Fog<ara>si Ist-vánnak, hogy többet nem hazudhat néki ... engem itis tüzes atának szidott volt [Gerend TA; KS. Bethlen Ágnes Székely Ferenc sajió^a gondv-höz. — *BN] * *vak/vén csipás kutyának* ~. 1675: az Dnus I. ... engemet igaz iámbor Nemes Embert, első(en) rutul szidott, vak kutyanak ezitis mondván: hogy az ördög mind Apástól tégedet vitt volna el [Kv; Tjk VIII/11. 359]. 1693: Nemes Nagy Kata ... vén csipás kutyának szidta Urát és egyéb mocskos szokkal illette [Szjk 273] * *vkinek a teremtetését* ~ja. 1801: Balás Márton ... születésem oráját, üdvösségemet, Teremtésemet szidván, nem lévén semmi szitok és káromlás, a mellyel ne szidott volna [Bács K; RKA] * *vkinek az üdvösségét* ~ja ~ *vkinek a teremtetését* ~ja * *vmilyen aggebnak* ~. 1585: Kadas Istvan vallia ... Hagy bekett Az en Atthicomfianak te hitwa(n) Azzony, Ennel gonozbat neky a legeny Nem zoloz hane(m) Curwafy Agebnakis zida [Kv; Tjk IV/1. 498]. 1593: Orsolia, Ven Buzai Matiasne vallia, Hallottam hogy iffiu Buzai Matias hul ven agebnak, hul eoz agebnak zitta az Attiat [Kv; Tjk V/1. 365] * *vmilyen fektának* ~. 1623: az Aytho eleoth az vdvaron zida kathona fektanak [Kovácsna Hsz; HSzjP]. 1661: szidottis fektanak cigany fektanak [Kvh; i.h.] * *vmilyen kurva fi(á)nak* ~. 1568: peregerezet nemzethw tiztessege vezet kurua(ia)nak zytta | Dionisius Kys ... fassus e(st) ... Közep vchyabys perengerezed (!) bestye lelek kurva fyanak zida, gabor az mihalt [Kv; Tjk III/1. 146, 193]. 1595: Vmap Vtan valo het feon ... engemet az eggik al peres ... beste arulo kurváfinak zida [Uzst 10/19]. 1689: huzo vono hamis bestye lelek kurva fyanak szidot [Sófva Hsz; HSzjP] * *vki kurvájának/(vmilyen) kurvának* ~. 1568: Torok Marta ... fassus est ... Andras Katho az Anyat bestye lelek kuruanak szytta [Kv; Tjk III/1. 233]. 1600: Barassay Mathyas varos eskeott zolgaya ... vallia ... rezegeben ... Jakab Deak kurwayanak Zitta ... Kis Casparnet [Kv; Tjk VI/1. 515. — *Darabos János]. XVII. sz. köz.: Nyirő Ferenczné ... (vallja) Azt hallam hogy Békes Györgyné igen szida Kadar Annokot fattya vetett nyilván valo hires kurvanak [Polyán Hsz; HSzjP]. 1703: Csikfalvi Incze Georgyine, Kis Istvannet á Barcsai Pálne Aszonjo(m) Jobbágya Aszonjt, Fejérvárolt kicsapott nyilván valo kurvának szidta [Csikfalvi MT; Berz. 12. 92/173]. 1707: Hallottam Csehi Istvannak a Szajabul hogj Peter Deakne asszonyomat ördög teremtet meg, a lelketis Ördög atta kurvaj(na)k Szitta [Dés; DLT 488]. 1763: az A(ctor)na)k tyukjai, majorsági és sertési által menván, ottan az Il(o)k ösze vagdaltuk, az A(ctri)x Aszsz(ony)na)k jaszágára által hánták ... Curvának, és egjéb bestellennek mondoták és szidták [Torda; Tjkt V. 167]. 1844: Szakmári Ferentz ... Cseresnyés Dánielnét görbe kurvának szidta [A.sófva U; DLT 1441] * *(vmilyen) szitokkal* ~. 1570: Zeoch Pal ... vallia, hogy ... az Azzony ... ezt Mongya Simonnak ... Atta(m), Te egy hytwan orzagh latra vagy, chigan Nemzet vagy es teob zytokokalis zytta [Kv; Tjk III/2. 166]. 1680: I(ste)n ellen Karomokdo szitokkal szidta böcstelenitven az Nemes varostis [Dés; Jk]. 1718: Szidnj kezdte rut szitokkal hogy miért veztegettjük a földit [Szentimre Cs; Hr 3/3a].

szidalmas gyalázatos, szégyenletes; rusinos; schimpflich. 1570: Nagy Neste ... valya aztis hogi Byzonnyal (hogi felette haborgo es Nywkhatatlan Mind az kernywe valokal, Es raytais sok zydalmas dolgokat mywelt gyakorta [Kv; Tjk III/2. 79]. 1573: Matthias deak azt vallia hogy eo Nem hallot semmy zydalmas Bezedet Istwan deaktwl gergel deakne fevel hogy zolt volna [Kv; Tjk III/3. 97]. 1619: Mind Isten előtt s mind ez világ előtt szidalmas gyalázat lenne az nékik, ha ők az frigyat^a felbontanák [BTN² 288. — *Ferdinánd császárral]. 1744: semmi fenyegető vagy Szidalmas szókot nem hallottam [Déva; Ks 112 Vegyes ir.].

szidalmaz szidalmakkal gyaláz/illet; a injura/ocári pe cineva; beschimpfen, über jmdn herfallen. 1570: Demyen Janos ... vallia ... ky Jöüe hazabol feleségeül Egietembe(n) Rutul szidalmazúa(n) mind az Egez falut [Oroszsfalu SzD; BesztLt 114]. 1670: Tudode ... ki vert, Taglot s ki szidalmazot ... egy Gyulai al(ia)s Kotsis Ferencz nevű Leginyt [Görgénysztimre MT; RLt 1 vk]. 1687: Lattam hogy Komssa Mark masakkal együt veszekednek vala, Opra, Many, es Raduly Hertsegyekkel, egy mast szidalmazak, es futotalak [Hurez F; Szád. Opra Boer (35) vall.]. 1702: ream rohanvan ... veremet kiontotta, illeten szitkok(na)k nemivel szidalmazot [Dés; Jk 324a]. 1768: hallottam hogy azon Popa Vaszily ... másokat is vert volna meg, és szidalmazott volna [Katona K; Born. XL. 81 Kertész Gabrilla (24) zs vall.]. 1786: Azt tudam hogy engemet senki sem szidalmazat, anyivalis inkább követ nem hajgált [Torockó; TLev. 4/13. 62]. 1847: Hogy Varga Kata a vármegyei tiszt urakat szidalmazta volna, nem hallottam [VKP 213].

Szk: *eblelkűnek* ~. 1647: az Actort az J Eb lelkűnek Eor-deogh lelkűnek Eordeogh Aniatol fajzotnak, fel fasszal czinalt Esse lelek fyanak szidalmazta [Kv; Tjk VIII/4. 216] * *fél fasszal csinált esse lelek fyanak* ~ → *eb lelkűnek* ~ * *hamis hitűnek/lelkűnek* ~. 1670: Szidalmazza Szilagyi Janosne az Kotsist hamis lelkűnek Kutya lelkűnek [Görgénysztimre MT; RLt 1 Borbara Szilagyi (40) vall.]. 1699: a' Cziz hegye alatt levő teren ... hamis hitunek szidalmazta az J az A(ctor)t [Dés; Jk 292a] * *huncut teremtetével s adtával* ~. 1726: Hunczfut teremtetével s attával szidalmazta [Dés; Jk] * *Krisztustagadónak* ~. 1835: Feleségével illetlenül bánt, szidalmazta Krisztus tagadonak, czéda kurvának [Szentkatolna Hsz; HSzjP Cseh Josefne Köntzei Susánna (39) vall.] * *kutyalelkűnek* ~ → *hamishitűnek* ~ * *lelkével* ~. 1584: Jlona Zabo Galne vallia hogy haborgo Ember a' Danch Leorincz, es minde(n) (?) az lelkevel zidalmaz Rutul zomzedsagaba [Kv; Tjk IV/1. 359]. 1632: Apiatt, Anniatt, es az vratt rutt undokoll szidalmazta az lelkeuell ez az Börneine [Mv; MvLt 290. 47a] * *nagy teremtetéződéssel* ~. 1759: Nagy Teremtetéződéssel szidalmazza vala Szasz Istvánt [Csejd MT; VK] * *orvnak* ~. 1633: az feleségeül hallottam hogy Varga Miklost orvnak szidalmazta, azt mo(n)dotta hogi nem lakik és mint ollia(n) orv kurua fiakall [Mv; MvLt 290. 131a/2] * *ördög(adtával)/teremtetéssel* ~. 1716: Kertész Istvánt szidalmazta ördög adtával teremtetéssel mondotta: Házába égetem az ördög adta teremteté Sodomita fiát, ha Tatár jó, tatárrá leszek, megis boszút állok rajta [MNY XXXVI, 269]. 1765: az I ... Ift Bágyi Mihály eökegyelmét szörnyűképpen káromolni, ördög teremtetéssel, s egjébbel mind eökegyelmét, mind másokat szidalmazni nem reformidalt [Torda; Tjkt V. 295] * *ördög anyjától fajzotnak* ~ → *eblelkűnek* ~ * *ördögleglkűnek* ~ → *eblelkűnek* ~ * *szürke berbécnek* ~. 1783: vén dög-

nek, szürke Berbécsnek, vén hóhérnak szidalmazta s egjebekkelis bestelenitette [Usz; Pf] * *teremtettével* ~. 1771: a Sovago Sebestén György fia Josi is meg támadot volt benünket és ... Teremtettével szidalmazott [Dés; DLt 321. Ob Al. Huszár (30) ns vall.] * *vén dögnék* ~ → *szürke berbécsnek* ~ * *vén hóhérnak* ~ → *szürke berbécsnek* ~ * *vhogyan* ~. 1584: Margit Filep Georgne vallia Azont hogy mely Izoniw keppe(n) haborodot zomzedival es szidalmazot Istentelenwl [Kv; Tjk IV/I. 359]. 1637: (Boitos Ersok) engemetis egj nehaniszor megh veretet az Urammal, szidalmazot ektelenül [Mv; MvLt 291. 96a]. 1731: rutul mocs-kolta Szidalmazta, Diffamalta, kurvának kiáltotta [Dés; Jk]. 1846: a' tisztelt aszszonyt meg taszigálta, és alatonul szidalmazta, le kurvázta [Kakasd MT; DE 2] * *vmilyen káromlással/szidalommal/szitokkal* ~. 1603: Zeky István Deak ... vallia ... az azzony rút izonyw zitokkal kezdte zy-dalmazny chyonka Vitez esesz kurwa fának zydwan [Kv; Tjk VI/I. 673]. 1700: rút szidalmakkal szidalmazta, eb adta kurvajának, kurwa lelkünek, eb s kutya lelkünek ezitis mon-dotta az A(ctor)nak csak egy kurwa vagy te [Dés; Jk]. 1804: előnkbe szökdösének Firtos Varollyai Jancsi Miklos Uram-fiai, Egre kiálto káromlással Szidalmazni, káromolni, tolvaj-jozni kezdének hogy miért praedáltoztunk [Pálfa U; Pf Dö-mötör György (19) szabad székely vall.] * *vmilyen kurva-fának/kurvának* ~. 1640: Kádas Mihály ... fassus est: Hal-lottam én is, hogy eléggé szidalmazta Csetri Andrásné ezt az Asztalos Mártonnét nyilvánvaló kurvának [Mv; MvLt 291. 212a-215b átirásban]. 1653: Na(gysa)godnak alazato-1. szan jelentem ... itt Enyeden lako Debreczenj Nyerges Ja-nos nevű Nemes ember ... idvezült Meszaros Peter Uramat ... Beste Lelek kurwa fának ... szidalmazta [Ne; Ált Kem-Lev. Feoldeszi Mihály kezével]. 1673: Várgha Simon ... Trombitas Ilonát ... és Saytos Janosnét eb lelkü lelek bes-tye lelek kurvak(na)k szidalmazta [Kv; Tjk VIII/1. 230].

szidalmazás szitkozódás, szidalom; injurátúra, sudalmá; Schimpf, Fluchen. 1584: Zentmiklossy Gergely vallia ... Georǵfalwy sigmond zolgalost igen haigal be A Nierges Mathe hazaba A Mate Zolgaiais ky haita ... Az zidalmazas mindenikeol elegge meg volt [Kv; Tjk IV/I. 295]. 1599: Geobeol Martonne Ersebet azzony ... vallja ... Balasnak izoniw Zidalmazasat lelek kurwazasat hallotta [Kv; Tjk VI/I. 367]. 1644: Elseóbennis rutul Matthias deakne kezdé zidni Marto(n) Deakot, kurwazta rútül, En el űna(m) az sok rut zidalmazasokat, el menek onnat [Mv; MvLt 291. 429b]. 1680: Dorko Kata, Tiszti Csernátoni János Uramat, sok ke-serűséggel szidalmazással, undok mocskos szokkal infes-talta [SzJk 145]. 1747: az élő Mindenható Nagj I(ste)nnék ditsősséges névének káromlása és szidalmazása semmikép-pen nem engedi, hogj az Jnctus élete továbbra terjedhessen [Torda; TjKt III. 180]. 1759: Gazdájának ... sok gazolko-dásait, szidalmazásait és irtoztato káromkodásit nem ál-dhatta volna [O.kocsárd KK; Berz. 1. 10/38]. 1792: egy más közt az exponensek veszekednek, egyik a másikát illeten Szokkal, Szidalmazásokkal illetik egy mást Ördöngözik [F.lapugy H; Ks XLVIII/7. 11 Méda Nyikora (60) vall.]. 1847: A megyei tiszték szidalmazásáról semmit sem tudok [VKp 282].

Szk: ~sal illet. 1584: Mihaly kowach Sebesy vallia ... Balas kowachne, es Taligas Andras, Egimast ektelen be-zeddel, zidalmazással illetek [Kv; Tjk IV/I. 231]. 1647: Besztercei hiveink ... adgyak ertesünkre, hogy Szeretten tull leveő Falujokbeli lakosokat az megh it Bngandi (!),

Mathei, es Vyfalusi Olahok sok mod nélkül valo czelekede-tekkel infestálnak ... es egyeb minden nemű injuriakkal, szidalmazásokkal illetek [BesztLt 129 fej.] * ~i cselek-szik. 1599: az Alperes mind feleségewel Judittal egjetem-ben en raitam ... felette walo nagy niómorúsagoh, verese-get, zidalmazast, gyalazatoth chelekedenek [Uszt 14/41].

szidalmazhat szidhat; a putea injura; beschimpfen kön-nen. 1585: Valkay Georgy vallia ... Borbely Peter ... mon-da Nem zidalmazhatnal engemet, Mert Vrunk eo Nga meg k(e)g(iel)mezet enneke(m) tiztessegemet megh Atta [Kv; Tjk IV/I. 529].

szidalmazó szidó; care injurá pe cineva; Schmäher, ... der/die über jmdm/etw. schimpft. 1765: ő eleitől fogva ve-rengző ... Istent káromlo, Annyát s másokat szidalmazo, ezenn verekedésre előre készülő személy volt [Torda; TjKt V. 256].

szidalmazóskodik szitkozódik; a injura/sudui; fluchen, schelten. 1599: Vadalma Jakab ... vallja ... Taligas Jst-wanne ... az Ablak eleott ereossen kezdwen zidalmaznj kurwazni Farkas Jstwannet ... farkas Jstwanne es az vrays ... ky leowe es kery vala ereossen az Jstenertis ... hogy el menyen ne zidalmazoskodgyek ott mert gonozul Jarna [Kv; Tjk VI/I. 296].

szidalmaztatik szidatik; a fi injurat; beschimpft/ge-schmäht werden. 1604: az bor korchomarlottasban feletleb valo abusos lattatik kyert mind egez varosul Zidalmazta-tunk [Kv; TanJk I/I. 484].

szidalom szitok, szitkozódás; injurátúra, sudalmá; Schimpfworte, Schimpfwort. 1584: Chanady Janos az zida-lomba(n) Ne(m) thud, de haborusagos eletet a' zomzedas-gal tuggya Danch leorincznek [Kv; Tjk IV/I. 360]. 1599: Lippay Janos deak ... vallja ... az zydoml keozben Palas-tos Istwan mondotta Eotwes Barthosnak Eszez bestie kur-wafia [Kv; Tjk VI/I. 303]. 1644: szida Babane az Szabo Pal szolgálait ... vere ozta(n) az Babane szolgálait az Szabo Pal szolgálait az Aszonja szidalmaertt [Mv; MvLt 291. 116b]. 1662: Némelyek pirossággal s nagy szidalommal hányattattak ki, némelyek^a számkivetésre küldettek [SKr 106-7. — *Protestáns papok]. 1699: mind a' ket rendbeli szidalomnak praetensiojara az Anak azt felele(m) hogy le-het az hogy en vagy edgyütt vagy masut ottis azokon az he-lyeken es abban az időben ... szidkozotta(m) [Dés; Jk 296b]. 1775: Nem gondolván a grófnénak sem szidalmával, sem pirongatásával, csak járt reá, a cancelláriára is ment volt, hogy inkább influáljon^a [RettE 354. — *A grófnéba szerelmes Márk István]. 1824: Kis János Ur ... Kaszásomat Lovával le akarván tapadni rettenetes szidalmak közt Ré-tenből ki kergette [Fog.; Konst.].

Szk: szidalmat tesz. 1558: Jgartho christophot ... le ver-tek es Megh zydokattyat (!) ... Egh Nemw nemw Nemetek-hez Partolo Ember, ky megh Rwth zidalmatys theot [Rettg SzD; BesztLt 5]. 1573: Katalin Kis Boldisame Azt vallja ... Beolcz lanos neky^a vgian ha En haytam ollian zydamlat teottek volna Mint az te vradon az zabad korchoman, vagi ky Mennek az varosbol vagy ely Nem zenwedne(m) [Kv; Tjk III/3. 280. — *Előtte a mond szó tollban maradt] * ~ba hoz. 1619: Az egész vezérek reám támadtak, hogy nem kellett volna nekem megengednem olyan bizonyos frigyét

olyan fejedelemmel, mint Ferdinandus, felbontanom, mert bizony jó nem lesz belőle, az hatalmas császárnak s az muzulmán nemzetnek hitit háborgatják s szidalomba hozzák [BTN² 348] * ~ba jut. 1592: az polgarok ... Biro vram mellet vgi forgogianak engedelmesen, hagi az zegeni varosnak az eo engedetlensegek miat kara ne keouetkezze ki miat az eo jo hirek neuk szidalomba jussan [Kv; TanJk I/1. 185] * ~mal illet. 1573: Barat ferench Azt vallia hagi ... Mate Neste kwrwafianak zitta gergiét ... gërgies valasztig zitta Mind calardnak hamisnak es egeb zidalmokai illete [Kv; Tjk III/3. 289]. 1771: A Nemes Város Előjáróit kik illetik boszszussággal szidalommal bestelenítéssel [Dés; DLt 321. 2b–3a vk] * ~mal tart. 1568: Vrssy (!) Ersebet iur(ata) fassa e(st), hogy otet Eleg szydalomal tartotta Andras Kato [Kv; Tjk 233] * rüt ~mal szitkozódik. 1570: Agotha Zamoskëzy Myhalne, Ezt vallya hogy hallotta sok Rwth zydalmokai zytkozodot Kys Myhal feleségeis [Kv; Tjk III/2. 128].

szidalomkodik szitkozódik; a injura/sudui; schimpfen. 1595: hallam egykor hogy Janos igen zidgia uala beste lelek kúrianak a' feleségét ... tudo(m) zydalomkottak [UstZ 10/51]. 1610: Kenosi Janos ki jeoue az hazbol az ereszbe es mondek neki Janos Vra(m) ne bochiassa ne kgd az rezezh legenyeket ... ne essek haborugas s ne zidalomkodgianak [i.h. 49c].

sziddogál szidogat; a tot injura (pe cineva); beschimpfen. 1702: Tkts Nzts Kis Toroczka Peter Ur(am), városunk Biroját ... ki hivatta magához es ott egy darabig faggatván, sziddogalván ... holmi Arannjas széki Legényekkel erőssen meg kötöztette [Torockó; TLev. 4/9. 1a].

szidhat szidalmazhat; a putea injura (pe cineva); (be-)schimpfen können. 1583: Sarog Janos ... vallia ... az legennek Azt montha: Meny te Roz lator, Apadat es Aniadat Ne(m) zidhatna(m) mert lamborok de te lator vagy [Kv; Tjk IV/1. 183].

szidogat gyak szid; a tot injura (pe cineva); (häufig/im-) beschimpfen. 1568: Anna R(elic)ta Gasparis Borne-miza iur(ata) fassa e(st) Az Kodory Gasparmetol o semit ne(m) hallot hogy zydogatta volna az zochnet, hanem az Kodony Gasparne gyermeke szidogatta az zoch fabiane gyermeket [Kv; Tjk III/1. 223]. 1573: Zabo Zanislo ... valia, hagi Istwan deak Bezelly volt ... kozma gergelne engem Igen zidogatot volna [Kv; Tjk III/3. 96]. 1583/1584: (A tö) Tilalmas volt Mindeltygh, Mert Engem Jgen zidogattak benne, hogy halaztam benne [Újfalú K; Ks 42. B. 9]. 1590: hallam hogy egymast zidogattiak vala, de en azt sem tudom kik zittak egy mast [Kv; Tjk VI/1. 49]. 1631: temagad mondad, hogj el adja(m) reszik imar te magad szidogacz irecte [Mv; MvLt 290. 49a]. 1650: Bizonitsa az A hogy eo az szidast vissza ne(m) adta, az J nem az gabona tizedelni, hane(m) potentiariuskodni szidogatni ment oda Vduar helyről menteb(en) [UstZ 8/64. 25]. 1670: Remotio-jara* uisznék ilyen okok. 1. Praeuidcallyuk ne(m) hogy használnának Desi Uraimek velle, seöt sokakban nevednek az gonosz holot még Censurája alat leteleennis, publice privata vindictaját exercealvan es predikatorát zidogatu(na) [SzJk 110. — *Dési Istvánnak *Folyt. az okok fels.]. 1678: Továbbá azt is Uram megjelentettem ő nagyságának, hogy Kegyelmed úgy értette volna netalan némely

gonosz ember ő Kegyelmed Nagyságának s mind peng az úrnak Haller Pál uramnak ő nagyságának azzal vádolták volna, hogy ő nagyságokat Kegyelmed szidogatta volna [TML VIII, 158 Jó Mihály Teleki Mihályhoz].

szifilisz bujakór; sifilis; Syphilis. 1863: Junius 7 én halt meg özv. Varga Istvánné a megyei kórházban syphilisben 80 éves korában [Dés; RHAK 147].

sziget 1. (tengeri) sziget; insulá; Insel. 1619: sok orszá-gok, szigetek, mint Ciprus, Rodus, Candia, Corfu (?) szinte az tengerben vadnak [BTN² 414]. 1653: Meg kell hinni, hogy nagy dördüléssel vethette ki magát az olyan nagygyá a tengerből. Ugyan is nem ihol vagyon letéve Ciprus szigete — úgy gondolom, hogy 400 mérföldre vagyon ide — mégis oly igen hallatott ide [ETA I, 154 NSz. — *A kö-hegy]. 1710: Már a francia király mind Hispániát, mind ahhoz tartozandó indiai és amerikai országokat hatalmasul elfoglalván, Oloszországban is Sicilia, Sardinia szigeteket és a mediolanumi hercegségeket is meghódoltatá | mint a máltai vitézek, kik, ha az egész kereszténység megbékéllének is a pogánysággal, hittel kötelesek örökké a török ellen való hadakozásra, ók is* egy olyan tengeri szigetet keressenek magoknak, s onnan hadakozzanak az eretekkel ellen [CsH 316, 389. — *A jezsuiták]. 1770: Most egy szigetet vett el tőle* a muszka, úgy mondják kétakkora, mint Erdély [RettE 233. — *A töröktől]. 1811: Páthmos Szigetében egy kezét mutatnak, Melynek az ujjai ha elvágattának Ismét ujra nőnek, és azt tartják erről, Hogy e' vágatott le Szent János Testéről [ArE 180]. 1815: Bonapárte Sz. Hélène Szigetéb(e)n Commendánskodik [Dés; KMN 276].

2. folyó- v. állóvízzel körülvett földterület; insulá (situatá intr-un riu/lac); Eiland, Insel. 1565: a németek ... Szakmár-ból kiszállának a Tisza mellé egy szigetre [ETA I. 24 BS]. 1583: Vegeztek eo kgmek ezis hogy az Apahidanal valo Zigaretet megh Epichek, kit az viz lassan lassan el zakoztana [Kv; TanJk V/3. 270b]. 1592/1593: az eokreat neki vgratuk s meg vzta hogy altal haitottuk oda az zigaretet [BSz; Ks]. 1629: Az Kuton altal egy Zweget kazalo Rete az hozzw feold negebe [Jobbágyfa MT; EHA]. 1666: Az Ebeni ura(m) szigethire megie(n) véggel egy orotvány nyil föld [Kóródsztrmárton KK; Ks 13. XVII. 4]. 1717: A Falu első végében a Maros között vagyon egy sziget ... régenten Nehai Kapi Györgj a lovait fűveltette benne [H; JHb XXXI/33]. 1720: vagyon egy szüzet ... egy körtövelj fatol fogva az patakig az hatara [Pósa Sz; Ks 15. XLVII. 1]. 1745: egy darab szugetje mellyet körül a Nyárad folyó [Backamadaras MT; EHA]. 1779: tudom hogy a' Pestis után két vagy három esztendővel vett a Maros utat innen Gyalvár felől s azon Sziget a' Gyogyi határhoz maradt [Gyalvár H; BK ad nro 450 Jákob Adám (70) zs vall.]. 1789: a' Huhu nevű helyből Szamos által el szakasztott haszontalan sziget ... mely vagyon a' Jegenye Fákna [Dés; EHA]. 1823: Vagyon ... Enyed felé kőrös környűl a Maros folyamatiával körül véve a' Maros folyamattya szerint hosszan elenyulon egy alkalmas Nagyságu sziget [Marossztkirály AF; EHA]. 1844: ez mellett vagynak ... a' Monostori emberek folygyei, melyekből valami ötöt a Szamos vize derekban el mosott, és Szigetet formált [Szászfenes K; KmULev. 1].

Hn. 1412: Berch quoddam stagnum vulgo Er vocatum. insulam Hermanzygethe vocatum [Nagyernye MT; Barabás, SzO 46]. 1453: Berch prope quoddam stagnum volgo Er vocatum. ad insulam Herman zegethe vocatum [uo.; i.h.

83]. 1547: particulam feneti in Reethffark atque iuxta fluuium feketeygh, Syposmylos zygethy vocatum [Márkosfva Hsz; SzO III, 281]. 1582: az Baratok Zigaretthe eleott [Dés]. 1624: Az Molnon alol az Zigaretben (sz) [Nyárádtó MT]. 1632: Betthleni Zigaret [Fog.; MNyTK CXXXII. 47]. 1672: az felső forduloban az nagi Sziget vápáján alol az rövid lábban (sz) [Alvinc AF]. 1676: Az Inai Szigetben az holt Szamos között levő k. [Inó Sz]. 1693: Szigetben (sz) [Okland U]. 1699: Eperjes réten egy kis Szigetben (sz) [Egeres K; KHn 191]. 1703: az Szigethen (sz) [Sszgy]. 1714: az Szigetben való föld (sz) [Magyaró MT]. 1717: A Szeget megett (sz) [Somkerék Sz]. 1720: a Patak Szakasztásába, a Szigetbe [Válaszút K; BHn 160]. 1737: A Viz szigetben [Nyárszó K; KHn 121]. 1757: a' Malom Szigetben (sz) [Küküllőszéplak KK]. 1759: a Malom szigetiben vetet buza [Kendilóna SzD; DHn 30]. 1768: a Nagy hidon fellyül a Szigetkben [Mákófa K; KHn 233] | az olt mellett Szeget nevezetű helyben [Szentimre Cs]. 1799: Kiralj szigetben [Lövete U]. 1818: A Porondos Sziget, Porondos Berek [Nagyak AF] | A' Szigetkerte menőben (sz) [Nagyajta Hsz]. 1864: Sziget [Zsobok K; KHn 324]. 1891: Sziget [Jegenye K; KHn 208].

A forrásjelzet nélküli adalékok az EHA-ból valók.

Szk: gyümölcsös ~. 1744: Az Udvar Ház alatt a' Maros között vagyon egy Gyümölcsös és Nyárfás Sziget [Marossztkirály AF; EHA] * **kenderes** ~. 1629: arrol az Borzsa bokorrol megien" az Koczis Andras kenderes Zwgetinek al-so zegeletjre az Viz arok martjara [Jobbágyfa MT; EHA]. — "A határ" * **nyárfás** ~ → **gyümölcsös** ~ * **porondos** ~. 1592/1593: az a' porondos zygetth, az ki feleől az pér vagion, az ket Malom alat soha tilalmas Nem volt senkithéol [Mikéháza SzD; Ks 35. V. 12].

Sz. 1672: ne legyünk úgy, mint az ki az semmi szigetében lakik és minden felől a sulykot ne várjuk az fejünkre [TML VI, 144 Teleki Mihály Nalácsi Istvánhoz].

Ha. 1610: szügetben [M. derze SzD; DHn 38]. 1629: Zwget [Jobbágyfa MT; Bállt 48]. 1635: szwgeteimet [Csomafája K; BHn 61]. 1681: Szügetben [Vajdasztiván MT; EHA]. 1717: Szügetnél [Nyárádtó MT; EHA]. 1731: Szüget [Szásznayres SzD; SzDmon. V, 276]. 1745: szügetje [Backamadaras MT; CsS]. 1759: Szügetben (en) [Egrestő KK; EHA]. 1760: A Tatár Szügetibe [Csüdöttele KK; SLt PQ 10]. 1761: szügettyével [Váralmás K; KHn 312]. 1774: Szügetén [Árpástó SzD; EHA]. 1781: Szügetbe [Mákófa K; EHA]. 1791: Szügeten | Szüget [Magyaró MT; EHA]. 1817: Szügetben [Marossztkirály MT; EHA].

szigetbeli szigeten levő; de pe insulā; auf/von der Insel, auf der/einer Insel befindlich. 1754: azon Szigetbeli Helység régi Mátaja említett Maros Solymosi Határ felől amaz el hanyott Kertig extendalodott e ... ? [H; GyK vk]. 1766: A' Szigetbeli 10 Vékás Török buza föld [Marosbogát TA; EHA]. 1854: Mű Kispál Albert és Kispál Lajos által adánk ... ezen Szigetbeli egy harmad részünket kedves Nagy Bátyánk Kispál Györgynek és unoka testvérünk Kispál Károlynak [Uzon Hsz; Kp V. 396].

szigetcseke szigetke, kis sziget; insulā micā, insuliā; kleine Insel, Inselchen. 1572: az kys zewgetechketys twggia hogy Desy határ Byzonnal [Dés; DLt 184]. 1590/1593: ide által az peres zygeteckere ne hajchiak barmokat itanj [Bálványosváralja SzD; Ks]. 1592/1593: mikor az

zent Benedekiek marhayok által zaladot neha az Kys zamoson ... nem hadtak azon az zygeteckzen iamj | az viznek nagj volta miat azt az Zigaretczket keorniwl folta" [Bálványosváralja SzD; Ks. — "A Kisszamos]. 1685: az Molnar Albert szigeten alul valo, fellyul az Réven, az két Viz között valo szigetcseket adtuk Pacsai Ferencz vram eo k(e) g(ye)l-(méne)k [Dés; EHA]. 1767: az Nyárádon lévő hidon fellyel egy szigetcseket adott érette [Nyárádszibenedek MT; Told. 37]. 1783: tul a Maroson az által járo rév hajon aloll égi füzes Szigetcseke [Branyicska H; JHb XXXI/28].

szigetes cu insule; mit Inseln/einer Insel, insel-/an Inseln reich. 1827: Resarelye tsellye Szetyest ... allodiális Erdő e szigetes Bokros hely [Cege SzD; WassLt 23 Conscr. 15].

szigetforma sziget alakú; de forma unei insule; inselförmig. 1737: Ezenn alkalmatossággal oculálassék meg, a két út között, a Deberke partyánn lévő kis Sziget forma földcskeis [Dés; Jk 481a]. 1745: A le irt Füzfán alol ... kezdődővén a Sziget forma hely, mellyet egy viz mosta árok egy darabig két felé hasitt; Ezen duplās forma Szigetnek a Szamos felől valo részét itiltük az elobben fel mért nagy láb nap kelet felől valo részéhez [Szurdok SzD; JHbK XXVI/5]. 1760/1776: Vagyon egy Birtalan nevezetű Sziget forma jo darabb hely ... felit török buzával vetik bé ... ha buzával bé vetnék, belé menne Cub. Circ. 75 [Szentmargita SzD; Ks 92].

szigeti a Sziget (melyik?) hn -i képzős szárm.; derivatul format cu sufixul -i al toponimului Sziget; mit dem Ableitungssuffix -i gebildete Form des ON Sziget: Szigetről származó; originar din Sziget; aus/von Sziget, Szigeter. Szn. 1592: Zigeti Mihali [Kv; TJK V/1. 243]. 1593: Zigeoty Janos [Kv; Szám. 5/XIX. 4]. 1602: Zegeti Imre szab. Zegeti István szab. [Feldoboly Hsz; SzO II, 200]. 1627: Zygethj Pal Deak [Kelemenelke MT; Bállt 1]. 1635: szigeti Máthiasne [Mv; MvLt 291. 42a]. 1692: Szügeti Mihály [Kv; SLt R. 45]. 1750: Szügeti István [Aranyosrákos TA; Borb.]. 1761: Szügeti Márton [Jedd MT; Told. 45/3]. 1816: Szigethi György [Kv; DobLev. V/1000].

szigetkaszáló szigeti/szigeten levő kaszáló; fineatā care se află pe o insulă; Heuweise auf der/einer Insel. 1698: Karajos előtt más kis sziget kaszáló [Páncélcseh SzD; RLt O. 5 Katalinas Gábor (70) jb vall.].

szigetkert szigetbeli, szigeten levő kert; grădina care se află pe o insulă; Garten auf der/einer Insel. 1647–1648: Az Berek eleottis egy Lo kert; esmet egy Sziget kert [M.királyfa KK; BK 16].

szignál 1. megjelöl; a însemna/marca; bezeichnen, signieren. 1636: Az hatarokon leuő udvarhazhoz ualo szanto földekett signaltuk [Siménfva U; JHb Inv.]. 1752: Az eleinn parantsalt vala az M. Ur hogy ordinariumas italu bort az M. Ur számára küldenék alá én egyet meg gostolva (!) Signalok ... ha az M. Ur ugyan tsak kíványa promovialtasék! [Szentdemeter U; Ks 83 Borbándi Szabó György lev.].

2. jelez; a semnala; signalisieren. 1619: mindeddig való irásból Felségednek azmint signáltam, mind csak magam azmit tudok, mennyi dologban ledáltatott mind Felséged, Erdély, Magyarország az confederatio alatt [BTN² 336].

szignáltat feljegyeztet; a dispune să fie notat; anmerken/ signieren lassen, vermerkt werden. 1592: Az Zam wetelkor Signaltattak es Ieltenek az Zam weweo Vraim ilyen iokath Az Piaczy haznal 1590ben termeth bor Zegheny zabasu vagon Vr. 80 [Kv; Szám. 5/XI. 17].

szignatúra 1. feljegyzés; insemnare; Aufzeichnung. 1619: Nagyságod kegyelmes manúsával irt signaturába látam, hogy „Borsos Tamásnak esztendeig az Portára való lakására rendeltünk 400 forintot” [BTN² 249]. 1633: Az Nemzetes es Vitezleő Veszeli Boldizar Ur(am) eő kigelme az minemő lokat, az eő kigelme sze(re)(l)(me)s Leaniának adot az Nagos Veszeli Kata aszonniál rend szerint arról való Signatura [Ks Vesseli Kata kel.]. 1679: Az mely rejtárok kapitányának signaturáját előbbeni leuelembebe inculdálva Kegyelmednek elküldöttem, az salvas passust kívánna, bé akarván Lengyelországba menni [TML VIII, 422 Nálácz István Teleki Mihályhoz]. 1681: Hunyad Várossának micsoda Levelei Vadnak arról való Signatura [VhU 307]. 1702: Mi Pénz, és N(atu)rakle vettettek fel a Militiának, arról való signatura [Szu; UszLt XIII. 94]. 1714: In Summa Mindennemű Szükségekre ... az Számtartó Ur(am) Signaturai szerent 8. Rud vas. es 82. pánt vas erogalodott [Balázsfva AF; UtI]. 1789: Signaturának való ki metzett végu es czimeres Pappirossak 1450 darabból állók Rf 7. x. 15 [Mv; ConscrAp. 44]. 1808: A mi a' praetendalt Testamentumati illeti: A mint ... a Sub Nro 9no bé adott Signaturából, és sub Nro 7mo citált Testimonialisból látszik, nem lehet ugyan Simpliciter tagadni hogy Néhai Székely Mihály ő Kegyelmeének a' Testamentum tételre szándéka ne lett volna [Asz; Borb. II].

2. aláírás; semnătură; Unterzeichnung, Signatur, Signum. 1597 k.: az mi nezi az Transactionak violatioiat, ket elege-deendo bizonsaggal, es az w maga sygnatúraiaual meg bizonyto(m) [JHB XXIII. 3].

szignum 1. lőbélyeg; semn (de proprietate) pe un cal; Besitzzeichen auf dem Pferde. 1719: a' melly kantzakot hallott ... Kornis Istvan Uram az én Menessem között lenni és p(rae)tendál Signumokra nézve azon ne tsudálkozik eo kgelme hogy a' beljeg S. K. ... azon edes Anyam belyege van rajtok, ezen eo kgelme nem Scrupulizalhat [Beszt.; Ks 83].

2. jelzés; semn (de hotar); Grenzmarke, Grenzeichen, Markierung. 1760: Tudgya é a Tanu ... Hogy ... Zaránd Vármegyében Váka* nevezett Falujának Határa u' Vallebrádi határ felé meddig extendálódott régentén, az hol azon két Határ egyben folyt, hol, mitsoda Metákok, és Signumok hallott a' Tanu, mellyek distingválták a két határt egymástól ... azon Meták és Signumok mostan láthatók é vagy nem [TL vk. — H].

3. csillagkép; constelație; Zeichen des Sternbildes, Zodiakalzeichen. 1560: Meg lasd Mykoron Commentelny akarz, hogy ahoz való signu(m)ban kezgyed Mwuedeth, Tudny Illik, az kosban, orozlanban, sagitariusban, es Mikoron sextilis es trinus Martis vagyon [Nsz; MKsz 1896. 351].

4. jel; semn; Zeichen. 1660: Ha oly dolog interveniál és alkalmatossága leszen Kegyelmednek, hogy nekem írjon, az Clavist igazabban írja, mert némely betűk meg sem ismerzenek, úgy írja Kegyelmed; némelyikének pedig kettőnek is vagyon egy signuma, azt is valamivel variálja Kegyelmed [TML I, 539 Rhédei Ferenc Teleki Mihályhoz].

5. jelzet; notație; Signatur, Signum. 1806: tsak küldgye bé Ngod „most ki jedzett a' minap pedig tsak a' Fasciculus signuma által kívánt leveleket haladéknélkül [Mv; Ks 101 Thuroczy Károly lev.].

6. iskolai kitüntetés; distincție școlară; Auszeichnung. 1807: a Signumért tanulmam, egy keveset olvastunk vatso- ráig [Dés; KMN 362].

7. isk. 1870 k./1914: Signum: egy az osztálytanító által kiadott jegy, érem vagy gomb alakú jel; mely arra szolgált, hogy a más napra feladott — leginkább — latin szók, mondatok, versek egymástól való felkérdezésében, aki a másikat megfogta, annak adta át, ez ismét egy másikra nyomta rá mindaddig, míg a leckeórára be kellett menni. Akkor, akin rajtam aradt, vagy azonnal, vagy kikérdezés után a pensum nem tudása esetében büntetést kapott. Ezért a signum egy-egy gorombáskodó gyermekverésben duskálódó tanító kezében félelmes jel volt [MvÉrt. 44].

szigony halászeszköz, rég halászvilla; unealtă de pescuit; Harpune. 1667: Az Olt vizében is senki szikanyyal és kappagatóval vagy maszlaggal halászni ne merészellen maga jószágán kívül; egyéb formán garküvel, habval halászhasson, három forint büntetés alatt [Szenttamás Cs; SzO VI, 316].

szigonyos szigonnyal ellátott; cu (un fel de) harpon; mit Harpune. Szk: ~ gomb. 1667: Ez bolt alatt vagyon más boltis, melyben vagyon holmi régi tűzes szerszám ez szerent: ... Rövid nyelű vas szigonyos tűzes bot nro. 23 ... őt vas szigonyos tűzes botnak való készületlen ösze font gombok, és egy nyélnélkül való kész szigonyos gomb [UF II, 335–6] * vas ~ tűzes bot → ~ gomb.

szigorán 1. satnyán, fejletlenül; pipernicit, nedezvoltat; kümmerlich. 1814: mondotam hogy vessük ugyan tömötten, mivel különbül semmire kellő lészen, melyre nehezen hajlott de tsak ugyan ritkán és szigorán kelvén igen gyalozab termés lett [Buza SzD; LLt Csáky-per L. 38. 131].

2. szűken; care nu este suficient/de ajuns (cantitativ); karg, karglich. 1731: az jószágok jövedelme ... Boér Judit és Sara Aszszonyék intententiojok és ruházattokra koránt sem költ el ... nem a' jószágnak jövedelméhez képest tartottak, hanem a mint hallottam igen szigorán [Mv; Berz. 13. III/15]. 1823–1830: Ahol a lovakat változtatják, minden postaháznál enni s innya kap az ember fizetésért. Sok helyt igen szigorán, kivált a Momus környékében [FogE 255].

3. gyengén, hitványul; slab, slábit; mickereg, matt. 1850: Itten Nagylakon* a Marhai erőssen el vannak gyengülve a kost nem léte miatt. a Juhok is szigorán néznek (igy!) 's nintsen tejek, 's amiatt a Báránykák naponta pusztulnak [DobLev. III/1294 Koréh György Dobolyi Bálinthoz. — AF].

szigorlat előlépésre jogosító vizsga; examen riguros; Rigorosum. 1870 k./1914: Rigorosum: szigorlat, minden nagyobb fellebbvitelre, előlépésre jogosító vizsga (rigorosum, examen, consura többféle volt, főbbek a subscriptionalis, maturatis, papi, academicum finale, synodalis) [MvÉrt. 40–1].

szigorog szűkölködi, nyomorog; a trăi în mizerie/sărăcie; kargen, Dürftigkeit leiden. 1811: A' Vallás' szolgálainak el-hanyatlott állapotban) létek' alatt' bizonyoson magá-

n(a)k a' Vallásnak tekintete-is szenved: valamint ellenb(en) annak díszére 's emolumentumára tsalhatatlanul tartozik, hogy az ő szolgái ne szigorogjanak, hanem illendőleg fizetvén; mankosan Sz. Hivataljokhoz lássanak [REkLt ad nr. 32. 811 Krizbai Deső Elek kv-i ref. pap foly.]. 1841: nékemis rég nem küldöttél egy Krtis — nagy szükségem tündődésem van miatta ... ados vagyok a' patikán kívől 9 pengő forinttal már anyit szigorok hogy már lehetetlen tovább [Kv; Pk 6 Pákei Krisztina férjéhez]. 1851: Mlgs Matskási Ur ... ha ki jönne hozzám Folyfálvára szigorogni, itt Csendesebben, és nyugadalmasabban s hamarabb dolgoznánk [Folyfva MT; Bom. G. XXIVd]. 1852: hogy idegenekre maradj az lehetetlen — már csak szigorogi a' mig én haza mehetek [Kv; Pk 6]. 1853: szigorok mert egy Xrom sints [Kv; Pk 6 Pákei Krisztina férjéhez].

szigorú 1. sovány, satnya; slab, slábánog; dürr, kümmerlich. 1783: honnét hozátok ezt az roz szigoru Kantzát [O. hidegkút U; Told. 9a]. 1827: Palágyiának még ifjú leány korábanis lett egy fattya mely csak ugyan meg holt, és a' mint Jantsinétől hallottam sokat bajskodott vele iszonyu szigoru lévén [KLev. 7]. 1847: a' kicsi bornyunk, noha csak egy hét óta csepegetnek valamit az annyatól számunkra, oly gyenge, szigoru, hogy félek meg sem marad [Kv; Pk 7].

2. rosszul termő, gyenge; slábut; karg, unergiebig, dürr. 1844: (a) Zseller telket ... Cserébe adta Kibédén lako Barabás Samuelnek egy igen csekély szigoru telketskéért [NKf].

3. kemény, drákói; sever, rigid; streng, rigoros. 1854: Az enyedi iskolai fegyelem gyalár, szigoru vala [Újfe 89]. 4. zord, kegyetlen; necrujtor, nemilos; grausam, unerbitlich. 1689: a menyem Aszony Csutak Istvanne szigoru halalat az en edes Fiamnak nem tekente ... ferhez mene [Nagykászon Cs; BCs].

Szk: ~ *idő*. 1847: az emberek ... elég tünődni valoja van ... az idő is fenyegeti, a' szigoru hideg essős, és aligha hóval nem végződő idő, hogy igyekezetének nagy része künn a' mezőn fog pusztulni [Kv; Pk 7] * ~ *világ*. 1814: jól ismertem néhai Szabo Elek ő kegyelmét ... az Udvarhelyi Gimnasiunból Deákat járatott magához a mig élte ezt a szigoru világot [Dálnok Hsz; HSzjP Tusa Joseph (68) gy. kat. vall.].

5. sanyarú; deplorabil, jalnic; jämmerlich, traurig. **Szk:** ~ *állapot*. 1752: Láttam az Avram gyermekeit el hagjattuknak és szigoru állapotb(an) lévő(ke)k ... az Var, és tetű meg töltötte vala őket még sem mosta az Annyok [Abrudfva/ Abrudbánya AF; Ks].

szigorúan 1. szűkösen; strímtorát; streng sparsam. 1843: vagyon dolgában olyan szigoruan állott, hogy a gazdaságával ritkán érte ki újij [Szzy; HSzjP S. Szent Györgyi nem edgyesült lelkész Popovits György (56) vall.].

2. alaposan, tüzetesen; temeinic; aufs strengste, minuzi-ös, strengstens. 1847: Tekintetes Szolgabíró Ur! ... szigoruan nyomozza ki azt, ha vajon az abrudfalviak, bucsumiak és kerpenyesiek állítólagos lázasztásáért letartóztatott Varga Katalin nem követett-e el oly büntényt, mely miatt bűntökeereset alá való vettetése szükséges lenne [VKp 179].

szigorúság sanyarúság; situájie nenorocitá, sárácie; Armut, Notdurft. 1778: mind Etzken Andras Uramat mind utolszori Feleségét ismértem gyenge állapotra jutottak volt

Öregsegekre. úgy hogy ha az Leanya ... nem viselte volna gondjokot, Szigorusagra jutottanak volna [Albis Hsz; BLev.]. XVIII. sz. v.: Az árosság nyomorúság a bujdosas szigorusag [LLt].

szíj, szíju 1. (szalag alakú) bőrdarab/csík (mint nyersanyag); curea, fişie lungă din piele; Riemen, Leder. 1593: Biro Vram adot Megis az gialok Dobak be kettezesere es zidra f — d 45 [Kv; Szám. 5/XXIII. 49 Caspar Schemel sp kezével]. 1756: Fejér szíjüből tsinált kantár Czigany Zabolával, két réz karikákkal egjütt 1 [Nagyrápoli H; JHb XXXV/35. 23]. 1759: Voltak ... kik szüntelen tsak a Kereskedőket kerülték s holmi portékákat, úgy mint köteleket, Szíjakat és efféléket loptak [Grohot H; Ks 112 Vegyes ir.]. 1761: egy lopott Szíjjat találva Bota Nikulánál a' Dévai Sokadalomban, Udvar Biro Uram érette meg tsapodta [Bukured H; Ks 113 Vegyes ir.].

Szk: ~ *törni*. 1632: Egi zigiartonak ualo szy teörni valo, fabol czinált instrumentum ... N. 1 [UF I, 187] * *cseres* ~ 1740: azon deliberatummal az ... Varga Céh nem g-on~ dolván az Jt valamely kevés tseres szíjunak árulásáért nem tsak visitálták, hanem contra omne jus hét poltraig es ket(t) penzig megis taxálták [Torda; TJkT I. 189] * *lakirozott* ~ 1843: Két pantallér fekete lagérozott szíjjuból [Bonchida K; Told. 19].

2. vminek felkötözésére való bőrszalag; curea (folosítá la legatul unor obiecte); Ledergut, Halteriemen. 1595: 13. Júly ... Hogy meg Mústralak az Lowagot, Attam szíura, mellyel az rész Dobot fel kötesztek az loora d 3 [Kv; Szám. 6/XVIIa. 136 ifj. Heltai Gáspár sp kezével]. 1597: Egy horog Chinaltatot az dobhoz Az Niakaban walo ziwhoz ... — 08 [Kv; i.h. 7/XIV. 33 Masass Tamás sp kezével].

3. hámszíj; curea la harnaşament; Geschirr-Riemen. 1789: Négy Vas Csattos Hámhöz való Szíjjak Rftt — Xr 20 [Mv; Conscr Ap. 18]. 1798: portékáit ... vitték Csamátombba ... Szíjjut Gyeplővel, Fékekkel [Szentkatolna Hsz; Mk IX. 109. — "Fels-ből kiemelve]. 1850: 2 lóra való viseltes hám, s egy lógó hám — kantáraikkal — tarto lánccal — lógóval — srof kultsal — s gyeplőkkel, s több szíjjakkal [Algyógy H; Bom. F. II].

4. kantárszár-szíj; dírlóg, cureaua friului; Zügelleder. 1583: Az Taliga, lonak veotem feket es ahoz walo zyakot p(ro) d. 12 [Kv; Szám. 3/XII. 6].

Szk: *fékemlőnek való* ~ 1584: Veottem fékemlőnek walo zyath f. — d. 6 [Kv; i.h. 3/XIII. 8].

5. *felrántó* ~ hevederszíj; curea de chingă; Strupfengurt, Strippe. 1673: egi fel ranto Uj szíj. Ket lora valo ham ist-rangal eggyütt [WassLt Borsai István hagy.]. 1737 k.: edgy pár kengyel szíj Szügyellővel s ket fel ranto Szíjjal edgyütt [Brassó; ApLt 5 Apor Péter inv.]. 1761: Paraszt nyereg ... paraszt farmatringgal, egyik kender hevederrel, fel ranto szíjjával, ketteje egy egy szíju hevederrel Nro 4 [Siménfva U; JHb XXIII/31. 19–20].

6. *terhelő* ~ széles szíj, amellyel a lovon a nyeret v. a pokrócot megszorították; curea (mai) lată cu care se fixează povara pe cal; Sattelgurt, Schabrackengurt. 1630: 16 terhelő szíju 6 forint erő f — d 18 [Kv; Szám. 18b/IV. 97]. 1674: Egy uy széles terhelő szíj, egy varrot uy hevederrel egy ruhab(an) [Halics Mihály lett.]. 1693: Boriczának ... Egy jó terhelő Szíj [Ne; DobLev. I/38. 11]. 1719: Egy terhelő szíju, egy hitván farmatring, egy szügyellő, egy uy heveder, egy hinto tartani valo szíju [TSb 26]. A jel-re l. MTsz. *terhelő*.

7. orrfék-szíj; curea de nas; Nasenbremsriemen, Riemen des Klappenzaums. 1810: Egy Kaputsán Szíjjaival [Jedd MT; LLt].

8. koci, hintó tartozékszíja, ill. készítésükre való szíj; curea, fișie lungă de piele (avind diferite întrebuințări); Trag-/Halteriemen/Gurt für Wagenzubehör. 1594: Hinto-hoz ualo oreh chjatt ziaitul No 5 [Somlyó Sz; UC 78/7. 23]. 1595: Az 2 kúczj kötezesere, az hún Nyavalyaia volt hozottam szjat és Sinort p(er) d 12 [Kv; Szám. 6/XVIIa. 140 ifj. Heltai Gáspár sp kezével]. 1597: Porozlo Marthonnal vetettem az vy leochihez ziat f — d 2 [Kv; i.h. 7/XII. 18 Filstich Lörinc sp kezével]. 1719: Egy terhelő szíju, egy hitván farmatring, egy szűgyellő, egy uj heveder, egy hinto tartani valo szíju [TSB 26].

9. kardszíj; centură de legat sabia; Säbelkoppel, Schwertgurt, Gehänge. 1583: Hegedews mathe ... vallia ... Be leowe eg feyerbely kathonna ... eg vy ket élő pallos Vala Nalla meg csak zy sem vala raita [Kv; TJK IV/1. 99]. 1642: egy aranyas kazul kard, az sziaa kek maicz [Koronka MT; Told. 26]. 1679: Pallos hivelyestől szíjjastol nro 1 [Uzdizspéter K; TL. Bajomi János inv. 62]. 1714: Egészzen ezüstben foglaltatott Szabljá, mellyn(e)k a' Szíja meg aranjozott ezüsttel ékesített fl. Hung. 60 [AH 7]. 1763: Egy kard szíjara valo ezüst Csattot p(rac)endálnak az Haeres Urak [Hsz; Ks 23. XXIIb]. 1802: Egy rezes kard szíjjak nélkül [Ne; DobLev. IV/7b]. 1827: Azon haramiáknak oldalokrol fako szíjjon függő ... Török Kardok ki voltak takarítva [DLT 1261 nyomt. kl]. — L. még CsH 228; UF II, 338, 538.

Szk: lakirozott ~. 1849: Bethlenben az Grenyitzerek, és oláhok elvettek Egy Kadeti kardot lagérozott szíjjal és por-dupéval [Dés; DLT].

10. nadrágszíj; curea de pantaloni; Hosenriemen, Riemen. 1629: ezerszer megh eskenne(m) hogy meg az Nadra-ga szíjais hogi kin vala aztis özue takargata s el duga [Mv; MvLt 290. 184b]. 1756: Az én meg holt uramnak testén pedig a verésnek vagy ütésnek helyei meg szamlalhatatlanok voltak ... a Harisnyaja Szíjja harom helyen el volt szakadva [Bencenc H; BK Misc. 1143 Provida Foemina Szin-ziana (40) jb vall.]. 1768: találtam egy ohábai embert a' Berk nevű erdőb(en) ... meg-Zálogaltam a' szíjját el-vé-vén, és a' Sugyá(na)k kezébe(e) vittem [Girbó AF; BK Gir-bói ir. Tzitzu Györgyi (40) zs vall.]. 1807: uj magyar nad-rágot huztam szíjjuval [Dés; KMN 262]. 1820: Egy Haris-nyábo valo szíju [Backamadaras MT; CsS]. 1837: fogatam meg Sertés Pásztornak Budurlan Pityimont (!) ... fizetése lészen e szerént: ... 50 Egy szokmányt (!) 60 Egy mere (!) valo 70 Egy pár harisnya és Szíju belé [Budatélke K; Born. F. O. Ifj. 1847: bé mentünk a' ... hegybe Cseresznye enni — a' mikoron is mű mind hárman meg fogattunk — szok-mányunk — szíjjaink, és szűreink elis vétet(ene)k Zálogba [Dés; DLT 892].

11. rég táj tűsöz; chimir, serpar; Geldbeutel, Börse. 1843: a' Szíjjából egy ezüst huszast ki vévén — abbol a bor árrát ki fizette [Dés; DLT az 1842. évi iratok közt].

Szk: 1778: A kisebbik szekrényen lévő pecsétet is fel-szakasztván abb(an) találtunk ... egy Gombos szíjut [Nagy-lak AF; DobLev. III/503. 3a].

12. pártaszíj; banda/cureaua de la cunună; Stimband (von Jungfernkranz). 1624: Ezust Marhabol Jutott Andor-konak ... Egy Testallásos partha ed, Ezwstmaichos het boglar raita, niom m. 2 az syatt (!) ki tudua(n) bechultuk ad f. 30 [Kv; RDL I. 123]. 1627: Egy Test állásos partha Eő ...

Az szyat ki tuduan nio(m) ket girat, Tiz nehezeket, Giraiait tudua(n) f. 18 d. — teszen f. 39 d. 75 [Kv; i.h. 135].

13. harangszíj; curea de clopot/de tras clopotul; Klöppel-zug, Glockenschmür, Schellenzug. 1581: 24 february veot-tem az kysz harangnak kyknek (!) az halatnak chyengetek egy szyat az harang monyanak d. 12 [Kv; Szám. 3/IV. 14]. 1585: Die 14 Marty ... Az nagy harang Zya foldozassatol attunk Zigiarto Balintnak f. 0 d. 5 [Kv; i.h. 3/XIX. 29]. 1699: Hogy az Harang Szíjjait is meg fodoztatta fizettem Szigyarto Istvannak 1/34 [Kv; KvRLt I. C. 8. 20]. 1700: Mivel ... igen meg Szakadoztak volt a' harangok Szíjjai ... vettünk Harangozo János Urammal egy ökör bört Mészáros Molnár Istvántól 4/32 [Kv; i.h. I. C. 8. 25]. 1761: Nyoltz harangon szíju nintsen, ötnek pedig veteje, a' többinek szé-lyes Csattjai, és széles bérlett viseltes szíjai vadnak [Spring AF; JHb XXIII/31. 38].

Szk: kétszeres ~. 1595: chinaltattunk az Nagi harang wtejere egi ket zeres ziat [Kv; Szám. 6/XIII. 42].

14. szk-ban; in constructii; in Wortkonstruktionen: harang v. óraharang felerősítésére/kötésére szolgáló szíj; curea cu care este fixat/legat/prins clopotul sau clopotul ceasornicului; Glocken-/Uhrgehänge, Halterungsriemen (der Glocke/Uhr): csatos ~. 1621: Az ora harang fel keoteo Czattos Zyatt kett ret Zial foldozta meg vasar biro Mihál d 16 | Az Eggik harangnak Jsmet vasot uolt meg az fel keoteo Czattos Zya Mihaly vasarbiro Czinalta meg d 10 [Kv; Szám. 15b/IV. 14–5, 17] * felkötő ~ → csatos ~.

15. löcsengő-szíj; cureaua de la clopotelul calului; Riemen der Pferdeglocke. 1747: Ló nyakára valo rezes harang ... szíjjastol Nro 28 [Spring AF; JHb XXV/83. 3].

16. kolompszíj; cureaua de la talangă; Riemen der Kuh-glocke, Schellenriemen. 1749: ötet a' Varga Istvan fia ingerlette hogi a' Halas vram ökréről levegje a' harangot ... de a' szíjját Varga Minya felvagdolta botskor szíju(na)k [Szásznyires SzD; Ks].

17. pórás; curea de dus ciinii; Hundeleine, Leine. 1811: Egy visla nyakára valo szíju [Mv; LLt].

Sz. megrágja az eb a' ~at. 1667: látom, ismét megrágta az eb az szíjját és hogy mérgelődnék ismét az nagy jámbor úr ellen [TML IV, 106 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. 1704: megrágta az eb a szíjját, nemigen kapnak az excur-sión, mint eddig [Kv; KvE 286 Szf]. 1710: Teleki ... mond Mikes Kelemennek: „Bátyja, megrágta az eb a szíjját, ezt s ezt mondá a fejedelem” [CsH 180].

18. vmilyen tárgy borszíja/fogója; cureaua unui obiect, miner de curea al unui obiect; Halte-/Tragriemen. 1637: Fa palazk szyastol idenn 9 eőkeor szara palazk sziaistol n 2 [Ebesfva; Utl. — *Elírás szaru v. szarv h.] | kapdos vala rajta az Aszonis az erszenieken hogi el ne vigjek ... el akarja vala az Erszinnek az szíjját meczeni [Mv; MvLt 291. 82a]. 1687: Egy fejr börral buriott ketszeres lodingot szyastol, palaczkostol es kulcsostol [Déva; Szer.]. 1723: Két tsont puka palatzk sziaistol, edjik in bogláros [Koronka MT; Told. 29/2]. 1733: Edgi Fürjésző háló Szíjjával [Marossz-tkirály AF; Told. 2]. 1767: Béres András ... nézi a Taris-nyájának Szíjját s Láttja hogy egy gomb nincsen rajta melyet Czifraság okáért ott hardoz vala [Betlensztmiklós KK; BK]. 1845: Egy veres tarsaly, bőr borítékjaival és egy patrónás szíjjával [Doboka; Mk]. 1848: Két ezüstel Stik-kolt tarsaly szíjjal [MKG. Conscr.].

Szk: csatos ~. 1732: Ezüst Csésze hordozo bőr Zacsko, ezust bogláros Csattos szíja rajta [Ks Komis Zsigmond lelt. 16] * ezüstös ~. 1805: Egy kis ezüst Török puka pór

tartó Palaczk ezüstös Szíjjával a Novi Basáé volt [Mv; TGsz 52].

19. ajtóbehúzó bőrfogó; cureaua de la zavorul usii; Lederriemen zum Türschließen, (lederner) Türschließbügel. 1653: leis fekvén az pitvarba(n), hallam azonba(n) az szomszed feleől ... az pitua(n) (!) ajtajának szíjat ra(n)gati kezdek [Szjk 70]. 1748: Csudálkoztunk hogi ... az uttza ajto kilintse mindenkor sáros ... hát a' Tatár Uram sertesse ... tegnapis az Székely Samuel Vr(am) ajtajátis a' szíjjánál fogva nyiította s, a' kenyerit meg ötte [Torda; TJKt III. 241].

20. bőrtartó; toc de piele; Tragriemen, Träger aus Leder. 1790: Leveses, és Étek hordozo Csésze Gombos fedéllel szíjuba Nro 6 [Sv; Ks]. 1842: egy el hasadt fa kulats uj szíjuba kötött [Csekelaka AF; KCSl 3].

21. (malom)rosta/szítaszíj; cureaua de la sita morii; Siehbinde, Hängeschnur-riemen. 1852: A' felső kö 4 1/2 hüvelyk ... a' kereszt és korong vasok kopottak nádolást kívánnak ... a' szítalóról a' szíju hiányzik [Km; KmUlev. 2].

22. szíjgyártó; curelar; Riemer, Riemenmacher. Szn. 1570: Zyw Janos [Kv; TJK III/2. 5]. 1573: Zyw Andrasne | Zyw Andras [Kv; TJK III/3. 272, 306b]. 1585: Zyw Balasne | Zyw Balas [Kv; TJK IV/1. 497, 518]. 1590: Zyw Andrasne Annos [Kv; TJK VI/1. 7]. 1629: Szij Istua(n) [Mv; MvLt 290. 184a-b]. 1632: Szij Martonne [Mv; i.h. 103a].

szíjacska szíjdarabka; curelușă, bucată de curea; Riemenstückchen. 1719 k.: szerszámhoz valo darad szíjatskak [LLT Fasc. 115].

szíjacska szilácska, vékony forgácska; aşchie subtire (de lemn); Splinter, Splitholzspässe. 1756: szoktak ... fizetni Maruson tul lévő Dobraiak ... szíjacskaért [Déva; Ks 101].

szíjalt szíj alakúra szelételt; tăiat în formă de curea; zu Riemen/Streifen geschnitten. 1753: Szíjalt bőres Sodor Nro 27 ... Szíjalt bőres pecsenje Nro 35 [Szentmargita SzD; Ks 18. CII].

szíjas 1. szíjjal ellátott/felszerelt; (prevăzut) cu curea; mit (einem) Riemen/Gurt/udgl. (versehen). 1595: Egy Aranyas Niakba veteos szias [Zsombor K; SY. reg.]. 1647: Egy szias pleh palaczk [M.királyfva KK; BK 48 Fasc. 16]. 1697: Egi horgas kard szíjas boglaros tarsollyával [Borberék AF; Mk Alvinczi Péter lelt. 8]. 1729: edgy szántani valo nyaklo szíjas vas karikák rajta [HSzj nyakló al.]. 1787: Egy rozsz szíjas Tarisnya Dr. 6 [Mv; MvLev. Császár Gyula hagy. 4].

Szk: ~ heveder. 1625: Szij-Gyarto Mihálytól vöttem ... Egy vy szíjas hevedert [Kv; Szám. 16/XXXIII. 9]. 1753: Szíjas tsattas vegü Kender heveder N 18 [Marossztkirály AF; Told. 18] * ~ láda. 1810: Egy nagy vasas szíjas Láda ... Rf 14 xr 1 [Mv; MvLev. Trincseni Mihály hagy. 15] * ~ palack. 1803: egy Brassai szíjas palatzk [Tyéj H; Ks 113 Vegyes ir.].

2. erős; tare; zäh. Szk: ~ len. 1879: Rózát láttam Vásárhelyt ... válogatott valami — ruhanéműeket. Bizonyosan azt ügyelte, hogy jó tartós legyen, kettős szállal szövött, szíjas lennel bevett [PLev. 54 Petelei István Jakab Ödön-höz].

3. szíjgyártó; curelar; Riemer. Szn. 1713: Szíjas György [Dés; DLt 493]. 1714: Vincze és Szíjjus (!) György [Dés; DLt 496]. 1736: Georgius Szíjas [Dés; Jk].

◊ Hn. 1754: A Szíjas (!) oldalán (sz) [Erdőcsinád MT; EHA].

szíjatlan szíj nélküli; fără curea; riemenlos, ungebunden, lose. 1667: szíjatlan czölönkök egy tonnában [UF II, 338].

szíjazat '?' 1589: Atta(m) Alczy Antalnak hogy meg hezajta az plehetes reya chinalta az Ziyozatra atta(m) f. 5 d. 50 [Kv; Szám. 4/VI. 28a Stenzely András sp kezével].

szíjgyártó 1. mn szíjkészítő; care face curele (și hamuri); Riemen machend. 1660: az hazat ... ualamiel fellieb adhatia el az Ezer forintnal, az super fluummal egi arant osztozzek az Relicta Attiafi, es az kauaczi szígiarto familia, hasonfelet mindenik fel el ueuen [Kv; RDL I. 145].

Szn. 1453: Zywgyarto Peter [Kv; TT 1882. 534]. 1531: Johannes Szygiarto [Vh; DomH 91-2]. 1565: Zyarto (!) Lwkach [Kv; Szám. 1/IX. 188]. 1566: Szwyarto Katalyn [Kv; i.h. 211]. 1569: Zigiarto Katalin [Kv; i.h. 1/XIII. 180]. 1571: Benedict(us) Zwyarto [Kv; i.h. 1/XIII. 413]. 1594: Zyiarto demether jb [Bagos Sz; UC 113/5. 810]. 1599: Zigiarto Janos [HSzj szíjgyártó al.]. 1614: Zigiarto Janos zs [Tompá MT; BethU 63] | Szygiarto Miklos zs [Recsenyéd U; i.h. 106]. 1644: Szigiarto Gergeline [Mv; MvLt 291. 400b]. 1653: Andreas Szijgyarto [Dés; DLt 932]. 1658: Szij Gyarto Gergely [Zilah; EM XLIII. 305]. 1674: Kouacz Szigarto Janos [Kv; SzappCJk I. 14a]. 1679: Joannes Szygyarto de Dees [Dés; Jk]. 1704: Szygyarto Gyurka [Kv; AsztCJk 57]. 1711: Kadar Szigiarto Thamas [Kv; Dica 1711. XXVII. 5]. 1759: Szígyarto István [Illyefva Hsz; HSzjP]. 1798: Szilyarto Istvany [Kv; TCJk 1785-1870. 21]. 1812: Szígyarto Gligomé [KLev. 9]. 1826: Szígyarto György [Dés; DLt]. 1844: Szígyarto Mitruj [Szászfenes K; KmUlev. 1].

Hn. 1773: a Szígyarto Nyikuláj Kerte véginel (sz) [Vas-láb Cs; EHA].

II. fn szíjkészítő mesterember; curelar; Riemenmacher. 1574: Pal Ambrus corizeo azt vallia hogy latta az gergy oda leot es az kor fara keonykleot volt ... Eszebe sem veotte hogi mellyk ragatta volt ely az zigarto kepit [Kv; TJK III/3. 394]. 1582: Biro vram leotetett eoreomett az lengiell kerall meg bekellesere az Zigiartok Tornyaboll hozott eo kegme kett Tonna portt az Tarazkokhoz [Kv; Szám. 3/VIII. 38]. 1599: Gerendel Lukaczi uitte az vrunk niergeset es az Szigartot. 2. loua(n) szekeren Eniedig ... f l d 25 [Kv; i.h. 8/XIII. 59 Szabó András sp kezével]. 1621: Nagi Ferencz postanak ... attam ... Az Kengiel Ziat hogi az alaja adot loat Hunjadnal touab tul vigie, meg foldosztatua(n) at-ta(m) teolle az Zigiartonak f-20 [Kv; i.h. 15b/IX. 80]. 1730: A Toronybeli pengő dobhoz egi fiatal bőrért Hfl. 1 Den 36 Boritásaért a szíjgyártoknak Den. 60 [Kv; i.h. 56/XIX. 23]. 1755: Szij gyartonak Tim sora Galitzkőre xr 51 [TL. Teleki Adám költésreglapja 27a]. 1843: midőn bé léptem láttam Pekárik szíjjátot a' földön fetrengve verében [Dés; DLt 586. 3]. — L. még EOE III, 134; ETA I, 74; FugE 278, 280.

szíjgyártócéh breasla curelarilor; Riemerzunft. 1594: Biro vram io reggelre be hywassa az .8. zamweweo Vraimatos ... hogy ... veghezessenek eoreokeoseon^a Az Meszaros, Timar, Wargha es Zigiarto Ceh bekesegeoreolis [Kv; TanJk I/1. 250. — 'A bérfizetés ügyében]. 1739: nem lévén ő kglmének ... se ezen Nms Város(an), sem a Nms V(ár)-

(me)gjb(en) valóságos Residentiája, hogi ő kglme a Nms Szíjgyártó Czèhnek igaz Commembruma volna ... megkívánjuk, hogi ő kglme usq(ue) ad flor. 200 Cautiot p(rae)-stáljon [Dés; Jk 291a]. 1740: constál világosan a Kolosvári betsületes Szíjgyártóktól és Kglmektől ezen Provinciában Hat Kiralyi Városokb(an) lévő Szíjgyártó Céhektől, és a Szebeni Magistratustól extráhált hiteles testimonialisokból, hogi a Cseres szíjnak vágatása, arulatása, sem a Varga, sem Thimar Mester emberek(ne)k nem competal [Torda; TJkT I. 188].

szíjgyártóinas ucenic de curelar; Riemergeselle. 1672: adtanak uolt ... Szép Mezej Szíjgyártó Inasnak 1^a [Utl. — "Süveget].

szíjgyártóláda szíjgyártó szerszámos láda; lada curelarului; Werkzeugleiste eines Riemers. 1810: Egy szíjgyártó Lada [Mv; MvLev. Trincseni Mihály hagy. 24].

szíjgyártómester szíjkészítő mesterember; curelar; Riemermeister. 1838: Szíjgyártó Mester Kováts Joseff ... 29 Esztendő ... bizonyít ... láttam hogy Biblinger az ajtoba vetekedik az idegen Serfözövel [Kvh; HSzjP]. 1862: egy nyeret reperáltam ... Szakmari györgy szíjgyártó mester [Kv; SLt Vegyes perir.].

szíjgyártó-mesterember curelar; Riemenmacher/schneider. 1823-1830: (Trencsényi) Mihály, szíjgyártó mesterember ... a testvérhúgomat vette volt el [FogE 72].

szíjgyártómunka szíjkészítő munka; muncă de curelar; Riemerei, Riemenmachen. 1786: Nagy Thamas Vram ... Az Uraságnak negyvenhat marha Böreit kiadta egy kolosvári vastag Szíjgyártnak ki készítés véget ... 80 V forintot igérvén nékie a meg husolásokért, holott a Timár, nem Szíjgyártó munka [Solymos K; BfN]. 1816: Szíjgyártó Munka ... Bör kalap tarto ... 1 Rf 20 xr [Kv; Bom. IV. 41].

szíjgyártómű szíjgyártó mesterség; curelărie, meșteșugul curelarului; Riemereikunst. 1635: igen megh szegenyedet Zigiarto Mihaly ... mondotta hogy el hadgia az kálmárságot, es az Zigiarto műhoz fog [Mv; MvLt 291. 47].

szíjgyártóné a szíjgyártó felesége; soția curelarului; die Frau von Riemer. 1644: Csiszar Mihaline ... az piaczon beszelli vala hogy az Annianak az saruszara az eő hazatul el vezett ... világosan azt hallottam volna tñle hogi nyuánsagal, Szíjgyartone lopta el [Mv; MvLt 291. 400a].

szíjgyártóság szíjgyártó mesterség; curelărie, meșteșugul/meseria curelarului; Riemerei. 1658: Sziy Gyarto János ... Szíjgyártóságával szolgál [Zilah; EM XLIII, 301].

szíjgyártósék szíjgyártó pad; scaun/banc de lucru al curelarului; Riemerstuhl. 1816: Az Udvar ház híjjába ... tanáltattak ... egy szíjgyártó Szék^k [Szászkerked K; LLt. — "Fels-ból kiemelve].

szíjgyártószín a szíjgyártók árulószíne; chioșcul curelarilor; Riemerschuppen. 1825: A Timár és Szíjgyártó Színek ... A Keleti fenék allyának hossza ... 5 ... A Nap nyugoti fenék allyának hossza 2 | A Timár Színt a Szíjgyártó Szín-

től el váloszto oldalnak Talpfája vastagsága 5 Hüvelyk [Dés; DLT 3].

szíjgyeplő bőrgyeplő; hățuri de piele; lederner Zügel. 1597: Egy ziw Geplwyr ... —/15 [Kv; Szám. 7/XIV. 35 Masass Tamás sp kezével]. 1644/1759: vagion harom Lora valo Hám, és egy Sziy gyeplő pro flor kettő [Ne; DobLev. III/651. 4b]. 1708: Sziij gjeplővel kotsis ostorral [HSzj].

szíjhám bőrhám; hamuri de piele; ledernes Geschirr, Geschirr-Riemen. 1790: Egy pár Csészás Rezes Sziyu Hám Veres karmasin Selyem Gyeplőkkel, és Bokrétás Rezes Kantarokkal és karmasin Selyem Arany Rojtos le fűtyőgökkal [Sv; Ks].

szíjhátú számárjegyes hátú (olyan ló, amelynek a hátán végighúzódo sötét csík van); (cal) cu o dungă închisă/neagră de-a lungul spinării; (Pferd) mit einer dunklen Rückenlinie/Längeslinie, (dunkel) gesterfrückig. 1649: uőttem egy Szily hatu Fako herelt Louat ... f 8 D. 25 [Kv; Szám. 26/VII. 542]. 1674: Ménésnek rendi ... 11. Eger szőrű szij hatu egy kis hodgia vagjon. 12. Eger szőrű szij hatu job hatulya szár [A.porumbák F; UF II, 612-3]. 1676: Harom esztendő kanczák Sziy hatu fako kancza farka serenyé fekete [A.szombatfva F; UF II, 763]. 1681: Menesek Szama következ(i)k ez szerint ... Tavallyi Szy hatu fako gyermek Lo no 1^a [Utl. — "Fels-ból kiemelve]. 1689: Gyermek lovak ... Katonaj szij hatu Fako [Gyf; Utl]. 1747: Kornis Sigmond Vr eo Nga egy vilagos pej szőrű 3 esztendő metczetlen sziju hátú, fel költ nyaku fekete farku serényű kos fejű gyémek lova [BSz; Ks 27. XVIIb vk]. 1801: hozván magával ... egy fejer Kantzát, szij hátú, és eger szőrű Csikójával [Nagykároly; KLev. 9]. A jel-re 1. MPászt. 333, 353.

szíjhátúság fekete csíkos-hátúság/gerincűség; fapud de a avea o dungă închisă/neagră de-a lungul spinării; Schwarzgestreifter (am Rücken). 1747: Pap Vánka maga buzaját nyomtatta Lovakkal, mely Lovak között lattam egy Pej Meczcetlen lovat, de Serenyére, és Szíjhátúságára nem emlekczem hogy micsodás volt [A. várca Sz; Ks 27/ XVII].

szíjheveder bőrheveder; chingă de piele; Ledergurt. 1625: Az Talygas lo Nyergehez Csinaltatta(m) egi hagy-mant ... d 45 ... Az Nyereghez wőttem egi szij hewedert ... d 75 [Kv; Szám. 16/XXXII. 12]. 1649: Posta lovak Nyergere uőttem ... egi bokor ziy heuedert f — d 55 [Kv; i.h. 26/VI. 539].

szíjjárom szíjjal ellátott/felszerelt járom; jug prevăzut cu curele; Joch aus Leder, Riemenjoch. 1836: Egy kisebb Láncz mely a szántáshoz szükséges késáfával, szeggel és Sziyu Járommal [Mihálcfa AF; HG].

szíjkantár bőrkantár; frîu de piele; Lederzaum, Lederzügel. 1668: Az szij kantárt, tisztát Ferencztől küldtem Kegyelmednek [TML IV, 259 Veér Judit Teleki Mihályhoz].

szíjkerékkötő bőr-kerékkötő; opritoarea roții din piele; Lederhemmschuh, Radschuh aus Leder/Riemen. 1850: Egy darab Steyer bőrs székér bővön vasazva két ládával — 2 oldal bőr tarisnyával — 2 bőr ület párnával — vasas

töltött első és hátulso ülettel — spritzlederrel — srof kulsal, — sziju kerék kötővel — sarogjával [Algyógy H; Borm. F. II].

szíjkötőfék bőrkötőfék; frñu de piele; Lederhalter. 1747: Meg sokadazott vastag szij kötőfék Nro 3 [Spring AF; JHb XXV/88. 4]. 1780: A Lovász Mester Házában ... Szíju kötőfék 16 [Bethlen SzD; BK]. 1830: Egy lánczos szíju kötőfék 40 xr [HSzj kötőfék al.]. 1849: Csítkonak valo szíju kötőfék [Somkerék SzD; Ks 73/55].

Szk: *német* ~. 1761: Nemeth Szíju kötőfék és Magyar szíju Kötőfék, melyek is a Paripák fejébe vadnak [Siménfva U; JHb XXIII/31. 20] * *magyar* ~ → *német* ~.

szíjostor vékonyabb szíjából/bőrszalagokból font ostor; bici din curele; Peitsche aus Leder-/Riemenstreifen. 1756: Szíu viseltes ostor 1 [Nagyrápolc H; JHb XXXV/35. 30] | Szíu ostor 1 [Branyicska H; JHb XXXV/35]. 1813: Szíju ostor 2 [Veresegyháza AF; Told. 18].

Szk: *lőhajtó* ~. 1644/1759: vagyon egy lo hajto szij ostor pro Den. 15 [Ne; DobLev. III/651. 5a].

szíjöv bőrv; cordon de piele; Ledergürtel, Leibriemen. 1585: vgj teczik zyw Eowe vala, de zakallok nem vala [M. valkó K; KP. Lukach Amborus valkay jb vall.]. 1742: Tihai Kük Urszull szegöttem bérésnek esztendeig lészen fizetése ... szokmány 1 harisnya 1 kucsma 1 ing lábra valo egy szij öv egy pár bocskor Szij [M.köblös SzD; RLt Rettégi István Diar. Oec. 16]. 1753: egy Czentás Szíju öv, egy rezes hüvely késestől [H; WH Prot. dom. 20].

szíjpantallér bőr-vállszíj; curea purtată de-a curmezișul pieptului, diagonală; Schulterriemen. 1875: egy otska szíju pantallér réz tziemerrel P R bégjeggel [DLT 862 nyomt. kl].

szíjpating az ekegerendelyt a taligával összetartó szíj; pating de piele, curea care leagă plugul de grindei; den Grindel mit dem Pflugkarren verbindender Riemen. 1736: Valto beres Eke Szij Patingjaival vásott vasakkal 2 mellynek Gerendellyen jo vas Karika kormányán vas karikas vas horgok [Mikefva KK; CU XIII/1. 172]. 1747: Szíju Pating három [Aranykút K; Ks 73. 55]. 1831: Udvar Biro Nagy Ferentz ur a' Mlgs udvar szükségére Szebenből hozatott légyen ... 2 szij Patingokot 2 rf. [Alamor AF; TL]. 1854: Két Ekék: azokhoz tartozó vasakkal Tésalákkal, égy Szíju patingal, égy Bornával egyik Taliga vas nélküli [Sásd KK; WassLt]. 1857: Szántó eke három viseltes vasakkal ... Az ekéhez Szíju pating kettő [Cikmántor KK; KCsl 15].

szíjpuhító bőrpuhító; (care este) folosit la înmuierea/înmuaiatul curelei; Ledererweicher. 1679: Szij puhito, hasított fa nro 2 [Udzisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 88].

szíjszerszám bőr/szíz-lószerszám; curelărie, hamașament; Ledergeschirr. 1590: 28 octob: Zabo Marton vitte Az Zigiartokat. Byro vra(m) kyuldoite eoket Feyerwarra ZerZamokat mely Zy Zerzamokat vivenek fizettem f 2. d. 6 [Kv; Szám. 4/XXI. 88 Kis István sp kezével]. 1597: Kúros (!) peter vitte (!) 4 Loan zekeren Tordaig vrunk zamara valo zi zerzamokat, es egieb eggietmast f 1 [Kv; i.h. 7/XII. 89 Filstich Lőrinc sp kezével]. 1637: az rudon ... igen szep uy Nieregh vala, szy szerszamok mind ujak valanak rajta [Mv; MvLt 291. 100b]. 1687 k.: Szy szerszanokrol (!) ... Egy

Czapaféktől f — //15 Egy Czapa sügyellőtől f — //04 1/2 ... Egy Lánczos féktől f — // 11 1/2 [Mv; MvRKLev. Vect. 13]. 1688: Szy Szerszanokrol (!). Száz Rab szitol f — //49 1/2 Egy sügyellőtől f — //03* [BfR Vect. — *Folyt. a fels.]. 1736: Az urfiak olyan apró mint a bab csigákkal rakkatták meg szíjszerszámokat, melyet gyöngycsigának hittak [MetTr 348].

Szk: *ezüstös* ~. 1596: Istúan Deak Biro W. Loas L(ege-nye) vit ezüstös szí szerszamat loora valot Radnotra Kornis U(ram)nak ... 1 lora ... d 75 [Kv; Szám. 6/XXI. 13] * *lóra való* ~. 1774: a Mlgs Groff Generalis Tutor Ur egész Regimen Tisztyei számokra Lora valo Szij szerszamat csináltatott volna Brassóban [Szentdemeter U; LLt Vall. 41].

szíjtartó puskaszíz; curea de pușcă; Gewehrriemen. 1808: Uj Szíju tarto és Uj Szíju Sroff Rf. 1 xr 6 [Kv; TKHf puskaműv. — *puskához].

szíjú vmilyen bőrszalagú; dintr-un anumit fel de curea; zu Lederstreifen geschnitten. 1823-1830: (Az apparitor) Egy hatágú lapos szíju korbácsot hordozott kezében vagy vállán, melyet a csinitalanabbak keményen vertek a földhöz, hogy hamarabb kurtuljon [FogE 104].

szíjvágó szíjmetélő; persoană care face curele; Riemen-schneider. 1568: Mate deak Jacob ... fass(us) e(st), hogy eo ezt hallotta, feyerwary Imretol hogy am fel akazthatom vala, Praiko Mihalt, de had iaron chiak a bestie kurua, a szyw vago bizon meg latia a bestie kurua fy hogy a mely kamoka szoknyat a felesége a farauál lelt, bizon ra kolyt az perre [Kv; Tjk III/I. 238].

szíjvég capăt de curea; Riemenende. 1634: attak ... egy cziatoczkat szij vegre valot [Kv; RDL I. 105]. 1687: Egy aranyos karelot boglarostol, szij végekkel es pikkelyekkel, melly veres réznek láttatik [Déva; Szer.]. 1711: Kék se-lyem Majcz viseltes kard szíu hozzá valo szívégeivel Pikke-lyeivel edgyütt [Told. 19].

szik l. szék³

szikajos szikes; solonețos, sărăturos, sărăturat; sodahal-tig. 1864: Halovány e' dülő talaja fekete szikajos föld [Kó-rós Hsz; MNy XXXVIII, 306].

szikár 1. vékony, sovány; slab, uscat, uscățiv; hager. 1846: Pesthy István. — Közép termetű, magas inkább szikár mint köpczös [DLT 1113 nyomt. kl].

2. sovány (föld); pământ neroditor; mager, unfruchtbar. 1864: Az — Albispatok ... a Deák Albus szobol veszi elnevezését, mert oly fehér szikár földet tartalmaz [Szárhegy Cs; EHA].

szikárius orgyilkos; asasin/ucigaș tocmít, sicar; Meuchel-mörder. 1657: az fejelelémséget offerálták volt Bethlen Gábornak, de némely erdélyi urak, főrendek közül, többek közt egy Szilvási Boldizsár igen nevezetes ember ... is im-pediálta, melyért azután ... el is akarták vesztetni sicarius által | néhány rendben kerengék szállásomat minden alkal-matosság nélkül az drabontok, de kívül az kerten minden-kor vigyázó embereimet tanálván, nem volt módjok az sica-riusoknak [KemÖn. 25, 148]. 1710 k.: Ugyan a Szentpáli csúrt, asztageit Vizaknán éjjel felégettette* és akkor is

Szentpálihoz lőtetett sicarius puskása által [BÖn. 948. — *Szász János].

szikkad 1. felszárad/szikkad; a se usca (la suprafață), a se zbici/zvinta; aufrocknen, trocken werden. 1752: már ismét Komlóra mégjek ottan várakozom a mig egy kevessett szikkadd az ut [Wlt Wesselényi István feleségéhez].

2. megszárad/szikkad; a se usca; trocken werden. 1752: az mi véle(m) vala ... mind meg vizüle^a ... egy fogadó házbán valamennyire Szikottam s úgy continualtom Motsa való jövetelemet [Mocs K; Ks 83 Borbándi Szabó György lev. — *A vízbe eséskor].

3. kiszárad/szikkad; a se usca; austrocknen, trocken werden. 1731: Az új szalonnának fontya szikkadva amelly három ujni az vallan 9:9 penzen [Dés; Jk 422b].

szikkadt aszott, sovány; slab, uscat; ausgedörrt, ausgemergelt. 1710 k.: az orcám, nyakam, torkom, combjaim, tomporám, szép húsoak, teljesek voltak, úgyhogy az sem testesség és kövérség, ösztövérségnek vagy szikkadt szárazságnak nem mondattatható [BÖn. 492]. 1799: jo idő, száraz szikatt, himlőhelyes Aszszony [DLt nyomt. kl]. XVIII. sz. v.: egy lapos fejű Szikkatt ugyan de vemhes kanca fekete kis paripa tsikoval [Pf].

Szk: ~ termetű. 1810: Dávid Abrahám Nagy Károlyi született 'Sido ... alaton száraz, szikkat termetű [DLt 582 nyomt. kl].

szikkanó száradó, táj szivalkodó; care a început să se usuce; noch nicht ausgetrocknet. 1653: Egykor csak hallák, hogy Báthori Gáborné — ki jött a vajda és — megverte, de elszaladt maga Szebenbe; de Imrefi János ott veszett vala — egy szikkanó sárba esett és ott ölték meg^a [ETA 1, 105 NSz. — *1611-re von. felj.].

sziklás kösziklás; stîncos; felsig. 1864: Békás Széke és Telekes ... részint legelő, részint ... kaszáló, fenyos erdős darabonként meredek sziklás természetlen silány helyek [Gysz; GyHn].

szikra scînteie; Funke, Funken. I. fn 1. 1811: a' tüzet vizzel el-lehet oltani, De a' viznek, mondják, nintsen rokontzája, Azt meg nem állittya a tüznek szikrája [ÁrÉ 39]. 1813: (A) Tüz ... még első szikrájában meg fojlodott [DLt 210 nyomt. kl]. 1846: a ház minthogy nagyon rossz cserénynye omlo félbe volt hihetőleg vagy egy szikra kiment 's belé akadott a cserénybe s ebből lehetett a gyulás [Dés; DLt 1040].

2. átv; 1590: varosul kerik eő kgmeket az Serelmeseket, hogy ... Az Zeghenj keossegre bozzusagbol kichin zikraból Nagy Niawaliat Az Varosra gonoz hirt Newet ne hozzanak [Kv; TanJk I/1. 142]. 1677: az Országának Statusi vévén eszeken, hogy a' meg-alunni láttatott tüznek szikrája az Hazának felháborodásával kezdene ujab lángot vetni, kényszerítetttenek azért ismét azon elébbeni karban állatni, s' tovább való menetelét ujjobban meg-határozni [AC 210].

Szk: ~jában megalhatja a tüzet. 1710 k.: Rabutin ... addig őrzé Barcát, elveszté a császártól Magyarországot s Erdélyt; mert bizony azt a tüzet még szikrájában megalhatta volna [BÖn. 938].

Sz. kis szikrából tűz ne támadjon. 1664: Kegyelmed ... az betleni dolgot remedálja úgy ... hogy egy kis szikrából tűz ne támadjon [TML III, 72 Kászonyi Márton Teleki Mi-

hályhoz] * sokszor kicsiny szikrából nagy tűz kerekedik. 1704: mint okos asszony, moderálja az urat úgy, hogy ne kívánjon ez iránt a marcona dolog iránt izetlenkedni, mert sokszor kicsiny szikrából nagy tűz kerekedik [WIN I, 274] * a szemé ~t vet. 1791: engemet is egynéhányszor meg tsapott, hogy a szemem szikrát vetett [Méra K; RKA].

3. átv is vmiből nagyon kevés, parányi, csepp; scînteie, fărîmă, pic; ein Fünkchen von etw., ein klein wenig ... 1619: ha teőbszeő ... Boyer Peteren á vagy maradekin ... kereskednek, vagy valami kereskedesnek szikraját inditana ... mingiarast csak ezen levelnek ereieuel Boyer Jonaskon á vagy maradekin ezer arani forintot vehessen [Fog; Szád.]. 1675: A mint hogy megismert jóakaró uramat sok okért sem szoktam megvetni, ne adja Isten, én bennem csak szikrája is legyen Kegyelmedhez való idegenségemnek [TML VII, 52 Teleki Mihály Mikola Zsigmondhoz]. 1769: 'a Kalos Familia is ... az ország utyán aloll egész 'a Sándz végig egy szikrát se birt [Szamosfva K; JHbK XLII/24]. 1782: Eddig a' Birák kezek alatt lévén a' Torockzai határon lévő Erdők, a szegénységnek is adtak égi égi keveset s volt honnan szükön tüzeljenek, de most egy szikrát sem adnak [Torockó; Thor. XX/5. 31]. 1797: Szöllője, sem az Uraságoknak, sem a' parasztnaknak egy szikra sintsen [Ajton K; CU]. 1807: dél előtt egy szikrával jobbatka voltam mint ez előtt [Dés; KMN 368]. 1814: A Falu közönséges helyeiből még eddig senki sem foglalt el egy szikrát is [Körtvélyfája MT; LLt]. 1834: ha egy Szikrát engedne az idő, azokat tsináltamam meg [Zsuk K; SLt évn. Déák Ferenc P. Horváth Ferenchez]. 1848: Miklos ... a' téj változást egy szikrát sem érezte meg [Kv; Pk 7].

4. vmilyen viselkedési tulajdonság kif-re; pentru a exprima o trăsătură caracteristică; zur Kennzeichnung einer bestimmten Verhaltensweise. Án. 1676: Szikra (agár) [EM XLIX, 536]. 1820: Szikra (ló) [Lunka H; GyK gr. Gyulai Lajos ménésében]. 1854–1859: Szikra (tehén) | Szikra (ünöborjú) [Körtvélyfája MT; LLt].

II. Jelzői haszn-ban ff-ban is; cu funcție de atribut și la gradul superlativ; in attributivem Gebrauch auch als Meiststufe. 1. kevésnyi, szikrányi; foarte puțin; ein/kein Funken von etw., ein klein wenig ... 1573: Ferenchy Istwa(n) ... vallya ... Mykor az gywladas eset, egy zykra twzet Sem Latot ott Nemis volt [Kv; TJK III/3. 190b]. 1600: Zabo Istwan ... vallya ... be futek az pitwarbannis minemeo teozeleo hely vagonys ott sem volt egy Zykra Zenys [Kv; TJK VI/1. 451]. 1658: Ennekem igazán rossz állapotom vagonon ebben az várban, mert ennekem egy szikra szemet nem hagynak csinálnom [TML I, 272 Teleki Jánosné Teleki Mihályhoz]. 1764: egy szikra fegyver nem volt nálók^a, annak felette minden félélem és tartalék nélkül lefeküdtek s álmom közben ütöttek reájok [RettÉ 161. — *A madéfalvi veszedelemkor a székelyeknél]. 1804: Dél előtt nem mondtam egy szikra letzkét is [Dés; KMN 12]. XIX sz. köz.: Küldök 14 Zsemet ... a Marika rozsaszin othonkáját hozzá való darabakkal, melyből ... toldjanak be a vállán vagy a karja alatt de el ne hányják leg szikrább darabját sem [BLt 11 Cserei Róza férjéhez, Béli Albrethez].

2. vmilyen lelki, viselkedési tulajdonság kif-re; pentru a exprima o anumită trăsătură sufletească și modul de comportament; als Ausdruck einer seelischen Eigenschaft, eines Verhaltens. Szn. 1614: Szikra Peter jb [F.csemáton Hsz; BethU 302]. 1675/1759: Szikra István [Ne; DobLev. III/651. 14a]. 1755: Szikra Kisanna [Kv; KvRLt 15]. 1759: Szikra Juczi [Kv; TJK XVI/8. 362].

szikrácska *átv* a vonzódás, ragaszkodás szikrácskája; o fărîmă de atașament față de ceva; ein Funken/Hauch (von Liebe u.dgl.) 1758: Kérem is az én Istenemet, hogy ennek utána is tartsa meg én bennem azt a kicsiny szikrácskát, sőt nevelje [RettE 80. — "A ref. valláshoz való ragaszkodást].

szikrafogó füstfogó; parascînteii; Funkenfänger. 1757: Felette az egész Konyhanak a mint a Padlásán kellenék lenni vagyon Cserefából fel rott Tapaszos Bolthajtás modgyára őszve foglalt Szikra fogó [LLt Fasc. 129].

szikrányi parányi, szemernyi; foarte puțin; ein Funken/Fünkchen, ein klein, wenig. 1672: Háromszor vagy négyszer ha ő nagyságával én szilottam; azomban, Uram, én magam dolgaírul egy szikrányit elé nem hoztam [TML VI, 127 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz. — "A fej-mel]. 1710 k.: szóljunk most a kétféle örökkévalóságról. Ezeknek tudományában ha avval a similével élnek is, hogy olyan messze vagyon az elsőtől, mint a naptól annak egy szikrányi fénye vagy melege, avagy mint az árnyék a testtől, mégis semmit sem mondanék a dolognak valóságára [BÖn. 459].

szikrázik 1. szikrát vet; a scînteia, a împrăștiia scînteii; Funken sprühen. 1710: Egy estefelé ... az egen egy szárnyas sárkány szikrázva keresztülmenne [CsH 323–4]. 1710 k.: egy Endes Tamás nevű, hogy zaklattuk ... tolvajt kezdte kiáltani ... mind a két pisztolyomat hozzá csapantam, de egyik sem süle el ... noha bizony erősen szikrázott [BÖn. 562].

2. *átv* szikrát lát; a vedea stele verzi, a-i scăpăra (cuiva) ochii; funkeln, Funken/Fener sprühen. 1634: az Hadnagi ... engemet úgy cziapa arciül, ugia(n) szikrazik vala az szemem(m) [Mv; MvLt 291. 29a]. 1742: három hétig semmit sem adott egy bé fálo falatot is, úgy meg eheztem hogy szikrázott a szemem [Kv; AggmLt C. 12].

szikrázó szikrát vető; scînteietor, care scînteiază; Funken sprühend, funkeln sprühend. 1811: Láték tűz oszlopot lobogni Ég felé, Valamint a' gyértya mikor ég tsendeszen, Ugy a szikrázó füst fel ment egyenesen [ArÉ 16].

◊ Hn. 1768: vulgő Szikrázó nevű hely [Köpec Hsz; EHA]. 1770: a Templom Utzában (sessio) Szikrázó nevezetű Hellyben [uo.; EHA]. 1772: Szikrázon (k) [uo.; EHA].

szikses szikes; sārāturos, sārāturat, solonețos; sodahal-tig. Hn. 1714: A Szikses Főben [Torda; EHA].

szikszakos cikcakkos; in zigzag; geizickzackt, zickzackt. 1838: (A nadrágián) Komáromi László urnak Szikszakos aprielkos vagások látván, tőkéltesen azt allította, hogy kistsiny bitsokkal kellett a' nadrágát ki vágni [Nagylak AF/Ne; DobLev. V/1221 Foszto Sámuel (47) ns vall.].

sziklikum székelj jóság; proprietate secuiască; Szekler gut/sachen. 1786/1800: A' Rákotziána Revolutiokor Rákos Istvánnak antecessori arrol" Hadakoztanaké, a' lévén siculicumok, melyről fel-kellett ülni [Harasztkerék MT; Told. 30. — "Ti. a székelj jóságáról].

szil szilfával benőtt, szilfás; pădure de ulmi; mit Ulmen bewachsen. Hn. 1399: fontem Zylkut vocatum [M.bikal K;

KHn 70]. 1600: az zilba(n) ... ket hold zoleo [Kisgörgény MT]. 1657: szyl patakara meno néuú helyben [Tarcsafva U]. 1670: Szilban (sz) [Bencéd U]. 1676: Az Szilvögyben a Pocs falvi hatar szelben [Abosfva KK]. 1677: az Szilon (sz) [Sszgy]. 1715: Szilály Bérczén (k) [Borsa K]. 1756: Szilájbéli Láb (sz) [Borsa K; BHn 116]. 1759: A Szilben (ke) [M.palátka K]. 1766: a Kis Szilba nevezetű Föld [Szentmargita SzD; KGy]. 1768: Szilban (sz) [Mákófa K; KHn 232]. 1787: a Szilágyban (sz) [Jedd MT]. 1794: a Szilben a Jakab Tojánál (sz) [M.bagó AF]. 1807: a Szil Ke-reken lévő két Darabotska orotvány helyek [Vaja MT]. 1815: A Kis Szilban (k) [M.bece AF]. 1884: Sziláj [Vista K; KHn 273].

A forrásjelzet nélküli adalékok az EHA-ból valók.

szilácska 1. szilácska

szilági 1. Szilágyságból való, onnan származó; sāl-jean; in Komitat Szilágy, aus/in der Gegend von Szilágy, Szilágyer. 1607: iwuenek ide Deesre Jakossul harom zylagi emberek [Dés; DLt 297]. 1670: Kapucsi pasa is tegnáp érkezik ... Jovallanám, Bodvai Márton uramat, Rácz Ferencz uramat, egy szilági becsülletes embert bocsátana urunk Váradra vele [TML V, 129 Balogh Máté Teleki Mihályhoz]. 1758: Szülő édesanyám volt Dobai Klára, Dobai Péter leánya, amaz mostan is jó hírrel-névvvel fénylő szilági Dobai régi familiából való [RettE 59].

Szn. 1570: Zylagy Gergel [Kv; TJK III/2. 205]. 1583: Zilagi Janos [Kv; TJK IV/1. 194]. 1600: Zilagy Istvan [Kv; TJK VI/1. 452]. 1691: Szilági Kis Anna [SzJk 257]. 1703: Szilági Janos [Dés; Jk]. 1797: Szilági Mihály [Harcó MT; Berz. 3. F. 3. N. 21]. 1818: Szilági Adám [M.igen AF; KmUlev. 3]. 1836: Szilági Susánnával [Búrjános-öbuda K; RAK 6].

2. Szilágyságban tenyésztett; crescut în județul Sălaj; in der Szilágyer gegend gezüchtet. 1763: En Üdös Hegyi Adám láttam azután nála Mányikánál itten egy esztendő Veres Szilági fajdisznóját, nagy fekete Sertéssit is ... a' Vereset tudom bizanyasan hogy az Exp(onen)s Asz-sz(on)y ő Nga Záhi Sertés Csordájából való volt [Désfva KK; Mk V. VII/1. 46].

3. Szilágyságban termelt; produs în județul Sălaj; in der Szilágyer gegend gewachsen. 1674: Szilagi oh bor ... Töltelekre s Eczetekre [Radnót KK; UtI].

4. Szilágyságban gyártott/készített; fabricat/făcut în județul Sălaj; im Komitat Szilágy erzeugt. 1797: Az Új Béres Szekereket az igaz hogy a Vártzai Molnár el készítette de nem Erdei modon egész vágásra hanem fél vágásra mint a Szilági Szekereket Szokták készíteni [Szilágycseh; IB. Fogarasi István lev.].

5. ~ forma szilágysági viseletre jellemző; caracteristic/specific portului popular din județul Sălaj; von Szilágyer Art, Szilágyerisch. 1748: Lopta el ... ezen Lovat Pop Vonka ... lévén Pop Vonkával más Szilági forma ruhaju ember is [Nsz; Ks 27. XVIIb St. Budai gub. janitor vall.].

6. ~ módú Szilágyságban divatos; care este la modă în județul Sălaj; nach Szilágyer Art, in Szilágylandesüblich, in Styl von Szilágy. 1817: Egy Szilági modi fekete váslott Czomb középig érő szárika, vagy Gubába [DLt nyomt. kl 70].

szilágyságbeli szilágysági; din ținutul Sălaj; im/vom Szilágyer Land bzw. Komitat. 1662: Az szilágyságbéli, úgy-

mint: Kraszna és Közép-Szolnok vármegyébéli szegénység megértvén, hogy Várad török kézben volna, hogy önekiek csak lehete megmaradások, kéhdolnai készek volnának, ottan magok beizentek vala [SKR 635].

szilágysomlyai, szilágysomlyói a Szilágysomlyó tn -i képzős szárm.; derivatul format cu sufixul -i al toponimului Szilágysomlyó/Şimleul Silvaniei; mit dem Ableitungssuffix -i gebildete Form des ON Szilágysomlyó: származási helyre utaló előnévként; ca predicat plasat înaintea numelui, indică localitatea de origine; die Name bezieht sich auf die Herkunft. 1778: Szilágy Somlyói Halmágyi István ... Marus Széknek Fő Király Birája [Mv; Told. 55]. 1809: En Koldulni jöttem ezen Országba Galambfalvára* is azért mentem [UzstL ComGub. Szilágysomjai Bako Josef vall. (75). — *Uj]. — L. a *somlyai, somlyói* címszót is.

szilágyszegi a Szilágyszeg tn -i képzős szárm.; derivatul format cu sufixul -i al toponimului Szilágyszeg/Sălăjig; mit dem Ableitungssuffix -i gebildete Form des ON Szilágyszeg; Szilágyszegről származó; care este originar din Szilágyszeg; die Abstammung von/aus Szilágyszeg. Szn. 1579: Zylatzegy Myhall [Kv; Szám. 1/XVIII. 15]. 1582: Zilajzegi Pal [Derzse SzD; Jhb III/29].

szilaj 1. rakoncátlan, fékezhetetlen; greu de stăpînit, sălbatic; unbändig, ungezügelt, wild. 1780: Az Dobolli Istvan Ur(am) decessussán maradtott két tehén, de azok igen Szilajok levén, azokat Nehai Férjem el adta [Ne; DobLev. III/546. 2b].

Án. XIX sz.: Szilaj (kék szörű tehén) [Szentk.]. 1808: Tehenek ... Szilaj 6. eszt., kék szörű, ellős [Egeres K; Ks 89]. 1821: Szilaj (fehér ökör) [Mezőmehes TA; HG. Mara lev.]. 1823: A Szilaj és Sugár 9 Eszt. Szürke ökrök [uo.; i.h.]. 1827: Egy bornyas ... Szilaj nevű Tehén | Pajkos és Rendes Nevű ökrök ... Szilaj és Rendes [Mocs K; Told. 39]. 1834: Szilajj (tehén) [Mezőkapus TA; Berz. 20]. 1845: Vettem két barna ökröt ... nevezik Sugár és Szilaj [Dés; KvNJ 19]. 1851: Pár-ökrök: Szilaj-Sugár [Mocs K; HG. Eszterházi perek].

2. ~ *szarvú* vadul öklelő/dőfkődő szarvú; cu coarne ascuțite, care are năruvul de a lavi cu coarnele; mit stoßenem Horn. 1806: Egy Tehén Meddő ... szőke szörű, szilaj szarvú [DLt 161 nyomt. kl]. 1812: azon Tehén ... fel álló szilaj szarvú [DLt 185 ua.]. 1815: szürke szörű, Szilaj szarvú, 8 esztendő ökrök [Marosnémeti H; CU]. 1833: Pollyáni Németi György adott el ... 1 Szőke Tulkot Szilaj szarvú Rf. 32 Xr. 90 [Torda; TVLt Köz. ir. 797].

3. szabados; mai dur; wild, zügellos. 1870 k./1914: Pufa: a lapdásnak egy szilajabb módja, melyben egy a fal mellé állott csoportot, mindaddig, míg a lapdákat össze nem fogdosta, a kívül álló csoport, több lapdával, ahol érte ott dobta, sújtotta [MvÉrt. 37].

szilak maradék; rāmāṣiṭā; Überrest, Überreste. 1729: Hogi az erdőn az Sz. Léleki csordából egy Tinót meg éven az farkassok rea tanálván az Szilakját dirib darabját meg nyuzám s oda fel tevéen az dirib darab bört az fára, azt gondolván hogy az mű Csordankbeli tinótt ettek meg [Százpatak Hsz; ApLt 3 Andr. Szántó (40)jb vall.].

szilas szilfával benőtt, szilfás; ulmiș, pădure de ulmi; mit Ulmen bestanden. Hn. 1514: attingisset^a quendam semitam

ulmo Zylasayfelethwalo ewswen descendendo ... ad quendam vallem Zylasaythorka nuncupatam [Tóhát BN; TelO II, 327, 328. — *Ti. meta]. 1572: Sylue Berz Erdeo, Zilas et Keozependeo vocatae [Káposztásszmtiklós MT]. 1578/XVII. sz. köz.: Az Szilasso(n) alol [Kide K; BHN 86]. 1607: Szilas patakan alon (!) az Kibedi hatarba(n) (sz) [Makfa MT]. 1632: Az Szilos alat ualo oldal (sz) [Nagy Moha NK]. 1642: Szilos Berekben (r) [Páncélcseh SzD; DHn 55]. 1653: Szilos vögi neű helyben (sz) [Tarcsafva Uj]. 1654: Szilyos patakban (k) [Disznajó MT]. 1671: A Szilos dombja(n) valo föld (sz) [Szentimre Cs]. 1679: A Somodib(an) az Magyar Szilasban [Nagyak AF]. 1699: Szilosban (k) [Backamadaras MT]. 1711: a Szilasajban vicinussá a Patak (sz) [Bözöd Uj]. 1720: A Szilosba [Zovány Sz]. 1721: Szilos patakban (sz) [Kozárvár SzD]. 1746: A Szilas erdőn egy nyil erdő [Hagymásbodon MT]. 1760: erdő alatt Felső Szilos nevű helyben [Szent Simon Cs]. 1761/1808: A Sziloson (sz) [Szind TA]. 1761/1818: A Felső Szilus (!) nevű helyben (sz) [Maroskisfalud MT]. 1796: Oltszemi ökrök Csorda jár Sziloson [Üvegcsür Hsz; Mk II. 3/88. 5]. 1798: A Szilasba (e) [Hagymásbodon MT]. 1802: Szilas (sz) [Gógán KK]. 1856: a Szilas patakban [Torockósztygyörgy TA]. 1864: Szilas [Alfalu Cs]. 1891: Szilas [Kispetri K; KHN 292].

A forrásjelzet nélküli adalékok az EHA-ból valók.

szilasi szilbeli, szilasbeli; din ulmiș; mit Ulmen bestanden. Hn. 1788: A Szilasi Bértzen (sz) | A Szilasi verőfényben (sz) [Páncélcseh SzD; EHA].

szilbeli szilasbeli; din ulmiș; mit Ulmen bestanden. Hn. 1670: az Szilbalj fold aliaban [Bencéd M; NyM 160]. 1784: Szilbeli Forduloban [Búrjánosúj-buda; BHN 51]. 1816: felyül a Szilbeli reájárá Erdők lábjai (sz) [Ikland MT; EHA].

szilbokor szilcserje; ulm tînăr; Ulmengebüsch. 1852: vagyon a Nagy Ajtai Határon Miklósvára fele forduloba Szilbokormál egy Déllő [Nagyajta Hsz; Berecz lev.].

szileál hallgat; a tăcere; schweigen. 1625: Az megh uetel utan sok epiteswnk uolt rajta s nem elle(n)zet megh feleőlle ... de hogy ez ideig silealt ez utan(n)is ne(m) keuanhattia [Uzst 10b].

szilencium 1. hallgatás; tăcere, liniște; Schweigen, Stille, Ruhe. 1606: az alperes az akkorj feiedelem enghedelmére fundallia dolgat, producullia az Engedelemről valo leuelet az Alperes, melyet latuan itillje megh a teóruin ha megh kel adnj az hes ablatat, Auagi pedig Silentiumba kel lennj az felperesnek [Uzst 20/11].

Szk: ~*ban* hagy. 1662: Látván azért, hogy csak silentiumban akarja hagyni, és módomat, avagy arról való autoritást sem látván, hogy két utánann levő elsőbb tiszték között történt alkalmatlanságot törvénnyel eligazíthassak ... akarám Nagyságodnak értesére adni [TML II, 401–2 Teleki Mihály Lónyai Annához] * ~*ban* marad. 1668: Az mi pedig Bánfi uram dolgát illeti, úgy tetszik, azelőtt is írtam vala Kegyelmednek; immár az gyűlésig silentiumban marad ő kegyelme kívánsága szerint [TML IV, 253–4 Nálácz István Teleki Mihályhoz].

2. isk csend, hallgatás; liniște, tăcere; Silentium. 1870 k./1914: Silentium: csend, hallgatás! jó a tanár, a director,

akivel szemben reverentia, tisztelet illő. Fiuk, silentium! [MvÉrt. 44].

3. *-ba helyezés isk* eltöltés vmitől v. olykor szobafogság; punere sub interdicție; jmdm Silentium auferlegen. 1870 k./1914: Silentiumba helyezés: munkától, foglalkozástól eltiltás, néha szobafogság [MvÉrt. 44].

sziléziai l. szléciai

szilfa 1. ulm; Ulme. 1834: Az ugy nevezett Rákos nevű Berek, melyben nagyobb részint eltsónkázott és Udvas Szilfák tanáltatnak ... imit amot egy egy ven Tölgy fa eltsónkázva — a Keritetlen részében pedig tsak eltsónkázott Szilfák és Füz fák tanáltatnak [Marosgombás AF; TSb 51].

Hn. 1714: az Szil fánál (sz) [Magyaró MT; EHA]. 1740: A Szilfán kívül lévő láb (sz) [M.kiskapus K; EHA]. XVIII. sz. köz.: A Szilfa járób(an) (k) [Gyalakuta MT; EHA]. 1758/1798: A* Szilfák felett [M.forró AF; EHA]. 1795/1807: A* Szilfánál (sz) [Kispetri K; EHA]. 1804: A* Szilfánál (sz) [Mezőveresegyháza SzD; EHA]. 1891: Szilfák-kozt [Bogárdelke K; KHn 187].

2. szilfadarab; bucătă de ulm; Ulmenholz. 1756: Szilfa vastag darab 2 [Nagyrápolt H; JHb XXXV/35. 16].

szilfabokor ulm tinár; Ulmenbusch. **Hn. 1754:** A* Szilfa Bokorban (sz) [Borsa K; BHn 115]. 1764: A* Szilfa bokornál [Válaszút K; BHn 170].

szilfadeszka szildeszka; scindură de ulm; Ulmenbrett. 1786: Tölgyfa Deszka nro 87 Szilfa Deszka 10. Egerfa Deszka 4. Fenyő Deszka 5 [Nagyalmás K; JHbK XXIX/36].

szilfafiatal szilfa-csemete; puiet de ulm; Ulmenpflänzling. 1795: Erdős János Szilfa fiatalokat hozot a hátán de hunnét s kiéből meg mondani nem tudom [Nyáradkárácsonfva MT; Told. 76].

szilfarúd drug de ulm; Stange aus Ulmenholz. 1679: Szilfa rúd nro 1 [Uzdizspéter K; TL. Bajomi János inv. 85].

szili szilfásbéli; din pădurice de ulmi; ulmen, aus/in einem Ulmenwald. **Hn. 1758:** A Szili Horgosban (sz) [Sztána K; EHA].

sziliktár a szultán v. vmely főméltóság fegyverhordozója; silihtar, silictar, silihtar; Siliktar (Waffenträger des Sultans oder eines hohen Würdenträgers). 1618: 11 die Novembris adák Csafer pasának az misziri pasaságot ... Az előtt való misziri pasa az császár sziliktárja volt [BTN² 155]. 1657: láttam hogy az sok közül válogatott fegyverderekat hozván elő, néhány pistolyokkal megölövdözvén, csak meg sem holypasztotta azoknak golyóbisok; az vezér pedig sziliktárjának adván kezében tartásra, nyílall kézi ívből úgy megölvé, hogy mellyén az fegyverdereknek az nyíllnak vasa jól átalhata [KemÖn. 78].

szilisztrai a Duna-parti Szilisztra városában székelő; din Silistra; aus/in/von Silistra (an der Donau). 1618: Mondám neki, hogy ha igaz-é, hogy az szilisztrai pasaságot adták neki? [BTN² 152. — *Ali ágának]. 1661: Most hozák ide, hogy már Ali pasa és az budai vezér, szilisztrai had is Hát-szegnél volnának [TML II, 109 Teleki Mihály Veér Judit-

hoz]. 1663: Hogy Kucsuk passa helyében az szilisztrije passát hoznák Erdélyben, elég kedvetlen hír [TML II, 494–5 Lónyai Anna Teleki Mihályhoz].

szilke cserépedény; oală/vas de lut; irdener Topf. 1788: 2. Szilke 3 Fedő Tserép [Mv; Told. 9a]. 1816: Három Szilke ... Két hojagos (igy!) | Két nagy Szilke ... Tizenkét nagyobb és kisebb Csuprok ... Négy aprobb Szilkék [Var-solc Sz; Born. IV. 41 Bomemisza Krisztina conscr.].

Szk: mázos ~. 1679: Labatlan porgolo mázos szélke nro 1 | Jeges viznek valo mázos szélke nro 1 | Mázos Szilke nro 1 [Uzdizspéter K; TL. Bajomi János inv. 17, 29, 135].

szilkerékbeli Szilkeréken (SzD) levő; care se află în Szilkerék/Comeni; aus/in/von Szilkerék. 1597: Sombory Annasszony Almadj Andrasne ... szwkerekbélj rez Jozagbol adoth egy Jobbagioth [Szilkerék SzD; JHbK XLV/14].

szilkeréki a Szilkerék (SzD) tn -i képzős szárm.; derivatul format cu sufixul -i al toponimului Szilkerék/Comeni; mit dem Ableitungssuffix -i gebildete form des ON Szilkerék. 1. Szilkerékhez tartozó; care ține de Szilkerék; Szélkerék. 1573: az melj patak ala folj tot falun alol ... kj Rit vagion ... szwkerekj hatar volt [Szilkerék SzD; JHbK XLIV/11]. 1593: az Tothfalwn Alol walo Ret az Pathakon Jnnel az Chyere Alot Mindiltig az Myoltha wk Emilitik Zwlkerekj hatar | az az Ret es feold kj Totfalwn Alol wagoon az pathakon Jnnel zilkerék^a feol az Chyere Alot Mioltha wk Twggyak Mindiltig zwlkerekj hatar wolt [JHbK IX/26. — *SzD].

2. Szilkerékről behajtandó; care trebuie adunat/perceput din Szilkerék; aus/in Szilkerék beizutreibend. 1579: az Dezma felől Igi Igienedenek megh^a, hogj az Szwlkerekj Dezmath Almadj Andrasne azzonio(m) takaria, az penekjth^b Almadj Gaspar [Szilkerék SzD; JHbK XLV/14. — *Almadj Andrasne Sombory Anna azzony és Almadj Gaspar. ^bSzD].

szilkert szilfakert; gard făcut din drugi de ulm; Ulmen-garten. **Hn. 1679:** szil kert (m)ellet (sz) [Vadasd MT; EHA].

szilkút szilfával bélelt kút; fântână căptușită cu lemn de ulm; mit Ulmenholz verschalter Brunnen. hier eigst. ON. Szilkút. **Hn. 1760:** Szilkut felé valo ford(uloban) [Péterliaka AF; EHA]. 1776: az Szilkúton feljül (k) [Sámson Sz; EHA]. 1819: az ó Temető, a Batsárd felől valo fordulon ... a Szilkut mellett [M.bece AF; EHA].

szil laba betű; literă; Buchstabe. 1806: Weress Samuel Ur ... egy fél Arkus Albat Subscribálni, mellyet Déakul akarván meg tenni Nevének első Sillabáját az S. leis írta, a' midőn mük meg szollítottuk, hogy nem Déakul hanem Magyarul kelleit Subscribálni, így oztán az Sböl egy romlotatska Vét tsinált [Szék SzD; RLt O. 2 Kosza József kezé-vel].

szillogizmus silogism; Syllogismus. 1710 k.: A logikában sok üdőt töltöttünk ... Egyszer, mikor avval a sok quac-tióval s responsióval eltöltötte elménket és az argumentumok, syllogismusok formálására kaptatt az eltanult quac-tiókból, csak a materiákat kezdé adni: Erről irjatok argumen-tumokat, lássuk, melyiktek tud többet írni? [BÖn. 539–40].

szilony I. szirony

szilva 1. prunā; Pflaum, Zwetsche. 1588: 2. July Veotem egy Veka zyulat d. 20 [Kv; Szám. 4/I. 58]. 1597: Veotem ... Ziluat a' Regeni plebanosnetol f — d 16 [Kv; i.h. 7/XII. 111 Filstich Lörinc sp kezével]. 1614: Somlaj Gaspar Nötelen legenj ket szem szyluat lopot volt [Mezőkölpény MT; BethU 31]. 1667: Tudom azt az szilva fatis, mert egy nehanyszor eöttem az szilvaiban [Kv; RDL I. 148g]. 1671: A Kalastromban Dio Szilva Alma elegendedeő vagon [Hosszúmező Mm; Told. 1a]. 1715: az Szilvas Tano-rok ... Fedeles kertel vagon körül véve, és egy részín két felöl feles Szilva terem [Pálos NK; EHA]. 1761: mikor Szilva terem Szilva Palinkát sokat főznek [Szirb H; JHb LXX/3. 209]. 1784: midőn szilva bővön termet főzzenek belőlle harmintz veder palinkát [Búrjánosbuda; JHbK LX/18. 10]. 1833: (a pálinkafőző árendátor) ... az általa kinevezendő biztossal annyi szilvát az emberektől a' mennyit csak lehet elistromfolni köteles léssen [Kv; JHb]. — L. még BÖn. 529; BTN² 317; EOE XIV, 100–5; KvE 167; RettE 361; TML IV, 8; UF I, 304, 402.

Szk: ~ *aszalni*. 1574: Magdolna filep lanosne azt valli, hagi ... Keotelwereo Berecht (!) ... egedwlis Be fwteotte az kemenchet Sylva aszalny [Kv; TJK III/3. 339]. 1738: az gyümölcsös körül levő karot Hodos Győrmé hordotta szilva aszalni [Kövesd MT; Berz. 14. XVI/23] * ~ *lopni*. 1749: Szilva lopni mente(ne)k volt oda [Szásznyíres SzD; Ks] * ~ *szedni*. 1779: szilva szedni jártak* Csepegőmacskásra [RettE 402. — *Az apahidai rokonok]. 1844: szilva szedni feljövén, egy kis jászágunkra [A.sófa U; DLt 1441] | Parajdrol* fel jöttem* szilva szedni egy kis jászágunkra [Dés; DLt 1441. — *U. Sófálvára (U)] * ~ *aszaltat*. 1679/1681: a gyümölcsznek is l(ste)n termetes adván, szilvat, almat, Barackot körtvelyt, egyéb félést ... bővön aszaltaszo(n) [Vh; VhU 675]. 1764: Szilva pájnkát most főzetek ... Szilvat aszaltattam eddig elé 60 vekat s kevés van aszalni valo [Szentmargita SzD; Ks 18. CII] * *aprószemű* ~. 1838–1845: kozborszilva: „eleinérő, aprószemű szilva, néhelyt” románból „vett koldukuc. B(első) és K(özép)szolnok” [MNYTK 107] * *besztercei* ~. 1857: a Láposra őszve se-reglett ... K. K. Tisztek közzül, egy sints vadász ember, s tőbnyire ugy gondolkoznak a vadászlatol, mint a' beszterzei szilva le rázásáról [Kisdebrece SzD; Újf. 2 Técsy Sámuel lev.] * *égettornak való* ~. 1773: Kranik is kénteleni-ti őket éget bornak való szilvát drága pénzen venni, és költségeknak tsak felit forditya meg [F.lapugy H; Ks 23/XXII] * *éretlen* ~. 1629: az Uarga Mihaly gjermei főztek az eretlen szilvat s hortak az kertből [Mv; MvLt 290. 176a] * *hámozott* ~. 1848: Hámozott szilva mandulával 48 xr [Görgénysztimre MT; Borm. G. XXIV] * *hosszúmagú* ~. 1748: Hosszúmagu szilva aszalva Metr ½ [Told. 11/95] * *húsos* ~. 1731: Az Major adot be ... Húsos szilvát m nro 1 [Kv; Ks 15. LIII. 5]. 1744: talaltunk ... Aszszu husos Szilvat met. 9 [Szentdemeter U; LLt Fasc. 67] * *kifőzött* ~. 1788: a sertések hitványok, mert ki főzött szilvával élnek [Bencenc H; BK. Bara Ferenc lev.] * *köménymagos* ~. 1841: visznek ... Zatskoba Nyomatott aszalt Körtvét, egybe aszalt Medgyet, egybe aszalt Kömény magos Szilvat, egybe aszalt veres Szőlőt [Hosszúasó KK; Borm. I. IIh] * *nyársalt* ~. 1685: Nyársolt szilva 33 nyársal [Uti]. 1690: Egy keves nyársolt szilva [BK Kentelki inv. 10] * *nyers* ~. 1582: Almat keortwellt Barackott nyers zilwatt f — d. 8 [Kv; Szám. 3/VIII. 54]. 1772: (A gyümölcsösben) közönsé-

ges terméskor Alma meg terem 15. köből nyersül. Nyers Szilva 30 [Szászfenek K; BethKt Mikes conscr.]. 1774: egy Nyáron hosztam volt az Falukrol ... Nyers Szilvaért 180. Tojást. 60 Csirkét jo Nagyokat [Mocs K; KS Consr. Veres Mihály (60) vall.] * *őszi* ~. 1678: őszi szilva s. cub. 11//. őszi Alma s. cub. 5// [Alvinc AF; Uti].

2. szilvaárus v. szilvapálinkát főző; vñztor de prune sau țuicar, fabricant de țuică; Pflaumenhändler, Zwetschenbrenner, Slibowitzbrenner. Szn. 1530: Mathie Szylwa | Mathiae Szylwa fl II [Vh; DomH 68–9]. 1560: zylwa demeter [Kozárvár SzD; SLt DE 2].

3. szilvafa; prun; Pflaumenbaum, Zwetschenbaum. 1591: Harnad keresetem Illyen Vagion ... circa festum S. Bartholomey Ap(osto)li szedette Auagy razatta megh az J(nctus) 34 termett gymeolcz' faymot, keörtüelt, almat, Ziluat [UstzT].

4. szilvás(kert); prunet, prunerie, livad/gradină cu pruni; Pflaumengarten. Hn. 1639: Berke szilvája mellett egy nagj öreg hod föld (sz) [M.köblös SzD; DHn 47]. 1655/1813: a Sok Szilvaban lévő kaszálo [Kide K; BHn 86]. 1675/1687 k.: Fekete szilvánál vagon egy hold föld [Csejdt MT; MMatr. 292]. 1699 k./1704: Szilvaberekfő aut szurdokfő (e) [Vézsizilvás SzD; EHA]. 1734: a Szilvában (sző) [Kettesd K; KHn 61]. 1737: A Sok szilvab(an) (k) [Kide K; BHn 89]. 1743/1747: Láttam hogi Eltető Ferentz Vramat az maga Fundaturájában lévő Szilváj névű helyen verik [Szentgyed SzD; WassLt Kimpán Vászilia (44) zs vall.]. 1757: Szilva nevezetű jó darab terrenum [Krasznahosszú-aszó Sz; EHA]. 1771: Szilva kutba (sz) [Mákófa K; KHn 233]. 1813: Szilva Hellyben (sz) [Kalotadamos K; KHn 45]. 1815/1817: A Bálo Szilvája alatt (sz) [Miklósfva U; EHA]. 1864: Szilva oldal (sz, k) [M.fenes K; EHA]. 1891: Szilvakút [Mákófa K; KHn 237].

szilvaaszaló (szilva)aszalószín; uscătorie de prune; Pflaumendarre. 1679: szilva aszalomra ra ment le vagta, el hanta mely szilva aszalom volt ... az also Czicz hegye(n) [Dés; Jk]. 1698–1720: Szilva vagi gyümölcsaszaló rajta lévő hitván ajtajával és előtte valo Szalmával fedett hitvánás Szin-nel [HSzj gyümölcsaszaló al.]. 1732: a' gyümölcs fák kö-zött vagon egy szalmával fedett árnyék alatt, egy csere rako fából való Szilva aszaló [Kóród KK; Ks 12. I]. 1794: Egy szilva aszaló földbe készült 8 agasokon álló szalma fedél alatt [Várhegy Cs; LLt]. 1840: szép jövedelmű Gyümölcsös és benne egy gazdaságos Szilva aszaló jo állapotba megkivántato Lészáival edgyütt [HSzj; szilva-aszaló al.].

Szk: *kerek* ~. 1727: vagon egy darabb Szilvás ... Ezen Szilvásnak a közepiben egy kerek szilua aszaló vagon [Gorbó SzD; JHbK XXVI/13. 13] * *négyszögű* ~. 1698–1720: téglából rakot keményes négy fioku Szilva vagi gyümölcs aszaló [HSzj gyümölcsaszaló al.].

szilvacibere szilvából főzött levesféle; supă de prune (uscate); Zwetschkensuppe. 1710 k.: Nem esik a királynak jobbízún a zsemye, tokaji bor ... mint emennek a málé s a szilva vagy kökény-cibre [BÖn. 509].

Szk: ~ *törő*. 1801: Egy pár Szilva Cibere törő [LLt 106 Fasc. 1].

szilvacsemete szilvafa-csemete; puiet de prun; Pflaumenpflanzling. 1648: Ugian ezen kerthez vagon kwlőn rekzeve (!), más egy fwves kerteczke ... szilva fákis egy feleől és szilva cemetékis más felleől benne wltetve [Ko-

mána F; UF I, 934]. 1694: az ... Udvarház fele continualodik, a' Gyümölcsös kert, melljben) vannak feles számu szilva es megj Csemetek is, és Borostján fák [Kisened AF; BfR néhai ifj. Bálpataki János urb.]. 1756: Egyebütt a Virágos kert, és az elsőbb describált Vad szőlővel bé fedet Arnyék, és Sajto szín előtt ... vadnak ... kevés szilva Csemeték* [Branyicska H; JHb LXX/2. 31. — *Fels-ből kiemelve]. 1783: va(gy)on kertbe véve, nagj ujj szilvás kert, melljbe circiter va(gy)on 1200 szilva tsemete, melynek égj része már terem is [uo.; JHb XXXI/28]. 1843: A' Szőlők közötti pusztában évenként husz gyümölcsfa élő Nevendéket szaporított — fele Szilva —, más fele körtvély —, Alma —, Cseresnye — Megy és Baratzk Csemetékből telvén ki [Nagylak AF; DobLev. V/1248].

szilvaecet ojet de prune; Pflaumenessig. 1765: Szilva etzettel tele altalag I [Ispánlaka AF; JHb XXVIII/49. 7].

szilvaégettbor szilvapálinka; tuică de prune; Pflaumenbranntwein, Zwetschenhausschnaps. 1788: 2. átalag fein Szilva égett bor pécsett alatt [Szentmargita SzD; Ks 67. 47. 27].

szilvaérés coacerea prunelor; (Zeit der) Pflaumenreife. 1709: Hallottam Szabo Györgyvetől Szilva ereskor hogj atkozsa Czerjek Tamasne Aszszonyomot [Zoltán Hsz; HSzjP Bedő András (25) jb vall.].

szilvafa 1. prun; Pflaumenbaum, Zwetschenbaum. 1632: egy szilua fát megis ígzetének hogj adigh legien az hatara [Mv; MvLt 290. 68a]. 1685 e.: Vagyon az istallo vegiben tehene(ne)k el rekesztet jo fedelese kert melyben egy néhány szilva fakis vad(na)k [Borberek AF; MvRK Urb. 10]. 1699: Vagyon ezen Gorbo Főn* edgj nihany Csonka baka (!) Almafa, es Szilvafa is [Mákó K; Bom. II. 21. — *Elpusztult település (vö. KHn 190–200)]. 1729: ezen kert ... igen specialis gyümölcs fák, a potiori mindazonál(ta)l szilvafák, álló fakkal bővölködik [Buza SzD; JHb V/2]. 1742: Moldován Györgyöt Flora Vonyát, egy kis Magyar inaskájával hogj Vágta és hordotta az szilva fát láttam [Kincsi KK; JHbK XXVIII/6]. 1762: Tudok még egy szilvást, amelly vagyon az vizmosás mellet, De az föld indulásba, el szakadozott, kevés szilva fa vagyon rajta [Percsen Sz; IB IV. 16 Andr. Fejér (62) jb vall.]. 1783: Va(gy)on a Szirbi Malomnál, Veteményesnek és Szilvásnak valo nagj pusztá hely, kevés szilva fák rajta [Branyicska H; JHb XXXI/28]. 1804: a) Ifju szilva fák 267 21 Hf 36 dr b) Oltavány és ültetett Almafa ... 3 Hf 60 dr [Marosszitimre AF; DobLev. IV/874. 19a]. 1839: Mólnár Hegyi Szőlő, Ez alatt is vagyon egy kis laza, néhány Szilva fakkal [Tasnád Sz; EHA]. 1851: 21 kiszáradott szilva fák [Erdősztygyörgy MT; TSb 34]. — L. még FogE 128; KvE 210, 251; MetTr 430; UF I. 764, 896, II. 154, 168, 169, 180.

Vö. a fejér-, horgasmagú-, húsos-, kövér-, muskotály-szilvafa címszókkal.

Szk: aszu ~. 1742: Az Moldován György kertéből enis vágtam három asszsu szilva fát kivel az Dragonos Lova pajtáját tamosztottuk meg [Kincsi KK; JHbK XXVIII/6] * *besztercei* ~. 1621: chieresnie fa az keorteli fa, Dyo fa kóós boros (?) szilua, es beztercey szilua fa legien beőziwre ualo [Búrjánosbuda K; JHbK XXII/29]. 1813: A' kertben ... vagynak még ... szép termő Fejér, Húsos vagy Kövér, és Beszterzei szilva fák is [Koronka MT; Told. 18] * *ter-*

mő ~. 1821: 29 Termő Szilva fák Rhf 14 Den 30 [Dés; Ks 79. 29. 708].

2. szilvafás (terület); prunet, prunärie; Feldstück mit Zwetschenbäumen. Hn. 1787: A Szilva fákan fejl (k) [Kisesküllő K; BHn 73]. 1804: A' Szilva fáknál (sz) [Mezőveresegeyháza SzD; EHA]. 1891: Szilvafajáról [Nádasdarác K; KHn 250].

3. szilvafából gyártott/készített; facut din lemn de prun; aus Zwetschenholz. 1714: Egi Par Pisztolj szilva fabul agja gjongihazzal es elephant tsonttal figurazott a' fogatoja aranj és ezust viragokkal fl. Hung. 18 | Egi Par Agiu szilva fabul valo apparatussal [AH 13, 26].

Szk: ~ agy. 1714: Egi par kised stucz Szilva fa agja elephant tsont viragokkal ekesitve [AH 25] * ~ *asztal*. 1793: egy kis szilvafa rakott asztal [TL Conscr.] * ~ *kanál*. 1867: küldöttem ... oct. 22ikén ... 24. darab szilva fa kalánt* [Bányabükk TA; KCsl 3. — *Fels-ből kiemelve] * ~ *nyelű kés*. 1711: 10 Apro Szilvafa nyelvű kés... — // 90 [ApL 5 Apor Péterné inv.] * ~ *tekerőlevél*. 1816: Szilva fa tekerő levél ... 1 Rf 54 xr [Kv; Bom. IV. 41].

szilvafacsemete puiet de prun; Pflaumenpflanzling. 1632: Also Porumbaki Uduar haz ... Lugas kerth ... Az kertben imit amot ualami szilua es megy fa csemetek [UC 14/38 Porumbáki urb. 184]. 1636: Ez uiragos kert ... szilua fa es megy fa Csemetekkel surjen be plantaltatott [Siménfva U; JHb Inv.]. 1735: ezen vetemenyes kertben, vagion két sor szilva fa csemete, és egj sor Megj fa Csemete ültette körülötte [M.szentjakab TA; JHb XI/9. 10]. 1784: az ujj szőlőbe a hová lehet szilva és vad fa tsemetéket ültetnek [Bencenc H; BK. Bara Ferenc lev.]. 1793: az két szééri* szilvásokban lévő Szilva fa Csemetéket fel kapáltattuk [Haddad Sz; JF 36 LevK 232 Vintze István lev. — *Szér Sz]. 1817: Az utrizátus ... valami Szilva Fa csemetéket lopott [Déva; Ks 116 Vegyes ir.] | A Daru Hegynek az alját szőlő és fain nagy szilvafa tsemetékkal bé ültettem [Héderfája KK; IB. Veress István tt lev.]. 1840: Adoriány ... Gyalagassai szilva fa tsemetét ültettek [Görgény MT; Bom. G. XXIVb].

szilvafácska szilvacsemete; puiet de prun; Zwetschenbaumchen. 1648: (A kertnek) Az közepin egj wltet szilva faczka [UF I, 893].

szilvafatörzsök kiszáradt szilvafatörzs; trunchi de prun uscat; Stamm eines ausgedorrt Zwetschenbaumes. 1634: Tudom hogj Tholdalagi Janos Vramnak egy cziganya ide fel az Szilvás keozott vagdal vala valami czontonek Szylua fa teorzeokeokett Szennek valott [Dés; DLt 384].

szilvagyümölcsös szilváskert; prunet, prunärie; Pflaumen-/Zwetschengesten. 1797: Az Udvaron belől egy jo darab veteményező a' annak végiben egy darab szilva Gyümölcsös [M.igen AF; DobLev. IV/777].

szilvaíz szilvalekvár, rég szilva-liktarium; magiun, marmeladă de prune; Pflaumenmus, Powidl. 1697: Az középső pinczeb(en) vad(na)k ... Egi deberke teli tojással. Egi uj fazékb(an) szilva izz [Borberek AF; Mk Alvinczi Péter inv. 4]. 1819: vagyon három Zöld mázos Szilva lictariumos fazék, egyik üres, a' másik teli Szilva izzel [Baca SzD; TSb 6]. 1829: adott ... 12 kupa Szilvaizet, 13 kupa aszalt veres Szőlőt [BLt 12 kv-i dologház nyomt. szárm.]. 1836: Szilva

izes Deberke tele Szilva izzel [Borsa K; MNy XXXVIII, 56].

szilvaízes szilvaíz tartására való; în care se păstrează magiunul; mit Pflaumenmus, powidlgfüllt. Szk: ~ *deberke*. 1836: Szilva izes Deberke tele Szilva izzel [Borsa K; MNy XXXVIII, 56].

szilvaízfőző üst cazan/vas folosit pentru fierberea magiunului; Kochtopf für Pflaumenmus. 1798: Egj ... szilva iz főző Nagjotska üst ... megint más kisebb üstötske [Kv; Pk 6 Rázmány Hedviga hagy.]. 1798/1821: Egy nagyobb, és kisebb Réz szűrők ... a kisebb nyél nélküli való és vas-tagotska ... Egy nem erőssen viseltes Szilva iz Főző nagjotska üst [Kv; Pk 5].

szilvakomputus szilva-számadás/számvetés; socoteală privitoare la prune; Rechnung des Pflaumen. 1826: A' Krajnik, és Colonosok között ősi Dézma széken végben vétetni szokot Szilva Computus még eddig függőben áll — az idei Dézma széken ez iránt panaszkodtak, de a' Computus a' Krájnuk Urra bizott, mint a' ketskére a' kertészség [H; Ks 117 Vegyes ir. Gencsy Aloysius ub vall.].

szilvaliktárium szilvabefőtt; compot de prune; Pflaumenkompott | szilvaiz; magiun, marmeladă de prune; Pflaumenmus. 1632: Azalt szilua lictarium egy fazekkal [Fog.; UF 1, 145]. 1681: Belső Sáfár ház ... Vagyon itt ... Szilva, Birs alma, Barack, Görög dinnye Liktariumok, nagy fazekb(an) [Vh; VhU 562-3]. 1697: Az középső pinczeb(en) vad-(na)k ... Szilva lictar(ium) [Borberek AF; Mk Alvinczi Péter inv. 4]. 1736: Liktáriumok ... Egy Veres fazékban szilva lictarium cir. just(is) 3 [Várhegy MT; Conscr. XIII/1. 96]. 1748: Szilva Liktarium egy kis Desába(n) [Nagyida K; Told. 11/95].

szilvaliktáriumos szilvabefőtt; cu compot de prune; mit Pflaumenmus (gefüllt) | szilvaízes; în care se păstrează magiunul; für Pflaumenmus. Szk: ~ *fazék*. 1819: vagyon három Zöld mázos Szilva lictariumos fazék, egyik üres, a' másik tele Szilva izzel [Baca SzD; TSb 6].

szilvanem szilvafajta; soi de prune; Pflaumensorte. 1811: Itt fel-találtnak már mind azon Remek — Alma és körtövéj, szilva és meggy nemek [ÁRÉ 30].

szilvapálinka szilvórium, rég szilvaszesz; țuică de prune; Pflaumenbranntwein, Zwetschenschapps, Slibowitz. 1761: Szilva Palinka ... Summa Ur. 19 oct. 4 [Branyicska H; JHb XXXV/39. 26]. 1791: A Szüreten Vinczellérekre, Pandárookra Gornyikokra, Nyomokra, Kádárookra és Sajto mellett levőkre költ el Ur. 21 Szilva Pálinka [Lunka H; Ks 108 Vegyes ir.]. 1797: Egy átalag szilva pálinkával tele Ur. 9 [M.igen AF; DobLev. IV/777. 23]. 1799: Más Nagyobb átalagba Gabona Pálinka ... szilva Pálinka két átalagokban [F.zsuk K; SLt Vegyes perir.]. 1804: Egy kis berbentze bene levő keves szilva-pálinkával Együtt [Dés; DLt]. 1810: Blós Mihailát ... jól esmérem ... magának lévén Szilva pálinkája, abból annyit ihatott, a' mennyi éppen kellett [Adorján MT; Born. G. XIII. 1 Latzko András (63) ns vall.]. 1819: Rákosi Boldisár Ur halála előtt mint egy fél Esztendővel kezdett leg nagyobbban inni, 's a puntszásán kívül a' szilva pálinkát nagy mértékben itta

[Kv; Pk 2]. 1843: Szilva pálinkával elegyített Geisos (?) pálinka [Dés; DLt 664].

Szk: *allodiális* ~. 1818: Allodialis Szilva Palinka Körösben meg készülvén ... lett 394. Veder [Ks 103. 2] * *régi* ~. 1824: Egy négy vas abrantsos hordoba régi szilva pálinka 40. veder [Dés; Újf. Újfalvi Samu hagy. 1] * *soros* ~. 1818: adunk által tizen három veder igen soros tisztált jo Szilva pálinkát per 12 Rfr vedrit [M.igen AF; KmULev. 3 Benkő Sámuel lev.]. * *tavalji* ~. 1794: Egy Circiter 22. vedres fa abrantsos hordoba tavalji Szilva pálinka maradék most ez üres Ki fogyott tötélékre az inventátiokor [Gyalakuta MT; TSb 17] * *tisztált* ~ → *soros* ~ * *új* ~. 1827: Egy kús Fa abrantsos altalagba vagyon Uj Szilva palinka [Csapó KK; RLt].

szilvapálinkaital szilvapálinka-ivás; consumul de țuică de prune; Trinken von Pflaumenbranntwein. 1819: az urát a' sok szilva Pálinka ital ölte meg [Kv; Pk 2].

szilvapálinka-kifőzés szilvapálinka-főzés; fierbere/distilare de țuică; Pflaumenbrennerei. 1793: A' Szilva pálinka ki főzést el végeztek ... A' Szőlőnek el fedéséhez is hozza fogtak [Girolt Sz; JF 36 LevK 363 Pap Sándor lev.].

szilvás I. mn kf-ban is 1. szilvafás (szilvafával beültetett); sădit cu pruni; mit Pflaumenbäumen bewachsen. 1618-1619/XVII. sz. köz.: Azon szilvas völgyben, mellet Giertyános(na)k (!) allianak hinak [Kovácsi K; EHA]. 1656: Varsolczi Istvanne Aszszonyom szilvas pusztá haz helye [Kv; SLt GH 21]. 1690: egy kús darab pusztá szilvas helyen [Tarcasfa U; EHA]. 1715: az Szilvas Tanorok ... Fedeles kertel vagyon körül véve [Pálos NK; EHA]. 1732/1802: egy ... szilvás kertnek ... a szilvások feliben [Kisadorján MT; Sár.].

Hn. 1559: Sylua que vocatur Szylwas vt ket fele [Igrice SzD; Régi jelz.: 104/43]. 1633: az Szyluas tetőn [Kölesmező K; Bhn 53]. 1679: Az Szilvás Ay n. erdő [Vista K; EHA]. 1713: A Szucsagi határ szélben az Szilvas Főben (sz) [Vista K; KHN 270]. 1728: a Szilvás tető nevű helyben (sző) [M.bece AF; EHA]. 1775: A Szilvás Pataka mellett (sz) [Homoródalmás U; EHA] | A Szilvás Dombon (k) [Lokod U; EHA]. 1779: A Szilvás Nyakban (sz) [M.királyfa KK; EHA]. 1813: A' Szilvás Töbe (sz) [Vista K; KHN 272]. 1823: A szilvás élen (sző) [Bece AF; EHA].

2. szilva tárolására való; în care se păstrează prunele; für Pflaumen, Aufbewahrung von Pflaumen (bestimmt). 1804: Átalagok 13 Szilvás Edények 38 [Tresztia H; Ks 108]. 1826: Avatég fél fenékű faabrantsos Hordok Szilvások 22 Darabb [Szentdemeter U; Told. 41].

II. *fn* 1. szilvaskert; prunet, prunărie, grădină/livadă cu pruni; Pflaumen-/Zwetschengarten. 1672: magyar nádas feleol ... az Ispotály szilvássa [Méra K; EHA]. 1727: Ezen Szilvást és a' ... Kerti szőlőlt, az uttza felől körös környűl jo satoros és fedett kert vézi környűl [Csákgörbő SzD; JHbK XXVI/13]. 1743: Lévén ... Debreceniné Aszszonyomnak, az Iglai Vram majorja mellett egy darab szilvássa, azon gyümölcsösben teremhető gyümölcsök is felét ... ő kmenek adá [Ne; DobLev. I/203]. 1762: szilvás vagyon ... az vizmosásos gödörnél [Perecsen Sz; IB. IV. 16 Joan. Béres (90) jb vall.]. 1781: Szentkulést Vaszily öröksége, Szilvássa, Iláza, Veteményes kertye, a' Stomp vizivel el borítottván, pusztulásra jutott [Kisalmás H; JHb XXXII/22]. 1784: Az Illyés Marczy Szilvássán alól való oldalba

vagyon egy darabotska homlok; nagy elő Tölgy és Bükk Fákbal álló erdő [Szásznyires SzD; EHA]. 1823: a szilvást, és a tanorokot bé kerülő kerítés, szalmával egybe rakott Tövis kert [Csekelaka AF; KCsl 16]. 1837: hid kut arka es az Ispotaly Sylvassa között léuo pusztá haz hellie [Méra K; EHA]. 1842: ezen Joszágnak egy része Szilvás, más része veteményező [Kakasd MT; DE I. II. 30].

Hn. 1641/1687 k.: Szilvásban az Örlő út mellett egy hold föld [Székes MT; MMatr. 286]. 1671: Sylvasra jároban (sz) [M.nádas K; KHn 222]. 1731: A Szilvás között (k) [M.décse SzD]. 1734: az Sok Szilvasban [Kide K; BHn 89]. 1757: Szilvás (e) [Méra K]. 1758: a' Szilvás allya [Kide K; BHn 92]. 1761/1808: A' Szilvásonn (sz) [Szind TA]. 1768: A Pusztai szőlő mellett egy szilvás (sző) [Sarmaság Sz]. 1785: A Szilvás Bértzen (k) [M.gyerőmonostor K; KHn 81]. 1801: Az Uraság Szilvássán fellyül (sz) [Kendilóna SzD]. 1821: A Szilvásban (sz) [Szörse Hsz]. 1829: az egy nevezett Szélvás (!) alatt [Méra K]. 1856: A Máté szilvása nevű helyen (sz) [Etéd U]. 1858: a' Diod oldal nevű helyen ... a' lábján lévő kevés szilvással (gyü, sző) [Nagyemlye MT].

A forrásjelzet nélküli adalékok az EHA-ból valók.

2. ? szilvaárus; vñzãtor de prune; Pflaumenhändler. **Szn.** 1600: Zilwas Miklos [UstT 15/47]. 1614: Szyluas Miklos jB [Betfva U; BethU 167] | Szyluas Tamas jB [Bözödújfalú U; i.h. 178].

szilvásbéles tésztaféle; un fel de prãjiturã; Mehlspeise mit Pflaumen. 1591: Az zilwas Belesreh koltit vay Lizt Tei Tükmony f — d 64 [Kv; Szám. 5/I. 52]. 1595: ahoz az 2. Leuhez. 1. Eytel borth d 6. Egy fontnak 3/4 Mandolat, ehez és az feier kenyerhez, az az Szilúas Beleshez p(ro) d 30. [Kv; i.h. 6/XXVIIa. 16 ifj. Heltai Gáspár sp kezével].

szilvásbelli szilvaskertbeli; din prunãrie/livadã cu pruni; aus/in den Pflaumengarten. 1766: azon Szilvásbéli Föld ... a mellette valóból szakadtott ki [Kökös Hsz; Kp I. 234 Mich. Tók (70) miles equ. vall.]. 1840: adta volt ... Szilvásbali maga részét [Etéd U; NyM 161] | adta volt ... az Etédi Also Határban ... Szilvásbali maga részét [NkF].

szilvási a Szilvás (melyik?) tn -i képzős szárm.; derivatul format cu sufixul -i al toponimului Szilvás; mit dem Ableitungssuffix -i gebildete Form des ON Szilvás. I. mn Szilváson levő; din/care se află în Szilvás; Szilváser. 1676: tudja Uram Kegyelmed, Torda vármegyében a szilvási és Küllő vármegyébe a bényei hitván jószágocsa végett mikcsoda per vagyon én ellenem [TML VII, 222 Bethlen Miklós Teleki Mihályhoz].

Szn. 1570: Zylwassý Imreh [Kv; TJK III/2. 52]. 1572: zylwassý Janos [A.jára TA; Thor. IV/3]. 1579: Sylwaszy Balas [Dés; DLT 205]. 1635/XVIII. sz.: Sylvási Borbára [Borb. I]. 1643: Szilvasi Andras [Doboka; JHb III/47]. 1649: Szilvasi Andras [Borsa K; TGsz 51]. 1673: Szilvássy Bálint [Vh; Törzs]. 1742/1760: Szilvási Boldisár [M.palata K; WassLjt]. 1761/1808: Szilvási Samuel [Pata K; EHA]. 1801: Szilvási János [Sajgó SzD; Ks 39. XXVI. 4].

Hn. 1658: a' Szylvasi erdő mellett [M.bagó AF; EHA]. 1737: A' Szilvasi kút patakjának folyása mellett (sz) [Nagyölyves MT; EHA]. 1762: A Szilvási ut mellett (sz) [Nagyak AF; EHA].

Szk: ~ bélyeg. 1680: Nemzetes Suki Pál es Mihaly Uramek Praedikatora Köröspataki Peter ur(am) ... egy Barna szőrű lovát kinekis fel ülő felől valo farán szilvási bélyeg vagyon az homlokán egy kis hodossa az hatulso job lába szár az csuk loja(n) alol el lopták (így!) [K; RLt 1].

II. fn Vizszilvás (SzD) lakosa; locuitor din Vizszilvás/Silvas; Bewohner von Szilvás, Szilváser. 1775: (Az erdő fáját) a szilvásiak megvénén mind levágták [F.tők SzD; THn 14].

szilvaskert prunãrie, livadã/grãdinã cu pruni; Pflaumengarten. 1561: kys szylwas kert kynek hatara az seppedek [Sepsibesenyő Hsz; HSzjP]. 1609: Az Bernald Ferencz szilvas kerten kül ... valanak regen az Bernald Ferencz aztagi [A.csemáton Hsz; i.h. Laurentius Molnar (80) pp de Alchematon vall.]. 1614: az sziluas kert feleol ualo fele [Egrestő KK; EHA]. 1652: Onnan eleb jöven az Var alat van egy szilvás kert, kiben alma, körtvély, szilva, megy fak vadnak [Görgény MT; Törzs]. 1677: a ház be kerítve vagyon; mind Udvarával Csüres kerteivel; és veteményes kerteivel; Sylvás kerteivel, mehes kerteivel mind ezek be vetetvén körül lészás kertel és Sövennyel [Mezőmadaras MT; Borb. II]. 1714: a Szilvás kertben uj aszaló és uj Kamara Szék [Pálos NK; Llt]. 1761: Azon Colonialis Sessiok után Colonialis szőlők vagynake ... ugy különös szilvás kertek vagynake [Z; JHb LXVIII/2. 11 vk]. 1793: az Széteri két szilvás Kertek Sántzait már el végeztettük [Hadad Sz; JF 36 LevK 232 Vintze Istvan lev.]. 1836: ajándékozván ... egy darabotska Szilvás kertet a közepő gátnál [Nyikómalomfva U; EHA]. 1891: Szilvaskert [M.bikal K; KHn 72].

Hn. 1671: az hid kut árka es az Ispotalj Siluas kerti között (telek) [Méra K; KHn 240]. 1687/1778: A' Szilvás kerten kívül (sz) [Disznajó MT; EHA]. 1721: a Vár meget valo Szilvás kert mellett (sz) [Gyalu K; EHA]. 1797: a Szilvás kertben (k) [Bordos U; EHA].

szilvaskertecske kis szilvás kert; grãdinã/livadã cu prunii; Pflaumengärtchen. 1783: Vagion gyümölcsös Szilvás, és veteményes kertecske [Nagyrápolt H; JHb XXXI/28].

szilvaskertörökség livadã cu pruni moștenitã; geerbter Pflaumengarten. 1721: En n(eme)s Aranyas széken Csegez(en) lako Csegezi János az n(eme)s Aranyas szek(ne)k hites Vice Király Birája n(eme)s szemely ... Csongvai Mihály Ur(am) küldé el engemet ... Csongvai Ferentz és Csongvai Márton Uramékhoz ... hogy kénálnám meg Csongvai Ferentz és Márton Uramekkt abbol az Szilvás kért örökségből az ő klgmét (!) illető részzsel [Asz; Borb. I].

szilváslé főzött aszalt szilva leve; zeamã de prune uscate; Zwetschensaft. 1595: feozettem ... 13 lb karazt ziluas leve ... f — // 39 3 lb olayat az kibe meg rattak az karazt ... f — // 48 [Kv; Szám. 6/XIV. 25].

szilváslivadía szilvaskert; livadã/grãdinã cu pruni; Pflaumengarten. 1850: lévén a' Tisztelt ur asszonyságnak Bozon egy Szilvás livadiája [Boz H; JHb Csáki Rozália ir.].

szilvasocsa szilvaskertecske; prunet mic; Pflaumengärtchen. 1717/XVIII. sz.: Ezen Udvarház helyen álló egy kis Sylvasocsa [Benedekfva Sz; Berz. 7. 68/1].

szilvásörökség örökölt szilvaskert; livadã cu pruni moștenitã; geerbter Pflaumengarten. 1727: lévén üdösb Tar Já-

nos Ur(a)m(na)k ... Csegezben ... edgy darabotska nyillyá-b(an) az több Atyafiaktól jutot szilvás öröksége ... kitis ké-vána el eo kegyelmetől Csongvai Ferentz Ur(am) ... az ma-ga Csűrös kertinek meg bővítésére [Asz; Borb. I].

szilvaszárastás szilvaaszalás; uscatul prunelor; Zwetschendarren, Pflaumendarren. 1679: Szilva szárastás-hoz való pártázatos deszka nro 2 [Uzdizstpéter K; TL. Ba-jomi János inv. 60].

szilvaszárasztó deszka szilvaaszaló deszka; scindură de uscat prune; Pflaumendarre. 1758: szilva szárasztó négy deszka [Nagylak AF; KGy].

szilvaszedés szilvaszüret; culesul prunelor; Pflaumen-lese. 1806: Midőn 1803ban ősszel Szilva Szedéskor Basa Danielnek őtt Darab Sertéssei az Also Czitzhegyében karte-konykodni be mentenek ... ki Gyepűjén mentenek be? [Dés; DLt 82/1810 vk] | Szilva szedéskor Basa Daniel eo Klmének 5. Sertéssei az Also Czitz hegyiben ... voltak [Dés; i.h.].

szilvaszőlő szőlőfajta; un soi de struguri; eine Pflaumen-sort. 1843: Apro-szemű Vörös Chasselas ... Óriás vagyis Szilva-szőlő [KCsI Kemény Dénes kezével].

szilvaszűrő szilva áttörésére/nyomására való eszköz; strecurătoare pentru prune; Pflaumenpresse. 1765: Szilva szűrő 1 Etzetes korso etzet ágyal együtt 1 [Ispánlaka AF; JHb XXVIII/49. 8].

Szk: *paraszt* ~. 1812: Egy paraszti szilva szűrő [Mv; Mv-Lev. Sűrtese József hagy. 8].

szilvatartó szilvatároló; în care se păstrează prunele; Pflaumenbehälter, Zwetschenfaß. Szk: ~ *hordó*. 1750: Szil-vatarto hordo Nro 2 [Gyeke K; Ks 83].

szilvatermő care produce prune; pflaumentragend/-brin-gend. 1820: A Gyümölcsös, melybe találattanak 3. Nagy és igen jó félé körtve fák, 20. Alma fák, 4. Eper fák, 200. Nagy Elő Szilva termő fák, s több fiatalabb apróbb jövevé-nyek [KLev. 11].

szilvaüszög (szilva)bingyó/bincsó (éretlen, elkorcsosod-ott szilvaszem); prună pipernicită/nedezvoltatá; (verkum-mert Zwetschage; Art Braudigkeit). 1838/1845: bab ... szil-vaüszög, mit másutt — gondolom helyesebben — *birtóká*-nak neveznek [MNYTK 107]. L. a *birtóka* címszóhoz fűzött szerk-i jegyzetet.

szilvázik szilvát szed; a culege prune; Pflaumen lesen/ pflücken. 1783: én Fatens, az Asztalosné és a' Fraj Éva ... Szólga Biróné Aszszonyomhoz mentünk, onnan pedig Szil-vázni Erdőteleki Sándor Uramhoz [Perecsen Sz; IB. Elisa-betha Kassai cons. nob. Georgii Sombori (25) vall.].

szilvórium szilvapálinka; țuică de prune; Pflaumen-schnaps. 1798: Szilvórium 4 veder [Kövesd NK; RLt]. 1799: Ide érkezvén az Arendé Perceptor ... ádtunk ... Ebédre Főtre két font marha húst 12. p ... volt bor, egy ku-pa 28. p. Szilvórium egy fél fertály 9. p. [Torockó; TLev. 5]. 1816: Egy üveg Szilvórium ... 7 Rf [Kv; Bom. IV. 41]. 1819: Az időközbeli pálinka iváson kívül Reggelenként

Kávézniis Szokot a N. Ur ez után mindgyárt Szilvóriumotis ivutt | mostan utolya felé fél kupa sylvórium sem volt ré-szére elegendő [Kv; Pk 2]. 1825: 1818-ba küldjek Poga-tsára (!) a' Tekintetes Commissio számára Contora ... 3tio Pálinkát vagy Szilvóriumot öt fertályt az árra volt akkor Kupájá(na)k két For(int) [Torda; TLt Közig. ir. 155]. 1827: 5 Veder Szilvórium még eddig nálom vagyon [Aranyos-rákos TA; Pk 7]. 1829: Pálinkák 7 veder Szilvórium ... 5 veder Régi Seprő Pálinka [Köboldogfva H; Bom. F. IIa]. 1848 k.: 34 2/8 Weder Szilvórium ... f. 256 „52 [Kv; Újf.].

Szk: *ó* ~. 1824: Asztali O Szilvórium egy kis Atalagba Udvar számára [Celná AF; TSb 23]. 1848: 836 Ó szilvórium öt veder ... 20 rft. 846 ó szilvórium száz huszonöt ve-der ... 500 rft ... 847 ószilvórium három száz tizen öt veder ... 1,200 rft [Görgénysztimre MT; Bom. G. XXIVd].

szilvóriumos szilvapálinkás; în care se păstrează țuica de prune; mit Pflaumenschnaps/mit Slibowitz. Szk: ~ *hordó*. 1816: Szilvórium ... 8 veder ezen Szilvórium töltetett az Szilvóriumos hordóban [Alpeste H; Told. 25] * ~ (*üveg*) *pohár*. 1815: öt szilvóriumos poharak [Nsz; Told. 19]. 1820: egy spritzelt — 2 szilvóriumos poharat [Szászvevessződ NK; Told. 19]. 1826/1827: egy Szilvóriumos pohár [Dés; DLt 82]. 1830: Két pár Szilvóriumos metszett Üveg pohár [Msz; Told. 19a]. 1837: Szilvóriumos pohár metzett 3 [Szentbenedek SzD; Ks 88. 24]. 1850 k.: 12 szilvóriumos pohár [Pk 2].

szilvóriumpohár szilvapálinkás pohár; pahar de țuică/ rachiu; Schnapsglas (für Slibowitz). 1836: három metzet Szilvórium pohár 1 firt 30 xr [Algyógy H; Bom. F. Vlb br. Bomemisza Leopold hagy.].

szilvóriumtartó szilvapálinkatartó; butoiă în care se păstrează țuica de prune; Slibowitzfaß, Behälter für Pflaumen-schnaps. 1836: Egy fekete fából készült el romolva (így!) szilvórium-tarto 2 firt [Algyógy H; Bom. F. Vlb br. Bomemisza Leopold hagy.].

szimbólum jelkép; simbol; Symbol. 1736: ha ... az te-mető templomban volt, ott kívált az catholicusoknál, nagy cifra castrum doloris volt, azon sok gyertya, symbolumok, címerek, versekkel írott charták, s abban tették az testet [MetTr 409].

szimfónia szimfónia-előadás; concert de simfonie; Sym-phonie, Sinfonie. 1853: Egy belépti jegy (synfonia) 1 Tal-lér [Berlin; KCsI 3].

szimforizál ügyködik; a insista/stăru; insistieren. 1684: October 8. Voltam az hadnagyál ebédén Vida Istvánnal. Belém vészett ital felett; ismét addig symphorizált, hogy megbékéltem véle [SzSz 257].

szimpla 1. egyes; simplu; einfach. Szk: ~ *eke*. 1858: 2 vidacs Eke egyik dupla a másik szimpla ujak [Nagynyulas K; TGsz 1] * ~ (*fenyődeszka*) *ajtó*. 1804: Jo fenyő fa Simp-la ajtaja ... ket jo Vas Sarkalattokkal [Marossolyos H; Ks 108 Vegyes ir.]. 1842: A' pitvarból nyílik egy simpla fenyő deszka ajtó a fűstűzházba [Oprarcisóra F; TSb 51]. 1850: Vagyon a pintzen egy simpla ajtó [Gyérressztkirály TA; DE 5] * ~ *kapu*. 1850: itten van egy otska gyenge deszka szimpla kapu minden sarak nélkül [Gyérressztkirály TA; DE

5) * ~ *kengyelszj.* 1840: Egy par Simpla kengyel szjju Rf 1 xr 1. Három simpla kötőfék Rf 5 xr 1 [Mv; MvLev. Trincseni Mihály hagy. 14] * ~ *kötőfék* → ~ *kengyelszj* * ~ *tálas.* 1846: a Konyhába nyílik egy vas sarkas ajtó reteszszel — benne van ... egy almarium, és egy szimpla deszkából való Tálas [Szászreked K; LLt] * ~ *zár.* 1849: Csupán a' kertbe nyílló külsz ajton van szimpla zár [Szentbenedek SzD; Ks 73. 55].

2. ~ *metészű* egyszerűen metszett; cu cizelare simplă; einfach geschnitten. 1816: Szimpla Metészű füles poharak ... 20 xr [Kv; Born. IV. 41].

3. ~ *pálinka* ? egyszer főzött pálinka; rachiú simplu distilat; einmal gebrannt. 1819: Inventárium szerént Simpla Pálinka 3207 v(eder) 6 k(upa) ... Dupla Pálinka 994 v(eder) 2 k(upa) [Déva; Ks 104].

szimpla-arany egyes-aranyérme; galben/ducat simplu; einzeln Goldmünze. 1797: Egy zöld festékű záros rejtékes Láda ... Ezen Ládában, 's ennek kettős rejtkeiben találtattak ... Simpla aranyok 52. in Hf 280. Dr 80^a [M. i. gen AF; DobLev. IV/777. 9. — *Fels-ből kiemelve]. 1823: (Az aranyakat) a' többivel conferálván, az egyformaságot az első észre vétellel mi is által láttyuk és annál fogva, mint simpla aranyokat, az többihez számláljuk [Nsz; i. h. V/1080. 7a]. 1824: 135 ~ száz harmintz öt darab Császári Kir: szimpla arany [Dés; Újf. Újfalvi Samu hagy. 1]. 1860: leányom ... kedves fogadott leányomnak, Puskás Lillának, a' ki nekem öregségem és gyengélkedő napjaiban, hűséges gyámolom és apolom volt ... adjon hagyományomból 500 % öt száz cs. simpla aranyot [Kv; Végr.].

szimplán egyszeresen; simplu, de un singur rînd; einfach, einzelweise. 1849: egy kapu két felé nyílló fenyő détkából szimplán [Szentbenedek SzD; Ks 73/55].

szimplás szk-ban; în construcții; in Wortkonstruktionen: ~ *arany* egyes-aranyérme; galben/ducat simplu; einzeln Goldmünze. 1823-1830: a cenzura jól végezment, megköszönte az úr igekezetemet, s egy szimplás arannyal megajándékozott | Adott az öreg báróné, Kemény Miklósné egy formális szimplás aranyat, és e volt, amit academica promótiába kaphattam, senki csak egy fillért sem adott [Fog 112, 161].

szimplex egyszerű; simplu; simpel, einfach. 1671: Nem simplex Feleki emberrel perlek én most, hane(m) oly Feleki emberrel, az ki edgy szer s mind Kolosvari czorda pasztoris [Kv; TJK VIII/11. 151]. 1743: az illjen simplex Créatura mint én vagyok kúnyorálni sem tud hathatos képpen [A. csemáton Hsz; ApL 5 id. Cserei János Apor Józsefhez]. 1759: ada bé egy Armálisnak csak Simplex Copiajat, mely Armális is költ in A(nn)o 1676 d(ie) 1a Mensis Augusti, melyben Frincseni Nemes Pap Dán, Gábor és László nevű Fiaival Nobilitatott [BSz; GyL hiv.]. 1765: A szegény Kornis Ferenc is megholt ... Főispánja volt sok ideig Küküllő vármegyének, de minthogy igen simplex ... ember vala szegény, nem jubilálák, hanem úgy kiveték szegényt a főispánságból [RettE 191]. 1770: igen Simplex Scarteta forma írástokája [AbN].

Szk: ~ *királyi öl.* 1818: kitsin Curialis ... találtott az edgyik Bütüjének Szélessége 8 1/6 Nyoltz Simplex Kirallyi öleknek [Szánta K; Conscr.].

szimpliter egyszerűen; pur și simplu; (granz) einfach, auf simpler Weise. 1672: valamely böcsületes híveinknek az oda ki való ditióban jószága vagyon, azoktól simpliter elvétetik [TML VI, 402-3 a fej. Teleki Mihályhoz]. 1697: hogy ... szidalmaztam volna avagy peniglen hajigaltam volna Simpliter tagadom [Dés; Jk]. 1735: az A elő kglme ... soholtis nem bizanyittya, hogj ... gyermekit Ferköt ... meg vertem volna ... azért simpliter meg kívánom, az Anak kereseti alol absolvaltassam [Dés; Jk 155b]. 1737: Die 17ma Maji emanáltan(a)k, erigáltattan(a)k Cassáltassanak, és simpliter Corruállyan(a)k [Dés; Jk 328a]. 1796: osztolni nem akarok és ezen esetben azt irtam a feleségemnek, hogy minden nyilazást félbe szakasztván, simpliter jöjjön el [Mezőbodon MT; IB. gr. Toldalagi László nyil.].

szimptóma tünet; symptom; Symptom. 1710 k.: mű, én, a doktor s pap tanácskozá, ezt találtuk, hogy nemcsak a nehéz betegség symptomája, hanem az alkalmatossággal abutáló sátn kísérteti [BÖN. 744].

szimuláció tettetés, színlelés; simulare, prefacatorie; Simulierung, Verstellung. 1705: most közel érvén a kurucokat, akik olyan intentioval voltak, most declarálják magukat, hogy vagy caesianusok, vagy rákócziánusok lesznek, minthogy tovább már nincs ideje a simulatióknak [WIN I, 485-6].

szimulál 1. színlel; a simula, a se prefate; simulieren, sich verstellen, vormachen. 1657: Simulált is szegény fejedelm a religio dolgában, hogy azzal is kedvességet és hitelt szerezhetne | Tők azért az fejedelemnek intimatiót, hogy változtatná meg azt a hírt, és simulálna, mintha meg akarna harcolni | Véven eszemben az dolgot hozzája ereszkedem, simulálván, mintha részes volnék practicájokban [KemÖn. 52, 205, 211. — *Bethlen Gábor. "Az egri püspökhöz]. 1662: Mellyet mindazáltal simulálván és ottan az erdőről lejöven és ebédet evén, hovahamarabb gyalogja után siet a hálólhelyre [SKr 150]. 1667: látom, az úr örömet simulálna előttük" [TML IV, 42 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz. — "A fej. a fogvatartott németek előtt]. 1669: talám ugyan nem is kellene Kegyelmednek igen simulálni [TML IV, 612 ua. ua-hoz]. — L. még KemÖn. 121-2, 225, 263.

2. eltitkol; a ascunde/tăinu; sich verstellen, verheimlichen. 1657: Midőn annyéra nevedektem, hogy taníttatni kezdettek, akadt az apámhoz egy Martinus Albissi székely deák, ki vallásában unitárius volt, de azt simulálván Rómában is tanult [KemÖn. 36]. 1777: Mely megirt falu megegyezéseiben ha valaki incurálna és a falusi bírónak tudtára esnék és azt simulálni kívánná, ekkor a bíró büntetődjék ad flor. Hung. 3 [Árkos Hsz; RSzF 113].

3. ~ *ja magár* teszi magát; a se da drept ...; vertauschen, sich für jmdn/etw. ausgeben. 1657: (A pap) igen mostoha módon kezde beszélni az erdélyi magyarok és Bethlen Gábor felől; nem is csuda, mert azon várason is megtetszik vala az pusztítás; én is simulálám magamat császár magyar cancellarius, Sennye István szolgájának [KemÖn. 56].

szimulált színlelt; fals, prefacut; simuliert, vorgetäuscht. 1705: Amelyből meglátszik, hogy nem egyébert tötenek fel olyan dolgot, hanem azért, hogy eddig is csak magokat szimulált ellenségi és árulói voltak öfelségének [WIN I, 485].

szimultás alattomos gyűlölség, ellenségeskedés; urá, dušmánie; Haßgefühl. 1657: nemcsak engemet ... de édesanyját és öccsét is meguntatták véle, úgyanyéra, hogy édesanyját bizony csak az félelem böcsülteti vala, hogy annak libera dispositioja vala minden javaiban, és abból kirekesztetés tartóztatja vala, de az öccsével hatalmas nagy simultas vala köztök [KernÖn. 305–6].

szín¹ I. fn 1. culoare; Farbe. 1580: Az arany(n)ak zep zint adny vegy^a [Nsz; MKsz 1896. 369. — *Köv. a recept]. 1610: 17 Decembris. Az égen észak felől nagy tüzes hadi seregek, jelek láttatának estvétől fogva éjfélig úgy, hogy még az földön is mind tűzvíz színe volt [Kv; KvE 141–2 SB]. 1737: En Selymet ugyan vasaróttam s egyezis az Poszto színivel [Nsz; ApLt 4 Kálnoki Mihály Apor Péterhez]. 1747: láttam Pap Mihály nevű Katonát ... Köntösinek szénit [Csicsópoján SzD; Ks 27. XVII]. 1797: Simma Szinít meg vesztett párkányos fogas [Kórispatak U; Pf]. 1827: a' Kerb(en) a' Csiga Domb tetején vagyon egy különböző Színekkel festett fedelű Üveg tsenetyús Umbrella cserefa Stómpölyökön álva [Koronka MT; Told. 34]. 1837: minden ablakokon kívül négy felé nyílló Zöld színre festett Salugátterek vagynak [A.szöcs SzD; BetLt 5]. 1849: a' Gang alatt égy Zöld színre festett ... fáin nagy Lámpa [Szentbenedek SzD; Ks 73/55].

Szk: ~t vált. 1811: Né! mint foly a' vére! erei bágyadnak Levelei más színt váltának el-sárgadnak! [ÁrE 55. — *A kivágott tölgyfának] *természetes ~. 1819: halála után teste is hogy meg maradt volna a természetes színébe avagy el szederjesedet volna, nem tudom [Kv; Pk 2].

2. átv 1879: nem véltem szükségesnek, hogy igen sötét színeket is vegyítsék viselt dolgai^a leírásába [PLev. 42 Petelei István Jakab Ödönhoz. — *Egyik elbeszélése főszereplőjéről van szó].

3. arcszín; culoarea feței; Schminke, Gesichtsfarbe. 1558 k.: Az azony embernek orchayath Meg ffeieriteny auagy Neki zinth adny^a [Nsz; MKsz 1896. 283. — *Köv. a recept]. 1585: Kadar Boldisar vallia ... megh oda Mene Kelemen takach, es vgy wthe Az iffiat hogy le Roggyana es, takach Kelemenis igen el vesztette vala zynet [Kv; TJK IV/1. 473]. 1764: „Nagysád bizony éppen olyan színben s állapotban vagyon, mint ennek előtte 25 vagy 26 esztendővel” [RettE 175. — *Rettegi György szavai Rhédei Pálról]. 1811: Napkeleti Nemzet^a, úgy láttik színekről [ÁrE 36. — *A cigány]. 1819: meg-halván ... Rákosi Ur, a' Teste teli épségben tanáltatotte, vagy elhervadva, és színe változva szederjesen [Kv; Pk 2]. 1823–1830: A város^a pedig nagyon bűdös, melyet okoz a közsén gőze, mivel itt azzal tüzelnek. Nem is igen lehet látni itt jó színben lévő embereket [FogE 191. — *Halle].

Szk: elváltozik ~ében. 1710: András király az egész kereszténységnek ... imperátorának választatván, a Tábor hegyin, hol Krisztus urunk színben elváltozott vala, a magyarok között való nemesi szabadságról gyönyörűséges diplomát írta s ajándékoza a magyaroknak [CsH 205]. 1776: Aniko Kis Aszszony ö Nga ... egészen el változott vala szénében, és igen reszket vala [Kóród KK; GyL. Christ. Kovács conj. St. Miklos (55) vall.] *rut ~ben van. 1593: Berztem Mihalne, Sophia azzoni vallia ... latam ez Annat, ki ferenczi Istuannak ott Maiorneia vala hagi rut zinbe vagion [Kv; TJK V/1. 382] *változik a ~e. 1585: Jlona Balassy Georgnek zolgaloia vallia ... Az porozlot hozata Georgy vram es Az leannak mindgyarast változik vala Az

zineh^a [Kv; TJK IV/1. 517. — *A pénzlopás miatt]. 1602: Totheory Istwan heoteos zolga vallia, En fogtam az legenth megh ... sem de nagy batran viselte magát es semmi felt nem esmertem benne hogy változott volna zine [Kv; TJK VI/1. 616].

4. változatosság; varietate, diversitate; Abwechslung. 1881: Nem tudok bár egyetlen vidám rajzocskát írni ... Annyi bánatot láttam, annyi szükségét és nyomorúságot, hogy nincs érzékem egyébhez. Pedig erőlködöm, s akármilyen gyarlón sikerül is, a szín kedvéért besröfölok egyet a kötetbe [PLev. 89 Petelei István Jakab Ödönhoz].

5. vkinek/vminek jelenléte; in fața cuiva/a ceva; Anwesenheit jmds Person. 1568: Johanes Kalmar iur(atus) fassus est ... Johannes brassai sic loquebatur. No kellywnk zyn (!) eleybe^a chak, quitus auditis Michael berzethe Noha oda kel kelní es Enis el megyek oda a howa the [Kv; TJK III/1. 219. — *Hangzókivetéses alak; értsd: színe elejébe]. 1590: Swkey Andrasne volt adna Hoggia Janos(na)k ... az szek szinin Nem tagada Ha megh nem adna Zent Jakab napiara ... tehat hatalmo(n) maradio(n) [UszT]. 1595: Eghez Varosul Birak vrammal es eskw polghariwal egietembe solemniter egybe gywlwen az Mezarosokrol illien p(er)petuomot vegheztenek, mely veghezesben mind az ket fele Mezarosok feienkent az eghez varos zine eleot fen lewen concialtanak [Kv; TanJk I/1. 258]. 1596: my az felsiged Parancsolata szeri(n)t hywok es intok Mihalfy Janost Nolczad napra felsiged wdwaraba es felsiged szine eleibe ok adasra [Msz; LLT 77/3]. 1737: kerem ... Nats(ág)odot s kenszeritem is Fő Tiszti autoritassára hogy méltóztassék porontsolni Székely Elek Vr(ama)k, hogy minden nemű panaszit ellenem ... adgia ki Nats(ag)odnak, ugj azokotis a mellyekel Ne(me)s Három szek szinin meg besztenitet [Szentiván Hsz; ApLt 4 Henter János Apor Péterhez]. 1769: végeztük hogy ... azon Bizonságak közül a kiket szükségesnek a Tabla, személy szerént a Peresek(ne)k Törvény színire kell hini, és állítani [UszLt XIII/97]. 1780: én reniválom most is előbbeni le tett hitemet hogy az Isten színet ne lássam, ha Gyora Nyikulának volt arra alkalma hogy olyant lásson, a minéműt én nem láthattam volna, lévén mindenűt velem [F.lapugy H; Ks 80. XLVIII. 4]. 1798: A' Thordai Határon az ujj osztálybeli azon földeket mellyek kezem alatt találattak, és Ngod Processust indított vala, a' Törvény színén azokból Ngod Competentiáját ki Igitrem [Torda; Borb. I Jánosi Péter lev.]. 1842: mikor a Tks Hadnagy Ur a' Tanácsba ezen itt fel hozott hirt^a meg említette s ki nyomoztatni jóvalotta ezen környüllállást a' Tanács Színe előtt el mondatam [Dés; DLt 1480/1843. — *Azt, hogy egy zsidó kereskedő, a hidépítő mérnökkel összejárszva, áron alul vásárolta meg a város fáját]. 1844: All Kir. Biro Ugron Gáspár és Pálffy Elek atyánkfiak az Ülés színén hivatalaikból lebutsznak [UszLt XI. 85/2. 61]. 1861: Fő Czéh mester Göntzi Sámuel atyánfia (!) előterjeszti a Czéh Színén hogy ajándék edént a Szükséges helyekre ajándék edényt (igy kétszer!) vásároljunka vagy sem [ZFaz.].

6. megjelenési forma; formă de apariție; Form, Gestalt; Schein, Beschaffenheit. 1590: Az vasak dolgarol vegheztenek hogy az eleobbi veghezes maraggion megh ... Mert sok zynek vadnak, mely alat az Warossy keossegh vgia(n) kereskedik tarsolokdik az Jdeghen vasasokkal [Kv; TanJk I/1. 126]. 1657: (A fejedelmek) törvényes színek alatt sok törvénytelenéseket is hozának bé az szegény hazában [KernÖn. 33]. 1671: En Rosnyai Lőrincz ... valaltam fel az Törcsvári Rationistaságot ... senkivel penig irás szerint,

szemel, kezzel, szoval, halgatással, hunyorgatás, és akarmi szín alatt ki gondolható utakon, modokon ez haza Magyar nemzet, Kglis Ur(am) s' Kglis Asszonyom, se Principalisom ellen, senkivel nem szollok, nem tractalok [Töröcsvár F; BfR] végeztetett ... hogy Békés Vármegye eleitől fogván az Partiumhoz lévén incorporaltatva, ha ez illyen rend kívül reánk Országul fel-vetett summába nem contribualának, akar mely szín és praetextus alatt-is, Nemességektől kell meg-válniok [CC 91]. 1705: Vad(na)k sok idegen kereskedő emberek, kik Városunk Privilegiuma ellen, Városunkba(n) sokféle szín és p(rae)textus alatt gazdát tartat(na)k, annak házához bört, mézet, méh sert, vasat és egyéb kereskedésre való jóságot bé hozvá(n) le szoktanak rakni s minden vásármáponk hir nélkül szokták árulni [Dés; Jk 348a]. 1752/1785: jollehet az Exponensek annak idejébenis ki ki maga részének excisioját atyafiságosan sollicitálták, de Kegyelmed hol egy hol más mindenkor mindazáltal atyafiságos szinnel festett praetextus alatt azt mind eddig halogat [Szentbenedek AF; DobLev. III/596. 265]. 1784: senki a köztünk lakozók között sem egy sem más szín és praetextus alatt hozzájuk" magát ne elegyitse [Torockó; TLev. 2/14. 2b. — "A felkelőkhöz]. 1796: Minthogy pedig Parasznak Földes Ura ellen, és Földes Ura Jóságában, akár mi szín és praetextus alattis Just feszegetni; és kérni nem szabad, és nem illik, azért meg kívánna az All-Peres, hogy az irt Paraszti Communitas ... az efféle képzelt Jussának, és szabadságának feszegetésétől penitus praecludaltassék [Mv; TLev. 5/16 Transm. 43–4 tábl.].

Szk: *semmi ~ alatt*. 1581: senky ne merezzellie(n) földet az hatarzelbe senkinek se berbe se egiebb modo(n) adny se localny semmy zin alatt Az földnek veztesse alat [Kv; TanJk V/3. 243b]. 1695: Maga ... Sz. András Jankó, és edes Annnya Csátári Jllona Asszony azon örökségekb(en) Semmit az Decretum szerint valo derék Szükségeken kívül semmi szinek alatt el ne idegenithessenek [Nagylak AF; DobLev. I/42]. 1819: Továbbá ha valamelyik a Mesterek közül. ... a közönséges Szolgálatnak terhét hordozni nem kívánna ... nékie sem(m) szín, és praetextus alatt Mészárlani Szabad ne légyen [Kv; MészCLev.].

7. *vall* szk-ban; in constructiui; in Wortkonstruktionen: egy ~ *alatt* kenyér formájában (veszi magához az úrvacsorát); a primi ostie la cuncinecatură; in der gestalt von Brot. 1782: tudta az" a pápista religiót ... hogy a római pápa az ecclesia feje, vagyon purgatorium, hét sacramentum vagyon, az Úr vacsorájában egy szín alatt is veheti [RettE 417. — "Wesselényi Miklósné Cserei Ilona] * két ~ *alatt* kenyér és bor formájában (veszi magához az úrvacsorát); a primi la cuncinecatură piine și vin (simbol al trupului și sînelui lui Cristos); 1783: Cseh- és Morvaország is, kivált a községe, előállott a mise mellől s két szín alatt veszi az Úr vacsoráját [RettE 422].

8. ürügy; pretext; Vorwand, Prätext. 1562: (Szulimán császár) a várost" mind Pesttel öszve magának elfoglalá ily szín alatt: hogy a gyermek apja Szapolyai nagy János király halálakor a tutorságot császárnak vallotta volna, kinek fiának azt húsz esztendőskorában mind az egész országgal együtt esmét kezébe ereszténé [ETA I, 14 BS. — "Budát 1541-ben]. 1581: Ertyk eo kegmek aztis hogy az Jesuitak hordostul attak bort el It Coloswarat ... talalyak meghvrunkat rolla, es az donacionak contine(n)tiaya zere(n)t könyörögienek hogy effele zin alat való compolarságot wyonna(n) megh tilchio(n) töllek [Kv; TanJk V/3. 245b–6a]. 1629: Ez mw hely az mely áruai volt, az innen ell buidosot

... Császár Imreh ezt eszebe veőén, köteőtte magát beleje ily szín alatt, hogy eő volt volna Tutora annak az el buidosott áruának [Gyf; EMLt VI. 228b]. 1679: mely egyszer végben ment vásárt és örökös tserét vala melyik fél vagy egy vagy más szín alatt révokálná és meg igyekezné bontani; Száz Magyar forintnakn vinculuman maradjon érette [Káposztássztniklós MT; DE 6]. 1699: minemű szín alatt vötte legien ell Hunjad uarmegieben Galacz nevű faluban leueő kicsin portioczkamot Brazovai Boldisar Atyamfia [BálLt 1]. 1724: Hát azt tudodé ... mikor Váro Juditot perlette ... Dobolyi Lakatos Bálint, hordván ide, s tova Váro Judith a' Gonos Istvanrul álló jókat, mit mondott, s micso-da szín alatt rejtegette [Ne; DobLev. I/106. 2a vk]. 1745: igyekeztemis ... hogy ha valami szín alatt meg foghatok és puskáját el vehetnök, de Semmi képpen hozzá nem közölhetünk [Kersec H; Ks 112 Vegyes ir.]. 1780: Előre leheté futatni? Senki előre, sem a' hideg őszi időben, sem más akarmi időben is olyan szín alatt, hogy a' következendő futatásba belé tudja futatni edjet se merészellyen sub poena flor. 12 [Torockó; TLev. 6a]. 1847: Azon szín alatt, hogy Varga Kata a nevezett három helységek érdekében fáradott, s jelesen azoknak mint fölpereseknek a királyi fiscus ellen indított úrbéri perök sikerítésén munkálódik, hány versen távozott el Varga Kata ezen helységekől? [VKp 208 vk].

9. látszat; aparență; Anschein, Schein von etw. 1586: Keth zemelt eg' azont es ferfijat meg fogtata(m) es vezeozesre ltyltek myrtt hog ez warosson zyn alat hamysson chalarkotanak keretegenek [Kv; Szám. 3/XXV. 1 lgyarto György sp kezével]. 1637: Vyob commissioiat hozua(n) ismet reank Ngd(na)k Kglmes Uru(n)k az Thorozkaj iobbagink, ugi lattiuok hogi eők akarmichioda uetkekert uallo bwnetesekertis az onos keőnek megh jelentesenek szine alat Ngd k(e)g(ye)(mes)seget untattiak, es Ngdat busitiak [TLev. 8/1]. 1662: Melyre, amint illet, hogy ugyanaz is volna a szín, megmondott vala, hogy a felséges chám méltóságáért volna" [SKr 333. — "A kirendelt díszkiséret]. 1664: Már nem tudom, színből-e, avagy szivből, de igen búsulnak ezeknek az kőborlóknak cselekedetén [TML III, 164 Katona Mihály Teleki Mihályhoz]. 1670: Az Kászoni uram követsége, kegyelmes Uram, meglátszik, egészen csak formalitásokból áll és annak színe alatt, úgy hiszem, circalódás és egyéb dolgoknak végére való meneteli vagyton feltéve [TML V, 132 Teleki Mihály a fej-hez]. 1710: Meghalván Haller István ... a Deputáció praesese Wesselényi István lőn ... a jámborságnak s hallgatásnak színe alatt megvan a nagyravagyás mind magában, mind a feleségiben [CsH 440]. 1710 k.: Vagyton mind az atyámnak, mind nékem régen tartott pénzes szállásunk; nemcsak szín, hanem valóság az atyám betegsége, doktor, patika [BÖn. 706]. 1803: minden tziellyok az", hogi a' Gazdákat meg tréfálya, mert ha történikis hogy légyenek olyanok kik régi Verős Kovásokkal állyanak bé a' munkába, de ez tsak színből esik [Torockó; TLev. 9/35. — "Az új verőskovácsoknak].

Szk: ~t mutat. 1772: (Pekri Lőrinc) csak színt mutatott a titkon pedig a mi vallásunk szerint, a mi sacramentumainkkal, a mi papjaink kezéből élt [RettE 274. — "Amikor rá akarták venni, hogy áttérjen a róm. kat. vallásra] * *törvényes ~*. 1657: Nyugovék azért az ország ab anno 1638. usque 1644. annyében, hogy külső hadakozások nem lőn ellenséggel, de belsőképpen szűnetlen oppressio ... mind csak az fejedelmek hasznok keresése vala és mások nyomorgatása törvényes színek alatt [KemÖn. 188–9]. 1816:

Kigyelmetekis jozanabb megfontolásból az előre véghez vitt Törvénytelen tekeledeteknek valamely Törvényes szint kívánván festeni ... az előre elfoglalt Marha legelő helyet az Exponens Közönségtől azzal a magak ki Nyilatkoztatásakkal kérték fel, hogy ha azt az Exponens Közönség nem remittálna, ezen esetben Törvény uttyánis kezek alá venni és magak(na)k readsignaltatni el nem mulattják [Asz; Borb. II Rákosi Borbéli János a szék asszesszora kezével].

10. (külső) ~nel látszólag; aparent; zum Schein, nach außen hin. 1614: Noha Básta Györgyöt is örömet színnel marasztják vala Erdélyben, de amaz nem marada, hanem kiméne Rodolfus császárhoz [BTN² 50]. 1657: Serédi István, ki nékem jóakaróm vala ugyan színnel, de realiter senkihez sem sincerus [KemÖn. 192]. 1662: Bethlen István elhitetvén mind a portát, s mind a budai vezért, hogy a fejedelem* oly nagy unalomban volna az ország népe előtt, mind csak színnel s kénytelenségből cselekednék, amit cselekednek vala is a fejedelem mellett, de csak mutatónak valamennyire való fegyver fejedelem ellen a fényes portáról, ottan előlának mellőle [SKr 167]. 1780: ezek ... külső színnel erős Argumentumok, melyekre nyertekis jó resolutiót [Torockó; TLev. 9/16].

11. (föld)felszín; suprafata pământului; Erdboden. 1636: Vagyon ... az Uduaron egy keő kutt, felű az föld színen hitua(n) auult fa gardazattya [Siménfva U; JHb Inv.]. 1694: vagion a' Konjha-ház ... Ennek mellette vagion az Kúth ... mellj a' feneketől fogva, a föld színéig, fából fel rakott régi munka [Kisened AF; BfR néhai ifj. Bálpataki János kúria-leír.]. 1729: a' föld színin feles faragott, és faragotlan kövekis vad(na)k [Buza SzD; JHbK V/2]. 1783: a' Sütő Ház megett vagyon szinte a' Föld színén egy Gardgyás kút [Mocs K; i.h. XXXI/1. 6]. 1811: kezdette volt a viz a' föld színét ki kaparni és lopájosítani [Dés; DLt 19]. 1855: ha a' malomnál egy olyan gát emelkedik mely felyűl a' föld színéig még 3 sukk árok marad a' gát miatt a' viznek áradása nem lehet [Maroskoppánd AF; DobLev. V/1393 Dobolyi Bálint kérv.].

12. a föld ~én a kerek földön, a földkerekségen; pe tot globul pământesc; auf dem Erdboden, auf der Erdoberfläche. 1741: Istentelenebb ember nálánál az föld színén nem jár [Flapugy H; Ks 112 Vegyes ir.].

13. helyszín; fața locului; der Boden von etw., Ort und Stelle. 1550: sombory Lazloth es pokay Lazloth, Es ez vyzolyay gergely papoth, az peres fewl zynreth kywygyek [Mányik SzD; BfR]. 1568: My engedelmesek volnton az felseged paranchiolatyanak ky mentewk az peres feold zynreth [Gáldtő AF/Gyf; JHb XXIX/28]. 1577: Ez leuel költ az felíwl meg neueszet es irt napon* az pörös erdőnek szenen az szenegető pataka melet timafalui hatarban [Uszt. — *Ti. hushagio hetfőn]. 1620: az meg irt káros kertnek szinere menuen, az alkotast el kezdőok kezdőok [Szentrontás MT; Sár.]. 1681: My azert ... az Marko Borbara Borbara (igy kétszer!) ben alul öröksegenek szinere menuen ... Mely örökseghnek uicinussa ab una az nyr fele ki menő tizes Utcaia ab alia az beres pataka [Homoródszti-márton U; Borb. II]. 1751: Munkót azert kerenek hogy mint Birakok ki mennyűnk az vett földnek szinere [Kis-solymos U; Márkos lev.]. 1803: a fenn meg nevezett Erdőnek szinére az kívánt jártatás és jegyzetetés végett ... ki mentem [Ádamos KK; JHb XIX/65]. 1856: oly egyezésre léptem ... Dánfy (!)* Jósef ural hogy a' közöttünk ... fenn forgott pertől elálva a peres helyek egy hivatalnok ur előtt szakértők által a' hely színén ... felosztassanak [Maros-

koppánd AF; DobLev. V/1399. — *Alkalmasint elírás Bánfy h.].

Szk: ~ről ~re. 1792: (A földekre) színről színre el menven az irt Commaténeusakkal úgy foglaltak viszsza* s Cso-váltattuk el s Terméseiket itéltettük meg ... a Mélgos Urnak birtakában adtuk [Msz; MbK XII. 87].

14. vminek, vkinek legjava, legértékesebb része; partea cea mai bună/cea mai valoroasă (a ceva); die Blüte/das Beste von etw. 1614: Ott* Báthori Zsigmonddal szemben lévén, mikor kijöttém volna, az Básta hada alatt mind az város népének színével s mind egynéhány székely atyafiak hozzánk adván magokat, az Básta hadának utoljával és széledezőjével egynéhány hétig erős csatázást üztünk-tartottunk [BTN² 51. — *Brassóban]. 1657: Ekképpen Ión Turócról általmenetelem az Fárasztó hegyen az cselédek nélkül, csak az hadak színével ily rendeléssel, hogy az sereget harcra rendelvén hátrábbhagyam az erdő közt az kapitányokkal [KemÖn. 233]. 1662: (Bosók Benedek) az útban meghallotta vala hírt, hogy az vezér hadainak csak a cselédje hagyatott legyen táborok helyén, a színe mindenestől a mieinkre jötték volna Szalontához | Hegyessy János a nemességnek színével ... az előjáróba bocsáttatott törökök hátán, nagy vakmerőül és tanácsalanul penetrált | Barcsai Ákosnak ... a török hadakkal Seeben városa felé való szakadása hírével esvén, a népének színét azonnal utánok szakasztván, üzteni akarja vala [SKr 174, 316, 523]. 1667: ha elment is*, ki ha nem admitterálna az praesidiumot, meg kell őket rekeszteni s az vármegyének színét is fel kell venni pro majori securitate [TML IV, 106 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz. — *Bánfi Gergely]. 1684: September ... 18 ... lött nagy pompával ifjú urunk, küssebb Apafi Mihály kegyelmes urunk ó nagysága fejedelemségének az török Császártól való confirmatioja nagy pompával, mivel az egész országnak színe s fegyveres hada ott volt [SzZs 255]. 1704: hallám, hogy ... feles rákok jöttek volna Arad felől Hunyad vármegyére, kiknek elejekben állván Csáki András maga hadával és a vármegyebeli nemességgel, őket a rákok megverték és a vármegyebelielnek is a színét levágták volna [WIN I, 214].

Szk: ~e (és) eleje. 1614: Ezen* újban megrettenvén, az város népe mind elfuta, ki hová láta, az színe és elei az város népének befutánk-búdosánk Brassóba | (Báthori Gábor) beméne Seebenbe ... az színét-eleit az város népének megfogató [BTN² 52, 57–8. — *Básta garázdálkodásain] * ~e virágja. 1662: Im látjuk és tapasztaljuk, hogy amidőn már felzavartván szegény hazánk, ennyiképpen megromlanánk, nemzetünknek, édes atyáinkfiainak is színe, virágja Podolyán a csúnya tatár nemzet álnoksággal megvetett há-lójába kerítették [SKr 577].

II. mn vmilyen színű; de o anumită culoare; ... farbig/färbig, von ... er Farbe. A. 1714: Aszszonyi ember(e)k való 4. Par Kesztyő Atlas s Tafota Materiabul, első Brokad materiabul aranj fonal viragokkal ki varrott, a' többi 3. külömbféle szín seljemma aranj viragokkal fl. Hung. 10 | Varratlan Abrosz külömbféle szín Viragokkal Chonka formára széllýen ékesített fl. Hung. 8 [AH 31, 42]. 1748: Szerdes Szín viragos, aranyos úgy eleib(e) való supellát ... Más kék Szín hasonlo Supellát [Ks 8. XXVIII. 5]. 1771: Egy kék szín aszszonyi embernek való habos kanaváz keskeny arany tsipkés Mente [Nagyida K; Told. 19]. 1803: pá-szint zód szín posztó Nadrág [DLt nyomt. kl].

B. 1811: Marinkás György ... halovány szín hoszuko so-vány himlőhelyes ábrázatu [DLt 84 ua.].

◊ **Szn. 1630/1777:** Szín Balas [Szentrontás MT; Dob-Lev. III/505. 2b].

szín¹ 1. fészter; şopron; Schuppen, Verschlag, Koben; Diele, Flur. 1625: hallottam maga szajabol Fabjan Tamasnak, hogj latta volna Kovacz Ferenczel az papnet Fabjan Janos hazanal az színbe [UszT 180a]. 1647: Vagjon az Czürös kerten túl két barom Akol sövény kapuja ... Vagjon két hoszu szín az ket akolban [Marosilye H; VLT 15/5415]. 1677: Vagyon ... egy hitván perellyere csinált Szín béres szekerek(ne)k valo [Mezőmadaras MT; Borb. II]. 1699: cserefa ágasokra koszoruzot rosz szalma földel alat sövényből font öreg diszno pajta, ezen belől hat ágasokra perjezet rosz szalma földel alat valo szín vagy árnyék [Szentdemeter U; LLt Inv.]. 1729: Vagyon az udvarházon kívül dél felől az udvarház kerthez ragasztva egyebűt tövissel bé kerive valami akoly egy el romladozot szín benne [Buza SzD; JHb V/2]. 1740: csináltak edgy kis szalma fedeles szint Tölgy és Füz fa ágasokra, és Nyírfá s egyéb elegyes perelljékre [Gyalu K; BfN Gyalui cs.]. 1778: az Meddű rideg Marhák ... szín alat telettek ... egy se dögölt meg [Bethlen SzD; BK Bethleni szám.]. 1805: A többi épületeket Pajtát, Szint, otot és kertet a paraszt tsinálta ... s ezek nem mentek calculot [Marosszitimre AF; DobLev. IV/874. 20a]. 1851: A' velniczéhez tartozó szín ... az egész színek nints kertelése az út felől [Erdősztygyörgy MT; TSb 34].

2. szk-ban; in constructiij; in Wortonkonstruktionen: *barom-nak való* ~ marhaistálló; grajd de vite; Rinderstall. 1594: Az Maior hoczaknal valo Jnuentarium ... Baromnak walo zin No. 2 [Somlyó Sz; UC 78/7. 9–10] * *dézmás* ~ dézmatároló hely; loc de depozitare a dijmei; 1717: Küküllőváratt^a a hid végénél, ... egyéb boros helyeken a faluk végén erigaltass(an)ak Dézmás színek [Sárd AF; UtI. — 'KK']. — L. még *dézmászin* * *hordóknak való* ~ hordótartó szín; şopron în care se păstrează butoaiele, şopron pentru butoaie; Schuppen für Fässer. 1656: Az oh es uy hazak között vagjon boronabol fel roth hordóknak valo szín [UF II, 159]. — L. még *hordószín* * *meszet oltó* ~ şopron în care este amenajat groapa pentru stingerea varului; Schuppen Kalk zu löschen. 1777–1778: A harangláb alján a meszet oltó színnel együtt pedig káros, rosz és elviselődött lévén a zsendelyezés [Kv; ETF 107. 14] * *olajútó* ~ olajszatólító szín; şopron în care este instalat presa de ulei; Öl(preß)-schuppen. 1636: az molnar haza ellenebe(n) egy olay üteő szín ágasokra epitven uydön uy karkazott keőrös keőrül, minden olay üteő ezkeőziuel keszen sindelyes [Siménfva U; JHb Inv.] * *szüretelő* ~ szüreti munkára szolgáló szín; şopron folosit la culesul viei; Schuppen zur Weinlesen. 1816: a' Győrteleki Határon egy darab majorság szőlő a' Magurába ... Ugyan itt vagyon a' Lazába, ágasokon fenn álló, venyikével bé-fedve, minden oldal nélkül egy szüretelő szín [Bom. XXIX. 24/13] * *téglavető* ~ şopron folosit de cărămizari în timpul formării manuală a cărămizilor; Ziegeleischuppen. 1647: Az Czürön kiүүл az patak mellet vagjon egy husz ölnj tegla vető szín [Marosilye H; VLT 55/5415]. 1694: Tegla vető Színis volt ott, de Tegla <nin>cs most benne [Kövár Szt; JHb Inv.]. 1699: vagyon nyolcz ágasokra csinált tegla vető szín [Szentdemeter U; LLt Inv. 35] * *vaskő-rostoló* ~ vaskőégető műhely; atelier pentru prăjirea minereului; Erröstungsschuppen, Röstboden für Eisenstein. 1691: Azon koh mellet uagyon egy deszkával fedett uas keő rostoló szín. Azon fellyeb uagyon egy uas keő tartó szín [CsVh 114–5] * *vaskő-tartó* ~ vaskőtároló

raktár; depozit/magazie de minereu; Eisenerzlager → *vas-kő-rostoló* ~ * *verbuváló* ~ katonatoborzó hely; loc de recrutare; Erzröst-/Eisensteinsiebboden, Werbeplatz für Soldaten. 1745: az vágás után fel zúdula az parasztság visza toják az katonákat az verbuol Szín fele [Csehtelke K; Ks 5. X. 6. Darabant András (45) jb vall.].

3. árulószín/bódé; chioşc în care negustorii îşi vind marfa; Verkaufsbude, Hütte/Bude (am Markt). 1645/1650: Verner Janos ment fel az Színbe(n) vasari mivet arulni fizetet fl. 5 [Kv; ÖCJk]. 1685: Verőmester színje fábol való, prostillás, nem igen jo [Vh; HÉvk. XX. 156]. 1729: Az Diszno hussal elődő hentesek ... az Meszarszek előtt szint Csinálva(n) reggel arulnyanak végeztük [Dés; Jk 383a]. 1737: az B Füsüs Czének utolsó Mestére tartozik minden héten, Szereda napon, az Szint megsepernj es sokadalmi napok előtt [Kv; FésCJk 72]. 1756: A szín rectificatiojában penig es conservatiojában szinten annyival tartoznak az ifiak, mint az öregek külön-külön concurrálni id est fl. hun. 2 dénár 4 [Dés; DFaz.]. 1774: még építettek is azokon kívül a Piatzon lévő árus Emberek Színnyeit [Mocs K; KS Conscr.]. 1787: a Fazakasok színnyek szomszedságában lévő Boltotskájára ... rá menven [Dés; DLt]. 1807: ki is mentünk ezen Dési Reformata Ekklesia oskolájának a' Piatz felé a' Szőcs Czéh színnye és a Pálinka arulo Boltok aranyáb(an) fekvő szélihez [Dés; EHA]. 1814: a' Czéh Ujvarinét lopogatásaiért a' színbe a' Barátosi Josefne Hellyénél három árulo helyell lejjebb tette [Dés; DLt 56. 27]. 1830: a Timárok Színnyek ereszeze alatt fekvűt [Dés; DLt 965].

◊ **Hn. 1617/1687 k.:** A' Fű Színb(en) (sz) [Kövesd MT; MMatr. 397]. 1627: Az Teglas színnel (sz) [Lőrincfva MT; EHA]. 1681/1748: a Miske allya színen [Balázsfva AF; EHA]. 1740: A Téglá színen felyűl (sz) [Szamosfva K; EHA]. 1744: Az Varczagás Uca Végín az Tegla színen tul (szó) [Ne; EHA].

szín³ színpad; scenă; Bühne, Schaubühne. 1736: egyszer az urak Kolosvárrá gyűlvén, az páterek comediót csináltanak, és annak irigyvel hogj az theatrumot oda csinálják, csináltanak egy színt zsendely alá az udvaron [MetTr 426]. 1823–1830: A teátrum volt építve a kollégium^a udvarán ... Deszkákkal padolva, ennek a színnnek oldalai ágytakaró kartonokkal, olaszfalakkal voltak behűzva [FogE 106. — ^aA mv-i ref. kollégium].

színalja szín, fészter; şopron; Schuppen, Scheune, Tenne. 1698: edgy ökör Istalo, edgy borju istalo edgy szín alja [Kóród KK; LLt Fasc. 72].

színarany tiszta arany; aur curat/pur; Feingold, gediegenes Gold. 1697: Tiz szín arany Lanczottska [Kv; LLt 17/18].

színbor tiszta bor; vin pur/curat; reiner Wein. 1634: Gal-faluj Kocis (!) janosnak sin bor ur. 3 [UtI]. 1657: Prebendar, Borok, es Eczetek teoltelekjekre, el keolt szín Bornak volt sepreje Ur. N. 30 [Borberek AF; WassLt Perc. 22]. 1676/1681: minden hordo utan valo szín bornak ugi seprejenekis veder számat Ra(tio)jáb(a) írja be; az seprejet penigh eghettesse ki, es az éget borát arultassa ki [Vh; VhU 658]. 1696: Sajó Udvarhely az maga(m) borait arultak ki ez szerent. Also Varga Andras arulta ki egy hordo boromot meljnek volt szín bora Ur. 27/2 ... sepr(eje) Ur 3/1 ... teszen az árra f. 44//10 [TKI Petki Nagy cs. szám. 39a].

1724: Szín es Sajtolt új bor ... Szín új Bor [Koronka MT; Told. 27]. 1726: Az ötven két vedrest, ötvenest és 36 vedrest ki árulátván(n) ... ezek(ne)k szín bora lőtt Urn. 118 [Kv; Szám. 54/IV. 29]. 1745: Hatulso szőlőlőből Szín bor forralt Ur. 3 [Erked K; LLt]. 1774: Hangásbeli Veres bor ... Nagy Szőlő Sajtolás és Hangás szőlő szín bor [KK; TSb 10]. 1795: Rosamalybeli színbor [Koronka MT; EHA].

Szk: *fejér* ~. 1845: Fejér Színbor [KCSl 13] * *silleres* ~. 1845: Silleres Színbor [Csekelaka AF; KCSl 13] * *tisztaizú* ~. 1812: azon Summa pénzért tartozzék az Ur mindgyárt azon ősz után következett Fárságon Háramezer veder jó, és tiszta izú Szín borokat adni [Km; KmULev. 3].

színbor-ecet színborból készített ecet; ötlet de vin; Wein-essig, Essig aus purem Wein. 1682: Ecetere való fél(en) oh bor cir nr. 15// Szín bor eczet nr 26// Rosa Eczet 3. uveggel nr //3 [A.porumbák F; UtI]. 1684: Szín bor eczet nr. 35// [uo.; UtI].

színbúza 1. tiszta szembúza; grü curat; ungemahlener Weizen. 1753: Szín búza egy hambár(ban) tanálatot ... Gelim 143 [Szentmargita SzD; Ks 18. CII].

2. java-szembúza; grü (curat) de prima calitate; Weizen bester Güte. 1756: N: Somkuton szép tiszta szín buzát vet Balog Uram az Csúrból 16 vékát s maga számára vettette mondván hogy maga p(rac)pendajaba veszi [Drágavilma SzD; TKI 4 román jvb vall.].

szinceritás 1. tisztesség; cinste, sinceritate; Ehre. 1619: Nagy sinceritással azért az velencei követ is Felségednek offerálá jóakarattját, valahol kívántatik [BTN² 359]. 1662: Bornemisza János ... a fejedelemhez nagy sinceritással látatik magát viselni [SKr 213]. 1664: valamint Kegyelmed akarja írni, írja úgy és mű Cob uarmal subscribáljuk, evvel is meg akarván mutatni synceritásunkat [az] méltóságos fejedelemhez [TML III, 52 Kászonyi Márton Teleki Mihályhoz]. 1672: Az mi az én Kegyelmedhez való sinceritásomat nézi, az Isten nekem adja azt az gonoszt, az mit Kegyelmednek kívánok bár [TML VI, 331 Bánfi Sigmond uahoz]. 1679: Az quartalasban, asztag fedesben minden sinceritas el követtettek [Dés; Jk 39b]. 1679/1681: Idegen emberséges emberek biztokban szálván bé házamhoz ... meg vizsgálván a személyeket, rendek, és hozzá(m) való synceritassok szerint-is, s ahoz accommodálhatja a gazdalkodást elő kglme [Vh; VhU 678]. 1696: Kglld hozzám való sinceritasanak bizonyosságára ... Ujban Frankfurtumbul 24 Martii Anni pr(ac)s(en)tis datált levelett nagy alázatossan vettem [Vécs MT; TKI Kemény Simon Teleki Pálhoz]. 1762: Azon 300. Magyar Forintokat ne sajnállya Kegyelmed Szabo Ferentznek, és Nyikulájnak keziben adni ... én is meg szolgálom Kegyelmed sinceritását [F.zsuk K; SLt XLVI. 7. 45 Sarki János Ferentzi Györgyhöz].

Szk: *egész/teljes* ~. 1672: Igyekezem is kitanulni, kik legyenek teljes sinceritással ez ügyben Kegyelmednek, taci-te alkalmaztatván magamat kitanulásra [TML VI, 342 Sárpataki Márton Teleki Mihályhoz]. 1678: ha mibe tudok, meg igyekezem Kegyelmednek és az Kegyelmedéinek szolgálni egész sinceritással [TML VIII, 216 Bethlen Miklós uahoz] * *igaz* ~. 1664: Kegyelmednek ... látja Isten, igaz sinceritással akarok szolgálnom [TML III, 128 Teleki Mihály Vér Györgyhöz]. 1677: a' Procuratorokis Principálisoktól rájok bizatot Causaknak nem prodálására, másoc-

kal nem colludálásra, és a' causanak decisiojáig, tehetsége szerint, igaz sinceritással való procurálására hittel legyenek kötelesek [AC 209]. 1678: Kérem is Kegyelmedet és Komám uram, igaz synceritassát mutassa meg hozzám [TML VIII, 39 Pataki Mihály Nemes Jánoshoz].

2. őszinteség; sinceritate; Aufrichtigkeit. 1631: Jgy o kgrmeys megh nyugoduan az en ő kghez való tökéletes synceritasomban, en sem ketelkedven az ő kgrme czalatkozhatatlan igaz Attyafiusagaban Uyolagh igaz Attyafiuj sinceritasonkból, es tökéletes szeretetünkől vegeztük így [Radnót KK; Ks O. 37]. 1657: az intercipiált levelekből értem, s az uramat is tudósítottam palatinus uramnak az békesség tractájához való sinceritasa felől [KemÖn. 225]. 1667: ha soha Naláczí uram synceritasat Kegyelmedhez nem láttam volna is, most bezzeg valóban megmutatta [TML IV, 220 Teleki Mihály Bánfi Dieneshez]. 1669: én contentus vagyok az Kegyelmed tökéletes sinceritassával és oblatiojával [TML IV, 469 Fleischer András Teleki Mihályhoz]. 1764: inkább lehetett volna Bátyám Ur(amma)k az én Contestált Sinceritasomhoz, mintsem az ő hamis lelkéhez, s paraszt tudatlanságához bizni [Középlak K; BfR].

szincerizál őszintéskedik; a vorbi sincer; aufrichtig sein. 1846: Desewffy Emil, ki szokása ellen, kissé leitta magát egy kerti asztalnál, mint mondá „sincerizálni” kezdett ... Ő gondatlan vádokat szort az ellenzékre [SzzyALt Kemény Zsigmond naplója (Benkő Samu kijegyzése)].

szincerus 1. becsületes; cinstit, sincer; ehram, ehrlich, redlich. 1657: Kapronczai György is jóindulatú ... igen sincer ember vala [KemÖn. 200].

2. hűséges; fidel; treu. 1671: soha Kegyelmed jó keresz-tensége felől bal ítéllettel nem voltam ezelőtt is, hanem igen magyarnak s religiojához sincerusnak ismertem lenni Kegyelmedet [TML V, 656–7 Naláczí István Teleki Mihályhoz].

szindeszka levágott fatörzs felületéről fűrészelt deszka; látunoaie, scindură de margine; Schwartenbrett, Schwarte. 1652: a közfalhoz ragasztva, boronakból fel rott 6. Drabant haz, edgyik avatag zendelyes, öte szín deszkával borított [Görgény MT; Törzs]. 1656: Ezen curia keőrös kornjúl teőldgi fabol faragott reghi sasfak közí szín deszakkal vagion fel rakva [Fog; UF II, 152]. 1685: Fenyő Bel deszka nro 450. Szín avagi Szel deszka nro 190 [A.porumbák F; UtI]. 1753: Szín deszkát ... vettünk száz szálát Istáló padlani [HSzj *szín-deszka* al.]. 1840: Kintses Marhássai szín Deszkát hordtak a Dalináról ide [Görgény MT; Born. G. XXIVb]. 1840 k.: Vásároltam 40 szál szín deszkát [SL]. 1841: 20 szál szindeszka 40 xr [Görgény MT; Born. F. Ve].

szindeszka-gyalogkert kb. szindeszkból készített alacsony kerítés; gard (scund) fűcút din látunoi; Schwartenzaun. 1758: A Takások Veteményit az Udvarról distingváló kert bé hoszszan a porond felé 35. Láb szín deszka gyalog kert Csére karokra öt öt szálával új állapotban [Szu; Ks 75. 55].

szindevészik kornyadozik; a fi bolnav timp îndelungat; kránkeln. 1796: Mindenféle Marhák még eddig Istennek hálá jól vagynak tsak egy kis bornyu most is Szindevészik [Szilágycseh; IB. Fogarasi István lev.].

szindia falusbíró; primar (rural), judele satului; Schulze, Dorfrichter. 1331: magister Adrianus de ipsis kenezis et zondis nostris presentaverit nobis viginti birra, que vulgariter cherge <dicuntur>, et quatuordecim caseos [Nyirmező AF; DocV 71]. 1632: Az itualo Zindia hazanal vetni valo Zab vagion egy rakasban Cub Nro 80 [F.porumbák F; UC 168]. 1633: az ky akarta Jo Akarattyabol Segitette eo kegmt, Vgy mint az Boerok szabados Emberek, es az szegenyseg is Szindiakys az az az Birak [F.venice F; Szád. Sztan Paszerey (45) vall. — "A majorsági munkában]. 1637: Iudex Borbatul Romete ... Sindia most adott nem ad [A.porumbák F; UC 14/42]. 1639: Felseo Zombaton vagion persona No. 54 Ezek közot Zindia No. 2 ... Niomorult kuldu No. 1. Brainzter No. 1 Rakasz No 1 [F; RákGlr. 488]. 1640: A fellyeöl megh irrt Adott, az Fohnagy es Zindian kiudl ... minden jobbagy indifferenter tartozik ittis, mint Fogarasban meg adni [Bethlen F; UC 14/48. 17 — "A jobbagyok táblázatos összeírásában jelzett adóösszeget] | Ztan luvanos (!) Cen(susa) f. — / 25 Mikor nem zindia [Luca F; UC 14/48. 105]. 1688: Opra Frinkaje ... Szindja [F.porumbák F; UF 12]. — L. még Fogaras településeiről földös számú előfordulást: RákGlr. 475–7; UF elszórtan.

szindikus ügyvéd, szószóló; procator, gräitor, avocat; Advokat, Syndikus. 1823–1830: Körmendi Gábor prokurátorságot folytatott, mikor én nála laktam, akkor a fiscalis procuratorságból a Josephanium Systhema szerint syndicus volt a neve hivataljának | A prorektor praeses, a syndicus felolvas, ami szükség [FogE 89, 239].

színecet ötlet pur/curat; purer Essig. 1677: 5 Altalogok-b(an) ... Szin Eczet B. Ur. 5// Ennek van Seprje B. 1 1/2 [Kóvár Szt; UtI].

színecske 1. fészerecske; sopron mai mic; Hütte, kleiner Schuppen. 1742: egy Sendelyel fedett Szinetske ülés kedviért csinálva [Pókafva AF; JHb XXV/58]. 1758: egy kis színecske Fenyő Deszkákbl bé padolva [HSzj padol al.]. 1777: egy deszka fedél kis Szinetske [Meggyesfva MT; LLt 28/531]. 1780: egy szinetskéből ... el lopták ... egy pánt vasat [Grohot H; Ks 113 Vegyes ir.]. 1807: Vagyon édy rongyos ágasokon álló pajta és Szinetske Szalma fedél alatt [Szentmargita SzD; Ks 76/56 Conscr. 8]. 1830: Egy szinetske ... vagyon az udvar napkeleti oldalába [Kv; Somb. II]. 1849: Ezen színhez ragasztva egy tarto Szinetske vas sarkos, reteszes ajtójával [Somkerék SzD; Ks 73/55].

2. árusító bódécska; chioşc mai mic; Verkaufskiosk, kleiner Kiosk. 1893: Fel olvastatik az ide valo Dévai Fazakas Czehnek Instantiaja, melyben panaszoják, hogy özvegy Tekintetes Szeredai Domokosné asszony, a' Dévai piatzi kapu előtt lévő kis Szinetskéért, hogy alatta árulgatnak Szambatonként őket nagyon Taxálni kívánnya [Déva; Ks 91. C. 12].

színehagyott színevesztett; decolorat; verschossen, ausgebleicht. 1756: Wagon igen wyselth zyne hagioth weres Barson perem hath Syngh [Szamosfva K; JHbK XVIII/7. 15]. 1788: A' Veres Bársonyos kanapénak színe hagyott veres bagaria tokja egy darabba, és 12 nagy háts Széknek 22. darab efféle színe hagyott veres bagaria tokja [Mv; Tsb 47]. 1800: Egy színe hagyott rongyos fersing [Told. 19]. 1815: színe hagyott olaj szín Kőpenyeg [DLt 131 nyomt.

kl]. 1821: Egy viseltes színe hagyott kazimir Nagy keszke-nő [Mv; MvLev.]. 1840: Ki huzo, veressen festett, színe hagyott, oltksa asztal 1 [Nagykapus K; KszRLt]. 1855: színe hagyott. avatég öltöny [Ujfe 223]. 1866: Egy színe hagyott gypárka (!) [RLt].

színe-java vminek legjava/legértékesebb része; partea cea mai bună/valorosă a ceva; die Blüte/Elite von etw., die Auswahl der/des ... 1662: ifjú Lajos királynak Szulimán török császárral Mohács mezején lett siralmas harca meglevén, mellyen mind maga, jeles méltóságos király elesett, s mind a magyar nemzetnek színe-java, urágja elhullott vala [SKr 75].

színel színlel; a se preface, a simula; simulieren, vortauschen. 1747: az Mlgs Ur Csapai Kun Sigmond vram ... Balavásarán ... a' Falusi Paraszt Lakosok(na)k abusussokot, sőt nagj tsalárdságokot, ki tanulván s találván, mivel némely Falu földeit Ecclesia Földének nevezték, és Ecclesia földének változtatván színelvén, ez utonnis a Possessorokot belőlők ki rekeztették [Kük.; Ks 17/LXXXII. 8].

színel festett; vopsit; gefärbt, bemalt. 1810: Egy kékre színel (Lazarozott) jőféle arany toján kerekességű Frantzia Piksis [DLt 368 nyomt. kl]. 1816: Ezen nappali házból bal kézre nyílik vad galamb szín festékre színyelt bérlett melyékt s szemöldekt hasonló színű ... Franciaia Zárú kolcos ajoy az háló szobába [Jobbágyfva MT; BálL 67].

színel tet festet; a dispune să fie vopsit; (an)streichen lassen. 1666: az elseo ház kemenczjét küvül beleol erőssitetűk, foldoztattuk, színellettűk adntuk teolle az Fazakas(na)k f — d 18 [Kv; SzCLev.].

színeváraljai a Színeváralja (Szt) tn -i képzős szárm.; derivatul format cu sufixul -i al toponimului Színeváralja/Seini; mit dem Ableitungssuffix -i gebildete Form des ON Színeváralja: aus/in/von Színeváralja: Színeváralján termett; care a fost produs la Színeváralja; hergestellt in Színeváralja. 1756: Anno 1755b(en) termett Szinervaraljai Majorság ürmes Cub 15 [Ks 23. XXIIb].

színes 1. colorat; farbig, färbig, bunt. 1679: Ebedlő Palota ... Padlása, foljo gerendai, es azok(na)k allyai színes festekes kivülis az gerendak allyanal az ház fala es az szegeletek [Uzdizspéter K; TL. Bajomi János inv. 15]. 1735: Teleki Pál Ur(am) Teleki Samuel Urat ... uri modon interte-nealta; ruházattya peniglen hol színes gíászos volt, a színes pedig két rendbéli volt giakrabban mindennapi és innepöl [Kendilóna SzD; TKI Jos. Cseh de Akna (40) ns vall.]. 1768: Egy Daru szín Ezüstös vég materia, színes virágokkal [Nsz; TGsz 51]. 1770: az remek lészen ... égi arany giűrű színes köre, égi helymes pését [Kv; ÖCJk]. 1799: Egy bolha színű patyolat, arannyal, és színes virágokkal ki-varva [Kelemenelke MT; LLt]. 1823: Atlaz aranyos Fátly elő ruha, színes frindellivel varva [LLt Csáky-per 601 L. 1]. 1826: Színes galandok [Koronka MT; Told. 19].

Szk: ~ kalap. 1849: Kelemen Béni ... égy Skatujába melybe égy fehér kalap volt ... helyette égy otska Színes kalapot talált [Kv; Végr. Vall. 50] * ~ kanavász. 1797: 32 sing Színes kanofác [Mv; BálL 71] * ~ kazula. 1796: Ordinár Színes kasula 1 Ordinár Fekete kasula 1 [Tresztia H; Ks 115 Vegyes ir.] * ~ matéria. 1705: Ma reggel az úr fel-

mene a generálhoz condoleálni a császár^a halálát, és immáron mind a német tiszteknek, mind a magyaroknak az elejek feketébe akarván öltözni, a fekete posztókat és materiákat a görögöktől igen elszedték, úgyhogy az mi urunknak és asszonyunknak is csak valami színes materiákat és posztókat kellett megfestetni [WIN I, 446–7. — "I. Lipót] * ~ mente. 1705: Ugyan tegnap készült el a mentém, kinek a posztóját újólág csináltattam, a bélést pedig a régi színes mentém alól való bélést húztam alá [i.h. 552] * ~ pántlika. 1788: Színes pántlikával ki gamirozott fejr Fersing [Mv; Tsb 47] * ~ posztó. 1736: az urak, főrendek, nemesek temetésére még az idegen emberek s asszonyok is ... azféle alkalmatosságra nem csak gyászkontózt, hanem színes posztóból valót külön tartottanak, szederjes, violaszin posztóból valót [MetTr 406] * ~ selyem. XVIII. sz. köz.: Egy Borostyán = virág szín színes selymekkel elegyes szoknya [MkG]. 1800: Egy fekete Frantzia Tafatára színes selyemmel varrott ujj Keszkenyő [DLt nyomt. kl]. 1804: egy gyöngy szín atlaz Magyar Szoknya mely ki van varva színes selymekkel [Koronka MT; Told. 19] * ~ szőnyeg. 1671: Vadnak körüllettem és Beszterczénis tizen négy közönséges egy egy asztalra való színes szőnyegim^a [Ks 14/XLIb Csáki Istvánné Mindszenti Krisztina végr. — "Köv. a hagykozás].

2. ~ udvari katona színes mündéres udvari katona; curtean în uniformă (militară) colorată; Leibgardist, (bunt) uniformierter Leibwächter. 1710 k.: Ezen esztendőben hozza egy Marchisio vezetéknévű, Veteráni főstrámszemestere a császár levelét a fejedelemnek a Máramarosba menő regimentek állapotjáról ... A mi uraink Marchisiót Marchiónak érték. Nosza menjen eleibe a fejedelem hintaja Daniel Istvánnal, egy sereg színes udvari katona és étékfogó [BÖn. 743].

3. család, hamis, képmutató; perfid, viclean; falsch, arglistig. 1605: Keúantak volna ő kk. hogy Byro Wram meg moderalna és az Varos vegezese színesnek ne magyarazna [Kv; TanJk I/1. 540]. 1657: palatinus kíváná azt, impetrálnók az fejedelemtől, vélünk bocsátandó embere mehetne regéci várába ... ily praetextussal, hogy onnan valami borokat asztalára az palatinusnak hoznának; melyet látánk ugyan, hogy csak színes dolog [KemÖn. 210]. 1661: Kegyelmed eszében vehette, ha csak színes biztatók volna az németeknek [TML II, 92 Rhédei Ferenc Teleki Mihályhoz]. 1666/1793: A Falu Határára járo mellék kerteket melyek előtte való időkben voltak noha felesen színes dolgok által le rántattanak mostan senki sem tész [SzékFt 23]. 1678: Itt Uram az dolog elköltött bennünket bizony minden színes dolgokról, nem úgy mint azelőtt, midőn meg akarják vala csendesíteni az dolgokat [TML VIII, 235 Bethlen Farkas Teleki Mihályhoz]. 1710 k.: Rövid notabeneekben írhatom: 1. Barcsai Ákos maga és az atyjafiai fertelmes parázna életét. 2. Rákócziával, színes volt-e vagy szíves, de a dolog megmutatta, színes volt [BÖn. 564]. 1781: mind két felek meg gondolván mind magok egymáshoz tartozó szíves, és nem színes Isten áldását is maga után vonso Atyafiságos Kötelességeket és Szereteteiket, mind pedig a Törvénynek ... bizonytalan ki menetelét ... léptenek illy örökkös, és meg másolhatatlan egységre [Told. 27]. 1782: Bizonyost nem tudok arról mondani, hogy az osztoztato Birák tudáké azon színes vásárt vagy nem [Torda; KW Vall. 10].

Szk: ~ barátság. 1662: Jenei Ali s tömösvári Csengizáde passa színes kezdett barátsága^a [SKR 454. — "Tartalomjelző fejezetcímbe] * ~ beszéd. 1753/1781: koránt sem úgy

volt a dolog, mert tsak lépes és színes beszéd volt, mivel a mint hallottam Bétsben nem az árvák, hanem a maga dolgáb(an) járt [Máda H; JHb LXXI/3. 263] * ~ információ. 1663: Nem is gondolhattam egyebet asszonyom ő kegyelme nem kívánatos állapotjából, látván másoknak hízlekedéseért, (kik talán színes információjokért nyertek), sokkal böcsületesb állapotjukat lenni [TML II, 453 Teleki Mihály Bornemisza Annához] * ~ kontraktus. 1782: Veress Uraim Kegyelmetek nem jól tselekedtek, hogy azt a' boldogtalan Menyemet illyen színes Contractusra vették [Torda; KW Vall. 12] * ~ követség. 1657: Az palatinus követjét az fejedelem ily szókkal bocsátá: Mivel az urad, mint mediator pacis, tégedet ily színes követséggel tractára bocsátott, másfelől azallat ellenségetem reám hozta: azt érdemlenéd, elűtetném fejedet [KemÖn. 68]. 1662: A cardinálhoz^a Mihály vajda is barátságának színét mutatván, színes követségeket is instituálván, azallat rákészüle^a [SKR 84. — "Báthori András. "A támadásra] * ~ mesterség. 1671: Az Fiscalis jóságokból Nobilitatalt Puskásokról irt Maros Váshelyi 30. Articulus, minden részeiben Confirmalljuk cum hac declaratione, hogy ha hol találtnak közzülők olyanok a' kik mind Nobilitatiojokkor irt Conditiojok ellen cselekedtenek, mind pedig más színes mesterségekkel akarják a' Fiscust és az Országot defraudálni, azon helyeknek Fő Tiszteitől ... viszsza vitessenek a jobbagyságra [CC 86]. 1717: midőn tette magát hogy ő Gyermeke ágyat fekszik micsoda színes mesterségekkel akarta azt tetettni ... hogy ő neki teje vagyon [Kv; Told. 2] * ~ pretextus. 1675: (A házat) a Dna Actrix ... minémű színes p(rae)textus alatt nem magának, hane(m) más(na)k akarja recuperálni és redimalni [Kv; Tjk XII/1. 20]. 1741: Néhai Kedves Feleségem Vesselényi Susánna ... Lakatos Mihály, András, és János nevű Jobágyit ... repetáltattam volna, a mentionált repetitások ... Protestatiojokban engemet nem csak Vádolnak mintha én valami keresett Színes praetextussal akarám nékiek Nemességeket turbálni, s Armalissokat annihillalni [TKI gr. Teleki Adám protestációja Kraszna megyéhez] * ~ szó. 1671: Az debreczeniek dolgát, meg kell valanom, sajnálottam az közönséges dolgokért, in privato énnekem abban semmi károm; gondoltam abban is nem egyebet Kegyelmed részéről s bizony Nálaczi uraméról is, hanem hogy tökéletlen színes szovokkal csalták meg Kegyelmeteket [TML V, 113 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz] * ~ traktá. 1657: az palatinus Esterházy ada valami színes tractára való alkalmatosságot, melyre az fejedelemnek is mivel szüksége, ahhoz képest kedve is lön [KemÖn. 207].

4. értékes; valoros; wertvoll. 1746: A Parsok között inéalt vásárlásban volt az bólnak által adása ... a Venditor ... a Conditio Szerint az emport, a bólnak meg nem tarthatta, és a portékának színesebb részt viszsza vette [Torda; TJK III. 24].

5. színlelt, tettett; prefäcut, simulat; äußerlich, fingiert, vorgetäuscht. 1772: Kérdezte osztán a fejedelem^a, hogy a római catholica vallás szerint élnie kellett míg színes pápista volt is hat esztendő alatt [RettE 274. — "II. Rákóczi Ferenc Pekri Lőrincet].

színesen csalárdul; cu perfidie; (arg)listig. 1660: Ha ő nagysága sincere akarja, van még mód benne, megtarthatuk ez szegény hazát, ha pedig csak színesen nyúlnak hozzá, az melyik részről fucus van, legyen az Isten annak ellensége [TML I, 578 Kemény János Teleki Mihályhoz].

színeskedik alakoskodik; a se preface; sich vorstellen. 1764: haboruságot szerző kétszín Ember, aki előttem színeskedett, hátom megett pedig mardosott, mint az eb [Középlak K; BfR.].

színesképpen színleg; in aparentă, aparent; zum Schein. 1667: Ha Kucsuk emberinél veszi ű kegyelme esziben, hogy az ű nagysága dolgaiban szívesen forgolódik, nem színes képpen, értsen egyet vele, ha pedig nem, csak hagyja oda [TML IV, 114 Székely László Teleki Mihályhoz]. 1782: Veress Márton és Sámuel ... azon Jobbágyokat Vásárlották volt meg tsak színesképpen titkon az én hírem s akaratom ellen [Torda; KW Vall. 12]. 1783: kívántam volna Atyafiságoson egyezni ő kegyelmivel és úgy is mutatta színes képpen hogy maga is kívanna [F. csernátón Hsz; HSzjP St. Kováts de Felső Csemátón (44) ns vall.].

színész actor; Schauspieler. 1836: új színészek játszdognak ... a' színház mindig dugva [Kv; Pk 7]. 1855: halt meg Barna Bálint, Színész 4 éves kislfia Béla, agy lobban [Dés; RHAK 72].

színetlen szintelen; incolor; farblos. 1677: Hat színetlen alá való gyémántok v(a)(e)nt f. 6/00 [Kv; RDL I. 155b]. 1846: Egy színetlen fülár köntösnek való avatég [Mv; MvLt 8 özv. Csávási Elekné Tolnai Mária számára közügyigazgatói iktató férje javairól felvett lelt.].

színevezett sápadt; palid; matt, verschossen, bleich. 1724: hallottam a Pekritül el szókótt Léány(na)k alkalmazatlan beszédit ... ki-is olly színe vezett volt, kérdem tőle, mit adott néki Pekri [Mezőbánd MT; BK. Diénes Andrásné (32) ns vall.].

színez színlel; a se preface, a simula; vortauschen, simulieren. 1657: az fejedelemnek offerálták vala, hogy lenne generalis exercituum christianorum contra Turcam, melyre igen inclinatus is vala; mert noha színezett nekik igen, de keresztény gyomorból gyűlölte az pogányságot [KemÖn. 84-5]. 1661: Alkalmaztassa is úgy magát és dolga, jövedőben is ne kellesék csak az pogány kételenítésével színdőben is rendeletlen cselekedetét [Kemlr. 349]. 1672: Egyéb-iránt édes Sógor Uram, már az mennyire ő kegyelmek be-merítettek volt az dologban, nem lehetett nekünk ő kegyelmek előtt színeznünk, mert már szintén beugratnak vala magokkal együtt minket is az veszedelemben [TML VI, 166 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz].

színezésképpen színleg; aparent, in aparentă; zum Schein. 1672: Isten az maga dicsőséget senkinek nem enged, az ördög és tagjai tovább nem mehetnek annál, az míg maga bocsátja; mikor akarja, meg is szabadítja az övét; de jaj azoknak, az kik vagy resten vagy színezésképpen, vagy ugyan semmire sem munkálnak [TML VI, 53 Teleki Mihály Bethlen Miklóshoz].

színezett festett; pictat; gefärbt, koloriert. 1846: egy régi Chinai porcellan zöld s kék festékekkel Színezett fületlen flakon dugostol [SLT 17].

színfaggyú tisztá faggyú; seu topit; purer Talg, Reintalg. 1685: Szín avagi olvasztott fadgyu libr. 80 [Porumbák F;

Utl]. 1686: Szín Fadgyu libr. 70 [Utl]. 1809: Ezen 13. darab Marha ki vagattatván lett ... Vizes Szín Fagya 349 font. a' ki fontoláskor Kösnýje esett 88 font. in summa Vizes és nyers Fagyu lett 437 font [Kv; MészCLev.].

színformálag fészter alakban; in formă de șopron; in/ von der Form eines Schuppens. XIX. sz. eleje: a vár alatt ... egy nagy pintze, a rajta találtató hordo Conservatoriummal ... Ezek felett egy más edény conservatorium kö lábakon Szín formálag fél fedélre [Déva; Ks 90. XCVII. 7].

szinguláris nyelvt egyes szám; singular; Singular, Einzahl. 1807: 11 lig kinlodtam a singularissal és mégis két hiba volt benne [Dés; KMN 368]. 1823–1830: Mondom ... béka németül Frosch. Igen, azt mondja, a singularisban, de a pluralisban Frösche [FogE 170].

színhad a hadsereg színe-java; partea cea mai bună/valoroasă a armatei; der Kern/die Hauptstän de Heeres. 1657: Itt az fejedelem nagy busulásban vala, mert mezei és fizetett színhadát előljáróban Horvát István mezei generálisával elküldötte vala, hogy megsegítené és egyezne Manszfelddel [KemÖn. 66].

színház 1. fészter-féle; un fel de șopron; Art Scheuer, gedeckte Bühne, Schuppen. 1714: Az Ereszből Fenyő fából való küzöb Lábon fa sorkokon forgo bétletlen fenyő deszkából való szín házba nyilo ajtó [Kászonfelsőfalu Cs; LLT Fasc. 85].

2. rég teátrum; teatru; Theater. 1836: új színészek játszdognak ... a' színház mindig dugva [Kv; Pk 7]. 1847: Rozának éppen zápfogai jönnek, 's megint meghuttyant, — különben szokott vig szeszélyéből, mely mindnyájunknak Színház — és bál helyett a' leg kedvesebb idő töltést szerzi, nem könnyen jön ki [Kv; Pk 7 Pékei Krisztina lev.].

színházbillet színházjegy; билет de teatru; Theaterkarte. 1853: 5 színház билет 1 tl 10 gr [KCSl 3. — Berlinben].

színhordóbor legjava hordós bor; vin de butoi de calitate superioară; edler Faßwein. 1797: közép jósaú Bor, közép árón, közép = szerleg kelve, elkél: 6 ~ hat 30 ~ harmintz vedres tiszta szín Hordo Bor [Cege SzD; WassLt Conscr. 559].

színkáló vas kovács-szerszám-fajta; unealtă/sculă întrebuințată de fierar; Gerät von Schmied. 1732: ezen kamorában ... találtunk ... egy rendbeli kovacsnak való miv szert, ugimint egy nagy vas pöröljt, egy hosszucsuka színkáló vasat, egy vas ütőt két kalapáccsal, vas fogoval, és vas njellű legjezővel edgyütt [Kóród KK; Ks 12. I].

színkedő kétszínű, képmutató; fälsarnic, prefăcut; doppelzüngig. 1844: Tamás Ágnes ... mosolygó színkedő beszédű [DLt 962 nyomt. kl].

színkör rég kör alakú nézőterű színházi épület; teatru de formă circulară; Sommertheater, etwa: Rundbühne. Hn. 1859: Színkör az Elbában [Mv; MvHn]. 1860: Az Apolló kertbe épült színkörben [Mv; MvHn].

színel tettet; a simula; simulieren, vortauschen. 1849: Kelemen Béni az eféle vallomásaival ártatlanságát kíváná

ugyan Színléni de ravaszsga igen könnyen világosságra jó [Kv; Végr. Vall. 50].

színlés szintezés; nivelare; Einebnung. 1595: Az kemenckeznek zynlessehoz megis vettünk Nyreo Istwantol egi veka Nyredeket p(ro) f — / 25 [Kv; Szám. 6/XIII. 44]. 1598: Nyredeket vettünk az kemenckez zynlese zwksegere p(er) f. — / 34 [Kv; i.h. 7/XVI. 47].

színllett¹ szintezett; nivelat; nivelliert, eingeebnet. 1652: Az Golyobisob boltrul eleb menuén Job kézre, az horgas ház alatt valo Pinczebe(n) nyilik, egy félszer színllet, vas sarkon panto(n) forgo deszka Ajto [Görgény MT; Törzs.]. 1731: Ezen Kamara ... alja földel színllett [Gálfva MT; Sár.].

színllett² színlelő; care simulează, care se prefăce; falsch, heuchlerisch. 1657: Ez Báthori Gábor igen virtuosus ifiú fejedelem volt egyébiránt, de az rossz alkalmatosságok és ártalmas conversatiójú melléje magokat színllett tanácsadók az egyébiránt is affélékre hamar hajlandó ifiú elmét megvesztegetvén, részegeskedésre, tisztátalan életre vetemítették [KemÖn. 27].

színlő gerenda simára, laposra faragott gerenda; grindă cioplită cu barda; flacher Balken. 1699: Az Istálló ... boronából rőt, három Sas fa közti, a közopin meg bomladozott, őt borona és egy felső színlő gerenda hival vagyon [Boroskrakkó AF; BtN Dobozolt anyag VI].

színméz tiszta, valódi méz; miere curată care se scurge din fagurii expuși la soare; reiner Honig. 1625: Veottem ... szín Mezet Ejt No 14 ... f 5 d 60 [Kv; Szám. 16/XXXV. 62]. 1629: ket hordo sonkolyos meztis tudom hogy hozanak ... kerdezte ha le folté az szín meze, hogy le folya az maradekjat megh oztak [Kv; TJK VII/3. 108]. 1674: administralt Fogarasi safár András deák Ur(am) Szín mézet Ur. 3 1/2 [Uti]. 1680: harom putonokban Szín méz Ur. 7/12 [A.porumbák F; KvÁlt Inv. 3]. 1732: Daniel Ferencz alkutta es vasarolta meg az mennyi meze volt; száz veder méz gyanánt melyben 20 veder szín méz, elegyes sonkolyos 80 vedernek kellett lenni [Kv; TJK XV/9. 91]. 1763: Bereczki Ur(am) vásárlat volt ezelőt Popa luontol 8. veder szín mézet vedrit 10 marjasokon [Torda; TJKt V. 174]. 1782: a méznek vedre hogj járt, a Szín méznek kupáját hogy lehetett adni ...? [Mv; DLev. 4]. XVIII. sz. v.: Az olyan marhának ... a hasa menese meg áll, a ganéja meg hül, s meg reked ... az olyatén marhának szappan tsapot kell csinálni tiszta szín mézbe igen jól meg törven fejr veress hagyományt kel elegyíteni es a szappan csap végít ezzel kenni jó bőven, es a marhanak az allfelibe tenni, mert ez fél ora alatt meg eresztí es a ganéját meg inditya [UszLt X. 80]. 1823: a' Tolvaj ... elhordott ... Szín mézzet 2 mázas fazakakba 4 kupát ért Rf. 3 [Firtosvárálja U; Borb. II lelkeszi feljegyz.]. 1851: 24 Veder Szín méz [Dés; DLt]. — L. még ETA I, 116; UF II, 375, 577.

Szk: majorság ~. 1682: Ez idei majorság Szín mez nr. 8// [A.porumbák F; Uti]. 1695: Majorság szín Méz ... Elés méz [Porumbák F; Uti] * *prebenda/prebendára való* ~. 1684: Praebenda színmézet, ur. 4 [Ebesfva; Aut 408]. 1686: Praebendára való színmézet, egy vedret, ur. 1 [Porumbák F; Aut 56].

színmust tiszta must; ravac, must care se scurge de la sine din strugurii puși în teasc; reiner Most. 1760: az ados emberek midőn a' szőlőből jöttek volna a' kiket talált az uttzákon mind meg álitotta, és szín Mustyokat Le botsát-tatta [Szászörményes KK; Ks 92]. 1783: Fel mervén a Mustot külön külön Hordo Szám Szerént Szín Mustot, Sajtólást [Mv; Told 20/5]. 1845: 1842-beli szüretem, fekete-szőlők törkölyére Csekelakán* fejez szín-must töltetett [KCsI 13. — "AF].

színmutatás képmutatás; ipocrizie, prefăcătorie, fátarnicie; Heuchelei, Hypokrisie. 1805: ettem, játszottam, irtam is egy kevés Históriat szín mutatásból, esmet játszottunk [Dés; KMN 116].

színnemesség a nemesség színe-java; fruntea/floarea nobilimii; die Creme des Adels, der reinste Adel. 1614: soha nem tudják, hogy egy harcon annyi szín nemesség elveszett volna" [BTN² 54. — "Ráduly vajda és Székely Mózes összecsapásában].

színnép a had színe-java; partea mai aleasă o oștirii; die Hauptstärke des Heeres. 1653: a két had ... oly erőss viadalt tőnek, hogy annak massát nem gyakor helyen láthami. Mert Mósesnek" hol mi szín népe vala, ott vala mind, de a tatár is mind a jova vala [ETA I, 81 NSz. — "Székely Mózesnek]. 1657: midőn az generál Nigrón mellette lévő sok nagy emberekkel, officérekkel az szembenlétele az sáncból kijött volna, az fejedelem is sok színnéppel az hagyott közhelyre közelítették volna ... tetteté, mintha az lóról le szállani akama ő is [KemÖn. 46].

színódus zsinat; sinod; Synode. 1570: Myklos predicator feleol eo kegek Jgh vezettek, hogi plebanos vra(m) kewan-saga zerenth Byro vram ynchie hogy chyendesegbe legien az keresteles feleol valo Thanytasba, Az Synodusiglan [Kv; TanJk V/3. 3a]. 1779: azzal excusálta magát, hogy azon synoduson sem subsistálhatott nyavalyája miá [RetE 402. — "Toldalagi Ferenc]. 1823–1830: A más esztendőben Farczádi is megholt, színódust sem érhetett, s helyébe a lufalvi esperes, Csiki János lett a generális notárius | 1798. június 20-ik napján a Kézdivásárhelyt folyt színódusban lett a papságra való ordináltatásom, vagy amint szokták mondan, felszenteltetésem [FogE 273, 287]. 1848: A jövő tavaszi pár. Synodusra, melly a' Köz Sz. Zsinat elfogadásáról értekezend, minden Pap bé menjen [Szucság K; RAK 72]. — L. még FogE 154, 273, 288.

Szk: generális ~. 1762/1845: 'S elis érte vala ez az Aszszony is a' Püspöknéséget, sőt Igenben* lévén egy Generális Synodus, maga is eljőve a' még eleven 's jó korbéli Deákné az ő egészen ősz Férfjével azon gyűlésre [Hermányi, EDem. 536. — "M.igen (AF)]. 1795: Extraordinarius Assessorokat is fognak bé esketni mivel már figaltatt a Gen. Synodusba hogy Regius senki nem lehet hanem tsak az adessor [M.bikal K; RAK 20]. 1823–1830: Gróf Torockzai Zsigmond úr Torockószentgyörgyre vitette volt káplánnak*, s ott lévén a generalis synodus, nem akart élé-állni cenzurára ... s erőszakkal állították elé a felszentelésre [FogE 79. — "Telegdi Mihályt]. 1833: Sajnálom, hogy a' Tekintetes Ur azt a ki kérdezteást hamarabb meg nem tette, hogy ezennel Dispensálhattam volna; már most méltotassék a' Generalis Synodusrol valo haza jövetelemet meg vámi [Marosbogát TA; DobLev. V/1198]. 1837: A Genera-

lis Synodus leszsz Szilágyságban [Vaja MT; HbEk] * *nacionális* ~. 1662: ad diem 10. Junii 1646. Szatmár városában nationális synodust, nemzetséges gyűlést tétetvén ... ilyen végezésekre szállottak vala [SKr 277]. 1671: A Canonokba(n) a' mik nem obsolescáltatnak megh tartásiba(n) munkalodunk, mellyekb(en) a' minemű Ritusok observáltatnak, vgja(n) ezenekre ugy lattjuk ut nyittatik az Nationalis Synodusokba(n) [SzJk 117] * *parciális* ~. 1784: ebbeli szükségnek felsegíllésére vagy kipótlására tött szándékunkot és ígérétünket ... a szent partialis synodusnak alázatosan jelentjük [Kőrispatak U; ETF 107. 34]. 1804: vettük a Tiszt. Esprest Idősb Intze Sámuel Ur Circularissát, a' mellyben publikáltatik, hogy az ősi Partialis Synodus ad 20mus (!) Novembris határozottatott [M.bikal K; RAK 36]. 1862: Hivatomból ki folyolag bővebbenis tudatom a' Tekint(etes) aszszonnyal hogy itten a' mater Ecclesiában Pünköst negyed napján Partialis Synodus fog tartatni [Siménfva U; Pf].

szinódusi zsinati; sinodal, sinodic; synodial. Szk: ~ *rendelés*. 1795: A' Visitatio alkalmatosságával e' következő Synodusi Rendelesek(ne)k Protokolizalasa parantsoltatik [M.bikal K; RAK 8] * ~ *viatikum*. 1806: A Synodusi Viaticumot amely Ekklesia vagy Pap bé nem küldötte küldje be [Nagykapus K; RAK 17].

szinpad átv szk-ban; in constructiō; in Wortkonstruktionen: *a világ* ~a. 1862: ma egy fiatal életének alig kezdő tavaszán tűnik le a világ szinpadáról, hol őt rózsaszínű szép reményekkel kecsegtette a jövőnd [Kv; Végr.].

szintakkora majdnem/szinte akkora; aproape la fel de mare ...; fast so groß. 1860–1861: A tői madarak közt érdekes a nádi bika, szintakkora mint a pacsirta [Benkő, Mszlsm. 12].

szintaktika a latin mondatról elnevezett negyedik osztály; clasa a patra (in care elevii făceau studii de sintaxă); Syntaktikklassse. 1823–1830: A syntacticába esztendőig volt praceptor Török László, káposztásszentmiklósi pap fia | a syntacticából^b ... a német classisba promoveáldtam ... Innen mentem a rhetoricába, onnan pedig a poeticába | az úgynevezett cella classistól fogva fel a syntacticáig kihívták a gyermekek egymást leckéből expositióból vagy írásból, és amelyik jobban tudott, az lehúzza a más, azaz annak elsőb helyét foglalta el [FogE 80, 113. — ^aMT. ^bA mv-i ref. kollégiumban].

szintannyra éppen annyira; exact atît, tot atît(a); ebenso, ebensoehr. 1700: Sietve leven a' dolog inquisitionis ne(m) peragaltathattam volt szint annyira a' mint kívántatott volna [Dés; Jk].

szintaxis mondat; sintaxă; Syntax. 1736: volt egy kis bolt, abban tanították az syntaxist és grammaticát | Udvarhelyen ... volt két mester, egyik syntaxist, grammaticát tanított, az másik principiát [MetTr 430, 435]. 1758: írta a szegény, Istenben elnyugodt Kőröspataki uram ugyan, hogy vigyenek be^a, mert engemet syntaxisra, bátyámat poesisra ... promoveált [RetE 62. — ^aApahidáról a kv-i ref. kollégiumban]. 1806: a syntaxis reguláit kezdettem tanulni [Dés; KMN 174].

szintaxis az elemi oktatás második fokozatának tanulója; elev (din clasa a patra) care făcea studii de sintaxă;

Schüler der 2., „Syntaktik“-Klasse. 1758: jöve be az collegiumba az nagyanyámnak egy Györgyi nevű oláh kocsi, ki is felkeresvén Retegi Zsigmond bátyámmal, ki is akkor syntaxista volt s ment volna által poesisra [RetE 62].

szinte I. hsz 1. majdnem, csaknem; aproape, cît pe ce; fast, beinahe. 1585: tahat zinte egy olyan lo hazat epyczen [HSzj ló-ház al.] | Kowach leorincz Deak (vallia) ... Lattam hogy az Magyar Vczay Borbely Iános zinte efelikorrig keserte haza ez Azont [Kv; TJK IV/1. 492]. 1590: az falwnak Arra wegesesse volt hogy affele dolgoth^a ha szinte kar volnays az falú elől ki ne jeóhessónk hane(m) ott kel el Jgaszintj [UuszT. — ^aHelyette eredetileg kereth volt; ez főléje írva]. 1614: Hauasely Istvan ezt Chyani György ereóvel teotte Jobbagya, az fejet Istrangal tekerte megh, hogi szinte megh akart, halnj es az szeme ki akart sózónj [Ehed U; UuszL VI. 56. 43]. 1629: engemetis kialta Balogh Ferencz hogi hamar szomszed Ura(m) ugy mond mert am szinte most miuelik az Felesegemnek, enis oda futek az zajra, de ... immar el futot volt azt hiszem az legeny [Mv; MvLt 290. 164a]. 1697: En csak az Tüzet oltottam, Mivel ha nem forgolodunk vala szinte az kertb(e) kap vala [Szamosfva K; Ks 90]. 1727: A Rosa hegie alatt lévő Malom szinte három esztendeje hogi Malmos Possessor Atyánkfiat ... gondviseltenségek miatt el pusztult [Dés; EHA]. 1749: Tudok egy Nobilitaris Curiat, melly is a' Vágó Hidra jövő Uttzában ... ruináb(an) szinte omlolag vagon [Ne; DobLev. I/335]. 1796: Gitzi Josi nevezetű Czigány ... Abel Károly Ur(ama)k egy Magyar Kotsissát ugy egyb(e) vagdalta, hogy szinte megh holt [Mocs K; Eszt-Mk]. 1847: Varga Katalin ... a falusiakat annyira felingerelte, hogy a dominális bírót szinte megverték [VKp 253]. 1855: A Borona Fákát ... a nagy árviz szinte elvitte mert ejtzaka nőtt meg a maros^a, annyira, hogy a Falunak also reszit egessen elepte [Nagylak AF; DobLev. V/1386. — ^aA lev. febr. 28-án kelt]. 1860–1861: Az mezősegi tereket M.Bándtól ... Rűcsig ... szinte és csaknem egészen tó borítván, inkább vizes, mint száraz rónáknak nevezhetni [Benkő, Mszlsm. 5].

Szk: ~ *szinte*. 1819: a' Mester ojjan terhes beteg, hogy szinte szinte ... Doctorra szorulnak [Héderfája KK; IB. Veress István tt kezével]. 1827: a' Néni Kolósvára jövelele felőlis, hogy mostanság megeshessék, szinte szinte desperáltam [Kv; Pk 7].

Sz. ~ *olyan, mint amely borsót útfélen vetnek*. 1584: En most Byzott wram Attiamffja wagiok zynte olyan mintt az mely Borsot wt felen wethnek walakj reya erkezkj megh akad bele [Kv; MNY XXVI, 77] * *úgy megszokta az italt, hogy ~ elázik a világról*. 1804: a szegény Birois ugj meg szokta néhai Principálissától az italt ... hogi szinte el ázik a világról [Ádamos KK; Pk 5].

2. *nem ~ nem egészen*; nu tocmai; nicht ganz/gerade. 1593: nemeli tanuknak vallasokból megh teccik, hogi ... az kouach legini nem zinte Innocens [Kv; TJK V/1. 380]. 1619: itt már nem szinte volt titok az Felséged megindulása [BTN² 345]. 1629: mostan Jstennek kivalkeppen ualo ostora raita leuen es elmeiebnis nem szinte ép alapotban leuen ... az eleobbi fassioiat ... eleotte elolvasok [Ks 8]. 1672: En nem szinte jól vagyok [TML VI, 186 Veér Judit Teleki Mihályhoz].

3. *éppen*; chiar, tocmai; gerade, eben. 1585: dizno hust es kialt (!) veónek ky Jzakiokból ... de az hially ollian vala mint ha zinte mosta(n) vettek volna ky az diznobul [M.valkó K; KP. Veres Mihál jb vall.]. 1596: Mert zinte mostan oly nagy

dolgain vadnak [Radnótfája MT; Bállt 1]. 1618: Az én uramhoz szinte holnap akarok küldeni [BTN² 154]. 1719: Valóban rossz hírt a Pestis iránt vévék szinte ma ... Dridife(n) is 7. Persona holt ki [Ebesfva; KJ. Rétyi Péter lev.]. 1747: (Az) Intrejeri nevű helyet a két Falu Mlgs Possessorai engedelmebből bírták és pascuálták mind a Kis Fenesiek, mind az Hesdatiak, és a mellyik közzüllök eléb érkezett oda csinálta a szállását a hova szinte nekik tettett [Sztolna K; JHb 74].

Szk: ~ akkor. 1570: Zegedy Gërgh ... vallya ... Jol lehet hogy Talam volt eo theole valamý az az Sententia feol, De Nem emlekezyk Rea ... ha zynthe azkor valamyt zolt volnais hozza [Kv; TJK III/2. 3]. 1574: Margit chisar Mihál zolgaloia Azt vallya hogy zinte azkor ott Nem volt mykor az gyermek kezét meg vagta [Kv; TJK III/3. 338]. 1631: szinte akkor ot kin nem volta(m) mikor az louat el hoztak [Mv; MvLt 290. 244b]. 1772: a Feleségem ... szolgálóját bé küldvén a pin-czeben ... a midőn is szinte akkor lévén házomnál egy Ferenc nevezetű Tegla vető [Dés; DLt. 321. 74b Sig. Dants (48) ns vall.]. * ~ úgy. 1570: Molnár gërgh Azt vallya ... szoksor (!) volt az hogy az Zas Janost Megh Rezigetettwk zynthe vgy chekettwnk (!) vele Mynt akartwk [Kv; TJK III/2. 107]. 1600: Czoma Istuannak az battia Czoma Marthon ... adot uolt egy Seór főező ústeót eőreók arron, mely úst zinte ugy illette Czoma Istuant mint az battiat Czoma Martont [UszT 15/21]. 1629: Az el menest szinte vgy vallya mint az teőb bizonyysagok [Mv; MvLt 290. 188a — "Az asszonyak férjétől való elmenését"]. 1784: minden üdőben vágnunk kell a fát, mert masként meg ál a mesterségünk; szinte ugy ha valami fa eszköz hirdelen romlik [Torockó; TLev. 10/4].

II. szz szintén, hasonlóképpen; de asemenea, tot așa, la fel; ebenfalls, gleicherweise. 1569: Zinte az falw Melleolis El haytottak, az gherebenesy barmot, az haro(m)falwbeljek [Sámsond MT; VLT 7/692 Baltassar byro nyil.]. 1571: en Jmmar az Napra oda ktekhez az teorwenre ne(m) kewlthetek, hanc(m) k: kewlgie hagmasi vra(m) kezebe, ha szinte az fogliokat ott bewnteti kmetekis [Gyf; BesztLt 3501 Christophorus Bathory de Somlyo a beszti judex primariushoz]. 1631: Azt szinte nem latta(m) mikor verte Baczki Kata Koczis Mihályt, de halla(m) az hupogását hogy vere [Mv; MvLt 290. 231b]. 1644: Az mely kétszáz kurtán itt vagyon szinte kifáradtak haza kell őket bocsátanom, Nagyságod bocsásson másokat helyettük [KCs 346]. 1665/1754: Ha ki büntetésben esik s pénze nintsen, adjon annyi erő zálagot, s ha ki meg igyekezi (!) váltani, minden bé-járáson két két pénzel nevededik adossága; ha szinte három három pénzt ád-is szállitva véle adosságát [Kv; ACart. 15]. 1701 k.: (Az okulátorok) reveideállyák ... ha az D(omi)n(us) Instáns Malma, Mind az Ország uttya Révek, es határokiis Szinte olyan kárban forognak a mint praetendáltak [Dob.; WassLt.]. 1746: ki jó világosan az is hogy ha szinte az A. adoralta volna is, desistalt, és az J. ... úgy ment réa s úgy vagdalta meg [Torda; TJKt III. 90]. 1788: Szinte nagyon kezdem tsudállani az Sok objiálti akadályokat [Komjátszeg TA; Pk 6]. 1790: ár-vizek idején a Nyárad vizinek kiütése szinte olly károkat fog okozni [Cserefa MT; Told. 9]. 1848: az őcsém uram előtt is szinte tudva lévő birtok feletti rövid időn bizonyosan bé következő változások [Ipp Sz; Végr. Veres József lev.].

◊ **Szn.** 1614: Szinte Jakab ppix [Oltszem Hsz; BethU 267] | Szinte Simon jb [Kőröspatak Hsz; i.h.].

színtég szintén; de asemenea; eben-/gleichfalls. XVIII. sz. köz.: ha színtég magok közt keményke szo eset, vagy

eshetettis [Told. 2]. 1776: B. Henter Antal az Etsém Színtég akkor érkezék az Istállók felől a gradits alsó Végéhez Groff Kornis Anna Kis Aszszony álván a grádits felső felin, Finest csináltak vala egy másnak [Szentdemeter U; GyL. St. Henter (37) vall.].

színtelen 1. sápadt; palid; blaß, ohne Farbe im Gesicht, bleich. 1631: Latta(m) azt az Kerekes Marton feleséget ... s megh en monda(m) hogi bezzegh színtelen vagi jo meniczke mondok. de en azt nem tudom hogi miért volt színtele(n) [Mv; MvLt 290. 231a]. 1748: Felesége ... színtelen színtelen, halovány 's puffadt színű volt, mint ha a' Vizi betegség lett volna rajta [Ne; Told. 56].

2. jellegtelen; şters, spălăcit; farblos, charakterlos. 1879: Az özvegyasszony képe nem sikerül nekem. Birkozom vele, győtrődöm, nem megyek semmire vele. Tán egyes részei sikerülnének is, de az egész színtelen, érdektelen | A nyilatkozat hitvány s színtelen [PLev. 42, 43 Petelei István Jakab Ödönhöz. — "Az író párba jra kihívó Sándor Kálmáné].

színtén I. szz hasonlóképpen, ugyancsak; asemenea, la fel; gleichfalls. 1594: Kraznan uagion az Maior kertben Reghi aztagh, mellicnek az kalongia szamat mint szinten az Somliaiaknak nem tudgiak megh mondani No. 8 [Somlyó Sz; UC 78/7. 2]. 1600: Keómiwes Gergelyne Vernika (!) Betle(n)falui ... Az dolgot vgy mo(n)gya mint Zinten az teőbbi [UszT 15/4]. 1635: akor ideoben egy kas szeten astak el emlékezetre, de mely helien astak zinten nem emlékezhetem es araniozhatom [Kvh; HSzjP Gara Mihály (70) pp vall.]. 1636: Fa labakon allo berenabol rott Diznok hizlalo keőttreőcz az Cziur kerthez ragaztatua(n) szinte(n) az patak eleott [Siménfva U; JHb Inv.]. 1679: az Gazda azt írja hogy az felesége szinten halo fel(en) volt, ő eliktelen az Gondviselisire [Ajton K; WassLt Ebeni Éva lev.]. 1693: A Boris mint szintén á buza ... ket egyenlő reszre oszol [Ne; DobLev. 1/38. 5a]. 1740: igen meg avult Sövény kert vagyon, mellj(ne)k a' lésszája szintén mind le hullott [Kv; BfN gyalui csomó]. 1794: én lévén kenője, Gyogyitaja, látam midőn gyogyítottam ... olyan kék volt mind szintén a kék poszto [Eresztevény Hsz; HSzjP István Demeterné (60) vall.]. 1817: egy marháját ha a' tilalmasbol bé hajtják, őke-me is, mint szintén más ki váltja [KLev.]. 1879: Nem értetem egy szavát sem', valamiképp az Indali Gyula barátodét sem értetem, ami szintén az Erd. Figy.-ben jelent meg [PLev. 62 Petelei István Jakab Ödönhöz. — "Kabdebő Ferenc kötetének].

Sz. 1770: Bethlen László őcsém meg búsult ember, mint szintén a Kölykitől meg fosztatott medve [Mv; Told. 5a].

II. szz 1. szinte, majdnem; aproape; fast, beinahe. 1717: az Nyavalyas Török Istvánét a' fia haza viv<=> betegem Már szintén három holnapja hogy betegeskedik [Méhes TA; ApLt 2 Makai Mihály Apor Péterhez]. 1750: meg betegesedtem, betegesim vittének az magam házamhoz Színtén esztendeig Sindettem [Fojfva MT; Told. 29/45]. 1757: amikor a nap szintén le hanyatlot akkor fogtunk az Erdő vágásához [Szpring AF; BK 834]. 1761: Keljen fel ked Létai, mert már szintén estve vagyon [Koronka MT; Told. 26]. 1827: ezen házának mind falai, mind pedig el rongyolott szalmás fedele ... a legg rosszabb állapotba vagynak, úgy hogy szintén meg igazíthatatlanok [Somkerék SzD; Ks 73. 55].

2. nem ~ nem egészen; nu tocmai; nicht ganz/gerade. 1608: kiwálteppen penigh az mostani wdeőheőz es alla-

pathoz kepest, vgian nem zinten volna batorsagos Embernek hazatol mezze ideghen Orszagban mennyi [Kv; RDL I. 85]. 1650: az Aszszonys ne(m) szinte(n) vakmerősegből vesztegette el, sőt kertis embert hagi megh mondgia, de az ne(m) tselekede [UstZ 8/64. 71c]. 1704: Mely resolutióját Actonnak az asszonynak nem szintén úgy reportálám, hogy nem lesz haszna felmenetelinek [WIN I, 302].

3. pontosan; exact, precis; genau. 1633: Nem emlekezem zinten reaja hagi ha hushagio Vasamap eöstue ualae, auagi uta(n)na ualo hetfeón uala [Mv; MvLt 290. 119b].

4. éppen; chiar, tocmái; gerade. 1569: az en wram Jobbaga feleol. Monar Leorynch felwl ... Ew thwggia howa thetthe es hol Reytheogetthj, ha zynthen Tagadny Akarja nem thagodhathya [Nagysajó BN; BeszLt 62 Lucas Horwath Domby Gergeoly beszti-bíróhoz]. 1582: Aminemeo Egienetlenség indult volt Andras kowach es Mihál kowach keozéot, be gywlent czechwl ... es Annjera vegheoz vittwk vala Immar keozteok az bekesseget hogy mind az ket felnek be weóttwk kezeket, chak zinten mikor keotelet Akar-nank keozikbe vethny, Monda Andras kowach [Kv; TJK IV/1. 89]. 1665/1666: ha szinten az előtt valaha valamit valakinek kötöttem volna is ... azt ez utolszori Testamento-mban éppen Semmire tésem vissza vonszom, es erőtlenne hagyom [Kézdpolyán Hsz; BálLt 1]. 1681: Mind ezek a' jövevény Sellerek, mint hagi a' földes Úr réteből magok(na)k ingyen fogtak fundust, es ugi epultek rajta, azért ha szinten valaki közzülök el akamais adni örökséget, à superaedificiummal egyebet el nem adhat [Hátszeg; VhU 125-6]. 1714: alkalmatlan idő lévén gondoltam hogy ell nem mehetek ha szintén Ngod mostani parancsolattya nem útkezet volna is, ma meg indultak volna az szánakkal [O.csesztve AF; Ks 96 Szegedi János lev.]. 1757: egy alkalmatossággal Németi István Uram szintén ebéd előtt elé kerülte [Mocs K; Mk IX Vall. 184-5].

Szk: ~ akkor. 1600: Amikor megh werekettenek zinte(n) akkor ott ne(m) wolta(m) [UstZ 15/122 Mathe Ambrusne Barbara vall.]. 1632: szinten akkor kotrom vala az hamut s ket ontalat talalek [Mv; MvLt 290. 94b]. 1831: szintén akkor a mikor Eo kgylme" az ott lévő pusztá haznak pincei-ből győmoltsót hozat volna ki, minden igaz oknelkül parasztazni kezdet [Torda; TL szltan Mátyás Sára hajdan (!) leány (18) vall. — "Székely Farkasné" * ~ úgy. 1606: az mikor Daniel Peter wramal vargias falua wegezet lörcinc balasnak az Aththias zinten vgy wegezeoth mint az faluban egy Ember kezestis vgy adot mint eggik az harom Ember falu kepeben löt kezest [UstZ 20/313]. 1629: Az Haz vetel feleol szinte(n) ugi val mint az 12 vallo [Mv; MvLt 290. 181b]. 1657: mi bizony szintén úgy vigyázunk az öcsém becsületire, mint szintén a Kegyelmetek becsületire [TML I, 80 Bornemisza Kata Teleki Mihályhoz].

5. ~ szinte majdnem, már-már; aproape, cît pe ce ...; fast völli, sozusagen ganz (und gar). 1758: Kabos Ferenchez pedig azért nem ment", hogy ő szegény szintén-szinte világ-talan lévén, nem szerte [RettE 76. — "Az emlékiró későbbi felesége]. 1771: az akkori püspöknek, Deáki Józsefnek, lévén két szintén szinte otthon maradtól leánya, annak egyi-kének elvételére ígérkezvén, úgy boldogula" felesége elvá-lásában [i.h. 252. — "Kádár Zsigmond].

szintoly éppen olyan; tocmái la fel (ca ...); genauso, genau so ... 1847: Tökszőlőnek szörnyű buja fája és levele van, s szeme ámbár szintoly apró és gyéres; de úgy tetszik színe fejelesebb mintha hamvas volna [KCsI 13 Kemény

Dénes kezével] | A' mily bámulatos, szintoly leirhatatlan becsü a' gőz ereje [Méhes 2].

szintúgy I. hsz 1. éppen úgy; exact la fel; genauso. 1653: Nem csak maga" békéllék meg pedig, hanem mind a két császárt össze békélteté ... A mely compositionban az erdélyi állapot is helyére állapodék a portán szintúgy, a mint régen volt Báthori Sigmond idejében [ETA I, 100-1 NSz. — "Bocskai István]. 1761/1784: A Fejős Tehenekből szint úgy alku szerént mint a' ... Kantzákbul jutott, tiz tiz Fejős Tehenünk [Hosszúfalu Szt; TKI Teleki Sámuel tutorságának ir., Com. Anna Teleki (61) vall.]. 1780: A Tavalyi Futatásnak rende szerént Tavaly ki ki Négy darab vasat fúthatott; és mint hogy nem mindnyájan Dolgozhatták fel, hanem Restantiaban maradtott erre az esztendőre; De Dézmát Taxát Portiot költséget 's Város Nyomoruságát szint úgy praestalták, mintha ugyan fel dolgozták és pénzé tehették volna [Torockó; TLev. 9/18]. 1792: Tudgyae a Tanu ... Valami képpen hogy ... a Néhái Borberek István Urtol fel fogott szölli köz hely volt Szint úgy ez is köz helyből fogatott fel szabad lévén minden Possessomak köz helyet fel fogni? [DobLev. IV/703 vk]. 1848: Azon improvisált barátságban sem hiszek, melyet az olaszok Magyarország iránt nyilvánítanak. Azt, amint előhozták a körülmények, szintúgy el is enyésztek [Közlöny 1848/45. 204 Kemény Domokos nyil.].

2. csak úgy; tot așa, la fel; nur so, ganz so, so sehr. 1764: Csepregi Vr(anna)k az édes Attya ... mikor ki ment Papolni abb(an) a' Templomban szintúgy omlott ki a' Városi nép a Praedicatioja halgatására [Kv; RGYL IV. 11 Anna Erdődi rel. vid. Steph. Szász (80) vall.].

3. szinte, majdhogynem; aproape, cît pe ce ...; fast so, so beinahe. 1831: az 1828ik esztendőben a' Szöllők alatt lévő Lábban a' Rós még fű korában úgy annyira le dőlt, a' faty-tu Rós fel vőtte, hogy meg aratni is alig lehetett — sőt még aratás előtt szint úgy ganévá vált [Alamar AF; TL. Sebestyén János Ud(vari) Reg(jus) kezével].

II. ksz valamint; precum ki ...; sowie. 1850: Marothlaka ... fel égetés, és rablás, szintúgy ... egyéb ki szolgáltatás, és ki tsikorgások általi történt kárainak őszve írása [KLev. 17]. — L. még ARÉ 43.

szintűrő tiszta tőrő; brînză curată/neamestecată; reiner Quark/Topfen, reiner Shafkäse/Brinsen. 1684: Őszi és nyári Szin Turo libr. 5522 [Fog.; Ut]. 1686: Szin Turó 4 Déberkeben Cont. Libr. 318 [Szűv; Ut].

szintűrös tiszta tőrös; cu brînză curată; mit reinem Brinsen. Szk: ~ orda. 1683: Szin Turos Orda Libr. 2100 [Fog.; Ut].

színű 1. de (o anumită) culoare; ...-farbig, von ...er Farbe. 1573: Nyreoe Ambrws es Nyreoe Bertalan Azt valliak hogy Az my Ideotwl fogva Eok Nyreoe Mywet Mywelnek ... Illien Modon veottek Be poztot Mindentwl hogy Jelt at-tak neky, Megh vgy attak ky az poztot mykor az lelt ky Be hozta, hwl peng az Jelt valaky ely vezette es poztoiat ky kerte, Megh Nem attak neky ha teob poztois volt Nalok az-akor olyan zynw Mint kinek lele ely vezet, Miglen Mind ky fogiot Es ely vitték az teob ollian zynw poztot [Kv; TJK III/3. 77]. 1609: Az szürmivesekről, kik lasnakot, gubát, harisnyát csinálnak. Egy egész vég lasnakot akárminemű színöt, öreget, jót, karlottat egy forinton nyolczvan pénzen

... f. — d. 90 [EOE VI, 192–3 egy-i árszabályzat]. 1671: egy Nyitra Török Sinort egy nihány szentű Tiz veget őtt forint [Gyf; Ut]. 1716: Egy veres Sima barsonj szoknya ... hasanlo szinu barsonj [Beszt.; Told. 8]. 1736: Az válogatott étkek sokaságát le nem írhatni ... mindenik asztalon különb-különbféle tészta-műből, sokféle színű festékekkel, nagy öreg tálakban lévő pástétumok voltak [MetTr 396]. 1759: Egy csomo varrani valo sok féle szinu szőrt Lott: 12 [Nsz; Tsb 7]. 1788: Fejér Fláner 1. sing két veres és különbözö színű kartonok darabotskák [Mv; Tsb 47]. 1791: egy fekete szőr szoknya, s egy illyen színű előruha [Déva; Ks 79. XXVI. 8]. 1803: a Legyenem az alatta lévő Lorol a Muntli szakamat el veszette, volt pedig a Muntli szakban egy Tsukulát Szin Mente Bárány Bőrről praemetet olyan Színű készülettel készítve, ugyan olyan Színű Nadrág és egy Lájbi [Nagyikland TA; Tlt Köz. ir. 64 Boér Antal kezével]. 1830: Ezen házból nyílik egy a többi ajtokhoz hasonló színű, épségű és készültű ajtó ... az oldal szobába [Kv; Somb. II].

Szk: acélkék ~. 1812: atzél kék színű lakirozott két ülkotsijában, két fako Lovakkal szókótt-el [DLt 684 nyomt. kl] * barna ~. 1809: az ide valo fogházban levő Béla Moj-ses ... valyon valóságga egy barna Színű lovat Eteden Kovás Kelemen-től vette-é legyen vagy nem? [Brassó; UslzL ComGub. 1714]. 1821: Májliát János Uj Paraszt ... szörnyű barna színű; suhantár termetű [Dés; DLt] * beteges ~. 1584: Anna Huzar ferencze vallia ... Im ez el mult haitaskor mellem wle a' vargane Annia kerdem teolle, Myert volna oly beteges zinew [Kv; Tjk IV/1. 274] * fekete ~. 1666: Egy fekete színű zold skárlat nemte (így!), kaftánnal bérlett [Ks 21. XVIII. 79] * halovány ~. 1811: Senker Mihály ... halaván színű kék szemű [DLt 148 nyomt. kl] * háromféle ~. 1628/1635: Paplanok ... Egy kek őregh uiragu arannias kafta(n) papla(n) haro(m) fele Zjnw tafota az keruleti [Bodola Hsz; BLt 5 Beldi Kelemen inv.] * jó ~. 1810: jó színű ábrázattya, kerekdek álla [DLt 598 nyomt. kl] * karmazsin ~. 1697 k.: Medgyesfalvi Templom Eszközei ... Egy Karmasin színű selye(m)mel varrott keszkenő [Megygyesfa MT; MMatr. 74] * őször ~. 1800: egy őz szőr színű kaput [DLt nyomt. kl] * sárga ~. 1748: A verekedés előtt sem volt egésséges, sárga színű, hírtelöl hurutos Aszszony vala [Marossztkirály MT; Told 56]. 1759: A hintó előtt két huszár-módra felöltöztetett legények ezüstös szerszámú, sárga színű lovakon ezüstös fecskéfarkú cafraggal, kalpagosok, forgósok s nyakokban régi módin farkasbőrösön voltak^a [RettE 96. — "Korda György főispán beiktatásán]. 1840: isvelt ... a' fején sárga színű nagy fejér virágokkal elhintett keszkenyőt [DLt 843 nyomt. kl] * sötét/sötétebb ~. 1638: Gyermekek lovak ... Harmadik setetebb színű sürke negyedfű [A.porumbák F; UF I. 666]. 1736 u.: Mikor eltemették^a, akkor sötét színű meggyzsin bársonyt ezüst szeggel megverve vontak koporsójára [MetTrCs 479. — "Mikes Kelemen 1686-ban] * szederjes ~. 1611: Ferkeőnek iutot egy zederies zineő atlacz húrta dolman meljet beczwlték ... f. 3 [Kv; RDL I. 88]. 1628/1635: Egy galler-nelkul ualo granat dolmanj zederies zjnu fonallal elegitet ezust gombok rajta [Bodola Hsz; BLt 5 Beldi Kelemen inv.]. 1728: egy elegies kek es zederjes színű selyem keszkenő Boga Annok collatuma [Uzon Hsz; SVJk] * változó ~. 1768: Egy Zöld és sárga változó színű Schlaff Rock ... kartonnal bellett [Nsz; TGsz 51] * veres ~. 1683: Attam ket uttal Budan lako Pal Istvannak f 4 melyre vagyon egy beletlen (!) Rassa aszonyember mente veres sinű ket pra-

mel [Kv; ACJk 50b] * világos ~. 1879: Elé az ecsetet, Ödön. Lássunk már vagy egy világos színű képet is [Plev. 62 Petelei István Jakab Ödönhöz] * zold ~. 1795: Zöld színű Kementze Fütteivel 1 [Déva; Ks 108 Vegyes ir.] * zoldborsó ~. 1834: Budjács Imre ... vitt-el magával ... zoldborsó színű fejer stráfos hársáz lájblit [DLt 46 nyomt. kl] * zold narancs ~. 1643 u./1770 k.: Egy zöld narants színű szkófiomos keszkenő [Szásznyires SzD; SzConscr. 215]. — L. még a barackszínű, fakószínű címszókat.

2. vmilyen jellegű/természettű/féle; de un anumit fel; von ... er Art, ... geartet, ...-artig. 1682: ha többször illyen színű vetkekben deprachendaltatik ... megh hallyon erette [Dés; Jk]. 1685: akkor azon színű Korcsomállásért Synka Istvá(n) vr(am) ellenis executiona be vitte vala ... azon Tisztet [Makfa MT; DLev. 5]. 1698: Valami színő dologhra kivantatik [Köröd KK; LLt Fasc. 72]. 1717/1781: A mi pedig az acqvirált Jóságokat illeti; semmi képpen oszlásra azt nem bortsátom mivel az különb színű dolog [Bencenc H; JHb LXXIV. 479]. 1732: egy nihány színű dolgaj lévén az Incának [Dés; Jk]. 1740: Arról pedig, hogi ezen dologért^a, sem más színűert sem egisz; sem másszor; sem titkon; sem nyilván, boszsút nem áll, kárt nem tézen, nem fenyegetőzik, adjon erőss Reversalist [Dés; Jk 325b. — "A káromkodásért a városból való kitiltásért]. 1776: Groff Lázár János ... mondotta ... nekem Soha tovább barátom nem lesz Csizi Hadnagy, mert ... több más szénű átkokkal-is illette mind azokat, kik azon házasságát Néki, és Groff Kornis Annának meg gátolták [Szentdemeter U; Gyl. St. Henter (37) vall.]. 1796: Ezen folyó 1796dik Esztendőben ... N Kézdí Székben Szent Katolnán ... azt mondá: irtt Elekes Elek Uram, hogy volt a' Mlgos Dévai Uradalomnak körül bé (!), mint egy 10. Esztendeig Tisztye hol egy, hol más színű hivatalokban [Ks Dévai urad. Mixtae relationae et documenta XXVI/1–12]. 1808: most ujra is atyafiságos barátságát kéréim, egy klávir Mester után tudakozodni ne terheltessek, en magamis Sogor Uram ebbeli fáradtságát, más Színű, s lehető állapotokban reciprocalni el nem mulatom [Borberek AF; Mk RN. IX/109-hez].

színültig színing töltve; plin ras/ochi; bis zum Rand, bis zur Neige. 1742: mindgyárt kimérik magok(nak) az 16 ebéd véka buzátis, holott ezen ebéd vékának akkor kéne kimérettni mikor a malombéli hámbár színültig telik [Méra K; AggmL C. 12]. 1816: mindenik 'sák Tzövek vagy Tzeposa nélkülű vagyon bé kötve; Harmat ki véve színültik vagynak [Pusztakamarás K; EMLt Benedek Sámuel gazdatiszt Bodor Pálhoz].

színvaj tiszta vaj; unt curat; reine Butter. 1632: Joszagbol hozot szin vay uagion ur. ...N. 6/1 [Fog.; UF I, 146]. 1656: Szin uaj haro(m) fa edenyben, lehet Ur. Nro. 2 [Doboka; Mk Inv. 5]. 1676: Szin vaj Ur. Nro 1/6 [Radnót KK; Ut]. 1677: Szin vaj egy korsó fazekb(an) Oct. no 4 [Mezőmadaras MT; Borb. II]. 1684: Elesrol valo Extractus ... Szin vaj Ur. 3/6^a [Ut]. — "Fels-ből kiemelve]. 1722: Szin vaj fel ejtel [Katona K; Ut]. 1731: Léven derbeke vaj nro 3 egy iros vaj, más pedig szin vaj [Kv; Ks 15. LIII].

Szk: bivaly ~. 1700: Majorság Biálly Szin vaj vagyon Ur. 2/ [Fog.; Ut].

színvas tiszta vas; fier pur; echtes, pures Eisen. 1620: Zaz cöregh Sin vastul f — /24 [Kv; KvLt II/69 VecTr 17].

színviasz tiszta viasz; ceară pură; echtes, pures Wachs. 1683: Szín viasz [Radnót KK; Ut]. 1694: Szín viasz vagyony Libr. nro 26 [Ebesfva; Ut].

színvonal szint; nivel; Niveau. 1879: A Társaság lapot fog ... megindítani ... A lap szépirodalmi s esztétikai dolgokat közlend, s lehetőleg irodalmi színvonalon állani törekszik [PLev. 49 Petelei István Jakab Ödönhöz].

szipákol a pipát hallhatóan szívogatja; a trage aer (în loc de fumul de tutun) din pipă goală; aus der leeren Pfeife Luft einatmen. 1825: a Dohánytul ki égett Pipámat próbáltam meg gyujtani de nem lévén semmi benne; csak úgy szipákoltam [Dés; DLt].

szipka fúvóka; mustiuc; Zigarettenspitze. 1823: Egy pár ezüst aranyozot trombíta kövékkel ki rakva veres sejem sinorral, égyik Szipka nélkül [Szentbenedek SzD; Ks 38. V Clenodia fam.].

szipog szipákol, sírdogál; a smiorcăi; jammern. 1705: Mindezek⁴ most fennforogván, sokan igen szipognak és rettegnek is [WIN I, 489. — "A hírek a szebeni magyarok elleni megtorló intézkedésekről].

szipoly '?' Hn. 1728: a Desi Somkut fele valo fordulo határ(b)an a Szipoly nevű Völgyet [Dés; EHA].

szipótók lopótók; tilv, trăgulă; Weinheber. 1823-1830: Felső köntöse^a volt egy ujjá nélkül való hosszú kozsok, melynek belülről két zsebei lévén, a jobb felől valóban hordozta a Bibliát ... bal felől valami horgas szipó tőket, melyet gomernek nevezett és bort hordozott benne [FogE 116-7. — "Egy Dósa nevű nemesembernek].

szippantás jelzői haszn-ban; cu funcție de atribut; in attributivem Gebrauch: szippantásnyi; de o priză; schnupfenmäßig. 1846: A' felperes ... ezt mondja: egy pipa dohány, egy szippantás portubák, és egy baraboj, a' mennyit érnek, éppen annyit érnek ... ratioi is alpereseknek [Illyefva Hsz; HSzJP].

szirénés szirénhangú, csábító, romlásba vivő lény; ființă cu glas de sirenă; verführerisch. 1678-1683: ha mikor el jűnek is az Czalard vilagh tengere szirenesi (!) veszedelmekre, kedves, hallasra giőnjőrüseses sovák ki bocsatasaval őstőkölővén benneteket, mas iambor emberek megh rontasara ... fületeket be dugiatok [Ks Kornis Gáspár intelme gyermekeihez].

szíriai Szíriából való/származó; din Siria; stammt aus Syrien. 1697: Béczb(en) ... lát(t)am 3 struc madarat, 3 szíriai keczket, egy indiai czirkét és egy africai szarvast [AIN 147].

szirony 1. keskeny (színes) bőrszalag v. bőrfonal; bandă/ fișie (colorată) de piele; schmale (bunte) Lederstreifen oder Lederfaden. 1638/XVIII. sz. köz.: adatott ... ablakos Hintot a' Superlattyá virágos vont arany hat Lovakkal, Szironyokkal sikkal (!) varrott Hámmokkal égyütt [Fog.; Told. 27]. 1659: Az hámmokat pedig fekete szironynyal varrták meg, édes Öcsem uram, az ki bizony özvegy asszonyoknak való [TML I, 426 Bomemisza Susánna Teleki Mihályhoz].

1684: Egy szironyt Zöldet f // 60 [Utl]. 1699: Egy kötesben dirib darab veress karmasin s egy darab zöld szirony [Szárhegy Cs; LLt Fasc. 150]. 1708/1755: két kék fejérszironyok, Egy darab fejer sárga szirony [Altörja Hsz; HSzJP]. 1714: az csávált juh bőrkötő küldöttem fejért 27 feketét 12 ... két biall borju bőrt, egy szilonnyak (!) valot [O.csesztve AF; Ks 96 Szegedi János lev.]. 1736: Némely úrfiak varrott bagariából való telekes bocskort is viseltenek, hajdú módra; igen cifra, szironynyal sőt ezüst fonállal vagy selyemmel czifrázott majcz vagy szij volt az kivel felkötötték | Az nagy uraknak pompára veres zöld szironynyal varrott bagaria hámmjok volt [MetTr 353, 367]. 1737 k. : Edgy régi Czapas Nyeregh Két darab Szilony [Brassó; ApLt 5 Apor Péter inv.].

Szk: ~ festeni. 1670: vöttem nyolcz font réz pört Szirony feszteti [Utl].

2. hordó erősítésére/kötésére való vessző; nuia folosită pentru stringerea și consolidarea butoaielor; eine Rute, die man für die Bindung eines Faßes benutzt. 1587: Az mely Zyromnak walo fewz, az zeoleos kertbe volt attam azt az kadarnak Egy forintert [Kv; Szám. 3/XXXIV. 15 Zabo György isp. m. kezével]. 1646: Az B. C. kadait megh keötuen Abronczra, Szironira keötésre etelre Italra keötletőtwk f — d. 68 [Kv; SzCLev.]. 1655: Ueötteőnk ... egy Mustos kadatt ... Abronczott eggett d. 3 ... Szymiot ueöttem ezekhez d. 12 [Kv; i.h.]. 1657: attunk ... Symyott Abronczot Kadarnak Vallo kölcz(eg) d. 50 [Kv; i.h.]. 1816: A' külső Pinczébe ... A' Poltson 15. kötés Szirony [Varsohc Sz; Born. IV. 41 Bomemisza Krisztina conscr.].

szironyos 1. szironnnyal varrott; cusut cu curea; 1628: Ket szirionos rezes török lora valo szerzam [Gyalu K/Kv; JHbK XII/44. 8].

2. bőrfonállal kivarrt; cusut cu fișie subțire din piele; 1746: őv ezüst szkofiom szironyos Gombozással [Nsz; Told. 19].

3. vesszős; făcut din nuiele; Szk: ~ abroncs. 1621: Az nagi Éőregh Czebert melljet njarba az Czinterembe tartunk az Templomok Eotteozeseyert Zironios abronczal keoteotte megh Pocz Janos d 10 [Kv; Szám. 15b/IV. 18] * ~ fékagy. 1628: Egy Szironios fek agy [Gyalu K/Kv; JHbK XII/44. 9].

szironyosan szironnnyal kivarrva; cusut/ornamentat cu fișii din piele subțire; genăht. 1713: Egy szalma szín selyem poszto Dolmány, narag, suveg arany sinor rajta, demjénnel bellet, ahoz valo olyan színű selyem őw szironyoson szkofiommal gombozva [WassLt].

szirup sirop; Sirup. 1788: Négy butellia Syrup [Mv; TSb 47].

sziruposforma sziruposzerű; siropos, care are aspectul siropului; süßlich, ähnllich dem Sirup. 1735: arra kell vigyázni hogy az laxalás után szorulása ne támadgyon Excellentiad(na)k mellyet reménlem hogy az ott künn maradt Syrupos fonna laxativummal, borköves levesekkel, és mindennapi szekeren valo kísétálással praecavealhatni [Nsz; Ks Borosnyai N. Márton lev.].

sziszeg a sísi; zischeln. 1726: ha tsak ennyiben hallottam volna oda bé bizony meg nem állottam volna hogy jól készült Luggal meg nem mostam volna a fejít Batyám-

nak, akár mint Sziszegett volna [Kv; ApLt 2 Henter Dávid Apor Péternéhez]. 1808: az vram mikor Véllem közösült En nékem a közösülés nem esvén jól Sziszegetem, és Jajgattam [Radnótfája MT; Born. G. XI. 19 Petrásze Györgyiczné Butnár Maria (25) vall.]. 1848: Személy leírása ... Miksa Rudolfnak ... beszél magyarul is oláhul sziszogva [CsAlT 1310 Gub. körl. — Benkő Samu kijegyzése].

sziszorgat csikorgat; a scrîşni; knirschen. 1582: Mikor szilagi Mihalt eoze szerzek az feleségeul ... az felesége Mindenben kedwet kereste meg sem talalta kedwet semiből hanem szitta. ... meg a fogatis ugan sziszorgatta ropogtatta [Kv; TJK IV/1. 60b Anna cons. Petri Kochis vall.].

szisztál 1. előállít; a aduce în fața cuiva; vorstellig machen, vorführen. 1648: Miel hogy annak eleőtte Leuai Georgyne es Telegdi Istua(n) Leuai Georgiert kezesek leőttek volt, hogy mikor Director Uraimek keuanian az teorueni eleib(en) sistanli keszek lesznek [Kv; TJK VIII/4. 303]. 1682 k.: Nemzetes Szeplaki Petrityevit Horvát Miklos admonealtattja ... Betlen Gergely Ur(am) Jobbagyt ... arról hogy ... azon el kborlot Jobagit sistalljak kvlőnben a magok kötese szerent szasz husz Magyar forintigh executiot tetet [Kük; SLt AX. 42]. 1717: az említett Jobbagy ... akar hova és akar mi nemű helyre recipialna magat, tehát a ... kezesek akar honnan, es akar mikor tartozzanak sistanli [Marossztkirály AF; Told. 25]. 1731: az alabb meg irt Személy(e)k ... lőnek kezesek ... Demeter Vákárért olly Conditio alatt hogy ... az említett Mlgs ur és sucessori földőköl és kezek alol el nem szőkik bujdosik ha penig el találna szőkni bujdosi tehát a meg irt kezesek ... tartozzanak sistanli [Fejér m.; Borb. I]. 1742: tartozzanak ... Kifor Iliát és Kifor Juont az Mlgs Királyi Tábla eleiben elő állítani vagi Sistanli [Bocnyires SzD; TL 42]. 1743: valahány ház, és bordély házők falujokban vagyon ... valamikor az Uraság udvari Tisztei kívánnák, Singillatim, mindenik háztól egy jó dolog tethető aratot egy hétig, nem külömben minden háztól, bordélytól egy jó kaszást tartoznak Sistanli [Laszó H; Ks 81. LXII. 18]. 1770: az Ur V. Ispány Vramnak irtam, hogy ab offő procedaltassan azok ellen kik a' vérengzőköt Házoknál el rejtették, és ki nem adták, hogy Sistanliak az Verengzőköt [Kóród KK; Ks Adalbertus Biro prov. lev.]. 1781/1785: a lakosokat Convocatván ... jelenték előtünk ... hogy mivel nagyobb részint az elejekben adott dologot nem tudják, hanem Falujokban lévő idősebb és értelmesebb Embereket elő állítanak, es azok a mint hit szerint aló (!) adnak öks azon álnak meg, az mint hogy de praesenti az ide alább meg irt személyeket sistanlák [Puszttaegres TA; DobLev. III/596. 104-5].

2. törvény elé állít; a chema (pe cineva) în fața instanței; vor Gericht bringen/stellen/vorladen, zitieren. 1596 k.: Az Pap feleől pedig Ahogy kezes uolth Abranfalú Baltasar, es most az kezes betegesegere tartia az papnak dolgath, az Jedue(n)deó zeken sistanlja az kezesis az papoth ha akkor megh ne(m) hizik hogy betegh volth [UszT]. 1599: Azerth lassa most az I Iromús (!) Peter ha az felesége terhet maghara vezi a teoruenj eleőt s felel feleől, Az my terhet az feleseghe chelekette (!) nyomorusagherth kel keőuete(m) ha felel, eő maghahoz felelek, ha nem felel azt keuano(m) hogy sistanlja in facie sedis [i.h. 14/42]. 1606: Deliberatu(m). harmad ezten nap sistanlja az Euictort es Exictrix personakot legitime az J [i.h. 20/347].

3. kauciót ~ kezességet (kezes) állít; a pune un garant; Kaution leisten. 1757: mint hogi pedig az Inek a keresetseg elegendő residentiaja nintsen, meg kívánom ... Cautiot sistanlyon [Dés; Jk 252b].

szisztálándó megidézendő; care trebuie chemat (prin citație) în fața instanței; vorzuführend, vorzuladend. 1801: meg edgeztenek azon, hogy értelmes és desinteressatus Lakosok által a mi praesentiankban azon Telkekre be járo utza a sistanlando Lakosok(na)k hitek le tételek mellett igazságon reambulaltassék [Páncélcseh SzD; RLt O. 1].

szisztálhat 1. előállíthat; a putea chema în fața cuiva; zítierbar/vorladbar sein, vorgeladen werden kann. 1756 k.: Gozáarakrol. I. Articulus. Idegen és residentiatlan Gozáarak kezest tartozzanak állítani, azért hogy ha 'a Stompas Gazdákknak valami történhető kárák iránt gyanujak lenne hozzájuk, őket a' kezesek sistanli tartozzanak, nem sistanlhatván penig ha miben convinctatnának a' kezesek tartozzanak meg fizetni [Born. XXXVIII. 8 az abrudbányai bányászok törv.].

2. törvény elé állíthat; a putea chema în fața instanței; vor Gericht gestellt/geladen werden. 1671: Directores ... in jus attrahaval ... Stenczel Andrast mint ket Beres szolgálért lőtt kezest, kívánnák hogy sistanlya juri őket fogadása szerént; az In. instal azon, hogy mivel az edgyik jelen nincze(n) ... nem sistanlhatya [Kv; TJK VIII/11. 142]. 1747: Mardsinan Sztan ... Sz: Kotsárdon ... commoralo Pucza luon nevű Fogadost étszakának idején maga szekeren el szőkette ... meg kívánom à Jure, hogy ... az I. és Detentus azon el szokot Pucza Juont sistanlya, nem sistanlhatván pediglen abbeli káromat költséggem s, fáradsággommal edgyütt exolvallya [Torda; TJKt III. 131].

3. megjelenhet; a se putea înfățișa/prezenta; erscheinen kann, vorstellig werden kann. 1606: Deliberatum meg lehet actor apellat ad Sedem supremum mind hogi az Cirkalának rendin exhibealta vele propositioit azkor penig az Attirixnek betegesegere tartotta volt nem sistanlhatot, az teoruenys meg Engette hogi ra tarthattya azkor azzal halaztotta [UszT 20/19].

szisztált 1. előállított; prezentat, înfățișat; durchgeführt, vorstellig gemacht. 1606: vadnak még oly bozonsagy, kik fejedelem zolgalattara uadnak, Azoknak ydeót keuan(n)ak Az teoruenj megh engedj de ez mostanj sistanlt bizonsagokis egizersmi(n)d vicezek estin vallasok megh szokot mod zerent [UszT 20/322]. 1695: az a' személy az kitul az Lo el tartatott szavattyosot sistanlta, a' sistanlt szavattyos szavattyosot fel kereswen Deternealtatta [Dés; DLt].

2. megidézett; care a fost chemat (prin citație) în fața instanței; vorgeladen, zitiert. 1769/1802: Eszerint exponált metalis ductusakot, mind exhibeált Inquisitoriákkal, mind pedig sistanlt Fatensek Fassiojakkal ... dilucidálják comprobáljak az Ilk [BSz; JHb LXVII/3. 53].

szisztáltat megidézett; a chema în fața instanței; vorladen/zitieren lassen. 1808: azon Fatensek Die 13a Septembris A 1808 in Loco Praetorii Sistanltván, hűtök letétele után, elébbeni Vallomásokat Authenticáltak [Dés; DLt 250].

szisztáltatás előállítás; aducerea în fața instanței; Vorladung, Vorführung. 1745: Szarka Jóseff ... ha kezesség

alat volna ... sistáltatása aránt a Cavenseket kellenék meg zerdíteni [Nsz; Ks 101 Haller János aláírásával].

szisztáltatik 1. előállítatik; a fi adus in fața cuiva; vorgeladen (worden) sein. 1775: Ezen ember midőn Sistaltattott az ingenek bal uján ... vér latzatott [H; Ks 114 Vegyes ir.]. 1777: Illes Petri Sistaltassék, az alatt bővebben is a' dolog investigaltassék [H; Ks 111 ua.].

2. törvény elé állítatik; a fi adus in fața instanței; vor Gericht gestellt werden. 1809: Patak István ujjabban is sistáltatik, 's meg intetik hogy a ... közlött terhelő pontokra maga feleletét adja bé 's biznyságait is nevezze ki [Szu; UslLt ComGub 1753u.].

szisztáltatódik idéztetik; a fi chemat (prin citație) să se înfrățiseze înaintea unei instanțe; vorgeladen sein. 1845: Déesen előnkbe sistáltatodván ... Kapitán Kajtán (!) ... így vallott! [Dés; Dlt 1541. 9b. — "Köv. a vall.].

szisztéma 1. rendszer, rendtartás; sistem; System. 1774: A gubernátor Auersperg úr öccellentíáját a szász br. Bruckenthal az országból kitűrá azért, hogy a régi jó sisthemát akarta követni az országban [RettE 331]. 1780: küldött őfelsége 60 punctumból álló sistemát, melyben a vagyon, hogy ennek utána a tisztek senkinek [ne] complanáljanak, hanem ha criminalis a vétek, exequáltassék, ha pedig nem az, pálcáztassék a parasztember [i.h. 409].

2. *kontribuendi* ~ adózási rendszer; sistemul de impozitare; Steuersystem. 1758: Ezen 1750 s 1751-dik esztendőben ... nem olyan contribuendi systema volt mint most, hanem annyit repartáltak, amennyit akartak [RettE 72. — "Doboka vm-ben].

3. kb. rendszeresség; sistem, metodă de lucru; Systematik, Methodik. 1823–1830: Az itt említett bonyhai pap^b ... szisztéma nélkül való ember [FogE 153. — "KK. Albisi Bod Sámuel].

szisztung ? ellátás; provizie; Versorgung. 1839: Quietantia. Egy forspontos Szekérről. ki is két Ökörrel Valasztul Nagy Ikodig 3/4 Statiot Szomos Ujváry fogház Katonai szükségére Szisztungot fizetés nélkül vit légyen ezennel meg esmérem., Unialytzki (?) Tomas Vár kaplárja mp [Nagyiklód SzD; RLt].

szít 1. (tüzet) éleszt; a afișa/zgîndări; anfachen, schüren. 1838–1845: Harizsáló, varizsáló, tűzszító kerek fa (igy!), mellyel a tüzet igazítani, a hamut vagy parázsát szítani szokták. Másutt piszkafa [MNYTK 107].

Szk: tűz -ani. 1696: Egy Vas kalán Tűz szittani való [HSzj vaskanalál a.].

2. *vkihez/vki mellé* ~ vkihez pártol, vki melléáll; a fi de partea cuiva, a ține la cineva; (es) mit jmdm halten, zu jmdm stehen. 1662 u.: mindenek Barcsai körül Rákóczi jövelete miatt nagy félelemben voltak ... kettőnként, harmanként és csoportonként is, kik alattomban, kik pedig nyilván, mint a kik Rákóczhoz szítnak vala ... a Barcsai táboráról mind haza oszlottak vala [ETA IV, 292 Enyedi István eml.]. 1772: (A tanú) az I. Groffné ... Molnárjának ... közeletről való Attjafia s kíván fassiójában melléje szittani [Kük.; JhB LXVII/257].

szita *div* is sitá; Sieb, (pitte:) Beutel. 1521: Farpilla wlo zyth [Vh; MNY XXXI, 276]. 1558 k.: Wed az kymert on-

noth es ted egy fazeckban ... es agy eros twzeth neky es Midq(n) az on Meg hewly es vegy egy vas kalandh ... es Ingasd Jol toua es lezen az on hamuua es had meg hidewlwny es torqlđ egy zita altal es az My benne Marad ... azth torqlđ egy keouon vize [Nsz; MKsz 1896. 282]. 1583: Dorottea chizar Balinthne vallia ... Hallottam Hegedws Ianosne feleol azt hog feyerwarra Igen lar de semmy dolga ot Nem volna, hane(m) chak az zitawal Jarna oda [Kv; TJK IV/I. 138]. 1637: szita porhoz ualo uagio(n) n 2^a [Ebesfva; Utl. — "Fels-ből kiemelve]. 1679: Fejér Czipohoz valo foltos szita nro 1 [Uzdizspéter K; TL 59 Bajomi János lelt.]. 1715: Két Szita, egyik gyér, más gyakor [LLt Fasc. 140]. 1748: Szita majd ujj [Nagyida K; Told. 11/95]. 1795: Két Szita Gyakor, és gyir [Szárhegy Cs; LLt]. 1816: a Felpere-sek(nek) Szítájokat erőszakkal el vette, és a Felpere-sekben minden igaz ok nélkül belé vezett [Dés; Dlt 108].

Szn. 1453: Fabianus Zythá [Kv; TT 1882. 528]. 1554: Zythá pether [Kv; Szám. 1/IV. 9]. 1573: Zitane [Kv; TJK III/3. 240]. 1590: Zita Gergelyne [Km; GyU 10].

Szk: búzát mosó ~. 1838: A Szítalo malomba ... buzát moso cseber egy, buzát moso szita és rosta el romolva [Km; KmULev. 2] * **gyömbérszítáló** ~. 1744: gyömbér szítáló Szita egy [Szentdemeter U; LLt Fasc. 67] * **hamu-szítáló** ~. 1648: ket hamu szitalo szita [Porumbák F; UF I, 903] * **kisdég** ~. 1760: Kisdég Sita (!) [Parajd U; LLt Fasc. 139] * **kisszőrű** ~. 1687: Egy kis szőrű szita [Veres-mart TA; Berz. 11. 87/1] * **lészűrő** ~. 1747: Lév szűrő szita 1 [Borsa K; Told. 24]. 1822: Egy abállo vagy is Lé szűrő Szita [Nyárádsztanna MT; MvLev. 8] * **tejszűrő** ~. 1741: Tēj szűrő Szita 2 [Mezősályi TA; Ks 7. XVII. 10] * **viselt** ~. 1606: veöttem az kiraly vczaí Swtó hazhoz egi viselt szitat f — d 12 [Kv; Szám. 12a/1. 29]. — L. még az **abárló**-, **gyakor**-, **gyér**-, **ritka**-, **sűrűszita** címszókát.

Sz. általlát a ~n. 1710 k.: szerették volna ... ha annak az asszonynak ... odaáldozhatják Bédit; de nem volt az a keserves asszony olyan simplex, hogy a szítán által nem látott volna [BÖn. 676].

szítácska kis szita; sită mică; kleines Sieb. 1794: vettem ... A konyhára egy szítátskát [Gyalakuta MT; TSb 17].

szitafátyol szitaanyag; material pentru sită; Beutelgaze, Gaze, Etamin. 1840: Egy darabotska Szita fatyolt Pap Mihály^a [Dés; Dlt 456. — "Vett meg].

szitafoldozó szitajavító mesterember; sitar, meseriaș care repară site; Siebflicker, Beutelmacher. 1675: Az Sütő hazhoz Szitakot foldoztatva(n) attam az Szita foldozonak f — d 12 [Kv; Szám. 35/1. 30].

szitaforma szita alakú; de forma unei site; siebförmig. 1648: Egi rosz bőr rosta szita forma [Porumbák F; UF I, 903].

szítál a ceme, a trece/da prin sită; (durch)sieben, beuteln. 1596: Gazdam Azzonis azon htefeon swttetet az Barat Peter vram swteo hazaban. Az kik megh segitettek az mi hazunk nepenck zitalni, es dagaztani fizetet gazdam Azzoni d 28 [Kv; Szám. 6/XXIX. 167 Bachi Tamas sp kezével]. 1609: Tizta lizt lang, meljelt zitaltak 12 veka buzanak az lizibeol [Kv; i.h. 126/IV. 221]. XVIII. sz. eleje: Mikor Nagy Ember hal meg ... a koporsot a mivel akarják bé vonhatták, s apro fejér szegekkel kel meg verni, mint egy-más

fél véka hamat kel szítálni a koporsóban alája [Ks]. 1703: Azon kompanianak ... tartottunk ... hat asszony-embert sütni, szítálni és hat férfit favágni [Csz; SzO VII, 111 Csz, Gysz és Ksz panasza a német katonákra tett költség miatt]. 1710 k.: Az én élesem ilyenformán volt: liszt szítálva, peszmét sok, borsó hajálva, só, lencse és minden egyéb* [BÖN. 724. — *Folyt. a fels.].

szítálás cernere, cernut; Sieben, Beuteln. 1582: Az feleso malomból attanak az Malo(m) mesterek 6 keobel Buzat Eorlettetem meg az zolgakal, attam(m) munkayokra d. 4 ... Az hat keobelnek zitalasatol es dagasztatol d. 24 [Kv; Szám. 3/V. 22 Lederer Mihály sp kezével].

szítálatlan necernut; ungesiebt. 1592: Az Cipo Sitte Azonyolt vettem esmeg kebel Liztett pro f 2 d 75 ... Vettem esmeg 3 veka zitalatlan Lyztett Vrük kochniarah f — d 75 [Kv; Szám. 5/XIV. 333–4 Eppel Péter sp kezével].

szítáló I. mn szítálásra használt/szolgáló; care este folosit la cernut; Sieb-, zum Sieben (dienend, gebrands). Beutel-. Szk: ~ asztal. 1629: Az sütő-ház ... Az pitvarban egy szítáló asztal [Szu; SzO VI, 95 Székelytámadt vár lett.] * ~ kőporvályú. 1648: Keő portőreő malom ... Ez malom hazban ... Egy szítáló keőpor vállu [Komána F; UF I, 938] * ~ malom. 1704: Az asszony is pedig a generálné lovain és hintáján kiment ... melynek alkalmatosságával ... a szítáló és rézolvasztó malmokat is megjárók [WIN I, 237]. 1807: a Szítáló malom Zsilipje, mely miatt a Víz a Monostori Malmokra fel tojul, alább szállitassék [Kv; KmULev. 3]. 1838: Inventariuma A K Monostori Szítáló, és Lisztelő edgyüt nyóltz kerekű malmoknak ... A Szítáló malomba az udvarrol bé nyílik egy két felé nyíló duplász fa szegekkel vert jó ajtó [Km; i.h. 2]. 1852: A szítáló malom zsilipjének egyik lappantsa' tölgy hevedere szét hasadozott, 's töredezett [Km; i.h. 2] * ~ ráma. 1699: Szítáló ráma [O.csesztve AF; LLt C]. 1827: egy dagasztó, és egy Szapullo Szék Láb, egy Szítáló Ráma [Koronka MT; Told. 34] * ~ szita. 1741: Két Szítáló Szita 2 [M.nádas K; RLt Csekéla Varsági Benedekné Beszprényi Órsollya lett.]

II. *fn* persoană care cernere făina; Siebende(r), Beutler, Sieber. 1590: Zitaloknak, Dagasztoknak eteleokra Italokra Bereknék egyenleo fizetessere attam(m) f. 2 [Kv; Szám. 4/XXI. 30 Kis István sp kezével]. 1609: Zitalonak dagasztoknak attam tt f 1 d 20 [Kv; i.h. 126/IV. 221]. 1700: Szűcs Mátyás az Felesége Bekkenne ... Lakatos István az Felesége Billérné ... Tacs Istvan az Felesége szítáló [Kv; i.h. 40/II. 107]. 1725: Kovacs Gergely Bekken ... Donat Samuelne szitallo [Kv; i.h. 54/I. 22].

szítáloné szítáló-asszony; femeie care cernere făina; Siebende, Beutlerin. 1669: Szitalone [Kv; Dic. X. 18]. 1685: Szitalone [Kv; Dic. XXX. 13]. 1700: Billérné ... szítáloné [Kv; Szám. 40/II. 111]. 1714: Szítáloné Uraolt [Kv; Dic. XXVII. 54].

szítált megszítált; cernut, care a fost trecut prin sită; (durch)gesiebt, gebeutelt. 1637: (A hordókban és szuszékokban) in uniuersum vagyón nyomott szítalt buza liszt cubul. nr. 230 metr. nr. 3 [UF I, 398]. 1765: (Az) Executorok ... egy egész hétig valának rajtunk, de szernyű vesztegetést tettenek, mind tsak mézet, vaját, rantottát kívántak enni ... a kopoknak szítált malé lisztből parancsoltak ennijek ké-

szíteni [Karkó AF; Eszt-Mk Vall. 245]. 1822: Jól vagyón, az igaz, tudom hogy meg kell fizetnem, de Istennek hálá szítált Loszaromis van annyi, hogy hét 'Sidotis ki tudok elegitni [Meggyesfva MT; LLt].

szítáltat a pune pe cineva să cernere făina; sieben/beuteln lassen. 1586: Miert hogi beteges hazam nepe volt penszert róstaltattam zitaltattam Eorlesteól dagasztatol attam — / 45 [Kv; Szám. 3/XXIV. 30]. 1595: Hagya Biro W hogy ... Leg előszeris feier Lisztet keziczek: Vöttem 1 köblét en magameban, melyet meg tisztittattam, és rostaltattam és meg meg örlettetem, és haromszor szitaltattam tt f 2 d 50 [Kv; i.h. 6/XVIIa. 208 ifj. Heltai Gáspár sp kezével].

szítás I. mn 1. szítával működő, szítáló; cu sită; Beutel-,beutelnd, -siebig. Szk: ~ malom. 1705: Itt a szebeni közelebb való erdőben volt egy jó szítás malom, melyet is, minthogy távol volt, elbontották és ide a Zsoldos-bástya alá csinálták, hogy közelebb legyen, minthogy itt az őrléssel nehezen győzik a számtalan népet [WIN I, 481].

2. ?' Hn. 1718: a Szitas Toonál (sz) [Szélszeg Sz; EHA]. II. *fn* szitakészítő mester; sitar; Siebmacher, Beutelmacher, Sieber. 1823: Szítások: Isák Pavel [Dés; DLt].

Szn. 1461: Zythas [Csánki V, 319]. 1590: Szitas Peter [Uszt]. 1614: Zitas Mihály haromszeki [Szentbenedek MT; BethU 82] | Sztyas Janosne jő [Szentábrahám U; i.h. 175]. 1616: Zytas Mihály [Kentelke SzD; KCst IV/31].

szításné a szitakészítő felesége; soția sitarului; Sieb-/Beutelmacherin. Szn. 1690: Szithasne szegheny Asszony [Kv; Dic. VI, 76]. 1735: 6. T(anu) Szabo Mihályne alias Szitasne Annor. c. 48 [Kvh; HSzjP]. 1771: Szításné Tot Mihályne [Dés; DLt 45b Anna Szabo (28) vall.].

szitaszövet szitavászón; etamină; Siebtuch, Siebgewebe, Etamin. 1840: szőnyegek, szita-szövetek, rásák, juh gyapjú portékák [Dés; DLt 938 nyomt. kl].

szítat felitat; a pune compresă (pe o plagă); abtrocknen. 1846: Virág ortzáját a' vértől meg mosván azt vízzel szítatta míg a' patikából flastromot hoztak s azzal bé ragasztotta [Dés; DLt 530/1847. 19].

szítavétel szitavásárlás; cumpărarea unei site; Ankauf von Sieben/einen Sieb. 1678: Szita vetelre eő ngok Konjhajokra f — // 36 [Utl].

szitkos káromkodó, szitkozódó; injurátor, suditor; ver-wünschend. 1584: Anna Meszaros Miklosne valliah hogy ... az fazakasne ... ereős Munkayawal elt, de ereos zitkos volt [Kv; Tjk IV/1. 223]. 1593: Egi igen zitkos gonoz kwldws Azont az Andras Cato haza meleol a' warosbol hogj ki witettük attünk d 10 [Kv; Szám. 5/XX. 170].

szitkoz káromol, szidalmaz; a injura/sudui; (ver-)schimpfen, fluchen. 1819: Juon Denyeszk ... és ... Dán Helts ... egy néhány versen meg ütven egy mást el távoztak egymástól egyik a' másikat szitkozván [H; JF 36 Prot. 7].

szitkozódás káromkodás, átkozódás; injuratură, vorbă injurioasă (la adresa cuiva); Schimpferei, Fluchen. 1570: Kyral Ambwzne Katalin ... vallyah hogy Az hercegh Antal vram Zyteoh hazaba hallotta az zytkozodast [Kv; Tjk III/2.

74]. 1585: Fekete Caspar vallia, hogy semmy zitkozodast en Nem hallottam Nag' Caspartol, hane(m) chak panazolt Rea Zabo Istwa(n) [Kv; TJK IV/1. 418]. 1596: Az chirembe ualek <hal>lam az peresek zitkozodasokat, tahagh Gye-nes Pal diznokot kerget, ki uiszi az ressen [UszT 11/81]. 1630: En czak szitkozodasokt hallotta(m) de semmi ureau-geket nem latta(m) [Mv; MvLt 290. 199a]. 1671: eo po- tentiose fegyverrel, puszkával, kardal, aytok rugdosasial, rontásokkal Veihez ne(m) ment, sem szitkozodással, ha- ne(m) mint veihez gyermekéhez Atya ugy ment [Kv; TJK XI/1. 126]. 1695: Eset büntetésben az Apank Pesti György Ur az Szidkozodasert az Ceh Asztalánal leven az inas sze- godetetes alkalmatosságával d/50 [Kv; ACJk 18]. 1700: Miklos Mihaly szitkozodasert bursalis penával büntetedöt [Cseb U; Ks 90]. 1758: a Béresek ... magokot meg nem adák ... fejszéket, és fesztött fát ragadozván, valami szit- kozodás is volt [Gálfva KK; Ks 66. 44. 17f]. 1781: Serb Ignátot bottal husángolni és verni kezdette ... haját nagy szitkozodások között meg fogván az földhez ütette verte rugdasta [Adámos KK; Pk 7]. 1819: Minden Mester Em- ber Szoros köteleességének tartsa ... Káronkodás, szitkozo- dást, verekedést, paráznaságot, tolvajságot ... magától el távoztatni [Kv; MészCLEv.]. 1823–1830: Ez a Körmendi, akit akart, erősen le tudta mocskolni, minden szitkozodás nélkül [FogE 89]. — L. még BÖn. 495; DFaz. 15; FogE 116.

Szk: *adtával, teremtetével való* ~. 1711: minden jól ren- deltetett Városokba(n) tilalmaztatott az (l)ste(n)t, Egeket s embereket irtoztato (l)ste(n) ellen valo káromkodás, attával, teremteteteovel valo szitkozodas [Dés; Jk 356b] * *éktelen* ~. 1683: Vilagoso(n) Constat az be adot R(e)latoriából az szék előtt Szoboszalai Istvanne Czegledi Rachelnek parazna elele, Lopasa, éktelen szitkozodása, (l)ste(n) ellen valo ka- romkodása, es Boszorkansyagais [Dés; Jk] * *iszonyú* ~. 1823: Blos Pintya tsak halgatott a Szekeren 's protestált hogy ne szídjá, de Rátzkövi Uram ... fogát tsikorgatva iszonyu szidkozodások közt azt mondja [Mezőbánd MT; DobLev. V/1070]. — "Köv. a román nyelvű szitkozódás" [Dés; Jk]. 1671: Az nem régen ez hazában bé-jött ká- romkodó szitkozódás mely hallatlan dolog légyen [CC 52] * *lélekkel/lelkével való* ~. 1584: Margit Bachi Mihaly fele- sege, En vgia(n) az Daroczy Boldisar hazaba lakom, de egiebet Nem hallottam, hane(m) chak a' sikoltast es az le- lekel valo zitkozodast halla(m) Eyel [Kv; TJK IV/1. 134]. 1586: Az Eyeli lalgalas (!), kiáltas lelkewel való zitkozo- das es chintalankodasrol Azmint az eleót vegeztet volt ugya(n) Azon tartassek megh [Kv; TanJk I/1. 41]. 1635: Az huzas vonas feleol ugy val mint praecedens testis, es lelek- kel valo szitkozodastis ugy vallia [Mv; MvLt 291. 36a] * *lelkedzéssel való* ~. 1677: A' Lelkezodással valo szitkozo- dasok ellen observaltassék az 1619. Esztendőbeli Articulus [AC 228] * *ördögadtával való* ~. 1700: Minthogy mind az Istennek mind a' Nemes ország(na)k törvénye erős tila- lommal tiltja az Iste(n) ellen valo irtoztató káromkodaso- kat; ördög attával s ördög teremtetével valo szitkozodaso- kat ... tettzet a' Törvénynek ... a piaczon meg palczaztas- sek annakutana conciliailyon Ecclesiat [Dés; Jk 315b] * *ördögteremtetével való* ~ → *ördögadtával való* ~ * *tilal- mas szitkokkal való* ~. 1700: a' tilalmas szitkokkal valo szitkozodásért in poenam Emendae linguae ... büntetőd- gyek: hogy hamis hitűnek mondot meg kívánom a Jure hogy sufficien(tibus) et probabili(us) testibus ellenem comproballa [Dés; Jk 312a].

szitkozódik káromkodik; a injura; schimpfen, fluchen. 1568: Pesti Katus Azony iur(ata) fassa est, Ezt hallottam hogy egy eyel, gergel deak valtyk szitkozodek, es az haz hearais fel haga [Kv; TJK III/1. 237]. 1584: Fazakas Janos vallia, Ezt hallottam hogy zittkozodot Zabo Cato Az faza- kas Boldisarral egiebeketis ige(n) rutolt [Kv; TJK IV/1. 215]. 1599: Hozzw istuann ... vallja ... egy kozak ... ereosseny szitkozodik mind lengielul, magariul tereokul [Kv; TJK VI/1. 385a]. 1604: Tudom oda jeóúe Borbely Peter Lukacz Deaknj, zitkozodek, hogy ... el vitték, hon ne(m) talala [UszT 20/265 Catherina relictia quondam Tho- me Basa de Vdúarhely vall.]. 1630: elegge szitkozodtanak hittak ki bajra eóket, ez az Nagy Andras az fejszes szolgaja, es az Niuzo Mihalie Giurko de en az harmadikat nem tu- dom ki uolt [Mv; MvLt 290. 215b]. 1656: En mikor dol- goztu(n)k, töbssör egiszernel ne(m) lattam, hagi ott lőt uol- na, akkor is reszege(n) ióue oda ige(n) szitkozodek [Szent- györgy Cs; BLT 3 Bandi Mihajne magdolna (60) jb vall.]. 1695: Szent Györgyi Istva(n) Ur(am) admonealtatik ne ve- rekedgyék szitkozodgyék [SzJk 289]. 1727: Ha valaki falu közönseges Gyülekezetiben beshlen szoval illetve, alkál- matlankodnék, asztalt verne, riaszkodnék, szitkozodnék, to- ties quoties 33. pensz a büntetése [Kisborsosyó Hsz; HSzjP]. 1771: hallottam ... mint mi parasztkul Szoktunk valakire való indulatosságokból Szitkozodni lelkit, apját, annyát egybe hordani [Bukuresd H; Ks 114. 61. 132]. 1772: Szidkazodatt és nyelvelt [K; CsV]. 1846: az alatt mig a' Vá- ros haza udvarán verekedtek egyik fél sem szitkozodott [Dés; DLt 530/1847. 25]. — L. még BIm. 1012; BÖn. 515; TML I, 144, VI, 420; TT 1891. 289; WIN I, 511.

Szk: *adtával, teremtetével* ~. 1700: Csere Geczi attával teremtetével szitkozodot [Bordos U; Ks 90] * *bestéjével/ beste lelkével* ~. 1558: Bwday Zabo Janosne ... Azthys hal- lothta hogy az Besthye lelkewel ... zythkzodotho [Kv; KvLt I/26]. 1573: Azon fel Indwltatik az Azzon Ben haza- ba, Mind Besteyével mind lelkewel Mind kwrwawal hwl My zayara Iwtot Eroszen zitkozodot az gyermekert, hogy valamely Bestie lelek kwrwa az eo gyermeket Bantia Eo magat Bantia [Kv; TJK III/3. 142] * *forjós láncos teremteté- vel* ~. 1771: A kik káromkodtanak ... Millio Teremtetével, Szabo Ferkónét Detári Márít káromkodni sok izben, megint Mészáros Fogarasi László mostani szolgájatis ... forgos Lántzos Teremtetével szitkozodni hallottam [Dés; DLt 321. 14b] * *Isten ellen való szitkokkal* ~. 1663/1728: Ha valaki lelekezódik toties quoties Eöt penzen maradgjon ha pedig ördög lelküvel, attával es egieb affele Isten ellen valo szitkokkal szitkozodnek toties quoties quoties egj forint az birsaga [Szentmihály U; Törzs] * *láncos adtával* ~. 1771: Az Aszszonyok közzül attával káromkodni Twzes attával Lantzoz attával szitkozodni Bányai Györgynét sokszor hallottam [Dés; DLt 321. 15a Maria Szabo de Szék Cons. nb Francisci Imbrefi alias Szóts (44) vall.] * *lelkével* ~. 1579: Az ky az lelkewel zitkozodyk Tehad elozer bwtes- sek 1 f(ori)ntal Mazzor ketteowel harmadot harommal. Negiedzer Az Nagy keowet keossek Nyakara es haromzor keorwilyek Megh Az piaczat velle [Kv; TanJk V/3. 185a]. 1643: Orban mester az Lelekevel (!) szitkozodot az kony- han ... büntetés imponaltatik [Kv; MészCLEv.]. 1650: Ha ki böstelen szokat szól vagy lelkével szitkozódik fl. 1. fl. 1. [SzO VI, 194 Csz, Gysz és Ksz hat.] * *ördögadtával* ~. 1710 k.: Noha én ördögata s lelküvel nem szitkozód- tam, talán életemben sem mondtam kétszer, teremtetétét pe- dig soha egyszer sem, de a léleket és Isten úgy segéljént

gyakran [BÖn. 497]. — L. még *Isten ellen való szitkokkal* ~ * *ördög lelkével* ~. 1665: Tüdo(m) hogy Eördögh lelkével szitkozodat, aztis hallott(am) hogy azt mondta az felesegenek üsse megh az Tüzes gutta s ménykü [Szúv; Bón. XXXIX. 5 Szilágyi János (40) vall.]. — L. még *Isten ellen való szitkokkal* ~ * *rútképpen/rúton/rútul* ~. 1583: Andras Balas kowach Legenye vallia, Nem tudom ki fogtatta meg Mihalkot, De Mihalkonal zablia vala holna Alat es rutul zitkozodat eo ellene [Kv; TJK IV/1. 135]. 1596: azt pedig úgyan eskjüessel mo(n)gia uala, úgy hogy Isten éotet úgy segellye de rútképpen zitkozodik úala [Uszt 10/73]. 1626: az Molnár ot tweekid uala, ruton zidkozodik uala, az lelelek, esse lelek kurua ki ontotta az ueremet [Szentgyörgy Cs; BLt]. 1646: Ferenczy Peter ... itt az Tanacz haznal ... rutul zitkozodott ... ez illetlen maga viseleseert in Exemplum alior(um) vitetessek á kalitka-ban) estigh ott tartassek [Kv; TJK VIII/4. 163] * *teremtettével* ~. 1771: A Sánta Ersok Urát elégszer hallottam Teremtettével szitkozodni részeg korában [Dés; DLT 321. 23a Tanaszia Krisztina cons. Vaszily Iftyene (36) zs vall.] * *tüzes adtával* ~ * *láncos adtával* ~ * *tüzes ördögadtával* ~. 1717: Hallotta(m) hogy Becski Ura(m) tüzes ördög attával szitkozodat, az ablakot is ő kglime ütötte bé, Becski Uram(m)al is tépelődött [M.köblös SzD; RLt Dolhai István (20) ns vall.].

szitkozódó I. mn káromkodó; care spune injurături; (arg-)schimpd, Schimpf-, schimpfvoll. **Szk:** ~ *szájú*. 1823-1830: (Botos Dániel) felesége Nyárádgálfalvi Ozdi Borbára unitárius, igen istentelen, szitkozódó szájú, és pufáló kezei csak akkor állottak meg, mikor aludt [FogE 102] * ~ *szó*. 1823-1830: (Körmendi Gábor és György) sokat veszekedtek együtt; mert valamint külső formájuk, úgy belső indulatjuk is csodálatos volt, csakugyan legkisebb szitkozódó szó is nem jött ki egyiknek is szájából [FogE 89].

II. fn káromkodó/átkozódó személy; persoană care injură; eine Person, die jemand oder etwas verflucht/verwünscht. 1603: Jo fjam ... feslet erkeolczw emberel ne barátoszatok, zitkoszodok neh legjeteik [Csapó KK; JHb XXV/23]. 1677: Káromkodo szitkozodok, és minden czégeres vétkesek, pro delictorum exigentia, kedvezés nélkül meg-büntetessenek [AC 261]. 1789: Sebestyén Márton Uram mind feleségéstől igen szabad szájauk, motskolodók, szitkozódók [Dés; DLT].

szitkú szk-ban; în construcții; in Wortkonstruktionen: *rút* ~ csúnyán/rútul káromkodó/szitkozódó; care injură foarte urît; garstig schimpfend. 1584: Marta Bota Ianosne hallotta hogy Danch Leorincz eg giazalta Viczey Andrast, The Neste Curwa, Roz eb, leochios labu, chonka pechiw az beoreodet zalmaual teolteóm meg, es az Zarad chontia-bol sipot chinaltatok azt futatom eleotted, effele rut Izoniw zokal illette, oly gonoz haborgo es rut bezedó zitku ember mind giermekesteol [Kv; TJK IV/1. 360].

szító tűz élesztésére használt; cu care se scormonește jarul din sobă; zum Feuerschüren, Schür-. **Szk:** ~ *vashorog*. 1681: Konyhabeli eszközök ... Szitto vas horog hat [Ut] * ~ *vaskalán*. 1697: Egi Zöld mázu Kemence. Szito vaskalan nro 1 [Borberek AF; Mk Urb. 4] * ~ *vasvilla*. 1669: (Az ebédő palotában) vajgon öreg veres kalyhabol rakot kemenche ... Egi szito vas villa [Királyhalma NK; Ks 67. 46. 24a].

szitok káromkodás, átkozódás; injurătură; Schimpf(wort), Schelte. 1568: fass(us) e(st) Francisus Czeff, hogy ezth hallotta, eo gergel deaknetol hogy valaky enge(m) kuruanak mond, mind adeg eo maga legen (igy!), meg ne(m) Ream Rakya, De eok semy szitkot Ne(m) hallottak [Kv; TJK III/1. 237]. 1585: Zeoch Georgy Vallia hogy Ragalmazza vala palastos Istwa(n)t Nagy Caspar, de Nem hallotta(m) zitkot teolle [Kv; TJK IV/1. 418]. 1608: ha megh eskezik az J. az A ellen valo factumert, vgimint az zitokert eleuen dian f. 12/ 50 Aggraualtatik [Uszt 20/150]. 1630: Banhazi Uram ... megis szida, de Nagi Gergelys szinte ugj visza monda az szitkot [Mv; MvLt 290. 195a]. 1671: (Az asszonyt) ha férje meltatlan verekedesével, becztelenitesével szitkaval ennek utanna terhelne, gyilkoskodo szandeknak talatassék illendő bizonyságokkal comprobaltat<ik> es a' Magistratusnak erdemelt censurajat viseli [SzJk 115]. 1701: Balas Istvan az szitokért egy horgassal ados [Vécke U; Ks 90]. 1735: az I: eő kglime engemet ... sok féle szitkokkal officialván ... magamat a földre le vert, taglolt [Dés; Jk 150a]. 1772: Átkakkal, Szitkakkal illette [K; CsV]. 1784: mitsoda szitkokkal, motskokkal és fenyegetődző szokkal éltenek a Váradí Moses Ur emberei nem hallottam [Arany H; JHb XXXI/51. 58]. 1845: a piaztan ... Darvas Jánost ki-mitsoda szitkak között, mivel verte megh [Dés; DLT 530]. — L. még BÖn. 891; CsH 383; MeTr 337; SKr 613; TML III, 450.

Szk: *becstelen* ~. 1679: estve kesőn sok becstelen szitkokkal illett es mocskolt [Dés; Jk]. 1683: Nemes Déés Varossanak fű Praedikatorat, egy az is mind Esperestyet Tiszteletes Solti Janos Ur(ama)t, mocskos becstelen szitkokkal illette [Dés; Jk] * *egymásnak visszaadják a szitkot*. 1585: En payzgyarto Lukach azon hwtóm vtan valiom ... Az mytt szoltit volna szabo Istuan Nagy Gasparra ... az Mykor össze vesztenek volt Egy Masnak vyssza attak az szyttkott [Kv; TJK IV/1. 420a]. 1673: el hihető dologh az, hogy az szitkot edgy más(na)k viszsza adták [Kv; TJK VIII/11. 303] * *éktelen* ~. 1600: Affelett eo magat felesegestől igen megh werte ez az Zabo Vince. En maghamot(is) pedig ekten zitkokkal szidott [Uszt 15/183]. 1673: (Az alperes) az város feölden fegyveres kezzel invadalva(n), rut ektelen szitkokkal szidot, verni, taglani akart [Kv; TJK VIII/11. 294]. 1704: Az Nemes Széknek azért Serió intimállyuk ... publicaltassa, hogy mind Hadaink, mind egyéb akar melly renden lévő hveink, minden Isten karomlástul s egyéb Istent, és embereket irtóztató, és éktelen szitkoktúl s átkozódástul supersedállanak [Uszt IX. 77. 79 gub.] * *illetlen* ~. 1702: Kerekes Szabo György ... veremet ki ontotta, illetlen szitkok(na)k nemivel szidalmazot [Dés; Jk 324a]. 1728: Szénási Bálintné mind maga, mind a fia Szénási Sigmond igen rutul bestelenül, Isten, s, Emberseges Emberekhez illetlen Szitkokkal, átkokkal és mindenféle mocskolodasokkal illették az Szomszédgyokat [Kv; TJK XV/10. 8] * *káromkodó* ~. 1669: Az kik az Istennek az parancsolatával sem ez világ törvényével semmit sem gondolva(n) amaz Isten ellen valo rut Szitkoknak nemeivel, eordogh at<a> teremptette es ezekhez hasonló töb Isten ellen valo k<á>romkodó szitkokkal szitkozodnak homaly nélkül meg<bi>zonyosodván az oillyanok halallal büntetessenek az Art<iculus> szerént [Dés; Jk]. 1674: Szoboszlaí Kis Istuánt citáltattuk Isten ellen valo káromkodo szitkaiért [Kv; Szám. 34/L. 9] * *kitiszítja magát a ~ból*. 1585: Keoteles Balint vallia ... eotet az czezbekiek keozwl meg zittak volt, es rutolta (!) volt ... Azert Im en le teze(m) az czech Mesterseget, es Addeg Ne(m) viselem, Amégh az zitokból

magamat ky Ne(m) tizitum [Kv; TJK IV/1. 439] * *kutya-adtával való* ~. 1771: égy Pap György nevű kadar ... Feleségeis mindgyárt az kutya s Menko attával való szitkot mindgyárt el sujta [Dés; DLT 321. 16a Borbara Szőlősi cons. nb Lad. Mok (25) vall.] * *lélekkel/lelkével való* ~. 1576: Akaryak eo K. varoſwi egenleo Akarattal hagi az lelekel walo zytok tyalomba legien [Kv; TanJk V/3. 134a]. 1580: Az lelkewel való zytkot orzagh vegezesse zere(n)t, vegeztek eo kegmek hogy valaky mongia az lelkewel való zitkot es valamenyeyer mongia Annyeyer egy forintot ve-gienek [Kv; i.h. 231b]. 1593: Mierthogi penig lelkewel való zitok felette igen el aradot keoztwnk, eo kegm ... ereossen megh bwntettesse [Kv; i.h. V/1. 220] * *menyő-adtával való* ~ → *kutya-adtával való* ~ * *mocsos* ~. 1796: az Utrizalt Béres ... a Vángyiliáját Tusa Joseffnek őszve szidta, egyéb több mocsos olá szitkokkal is illetvén [M.fodorháza K; RLt Fr. Jakab de Középlak (42) ns vall.] * *ocsmány* ~. 1683: te diffa(ma)ltal engemet, es ocsmány szitkokkal illettel [Dés; Jk] * *oláh* ~ → *mocsos* ~ * *rettenetes* ~. 1590: Ennekem is mo(n)da tejs Eordeogh vagy az en hazamhoz ne Jeoly (!) rwtwla (!) nagy rettenetes szitkokkal [Szu; UszT] * *rit/rutalmas* ~. 1583/1584: Rwtalmas Zyttkokat Diokert fel nem veottek Volna [Újfalú K; Ks 42. B. 9]. 1589: ez meg newezett nap tawatt zida engemett rutalmas zitkokkal ... or bestienek or bestie kurwa fianak [UszT]. 1601: Zekely Pal-ne Cathalin azzony ... vallya ... illyen Rwt Zitkokkal vgyan valoban gyakorlatossággal zidalmazza az gyermekiket mind Annystol [Kv; TJK VI/1. 542]. 1734: az I. eo kglme rut szitkok után obruálván ... vert rongált [Dés; Jk II, 137b] * *undok* ~. 1603: Ancilla Consortis ... quondam Valentini Kozma Catherina ... fassa est ... az Azzon ... rut undok zitkokkal kezdte zidalmaz(n)ji [Kv; TJK VI/1. 674-5]. 1782: Groff Székely Adam Vr eo Nga Praefectussa ... Nád páltzá-val, a Tisztarto pedig korbátsal Sok undok szitkok között rutul vérték az Embereket [F.zsuk K; SLt XLII. 5. 30. Vakár Andrj (28) zs vall.] * *utálatos* ~. 1705: (Ketskeméti Ist-ván) ezen dalgát ... utálatos Istent és embereket irtoztato káronkodásokkal és egjéb utálatos szitkokkal ujjitotta. Azert ... az előbbi deliberatuma szerint ... a piaczon meg palczaz-tassek [Dés; Jk 349a. — ⁸Ti. káronkodását].

szítóvas piszkavas; vātrai, vātrar; Ofengabel. 1660: Egy konyhara valo szitto uas [Lázárfva Cs; LLt Fasc. 117].

Szk: *horgas* ~. 1669: Egi konyhara valo horgos szito vas [Kőhalom NK; Ks 67. 46. 24a] * *köpüs* ~. 1681: Nagi Konyhara, köpüs Uy Szito vas [Vh; VhU 524].

sztuáció 1. fekvés; aşezare, poziție (a unui teren); Situation, Lage. 1785: a hűtősség a maga opinióját megtészi e szerént: mind a véteményező hely, mind penig a kenderáz-tató tónak egy része, amint a helynek stituációja is mutatja és az falu örökfal kertinek metájja — a törvényesen elnyert malomhoz tartoznak [Ákos Hsz; RSzF 161-2].

2. állapot; stare; Zustand, Befinden, Situation. 1760: Azonn Mákoj patak árkanak Situationjábólis meg lehet üs-merni [Mákófyva K; KHN 232].

3. helyzet; poziție; Lage. 1823–1830: Annak⁹ helyéül al-kalmatos stituációjára nézve rendelte⁹ Göttinga városát [FogE 231. — ⁹A létesítendő főiskolának. ¹⁰II. György an-gol király].

sztuációjú vmilyen állapotú/helyzetű; de o anumită stare/situație; situationsmäßig, in/von ... -er Lage/Situation.

1789: Ezen Falukis, egy Situatíoiuak lévén az elébbeniek-
kel ... tsak oly állapotban állanak, mint az elébb irtak [Szentábrahám (U) és körny.; UszLt XIII. 97].

sztuál ign-i alakban; construit cu gerunziul; bauen, setzen, anlegen, situieren: ~va felépítve; situat, construit; gebaut, gesetzt. 1780: Vagyon ezen Vartzagas utzai Sze-gelet Ház ... az maga régi metajáb(an) situálva [Ne; DobLev. III/546. 2b].

sztuált 1. vhol fekvő/elterülő; care este situat într-un anumit loc; befindlich, liegend, gelegen. 1748: Ezen Revel-lőbeli, es fel járo fecske farku verő fényés oldalon Situált földeket le irván fordultunk vissza az észkas oldalra [Nyá-rádszibenedek MT; EHA]. 1756: a Sz. Benedeki Határban situált Kanta nevezetű Allodialis kaszálo nagy helység [uo.; EHA]. 1778: a Convidens Felek ... irásban tett Reflexio-jikban ... Szent Benedeken kívül egyebütt lévő helyyeken situált Bonumokrais ... ki terjedtek légyenek ... mű ltéle-tünket egyebütt lévő Bonumokra, ne extendallyuk [Szent-benedek AF; DobLev. III/513. 1b]. 1796: nemes Dés város-sa határában Situált erdőkbén, Frunzárokat vágni bátorkod-tanak¹ [Dés; DLT. — ¹A csatáriak]. 1801: Grope vulgilor (¹) nevezetű helyyén ... situált tilalmas Cserefás erdő [Kis-
apahida AF; EHA].

2. elhelyezett; care este plasat/așezat într-un anumit loc; angesiedelt, ansässig, hingesetzt. 1768 k.: a Losárdra falubol ki járo út mellett egy Dombon situált oláhok Keresztinél a ... Losárdi Bértzre ki nyuló ormós élben [Doboka; DHn 15].

3. belefoglalt; care este cuprins/inclus; befindlich, zuge-hörend, situiert. 1775/1802: azon két kaszálo Irotványok-nak pacificum Possessoriumokból jo moddal concludalhat-ni, hogy azon Irotványák situált tractussais a Contraver-siaban lévő Erdőnek Bezdédhez valo lehetett [BSz; JHb LXVII/3. 112].

sztuáltatik 1. fekszik, elterül; a se situa; liegt, befindet sich. 1761: A második különösön szakasztott Curialis va-gyon mindgyárt az patakon túl ... jo nagyságu de igen oldalos helyyén situáltatván [Szászvezződ NK; JHbK LXVIII/1. 207-8]. 1775/1802: ezen Nagy Bércznek ... eszak felől valo oldalában Situáltak egy igen nagy Mak termő Bükkes Erdő | közélebbis situáltak azon Pojána Sa-lamonhoz mintsem Hoszszumezőhez. és Zálkához ... Hoszszumező, és Zalka pedig ezen Helyhez távol situáltak [BSz; JHb LXVII/9. 66, 128].

2. létesített; a fi amplasat; liegt, befindet sich, ist/war angelegt/situert. 1727: Ezen Curiahoz egy darább uj, de még igen ritkas Szőlő is vagion ... a' Verőfényb(en) si-tuáltatott [Csákgigorbó SzD; JHbK XXV/13. 17]. 1783: Az ... épületnek háta megett s két végeiben situáltatott ... hoszszan a' Veteményes kert [Mocs K; i.h. XXXI/1. 7].

sztuáltatott vhol található/elhelyezkedő; care se află într-un anumit loc; befindlich, situiert. 1771: az Szent Ki-rály nevezetű Uttzához tartozo Felső Borju Mezőn az Vá-rós közönseges Ser Házával által ellenben situáltatott ... Pusztá Joszág ... Szomszédgya egy felől ... Civis Makariás Vallesz János Serfőző Uram Tsűrös Kerte [Mv; EHA].

sztus fekvés, állapot, helyzet; poziție, situație; Lage, Lokalisation, Ortsbefindlichkeit. 1662: A fejedelem ... Je-szenő vára megszállását magában elrendelvén ... noha si-

tusát a helynek maga is jó tudná, de midőn azt látta, épülettel azután nagyon megerősítettét volna | Valamint azért jobban lehetne a hely és sánc situsához, fekvéséhez képest, a hadakat környüs-körül szállítván, őket valóban megszorították vala [SKr 239, 326]. 1727/1751: a Controversiában lévő Hargita, és Mihály nevű Havasok az Actoroknak Praedecessoraké voltak ... melyet mind azon Controversiában forgo Havasoknak Situssából természeti állásokból ... mind pedig ... egyéb Circumstantiakból per oculatam Revisionem hitelen, és bizonyoson ugy eliciálhatni, hogy ha az Actorok(na) semmi Documentumok nem volna, mégis az igazság constálna [CartTr II. XXX. 2 határmegállapító ítélet]. 1732: A Majorság szőlő ... ezen Falu határán a helynek situssához képest szép Verőfenyen ... vagon [Erdőszengyel MT/Szászsztyakab SzD; TSb 51]. 1772: az helyi Situssabolis új gö ki, hogi akkor azon eó Excellen-tiaja Adámosi Malma fennebb állatt mint most [Kük.; JHb LXVII/244]. 1795: eó Nsagának ellenire nintsen sőt akarja hogy erre rendelendő oculator Commissarius urak ki jöven oculálják, a Malomnak statusát, situssát, viz eszközeit, s gattyá állapottját [Adámos KK; JHb XIX/49].

szív¹ 1. levegőt belélegzik; a inspira/aspira, a inhala aer in plāmini; einatmen, einsaugen, Atem schöpfen. 1662: Ne-künk ezen a földön csak az aert színunk tilalmas [TML II, 318 Teleki Mihály Kászoni Mártonhoz]. 1710 k.: Miből áll a diacta? Abból, amivel élünk, úgy mint: aër, étel, ital, nyugvás, mozgás, ernésztés etc. Ez egyik sincsen még a királyok hatalmában is, hogy mindenkor olyan aert szíjjon, aminéműt akar [BÖn. 511]. 1823–1830: Mihelyt a csehországi Lineán általjöttünk, igen friss levegőt kezdettünk szívni [FogE 182].

2. (tubákot) felszippan; a trage tutun pe nas; (auf-)schnupfen. 1701: Igen ritka az ki az Tubako(t) ne(m) szíjja [Bordos U; Ks 90] | Az Tubakkal közensége(n) miny-nyaja(n) elűnk, ige(n) keves ember vagio(n) oljan az ki ne szina [Csab U; Ks 90].

3. kiszív; a suge; aussaugen. 1778: Jo az igen bádgyatt és álmoságba ha hagymázba merült betegnek a' két szárok ikrájára ... Kovásszal és meg tört mustár maggal s' kevés etzettel tsinált keményske téstát kötni egy tallérni nagyságra, hogy verességet, vagy hojjagot szíjjon [MvLt Mátyus, ConsSan. — L. Szini Karola kijegyzése].

4. *magához* ~ beszív; a absorbi; einsaugen. XVIII. sz. v.: Minek utánna a Marha meg betegedik szűkség ezen három dolgokat elkövetni, Elsőbben a Varasbékát meg kell szá-roztatni és aztjs apron meg törni, és alma eczetbe, kettő-nek egy békának a porát be adni, ezt kel tselekedni kétszer vagy háromszor mert az mérges ital magához szíván a marhának gyomrában lévő rősz nedvességet is, ki takarítja [UzstL X. 80].

5. beszív; a sorbi; einsaugen. Sz. 1672: Kegyelmed ne legyen olyan, mint az pók, mely az mézről is mérget szíj magának [TML VI, 189–90 Nalácz István Teleki Mihályhoz].

6. (hordóból bort, pálinkát) ki/leszív; a trage/scoate (dintr-un recipient); absaugen, aus dem Faß heben. 1803: a' pintzébe járnak együtt szíjják a' bort [Aranyosrákos TA; Borb.]. 1820: én látám, hogy egy átalagból ottan ottan Szíj-ják a' pálinkát Üvegbe töltik s viszik ki [uo.; JHb 48 Pálfi Moses székbíró vall.].

7. szípoloz; a suge (síngele cuiva); Blut saugen. 1853: Sok helyen^a éles Szováltásra is találtam. Kérdék mit kere-

sek? talám a' Szlusbát akarom viszsza állítani? mibe maga a' Grofné sem boldogul, mert eleget szívtá már véreket [Szilágycseh; BfN Szípolly Elek lev. — ^aÉrtsd: a környező falvakban].

szív² 1. átv is inimá; Herz. 1585: ewel ygen nagy zywet es batorsagot adonk az Teőreknak [Báthory, ErdLev. 284] | Gjeorgjteol hallam hogy monda ... Eztis lattam chionka(n) (!) Pecheneth, es zywet, veseth, hania ky az valkay Jstwa(n) zolgaia tarislaikobol [Gyerőmonostor K; KP]. 1603: Buday Mihaly Deak ... vallia ... hogy nem akart lnnya tehat Arcul chyapta Darabos Balas fajdosj Benedeket, es vgy mondotta Benedek hogy bezeg igen fay az zy-wem ez Arcul chapason [Kv; TJK VI/1. 327]. 1638: Bizoni-czia meg azt az A Dancz Demeter, hogy azt mondta neki törveni köszben Ördög Georgj, hogy nem mezett teott az szivire [Kovácsna Hsz; HSzjP]. 1783: Szivem rebegésével félek hogy valami véletlen Cásus Történik én rajtam [Tor-da; KW]. 1820: ugy nevezett Farkas vagy mérges tályfogba doglott meg a keresett alá hozott ökör mely anyival is in-kább bizonyos hogy a meg nyuzáskor az ökömek a bal első Lapotzkája, 's a forgo Csontok körül levő Hus, és a Szive az ökömek el volt senyvedve [F.rákos U; Falujk 104–5 Barabás Áron pap — not. kezével].

Szk: ~e szakadva. 1669: Mindezeket azért mind fejedelemre, fejedelemasszonyra, Bánffi Dienes uramra ... és az asszonyokra nézve mennyire terjeszse ki, bízom az Kegyelmed discretiojára és mindnyájunkhoz való szives affectiojára, várván azonban igen szívem szakadva Kegyelmed istenes intimatioját [TML IV, 432 Rhédei Ferenc Teleki Mihályhoz]. 1779: Szivem szakadva vártam kegyelme-tet [Szabéd MT; Pf] * ~e tája. 1794: Mivel ütötte, mitsoda fegyverrel s mije, fejét é, vagy pedig Szűve táját [Letka Sz; TSb 5] * *ablakot nyit a ~én*. 1673: ha lehetség volna benne, én szivemen ablakot memék nyitni az Kegyelmedhez való igaz atyafiságomra nézve [TML VI, 453 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz] * *anyai* ~. 1696: Anyai szüvel meg fontolván, az maga résziből igire Léányának ... három száz magyar forintokat [Kv; Pk 6] * *apostoli* ~. 1746: A' Sz. Iványi Eklklésia nem igen régen fundaltatott ... T(e)k(in)te-s Donát János Ur(am) ... magára vállalá a' Curatorsagot, hogy tellyes tehetsége szerint gondot visel ezen Infans Ekl-le(s)ia dolgaira ... ezen Infans Eklk(esi)át sokakra szapa-ritsa, Apostoli Szivel kívánnuk [Sepsisztivány Hsz; SVJk] * *atyai* ~. 1589: Megh ertettek ... az Mezarossok konyor-gesset Az husnak el adassa felől, Akarwa(n) eo kegmek Attiay zwóket es engedelmeke konyergessekre megh te-kelleny ... Zent Marton naptul fogwa pinkeostig Megh en-gettek az husnak egy forintyawal valo el adassat [Kv; TanJk V/3. 247a]. 1789: Esedezem alázatosan a Tekintetes Officiolatusnak méltotassák ezen rajtam véghez vitt hal-latlan erőszak tételt kegyesen atyai szivére venni [Ne; Dob-Lev. III/653. 1b]. 1799: méltotassák édes Atyai szivére venni, ezen Veres István Uramtol valo meg gyermekesedé-semet [Dés; DLT] * *dobban a ~e*. 1723: Laczika mint le-gyen, nehez hogy nem halhatám, ha csak edgy ember jött is, mindgyárt dobban a szivem [Kézdisztmárton Hsz; ApL I Apor Péter feleségéhez] * *idegen* ~. 1879: Én csak sín-lek itt, édesem. Idegen hang mindenfelől: idegen szivek ve-rése [PLv. 45 Jakab Ödön Petelei Istvánhoz] * *férji* ~vel. 1667: Kegyelmed okos keresztény úri ember, csak nyugtas-sa meg Isten rendelésén és magnanimiter alkalmaztassa fér-fi szívvél magát [TML IV, 220–1 Teleki Mihály Bánfi Dic-

neshez] * *Isten látja a ~ét.* 1662: úgy lássa Isten szívemet, Kegyelmed dolgát úgy igyekezem véghez vinni, mint magamét [TML II, 341 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz] * *kettéhasad a ~e.* 1736: A fejedelem felbontatván az testit, hát az urán való busultában az szive ketté hasadott volt [MetTr 403] * *királyi ~.* 1771: A szegény Egrinek ezen feleségétől lett tíz fia, kikkel sokszor kérkedett ... Sőt öfelségének instantiát adván be ... hogy inkább könyörületességre hajthassa a királyi szívet, így subscribálta: Johannes Egri, decem filiorum pater [RettE 256] * *magyar ~.* 1662: Mi ha kijöttünk is, meg nem bántuk, és Lipa között való mezon Isten segítségével mit cselekedtünk, bánhatja szégyenheti a pogány, örvendezhet az igaz magyar szíve ... Kérkedjék az igaz magyar szív az aradi nyereséggel, ha nyert vele [SKr 468] * *megdobbanja a ~ét.* 1676: Mi Uram Czako uramtól igen erős reversalist vöttünk. Valóban is megdobbantottuk vala az szívet, hogy az bíróságtól kitétetjük [TML VII, 234 Mikes Kelemen Teleki Mihályhoz] * *meghasad a ~e.* 1831: el nem hadhattya, mert szive meghasad érette [Dés; DLT 568] * *meghasadhat a ~e.* 1662: Ha az 5. és 6. véteket forgatjuk, hiszem ha Istennek tartó lélek vagyon az előjárókban, méltán meghasadhat a szívek, jutván jól eszkebe, hogy nagyrészt a vétekeknek üzésében ők voltak az előjárók [SKr 714] * *özvegy ~.* 1825: Foszto Rákhel Aszony Néhai Kókosi Dobolyi István Ur Özvegye ... Dobolyi Sigmond Urat ... inteti ily okon ... Marus Kopándon ... Viduális Prorogátjának meg tapodásával Horvát János Ur ... Özvegyi Udvarából ... erőszakkal ... ki reszkettette ... az Exponens Aszony ellen olyan Admonitiót tétetvén, a melynek pontjai nem kevésbé sebhették meg az Exponens Aszonynak Özvegyi szívet [Ne; DobLev. VI/1088. 1a] * *úri ~.* 1800: Én ugyan ugy esmérém az ő Excellentiája egyenes Vri Szívet, hogyha tulajdon magával ő Excellentiájával volna is azon perem, bátorokdnám itélete alá bótátani [Márkod MT; IB. Gombási István lev.] * *vérzik a ~e.* 1848: Fáj, és holtig fog vérezní szívem azért, hogy én ... ezen Háznak pénzbeli bőseget ... fel segítve, most éppen abból szá rattam (így!) halálíg lett gyalázattal [Maroskoppánd AF; DobLev. VI/1274 Szabo Rácz Pál Dobolyi Bálinthoz].

2. állati szív mint táplálék; inimā de animal ca hrană/aliment; Herz (als Speise). 1585: dizno hult ... oztan ziwet latott nallok es egy kys hurkat [M. vaskó K; KP. Bott I. j. b. vall.]. 1796: Tseléd Májós ... Sziv Gyűkerivel együtt [Dob.; MkG].

3. ~ére teszi a kezét vki igazat adásának jelképeként; a-şi pune mina pe inimă (în semn că dă dreptate cuiva); Hand aufs Herz legen. 1884: Oly meghatolag állítja Ön a tényeket az olvasó elé, hogy ... sokan az ellenpárt közül is, szívökre téve kezöket, igazat adnak Önnek [PLV.115 özv. Szász Károlyné Petelei Istvánhoz].

4. kif-ben vmely érzés/érzelem jelképeként; in expresii ca simbol al unor sentimente; um Ausdruck eines Gefühls. 1573: Mond gergel deak Enis hallotta(m), byzon hogi gniwsagbais hozza, Mert Immar egi Nemy Ideotwl fogwa esmere(m) hogi Nem ollian Zwel vagon hozza(m) mynt Eleb [Kv; TJK III/3. 155]. 1581: az vršten orzagunkbaly Sok Jamboroknak zyweket fel Inditwan felszeg fedeclemsge kiwanassara ... mindenekben az felseged akarattyahoz tartottwk magunkat [Gyf; Törzs. Szentpáli Kornis Mihály a fej-hez]. 1600: Circumspectus St(ep)hanus Radnothy ... fassus est ... Janchy Caspar nagy haborodot zeuuel mene be az hazba [Kv; TJK VI/1. 414]. 1658: bizony így nem is

kivan<o>m Doktorokkal magamat Gyogyitani ilyen nehéz fogatkozásban el kesseredet az szivem [Beszt.; Ks 90 Cseffey László lev.]. 1703: Nekem most Istennek hálá tessen meg vekany egesség(en) nyugszik, de mint az tarsatol meg fosztatott Gerlicze galamb egyedül nyög es szomorkodik, így énekem is egyesegyedül lévén Szivem bánkodik [Ne; MvRKLev. Alvinczi Mihály lev.]. 1711: (Imreh Pétert) en magam vittem vala le az Paterékhéz es ugy gyogyítottak vala megh azt mondtak eo kglmek hogy megh retent volt szüviben [Dánfva Cs; Born. XXXIX. 50 Szöcs Peter (40) pp vall.]. 1745: monda Szabó Ferenczné: „az én méhemre is tanált volt tavaly valaki méhe ... laskát adék neki ... egérköves laskát.” Mindjárt a szivembe ütközék, hogy a' bizony az én méhem volt [Körispatak U; Ethn. XXIV, 165 Semény Györgyné Máthéfi Kata (27) vall. — *Boszorkánysággal gyanúsított asszony]. 1809: A Tekintetes Derik Székis azt írtya a maga Deliberatúmba, hogy életünk meg jobbításához még reménység lehet: aminthogy mostani bününket meg töredezett Szível Szánván bánván nem tsak igérjük magunk meg jobbítását, hanem tellyesiteni töredekünkis [UszL ComGub 1668–9].

Szk: ~éből örvend. 1790: minden esztendőben ... elmulhatatlanul lett leg-alább egy gyermeke; kettő-is, mikor ikreket ... szült. Melyen a' férje egy elsőbben szivéből örvendett [Andrád, An. II, 261] * ~én hordoz. 1879: A Sándor K.-féle ügy egészen felingerelt, mert akit te szeretsz, azt én szivemen hordozom [PLV. 45 Jakab Ödön Petelei Istvánhoz] * *jó ~vel.* 1608: de hogy az eo kegme hozzánk valo atyafiusagos io voltat ... tellyessiggel halaadatlanul ne vegyw s az eo kegme Zolgalattiais my Erettwnk heba(n) ne essik ... io szuul s io Akarattat attuk eo kegnek [Kv; JHb XXVI/49]. 1740: en ... akarván valamiket építetni jo szível igyekezem de epen nem lehet ha szot nem fogad [A.árpás F; TKI Mohai Mózes Teleki Ádámhoz] * ~ére vesz. 1752: Fízetéseskm írántis igen alázatosan, a tellyes bizalommal instálók; ha kegyes szivére nem vészi a' Mlgos Ur igen bajosan Subsistálhatok [Szentdemeter U; Ks 83]. 1786: alázatosan reménkedünk a' Felséges Királyi Guberniumnak, kegyes szivére venni méltotassék mind azt, hogy a' Királyi Felség Salutaris kegyelmes rendelései ellen minémü abusosok grassálnak [Torockó; TLev. 9/24]. 1846: Méltotassan az ide zárt Méltó panaszunkat ... Szívekre venni [Nyáradmagyaros MT; MvRLT. — Tomai László kijegyzése] * ~e szerint. 1619: Én szivem szerént akamám, ha ... Nagyságod nálamnál mind böcsületesb s mind értelmesb szolgáját béküldené. ha valami tracta volna hátra [BTN² 213]. 1679/1681: I(ste)n Ngdt lelki testi aldaisal s szerentes hoszu élettel boldogul megh algia szivem szerint kivanom [Vh; VhU 450 Ratz Szabo Peter Thökölly Imréhez] * ~vel-szándékkal. 1618: keresém fel Hajdor ti-haját ... ki akarván venni tőle, micsoda szívvvel-szándékkal vadnak az én kegyelmes uramhoz [BTN² 127] * ~et adhat batoritást adhat. 1672: félő, hogy meg ne csüggednének az fenn levő atyafiak ... Kegyelmed ... levele által is adhatna szívet nekik [TML VI, 340 Sárpataki Márton Teleki Mihályhoz] * ~et vesz felbátorodik. 1653: Erről azért az urak levelet adtak Básta Györgynek, és legottan az ország mellé állott, és a táborokba jött Tordához. Ezen az ország népe igen nagyon örüle és szívet vón [ETA I, 55 NSz] * egész/teljes ~vel. 1676: Ezenkívül, Uram, csak tudhatnám mihez alkalmaztatni magamat s lenne instructióm, tiszta s egész szívvvel abban járnék el [TML VII, 253 Baló László Teleki Mihályhoz]. 1738: Excellentiád kegyelmességét alázato-

sonn demerealni tellyes szüvel igyekezzük [Kr; Ks 99]. 1784: bizony nem vagyok feledékeny sőt tellyes szüvel igyekezem, s kárb(an) nemis hagyom tsak méltoztassék kedvezni [Szászújfalú AF; DobLev. III/590 Komáromi Sándor lev.] * *egyenes* ~vel. 1786: el hidjed hogy most is oly egyenes szüvel és tiszta indulattal vagyok hozzád, és Kedves Vri Házadhaz, hogy nem jö fel olyan Nap a kék égre, mellyben jo emlékezeted szivembe nem volna [M.régen MT; DobLev. III/615. 1a Szántó Sándor lev.] * *egyetlen* ~. 1678: Csak adná Isten, hogy már valaha csendesednének az sok igyetenlen szivek s sibongások [TML VIII, 212 Mikes Kelemen Teleki Mihályhoz] * *hálaadó/háladatos* ~vel. 1711: igen haladó Szüvel veszők és alazatosan köszönyűk az klgméd abeli hozank mégy mutatot Jo akaratyat [Csíkszereda; Bm. XXXIX. 50]. 1727: a' B: Ceh becsülettel, s, hálá ado szüvel az addigh valo munkajokat megh köszönven [Kv; ACJK 135]. 1799: Nagyságod ... Gratziájába vészi egyetlen egy Fiát ... Feleségem, és Gyermkeim haládatos Szüvel vészük Nagyságodnak rollik valo megemlékezését [Héderfája KK; IB. — Ts. Molnár György ref. pap lev.] * *igaz* ~vel. 1770 k.: sokakkal meg bizonyíthatom melly igaz szüvel voltam én eő hozzája, s ihon ez a köszöneti [Bikfva Hsz; HSzJP]. 1801: gyogitson Isten töllestenen igaz szüvel kívánom [Berve AF; GyK. gr. Gyulai Sámuel lev.] * *jó* ~böl. 1593: Megh erttven Az Zas Natio, Az Magiar Nemzetnek beo bezeddel valo irasat, melyben Mutogatni Enyedi Georgy pwspeokeot plebanosnakis valasztanj Az Nemzet (igy!) erre Maghanak esmet wdeot kewanth kit eo kgnem io zybeol megh engettetet [Kv; TanJk I/1. 213]. 1821: özvegy Kádár György ... Eskettetett ... Markos Susánnával, Házassági Szövetségre léphetésekre nézve, ki kérdezettéven ... ezt felelték; Senki se kényszeriti, önként jo szüvből kívánnak özve párosodni [Gyalu K; RAK 34] * *keresztény/keresztényi* ~. 1685: Exhibealak vilagosan azt az keresztény sziveket Irtozato Sodomiai eletet mellyet fel töttem volt [Dés; Jk]. 1760: midőn mindeneket kglđ keresztényi szüvére kötnek ... e' szerint mindenek igaztassá(nak) el [Igenpataka AF; TL. Teleki Ádám lev.] * *keserves* ~vel. 1618: nagy keserves szüvel kellett imom Nagyságodnak^a ez levelemet, mikor látom, hogy ... az én sorsomat úgy találta hozni az én fátumom, Nagyságodat ... az mostani levelemben semmi örvedetes hírekkel nem delektálhatom [BTN² 123. — *A fej-nek]. 1630: Erről csendesén választ tött^a, hogy eszébe sem jött az, noha bizony akkor igen keserves szüvel hallotta azokat az írásokat az ő jóakaratiért [BTN² 433. — *A vezér]. 1644: megh nem tudom imia szerelmes Atiamfia minemű keserues szüvel uagiók tüled ualo tauul letelem miat [Gyf; LLt Gyulafi László feleségéhez, Balási Erzsébethez] * *megesik* (a) ~e. 1671: még az idegennek is fele barátján meg esik szüve [TML V, 443 Veér Judit Teleki Mihályhoz]. 1756: essék meg rajtam a' N(e)m(e)s V(á)r(me)gjenek könyörűlő Szüve és tanáljon fel olyan p(rop)ria Cautiot, utat modot, hogy ... ne jussak éppen Végső romlásra es pusztulásra [M.kövös SzD; RLt]. 1794: Essék meg szüve az Inchyum Officiumnak ilyen pelatlan Árváknak sorsán [Kv; CsS] * *megkeseredett* ~. 1668: Így azért, Uram, magamban gondolkodván és szállván, felette megkeseredett szüvel vagyok, látván dolgaimnak ő nagyságok előtt ily karban való lételét [TML IV, 342-3 Baló László Teleki Mihályhoz]. 1704: Ezt^a látván a statusok, nagy és megkeseredett szüvel a voxot ími kezdtek [WIN I, 159. — *Ti. hogy áruállással vadoják őket]. 1832: A' mi megkeseredett szüvünkben az ő örökkös tiszte-

letére emelt oszlop' felállításán kívűl, a' mit még ő érette tehetünk az ő meghidegedett tetemeinek tisztességes eltaraktása [Nagylak AF; DobLev. V/1185 Dobolyi Zsigmondné Szántó Rósiája nyomt. gyászjel.] * *megsebhett* ~. 1799: <Mit> vetett légyen az Ifjú Groff Nagyságod, mint egy érde<m>es jo Szülő édes Anyja ellen, azt maga meg esmérte ... kívánta a' Nagyságod meg sebhett Szüvét, fiui bizodalomal egybe kötött alázatos kérelemel megújítván, meg nyerni [Héderfája KK; IB. Molnár György ref. pap lev.] * *megsebhett* ~. 1672: Kegyelmed levelének némely terminusi igen az szüvemre hatottak ... kérem azon Kegyelmedet, megsebhett szüvemet ne fojtogassa Kegyelmed is [TML VI, 143 Teleki Mihály Nalácsi Istvánhoz] * *nemes* ~. 1816: siratta Nagyságod is egykor vigasztalhatatlanul a' jo Atyát, nem foradtak bé a' sebek azután is, s az érzékeny fájdalom örökesen maradt Nagyságod nemes szüvében [Héderfája KK; IB. Molnár Sámuel lev.] * *szomorú* ~vel. 1661: Kegyelmed betegeskedését szomorú szüvel értem leveléből [TML II, 217 Veér Judit Teleki Mihályhoz]. 1662: Jeremiás próféta leüle sírván, és Jerusálem városának jövendő pusztulásáról szomorú szüvel ezt mondá [SKr 687]. 1672: Elég szomorú szüvel értem mind Kegyelmed nyavalyáját, mind komám asszony ő kegyelme betegeskedését, mind pedig az szegény gyermek betegségeit [TML VI, 68-9 Nalácsi István Teleki Mihályhoz] * *tiszta* ~böl/~vel. 1657: Kegyelmed nekem parancsoljon, az miben tudok, tiszta szüvel szolgálók Kegyelmednek [TML I, 72 Bethlen Farkas Teleki Mihályhoz]. 1660: ő nagysága is tiszta szüvből gyűlöli Isten félelme nélkül, s török természetét viselő hitihagyott Ákos fejedelmet [TML I, 558 Teleki Ferenc Teleki Mihályhoz]. 1671: Isten úgy áldjon meg, tiszta szüvből kívánok neki szolgálni [TML V, 432 Bánfi Dienes ua-hoz]. 1690: mind ezeket az ő Felsege es az keresztényseg Szolgálatyara tiszta szüvel és nagy örömet tselekeszszük [Ebesfva KK; Törzs. Bethlen Sámuel fej-ut.]. 1832: Ezen túl néktek Mindnyájotoknak tiszta szüvből kívánom, hogy a' mulando élet hátra lévő részét boldogul élhessétek [Szentbenedek AF; DobLev. V/1186 Bartók Ádám vég-].

Sz: ~e szájjával egyezik. 1674: ő itt benn oly jót nem beszélhet, hogy itt elhitesse azt, hogy szüve szájjával egyezzen [TML VI, 582 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz] * *azt beszél a szájjával, ami a-én van*. 1619: ha beszélünk, igazán beszéljünk, mert az Isten azt áldja meg az emberek dolgokba, azki azt beszél a szájjával, azmi az szüvén van [BTN² 197] * *Isten tudja kinek ~ében mi vagyon*. 1670: Azt már Isten tudja, kinek szüvében mi vagyon, de én bizony még olyat eszemben nem vettem, nem is gondoltam [TML V, 71 Teleki Mihály Nalácsi Istvánhoz] * *nem jól áll a ~e*. 1704: azt vetette a szemekre a fejedelemasszony Bethlen Sámuelné asszonyomnak és a feleségemnek, hogy valamеддг feketé főköttöt viseltenek a fejeken, addig csak nem jól áll a szüvek [WIN I, 248] * *nincs oly kemény ~, ki meg ne esnek*. 1671: Nincs oly kemény szüv, ki meg nem esnek [TML VI, 608 Kapi György Teleki Mihályhoz] * *úgy hisz vkinek, mint maga ~ének*. 1657: (Ferenczf) kezdetit olvasá császár írta levelének ilyen szókig: Úgy hiszek tenéked, mint magam szüvének [KernOn. 105].

5. ~em kedveskedő kif-ként, vmint megszólításként; ca termen de adresare: draga mea!, suflutul vietjei mele!; als kosende Anrede: mein Herz, Liebling. 1572: Zekel Margit azt vallia ... Monda Nekem hamar Meny ky Zwem gaspar deakom az Mas hazban Mert Ihol giertiát hoznak reank

[Kv; TJK III/3. 7–8]. 1582: Catalin Nag Georgne vallia ... Az fogoly leany, Jloná ... monda Nagy foházkodwan: Zy-wem Catalin Azzony valamith mondanek en Noked, ha Nallad meg Maradna [Kv; TJK IV/1. 101]. 1633: Abruginak szep varrot gattia keoteley voltak, az volt rea uaria beo-teökkel, szíue(m) lelkem Kerekas Ersok [Mv; MvLt 290. 123a]. 1644: bussullással igen tötem iddömmet edes szí- vem [Szentbenedek SzD; Ks 101 Wesselényi Kata férjéhez, Kornis Ferenchez]. 1731: Edes szívem kívánlok ím(m)ár latni [Bom. XXXIX. 16 Kováts Mária lev. szeretőjéhez]. 1750: szívem holnap ebédre győj ide [Zágon Hsz; Ks 98 Mikó Ferenc feleségéhez]. 1776: mongya meg szívem Pen- sinek hogy ne busuljan jobban van Bihari [Nsz; GyL. gr. Lázár János lev.]. 1785: Hogy el ment edes szívem Máris- ko azután sirta ki magát [TSb 13 Bethlen Zsuzsánna lev.]. 1800: terhes kömyül állásak között vagyok Szívem Bará- tom [Torda; DobLev. IV/833. 2a].

6. vminek a belseje/belső része; partea interioară a ceva; das Herztstück/der Kern von etw. 1710 k.: Anno 1673. az én jobb lábamnak vagy talpamnak a szíve közepi fájt majd esztendeig [Bön. 528].

7. szív alakú ékszer; bijuterie în formă de inimă; herzförmiges Schmuckstück. 1814: Egy veres fa skatulyáb(an) holmi szívek, keresztet, Fülbe valok, gyűrűk 20 xr | Egy kereszt melyb(en) vagynak kék (így!) és opál Compositio egy hozzá való szívvél [Kv; Bom. IV. 14].

Szk: ~ módra. 1629: Egi szű módra meczet rubintos gyűrű ... Egi szű módra való gyemant giűrű [Gysz; LLt Fasc. 155].

8. szív alakú díszítmeny; ornament în formă de inimă; herzförmiger Pracht; Schmuck. 1715 u./1770 k.: A Tekin- (etes) Aszsz(ony) Naláztin Aszszony Betlen Mária Asz- sz(ony) adott egy fátvol keszenőt, körülötte szív (!) bétsi kötés [Somkerék SzD; SzConscr.].

9. levélzáró formulában; în formulă de încheiere a scriso- rii; in Schlußformeln von Briefen. 1657: Kegyelmednek tiszta szívvél szolgáló nénje Bethlen Mihályné Bomemisza Kata [TML I, 85 Bomemisza Kata Teleki Mihályhoz]. 1658: Kegyelmednek jó szívvél szolgáló barátja, szolgál, míg él Bethlen Farkas [TML I, 269 Bethlen Farkas ua-hoz Bécsből]. 1659: Kegyelmednek jó szívvél szolgáló nénje Árva Bomemisza Kata [TML I, 382 Bomemisza Kata ua-hoz] | Kegyelmednek tiszta szívből szolgál az Kegyelmed házastársa Pekri Sofia [TML I, 454 Pekri Zsófia ua-hoz]. 1660: Kegyelmednek szegény atyjafia, jó szívvél szolgál Apafi Mihályné Bomemisza Anna [TML I, 573 Bomemi- sza Anna ua-hoz]. 1661: Az Ur Isten Nagysagodat hozu etel Bodogh birodalommal algia megh mjnt Kegjelmes uramat Isténtől szwból Kévánom [KJ. Bálpataki János a fej-hez]. 1662: Kegyelmednek jó szívvél szolgál, míg él Bethlen Farkas [TML II, 330 Bethlen Farkas Teleki Mi- hályhoz]. 1669: Tiéd, edes szívem, míg él Teleki Mihály [TML IV, 532 Teleki Mihály Veér Judithhoz].

Szk: alázatos ~vel. 1737: Öcsém Uram ... hogy Méltó. Groff Uramat, Méltó. Uri Házával és diszes Udvara ren- del boldog és örvendetes állapotban találja, éltetvén Isten Hazánk örömré s meg erősítésére ... alázatos szível kívá- nom [Ne; TL. Onadi B. Josef gr. Teleki Ádámhoz] * vál- tozhatatlan ~. 1786: Továbbra magamat tapasztalt igaz bará- cságodban ajá(n)lván változhatatlan szível maradtam Ked- ves Barátom igaz szívű barátod, szolgál Szántó Sándor mp [M.régen MT; DobLev. III/615. 2b].

◊ Hn. 1737: A' Szív völgyön [Unoka MT; EHA]. 1769: Szű Berek alatt (sz) [Önok SzD; THn 28].

Ha. 1561: Zwnek [Kv; ÖArt.]. 1573: Swet [Kv; TJK III/3. 68]. 1594: zwbeol [Kv; TanJk I/1. 240]. 1603: zweek [Kv; i.h. I/1. 445]. 1638: sziból [KJ]. 1639: szíuemet [Mv; MvLt 291. 196b]. 1659: szúból [EOE XII, 207 Barcsay Ákos II. Rákóczi Györgyhoz] | sziból [TML I, 458 Pekri Sofia Teleki Mihályhoz]. 1661: szwból [KJ]. 1664: szúból [Sebesvár K; UtI] | sziból [TML III, 130 Szalárdi János Teleki Mihályhoz]. 1668: szúból [K; Ks 65. 43. 10]. 1672: sziból [TML VI, 121 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. 1683: Sziból [Aranyosrákos TA; Borb.]. 1695: Sziból [Szád.]. 1702–1764: szű [Torockó; MNy IV, 233]. 1728: sziból [Sövényfva KK; MbK]. 1746: sziból [Albis Hsz; BLev.]. 1749: szüvel [Bözödújfalú U; Pf]. 1831: szüvel [Kv; Pk 6]. 1847: szüvünk [Kv; Pk 7].

szívacs ?? Szn. 1725: Szivacs Márton Cantor [Kv; Szám. 54/1. 37]. 1734: Szivacs Marton [Torda; TJKt I. 45].

szíváj ragadós; lipicios, cleios; klebrig, teigig. 1870 k./ 1914: Játékok: minden, iskolának meg voltak speciális játé- kai ... parittyázás, szíjjas parittyával kövel, s szíváj agyag- gömbbel hajlós fűzpálca végéről [MvÉrt. 17–8].

szívajkos ragadós; lipicios, cleios; klebrig, teigig. 1815: Az igen tömött, agyagos, szívajkos és követes földbe meg szorulnak a' gyökerek, kevés és apro gyümölcsöt terem- hetnek [Kováts Sámuel, Utasítás a' Krumpi természetésére (nyomt.)].

szívájkosan tapadósan, ragadósan; cleios, lipicios; kleb- rig, teigig. Hn. 1843: a Szereturabéli Táblámnak keleti ré- szébe a Zöldelő részeig egészen Szívájgoston (!) számlodva vettem Rosot 18 1/2 Véka [M.köblös SzD; RLt].

szívájós ragadós; cleios, lipicios; klebrig, lehmig. 1780: E' Buza föld ... Felső része ... sovány szívájós, Trágya nélkül nemis terem [Nagyercse MT; Told. 79].

szívalkodik szikkad, szárad; a se usca/zvinta; (aus)trock- nen. 1721: fejernak valo buzat hajatlan Arpat ... mentől ha- mareb alazatoson külden el nem mulatom ... de az mostani uton az mig valamennyire nem Szívalkodik tellyes lehetet- len ... meltoztassek Ngn(a)k halasztani az mig az ut Vala- menyire Szívalkodik [Alparét SzD; Ks 96 Dombi László lev.]. 1787: A szőlőket már alkalmasint mind el fedettük, a mi hátra vagyonis, le vagyon fektetve s a karoval nyomtat- va, ha szívalkodnék a föld valamit aztatis bé fednök [Ben- cenc H; BK. Bara Ferenc lev.]. 1807: mihelyt a' föld szí- valkodni fog [DLt 221 nyomt. kl].

szívar tigară de foi; Zigarre. 1849: 1 Paquets Panonia szívar 30 xr 100 dr külföldi Trabucos 4 f 30 xr [Kv; Újf. 1].

szívärgő folydogáló; care se scurge; sickern, rieselnd. 1779: a Porkolár (!) Retből szívärgő Patak [Gyalu K; EHA].

szívärgyári szívärgyárban dolgozó; care lucrează într-o fabrică de țigarete; in/aus der Zigarrenfabrik 1862: Toth Li- dia ... szívärgyári munkás [Kv; RHak 168].

szívärkózik szívärog; a se scurge; sickern. 1680: vadnak az molnar kezéb(en) az kása Törő külüib(e) járo nagy nyi-

lak végiben való apro vas karikák no. 4. Item egy kis vas csatoma, mellyen az olaj szivárkozik az Sajtoból [A.porumbák F; ÁLt Inv. 35].

szivárog 1. lassacskán folyik; a se scurge; rieseln, sickern. 1694: Ezen Haznak jo Kis Pinczeje van, maskint de az oldalból viz szivarogvan belejje Oldalat az Viz mosa-dek es folyasa erőtlentven sorvaztya [Kövár Szt; JHb Inv.]. 1757: Viz és nagy Sár mián Udvarban alig járhatni ... melly viz és mocsoja az épületek alá szivárogván mind kapu közit, ugy Serfőző háznak Pintzéit rövid idő alatt haszontalanná teszi [Déva; Ks 92. I. 23]. 1772: eő Exllja Adámosi Malmának Gáttya jobban be dugattassék s meg ujtassék, hogy a viz alatta ne szivárogjan s folydagollyan, hogy azis holt vizet verjen [Kük.; JHb LXVII/2. 389].

2. (folyadékot) átenged; a permite trecerea prin el a unui lichid (datorită defectiunii recipientului); undicht/durchlässig sein, durchlassen, sickern. 1747: abb(an) az edényb(en) so-kaig nem jo tartani mivel szovárog [Buzd AF; Ks 96 Mikó Ferenc lev.]. 1774: Ezen hordó Szivarogvan 4 kupa hejja volt mikor kortsomara vitték [Sáros KK; SLt XL Körmöti József Suki Jánoshoz]. 1806: valamely hordoit igazittaná meg mert szivárognak | egyegy kád ... egyegy keveset szivárgott [uo.; DLt Lev. 4].

3. levedzik; a supura; triefen. 1817: Jávóratzki Mária ... egyik vak-szeme végénél süjj folyásos forma vagyon melly gyengén szivárog [DLt 564 nyomt. kl].

4. átv lassanként eljut vhoza; a se strecura/furisa; ein-sickern, allmählich eindringen. 1653: Egykor látom, hogy Gyulafi László ide szálla Vásárhelyre, s mondának, hogy Bocskai küldte ide gubernátorságra. És hadak is kezdenek ide szivárgani — Bocskai hívei [ETA I, 94 NSz. — *1605-ben]. 1657: az kassai vicegenerális, mint csak kállai, szat-mári, fejedelem halála után redeált végházaknak látogatásá-ra júne feles magával, s az többi utána szivárogván, onnan bejűnének az fejedelemasszony mellé, ki akkorra menne Szamosújvárra [KemÖn, 125].

5. átv 1811: Apolló serkeny-fel már nyugodalmadból ... Tekints vidám szemmel le Árokalyára; 'S Birtokos Urára annak 's Aszszonyára, Hány sugárod, annyi áldás szivárog-jon [ÁrÉ 117].

szivartok szivartartó/tárca; porttigaret; Zigarrenetui, Zigarretenschachtel. 1846: Egy Szivár tók ... Egy gyöngyel himzet Szivártok [Dés; Berz. 20].

szivárvány 1. curcubeu; Regenbogen. 1638: 12 Janu-arii. Nagy szivárvány láttatott az égen [Kv; KvE 172 SB]. 1806: délután nagy mennydörgés villámás volt, Menyköis esett le, Szivárvány volt, eső esett jéggel elegy [Dés; KMN 336]. 1815/1830: Tudom s látom a szemeimmelis, hogy a Vizek Baroth felé, ha csak szivárványon nem vitet-nek keresztül az előttök álló Hegyen keresztül nem foly-hatnak [Köpec Hsz; HSzjP St. Balás (50) vall.]. 1823-1830: Egyszer Csúcon létébe meglát^a felfelé egy szivár-ványt, felmegyen Kutyalvára, kéri az odavaló papot, hogy neki az Úr az égen egy jelt mutatott [FogE 117. — *Egy Dósa nevű nemesember].

2. bolthajtás; boltá; Gewölbe, Wölbung. 1725: Ezen kö-zös Pitvarban vagyon egy kő Szivárvány, melly a két felől lévő házakat öszve foglalja, partim penig ugyan két Szi-várványokon rakott, kő fallal el rekesztett kis Kamarátka

[Marossztkirály AF; MNy XXXIX, 384]. 1815: Egy rakás szivárvány(na)k valo teredezett cserép csők [Nyárádszbe-nedek MT; Told. 50]. 1816: A' szivárvány falán Szembe egymással Mlgs Dániel Péter Urak ... Halotti versei [Csiksztmárton MT; UnVjk 140].

Szk: *tölggyfa* ~ 1840: A papiros malom ... Fel nyulik ezen emelet alol a Hollanderhez egy tölggyfa szivárvány, amely 2 darabokból áll [Km; KmULev.].

3. szivócső; tilv; Saugheber, Saugrohr. 1669: Vagyon ezen pinczeben ... Egy darab roz szivarvanj, egy tölcser [Királyhalmá NK; Ks 67. 46. 24a]. 1677: egy Eget bor főző fazék; csőstől; és egy Szivárvány [Mezőmadaras MT; Borb. II]. 1682: egy szivárványért sz. nro // 36 [Uti]. 1735: Fa Tangyer 82 ... Szivárvány 2 [Szentbenedek SzD; Ks 66. 45. 171]. 1753: A pincze(ben) ... Jo Szivárvánj nro 1 Töl-csér nro 1 [Szentmargita SzD; Ks 18. CII]. 1790: Tölcsér 2, Szivárvány 1, és Két régi hordo eresztő, vagy huzo Istrang 8 [Déva; Ks 76. IX. 24]. 1849 k.: Egy szivárvány ujj 7/30 [DobLev. V/1280].

4. szivattyú; pompá; Pumpe. 1662: egy árkot beásni kez-dettek vala, szinte azon helyen, ahol az árok bélésekör a vizet az árokból ... szivárvánnyal kivenni ... szokták vala [SKr 599].

szivárványos 1. szivárványszínű; în culorile curcubeu-lui; regenbogenfarbig. 1736: Kék szivárványos rongyos ha-ju Derekally [EMlt Conscr.]. 1743: Szivárványos Pantlika Fűző [Nagyercse MT; Told. 29/30]. 1761: egy szivár-ványos karkötő s kereszt pantlika [Koronka MT; Told. 8 Frit-si Fekete Klára lelt.]. 1788: Egy pár ezüstös fekete szivár-ványos karkötő, hozzá hasonló pantlika [Mv; TSb 47]. Egy pár kar kötő fél gyásos szivárványos pantlika, és kereszt pantlika hozzá [Mv; TSb 47]. 1807/1818: 12 Sing Szivár-ványos pantlika [Mv; Told].

2. boltozatos; bolti; gewölbt. 1823: A' Palotára menve találtunk ... egy Pitvarra nyilo roz szivárvány fenyő fa ajtot ... falai^a sövények és rosszak, szivárványos padlása gyenge [Erdő-szgyel MT; TSb 43. — *A palotának].

3. szivattyús; cu pompă; mit einer Pumpe versehend. 1842: A' kút szivárványos, és részei jók [Km; KmULev. 2].

Szk: ~ *kút*. 1799: Egy szivárványos-kút [Marossztkirály AF; MkG]. 1813: egy szivárványos kúthoz valo ki fűrott, de az használasból már ki mustrált Cserefa cső [Koronka MT; Told. 18]. 1822: Szivárványos kut minden hozzá tartozo fa és vas Szerszámokkal [Nyárádsztanna MT; MvLev. 5]. 1827: Szivárványos kúthoz valo két agu vas 1 [F.zsuk K; SLt Vegyes perir.]. 1852: Egy Szivárványos kúthaz valo-pump (!) rézből Két vas rudjával édgýtt [Dés; DLt 923].

szivárványszín în/care reflectă culorile curcubeului; Regenbogenfarbe. 1749: egy Szivárván szín tarka pantlika kar kötő [Szárhegy Cs; LLt Fasc. 116].

szivárványszínű care reflectă culorile curcubeului; regenbogenfarbig. 1847: Egy szivárvány színű, virágokkal s közepén fekete csillaggal ekesített kised selyem keszkenő [Kál MT; UVjk 130].

szivarvég szivarcsutka; chapot, muc de țigară; Zigarren-stummel. 1870 k./1914: Lapda: háromféle volt használat-ban ... 1. marhaszörből ... préselt ökölnyi nagyságu kézi lapda; a mit minden ügyesebb kocsis, béres csinált egy ma-rék dohányért, vagy szivarvégért [MvÉrt. 22].

szívátika betegségfajta; un fel de boală; (eine Krankheit; vielleicht Herzattack). 1858: holt meg Gombár Ferenc 35 éves korába Szívátikába [Burjánosóbuda; RAK 111].

szívbeteg szívbeteg; gyengítő; molesitor; herzerweichend. 1678: Az sokféle szomorú eseteknek s szívbeteggyasztó boldogtalankodásoknak és ... siralmasan nyegő magyar haza s nemzet sorsának megörvösítésében ... sokat fáradozott s munkálkodott Nagyságtok, Kegyelmetek [TML VIII, 163 Teleki Mihály az erdélyi tanácsurakhoz].

szívbeli I. m. 1. szívbeli fakadó; sincer; herzlich(st), inig(st). 1661: Édes szerelmes Uram, az Kegyelmed nekem küldött levelét igen nagy szívbeli örömmel, magam megújulásával vettem [TML II, 84 Veér Judit Teleki Mihályhoz]. 1664: az sok romlás, pusztulás, nyomorúság, bujdosás után pihenésünket s gyarapodhatásunkat teljes szíbeli buzgóságos indulattal kívánám [TML III, 186 Szalárdi János ua-hoz]. 1675: Kegyelmedet kérem, igaz szívbeli származott írásimért meg ne ítéljen, bizony igaz, Kegyelmedhez való igaz szívbeli kötelességemből írom [TML VII, 16 Teleki Mihály Béli Pálhoz]. 1733 u./1770 k.: Méltóságos Gróf Bethlen József Ur és az ő Nga kedves hitese társa, Méltóságos Gróf Kemény Christina Asszony, Istenhez való kegyességek és tökéletes szívbeli buzgóságokból conferáltak az Apa-Nagyfalvi Rfita Eklésia számára in Anno 1733. 1. Egy Ur Vatorájához való ezüst aranyos pohárt [SzConscr. 74. — "Folyt. a fels.]. 1736: Dési Nagi István kovács ... most ismét újjobban, in Anno 1735 Comperiáltatott Jó Istenét, hasonló káromlásokkal meg-bántani ... tettett azért, Instanzijából ki-tettző szívbeli bánattya ... s maga Compromissiójára, hogy tellyes életéb(en) életét meg-jobbítván mások(na)k is jó példa adó lésszen, hogy most elsőb(en) Corporaliter poenáztassék [Dés; Jk 215-216a].

2. szívet érintő; profund, puternic; im Herzen, das Herz bewegend. 1650 k.: noha ennekem sokszor sok megh-bantodasim voltak kgimes Uram az mellyekről igen méltó panaszim lehetek volna es igen nagy szíbeli megh szomorító bosszszuval kellett el szenvednem ... nem mertem Nagodat busítani [Ks 42. C. 5 Cseffe László a fej-hez]. 1663: melynek* mástul való biratása minemű nagy szívbeli megbántó-dásomra legyen, Nagyságod istenesen gondolkozván, meg-ítélheti [TML II, 590 Teleki Mihály Bornemisza Annához. — "Egy meg nem nevezett jószágnak]. 1668: Ezeket én Kegyelmednek azért írtam vala, hogy vegye eszében Kegyelmed az én sok szívbeli keserűségemet [TML IV, 380 Paskó Kristóf Teleki Mihályhoz]. 1776: én általom izente ... M. Groffné Asszonyom, hogy mondanám meg a M. B. Henter Antal Urffő ő Nga Cselégyinek, mennyenek el, és ennyi Szívbéli haboruságot ő Ngokk itten létekel, ne okozának [Köröd KK; GyL].

3. szívbemarkoló; sfisietor; herzergreifend. 1657: Noha pedig talán harmadik esztendejében együttlakásunknak val-lásban is meg egyeztünk: mindazáltal addig nagy szíbeli fájdalommal szenvedtem az vallásban különözést [Kern-Ön. 151]. 1658: Nagy szívbeli szomorúsággal írhatom Kegyelmednek az mi nyomorúságunknak kezdett [TML I, 256 Bornemisza Kata Teleki Mihályhoz]. 1668: Kegyel-med írását szíbeli bússalással vettem [TML IV, 378 Paskó Kristóf ua-hoz]. 1677: meg kell vallanom, nem kicsin szíbeli fájdalommal értettem Kegyelmed izenetének némely részeit [TML VII, 322 Lázár István ua-hoz].

4. szívbeli szerető; sincer; liebend aus dem ganzen Herz, herzlichst. 1660: Kegyelmednek igaz szívbeli barátja, szolgál Vér Mihály m.p. [TML I, 526 Veér Mihály Teleki Mihályhoz].

5. ~ bántat szívba; boala de inimă; Herzleiden, Herzanfall. 1812: özvegy asszony Nagy Ilona el-temtetett 91 esztendőszívbeli Bánath(an) [Vista K; RAK 102].

II. fn szívbeli szeretett dolog; lucru mult iubit, lucru drag; aus dem Herz geliebte, dem Herzen nahe stehend Liebster. 1662: Az I-ben* e kettőt világosítuk meg: első szívünknek öröme; a szív ott benn vagyon szintén közép aránt a testben, ennek felette ami a szívben vagyon, valósággal vagyon, valóságos az. Ahonnan efféle dolgokat szívbelieknek vagy szív szerént valóknak szoktunk nevezni [SKr 688. — "Utálás a megfelelő bibliai passzusra].

szívdobogás erős szívverés; palpitație puternică; Herzklopfen. 1672: Szív dobogás: Palpitatio, motus depravus ... cordis [K; PPGI]. 1806: Nagy Papa igen roszszul volt a Szívdobogás el fogta volt [Dés; KMN 206].

szívecske kis szívalakú ékszer; bijuterie în formă de inimă; Herzchen. 1714: Szív formára futralyb(an) találtanak: Kisetske Vidlatska, szívecske, gyűszű, Lantzotska, mind ezüstbül] egy haj kenőnek valo Pixisetske, egy haj Tő egy szívecske ezüstös [AH 32, 55].

szívepszítő szívfájdító; care produce amărăciune, dureros; herzbeklemmend. 1815: Folyo holnap 23-an hozzam küldött Levelét Örömmel vettem volna, ha afféle szív epesztő dolgokat nem olvastam volna benne [M.köblös SzD; RLt O. 1 Rettégi Miklós lev.].

szíves 1. jószágos, szeretettel levő; plin de bunătațe, amabil, prietenos; herzlich, herzlich, freundlich. 1670: Kegyel-med igaz atyafiságában s szíves fázadozásában pedig, Isten-nel bizonyítom, mint az magam lelkeben, úgy megnyugodtam [TML V, 385 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. 1699: Tamaszon Kglđ(ne)k olly szíves jo akarokat mint nekem volt a Boldog emlékezetű, Soha Tüllem nem felelhető Vr volt az én árvaságomban [Karkó AF; Ks 96 Árva Vér Judit Gyerőfi Borbálához]. 1795: Kérem jó Vr(am) Kglđet, szíves köszöntésem mellett, ne terheltekké ezen írásotskámot közolni azon Jó Vraimmal* [TL. Málnási László ref. fő-konz. pap Debreceni István tt-hoz. — "A odaérkező prefektussal vagy fiskálissal]. 1809: a' varokozásért szíves barátságánál egyebb jutalmat nem kívánván [Dés; DLt]. 1880: köszönöm azokat a szíves sorokat, melyeket az én szegény leányom ügyében írtál [PLev. 78 Petelei István Jakab Ödönhoz].

Szk: ~ hangú. 1880: egyformán veszed, akár korábban, akár későbbem köszönöm meg azt a szíves hangú levelet, melyet megválasztásom alkalmából* hozzám írtál [PLev. 82-3 Petelei István Jakab Ödönhoz]. — "A Petőfi Társaság-ba való megválasztása alkalmából] * ~ indulat. 1747: Senator Idősb Pataki István ... szíves indulatját mind Ecclesi-ánkhöz, mind Collegiumunkhoz, hasznos szolgálataival contestalta [KV; SRE 180-1]. 1800: Örög Borosnyai, és Dosa Uréket ... különös szíves indulattal köszöntik [Gerend TA; DE 4]. 1886: Változatlan szíves indulattal vagyok a tied [PLev. 128 Petelei István Jakab Ödönhoz].

2. szívbeli fakadó, őszinte; sincer; herzlich, von Herzen kommend. 1759: Az Háznál lévő Mlgs Atyafiakat ... reve-

reállyuk szíves tisztelettel magunkat Gratiájokban ajánlván fejünként [M.csesztve AF; Ks Mikes Antal lev.]. 1837: Méltóztassan szíves köszönetem a fen irt tőke pénznek kölcsönözéséért el fogadni [Kv; Ks gr. Béli Ferenc lev.]. 1886: Fogadja e sorokban mindnyájunk szíves köszönetét [PLev. 122 Szász Károly Petelei Istvánhoz].

3. segítésre/szolgálatra kész; inimos, devotat; gefällig, herzvoll. 1669: Bizony az Isten megáldja ő nagyságát is, csak legyen mint eddig, úgy ezután olyan szíves promotora az mi vallásunknak [TML IV, 597 Teleki Mihály Nalácsi Istvánhoz]. 1676: tudom csallhatatlanul, hogy meg nem fogatkozunk benne, hogy szíves törekedését az úr dolgaiban ne kímélje [TML VII, 263–4 Mikes Kelemen Teleki Mihályhoz]. 1678: Havasalföldében egynéhányan által állottanak, elvivén egynéhány személyt magával Béli uram ... kik hihető ez szegény hazának nem békességének megszerzésére, vagy megromlott szabadságának szíves helyben állítására igyekeznek [TML VIII, 50 a fej. ua-hoz].

4. udvarias kérésben; in rugáminji politicoase; in höff. Bitte. Szk: legyen ~. 1850: Légyen szíves erőlis gondoskodni minél előbb engem pénze! vizasztalni meg [Csapó KK; DobLev. V/1301 Horváth Kata Dobolyi Bálinthoz. — "Az adósság megfizetésére von.]. 1852: ha az idő, és Tkts Ur kölymülmenyei engedik legyen szíves a jövő Vasárnap ... le menni Siményfalvára [Énlaka U; Pf Bartha Zsigmond Enlakai Rector Pálfi Lajoshoz]. 1853: légyen szíves nekem a leg őszintebben ími, hogy akar é adni, vagy sem, s ha igen mikor [Marosbogat TA; DobLev. V/1366 Vizi Farkas Dobolyi Bálinthoz] | ujból meg ujból kérjük Uraságodat légyen szíves az ön több reszszeivel, s mi magunk tetemes kárát tovább el nem halgatva a tárgyat a leg sietőbb sürgőnnyel felvenni (igy!) [Pálfa U; Pf Illyés Mihály jegyző kezével]. 1862: legyen szíves a Tekint(etes) Asszony ... küldjön egy szekér fát ide a' Papi eletré [Siménfa U; Pf Baka János pap lev.].

5. bátor, vitéz; inimos, curajos, viteaz; tapfer, mutig, herzhafft. 1662: míg erejében lehetett, valóban jó egy becsületes szíves magyar lévén. hogy maga kívánta volna fejedelmét: bizná csak őréa ott a szomszédságban Ungvár állapatját [SKr 233. — "Balling János].

6. szív alakú; in formă de inimă; herzförmig. 1652/1655: Két Smaragdós gyűrű egykik szívűs, masik rosa fl. 45 [Kv; CartTr II. 875 Csepregi T. Mihály lelt.]. 1696: Egy Smaragdós Rubintos Szíves" fl. 12 [Mv; MbK 80. 6. — "Ti. gyűrű]. 1710: Egy kis szíves gyűrűcske [DanielAd. 93]. 1728: gyémántos szíves gyűrű ket kéz őszsze fogodva rajta 10 gyémánt benne [Nsz; Ks]. 1797: Egy szíves parolás arany gyűrű [M.igen AF; DobLev. IV/777. 10]. 1816: Egy Szíves arany gyűrű 6 Rf ... Altal tördelt Szíves arany gyűrű 6 Rf [Kv; Born. IV. 41].

Szk: ~ forma. 1693: Tizenhat aranyas hoszsúka Dolmanra valo gombok Szíves formak pikkej [Ne; DobLev. I/38. 8b]. 1761: Szíves formára szőtt Asztal keszkenőnek való (vég) [Koronka MT; Told. 8].

szívesebben készségesebben; mai bucuross/cu plăcere; lieber. 1663: Isten úgy boldogítson, Uram, egy testvér volnék Kegyelmeddel, sem fáradhatnék szívesebben Kegyelmed dolgaiban [TML II, 584–5 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. 1665: Kegyelmed is, édes Sógor uram, ne restellje gyakran ími s Szakmára dirigálni leveleit. Oda is egy kis ajándékot kellene szerezni, annál szívesbben szolgálja [TML III, 464 ua. ua-hoz]. 1671: mű még eddig több pénz

fel nem kértünk másfél ezer tallérál, kinek is ... az ötszázát ... kellett Isák effendinek adnunk ... mivelhogy most is ő az közbenjáró s hogy ... szívesebben forgolódjék, azért kellett megadnunk [TML V, 661 Nemes János Teleki Mihályhoz].

szívesedik bátorságra kap; a prinde curaj; sich ermannen, Mut fassen. 1657: az ellenség feletle igen szívesedik, az mi hadunk pedig az első szerencsétlenségen igen megfélemlék [KemÖn. 200]. 1679: az ellenség is szívesedvén az török cselekedetin, ki tudja, mire ne fakadjanak [TML VIII, 457 Ispán Ferenc és Kendé Gábor Teleki Mihályhoz].

szívesen 1. készséggel; cu plăcere, bucuross; gerne, bereitwilligst. 1603: minek útanha ő kmek Basta Wram ő Ngahoz ket Tanaczbeli Attyokfiat boczatottuk volna, keüanta ő Nga, hogy az örög Wraim között szívesen küldenek hozzáia, tellyes tanúságul [Kv; TanJk I/1. 453]. 1657: az csausz pasa igen szívesen szolgált mellettünk [KemÖn. 90]. 1663: tökéletesen elhiggye ő nagysága, bizony szívesen laborálunk tovább is azoknak jól való végben viteliben [TML II, 484 Teleki Mihály Gillány Gergelyhez]. 1683: ha pedig ezután valami vilagos Actait, rossz cselekedetit ezen meg fogot Embereknek meg érthetem, Szívesse(n) igyekeszem ruminalasáb(an) [Brassó; KJ. G. Draudt a fej-hez]. 1693: Edes Batyam Uram abbann az kglmed javais forog, mégis kerem munkalodgyék Szívesenn [Küküllővár KK; Born. I. 10 a fej. Győröfi Györgyhöz]. 1703: Meg láttya kglmetek, az Investigátoroknak adott Instructiot, annak azért rendesen valo végben vitelére kglmetek ... kötelessége szerént igazán és szívesen assistályon eő kglmeknek [UszLt IX. 77/61 gub.]. 1763: a két Gyermekek lavat ... én szívesen meg tanitattam volna De it ... olyan Lo nem maradt a ki mellett lehetett volna jártatni [Kóród KK; Ks CII. 18 Szarka József lt tv.]. 1843: Barátságos Levelit örömmel vettem, mi szerént ha egybe férhetünk által vézsi töllem azt a' Jóságod, szívesen át adom tsak hogy ezen fel soroltakam" Édes Ferentz fordítsa viszzá [Nagyak AF; DobLev. V/1243. — "A jószágra tett költségeket].

Szk: ~ fogad. 1823–1830: Az öreg doktor szívesen fogadott [FogE 290–1].

2. örömet, örömmel; cu bucurie, bucuross; gerne, freudigst. 1656: Kegyelmed levelit szívesen vettem, írását értem [TML I, 27 Kövér Gábor Teleki Mihályhoz]. 1660: Bizony szívesen kívánnálak látni [TML I, 582 Teleki Mihály Veér Judithhoz]. 1670: igen szívesen varam kgdet ide alá is [Algyógy H; Ks 41. H]. 1716: hallottam Szívesen várták az Urat [Vidródszeg KK; ApLt 2 Haller János Apor Péterhez]. 1742: Anygom Asszony is rettenetes szívesen hívót magához [Szemerja Hsz; i.h. 4 Apor Anna Apor Péternéhez]. 1803: Hozzánk utositott tudositását Tekintetes Urnak kedvesen vettük ... nem lévén a Possessoratusok Mindnyáján ide haza, de el érkezésekkel Communicálni fogom, és az rendelt Napra szívesen el várván, elé állunk Magunk igasságával [Burjánosóbuda; JHb LXVII/4. 23].

Szk: ~ lát. 1657: belsőképpen nem látának szívesen úgy, mint mikor szegény uram halálának híret vittem vala [KemÖn. 115–6]. 1721: ha ... Kglmed az innepekre az Aszszonnyal Hugom Aszszonnyal magát hozzam Almasra meg alázna igen szívesen látnám kglmedet [Alparét SzD; Ks 96 gr. Csáki Zsigmond lev.]. 1746: a mi kevés üdő alatt, itt valo mulatásunk léssen, magokat meg alázván, szívesen láttuk [Darlac KK; Ks 96 Haller János lev.].

3. szívből, igazán; sincer, cu adevărat; herzhafft (germ), germe. 1656: bizonyos postája lévén Kegyelmednek, igen megiszoláalom, valami világosítással világosítsa meg Kegyelmed amaz írását ... mivel nem érthetem, kin szívesen busulok [TML I, 5 Bónis Ferenc Teleki Mihályhoz]. 1668: Bizony lehetetlen, hogy ha szívesen akarták volna ő nagyságok, eddig hogy egy lakóhely nekem ki nem tölt volna [TML IV, 371 Wesselényi Pál ua-hoz]. 1678: Én ki nem írhatom, mely szívesen kívánnék Kglde! beszélni [TML VIII, 77 Teleki Mihály Kapi Györgyhez]. 1723: beteges alapotodon szívesen busulok [ApLt I Apor Péter lev.]. 1739: Kívánjuk mi is szívesen, hogy Isten ő Kglket éltesse és Mennyei kegyelemmel ruházza-fel [Kv; SRE 173]. 1753: Tömös mondja hogy kglmed gjenge egésséggel volt, melyet bizony szívesen sajnállok [Hévíz NK; JHbT Árva Bethlen Kata lev.].

4. köszönetnyilvánításban; în exprimarea mulțumirii; in Dankformeln. 1852: A' küldött szőlőt igen szívesen köszönjük [Kv; Pk 7]. 1867: Sándornak a küldött verseit szívesen köszönöm [Uzon Hsz; Kp V. 413].

Ha. 1670: szívessen [Algyógy H; Ks 41. H]. 1725: Szívesen [Kv; ApLt 2]. 1727: szívessen [Darlac KK; i.h. 1].

szíveskedés szívességtetés; binefacere; Gefälligkeit. 1841: többször fel nem valolad a' szíveskedést a' magad pénz kárára — ki tudod mikor szeded bé az arát [Kv; Pk 6. — A könyveknek].

szíveskedik 1. jóindulatot tanúsít; a arata/manifesta bunávoitja; gefällig sein, sich gefällig erweisen. 1670: Noha Katona Mihály uramnak, az porkolábnak Nagyságodtól reversálisok volt, de hogy az praesidium is inkább szíveskedjék, ő kegyelmek is újolag megeskütték [TML V, 28 Teleki Mihály a fej-hez].

2. kérés kif-re; în/pentru exprimarea unei rugăminți; in Bittformeln. 1853: igen szívesen kérem legyen olyan jó, hogy ezen levelemre legalább szíveskedjék akár minő választ is imi [Marosbogat MT; DobLev. V/1366 Vizi Farkas Dobolyi Bálinthoz]. 1877: Kérem Önt, t. Uram, szíveskedjék nekem forduló postával megírni, hogy felhatalmaz-e arra, hogy cikkét a júliusi ülésen felolvashassam [PLev. 35 Szilágyi Sándor Petelei Istvánhoz]. 1882 k.: Szíveskedj be-szélni, felebarátom, és szíveskedj a sötétséget e kérdés" körül elosztatni [i.h. 103 Petelei István Jakab Ödöndöz. — "Hogy mi fog történni a címzett költeményével].

szívesség 1. szívéllyesség; cordialitate, amabilitate, bunávoitja; Gefälligkeit. 1850 k.: igazságos kívánságának ez utal-eleget nem tehetek ... azért addigi türelmét kéntelen vagyok szívességitől ki-kérni [BetLt 4 Lázár László Hodor Károlyhoz]. 1853: Ez előtt egy néhány héttel irtam volt magának egy levelet, a' melybe ... a' leg nagyobb szívességel szolitottam fel magát azon kevés interes meg adása iránt [Marosbogat TA; DobLev. V/1366].

Szk: illő ~. 1825: az 1825ik eszt(endőre) jövő arendát is ha meg külden! Bátyám Uram nagyon hasznos és szükség-kes lenne, Azt tehát illő szívességgel kérem [Szentbenedek AF; DobLev. V/1097 Mohai Lörintz Dobolyi Sigmondhoz].

2. szíves jóindulat; bunávoitja; Wohlwollen, Benevolenz. 1794: elég gazdag az, a ki Jozsivú Gazdagok drága szívességét bírja Ez az én Capitalisom [MNY XL, 220 Gyarmathi Sámuel Aranka Györgyhez Göttingából]. 1854:

ez idő oltá mindvégig becsülte és szívességekkel árasztá őt el [UjFE 27].

3. segítő készség; bunávoitja; Gutherzigkeit. 1783: mű arra kész indulattal és szívességgel készségünköt offeraltukis [Ádamos KK; Pk 7]. 1850: Azon kérem, hogy ezen Legéntől külgyen nekem egy fertáj ris kását fain félet; két garas ára mag nélkül valo malosa Szőlött, fél font nád mézet fain félet bizván az Urnak Szívességibe tisztelettel maradtam tisztelője Pálffy Lajos [Tarcsafva U; Pf].

Szk: ~et mutat. 1779: nagyobb gratiál vennem ... ha az Vr sogor Vram, annyi szívességet mutatna és nekem Husvétig Száz forintot költsönöznék (!) [Szentbenedek AF; DobLev. III/539. 1b-2a].

szívetlen "?" Hn. 1831: Szívetlenben (sz) [Oklánd U; EHA].

szívfájdalom szívfájás; durere/boală de inimă; Herzweh. 1856: holt meg Bereczki Antal 3 éves és 11 hólnapos korában Szív fájdalomban [Burjánosóbuda; RAK 112].

szívfogás szívgörcs; spasm de inimă; Herzkrampf. 1570: Zwfogastol es Nylallastol Job orwosság ennel soha nem lehet, Mint ez" [Nsz; MKsz 1896. 372. — "Köv. a recept]. 1705: Akkor pedig harmadnap múlva micsoda szörnyű szívfogás és nagy nyavalya jött volt reá" [WIN I, 542. — "Bethlen Miklósr]. 1741: menék az ajtora, és dörgeték, és Csizsár Ádám Uram oda futván mondgya, hogy ne dörge-ssek, mert az Aszszonyon Nagy szív fogás vagyon [Meggyesfva MT; Ks 184. LXXXVIII]. 1776: Mgs Gróffné Aszszonyom ő Nga, Szüntelen ... Sirt, Bánkodott, ugy anyyira: hogy Szív fogása is következén, engemetis fel hiv-tak vigasztalására [Kóród KK; GyL. Gabr. Martonfi (31) káplán vall.]. 1833: Meg holt Bányai Istv(an) Fel: Ambrus Anna 50 Eszt: koráb(an) szív fogásb(an) [Vista K; RAK 162]. 1838: Meg holt öz: Gergely Istvánné Török Borbára 75. Eszt. Szív fogásb(an) [uo.; RAK 167]. 1852: Temette-tett el Binder Eszter 3 éves korában Meg holt szív fogásban [Gyalu K; RAK 220].

szívforma szív alakú; în formă de inimă; herzförmig. 1652/1655: Egy szű forma rubintos györű gjemant az közé-pin fl. 30 [Kv; CartTr II, 875 Csepregi T. Mihály lelt.]. 1677: jutott ... Katónak egy szű forma nyolcz rubintosú arany gyűrű in f. 6/66 [Kv; RDL I. 155b]. 1736: A salavá-rin az hol az lyukak voltak, oda szű formára csinált galand-dal vagy sinórral körül megvarrott posztó volt | az szemem alól az lónak nagy szívforma bőr, az ki majd az orráig ért [MetTr 353, 367]. 1836: Egy kettős szív forma arany nyak-ba valo [Apahida K; RLt O. 4].

szívformálag szív alakban; în formă de inimă; in/von Herzform. 1756: (A szoba) Felső része jo Bolt hajtás alatt lévén középette vagyon egy Párkanyozott Circulus, mely-ben vagion kettős szív fomálag csinált virág [Branyicska H; JHb LXX/2. 21].

szívformán szív alakban; în formă de inimă; herzförmig. XVIII. sz. eleje: A Mennő körül pedig termetire és Szörre czekek kel observálni, légyen a Ló magos hoszszu, tölcseres órrú kosfejű, ne legyen husós álla kapczaja, légyen Szaraz fejű, sőt az mely Lonak Szű formán tolypatt a homloka, nagy Specialitas [JHb 17/10 lótarási ut.].

szívgyörcs infarktus; infarct myocardic; Herzkrampf, Infarkt. 1860: lejen halt meg Trufas a muzsikuss név szerént Vaczkán Sándor 40 éves korában szív györcsben el temetett 3-án dél után — a cigany torbol [Dés; RHAK 111].

szívélehet szívelhet; a putea agree/vedea cu ochi buni pe cineva; gern/lieb haben, (gut) leiden (können), mögen. 1847: Különösen engemet^a nem szívelhetvén, még egy versen a felsőbbség előtt alaptalan vádokkal elpanaszolt [VKp 210. — *Tövissi Gergelyt].

szívnyilallás durere vie/pătrunzătoare în inimă; es schnitt ihm ins Herz, Herzstechen. 1750: Zwofogastol es Nylallastol Job orwossag ennel soha nem lehet, Mint ez^a [Nsz; MKsz 1896. 372. — *Köv. a recept leir.].

szívó kiszívó; care servește la scoaterea (prin aspirare) a vinului dintr-un butoi; (aus)saugend. Szk: *bort* ~. 1836: egy bort szivo lopo Tök [M.péterlaka MT; TGsz 18].

szívó-lopó borszívó eszköz; tilv, tigvā; Saugheber (für Wein). 1752: Alb Opra két cir(citer) hat kupás Donyitzát, és egy négy kupás szivo Lopótt adván nekem ... azon edényekkel el mentünk ... meg töltöttük [Algyógy H; BK. Pakalina Petru (28) vall.] | a Pintzébe bé menvén Két kártyussal, és egy jo nagy szivo lopóval bort hozván ki a pinczéből ... Alb Opra Hazához vittük [uo.; BK. Bukur Opra (25) jb vall.]. 1802: 4 üres altalagotskák, egy gelyata egy vedres tseber egy szivo lopo [Mezőrtics TA; SLev. I Simlyai János udvarháza lett.].

szívós sokat kibíró, kitartó; tare, rezistent; zäh. Szn. 1507: Stephani Zywas [Dés; TelO II, 329]. — A jel-re nézve I. RcsSz. 1016.

szívótök lopótök; tigvā; Weinheber. 1792: vetettem ... egy Lopo vagy Szivo Tököt [Szentmargita SzD; Ks 67. 49. 41]. 1814: egy Szivo tök Lopo ... két Szívótök [Mezősályi TA; RLt Reteggi Sándor kúriája lett.]. 1815: 1. Szivo, vagy lopo Tök [Nyárádszibenedek MT; Told. 50].

szívó-töklopó szívótök; tigvā; Kalebace, Flaschenkürbis (als Weinheber). 1814: egy Szivo tök Lopo ... két Szívótök [Mezősályi TA; RLt Reteggi Sándor kúriája lett.].

szívszakadva szívszorongva; cu stringere de inimă; angsterfüllt, angstvoll. 1795: sziv szakadva instálja sohajtva várja váloszszát 's édes anyai szives aldását Drága igen kedves édes Jo Anyának egyetlen egy engedelmes tisztelő fia Ifj. G Bethlen Sámuel [Mv; BfR]. 1853: nem hiszed Lelkem Anyám be sziv szakadva vár [Kv; Pk 6].

szívszorongatás szívgyörcs; spasm de inimă; Herzbeklemmung, Herzkrampf. 1776: Mgs Grófiné Aszszonyom ő Nga, Szüntelen ... Sírt, Bánkodott, ugy annyira: hogy Sziv fogása is következvén, engemetis fel hivat vizagztalására, és tsak azt gondoltam, hogy meg hal Sziv Szorongatási miatt [Kóród KK; Gyl. Gabr. Martonffi (33) káplán vall.].

szívú vmilyen érzelmű; cu un anumit fel de inimă; zur Bezeichnung einer seelischen Eigenschaft. Szk: *becsületes* ~. 1806: tsak enis Ngodat a' maga idejében szaván marasztom mint betsületes szívú szavu gavalert [Mv; Ks 101 Thu-

roczy Károly lev.] * *egyeses* ~. 1794: bár mely egyesess szívú Birois könnyen által láthatya mely Károson viselte Mgos B. Nalátzi Joseff Ur Testvére árváinak tutorságát [Kv; CsS] * *egyenetlen* ~. 1773: a M Létiak edgimás közöttis Hásártosak perlekedők az Ifjabbak az öregektől nem halgatok, azok tanatsinak nem engedelmekedők, egyenetlen szívűek [M.léta TA; JHb II/3] * *érzékeny* ~. 1847: Azért téged, édes érzékeny szívú testvérem, Ilona, különösen kérlek, ne sirass engemet [VKp 159] * *félelmes* ~. 1657: Csáki István ... igen elmés, practicus és tekintetes, de félelmes szívű ember vala | igen félelmes szívű emberek valának, kit mind akkor s mind azután tapasztaltam [KemOn. 114, 147. — *A Balling nevű ember fia, akiket ki akart szabadítani] * *gonosz* ~. 1657: Catharina, az fejedelmesszony, nemcsak nem irtózá nézni, sőt egyiránt fogdosni, tapogatni az felmetélt testnek szívét, felhasított hasát s egyéb tagait; de semmi szomorúságot nem tettete, sőt egy csepp könyvet nem ejte az istentelen, gonosz szívű, elvetemedett asszonyi állat [KemOn. 103. — *Bethlen Gábor felboncolt testéről van szó] * *gyengébb* ~. 1786: Ezt mi az irt ifjúnak^a midőn általadtuk volna, jelentette, hogy sokkal érzékenyebb (vagy amint közelebb ezen szavát magyarázta), sokkal gyengébb szívű, hogysen mint a publica deprecatiót véghezvihesse [FogE 340. — *Szigeti Mihálynak] * *igaz* ~. 1797: holtig igaz szívű barátja atyafija G: Kornis Anna [Drassó AF; Ks gr. Kornis Anna lev.] * *körülmetéltlen* ~. 1662: Szemekre vetette ezt el hosszú idő jártában is Szent István nekik, kemény nyaknak és környülméletlen szívűnek és fülűnek: ti mindenkor a Szentlélek ellen igyekeztetek, mint a ti atyáitok, ti azonképpen [SKr 709] * *legbátrabb* ~. 1658: Olyan dolog is vagyon közöttünk, hogy a kinek legbátrabb szívűnek kellene közöttünk lenni, az ijedett jobban is meg [TML I, 259 Teleki Jánosné Teleki Mihályhoz].

szívvel-lélekkel 1. teljes szívvel; cu trup și suflet; vollen Herzen, mit Leib und Seele. 1677: Az mi az ellenem való panaszt illeti Kegyelmednek, bizony bánom, ha mégis egész contentumára nem vagyok Kegyelmednek, noha szívvel-lélekkel kívánnám azt a véget elémi [TML VII, 541–2 Wesselényi Pál Teleki Mihályhoz]. 1710: Ha Rabutin volna most erdélyi generális, Haller uram sem nyargalna a religió paripáján olyan szabadon ... de Kriecpaumónak, minthogy testvérbátyja is jesuita a császár udvarában, maga is szívvel-lélekkel azoknak barátja, a mi religiónknak pedig nagy ellensége [CsH 427].

2. *egy* ~ teljes egyetértéssel; în înțelegere deplină, în consens; mit jm. eines Sinnes sein, einmütig. 1672: most látnának dolgokhoz egy szívvel-lélekkel s hadd amonnan adatnék alkalmatosság rea^a [TML VI, 380 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz. — *A némettel való békességre]. 1678: Kglđ tanács adását, édes Bátyám uram, hogy nem javajla, sok emberrel Kővárban szoruljak, megszolgálom ... de ha Kglđ ezek előtt az németek előtt érti, Istenben bizván azok előtt bizony sem nekem sem másnak várakra nem kell szorulni és vajha egy szívvel lélekkel akarnók [TML VIII, 260 Teleki Mihály Rhédei Ferenchez]. 1679: Kérem Kglđ édes Bátyám uram ... értsen egyet Kglte s munkálkodja egy szívvel-lélekkel vallása, nemzete javát [TML VIII, 437 Bánfi Dienes Ispán Ferenchez].

szív-vonzódás kedv; poftă, tragere de inimă; Herzenslust, Zuneigung. 1831: mondá Imreh Ferencz uram: „Vagy

ne édes Néni, mert ahoz nintsen szű vonszodásom...” [Angyalos Hsz; HSzJP Besenyei Prov(idus) Tatuj Josefne Fazakas Éva (72) Reformata vall.].

szkába l. iszkába

szkábás l. iszkábás

szkabellum zsámoly; treptele altarului; Schemel. 1776: Egy üdő vártatva ki jöve Groffné Aszszonyom ő Nga á Segestyéből egész elváltozott abrázzattal, és egy Kis Scabelumra az őltár előtt térdre álván, s vissza tekintvén, engemet magához inte [GyL. Adalbertus Biro sículus ex Csik Kartzfalva nunc residens in Pago Csokfalva vall.].

szkandalozó botrányos; scandalos; skandalös. 1812: Eva Sián hasonló Scandalosa életben elvén és Ferjét el hagyván az Ipja által bé panaszoltatott [Petrilla H; JF 36 Prot. 27].

szkédácska cédulácska; fiŭciă; Zettelchen. 1600: Die 18 Decembris exhibealt egy schedachkat (!) kibem mutogat regestumanak be Adassa vthan valo buza ky oztast Cub 51 1/2 tt az Arra fl 257/50 [Kv; Szám. 9/IX. 14].

szkeleton csontváz; schelet; Skelett. 1796: megvizsgálám jól az Elefánt skeletonját ... és abból valósággal kihoztam azt, hogy Mgos umál" levő nagy Marilla álkapta valaha bizonyosan Elefánté volt [ETF 182. 32 Gyarmathi Sámuel felj. — "Aranka Györgynél]. 1823–1830: Minden ember bámulja, hogy az a kívülről oly szépnek látszó fa hogy lehetne belül üres ... s hát benne tanálják egy francia katonai tisztnek skeletonját egész öltözetében, fegyverével együtt fenn állva a fa üregében [FogE 218].

szkéma kb. tervezet; proiect; Schema. 1753/1781: Josika Imre ur ... ezt talállya fel a maga hasznára, hogy a mostohait arra inducallya hogy az utrizalt Portioikat nékie adnák ... hogy az a sullyos adó a Jóságokon meg könnyebbítették, holott már azt ki is dolgozták volt mások Bétsben, hogy az adozásnak normája avagy Schémája el hagyatnék [Máda H; JHb LXXI/3. 260–1].

szkítiai szkíta mintára készített; scit, scitic; skythisch. Szk: ~ forma. 1637/1639: Egj bokor regj Scithyaj forma magyar Sarkantju f — d 10 [Kv; RDL I. 111].

szkizma elszakadás; schismă; Schisma. 1770: a muszka a religióban lévő schismát foveálja [RettE 225].

szkizmatikus I. mn vall görög katolikus; greco-catholic; schismatisch. Szk: ~ kaluger. 1761: feltett Czelokot azon Sismaticus Kalugyerek más fél napi Mulatásokkal véghez vittek [Pata K; IB. Nábrádj István lev.]. 1767: Hire volt, hogy oláh schismaticus kalugyer Soffronius látítálna a Mezőségen [HalmágyNlr. 317] * ~ pap. 1768/1771: Egyébbel nem tudom hogy a' mostani ujj vagyis Schismaticus Papoktól aggrávtatánák [Bukuresd H; Ks 112 Vegyes ír.]. 1770: Moston ezen a' helyen az Schismaticus Oláh Pap lakik rajta [Burjánosóbuda; JHbK LVI/1.]. 1783: az itt valo oláh Pap Popa Juon az Csizmaticus Pap [Székelybos MT; CsS] * ~ pápa. 1756: Mi nemű villongás és turbulentia légyen ismét az oláhok között, nem lehetett ... hogy Excelentiatoknak és Magaságotoknak bé ne jelentsem, mert

minden falukban felzendültenek ... és magoknak schizmatikus papákat inducalni kívántak [Dragomir, Ist. desr. 154 Enyedi Márton kisenyedi processualis szb jel.]. 1803: a' Schismaticus Oláh Popa [Koronka MT; Told. 23].

II. fn görög katolikus pap; preot greco-catholic; Schismaticer. 1765: Jöven egy perceptortól informatió, hogy vagy négy oláh pap ... kik noha schismaticusok, de sem az aradi, sem az erdélyi nem unitus püspöktől dependeálni nem akarnak, hanem Oláhországra popizáltatták volt magokat | Mely dolog" nagy akadályt okozza az unio progressusának, mert ... kezdenék az uniótól resiliálni és még unitus papok is a schismaticusoktól pástot enni [HalmágyNlr. 167. — "Ti. néhány gör. kat. pap elfogatása]. 1769: Poroncsoltatik az is keményen, hogy ha a két oláh Országból oláh Popák jönének Hazánkban Schismaticusok, s az ide valo Popákat Ecclesiájok Fundussáról obnudálni s azok helyében ülni akarnának semmiképpen a Mgos K. Gubernium engedelmével meg ne engedgyék [UslZt XIII. 97].

szkizmatikusság szakadárság; fapult de a fi schismatic; Abtrünnigkeit. 1670: Dioszegi Istua(n) ... régi előttünk profitealt Schismaticusságát Pünkösdi publicu(m) Scandalumjával nevelte [SzJk 110].

szkizmatizáló szakadárságba vivő; care duce la schismă; abtrünnig, schismatisch. 1671: Schizmatizalo probrosa denominatiok el távosztatodjának minden ügykezeztel s engedelmesseggel, hogy el háromlodgianak allaboralunk, hogy semmi alkalmatlanok Refutatiok ne hallattassanak [SzJk 117].

szkófiaarany arany-szkófium/hímzőszál; fir de aur, scofiu; Goldfaden. 1604: Az feleségem kerte vala ... Esmet Brassobol ha vagi f 4 erő Szkofia araniat iktathatna kld, kéri kdet [Gerend TA; Ks 38. I. 10 Sarmassagy Zsigmond Pettky Jánoshoz]. — Vö. az *arany-szkófium* címszóval.

szkófias szkófiummal kivarrott; brodat cu tir de aur/scofiu; mit Goldfäden gestickt, goldgestickt. Szk: ~ ingváll. 1634: 1 Langh szín tafota eleő ruha paraszt. 1 Szeőtt tafota eleő ruha paraszt; s skofias (!) ingh vallak [Kv; JHbK XVII/15].

szkófium arany v. ezüst hímzőszál; fir de aur sau de argint; Gold-/Silberfaden, Gold-/Silbergarn. 1628/1635: Egj Zeold kozep rend ladaba(n) uadnak feő köteok ... Egj kek seljem zkofiommall uarrot uiselt fő kötő [Bodola Hsz; BLt 5 néhai Béldi Kelemen inv.]. 1645: Veres Barsonj Izkophiommal varrot, Masik Veres skarlat Szkophiommal s ezüstvel varrot [Gyszm; LLt Fasc. 120]. 1673: Harom motring scofiom [WassLt Borsai István hagy.]. 1683: Christophtoll hét levél Szkofium öt levele sarga kettei fejár [Utl]. 1692: Szkofiummal varrot fátol ingh kis ingel együtt [Bilak BN; JHbK I. 36]. 1714: Gyolts Előkötő 3 rendűen szkofiommall ki varrott s ezüst csepkével körös körül ékesített fl. Hung. 24 [Kv; AH]. 1748: láttam ... ott az ágyon Selyem(m)el Szkofiommall varrott vankosokot [Torda; Borb.]. 1817: szkofiommall varrott kendő [Szabéd MT; UnVjk 293].

Szk: fejár ~. 1673: Egy fejár iszkofiommall szött kántár szár [Fog; Utl]. 1719 k.: Egy testszin marha hajto Salya Cafrag fejár es Sarga Schofiumbol töltőti harom négy virág rajta [LLt Fasc. 115] * **merő** ~. 1648: Ingh vall ala valo merő Scofiumbol varrott ingh Nr 2 [Mk 4 Kapi Klára kel.].

* *sárga* ~. 1668: Egy sarga szkophiummal czipke formára varrot ferfi Jng [Mk Kapi György inv. 3]. 1682/1687: Attam Sarga Szkofiummal uarrott kez előtt. Es ezzel eggiut-ta(l) attam) harmad fel matring Sarga Szkofiomot [Fog.; Borb. II Rákosi Anna kel.]. 1740: Egi elegies sellyemmel Sárğa szkofiummal varrott Lepedő szél [Ne; Told 19]. 1803: Potyolat Keszkenő, mely(ne)k négy szegein annyi nagyob a' szélei közepein p(e)d(ig) ugyan négy küsőbb formákban reszszerént sárğa szkofiummal, részszerént p(e)-d(ig) fejer töltéssel készített virágok [Kissáros KK; Palotay 20] * *tiszta* ~. 1673: Egi tiszta szkofiummal varrot portaj czafragh [Marossztkirály AF; IB. Bethlen Domokos hagyatékából Bethlen István inv.].

Ha. 1667: iszkofiom [TML IV, 7 Veér Judit Teleki Mihályhoz]. 1673: iszkofiummal [Fog.; Ut]. 1683: iszkophiummal [Sámszon Sz; i.h. 165]. XVII. sz. v.: iszkofiummal [Zilah; SzVjk 33].

szkőfiumág szkőfiummal varrott ágszerű dísz; ornament cu ramificații brodat cu scofiu; verästelte Gold-/Silberstickerei. 1652: Adot eő kgme ... Kis subat egy fekete viragos barsoni (igy!) kin vagion 12 Eoregh szkofium agh, kis-seb No 11 [Mihályfa NK; JHb XXII/41].

szkőfiumarany arany szkőfium/hímzőszál; scofiu, fir de aur; Goldstickgarn. 1618: Osztrói uram 500 oszporával maradt volt adósa skőfium-arany árába [BTN² 121]. 1628: Egi zkofiom arannjal-uarrot patiolat kezkeno [Bodola Hsz; BLt]. 1668: Egy szkophiu(m) Arannial, es ezüstel varrot selymes potiolat Ing [Mk Kapi György inv. 3]. 1674: Mas egy szkofiom arannal varrot baracz viragh szín tafo-ta kis ingh [Beszt.; WassLt]. 1683: Kising Egi szín kiék at-lacz szkofium aranyal Ezüstel merón varva [Ut]. 1688: Skofiom Arannal es ezüstel varrot fejer ruhák [Szamosfva K; JHbK LVII. 34]. 1699: Ket gazdagon szkofium arannal ezüstel sellyemmel varrot Abrosz [Szarhegy Cs; LLt Fasc. 150]. — Vö. az *arany szkőfium*, *szkőfia-arany* címszókál.

szkőfiumezüst ezüstszkőfium/hímzőszál; fir de argint; Silberstickgarn. 1645: adoth aszoniom hozza schophium eszutos is [Szarhegy Cs; LLt]. 1668: Egy Szkophium Arannial, es Ezüstel varrot kek habos Kanovacz panczel Ing [Egy Teczin Barsony Szkophiu(m) Arannial ezüstel varrot kestiü, kek bojtos barsonnial bellet [Mk Kapi György inv. 3]. 1710: Egi regi forma szkofium ezüst, arany-nal merón varoth fetske farku loding, Tarsoly [Told. 19]. — L. a *szkőfium-arany* címszó ide is tartozó adalékait is.

szkőfium-fodorgatás díszítő szkőfium-fodorítás; fișie ornamentală cu încrețituri brodată cu scofiu; Goldkräuselung, Kräuselung/Zierfaltung mit Gold. 1768: Aranyos bársony Paplan ... melynek közepe Sárğa és fejer Szkofiom fodorgatással van meg-töltve [Császári SzD; WassLt gr. Wass Ágnes kontősei közt].

szkőfiumgomb szkőfiumból kötött gomb; nasture (împletit) din fire de aur/scofiu; Knopf aus Goldgarn. 1666: Egy zöld Skarlát ménté hius Jabbal bérlétt Skofium gombok rajta [Ks 21. XVIII. 79]. 1681: Teczen Viragos Barsony Szkofium Gombokkal és Sinural Nestel bélet és Aranj csipkével premezet Aszonjnak valo mente [Beszt.; LLt]. 1708: Egy Sötet mecen barsony dolmany szkofiom gombok rajta [ApLt 5 néhai gr. Apor István ingóságai közt].

1750: 14. Szkofium gombok [Eszt. gr. Petkiné lelt.] | Kar-masin Szin kurta Mente, egy rend paszomántal, és szép ele-gyes Aranyal és Ezüstel készült kótes az kerületin Szkofi-um Gombokkal [WassLt Wass Dánielné portékái közt]. XVIII. sz. köz.: Egy zöld Creditor festett nyestel prémezett s róka mállal bélett kurta Magyar Mente, Czangellet és Szkofiom Gombokkal [MkG].

szkőfiumgombocska năsturaș/năsturel (împletit) din fire de aur/scofiu; Knöpfchen aus Goldgarn. 1714: Zöld virá-gos Bársonj Dolmánj, nagjób reszrül Brokad bélléssel, a' mellyén jókora 15. s az uyan 16. kisbebb skofium gombots-kakkal fl. Hung. 70 [Kv; AH 7].

szkőfiumgombozás szkőfiumgombokkal való díszítés; ornamentare cu nasturi de scofiu; Verzierung mit goldge-stickten Knöpfchen. 1793: egy fekete török sinor óv, otska skofium gombozással [TL Conscr.].

szkőfiumkészület szkőfium-díszítés; ornamentație de scofiu; Verzierung mit Goldstickerei. 1763: 1 kapornya szin Anglia dolmány Szkofiom készülettel [Nsz; Szer. özv. Harsányi Sámuelné Tisza Ágnes inv.].

szkőfiumláncozás hurok/láncszerű szkőfium; tighel în laț făcut din scofiu; Schlingenverzierung aus Gold-/Silber-fäden. 1807: 9 3/4 Lot Skofium Lántzazás [Mv; Berz. 7. 69].

szkőfiumos szkőfiummal kivarrott/hímzett/díszített; care este brodat cu scofiu/fir de aur; gold-/silbergeschmückt. 1645: Arannias keszkenjokot skophiumosokat sokat uinek kj [Alfalu Cs; LLt Fasc. 120]. 1656: Az en keglmes Uram-(na)k hagiom az vertys Lovamat ... Veres Barsonyos, varrot czafraggal, Uy lekőteo szial scophiumossal [Adámos KK; BálLt 93]. 1665: Hat Murat nyergeket bársonyost es Szkofiumost végien Pasko Vr(am) [Ut]. 1673: Egy sarga iszkofiumos Tódzött koczka formara csinalt Partai cafrag veres atlacz az állya [Fog.; Ut]. 1714: Scofiomos koczkás gomb nro 18 [Kv; Pk 6]. 1729: Harom kis keszkenő, edgik potjolat szkofiumos, masik veress sellyemmel varrott gjolcs, harmadik fejeres [Arapatak Hsz; SVjk]. 1749: egy tisztesseges szkofiumos tsillagos kendő [Sepsiszkirály Hsz; i.h.].

Szk: ~ *abrosz*. 1643/1687 k.: Vagyon Gyalakután ... egy Szkophiumos varrott abrosz, gyolcsbol valo Nemes Ilona Lázár Györgyné Aszszonyo(m) adta [MMatr. 135. — "MT"] * ~ *cafrag*. 1627: Egi veres szallat scofiomos Caf-ragh [BLt]. 1678: Uzonbol^a vitte(ne)k el ... veress szkofiu-mos czafragot m. 1 [BLt 1. — "Hsz"] * ~ *előkötő*. 1648: Egy Atlaczra varrott Scofiomos elő kötő [Mk Kapi Krisztina kel. 3] * ~ *erszény*. 1644/1648 k.: Tetettem ... Egy At-lacz szkofiumos erszin(e) aranyat ezer szaz negiu(en) ed-gyet [Bom. XXXVIII. 14 St. Bethlen felj.] * ~ *főkötő*. 1627: Ket schofiomos aran(n)ias feokeoteo [BLt 1 Béli Kelemen lelt.] * ~ *homlokötő*. 1620: Egy vasarj Ladaban harom zkofiumos aranian homlok elő [KJ] * ~ *kanica-öv*. 1674: egy szép szkofiumos kanitza öv [Szászvárosi ref. lt Halics Mihály lelt.] * ~ *keszkenő*. 1629: Egy Szkofyomos vy kezkenő tt f. I d. 50 [Kv; RDL I. 132]. 1633: Zabo Ja-cabne igen szép szkophiumos kezkenő uarra Abruginak [Mv; MvLt 290. 28a]. XVIII. sz. köz.: Maros Szent Györ-gy^a Templomhoz valo Bonumok ... Edgy fedeles onos bo-

kálly Zöld szkofiumos keszkenő [MMatr. 309. — *MT] * ~ kézelő. 1736: Egy Pár Szkófiomos Kézelő [Kv; RLt Simai Sándor és Sára oszt.lev.] * ~ lepedő. 1694: Izcofiomos Lepedo egy [Kv; Berz. 2. 29/76] * ~ lóding. 1696: Egy haj szín poszto szkofiumos loding s tarsoly [LLt Fasc. 24] * ~ öltözet. 1706: szkofiomos öltözőtők ... es Több egyéb portekák s öltözetek [WassLt] * ~ pikkely. 1736: Holmi Mente állýára szkófiomos Pikelyek [Kv; RLt Simai Sándor és Sára oszt.lev.] * ~ tarsoly → ~ lóding * ~ tolltok. 1668: szkofiomos Tol Tok, ket Rubint, es ket Szem gyöngy rajta [Mk Kapi György inv. 14] * ~ vánkoshéj. 1694: Izcofiomos vankos hey Egy [Kv; Berz. 2. 29/76] * ~ velum. 1732: (A templomban) találtunk ... két fejár fájol virágos Szkofiumos velumot [Kóród KK; Ks 12. I].

Ha. 1645: Izkophiomos [Gyszm; LLt Fasc. 120]. 1722 k.: Iszkofiumos [Nagyölyves MT; GörgJk 180].

szkófiumprém szkófiumszegély; tiv/tivuturá de scofiu; gold-/silberverbrämte Borte. 1732: találtunk ... egy fekete velumot Szkofium premmel^a [Kóród KK; Ks 12. I. — ^aFels-ből kiemelve].

szkófium-vitézkötés arany- v. ezüsfonalból való vitézkötés; brandenburg de scofiu; Verschnürung aus Gold-/Silberfäden. 1706: Egy haj szín Angliai poszto ferfi mente török nestel berlet skofium vitez kötes rajta [Moldva; LLt Fasc. 108].

szkompia l. szkumpia

szkopusz cél, szándék; scop; Absicht, Ziel. 1607: Az Actor azt mongia zembe hozta volt, megí Bizonjtia ne(m) keuanhatj (!) zembe vyolagh per hoc mjertt ollian ... fogh arra hogj zembe hozta volt az A. Bizonjchja megí Az vitan az scopusra [UszT 20/269]. 1619: Azmely postscriptába való írásomnak scopusa azmben akkor volt, most is ... abban vagyon [BTN² 291]. 1704: Megérthet őxcellentiaja a memorialisokat, melyből most is csak az tetszik ki, hogy előbbeni scopusokra vergáljanak | Ezt a levelet tévén fel szegény rab úr^a, mintegy scopusul magának, mintha ez lőtt volna fundamentuma projectumának [WIN I, 139, 172–3. — ^aBethlen Miklós].

szkorcenellamag pozdorféle magja; sämintä de scorțoneră; der Kern der Schäbe. 1735: Skorzenella mag. Palárt mag egy Zacsckóba ... Endivia mag egy Zacsckóba [Királyhalma NK; Ks 23. XXIIb].

szkriba íródeák, ímok; scribe, diac; Schreiber, Kanzlist, Skribent. 1645: Kopacz Mihály Deak Vrnuk eő Naga Tablájának egyk Scribaia [Ks 42. C. 31]. 1671: az Notarius ne(m) biro az törvényb(en), hanem csak Scriba, kinek az törvényb(en) voxá ninczen [Kv; TJk VIII/11. 121]. 1675/1676: Ez idősb Rakoczi György idejében, én vj Cancellista Deákotzka lévén, a' Secretarius Szalardi János vram, adsciscála Arkosi Mihály ő kglme mellé ... én akkor, mint új scriba ... a falut akartuk certifiálni [Vajasd AF; JHbK XX/21. Belenyési István (50) ns vall.]. 1722: Az extractus praeambulumában Notalt errorrol, á számtarto excusallja magát hogj maculatájában nem ugy van, Scribaja erralt [KJ. Rényi Péter lev. Fog-ból]. 1758: Ennek^a is scribája voltam, de meguntam volt, mert rettenetes hígeszű, sok gyermeki dolgú, levis ember volt szegény [RettE 65. — ^aBarcsai Jád-

nos, Hunyad megyei birtokosnak]. 1769: Egy Vilhelmus Krause nevű Scriba Lopásbéli cselekedete mián Silesiából el szökvén, ha olly idegen ledzégő (!) Embert kegyl(me)k magok Falujában tapasztalának ... az udvarhelyi tömlécbe hozni el ne mulassák [UszLt XIII. 97]. 1788: Az Ötse(m) Andris írja levelib(en) hogy udvari hivatalra akarja magát adni; de én azt javasolnám hogy még egy vagy két esztendeig tanulgatna annak idejéb(en) valahová bé-sze-reznők valami olyas uraság mellé scribának [DLev. I. II. 23]. 1823–1830: minden jurisdictiónak két hivatalja volt: egyik officialatus, mely állott ordinarius és substitus mind viceispánokból és főbírákból, ezek mellett az írók scribák-nak nevezetnek 50–50 Rhf. fizetéssel [FogE 92].

Szk: hites ~. 1621: My Maxai Balas es Mora Istuan deakok vrnuk eo fel(se)ge tablaian lako hwteős Scribak [BálLt 58]. 1627: Az Vitezleo Zent Mihalffalwi Andras Deak Vram Vrnuk eo fel(sé)ge nagioib Cancellariayanak Hwteos scribaia es Notariussa [Kp III. 94]. 1668: Mi Papai András es Donáth Matyás az mi Kgl's Urunk eő Nga méltóságos Tablájának hűtös Scribai [Ks 13. XVII. 6] * honorárius ~. 1831: ezenn jelen lévő Fiscalis Esketést ... Magistratualis Assessor Idősb Szaniszo Sigmond es Honorarius Scriba Viski Sámuel Urak Regiusságaik alatt ... Authenticaltuk [Torda; TVLt Közig. ir. sztl'n] * táblai ~. 1668: Colos vármegjében lévő Erked es Solymos nevű falukat az nagy emlékezetu Bethlen Gábor Fejedelem adta volt Istenben ell nyugott Szárhegyi Lázár István P. Biro táblai scriba Vrna)k örökösön [Szászrégen MT; LLt].

szkribai ímok; de scribe; Schreiber-, Kanzlisten-, eines Schreibers/Skribenten. Szk: ~ hivatal. 1816: Oláh Mihály ... Tordán Magistratualis Scribai hivatalt viselt [Torda; RkAk 363].

szkribaság ímokság; funcție de scribe; Schreiberschaft, Amt eines Schreibers, Kanzlistenstelle. 1595: Mathe deaknak a' Notarius mellet való Scribasagaert ezteendogh f. 25 [Kv; Szám. 6/XI. 8]. 1823–1830: Scribaságban töltvén el az 1787-ik esztendő, 1788-ban hazaszállottam az apámhoz ... és újra a tanuláshoz kezdtem | Életem módja leginkább volt az írásból, mert akkor Marosvásárhelyt kancellisták nem lévén s scribaságomba az íráshoz hozzászokván, contractust, instanciákat is írogattam ... s az akkori időhöz képest jócskán fizettek [FogE 93, 99].

szkripta irat; act; Schrift(en), Schriftstück. 1705: Örményesen halálos betegségembe esvén, egy inasom ... fogta azon diariumot és a tűzbe vetette, több sok scriptákkal együtt [WIN I, 614].

szkriptórium 1. írópolc; poliță pentru scris; Schreibpult. 1821: Egy Veres festett Asztal scriptoriumával edgyütt [Mezőmehes TA; HG].

Szk: rostélyos ~. 1803: Egy Sötét zöld festékű kopottatska rostélyos scriptorium szegletes négy Lábakon [Ne; DobLev. IV/858. 1a].

2. írásbeli munka; lucrare scrisă; schriftliche Arbeit. 1827: két Esztendő alatt Scriptoriumokba 2 Rf [Kv; ACSzám. 71]. 1833: 2 Esztendő alatt Scriptoriumra 2 Rf 12 xr [Kv; i.h. 94].

szkriptóriumos íróasztallal ellátott; prevăzut cu masă pentru scris; mit Schreibfach-/pult ausgestattet. Szk: ~ al-

márium. 1799: Egy Dio szin festékű Fenyő Deszkából készült Scribtoriumos, és a' Felső részében könyveket s Leveleket tartó Almarium [F.zsuk K; SLt Vegyes perir.].

szkripturisztikum írásbeli munka; lucrare scrisă; Schreibarbeit. 1825: Két Esztendő alatt Scripturisticumokra 2 Rf [Kv; ACSzám. 64].

szkrupilizál kétségeskedik, aggályoskodik; a-și face scrupule; skrupeln, zweifeln. 1722: Kgd Scrupilizall talám Malma Vonujá(na)k Congestioja iránt [KJ. Rétyi Péter lev. Fog-ból].

szkrupulódás kétségeskedés, aggályoskodás; îngrijorare; Skrupel, Zweifel. 1663: Abauj, Zemplén, Sáros, Ung, Borsod vármegyének köveit convocáltatta, ez ide alább valókat kihagyván az consultatióban, nem kicsiny scrupulodással vannak [TML II, 638 Teleki Mihály Bánfi Dieneshez. — "A palatinus].

szkulpál (betűt) vés/metsz; a grava (litere); (Schriften) schneiden, gravieren, stechen. 1772: 28 Martii volt nálam egy Dávid Mihály nevű háromszéki, szárazajtai fi, enyedi deák, ki is typographiát, sculpturát szándékozik tanulni, csak már is szép betűket sculpált fára [RettE 272].

szkulptúra betűmetszés; gravure de litere; Schrift-/Stempelschneider. 1772: 28 Martii volt nálam egy Dávid Mihály nevű háromszéki, szárazajtai fi, enyedi deák, ki is typographiát, sculpturát szándékozik tanulni [RettE 272].

szkumpia csereszömörce; Rhus cotinus; scumpie; Perückenbaum | cserző szumák; Rhus coriaria; scumpie (?); Gerber-Sumach. 1684: görgényi^a udvarbíránk adván szkumpiát hozzája^b [MNY LXI, 487. — "MT. ^aA bőrkészítéshez]. 1688: Egy Loter Szcumpiatol f — // 20 Egy köből Szcumpiatol f — // 03 [MvRKLev. tömösvári és tömösi vetcigal]. XVIII. sz. eleje: izente az Atyám, hogy az it lévő Scompia árából bárcsak harmincz vagy negyven forintokat külgyek bé [Born. XXXIX. 49 Csutak Mihály lev.]. 1724: Deliberatum ... Az eddigh p(ro)ducalt Privilegialis Levelekből, nem constál, hogy az Idegen Országokban Szkumpiaval készített Bőrök az országba leg közlőbb (!) ez Városba ne hoztassanak [Kv; TJK XV/4. ítélet a timár céh és Joh. Fogarasi kereskedő perében]. 1787: Timár vagyis Varga Mesterségnek valo Eszközök. Egy derék tserző nagy rész üst Hf 10 Dr. 80 ... Egy véka Szkumpia Zákostol Dr 68^a [Mv; MvLev. 6 Tolvaj alias Varga Mihály hagy. — "Felsőből kiemelve]. 1792: Még az Oláhoktól is tsúsztak némely szók a' Magyarokhoz, mint p. o. a' Szkumpia, mely is drágát vagy árost jelent: minthogy ezt drága áron szerzik a' tiszta bőrök készítéséhez [Eder, BenkőNyMunk. 179]. 1795: a Kőrdóvanyának készítésére oláh országból drágán hozni szokott szkumpia helyett éppen olyan hasznos Plánta találatván fel ezen Hazában, tudniillik az Etzetfa, Deákul Rhus Coriopia, Németül Gerberbaum, oder Eszszigbaum [Dés; DLI].

o Szín. 1768: Szkumpia Miska [Kv; Ks 74/56 Conscr. 161].

szkumpiahozás szkumpia-behozatal; aducere în țară a scumpiei; Einfuhr von Sumach. 1772: (Tartozna) A F. Szállás patakiak^a más Országból valo viza, és Szkumpia

hozással, forspontozásokkal [Fejérviz H; JF. — "F.szállás-patakon (H) lakók].

szkumpiás szkumpiával készített; tábbait cu scumpie; mit Sumach bereitet, sumachhaltig. 1810: Egy pár Szkumpiás béléss bőr^a ... Rf 11 xr 4 | Ot négy tsattu szkumpiás bőrért ... Rf 26 xr 35 [Mv; MvLev. 9, 11 Trincseni Mihály hagy. — "Még 6 pár ugyanilyen bőrt sorolnak fel].

szkutár 1. eszkotár

szkutella csésze; ceașcă; Täschchen, kleine Schale. 1837: Scutella 3. hozzá 2. fedél [Szentenedek SzD; Ks 88. 23].

Szk: füles ~. 1836: Két füles Scutellák ... Három viselés lapos Tálak [Kv; Pk 3].

szkvadron lovasszázad; escadron; Schwadron. 1833: minek utánna Intze Sigmondot el hagyta a' Squadron elejibe kerekedett [Sepsimartonos Hsz; HSzJP Kötze János (45) Huszár strázsamester vall.]. — Vö. az eszkadron címszóval.

szlobodnik adózás és szolgálat alól felmentett személy; persoană scutită de dări și prestații; von Abgaben und Frondienst Befreiter, Freisasse, von gutsherlichem Pflichten befreiter Bauer. 1743: Hogy az Besztercei Betsuleset Constitutus Biro Nemzetes Süler Samuel uram ő kegyelme párantolatyából az Beszterce Vidékiek Sarloval praestaltanak 111 ~ száztizenegy napakát. Ugy egy szlobodnik is leven vélek három nap melyről praesentibus atestálók Sig. N. Czég 1743 Die 5a 7bris Pap István mp [Nagycég BN; BesztLt IIa 105].

szlobozia szk-ban; în construcții; in Wortkonstruktionen: ~t kiált adó- és szolgálatmentességet hirdet ki az újonnan települők számára; a acorda scutire de bir, de prestații pentru coloniști; Abgabe und Dienstbefreiung verkündigen für die neuen Ansiedler. 1723: Salyiban^a Szloboziat kiáltottak volt [Bfn Köbölküti csomó. — "Mezősályiban (TA)].

szloboziai kiváltságos/nem adózó településről való; care locuiește într-o slobozie; in/aus einer Freisassensiedlung (lebend). 1709: Irhatom hogy E napokban az nadg(o) szlobosyájajabeli Ember ... panaszkodik hogy öréjjajokk adott vetettek (!) [Bukuresd H; BK. Lugosi Ferenc Bethlen Ferenchez].

szloboziale kiváltságlevél; document prin care se acordă anumite privilegii; (etwa:) Freibrief. 1757: Az Popa Gabor Déak fia mikor haza megyek akkorá le jőne Ngdhoz a Szlobotzija lévelért csak tudhatná Ngod porantolatyát mit kívánna Ngod tölle, hogy meg szerezhetné akkorá [Kendilóna SzD; TKI Perlaki András Teleki Ádámhoz].

szlovákul szlovák nyelven; în limba slovacă; slowakisch. 1836: Veisz Mátyás Albert ... beszéli magyarul, németül, szlovákul, és oláhuul lepegve [DLt 504 nyomt. kl].

szluszba 1. istentisztelet; slujbă, serviciul divin; Gottesdienst/mise; liturgie, slujbă bisericească; Messe. 1722: Tudom aztis Nyilván, és bizonyosan, hogy az Praeskurránk; az Templomban Sokáig ott állot; Szlusbat ... Pap Péter ur(am) ne(m) tött l(ste)nni szolgálatot réá, hanem ugj hoz-

tuk ki az Templomból Penyisessen [Kecsed SzD; TL. Makra Szavul (50) prov. vall.].

Szk: *-t csinál* istentisztelet tart/misézik. 1757: meg halván az a Szakára Szimion nevű ember, s akkor az én Apám Popa lévén magátis a meg nevezett Szakare Szimion eltemetvén minden költség nélkül, a mint a mi rendűnken szoktak Szlusbákat csinált az Apám utánna [F.borgó BN; BK. Popa alias Flemind András (55) jb vall.].

2. úrdolga, robot (úrbéri szolgálat); clacá, robotá; aus Zwang gemachte Arbeit. 1853: Sok helyen éles szováltás-
ra is találtam. Kérdék mit keresek? talám a' Szlusbát akarom viszsza állítani? [Szilágycseh; BfN Szipolly Elek nyil.].

szó 1. cuvint; Wort, Wörter; Worte. 1567: mywel hogy Engemethys Nez valamý Rezebol wramek wthan az wram Jozagara walo gondwyseles k: Egy neha(n) zowal akarok az dologrol Imia [Görgény MT; BesztLt 10 Joh. Baranj provisor Ar(cis) georgi(n) Gr. Timar beszti-bíróhoz]. 1605: Megh ertettek eo kgrmek biro Vramtol Coloswary Janos Deaknak Directornak, Giulaffy Vram eo Nagatol keowetsegbe valo ide leowetelit lewellel es zowal valo keowetsegel [Kv; TanJk 1/1. 510]. 1665: ha csak tiz szót is ír az plenipotencia mellett, többet nyomván, mint sem két s háromszáz szó annak utánna [TML III, 404 a fej. Teleki Mihályhoz]. 1679/1741: Nagylaki Berek Ezekről irt maculatum originale Görgeyi Pappirassan lévén írva elig erhettem (!), hogy minden lrásom ki nem olvadott belőlle, többi között az Nagylaki Berek ... es egyebb egy nehanj szokbol allo Circum Scriptioji, az Görgeyi Papyrosrol el koptak vgy hogy elig láttzik egy ket sor benne [Nagylak AF; DobLev. 1/27a. — "A megelőzőkben felsorolt földké-
ről]. 1737: Kérem adgyák elé az ordereket, azt felelek, nékik csak Szóval adott ordert a kapitány [Altörja Hsz; Ks 99 Apor Péter lev.]. 1751: Mű oda künnis eget tanatskozánk, régi Oláh és Görög írásainkrol emlékezzvén, de soholtis egy szonak nem tanáltuk hanem egy másol meg különböztetű két distinctus névnek" [Nsz; TL 42 Alex. Lazer (52) vall. — "A Toma és a Timófi nevű]. 1776: á Kis Aszszony magát resolválván a' hitlésre ... a' Ritualéban praescribált Condiitok, és Szok szerint kérdezvén, mind á két részen való személyeket, bátron, tisztán, meg érthető szókkal feleletek, mind M. B. Urffi, mind pedig a' M. Kis Aszszony, és egybeeskettettek [Mv; GyL. Emericus Tompos (55) franciscanus praesidens vall.]. 1795: Inkább tsak tsupa szóval való Tanítás által, mintsem a' szokott módokon lehetett volna ő velle a' szükségesebb Tudományokban valamire mendegetni [Mv; Told. 47]. 1807: Abadi Kata, Születesére nézve Nemes Háromszéki Zabolai ... mintegy 45 Esztendő ... beszél Magyarul meg nyujtván a' szó végét, keveset Oláhu-l-is [DLt 849 nyomt. kl]. 1817: Nagyságodnak ... amibe kárát observaltam vagy Szóval, vagy írásom által mindjárt meg ígyekeztem jeleníteni Nagyságodnak [Szász-szombor SzD; BfR Szentmiklósi István ref. pap lev.]. 1862: Alig más fél éve, hogy hazádból kiszakadtál s már kottant-
va s hibáson ejted a magyar szót [Kv; Újf. 6 Újfalvi Sándor unokaöccséhez, Újfalvi Károlyhoz].

Szk: *szava hallatik*. 1657: Ráskán Magyarországon egy ember házánál lakott néhány esztendőökig egy ördög, ki csak hogy nem látottat ugyan, de szavai hallattak, és sok csintalanokdási láttattak [KemÖn. 124-5] * *szavakban ki sem fejezhető*. 1897: Kérem, fogadja e gyöngéd figyelméért szavakban ki sem fejezhető, de annál mélyebben átértett

köszönetemet [PLev. 194 Szász Domokos Petelei Istvánhoz] * *-ból/-val megtámad*. 1786: Veres Márton Uramot szobol melyik támatta meg, micsoda káromlásoknak ne-
meivel illette, Mitsoda motskos Szokkal ruházta, melyik-
nek a Sugarlásából [Torda; KW]. 1807: Tartsafalvi Pálffy György Uramot ... ki támatta meg Szóval elsőben az után ki tépte meg a' haját s rongálta [Tarcsafva U; Pf] * *~ra megmond* szóról szóra felidéz. 1637: En mind szora megh nem győzőm mondani, mind mit beszélhetünk [Mv; MvLt 291. 81a] * *~ról ~ra*. 1618: szorol szóra égikis mongia barato(m). masikis barato(m). azon keozbe Balint aztis monda barátod az segged mert ha le nem szarod sem hagi el azon keozbe ugia(n) Arczuj czjapa Andrast [Kozmás Cs; BLt 3 Lestyan Janos szav.]. 1776: Csizi István Nevezetű Reformatus Hadnagy ... ő Ngának Szóról Szóra pennájára dictált vala, hihető, hogyne az ő írása láttzodnék lenni [Kóród KK; GyL. Georg. Vizi (30) rk kántor vall.]. 1839: Tanuk ... eleinkbe Törvényesen idéztetvén, s általunk a' szokott módon meg hiteltetvén, hogy vallomásaikat mi is mindenekbe a' fent irtak szerént szorol szóra irtuk légyen meg arrol ezennel igaz hitűnk szerént neveink al írása és szokott pe-
tséteinkel meg erősítve, bizonyoságot tészünk [Borb. II. Veress Lajos megyei esküdt kezével] * *~ szerint*. 1672: Az fővezér levelét kérdém, tudják, mi van benne? Azt csaknem szók szerint elő beszélő [TML VI, 193 Teleki Mihály Bánfi Dieneshez] * *~t hall*. 1768: hamar nap nyugot után valami gyengén Talvajt kiálta szot halván vigyáztam mindenfelé, merre hallatnek azon szozat [Katona K; Born. XL. 81 Darabant György (50) jb vall.]. * *~t kivesz*. 1669: Édes Bátyám uram, az német részéről akármint ajánlják magokat, de nem kell hinni, mert én elhittem, csak szót akarnának kivenni, vagy levelet, azt bizony menten küldének az portára, mint Betlen Gábor idejében [TML IV, 475 Bornemissza Anna Teleki Mihályhoz] * *~val izen*. 1571: Jzentem ... Knek zowalys Ez en Embermetle Kdet kerem hogy Kd hyggye megh zowath [Szúv; BesztLt 3503 Petrus Zent Myhalyffalwy Caspar Zewch beszti-bíróhoz]. 1617: szoual beos-
segesen izentwnk ezen kapu kyhajanktol (!) [KJ. Bethlen Gábor lev.]. 1776: Ugyan régen hajtom Kgymedet, el ne titkollya, vallya meg mit izent Szóval Gróff Lázár? [Kóród KK; GyL. Georg. Vizi (30) kat. kántor vall.]. * *~val megmagyaráz*. 1710 k.: azt irtam a cédulában, szóval is megmagyarázám néki: hogy amíg a kolosvári válasz eljő, ha addig a német rájok mégyen, meg ne várják [BÖn. 970]. 1802: Nemes Torda vármegye Also kerülete Vice Ispánnya Martonosi Tekintetes Gálffy Josef vr meg jelenvén a' Succumbens Méltóság vrnak Also Járai Curiája Kapuja előtt ... a' Succumbens Alperes Méltóság vrnak meg intéséről szollo Testimoniálást, az Executióra lett Certificátatásrol, és harmadnap hirtételről költ Relatiokat fel olvastatván, és és szóval is meg magyarázván az Executiót annak rendi szerint tentálta [BLt 12 Végilai Horváth Gáspár szb vall.]. * *~val megmond*. 1619: Ezen szókkal mondom meg én is az urad dolgát mindenütt [BTN² 179] * *~val oltalmaz*. 1600: en semmi gonoz wegne ne(m) mentem oda, nem rontottam hazokat, elegen woltak ahoz a kik azt chelekettek, Zonkal előeeömet (!) oltalmaztuk volna eő kegmeket, mi(n)t illie(n) bizot vrainkat [Uszt 15/25]. 1737: Tudjgae a Tanu ... hagi ... Groff Széki Teleki Adam Ur ő Nsga Gliga Simon nevű Jobágját ... Pap Gábor védelmezte és oltalmazta, s mi csoda módon és szókkal oltalmazta, és ott el hadtae vagj ugjan rabul ... Gjörgjfalvára bé vitte, s vitette, és ott kalodáb(a) verette? [Dob.; TKI vk] * *~val parancsol*.

1661: Ngod nekem szóval azt parancsolta, hogy mikor Ngod Váshely felé leszen, ott egyezsem meg Ngoddal [Bágyon TA; SzO VI, 256 Csegezi Tamás, Asz kapitánya a fej-hez] * ~val referál. 1619: Arra is kegyelmes uram, volt gondom, Török Zsigmond Nagyságodnak szóval is tudja referálni [BTN² 253] * ~val szemébe mond. 1820: ellenben a paraszt közönség a' ki ezen munkát subscribálja meg kívánta hogy a fel irtakból semmi is el ne maradjon mindeket Szóval a' Praefectusnak szemébe mondott, a' ki telylyességgel a' meg irtakon kívül többet nem reflectalt [F.vist F; MvAlT 616. 10. — Kiss András kijegyzése] * ~val szól. 1570: Thakacz Gërgh, Ambrosius falth, Thymar Symon Hyttek zerent vallyak ... Alcz Antall Illien zowal zolt Torozkay gergelnek Jo gergel vram en zoltam Kalmar Janossal az 18 forint feleol [Kv; Tjk III/2. 84a]. 1592: mentem vala hazához ez l.nek, szollottam vala neki jllien szokkal ... [SzO II, 64] * ~val szólhat. 1636: az sok dolgokrol ember nem szólhat kevés szókkal világosan [ÖGrAj] * ~val tanít. 1811: A' mig meg-nyithatta hervadt ajakait⁸ Egyeségre e'ként intette Fiait; Intette, és nem tsak szóval tanította Hanem mit tégyenek, példával mutatta [ArE 102. — *Egy százesztendőnek tartott szász paraszt] * egy ~t sem. 1805: Letzkét egy szot sem tanultam, azt hazudtam, hogy nem kaptam az írást, pedig az asztalon volt a fordítás alatt, azért a Rector az on Monétát a hátamra varta [Dés; KMN 66] * hallható ~val. 1844: Pál István eő kegyelme elé állván, halható szóval protestalt, és kezében lévő páltzját fel emelvén repellt [Százpataks Hsz; Berz. 17] * mind egy ~ig. 1763: én Szolga Mihály irtam az ő Kglme Fassioját, és a' mit Fateált mind egy szög fel olvastam ő Kglme előtt [Mv; Told. 33/29] * oláh ~. 1869: Az oláh szavakra nézve meg kell jegyeznünk, hogy azokat azért adják a pástzorok szájába, mivel Székelyföldön a pakulárok (: pástzorok :) általában mind oláhok, s e tekintetben minél hübb pástzoralkokat igyekeznek felmutatni" [Orbán, SzfLeír. II, 156. — *A cssz-i bethl. ját. pástszorszereplőire von. észrevételezés].

Sz. 1678–1683: iob valamely titkot, az szűksegh nem kinserit az kimondasra, magauat tartan] ... mert az so csak addegh az embere megh ki nem bocsatja saian, de azon tul, mase mind magiarasasa, s mind előb valo adasa [Ks Kornis Gáspár kezével].

2. kijelentés; afirmație, cuvînt, vorbă; Äußerung. 1568: Myert penig hogy az bizonsagokból nylua(n) ky tetcik, mi-kepe(n) qtués gergel, qtués orbant az egez ceh elot, hamisnak chyalard(n)ak es tizessege vezetnek mondata volt, mely zokert qtués orban qtet toruenbe akarta volna lelly [Kv; Tjk III/1. 178]. 1572: Zekel Margit azt vallia ... Me-gen oda hozzayok az Jstwan vayda fya, Es panazolokodyk volt Eoneky az vranak illen zowal Im Mint Jarek aztalos Ilonawal" [Kv; Tjk III/3. 7–8. — "Folyt. a vall.]. 1573: Ne tagad Mert te zod es en vgy Monta(m) megh az byronak, chyak nyakat vakaritia es ely ter onnat [Kv; Tjk III/3. 63]. 1592: mikor le wte Hannagy Peter Jakab Jstuant, Az szoual egygyt esek rayta az palcha [UszT]. 1603: Vrbeogor Balintme Ersebet Azzony vallia ... az azzony ez zokkal megh zida Ballos Jstwant, mondwan, chionka, bonka, bestie kur-wa fia [Kv; Tjk VI/1. 674]. 1643: Daniel neuő Czigany ... az Varosi beöntetted mester Vagi hoher ...ide ieőt ... azért hogi K(egyelme)d leueleth hozak meghfogattam mingiart, es hol mi dologhrol kerdezkedűen nem ighen nyughatom megh szouaban [Sófva BN; BesztLt 327 Petrus Gayay Andr. Vegh beszt-i bírőhoz]. 1665: Ketskemethi Gergely Czéh ellen valo szovaiért fizetet f 2 [Kv; SzCLev.]. 1745:

Mind az Actor által producalt Relatoriából, mind pedigen az Inctus tulajdon Szavaiból világossan constal, hogy nem más hanem ő Rusz jankullal Kalács pénzt vett volna hat Forintot Topanfalvi embertől Rusz György Házába [H; Ks 62/10]. 1751: Jozságait Törvényesen Cancellista Deákok által ki jártatván, akkor azokról a' ... Földékről egy szóval sem emlékezett, magáénak nem praetendálta [Korona MT; Told. 14/46]. 1763: no már melyik szován nyughatik meg az Biro néki, azoné inkább a' mit ő obiter mások kérdésere felelt, vagj azon mellyet akkor mondott, mikor serio authentica Personák által examinaltatott [Torda; Tjkt V. 154]. 1766: csak maguktól az méhes káros Emberektől hallattam, hogj az kalácsos szova után az popa Todor Fiára fogtanak de a kalákost nem nevezték ki ki légjen [Liget MT; SzentGy Todoros Hápa (42)jb vall.]. 1832: Mennyire érzem ezen szokat „elfognak csapni” csak én tudom — ki az illy kujonerozáshoz hozzá nem vagyok szokva [Torda; IB. Demény János udv. tiszt. lev.]. 1838: Tktes Komáromi László Ur ... Szavaiból úgy mutotta ki magát, hogy egész gyanuja" Tktes Dobolyi Bálint urra lenne [Nagylak AF/Ne; DobLev. V/1221. 6b–7a Szabo Iosef (52) ns vall. — *A pénz ellopását illetően].

Szk: szaván választ elindul vkinek a szaván. 1763/1805: Nyikuláj azt monta, hogy Kegyelmed, ki jön most Csőtör-tökön ... én nem tudom ugy vané, vagy nintsen, az ő szaván nem tud az ember választani [F.zsuk K; SLt 44 Suki János Ferentzi Györgyhöz] * szavát változtatja. 1664: Minthogy ennek az itt való alkalmatlan német és magyar praesidiumnak imide-amoda valo csapongások miatt, az mit egy nap mondanak, másnap meg mást beszélnek ... én nekem is Kegyelmedet ... instructionum szerint tudósitanom kell az itt való dolgokról. Ezek minden órában csak változtatják szavokat és elméjeiket [TML III, 302 Szeptán Ferencz Teleki Mihályhoz] * szavát viseli. 1605: Mindeneknek eleőtte kewantatik az hogi az meli kett Vraink valzatának es el mennek azok eggiessek es egienleő ertelmwek legienek eggik az masik nelkwl se eggiel se massal ne tracta-lodgianak, hanem ha kiwel az szwksegh hozza hogy zolni kell, tehatt eggiwt lewen zollianak es minden Vthon ugy viselliek zawokatt hogy hwsegwnk ne Impingaltassek [Kv; TanJk I/1. 512] * ~ból ~jó ki szó szót követ. 1847: egy Dánts Stefán nevű közlakosnak házához tértem vala be, holott is szóból szó jöven ki ... elősorolván ők nekem a királyi kamarával fennforgó urbarialis processusokat, arra kérének, miként annak vezetését vállalnám el magamra [VKp 165] * ~kra ~kat feleltethet. 1670: Az mely írást beadott, írás által azok szerént az punctumok szerént az szókra szókat feleltethet Nagyságod is. Ad l.mum. Felelhetni úgy, az mint Fogarasban 1664 feleltetett vala Nagyságod, ki az conservatoriumban megvagyom" [TML V, 132 Teleki Mihály a fej-hez. — "Folyt. köv.] * ~t ejtszöl. 1550: az leginek ... kernek volt ielt az birotol hog az w marhaioakat ki soren Meg változt melleire bociatanaia Az vag ez iellel az w adassokat ellő hinaiaht ot az biro ille(n) sot solt Azth ne(m) tudo(m) Michoda lezegő Embert keres-tek ti Mosta(n) [BesztLt]. 1629: Kerekesne leanya ... mon-da nem megyen mert haragszik Zobasu ream hogj az An(n)ya feleol szot talaltunk volt Zolnj [Kv; Tjk VII/3. 121]. 1670: Itt részeg korában ejtett is már olyan szókat, hogy ő az császárnak is viszen innen levelet [TML V, 138 Székely László Teleki Mihályhoz]. 1765: Rútul járt volt egyszer a többi között Medve Mihály sógorral egy generá-lis-széken, ki is procurátor lévén egy causában, nem tel-

szett, hogy deliberált a vármegye s valami szót ejtett [RettE 191] * *~t tesz/vki/vmi iránt/vmi ellen/vmiért*. 1599: az Incausamat-(tractus)nak procuratora teob akkori felelethi keozott teótt ilyen zoot" [Dés; Eszt-Mk. — "Köv. a felelet]. 1663: higgye Nagyságod, nem jöttek egyszer is oly sokan be, hogy az német tiszték egy szót is tettek volna érette [TML II, 577 Teleki Mihály Lónyay Annához]. 1794: Némek olyan hirt hoztanak volt hogy az Insiner az Gáthnál lévő Füz Fákát mind le vágatta és a hidhaz hordottatta ... de tsak hazugság volt. erről osztán tettem jelentést az Insiner Urmak mert ezen csehi Gonosz parasztság nem mondor hogy Szot nem tettenek iránta [Szilágycseh; IB. Fogarasi István lev.]. 1805: (a) redestest ha a' szofogadatlan Kovácsok követni nem akarnak s csak egy szót ellene tesznek eo facto a Biraknak kötelessége leszen akar melyik legyen az 12 reaja vagotni [Torockósztyörgy; TLev. 9/41 br. Thorockzai Jóseff lev.]. 1814: Czéh Mester Dobai Mihály Uram engemet tsak azért, hogy szot tettem aránta ... a' Czéh gyűlésiben le fattyu Gyermekezett [Dés: DLt 56. 7] * *~val a szájában gazol*. 1765: az I. Bernád Ioseff ... az első A.nak" szoval a szájába gazlot égtelenül teremtetézte [Karatna Hsz; HSzJP. — "Székely Zsigmondnak] * *~val szól*. 1619: Arra mond Görcsi Mehmet pasa: Söt, illendő, hogy te magadtól mint keresztényen keresztényen beszéljete, én igen javallom, de mi szónkkal ne szólj, mert mi abban meg nem tartunk [BTN² 276]. 1628: Füz<~> Gabor ... neki rezegedett ... kardia<lis eő> estben tötte illien zokkal zolua(n) esse lelek kurua<niad...> Jsten vgi segellien hogi meg öllek [SzJk 19–20] * *egyik szavával meghamisítja a másikat*. 1826: eg(g)yik szavával kívánnya meghamisítani a másikat [Ne; DobLev. V/1114. 7b] * *egyik szavával nyakon csapja a másikat*. 1705: Az egyik magyarországi fiú volt, tudott németül is, de úgy tet<~>ette, mintha nem tudott volna, és a másikat meg is szólította, hogy nem jól beszél, egyik szavával nyakon csapja a másikat [WIN I, 493] * *egy szavával ... más szavával ...* 1629: kerdeztük tőle miit czelekedte azt, minekünk azt mondotta hogy eőtt mas ingerlette rea, egi szavaval mondotta hogi Redaj Ferencz ingerlette rea, de mas szavaval ismett mast mondott [Mv; MvLt 290. 144a]. 1648: egy szauaua azt mondgia hogi az Atya, s eő meg fizettek", mas szauaua mentest utanna vallia, hogi ha mi fizetete(n) volna is, az Attyak igazítása [Kv; TJK VIII/4. 322. — "Az adósságot]. 1682: megh monda Nyirő Janos Ur(am) egy szovával hogy nekiis ki kel már az házból menni, mas szovával azt mondá, hogy Szent György napigh benne hadták az házb(an) [Kv: RDL I. 162 Elisabetha István Peter consors nob. Joannis Székely (50) vall] * *egy ~t sem szól*. 1668: Váz formában ott leszen talám ez héten, mert az mint mondá, bejú az gyűlésre, kire is én egy szót sem szólottam [TML IV, 293 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. 1710 k.: Embert mordabbul nézni soha nem láttam, mint a fejedelmet ezen az ebéden, az egy pohár köszönésen kívül (azt is erővel) egy szót sem szólott Béli-dnek s nekém [BÖN. 681]. 1806: Arkosi Istvánné énnékem egy szot sem szollott többet az iránt — mellj okbol ollj nagy nevetésben voltak az több ösze csoportozott személiek [Dés: DLt 250/1808 Morosán Aniska (46) korcsmárosné vall.] * *el/megindul/elmegy vki szaván/(szavára)*. 1574: Biro Kato, Azt vallia hogi ... trombitasne ... hozot volt eo hozza Egi Kis parta Eowet es harom arany gywreot hogy penzt kerne Rea valakytwl, Eo azkor ely Nem indul az azzony zowara, hane(m) Megien az vrahöz es Meg kerdy rola [Kv; TJK III/3. 253.] 1597: Azert teczik theorweny

zerint hogy az orzagh wegezesse zerint megh bewntettesenek, es mint illyen hiti zeget ki ... hawat ki ne(m) teolt-we(n) el zeokeot az zazo alol ... fel keottessek erette, az ketey penigh kik ... zawa(n) el indultanak, harom palczaval mindenik kemelletlenewl megh veretessenek [Kv; TJK V/1. 124]. 1620: hallottam az falusi biro hazanal czinigh Antalut az roz Azzonialtnak vayda Janosnenak ne(m) kellet uolna az zauan el menny [Páncélcseh SzD; RLt O. 5 Székely Mihály (79) jb vall.]. 1783: Nanya Makavéj ... ahol tsalhat, tsal eő ottan, és asem (!) tselekszik helyessen aki az eő szaván meg indul [Faragó K; GyL. Betzán Lup (30) korcsmáros vall.]. 1820: Dregánné Demén Márisok, Gán Juonné Székelly Rosi mind Fattyu vetett kurvák, ugy hogy ezeknek szavakon egy betsülletés Ember is meg nem indul [Várfva TA; JHb F. 48 Buszujok Anna Matzodi Szamailáné (70) vall.] * *hallgatja vki szavát*. 1774: fiam ... Battya Urától fügjön, engedelmeskedjék, szovát halgassa [Kozárvár SzD; Told. 22] * *helyt ad vki szavának*. 1658: én azt írtam volt, hogy miulta Lengyelországból ki jüttél, csak sok bosszúságomra igyekeztél jární ... de én elhiszem, hogyha én is annak mindennek megbeszélénem, a kiknek te levelemet mutogatod, hogy az én szómnak is helyt adnának, különben pedig, sem mint a tiédnek [TML I, 150 Teleki Jánosné Bornemisza Anna Teleki Mihályhoz]. 1672: Georgj Janos ha oda megien nem kel minden Szauanak helt adni, enis megh üsmertem. tudom kkis megh üsméri [CsALt F. 27. V/38 Georgffy Mihály nyitrai pléb. lev. haza, Csiksztyörgyre] * *hitelt ad vki szavának*. 1613: Azt boczatottuk oda ez dologert Az my Jambor szolgankat, Bejaronkat Zauanak hitelt adúan, az fogsagból Hattuan Jstuant mindgyarast el boczatassa ... kgmetek [Kv; PLPr 1612–15. 109]. 1639: Amit penigh Disznaiom valo ház hely feleol ir Kegld hogi az ot valo szolgám potentiose occupálta volna az én somnak (!) bar ne adgion Kegld hitelt, hanem hiszem eo Naga hűteos embere az Director nállam vagio(n) az eo keglme jrta czedula, à divisiokor én számomra jutot az á ház hely [Homoródsztpál U; Szád. Redej Janos Nagy Tamás udvarhelyi vázrevisorhoz]. 1847: Hát a helységek ki által, mi módon szerettek meggyőződést arról, hogy azok valósággal az ők jogukat érdeklik? Vagy ellenben csak a Varga Kata szavainak hitelt adva, magukat elámitatni engedték? [VKp 209] * *igaziba veszi vki szavát*. 1879: Szavát sohasem tudtam igaziba venni. Ha ígérte, hogy bizonyos időben megkeres, mérget vehettem volna rá, hogy akkorra beteg lesz [PLv. 39 Petelei István Jakab Ödönöz] * *kijön/kimegy a ~ (vki szájából)*. 1675: Azt akarják az emberekkel elhitetni, Kegyelmedhez közel való embernek szájából ment volna olyan szó ki: az két Hallernek, nekem, Bethlen Farkasnak ... meg kellene halni, ugy lehetne csendesség az országban [TML VII, Teleki Mihály Béli Pálhoz]. 1823–1830: Körmendi Gábor volt a fejedelem papjának, Körmendi Györgynek ... fia ... valamint külső formájuk, ugy belső indulatjuk is csodálatos volt, csakugyan legkisebb szitkozódó szó is nem jött ki egyiknek is szájából [FogE 88–9] * *kiveszi a ~t a szájából*. 1722: akkor az Déakok mindgyárt szóval, meg dorgálának, ezt mondván, miért veszem ki a szót az Emb<er> szájából [Köbölkút K; BeLt 6 Mich. Farkas (55) jb vall.] * *lesi vki szájából a ~t*. 1677: ezek közül némelyike csak lesi az ember szájából az szót s alig hiszi, hogy két képpen mondhasa bé [TML VII, 424 Teleki Mihály Baló Lászlóhoz] * *lopó ~ vkit tolvajnak állító/szidó kijelentés*. 1760: Hogy ha máda János az ki váltásig vagy azon Földnek bírásb(an) haborgatná; vagy lopo

szavait ujitóna az Actrix Gyirana ellen 12 forint poenában el maradni ítéltetett [Kersec H; Ks LXII/13. 760] * *meghiszi vki szavát*. 1557: Kegelmetek híge megh Zowat az mjt mj zonkwal mond [Apanagyfalu SzD; BesztLt Blasius mijo et franciscus appaffy Gr. Timar beszt-i bírőhoz]. 1570: Im oda költem egy Zolgamath fwgedy Janosth kegyelmedet kirem hogy kegyelmednek az myth mond hyggye megh Zawath [BesztLt 113 Gywlafty Laslo lev.] * *nem lehet építeni vki szaván*. 1820: Gán Juonne és Szekelly Rosi olyan haszantalan állapatu személyek kiknek Szavak építeni nem lehet, mert amit egy órában mondanak azt másba könnyen meg változtatták [Aranyosrákos TA; JHb 48 Kovács Anna Budai Péterné (46) vall.] | Az ezen kérdésbe ki nevezett Személyek pedig tsak nem mind olyanak, kiknek Szavak építeni nem lehet [uo.; i.h. Pálffy Moses székbíró nyil.] * *nem tud ~t sem kivenni vkitől*. 1808: szegény Katsot meg látogattam, meg háboradhat szegény ... az Ajtot ... azután hogy kinyitatta, sok ideig szot sem tudtam belőle ki venni [F.detrehe TA; Ks 65. 44. 11. Kemény Ignác lev.] * *reavigyáz vki szavára*. 1619: Mondám erre: Én az Istenért kérem nagyságodat, ne nehezteljen, igen jól reavigyázzon az én szómra, hadd tégyek választ erre [BTN² 291] * *senki/vki szaván (nem) jár* nem ad senki szavára. 1618: (Kamuti Farkas) egyfelől tőlünk kértet voxot. s azonban ugyancsak azt mondotta, hogy ő bizony senki szaván nem jár [BTN² 91]. 1694: edes leányom ... talám még meg orvosolhatnám dolgotat Urad eo kélme előtt, ha ... rossz Emberek szován nem járnál, az míg nem hiresdnék rossz hied neved [Torockó; Pk 7] * *vmilyen ~kkel él*. 1834: a Tiszt ... egyebeket elhaltatva ilyen szokkal élt: ötöt egy Regius nem regulázna össze káromolván égre kialto szokkal — engemet nem néz többre mint egy Regiust [Bögöz U; IB. Bentzedi Sándor ref. pap vall.].

Sz. amit egyszer megmondasz, más szavaddal azt arcul ne csapjad. 1658: De mindezeket irtam volt azért, hogy állhatatos beszédű légy, hogy tanuld meg azt, hogy a mit egyszer meg mondasz, más szóddal azt arczúl ne csapjad, mert te olyan természetet vettél vala elő [TML I, 155 Teleki Jánosné Bornemisza Anna Teleki Mihályhoz] * *könnyebb egy hazugot megfogni szavába, mint egy sánta ebet elérni*. 1811: Könnyeb egy Hazugot meg fogni szavába, Mint egy sánta ebet el érni futtába [ArÉ 91].

3. közölni/mondanivaló; (ce are) de spus/zis (cineva); Äußerung, Mitteilung. 1597: Gellien Jmrehne Kalachsewteo Kata azzonj ... wallia ... en ki akarek ieöny az templombol hogi eok bezielienek egimassal, de Bwdaine monda, bizony nem megy edes leaniom, hald megh az leany zavát [Kv; TJK VI/1. 59–60]. 1618: nagyságod cselekedje azt, hogy hívassa ide az nagyságod házához mind az muftit, kadilsekereket s vezéreket, én az én uralm szavait öngagságok előtt is megmondom ... értsék az én uralmak minden igazságát s kévanságát [BTN² 160]. 1629: Annak vtanna megh kerdeu(n) ha volna valami szauok, vagy Regestomok, producálá mi Eleonkben Elseoben Janos vram, az eo regestomat [Kv; RDL I, 141]. 1710 k.: Sok volt a szóm, írásba is tettem, bizony nem az ő salválásáért ... hanem a közönséges jóért [BÖN. 952].

Szk: szava elfogy. 1705: halála előtt három órával József császárukat behivatván, véle majd két óráig beszélt ... osztán félórával kimúlása előtt szava elfogyván, ez világból csendesen kimúlt [WIN I, 452. — *József császár apja] * *(semmi) szava (nincsen)/(van) vmihez*. 1689: Ha mihez penigle(n) eo kglmek eze(n) kvl p(rac)teendőlnak

ahoz nekem szom vagyon [Szökefva KK; Szád. Sárosi János nyil.]. 1711: én az arany miyből ki vettem közömet, azért már énnekem ahhoz semmi szom nincsen [Szentpál KK; Ks 96 Haller Gábor lev.]. 1782: a Dominalis Biro lilya ... a Biroságról le mondot ... mondam ... le ne mongy, mert nem én, ha nem eo Nga tett, azért ahhoz semmi szom [Baca SzD; GyL. Molnár György lev.].

4. jelzővel gyakran -val ragos alakban vmilyen érzelme/gondolat kif-re; aláturi de un atribut, adesea prevázut cu sufixul -val exprimă anumite sentimente/gînduri; attributiv bzw. mit einem Adjektiv häufig mit -val suffigiert zum Ausdruck eines Gedankens/Gefühls. 1570: Teob Jo Engetzteleo zokalis keryek hogy ez dologban legen Bekesege eo Nagsaga [Kv; TanJk V/3. 16a]. 1573: ha ky valamynemw Tyzteletlen es Bozwsagos zowal Bantana eo keget ... eo kegek Byro vramnak legen gongia Rea hogy oltalmazza eo keget az vramait varas kepeben [Kv; i.h. V/3.]. 1630: eleg sok szitkozodasat s atkozodasat hallottam Kerek Gergelynenek hogy szitta s atkozta Marton (!) mind hohemak, s mind egieb ektelen szokkal illette [Mv; MvLt 290. 220b]. 1632: az hog ennel vilagosb szauait hallotta(m) uolna arra ne(m) emlekeze(m) [Mv; MvLt 290. 89b]. 1683: ha mikor el júnéik az czalard világ tengere szirenesi (!) veszedelmekre, kedves hallasra gionjörőseges sovák ki bocsatasával östökélvén benneteket, mas iambor emberek megh rontasara ... fületeket be dugiatok [Ks Kornis Gáspár kezével]. 1737: De maga megismervén, azonn magát Nös paráznává tévő szavait, alázatos Instántiájával járulván a T. Tanás eleibe ... a T. N. Tanátsn(a)k és Universitätsn(a)k, annyi atyai Gratiája járult az Instans Asz(sz)onyhoz, hogi mind ez cselekedeteit luállyá Cum flor. hung. 33 ... et Den. 33 [Dés; Jk 257b–8a]. 1748: engemet vidamitto s ujitto szokkal eltetét eo Nagis(a)ga [Tóvis AF; ApLt A. Bartos Josef lev.]. 1794: ekkor a maga tulajdon Testvér Nényitis parázna szokkal illette [Déva; Ks 79. XXVI. 10]. 1806: Ekkor hozzám fordulván ... Arkosi Istvánné katzago szokkal nekem ezt monda, gyere téis Aniska láss újságát [Dés; DL 250/1808 Marosán Aniska (46) kocsmárosné vall.]. 1813: eo Kigylémet mitsoda ingerlő, és kissebbit szokkal illette? [Dés; DL 56 Vall. 2 vk.]. 1835: illetlen falángato szókkal, motssokkal ortzázzák [Torda; TLt 979].

Szk: alacsonyító ~. 1814: Egyéb alatonitto szot nem hallottam [Dés; DLt]. 1846: Kászoni András a' K: Közep utszai Tized Előljáróit ... alacsonító szókkal illette [Kv; ACLev.] * *átkozódó ~*. 1765: Több átkozodo szokos voltak, melljekről már elfelejtkeztem régi lévén a dolog [Tarcasfva U; Pf] * *becstelen/becstelenítő ~*. 1662: Magára és fejedelmi házára is mind akkori palatinus gróf Esterházy Miklóstól, de főképpen a kassai generálistól ... sok becstelen és gyalázatos szókkal terhelte [SKr 205]. 1685: az felljeb valo Esztendőben Császár Görgy Ura(m) ... illetlen Czehünket betstelenítő szavajval megh bantotta [Kv; ÖJK]. 1689: Ok nélkül le szidogatta, böstelen szókkal illette [Dés; Jk] * *becsület megsértő ~*. 1819: (A) Groff ur panasolta nekem ... arendások a falu haza előtt le gazolták mutskolták becsült meg sertő szókkal illették [Moson MT; TSb 49] * *búcsúzó ~*. 1619: Ezek Szkender pasa utolsó búcsúzó szavai [BTN² 256] * *csipős ~*. 1841: felesége eles csipős szavaival hatalmason le nyelvelt [Dés; DL 1439] * *csúf/csúfos/csúfondáros ~*. 1763: (Az alperes) a Nmes Mag(istra)tustis ily tsufos szókkal illette, hogi ha mind örökké teremtetnéz neis nem felne, lévén hat forintya, s' azzal meg edgyeznék az Hadnadgjal [Torda; TJKT V.

167]. 1812: a leg alább valo szokkal illette* a' mely Csufondáros szok, nem edj szülőtött Groffhoz hanem még edj leg alább valo embertis nem illettek volna [Héderfája KK; IB. Nemes Kolombán Imreh (21) vall. — "A gróf a grófnét]. 1835: le ment utánna a' Fiscalis, — azt megint valami csuf szokkal illette [Zsibó Sz; Wlt] * *dicsekedő* ~ 1772: Imbrefi Szóts Ferentzné ilyen ditsekedő szokkal állót előmb(e)* [Dés; DLT 321. 560 Joan. Simon (43) ns vall. — "Köv. a dicsekedés idézése] * *diffamális/diffamáló* ~ 1675: az l ... hol mi diffamális szavaival illetett, szidalmazott lelek beste lélek nagy subain kurafiának, és több ehez hasonló jo hiremb(en) nevemb(en) meg öldöklő, és sértegető szavaival illetett [Kv; Tjk VIII/12. 49]. 1781: hallottam Potsa Kriska Aszonynak. ilyen diffamáló szavait, hogy csoré rongyos [A.csernátón HSz; HSzP Juditha Tobiás cons. Josephi Bajko (40) gy. kat. vall.] * *éles* ~ → *csipős* ~ * *esztele* ~ 1649: Az J nem tudatik miteől uiseltetue(n) rut esztele(n) szokkal ... megh szitta [Kv; Tjk VIII/4. 366] * *fenyegető* ~ 1618: Mikor azféle sok fenyegető szavát eluntam volna, végre mondtam [BTN2 87. — "Köv. a közlés] * *gonosz* ~ a. rossz szók. 1584: Bokor Caspar vallia ... egg gonoz zot sem Zolt David Ianos mikor le wthek, es vgy verek mint eg Barnot [Kv; Tjk IV/1. 348]. 1591: Baczj Thamasne azzionom ... vallia. Hallotta sapolodasat Borne-mizzanének, de sem zikot, semmi gonoz zot nem hallot teolle [Kv; Tjk V/1. 63]. — b. szóbeszéd, pletyka. 1600: hallottam hogy az Gyeörgyfi Marton annia az vtan hogy el weteket, massalis leöt volna, de reghi iamboroktól hal lottam(m) hogy három gyermekeigh semmi gonoz zo ne(m) wolt felele [UszT 15/38 Antal Gergelyne Marta Zetelaki lib. vall.] * *gyalázatos/gyalázó* ~ 1579: keryk ... Byro vramat hogy erre eo kegre vyssyellen gondot hogy mykor be leo* semmy gyalazatos zo Rayta ne essek ... [Kv; TanJk V/3. 129b. — "A prédikátor]. 1876: Kebli tanácsunk megfontolván hogy Törös János, ha Csonkánál által sértve érezte magát, a törvény útján kellett volna elégtételt keresnie, nem pedig az utcán békésen járót megátadnia s gyalázó szokkal illetnie [M.bikal K; RAK 328] * *hamis* ~ 1582: megh tetteczek az azzonnak hamis zowa [Kv; Tjk IV/1. 29] * *illetlen* ~ 1642: Bekel Janos ... fel fuvalkodvan az egesz Czehot illetlen dologgal, es illetlen szokkal illetve, Esz-tendeig es harom napig ne mészarolhasson, hanem ha io mód alat az B. Czehnak kedvet keresne [Kv; MészCLev.]. 1772: hát tsak anyi emberséget tudok. Ezek elég valóságos illetlen szok voltanak [Zilah; Tsb 21] * *jó* ~ 1583: az yo illik ... a yo zooth es törekedest megh nem wonny theőleők [BáthoryErdLev. 106]. 1788: Levelemet meg ado ifju az itt lévő olá Popának Sogora ... most censurázni ment a vladikához, tudom hogy a Nagtok közben járásához folyamodik, Nsgtok egy jo szava, néki holtig használhat [Bencenc H; BK. Bara Ferenc lev.]. 1819: Müller János ... minden embert jo szoval emberelt a' maga szolgálattán kívül való dolgokba [Déva; Ks 116. Vegyes ir.] * *jó* ~ ad. 1665/1754: Ha ki magát fel panaszozza, jo Szót adván az Tár-saságnak, fele büntetéssel bé éri a' mit érdemlene [Kv; ACart. 14]. 1737: az J. ó kglme ... nem hogi valami Consolatiót nyujtott volna; de még tsak jo szótis nem adott [Dés; Jk 253b] * *kérkedékeny* ~ 1779: (Székely Ferencnek) a feljebb meg mondott kérkedékeny szovainál nem emlékezem hogy többet hallottam volna [Nagysajó BN; Ks. Farkas János (58) jb vall.] * *kérlelő* ~ 1750: Pap Mihály kérlelő szóval kérte az jobbági aratókat, hogy segittsenek vagy két darabotska buzájának felaratásában [Perje Sz;

Told. 3] * *mérges* ~ 1708: Otta(n) otta(n) segilljevel valo esküvessel elegigette (!) merges szavait, ugj hogi senki le nem csendesithette [Kv; ACJk] * *mocskos* ~ 1671: edgyik a' masikkat mocskos szoval ne illesse ... egy más ellen ne p(re)dikallyanak [SzJk 116]. 1748: Mind a két félnek Exhibitai importallyak, hogi az Incta irtoztato rut mutskos szokkal affialta mind az Actort s mind feleségét [BSz; JHb LXVII/3. 202]. 1774: Gánya luon ... Juvanat ... rut motskos szokkal illette, s bestelenül szidta [Bábahalma KK; Ks 19. VII] * *negédes* ~ 1561: egy mesteris kiuall-keppen az iffiw mesterek kozzwl ektelen es alkolmatlan negedes zokkal meg ne Banha* es az Cehbe ektelenwl ne gestallyon [Kv; ÓCart. — "Az idős mestereket] * *ocs-mány* ~ 1877: Consistoriumunk megfontolván, hogy Kaló Gergely kezdte Kozma Ilonát gyalázó, ocsmány szokkal illetni ... vádlottat az l ftt 40 kr asztalpenz megtérítésére, ezen kívül l ftt büntetésre ítéli az eklla pénztára számára [M.bikal K; RAK 337] * *pirongató* ~ 1672: senki edgyik a' masikat pirongato Szokkal ne illesse; hanem egymast megböcsüllyek [Dés; Jk]. 1736 u.: Több pirongató szavai közt azt mondá neki az úr: Jól teszed öcsém, keztyűt viselsz nyárban, mert olyan a kezéd mint a cigány purdénak [MetTr 463. — "Gr. Apor István] * *sértegető* ~ → *diffamális* ~ * *rágalmazó* ~ 1813: Vagyon a' Nemes Czéhnek Articulusa ... hogy a' ki a' Czéh béli Felebaráttát ha tsak rágalmazó szoval illetné, tehát azon személy a Czéhnek terhes büntetése alá rekesztessék [Dés; DLT 56. 37] * *rossz* ~ 1809: Lehet hogy a Falut Ravát rossz Szavaimmal fenyegetem de nem tudom mikkel mivel meg voltam háborodva [UszL ComGub. 1602] * *rut* ~ 1649: Az J nem tudatik miteől uiseltetue(n) rut esztele(n) szokkal ... megh szitta [Kv; Tjk VIII/4. 366]. 1690: az uton jaro magunk es hveink Szolgait, sőt magokat az utozo Nemes es egyeb Rendeket hurittak becstelenituk, rut szokkal illetik, es az falukbol ki verik [Ebesfva; Törz. Bethlen Sámuel fej-i instr.]. 1753: Nyikulitza mindgyart szidni s otsmanyitani kezde minden fele rut szokkal mondván kurvásnak, gyilkosnak, tolvajnak [Abrudfva AF; Ks 27 Szekuje Gyorgyia (22) Krisznyi Ecclesiastae vall.] * *sima* ~ 1723: Sok Sima szavaival s informatioival fedezték be magok insolentiajokat [Hátszeg H; Ks 83 Csulay Imre lev.] * *szép* ~ 1601: Olaz Ferencz Fiotha Janos Vram zolgaya ... vallia Janos vram Sok zep zowal kere az darabantott hogy el mennyen [Kv; Tjk VI/1. 547]. 1639: Czak így teőkelletlenkedel, Czigan-kodol ugj mond te neked mondom te Szalkai Mathene ugj mond az szep szoddal te czaltad az Aniamat [Mv; MvLt 291. 183a]. 1820: azt adtam szép szóval sok Embereknek hallattatokra válaszul: hogy mennél hamarabb ... ügyét el igazitom [Vályebrád H; Ks 11 Vegyes ir.] * *terhes* ~ 1832: A Feleségem ... anyit volt bátor mondani némely terhes szavaira ő N(agysá)g(á)nak — Én még ifju gazd-aszony vagyok — 's' annál fogva megeshetik hogy hibázom némelyekben — de igyekezem többre többre menni [Torda; IB. Demény János udv. tt lev.] * *tiszteletlen* ~ 1594: ez dolog meg bizoniosulan ki Adot legien okot effele dologra, es az tiszteletlen zo mellytől esset minden kemelles nélkül az varos zak Arany forintot vegien raita [Kv; Szám. 6/V. 41] * *uszító* ~ → *ingerlő* ~ * *üres* ~ 1619: hogy <ha> mégis csak olyan üres szokkal járnak, mind eddig, több tanácsom ... nékem arra nem leszen [BTN² 269].

5. beszéd, mondás, szólás; vorbá; spusa; Rede, Wort, Spruch. 1573: Katalin Varga Ianosne Annos Batos Martonne, Sophia Kwn palne, Azt valliak hogi hallotak az vthan

chinka Mathiasne ezt Mongia volt kowach Benedek hazas leanianak Katalinnak Mytt lars Te oda chosar (!) Azzony zegeny roz eb mit lars apad vtan Min (!) Nem athiad te Noked az hane(m) Bitangod, Meg vgian Rea peok vol.t ez zo keozbe [Kv; Tjk III/3. 227]. 1582: Cathalin Somogy Palne ... vallia, hog megh erte Igiarto Georg az Rengeo Anna Zowat, Monda Igiarto Georgy, leozte Neste Kwrwa vgiannys kellez vala, sok wdoteól fentem fogat read [Kv; Tjk IV/1. 53]. 1599: hallam hogy Nagy Janos mi(n)d felesegestől sok zoual kerik uala hogy hazokra ne menyen, merth eő zegenj legeny, el kel myatta vezny [UszT 13/109 „Anna consors promidi Ioannis Gergelj de Kadiczfalua” vall.]. 1600: Gyeörgyffi Marton ki fia legye(n) en ne(m) tudom, en mindenkor Gyeörgyffi Balintnak hallottam, latom, hogy mi(n)d abrazattia, zawa, erkeölche, termete, mi(n)t Gyeörgyffi Balintnak uvlit (igy!) [UszT 15/37 Janos Gergelyne Zetelaki, Marta azzony vall.]. 1639: monda ... Garczo Gergely hogj eb ados kurtanak kolbasz arraval, ezen a szon eőzue kapanak mindgijart [Mv; MvLt 291. 172a]. 1669: Az szamosujvart, vettem eszemben mind szavaiból, Uram, s mind propositio iratásából, hogy nehezeti, de azt is a fizetésre nézve [TML IV, 408 Teleki Mihály Bánfi Dieneshez]. 1673: Sok volt az szó. Úgy látom mind-azáltal, jól esett ő kegyelmének is a beszéd [TML VI, 441 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. 1699: Mind az Kglđ Leveléből mind mások Szavaiból vgy veszem eszemben, hogy az Kglđ között lévő Difficultásoknak okául én al-lithatom, és iteltetem [Jobbágyfa MT; Ks 96 Sárosi János Gyerőfi Borbálához]. 1783 k.: rendelte Flgs Urunk hogy a' valóságos tizedet minden mivekből ki adnák, de nem hogj azt ki adták volna, de még a' mit eddig szemszurásul adtakis aztis vgyan szoval igerik, de tsekedettel nem praestállják [Torockó; TLev. 4]. 1806: nemis szoval, hanem tsekedetekkel igazgattyák a' dolgokat [Mv; Ks I Thuróczy Károly lev.].

Szk: szava megnehezedik beszéde nehezéssé válik. 1823–1830: utoljára úgy elalélaltam, hogy nem is ettem, csak az orvosság és herbatje tartották még bennem az életet, és annyira elgyengültem, hogy szavam is megnehezedett [FogE 131] * ~ba áll/elegyedik/ered/ereszkedik/indul vkivel. 1584: Borbely Demeter vallia, az Vargane Annia veywel zoba elegiednek [Kv; Tjk IV/1. 274]. 1653: láták a levágott kurtánokat, és igen megzajdula az ő sergek rajta, de fegyverhez ugyan nem nyulának azért; de mi is nem főgánk fegyvert hozzájuk, hanem Bogáti János és az apám szóba indula velek [ETA I, 63 NSz]. 1670: Én váltig megmondtam uram ő kegyelmének, szóban ne ereszkedjék véle! [TML V, 120 Bornemisza Anna Teleki Mihályhoz. — *Kásznai Mártonnal]. 1672: Én, Uram, az atyafiaknak, az mint írárm, semmit nem jelentettem, hanem levelem írása után elegyedtem újonnan szóba [TML VI, 242 Bánfi Dienes ua-hoz]. 1741: Szirb Mihály Muntyan Janossal szoban eredvnyl mongya ... [F.lapugy H; Ks 112 Vegyes ir.]. 1802: az akkoronis a' kortsoma ház körül leskődő Sütővel szoba erednek [Mv; Born. Schreiber Jakob (28) caupo vall.]. 1846: Virág László meg látván Darvas Jánost oda ment hozza meg kérdezni le piszkolásának okát — de Darvas János erezve hibás voltát nem kívánt Virág Lászlóval szobais állani [Dés; DLt 530/1847. 20] * ~ba hozódik vmi. 1829: hogy hozodott Szóba az, hogy a' Hite Szeggett ember, méltó volna a' Horogra, beszéllye elő a' Tanu, az egész dolgot környül állásosan [Kv; MészCLEv.] * ~ba jut. 1585: Mykoron Enyeden Aldofo Sokadalmaban volnek

Menek En az En Anyammal ... Szabo gergelnehez ... es mykoron zoba Jutottunk volna kerdezzwk wala mynt volnanak es myntt ilnenek [Kv; Tjk IV/1. 487a] * ~ban forog. 1695: Causa Fuzesiens(is)* Paladi Kata absolutiot ki-va(n) ... Absolvatitak sub hac conditione hogy ahoz a szemelyhez a mellyik szob(an) forgott ne mennyen hane(m) más tisztesseges emberhez [SzJk 293. — *Ördögösfűzes (SzD)]. 1758: Elégge nevettem az atyafiaktól ... szüntelen csak az én építésem forgott szóban közöttük [RettE 69] * ~ba esik (vki felől/vmiért). 1568: Ezt monda Dienes deak ... effele dologert az Tablanis szo esek [Kv; Tjk III/1. 218]. 1570: Kalora Adam Zeyfernek, Ven azzony es Be-tegh ... vallia, Mykoron ... Az Symon vendlere hazaba gywltenek volt az fono leayanok (!) otth eszet volt valamy zo az Almas Myhalne feleol [Kv; Tjk III/2. 170]. 1701: Pestiné aszonyomtól esett olyan szo hogy az ő kegyelme legenyne akar mellyik mester emberél az Cehb(en) jobb [Kv; ACJk 34] * ~ forog (vki között). 1598: Bakos Gaspar ... wallya. Thúdom hogi az Atiafiak keozet forgot az zo* [Kv; Tjk V/1. 168. — *A ház eladásáról]. 1677: hogy pedig olyan szo forgott volna valaha hogy usoranak alkal-matosságával vette volna el* Kovats Istvan Uram olyan szot nem hallottam [Mezőbánd MT; MbK. — *A telket] * ~ hozódik vkiről. 1773: Toplitzan meg hálván szo hozodott Jakobrol [Déva; Ks 113 Vegyes ir.] * ~ lesz/van (vki/vmi felől/vkiről/vmiről). 1670: Itt még ő kegyelme felől semmi szó nem volt — de ha leszen ... nagy jó szívvel szolgálni s jó akarattal lenni el nem mulatom [TML V, 4 Teleki Mihály Nalácsi Istvánhoz Fog-ból]. 1671: Látam én egy levélből, mind azt orrolják, hogy sógor uram s Ke-gyelmetek mustrálta. Ha más cselekedte volna, nem volna szó felőle [TML V, 553 Bornemisza Anna Teleki Mihályhoz]. 1676: Úgy hallom, hogy beszélnek, van még Bécshez 200 magyar mély föld. Hogy portára német követ ment és olyan szók is lettek volna az Tiszáig odaadják az töröknek ezt [TML VII, 200 Béli Pál ua-hoz]. 1679: nem lehetetlen az is ... hogy valamely nem remélt okból az német párt-ra ne menjenek. azért akarám Kegyelmednek ezeket, az mint lőttek, megírni, hogy ... ha ott szó lenne ezekről, tudjon mit felelni [TML VIII, 481 Teleki Mihály Ruszkai Andrásához]. 1710 k.: De mikor osztán azon túl mégyen a nyelv, amint Jakab apostol szépen leírja ... bezzeg már akkor kezd szent-vedni, megilletetni az, akiről a szó ágyon, amint a szólók őrla jól avagy rosszul-szólanak [BÖn. 411] * ~nak adja magát vkivel. 1670: tudom, hogy mind az három részről el fognak oda menni s kívált, tudom Zólyomi uram részéről az asszony hozzája veti magát; de Kegyelmed még szónak se adja vele magát [TML V, 43 Bornemisza Anna Teleki Mihályhoz] * ~ra kerül vmi. 1849 u.: ha szóra kerül a dolog, úgy is meg is meg fogom tenni ezen nyilatkozatot bár mi legyen következtése [EM XLIX, 549–50 Zeyk Károly kezével] * ~ sem volt vmiről. 1806: Meszáros Ats Jo-seffine bé tekintvén az ablokon ... látta az ágyban fekvőni nagy időn másod magával Kerekes Márisokt ... de arról leg kisebb szo sem volt, hogy talám az szöts Legénynyel fe-künnenek ottan [Dés; DLt 250/1808 Nemes Keresztes Su-sánna Nemes Pruner Mártonné (34) vall.] * ~ tárgyává té-tetik. 1880: No, de minthogy bánod, ha ez úgy szó tárgyává tétetik — lelked rajta. Én megírtam. [PLev. 71 Petelei Ist-ván Jakab Ödönhez] * ~ tétetik vmiről. 1796: (Az) elő adott Privilegiumnak* tsak most nem regiben lett meg szer-zésiről szó tétetett [Mv; TLev. 5/16 Transs. 41. — *A toroc-kóiak állítólagos 1291-beli kiváltságlev-ről van szó] * ~!

tesz vkivel. XVIII. sz. m. f.: az Exponens Ur(na)k udvari cselédje tett szót elsőbenn a Léánnyal [KaL I. R. No XXV Misc.] * ~val tart vkit. 1628: nekem igerte Gellien Janos az leaniat ... de az mind el mult es soha nem teljesítette megh bezedett hanem cziak zoual tartot [SzJk 18]. 1677: Az fogadott hadakkal más mit csináljak? be szedjem-e az zászlókat, az kik itt vannak, vagy szóval tartsam őket? [TML VII, 425 Teleki Mihály Baló Lászlóhoz] * ~val vexál. 1792: Ezt mondá Tordai Sándor én szóval vexálni kezdem hogy kijed tallám részeg azért beszél Testvére elen így [Szenterzsébet U; Borb. II Agillis Joh. Török (60) vall.] * folyik a ~ vmiről. 1842: hallottam, hogy cseréről, beréről foly a' szo [KLev.] * kivesz vki szavaiból vmit. 1879: Jakab Árpád azt mondta, hogy én rejtett szavaimból azt vette volna ki, hogy Ödön ... mintha ... tán megzavarodott volna? [PLev. 55 Petelei István Jakab Ödönhöz] * pusztá ~. 1825: pusztá szova(l) bajason boldogulnak [Mv; Told. 7].

Sz. a ~ elébb nem járjon a dolognál. 1672: Én eleget mondtam nekik mind arról s mind hogy az szó elébb ne járjon az dolognál [TML VI, 292 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz] * sok ~nak sok az alja. 1896: Kedves atyámfia! Sok szónak sok az alja. Nem is írok erről többet [PLev. 177 Petelei István Jakab Ödönhöz].

6. nyelv; limbá; Sprache. 1678: Az tolmács mondá, ezekre rend szerint feleljek, az mint nagy nehezen kisűthetem az deák szóval, megfeleltem [TML VIII, 135 Bessey Mihály Teleki Mihályhoz Konstantinápolyból]. 1755: Fülöp György hosszas rabsága miatt a magyar szoban akadózott [Illyefy Hsz; HSzJP özv. Török Istvánné Intze Judith (85) vall.].

7. beszélgetés; conversatie, discuție; Gespräch, Rede. 1584: Endres Velczter, Cozma Engeter Merten Scheymert, Lenert Kiness vnanimter fatentur, Ez el múlt korchomaia vala ez Razman ledernek, be therenk hozza es eleo hozva(n) az szo keozt Henzel lanost, Azt monda feleolte es ille(n) rut zokal illete hogy e Schelem es Czigan ember volna [Kv; TJK IV/1. 347]. 1586: lattam, hagi ez fogolj Azonj az fogolj leginiei Janossal esozve swgnak bezenek semmit szavokban nem hallottam [Kv; TJK IV/1. 608a]. 1606: Az zo keozbe hallam monda Tibald Péter hogy Tud eó oljan igazat mo(n)dandj mi(n)t eó [Uszt 20/146 G. Koúac de Kadiczfalua jv vall.]. 1762: jelen valék ott midőn bé jövének az Utrizált Házhöz valami Legények ... holottis szobol ismét controversia lön [Geges MT; IB. Georgius Antalfi (20) lib. vall.]. 1814: Barátosi Josef Uram a' Czéba felettebb ittason jöven bé a' Dobai Mihály Uram Házához, és akkoron szo közben a' jött ki, hogy midőn Barátosi Josefet Ezüst Pénzének létével (igy!) nevezetesen Dobai Mihályné fel kergette ... arra Barátosi Josef azt felelte: Nem kérem én azt Todorálti [Dés; Dlt 56. 26].

Szk: *vhány* ~ra egy kis beszélgetésre. 1629: megyek wala Eotues Gergelj vram haza eleot elé s az Inassa be szolita, monda hogy mennyek be vagy két szora [Kv; TJK VII/3. 113].

8. megbeszélő; (ce are) de discutat (o persoană cu cineva); Besprechendes, Redestoff. 1593: Kis Leórinchis per se eskedikie hogy nem töltötte el ez Befalúy Peter eo nalla idejít Addigh migh zoua volt velle [Uszt 13/74].

9. tárgyalás; tratative, discuții; Unterredung, Gespräch. 1570: Kadar Gergel ... vallyia hogy twgya mykor, Zabo vinche Es zekel peter az Ew hazához Menhenek volt zam vetny, De sok zo vtan otth Megh ne(m) Alkhatanak [Kv; TJK III/2. 17]. 1572: Az Barat Istwan vram kewansagat ...

Ertyk ... arról vegezenek volt ez Eleot ketzeris Mostan sem akarnak egebet arról vegezn, Mert vegben hagiót dolog az, arról nem zewkseg Teob 20 [Kv; TanJk V/3. 62a].

10. szóváltás, vita; schimb de cuvinte, discuție aprinsă; Diskussion, Auseinandersetzung. 1753: Rosnyai Joseff Ur(am) sok szo után meg foga az Melgos Groff ... Tiszertaját ... az ország utyán nyakan [Marossztygyörgy AF; Ks 48. 67. 31]. 1771: hallottuk à Faluba, hogy midőn Ketten szobol veszekedtek volna, à Sok egyenetlen Szok között mondotta volna Tyiu György Popa Danilának ... Popa tudodé mi az Isten [Bukuresd H; Ks 114. 61. 134]. 1778: mikor viszsza jöttem, akkoris ott tanáltam a' fenn irt három személyeket szobol altercalodva [Egerbegy TA; JF. Jurán Szimon (44) zs vall.]. 1808: Serbenátz Pétreis bé jöve egy puskával és ottan szobol Molnár Pétrével katzodni kezdének [Soákna MT; Born. G. IX. 3 Molduván Iuvon (70) vall.].

Szk: *szava van vkivel*. 1836: (Az asszony) minden Jobb portékáit fel pakolva ment és oljan céllal hogy viszsza se jöjjen többet mivel Bálintal ujra szovak volt [Ne; DobLev. V/1216 Dobolyi Sigmund lev.] * ~ered vkik között. 1720: Annak az meg holt Biro(na)k az Ponták kik Cserisoron^a laknak mind atjáfiak, és szüntelen szo ered közöttök, s fenjegetik Bur Laszkont az Fia cselekedetiért ugj az Fiaitis ki még mellette vagjon, gjlkosok(na)k kialtják őket akár mi kevés szobeli koczkodások esik is, szemekre hánják [Utl. — "H] * ~lesz. 1583: Markos Antal ... vallia ... De valamint es valahogy leot ot az zo ez Zilagy Ianos vthanok me(n)t ... s vg' verteye vag' vagdalta megh eeket [Kv; TJK IV/1. 192]. 1597: ez Jelen ualo 1597 eztendeoben ugimint Gertia zentelő bodog aszszony nap taia az fulo mihalj hazanál lot az szó valahonat ualo gondolatibol sidot ektelen sitkokkal kuruzot [Uszt 12/25–6]. 1765: (Konsztántu és a fia) Sokakat meg tsufaltak, es vertek ... Szónk vélek ne legyen, láttuk minyájon, hogy micsoda veszedelmes Emberek [Marosbogat TA; Mk V. V/97 László János (58) jv vall.] * ~támad. 1805: Buza Mezöt más embernek adgyuk, ugy mint Teleki Tamásnak ... ez is ugyan tsak közünk maradt szo legyen, mert külfömben ebből majd szo támad, én pedig nem érdemleném meg Ngodtol hogy tűz közé kerüllyek [Dés; Ks 94 Thuróczy Károly lev.].

11. vélemény; páreer; Urteil, Meinung. 1561: Minden ember az q helien wlyyon az kyt neki Rendelnek. Es ha ualami zoua lezen wlo heliebol tartozzek tiztesseggel lewen mindenekhez elo mondani | Illendo dolog ... hog ebben az Cehbenis az eleb valo es ides vin mesterek mynd zolasba mynd egéb dologba fewkepen Bochwltessenek. Es az q zoúakat az kozsonseses ce dalgaba mykor zollyak egy mesteris kiúaltkeppen az iffiw mesterek kozzwl ektelen es alkotmatlan negedes zokkal meg ne Bancha [Kv; ÖCART.]. 1570: a mykor az derek dologra kelletik allanunk akkoron ezekreol Nekem myndeneknek elotte dolgom es Zoom lezen kegyelmeket eleot [Mv; Bállt 1]. 1571: Ertyk eo k. varoswl aztis hogy Az mwlty gywlesbely zoók Mgy Nylathkoztak Vayda vrunknak es gywlay Myhal vramnak, kybeol Nehessegis Thamadot volna az vramra feokeppen hogy Gywlay Myhal vramat megh Nem Boechwltwk volna [Kv; TanJk V/3. 43a]. 1588: Eo kgmek veottek eleo az Eottweos Andras magiarazattiat vrunk eleot mellyet teot, hogy az Al-so tanach Nem erlene egyget seot zakadwa volna a' felseo tanachtol, Mely zot myert hogy bizonioson megk ertetnenk varosul az Also tanachtol, hogy Nem eó Akarattiókból Consensusokból monta volna ezt Eottweos Andras [Kv;

TanJk I/1. 76]. 1741: Todor ... amaz hegy allyaig mutatván az oldal felett levő s le nyulo bercznek az allyát, de ezt halvan Barát Juon rutul kezdé szidni Rusz Todort, pedig a' több öregekis mind az eő szaván valának [Mezővelkér TA; Ks].

12. döntés, elhatározás; decizie, hotárire; Urteil, Entscheidung, Wahrspruch. 1570: Hwl penigh az procurator zowa Myath valamely Tereh keowethkeznek az peresre, Eo k. Nem az peresen hane(m) az procuratoron vegye meg [Kv; TanJk V/3. 8b]. 1586: Barbara Borbely palne vallia ... Azt valla Eotweós Imre hogy zechy Istwannal eo megh Akar, mogiawal bekelleny ily zowal zandekal Indulanak el [Kv; TJK IV/1. 607]. 1744: monda Balás András: En nem az én Szomot Szollom hanem a Kösség Szavát hogy addig bé nem Járunk a Connumeratiora, a meddig nem Jő az Emberrünk Szebenből [Hsz; INyR 56].

Szk: szava arra megy. 1586: Was Gergely ... vallia ... Az chehben ... Mikor voxra Mentenek volna sok fele Mene Az vox, kinek Arra Mene zowa hogy Ne banchak^a hane(m) mywet tilchak fel [Kv; TJK IV/1. 555. — ^aAz ötvös legény] * *abban* a *~ban* van. 1819: hon tallok az Urat s meg kérdők hogy abban a szoban vagnone az ur a mit a karáton Utan két héttel mondott az Ur hogy Kato Elek a Jozságból költözék a meljre monda titt Balog Lajos Ur abban a szoban vagyk mostis [BLt 10].

13. tanács; sfat, povája; Rat, Ratschlag. Szk: szavát/szót fogad(ja). 1573: Adam Katws Zok Peterne hity vtan vallia ... Jeot az pechy Matiasne vra, Azt Monta Kapa myhalne-nak Mond hagi Twdod myt zoltam en Noked ha zomat fogattad volna Ezben Nem Iwtottal volna^a [Kv; TJK III/3. 58–9. — ^aGyilkosság elkövetésének gyanújába]. 1599: lata(m) hogy Benedekfi Christoph ereosse(n) uagh uala eggikhez ... be juta Makrai Peter tahagh le zakatt az pohai(a) (!), mo(n)dam nekyk, mondek, Jo é hogy zot ne(m) fogadtatok [UszT 13/105 Matthias Chanj de Rugonffalua ns vall.]. 1634: Peter Kouacz holt rezezh vala. Aztis mo(n)da neki az Hadnagy ... az Iffiakis tolled tanolhatna(n)ak, miért ne(m) fogacz szött [Mv; MvLt 291. 28b]. 1637: Alázatosan uetük K. v. az Nagod tegnapi resolutioiat, hagi Nagod maga akarna Colaltatni az Thorockaj eszűst es on baniat ... ha az magunk Jozsagaval colaltattia Nagod, az nekünk nagy karunkra, fogiatkoszasunkra, leszen, holot mostanis semmj szonkot nem akariak fogadni Jobbagink, eszt az Nagod Istenes iteletire tamaztiuk [Torockosztgyörgy; TLev. 8/2 Thorockaj László, István és Zsigmond a fej-hez]. 1655/1754 k: Az Czéh Atyának pedig, valamely Mester szavát nem fogadgya, es hivattya akár éjjel, akár nappal, bársak egy gyermek által-is mikor a' B. Czéhnek szükséges dolga érkeznek ... azt a' szófogatlatlan Mestert a' Czéh minden engedelem nélkül megbüntesse flor. 2. [Kv; ACJK 6]. 1712: magat megh böcsüllí szot fogad, nem iszik, hanem megh hazasodik és magat mint emberseges ember megh böcsüllí [Bodola Hsz; BLt]. 1722: gyakran meg esik rajtunk ... hogy ha szot nem fogadunk ... Moricz Peter Ur bennünköt meg fogat, es tomloczbenis bele vett [Hévíz NK; JHbT]. 1724: Az Illjefalvi Bironak mond meg az en szommal, ha az kirallj biro szavat nem fogadgyák, ugy hiszem meg fogadgyák az Nimetét [ApLt 2 Apor Péter feleségéhez Nyújtódról (Hsz)]. 1804: Az Sellérekis azon Jozságbán rosszúl vadnak szoktatva, s nem igen fogadgyák szavát [Ádámos KK; Pk 5].

14. értesítés; inštiinjare; Benachrichtigung. 1597: Palfalúiak feleől ieott szo be hogy az sora iárokknak az ky ereztett helyekreől marhaiokot be haitiak [UszT 12/97].

15. felszólítás; somatie; Aufforderung. 1573: Ieo az ablakra Paisos Ianos Mond hogy Nisd meg az aytot gazdazon Bochas Be, Eok az Zot halwan Mondanak Ne bochiasd mert Ninchen It semy Iaroya Inmar Ideo vtan vagion [Kv; TJK III/3. 137]. 1602: Nemez gyarto Jstwan: ... vallia ... Zolitam az seller azzonth ... ket vttal valo zomra fel eole mezytelen az Agyban ... es ... az kezét eoze chapa es monda hatalmas Jsten mindeneonk oda vagion [Kv; TJK VI/1. 618].

16. parancs; ordin; Befehl, Gebot. 1620: (Ahmet tihája) azt kezdi mondani, hogy császár azzal biztatja Ferdinándust, hogy övéle leszen és Magyarországra támad mellette s Bethlen Gábornak mind Erdélyből és magyarországból kivesszi. Kit ha oztán Bécsből az keresztény országokra kiterjesztenek császár szavával ennek az Ahmet tihájának követtségéből, valamennyie keresztényen fejedelmek, országok most az csehek és magyarok mellé adták magokat [BTN² 398]. 1653: a német had a Bástá keze alatt vala, a Duna meljéki hajdunak pedig Mihály vajda parancsolt, mert ugyan az ő szavára és ígretire költ volt fel is a hajdu, nem Bástá szavára [ETA I, 60 NSz]. 1710: Felséged szavának szentnek és változtathatatlanoknak kell lenni [CsH 83]. 1737: Tordai János ő kglme, Néhai Farkas Dávid atyánkfia, in agone molestálván(n), az elébbi Testamentaria Dispositioja ellen, ám bátor láttassék extorquealni Farkas Dávid ő kglmetől egy Csikót, és egy szavával oda is ígerte volna [Dés; Jk 488b]. 1750: Balog János az itten lévő Tisztarto ... az bakkantsosok káplárját az Uram ő Exja Házában fel hivta, ivot, tántsalt Dombolt Vélek együtt, az darabantokkal az káplár szovára, az idegen embereket fogdostatta [Mocs K; Ks 83 Czegesi T. Gergely lev.].

17. gyanúsítás, vádaskodás; bānuială, acuzație; Verdächtigung, Beschuldigung. 1582: Marton Deak Requistior vallia ... en me(n)te(m) az zegeny embert Galfi Vramhoz es az meg holt vrunktol vg Niegete(m) meg hog' Ne kenozak meg Az veres Lukachot Annak vthanna Iste(n) vg mente ki ez Azzonnak Zowabol veres Lukachot, kiert ez hitwa(n) Azzony Akkoris meg erdemlette volna Az halalt [Kv; TJK IV/1. 48]. 1597: Telekfalwy Ipe (?) Gergelne Sara megh zabadul tiztessegebe(n) Azo(n) Thelekfalúi Kowachy Balinthne ellen nemy zapullot ruhak felől valo szo feleől [UszT 12/97].

18. fenyegetés; amenințare; Drohung(en). 1600: Nyerges Peterne Margit azzony ... vallya ... en megh Georgy Balast ereossen kenzergettem zowal hogy be mennyen [Kv; TJK VI/1. 543].

19. beleszólás; amestec în treburile cuiva; Mitreden, Dreinreden. Szk: szava lesz vmihez. 1600: Aztis tudom hogy a mikor az falw eőzue gywlt volt az azzalonal, ott az falu illie(n) zot adot nekik, hogy ha tieteke tehetik azzonio(m) ellen, ne(m) tartunk ellent benne, de ha ne(m) minekwnkis az vta(n) zawunk lezen hozza [UszT 15/51 Gal Andras, Betlenfaluy (70) vall.]. * *egy szava sem lehet*. 1709: Magát ő kglme resolvalta Reversalist nem ad, a' Conventioval sem Contentus, pedig bizony enis azt mondom edgi szava sem lehetne ahoz kepest mennyi efficitiaja vagion most ő k(glm)e szolgaltatynak [Fog.; KJ. Fogarasi János lev.]. * *egy szava volna*. 1569: wrasagod ligien kegielmes Jrgalmas az en fyaymnak ... mert tudom hogy knek cziak egy zowa volna eze(n) dolog az thanacz eleoth (Igy!), ezt kmed nagy keonnien megh zerezehety Jsten whan iot tehet kmed wellek [BesztLt 104 G. Bartor (!) a beszt-i bírőhoz] * *semi szava nincs*. 1784: Ebben is Bánffí Farkas volt a dirisor.

Volt ugyan Kemény Farkas, Türi Ferenc s egy Salmen nevű szász mellette, de azoknak semmi szavok nem volt, hanem csak Bánffy Farkas volt a factotum [RettE 426].

20. kérés; cerere, rugáminite; Bitte, Fürbitte, Ersuchen.. 1586: Az Zwret dolgat varosul Biro vramra tanachawal egye(te)mbe biztak, hogy ... Az keossegnekis zowat erthwen, io Itilettel rendellienek Napot az wdeoheosz kepest a' zwretnek [Kv; TanJk I/1. 36]. 1600: Borbely Georgy ... vallya ... igertek magokat hogy kerekedesre chyak egy zomrays adna keolchyeon eotwen awagy hatwan forintott [Kv; Tjk VI/1. 499]. 1621: megh teljesituen szauat Biro Vram uellem vetete Egi Czizmat nekj melljet Veottem f l d 60 [Kv; Szám. 15b/IX. 23]. 1783: az kortsoma ház előtt levő levél szín alá be jöttek ... a Fogados ... az én szómra vive egy fél kupa bort, a Level szín alá a Katonának [Agárd MT; Told. 10]. 1784: Sohuth Sem kaphatott pénzt, de én egy Szora mingiart adtam [Kv; SLt Henter János Suki Jánoshoz].

21. szk-ban; in constructii; in Wortkonstruktionen: ~t kivisz elhírel/pletykál vmit; a zvoni; austragen, ausschwätzen. 1568: Gasparus p(rae)tor petri veres iur(atus) fass(us) est, tudom hogy Andras Katho mynd ebeden vachyoran, oth völd Bornemizanenel, es oth szottogoth, veltem hogy mynden haborusagnak eo oka, mert minden szot eo vith ky onnat [Kv; Tjk III/1. 226]. XVIII. sz. köz.: Hogy ha valamely Legény az Vra házából a Szót ki vinné vagy imitt amott Gazdáját Gazdaszszonyát gyalázná az illyen Legénynek Lészen büntetése Denar. 60 [Kv; FésCjk 45] * *kimegy a ~ közülük* kiszivárogo vkitől vmi; a face ca o taină să fie cunoscută; bekant werden. 1675: látja Isten, köztünk sem merem beszélni, mert mindjárt kimegy a szó közülünk [TML VII, 101 Vesselenyi Pál Teleki Mihályhoz].

22. szóbeszéd; vorbe; Gereade. 1573: Katalin deak Adamne azt vallyia hogy ... eleg zok zott hallot feleole*, Eois azoknak Zowokhoz kepest gyanakodot hozzaya mykor germeke Meg betegvlt volt, mert azt Mongiak volt hogy meg vezettek volna [Kv; Tjk III/3. 86a. — "Fekete Kato felől]. 1583: Rosta Georg kowachne vallyia ... Gergel kowachne tudoma(n) theon azon hog Ne(m) eo létolt volna ez zonak eredetj [Kv; Tjk IV/1. 154]. 1633: mit czinaltok itt anni vdeotebl fogua, bezzeg ez ne(m) illenek hozzád ugia(n)is ne(m) hejaban uagio(n) anni szo felölled ... az leani ... neke(m) illien feleletet teon ... bar az te szado(n) is csak anni kenier mennien be, az menni dolgo(m) en neke(m) volt [Mv; MvLt 290. 138a]. 1664: Kezdetek pedig olyan szók lenni Erdélyben, ha ő* arra felé jűne, az országban benn lenne, az török kívánni fogná, kézbe adnák [TML III, 299 Teleki Mihály a fej-hez. — "A vajda]. 1672: úgy veszem eszemben, sok az szó udvárnál s másutt is [TML V, 217 Bánffy Dienes Teleki Mihályhoz]. 1736: halatam az utrumb(an) specificált személy(ne)k szájabol ... hogy nem másutt hanem Eltető Ferencz Uramtul terhesedet meg, az mely szóis az után Eltető Ferencz ... Fülbi(e) menvén magához hivatta Duka Ersokat, és keményen meg verte [Szentgyed SzD; TKI egy név nélkül emlegetett (30) tehénpásztor, szabad személy vall.].

Szk: ~ba kever. 1702–1746: Szokasok az kevelj aszszonji allatoknak megh ferjeketis szoban keverni [Torockó; MNy IV, 234] * ~ban forgó. 1747: Tudgyač ā Tanu ... aszt, Hogy ... elő kigyelmek eleitől fogva sok rendbeli Lopasokat, Tolvajzagokat, Orgazdasagokat gyakorlottanak, és illyen malitiájok iránt mind eddig Szoban forgo, és gyanus emberek voltak? [KSz; Ks 27/XVII vk] | Pap Vánkának

és Pap Péternek ... szoban forgo ros hireket régtől fogva hallom, hogy sok marhákát és Lovakat emésztetnek el eleitől fogva [A.váca Sz; Ks 27/XVII.] * ~ban forog. 1597: Varga Gieorgi ... wallia. Latomast semmit ne(m) thudok az fogoly azzony feleol mondanom ... azeleottis ... eleg zoba forgot az Azzony mert vgia(n) gonoz hireis volt ne(m) tizta eletew volna [Kv; Tjk VI/1. 23]. 1672: Vannak ... oly nevezetes emberek is, az kik igen szoban forognak az más párton, kik is Máramarosban lappanganak [TML VI, 403 a fej. Teleki Mihályhoz] * ~ban költ vkit. 1638: Polgar Balintne Aszonio(m) ... monda hogi megh az szolgalojais szoban keöltötte, hogi azirt nem tartotta az masik szolgalojatis hogi egjűtt kaptu volt Nagi Miklossal | ez az Borka ... visza jőue Polgar Balintnehoz, de hogi illien szoba(n) keöltte eőket, ugia(n) ki uere a hazatul Polgar Balintne Aszonio(m) [Mv; MALT 291. 124b, 125a] * ~ban van. 1574: Istwan kowacz ... azt vallyia hogy az Varga Imre hazahoz hittak volt Mwlratny lakozny ... kery az azzony arra hogy zolna Istwannak arról hogy az myre fogadása vagion en velem viselne gondot Rea, Mert en Eo myatta zoba vagiok [Tjk III/3. 380]. 1762: látam, hogy Luka, és Tománé ketten ... mennek vala s még az én Vram, azt mondja vala, csak bizony most Szőknek ketten (> mivel már régen Szoban vadnak Ketten :) [Köröd KK; Ks 17. XXXII] * ~ba vesz. 1780: Cserei ... mondotta nekem*, hogy már szoba vették mely gazdagon ruházza s tizfrázza a Feleségit [Bethlen SzD; BK. — "Julianna Ersekujvári conjunx Stephani Butzi (24) vall.] * ~ban forog vki felől. 1656: De azt tudom hogy Polgar ur(amé)k még irtak Ozdy ur(amma)k hogy ala mennyen Beszterczere, mely oly gyalazatos 'szo forog feleölle, hogy ha ő Szomos mindeltigh által foly raitas de el ne(m) mossa [Kv; CarTr II. 906 St. Razmany Senior alias Adam (41) vall.] * ~t hord. 1737: főasszonyaink* is egymást ... megbecsüljék, sem egyik, <sem má> soktól hallott szót másnak ne hor<djanak> [Dés; DFaz. 15. — "A céhtisztviselők feleségére von.] * ~t költ. 1570: Azt Montha hogy eo Nem gyanakodyk semmyt hozzaja Neh keolchen Magara Zoth [Kv; Tjk III/2. 33] * ~ van vkihez/vkire. 1570: Payos Janos es Kadar Estwan helyt zerent vallyak hogy eok egykort Mentenek volt Zalay Mihal hazahoz Talaltak oth Trombitas Demetert, Es oth leh wlték Payos Janos kerdette hogy Megh Mondana ha volt valamy keozy Zabo Janosnewal, Mert sok zo vagon Rea | Balogh Lőrinczne Anna, Azt vallya ... hyak* az leant Borbarat hogi ennek veleik, Azt felely nekyk hogi Ennem (!) Megiek Mert Nem Jliik nekem veletek ennem Mostanis elegh zoo vagon hozzam, es Nem ment oda Enny [Kv; Tjk III/2. 30. 89. — "A darabontok]. 1752: En fatens a Deutralt Várczán Paskujnak Semmiféle nyilván valo Malitiáját ... nem tudom nem Láttam soha is. Hallottam ugjan másoktul az előtt hogi vólt Szó hozzaja; de én nem tudom ugi volté vagi nem [Bikáca Sz; BfR Szász Gábor (56) jb vall.].

23. hír; ştire; Kunde, Gerücht. Szk: ~ adatik vkitől. 1664: még ilyen szó is adatott az mostani gyölevész katonáktól, hogy Szathmárról licentiajok adatott, puskást s nemes embert, pártosok lévén, úgy mint kegyelmes urunk ő nagysága hievei, valahol találják, csak meg foszszak, az mint hogy már meg is történt némelyeken [TML III, 139 Katona Mihály és a kövári magyar prezidium Teleki Mihályhoz] * ~ hallatik vki felől. 1688: en is az Nemetekre gyanakodom mivel hallatolis már szo felölle [Dés; Jk].

24. becsületszó; cuvînt de onoare; Ehrenwort, Wort. 1680: Teczet azért mi nekünk, hogy doceallya miczoda

ágon forgassa verséget es keresen reszt itt Bernhard Anna Javaibol, docealva(n) az szerentis dolga igazításba(n) veteodik, mivel csak szora reszt senkinekis ne(m) szoktak adni, hane(m) annak az ki az eő verséget az megh holt szemelyre viheti, és azt megh mutathatya az successionak contine(n)tiaja szerént [Kv; RDL I. 158]. 1806: Nagyságod maga pedig azt gondollya hogy Csiky Márton Uram a' szavának ajánlásának meg álloja: éppen nem [Mv; Ks I Thuróczy Károly lev.]. 1855: Banfi Jossff Ur nagyon bántva vette, a levelit — melyben ötett pontottlan, és ígért szavának nem állóságga érdekli — s' azt állitya hogy hizelkedő hazug száj nyomán indul fel [Nagylak AF; DobLev. V/139] Koréh György Dobolyi Bálinthoz].

Szk: *szavát adja*. 1849: Kelemen Szavát adta elismerésül hogy a' dolog az én fel adásom szerént történt [Kv; Végr. Vall. 43].

25. ígérte; promisiune; Versprechen, gegebene Wort. 1859: ha csak a' tehetetlenség nem készitet; ma ide Udvarhelyre a' szürke kanczátat bé hoztam oly tzielbol hogy ha el adhatom a' barna kanczát a' szó szerént megh veszem [Szu; Pf].

Szk: *szava megváltozik*. 1664: Most igen szép alázatos, engedelmes levelet irattak seregestül urunknak, melyet reggel be visznek, ha meg nem változnék szavok szokások szerint, mert ezek minden nap külön-külön állapotban változtatják szavokat [TML III, 319 Szeptán Ferencz Teleki Mihályhoz] * *szavának áll*. 1618: Az hatalmas császár az ti adókat semmink tartja, ha ez világon sem volna; legkönyvebb volna oztán arról végezni, ha szótoknak állanatok, és az hatalmas császár akarátja is meglenne [BTN² 96]. 1867: Mult vásánap T. Pálfi Lajos bátyám nállam vala, hogy a még az előtt itt jártá alkalmával tett Szavának áljon, hogy Zári Simonné által birato Jóságok el adása felől végső égyezetre lépjen [Bözdújfalú U; Pf Kovács Sándor Nagy Károlyhoz] * *szavát retraktálja*. 1731: A mint hogy Tktes Nztes Dioszegi Mihály Atyánkfiának eő kglmenek Vég Istvá(n) Attyánkfia töttis igiretté hogy 20 forintokat lévál egy mostaniss nem retractálta szovát [Dés; Jk 409a] * ~ *helyébe ~ ad*. 1670: Mindazáltal urunk azt mondja, hogy szó helyében szót ad neki, egyéb választ innen nem viszen [TML V, 127 Székely László Teleki Mihályhoz] * ~ *ad vkinek*. 1573: Borbel lanos ... vallia ... mykor Vincey Antal az kertbe laro vtat ely fogta volt Hennig lacabnak, tahat Zot adot Kis Antalnak hogi neky egi Beh laro vtat adna az feoldeben Kakas Andras Mayora feoleol [Kv; Tjk III/3. 184] * ~ *val hordoz* ígérget, áltat. 1659: az Vezér retteneteskeppen haragszik ... aszt mondotta: Czak szoual hordoznak az ebek^a bennünket mint Rakoczi [Borb. I a konstantinápolyi követ jel. — "Az erdélyi követség"] *

26. íge, kinyilatkoztatás; cuvîntul lui Dumnezeu; Wort Gottes, Offenbarung. 1618: az szent Istennek kegyelme s nagy hatalma gyakorta nem az felfuvalkodott kevélyek által, hanem az sincerus emberek által szokott előmennni, az Szűz Mária szava szerént, azhol mondja: Exaltasti humiles et demisisti superbos [BTN² 156. — „Felmagasztaltad az alázatosokat és megaláztad a kevélyeket.”]. 1662: 3. jegy az jó tanácsos s egyéb hasznos embereknek elkevesedése s fogyása. Hallid meg efelől az Isten szavát Ésaías által | a Jehova szavát meg nem hallani, nagy felfuvalkodás ő ellene és neki semmiretartása [SKr 712, 716. — "Köv. a kinyilatkoztatás]. 1710 k.: innét származik ama szó, melyet Salamon előhoz^a | Ha valahol ezen a világon, bizony Erdélyben vagyon a helye s üdeje amaz apostol szavának^b [BÖn 467,

555. — ^a ^bUa.]. 1811: Uram! a' semmiről ki-leg távulabb vagy, Kinek hatalmad oly^a erőss, és szód oly^a nagy [ArÉ 186].

27. kifejezés; expresie; Ausdruck. 1590: azt mondotta hogy en ... az fejer aghar farka alatt tartom hitemet tisztességemeth Azt keüano(m) hogy megh mondgiad hol vetted azt a szóth ... megh kel mondanod kiteől hallottad azt az szóth [UszT]. 1599: Chyzar Ferencz ... vallia ... hallottam Zakal Benedekteol hogy mongya vala, Im en ezt mind amaz olah more bestieteol erdemlem hogy anny beochyeoletem sem leon hogy el bochyasson ezt az zott ortalta egy nehanizor [Kv; Tjk VI/1. 337]. 1687: Hat azt tudode vagy hallottade hogy Tot Janosne es Sebesine az falun nyelveben hordoztak volna Asztalos Petert s micsoda szokkal gyalaztak? [Kézdisztlélek Hsz; HSzJP vk]. 1772: tudositson kegyelmed íngemet arol hogj mitsoda szokal motskolt ingemet^a had fogjuk meg a száját annak a nagj nyelvű arcátlan kabalának [Héderfája KK; Pf — "Gálfi Thérési]. 1801: Azt sem hallottam hogj valaki czinemintyes Szóval fenyegette volna őket [O.kecel Sz; HG. br. Brukenthal lev.].

Szk: *ily ~val ekképpen*. 1733: hallottam az Falusiaktol, hogy mondták illy szóval talám a széna körül maradt volna tűz, és a széna is a miatt éget el [Árapatak Hsz; BLT 7 Bota Ráduly (40) jb vall.].

28. szólás; zicală, vorbă; Spruch, Wort. 1658: Az mi pedig az Felthoti dolgát nézi, az jószág állapotja dolga felől, nálunk az magyarok úgy szokták vala, hogy mikor az hárs hámlik, akkor hantják; te is azért végy példát e szómról [TML I, 156 Teleki Jánosné Teleki Mihályhoz].

29. beszédhang; voce, glas; Stimme. 1573: Katalin azzon Tyborchy Janos deakne ... vallia ... hallot hazaban ... Ille zozatot, vagd az bestiet vagd ... azomba hallia Kapa Myhalne zowat hogi ky leot volt ... vgy vezy Ezeben hogi az eo hazanal zolnak [Kv; Tjk III/3. 51]. 1584: Orsolia Rudolph georgnē vallia, Mikoron fiamat A harmadik eszten-deoben meg hazasította(m) volna, Es el kellene halny esthwe a' fiamnak a' Matkayát, Eiel efjelykor hallek Zot, es hat Zabo Cato [Kv; Tjk IV/1. 218]. 1585: Georg Marton vallia, Aztalos Istvan zolgaiait halla(m) hog meg zolitat hog Ne halgasson Az Ayton, ky jeowe Mezaros Mihaly es ... Megis wthe oztan(m), de a' zolganak eg zowat sem hallota(m) [Kv; Tjk IV/1. 444]. 1634: Az karjan es egieb testen, nagy kekek voltanak ... volt tiz, avagy 12 seb az leanzon az zava is ket uttal allot megh, azt tuttuk hogy ugia(n) megh hol [Mv; MvLt 291. 6b]. 1636: En mivel apro zótt ne(m) igen hallok, az Templumban az predikállo szekbol ... azt monda Istvan Pap Uram: ki Lator az Templumbol, az Isten hazabol. [Mv; MvLt 291. 66b]. 1654: igen rut utes vagian az fejen ugy anira hogj szovatis alig vehettiuk [Ispánlaka AF; Thor. X/9 Duka Todor (38) jb vall.]. 1799: az Gyerme- ket az után meg ragadta földhez verte, vgy hogy ... olyan meg jedve jött hozzám hogy a' szó is alig ért ki belőlle [Náznánfva MT; Berz. 4. 31/27].

Szk: ~ *nélkül*. 1592: az Alperes ... az en lobbagyom ta- lalta az Paisgyarto Vid Vduaraba, szo nelkil vgy wttete agyon ... mely wtése miatt az feoldre eszett [UszT]. 1603: mykor Jouok nalla az udvaron szo nelkw hozam hayta^a [UszT 18/67. — "Az alperes"] * *egy ~ mondatlan*. 1583: ez Juhos Miklos chak fel kele es Semy Jacobot ... veletle(n) agion wthe eg serleggel ... eg Zo mondatla(n) vg wthe [Kv; Tjk IV/1. 169] * *hasító ~*. 1804: vékony hasító Szava va- gyon [DLT nyomt. kl] * *megjő a szava*. 1594: Szechy Mar- ton vallia ... En az chattanastis halla(m) hogj vaghak ...

Nem zolhat vala elseoben eggietis ... veghezetre megh leowe egy ora mulwa a' szowa [Kv; Tjk V/1. 467]. 1775: Bánff Györgyvet a gutta mindjárt megütötte. Nehezen jött meg a szava érvágás után [RettE 357–8] * *vékony* ~ → *hasító* ~ * *zengő* ~. 1599: Zeoleosy Peter vallassa ... Annak vtanna valo dolghokat semmyt nem lattam, mert helyem-beol ky Nem allottam Chak az szengheo szofookat hallot-tam, de nem erthettem [Kv; Tjk VI/1. 384a].

30. énekszó; glas, voce; Stimme, Gesang. 1636: Az természet szerént való éneklő écszőz peng az szó, avagy az szá, az nyelv, az pófák, és ajakak, hogy az tődöt, torkot, és géget ne említsem [ÖGrAj 7].

31. 1745: Azon éjjel kakasszó előtt egy órával bejőve és beáll a kürtönnék derekába egy boszorkány ... ott iroz-tató ijjesztő, rettentő síkoltásokat, süvöltéseket vön végben ... mely süvöltésnek vagy ijjesztéseknek módja vagy hangja ... hasonló vala a Szabó Ferenczné Vizi Borbára* szavá-hoz [Körspatak U; Ethn. XXIV, 161 Simén György (42) un. préd. ns vall. — "Boszorkánysággal gyanúsított asz-zony].

32. madárhang; sunete pe care le scot pásárele; Vogel-stimme, Vogelgesang. 1710 k.: Nevetjük annak a phrygiai embemek egytűgységét, aki filemilét sohasem látott volt és az énekléséről azt gondolta, hogy valami szép nagy madár; kívánta azért látni és mikor meglátta, hogy olyan kicsiny s nem is igen szép, őszvecsapja a két tenyerét s azt mondja: Ez a madárka merő csak szó, semmi sem egyéb [BÖN. 422].

33. hangszerhang; sunetul unui instrument muzical; Ton, Laut. XIX sz. m. f.: Ne felejšs el házadat Édes szülőanyádat A székejkürtnek szavára Indulj egyre a csatára* [Asz; EMKt Egyes versek gyűjt. — "Táncszó].

34. szk-ban; in constructii; in Wortkonstruktionen: szava megváltozik félrebeszél; a aiura; irreden. 1574: Molnar Kelemen ... vallia hogi ... mykor beteg hirt hallota volna hogy a Malomba fekwnek. Indwl hozza meg latny ... Azomba az Betegseg leot Rea az kezdy teorny, az zowais meg változig (!) [Kv; Tjk III/3. 384] * *szavát visszaadja/hányja* szavát visszazondja; a replica cuiwa redin cu ex-actitate ceea ce a spus cineva; sein Wort zurücknehmen. 1671: az A. eotet ne(m) csak loponak mondotta hanem tol-vajnakis edgyszer s mind ... és az eo szavait vissza ada [Kv; Tjk VIII/1. 43]. 1786: az Bíró ísmét meg szidá Mi-hályt, melyre Tot Mihály is minden szovait vissza hány-ván az Bironak Lelket Annját oszve szidá, Gazálá, rutul [Hidvég Hsz; Gyl. Király János (40) taxás vall.] * *~ba jó* összeszólalkozik/vesz; a se lua la ceartă; in Streit geraten. 1801: Midőn a Kolos Monostori Béres Biro edgy más oda tartazando Béressel szoba jöttek, en is a fogadoba voltam, végre a' Béres Biro midőn a Bérést meg tépte, 's verte vol-na, maga az kortsomáros más Béressel választata el őket edgy mástól [Kajántó K; FiscLt Markasán Szimnyira (18) hajadon leány vall.] * *~ból ellenkezik* civődik, veszekedik; a se certa/ciorovăi; widersprechen. 1770: kűn az uttán jő-degelvén hallottuk kötődnek ... szobol ellenkeznek [Nagy-ercse MT; Told. 3a] * *~ból/-val hánykolódik* veszekedik; a se certa; in Wortwechsel geraten. 1765: az Exponens ő kglme az Nagyobb Pálfi István uramis előttünk szobol hánykolodnak [Tarcsafva U; Pf]. 1793: szoval kezdettenek osztán hánykolodni [Dés; DLt az 1799. évi iratok közt]. 1810: Kántor Iosefné ... megis ivutt ket három pohárral az után kezdetek Szobol hánykolodni, és őszve veszni [Ador-ján MT; Born. G. XIV. 1 Pap Györgye (36) vall.] * *~ból/*

~val megösszehabodorodik/kap összeszólalkozik/vesz; a se lua la ceartă, a avea un schimb violent de cuvinte (cu cine-va); sich zerstreiten, in Wortwechsel geraten. 1573: Veg gergel az vallia ... hallotta hogi Neha zowal meg haboro-tak volt egimással az keolceg feleol [Kv; Tjk III/3. 122]. 1755: halatam, hogi midőn a korcsonan itanak volna, ősz-ve kaptanak volna szobol ... kik verekedtenek, s miért nem tudom [Marokháza K; Ks 5. IX. 4]. 1759: azonnal szobol őszve haborodanak és őszve verekedenek [Remete Cs; LLt Fasc. 149]. 1765: az Ingerens, és Inctusok a Kamara Haz-nál boron ivok lévén őszve haborodtanak szoval, s meg bi-razozván egymást szidalmazták [Torda; TjkT V. 277] * *~ból/-val verseng/vetelkedik/vetélkedik* vitatkozik, vitázik; a discuta în contradictoriu ...; streiten, disputieren. 1570: Hary Imreh ... vallia ... az myt en Monta(m) megis byzo-nito(m), Es mykor zowal sokat versengettek volna, Mond Mezaros Myklos hazwd benne [Kv; Tjk III/2. 114]. 1711: hallotta(m) hogy szoval vetelkedtek ... eő Nga és Orba(n) vram de hogy besteleni(te)tte volna valaki Orba(n) vrt nem hallott(am) [Vadverem AF; JHb XXIX/20]. 1718: En az hazamhoz hallam, hogy az Biroval szobol vetelkedik valla Bartok Janos [Százazpatak Hsz; HSzjP Kajca Andras (60) jb vall.]. 1749: Közepső Pálfi István uram Botos Jánossal vetelkedvén szoval, Pálfi István vr az Pálczával Boros Jánoshoz ütven őszve rohananak [Tarcsafva U; Pf]. 1802: Forro Lajos ... midőn velem keveset beszélgetett volna, a kotsissal szobol vetélkedni kezdének, s' azzal ki kerekedtek [Mv; Born. XXXIX/53 Sára nevű szobalány vall.]. 1814: lévén a' Czéh Gyűlése Arbiterek előtt; akkor is szobol Do-bai Uram Barátosival versengvén; Barátosi így szollott Do-bainak: Ked tart engemet rossz Embernek; de én nem könnyebbítettem meg a' Czéh Ládáját, hanem ked [Dés; DLt 56. 26] * *~ból veszekedik* 'ua.; idem.' 1765: hallám ... hogy szobol veszekednek az irt kortsoma udvárán [Zágor KK; Ks 18. LXXXVIII. 8]. 1771: hallottuk a Faluba, hogy ... Ketten szobol veszekedtek volna [Bukuresd H; Ks 114. 61. 134] * *~ra fog* a. kikérdez; a interroga, a pune cuiva întrebări (insistente); zur Rede stellen, ausfragen. 1570: Pesthy Kathws Azzon hithy zereny vallia ... Annakvanna valo Ideoben hogy ez vallo megh Ertethe volna hogy Zabo Janoshoz Thart Aztal tartasra az Trombitas egykor zora fo-gya az Trombitast [Kv; Tjk III/2. 33]. — b. megszólít vkit miért; a se adresa cuiva pentru a afla ceva; anreden, an-sprechen. 1583: Dorothea Chizar Balintne vallia ... Az leant en Zorais fogtam vala, S monda Az leany, Im Nem tu-dom mit Mondatnak vele(m) ezek vgian Nem mondhatok egiebet hane(m) ha Azt mondom Amit lattam [Kv; Tjk IV/1. 126]. 1586: vgian azon napon Berekzazy Lukaczioh vgian azon zokra fogta ... szollion urbeóger Gergelinenek, hogi Alkwggiek megh a perésekkel (!) [Kv; Tjk IV/1. 618–9] * *~t emel vki mellett* szól vki érdekében; a interveni pentru cineva, a pune o vorbă pentru cineva; sein Wort erheben (für jmdn). 1863: Ezen t. érdem dus férfit meg kisértette mégis a' rossz akarat meg buktatni, de ... a köz-sinat az ő érdemeitől átt hatva ... mellette a' magos kor-mánynál szót is emelt [Gyalu K; RAK 80. — "Czelder Már-ton] * *~t tesz vmiről* szavá tesz vmit; a pomeni ceva cu reproş; etwas erwähnen. 1575: Volt Ennek eleoteis Emle-kezet az Borbeliok Mosadéka feleol Mykeppen vcara viban ky Eontyk, kiről Jeoweny (!) Nepekis zot teottek [Kv; TanJk V/3. 128b] * *~val elévész vkit* felelősségre von vkit; a trage pe cineva la răspundere; zur Rede stellen, zur Verantwortung ziehen. 1724: Hocz Todor ... mencségire es-

ketteni ide jött Kis Nyíresre, és ... engemet-szoval elő vett és pirongatott ezt mondván, hogi én és ... Maria nevű aszszony arultuk és temettük el őtett [Kisnyíres SzD; Ks] * ~val hányják egymást veszekednek; se ceartă; streiten. 1638: Lattam ezt az Telbe(n), hogy Borbely Peter ezzel az Nemet Miklossal eoszue zajdulának (!), s haniak egymast szoval [Mv; MvLt 291. 141a] * ~val vagdalózik vkihez vagdalkozik; a discuta în contradictoriu folosind și cuvinte jignitoare la adresa cuiva; jn mit Wörter beleidigen. 1778: még egy kupa bort töltettem, a' melly idő alatt mind tsak vagdalodzott szoval Ugrán Lapadát Csanán Urszulyhoz [Egerbegy TA; JF. Brád Atym (26) zs vall.] * ~val való hordozás időhúzás; tărăgăneală; in die Länge ziehen, Zeit gewinnen. 1668: Hogy az tractához kedvek volna, úgy veszem én is eszembe levelekből; de talám inkább a szoval való hordozáshoz, hogy az üdőt ellophassák tőlünk [TML IV, 396-7 Nálácz István Teleki Mihályhoz] * bõ ~val terjengösen; lipsit de concizie, cu dezvoltări lungi și inutile, dezlănat; weitläufig, weitschweitig, wortreich. 1619: Azmi, Kegyelmes uram, az Felséged írását nézi, Szkender pasa, Gáspár vajda és Lengyelországba való vigyázásom és gondviselésém felől, noha nem igen bõ szoval, de Felségednek arról én elegendőképpen írtam volt [BTN² 379]. 1620: Ugyanezen nap az hocsától mentünk az muftihoz és annak is sok bõ szoval adtuk eleibe ezen feljül való dolgokat [BTN² 390] * egyenlő ~val egyhangúlag; in unanimitate; einstimmig. 1570: Ven Lakatos peter, Lakatos Balint, Zygarto Gêrh, Egeleo Zowal vallyak ... hogy az mely Lewelre eok pecheteket vetetek ... Minden keppen es Minden Rezeben Igaz volna [Kv; Tjk III/2. 83]. 1588: Jelen lewen ez tizteletes Zemelyek Gyarmathy Caspar deak hiteos Notarius, es Erdely Istuan Eskwtt Tanachybely zemely my keozteonk lakozok, egienleo zowal illyen Jelentest es relatiot teonk my eloeiteonk⁴ [Torda; Pk 2. — "Köv. a nyil.] * *eláll a szava szava szegik, megnémul; a amuți; es verschlag ihm/ihr die Stimme.* 1582: Orsolia Keower Lazlone vallia ... egor mikor az Zowa el Allot volna fekete Jacobnenak ... valtig kerdezwt az beteg Azzont ha volna penze, De Nem tudot zolhatny, hane(n) ollianke az kamara fele tekintet [Kv; Tjk IV/1. 103]. 1839: Donáth Éva asszonynak a' szava el állott volt halála előtt két napokkal hogy a' gutta meg ütötte volt [Angyalos Hsz; HSzjP Ferentz László (58) székelgy gyalogrendű vall.] * *hathatós ~val határozottan; ferm, hotărît; mit entschieden Worten, resolut.* 1757: Farkas Pál Ur(am) maga akarattját hathatos szoval eő Nga, és mi előttünk mindnyajan kik ott jelen voltunk elé beszélt [Szentbenedek MT; Told. 28]. 1792: ezenn ... Instructiot hathatos szoval a Tis Urak előtt fel olvasván tévé(ne)k erre illyen feleletet⁴ [Ne; DobLev. IV/704. — "Köv. a felelet szövé.] * *kedvelen ~val vesz rossz néven vesz/rossz szemmel néz vmit; a lua ceva în nume de rău; mißmütig, mit sauer Miene.* 1595: az Darabontok ... az töb Algyú nezesünket kedüetlen szoval ne vegyek [Kv; Szám. 6/XVlla. 144 ifj. Heltai Gáspár sp kezével] * *legkisebb ~val röviden; pe scurt; ganz stiel/leise.* 1678: Eddig ugyan még illetlennek tartottam legkisebb szoval is értetni ő kegyelmét ... hogy meg ne találjam és békességgel meg ne kínáljam ő kegyelmeket [TML VIII, 110 Bethlen Miklós Teleki Mihályhoz] * *nagy ~val nagy hangon; cu gura mare; laut, lautstark.* 1621: Hallam Pocz Istuantul nagy szoval kyalitia vala, hogy ... hamis az Deesi Biro [Dés; DLt 345]. 1625: annak felette hogy vert es eyet raytam es Nagy szoval kialtotta hogy megh öll azért halal akarasnak terhe vagio(n)

[UszT 150] * *nagy ~t beszél/mond* vádaskodik; a aduce acuzări cuiva; Beschuldigungen vorbringen, lautstark klagen/vorlaut schimpfen. 1769: Bratyik Péter ... tudgya, hogy ha mostan elfogatattik nekie Feje vész ... melynek azt az okát adta, hogy az D(omi)nalis Bironak Delemarián Pétemek igen nagy szot talált mondani [Válebrád H; Ks 81. 57/22]. 1838: Komáromi László ... ezen szokkal fejezte ki gyanuját Tudjak Ketek ki lopta el az én pénzemet, egyenesen Dobolyi Bálint ... Melyre én meg szollitottam, mondván; Nagy szot beszél ked sogor ... ezt mások előtt ne is beszélje — mert még bé is kel bizonyítani [Nagyak AF/Ne; DobLev. V/1221. 7a Szabo Joseff (52) vall.] * *rövid ~val röviden; pe scurt; kurz und bündig, in wenigen Worten.* 1619: Az pasa erre csak igen placide tött választ Molardus urammak, hogy semmit abban nem értett s nem kell hinni. Ezeket azért ma 27 die Septembris az pasa éppen referálá, rövid szoval [BTN² 318] * *sok ~val bőven, részletesen; detaliat, în mod amănunțit; ausführlich.* 1619: Sok szoval referálá mind pasáknak, egyéb fő törököknek Nagyságod ellen való indignatiójokat, azokat, azmelyeket immár Nagyságod bőségesen megértett [BTN² 251]. 1662: Az szegény hazában való zűrzavar, hatalmas török császárral való ujjatvonás, kardoskodás, ránk egész hazájol melly nagy romlást, nyomorúságot vont legyen, sok szoval számlálni nem szükség [SKr 576].

Ha. 1558 k.: zouokert [Nsz; MKsz 1896. 294]. 1582: zowa [Kv; Tjk IV/1. 29]. 1589: zokal [UszT]. 1591: Zowokat [Kv; Tjk V/1. 121]. 1597: szomot [Alfalu Cs; LLt 42. A.] zoauál [Kv; Szám. 7/XII. 83 Filstich Lörinc sp kezével]. 1606: zotokot [UszT 20/326]. 1633: zououkat [Mv; MvLt 290. 130a/2, 139a-b]. 1665: szok. szovait [Kv; Ref. egyh. lt. VII. 3 Rob Keczely Gergely kezével]. 1688: szokkal [Kv; UtI]. 1730: szovaik [Dés; DLt]. 1753: szoknak [Ab-rudfva AF; MvRK]. 1755: szokot [Altörja Hsz; HSzjP Anna Kelemen (20) vall.]. 1782: szom [Baca SzD; LLt Molnár György lev.]. 1792: szova [Déva; Ks 73. 74. VII. 98]. 1800: szovait [Dés; DLt]. 1803: szovát [Aranyosrákos TA; Borb.]. 1805: szovaival [Mv; DobLev. IV/893. 2a]. 1812: szokott [Héderfája KK; IB. Magyar János (19) grófi kertészlegény vall.]. 1817 k.: szovok [i.h.; IB. Veress István tt vall.]. 1836: szokkal [Fintaháza Mt; ToldNy]. 1838: szokkal (Nagyak AF/Ne; DobLev. V/3b Nemt(elen) Hoportyán Krisztyion (60) zs vall.]. 1848: szovára [Kézdisztlélek Hsz; HSzjP Thodor Lajos (28) vall.].

szóadás javaslat; propunere; Vorschlag. 1664: Az dexte-rizálás, szóadás nem jó. Azért Kegyelmetek proponálja úgy az dolgot urunknak, hogy az armada ide érkezvén, legyen authoritassa az szekelihi di capitánnak tractálni aval, az ki az hadak előtt lézen és az várat is resignálja [TML III, 74 Kászoni Márton Teleki Mihályhoz].

? **szoap** "2" 1472: lego ... arma vulgo soap cum galea mea propria [TelO II, 114 Vásárhelyi János végr. Bogyszlói András váradai kanonok átírásában].

szoba 1. lakószoba; cameră, odaie; Stube, Zimmer. 1570: Bodogh Gabriel, Ezt vallia hogi ... Mindenky azt Monta⁴ hogi az felsew hazat es pinchek felet ky vagion ket Bolth Egyk zoba, Az Jwtot Bodogh Janosnenak ... Az elsew Nagy zoba es az elsew Bolth ... Bodogh ferenchnek es lérincznek Jwtot [Kv; Tjk III/2. 46. — "Osztoszakör"]. 1591: Az Varosban az piaczon ... uagion egi keő haz ...

Vagyon az Vdvaron Negi sellier haz eöteődik az haz derek Auagi zoba es a' Bolt [Kv; AggmLt A. 53]. 1596: Benedekfi Janost be hynak a' zobaba [Uoszt 11/54 Gr. Istuanfi de Kaichfalua jöb vall.]. 1621: az Boerok szallasan, Egy szegeny Zekely Legennek ki a kemenczet fwteotte, zobat seopreott es Talnerokatis teörleot ... masfel napra fizettem neky f — d 15 [Kv; Szám. 15b/XI. 35]. 1630: az katonak az szobaba(n) rekezedenek s aztis be akarjuk vala rontani [Mv; MvLt 290. 216]. 1679: Szoba ... Pappirossas ablaka nro 2 (Uzdisztépér K; TL. Bajomi János inv. 112). 1681: Szám tarto Haz Szobája köbölt ... Onban foglalt, paraszt üveges nagi ablaka ... Nro 1 [Vh; VhU 520]. 1751: által jöve Torjáról a' M(éltóságos) László Urffi ide Szent Lélekre és minden féltő szobákat, pinczékét és gabonást bé lakatla és meg pecsétlé [Kézdisztlélek Hsz; HSzJP Borbara Sándor providi quondam Blasy Konz (27) vall.]. 1772: a két szobának Ajja Téglával vagyon meg Padimentumozva, Padlása pedig Fenyőfa Gerendákon fekvő Fenyőfa Dészakkal meg padolva [Kv; BethKt Mikes conscr.]. 1777: Azon Ház Köből valo ... állot két jó szobából, azok mellett lévő két Oldal Házak, avagy Boltok [Dés; Ks 79. 29]. 1816: A Molnár ház ... Vagynak ... ezen Szobába három vak Ablokok [Radnótfája MT; Born. G. IV. 17]. 1849: Ezen szababol nyillik egy más kis oldalszoba [Szentbenedek SzD; Ks 73/55].

Szk: *-t fogad.* 1869: A kik a magok kölcségin áltak bé^a kell szobát fogadni a városon, katona ruhát csináltatni [Kv; Pf Pálfi Károly lev. — "A hadseregbe" * *alsó* ~ 1611: Aba(n) az hazba(n) mint az Also s mind az felsőb zobat, fogosokál, kepekel, egy Aztatál ... Vy es fodor fábol czinalt Padokál hattuk es egy meniezetes niozoliaual [Kv; RDL I. 88]. 1674: Szebeni Nemzesen Vayda Gáspár Uramnál az tisztességesse, ucza felől valo, also Szobáb(an) vagyon egy hoszszu szépen festet lábós nagy ládám [Szászváros H; Ref. egyh. It] * *belső* ~ 1823–1830: Praefectus és a legények bevitték egy belső szobába, melyben lakott, és amelynek a kertbe is aajtja nyílt ki [FogE 148]. 1847: Metző Kaegel lako háza 'sisza fedél alatt — ez áll egy elő lakó és egy metző szobákbol 's egy kamarákbol — a' belső szobához tartozik a' Metző Malomis [F.árpás F; TSb 46] * *bolto* ~ 1629: Wiczey Antalnak iutot ... Eleöl Egy Boltos szoba, mellette az vdvar feleol ket bolt [Kv; RDL I. 132] * *első* ~ 1608: Az Szabo Lenart Arway házát ada Berben ... az kett első szobát, es ... oda hattra az Terhes Boltot [Kv; RDL I. 83]. 1777: az első Szoba mellett volt egy Bolt is, vagy oldal kamara [Dés; Ks 79 Dési ház pere 222]. 1830: az első Szobába ... padimentoma kopott ugyan, de nem el töredezett [Kv; Somb. II] * *felső* ~ 1595: Az Piaczon való haznak Epiletirol ... az hatosso felső szobát teglwal meg padymontoztatam, Vettem ahoz padymontom teglat 15 00 pro f 3 [Kv; Szám. 6/XV. 50]. — L. az *alsó* ~ szk-ot is * *hátulso* ~ 1585: Aztalos Tothazy Istwannak az hatosso zoba Ablaknak rama megh chinalassatúl attunk f 3 d 73 ... Iten azon hatosso zobaban chinaltatunk velle egy Aztat, attunk attúl f 0 d. 65 [Kv; Szám. 3/XIV. 34] | Az tanach haznal az hatulso zobanak es be Jaro helynek Epwletire boltozasara padimentomozasára keolteottek f 86/10 [Kv; i.h. 3/XXIII. 8]. 1868: a hatulso szobába ... egy egyszerű paraszt platenes kemencze [Czege SzD; WassLt] * *kamaraforma* ~ 1862: nyílik egy ... fenyő ajtó ... egy kamara forma szobába, melynek also padozata stakaturus [Mezőbánd MT; TSb 39] * *konteszi* ~ 1849: a' Groff nő ő Nagysága Konteszi szabájakba ... van ezen Konteszi szabába,

egy öntött vas kis kementze [Szentbenedek SzD; Ks 73/55] * *kül/külső* ~ 1823: a külső szobában el szenderettem [Várfva TA; JHb F. 48 Popa Mária Dsoszán Simon felesége (19) vall.]. 1849: a' Tiszti kül szobában ... fenyő fábol egy kis lotza [Szentbenedek SzD; Ks 73/55] * *lakható* ~ 1777/1780: vagyon egy Sövényből készült, kívül belül tapasztos oldalú Major Ház szalma fedél alatt, Complectálván magában egy lakható Szobát, és 1. kamarát [Alparét SzD; JHbK LII/3. 89] * *öreg* ~ 1648: Az eoreg' szobabol ismet az emletet pitvarra ki jwuen nyílik az hatulso pincze felet valo hazra egy felszer [Kere F; UF I, 848] * *puszta* ~ 1849: én ... azon pusztá Szobába a Vendler házánál éjszakkasztam [Kv; Végr. Vall. 42] * *tiszti* ~ *kül/külső* ~

2. *vetkőző* ~ cameră unde/in care se poate dezbrăca; Zimmer wo man entkleiden kann. 1595: 27. Noëmb(ris) ... Aztalos Lúakacz czinalt az feredő hazhoz, 3. padszeket, És 1. fogast ... Az vetkőző zobakban valok ... d 50 [Kv; Szám. 6/XVII. 251 ifj. Heltai Gáspár sp kezével].

3. *fürdőszoba*; (cameră de baie; Badezimmer. 1589: Az feredo haznal minden (!) ket zobaban kyben ferednek az Ablakokat meg Chinaltatta(m) [Kv; Szám. 4/VI. 49 Stenzely András sp kezével].

4. *hálószoba*; dormitor, cameră de dormit; Schlafzimmer, Schlafkammer. 1585: Sophia eg' Santa leany ... vallia ... eg'kört latta hogy az legeny az Szoba Aytaianal fekwek le Az Ersebet penig be Mene egiedwl az zobaba maga [Kv; Tjk IV/I. 451]. 1635: Mártho(n) szegezd be az Aytokat, es ha en kesem fekweg le az szobaban [Mv; MvLt 291. 56b]. 1812: Ezeknekis végek lévén mint hogy már az előtt a Groff meg marasztott volt benne valo meghálásra, én bé mentem ismét a Groff szobájába és ottis háltam [Héderfája KK; IB. Molnár György (58) ref. esp. vall.]. 1823–1830: Az úrfi egyik szobában egyedül, mi pedig a másikban a doktorral ketten háltunk [FogE 189]. 1849: Kilin Mosesné ... egy reggel... nem csak hogy egy ágy fekvést talált a' Szobában hanem magát Kelemen Benit és Kriszán Mariát is merőben meztelen találta [Kv; Végr. Vall. 81].

Szk: *éjjeli* ~ 1823–1830: Itten volt egy Reidors nevű gazdának két rendbeli háza ... az első contignatióba volt az úrfinak három nappali s két éjjeli szobája, itt lakott a doktorral [FogE 224].

5. *nappali* ~ nappali; cameră de zi; Wohnzimmer, Tagszimmer. 1816: Az palotának aijtja megett fenyő deszkákbol készült grádicsocskán ... bé mehetni az Nappali Szobába [Jobbágyfva MT; BálLt 67]. 1835: A' nagy nappali Szobaban ... Egy régi formájú Klávir [F.zsuk K; SLt Vegyes perir.].

6. *ebédlő* ~ ebédlő; sufragerie; Eßzimmer. 1820 k.: egy más nagyobb ebédlő szoba az uttzára nyílló két duplás évűgő ablakaival [Dés; RLt].

7. *diákebédli*; sală de mese (pentru studenți); Kantine, Speisesaal, Mensa. 1823–1830: Az ebédlő nagy szobának közepében két nagy köoszlopok vagynak, azokon belől egy hoszsú asztal, melyről a német deákok esznek [FogE 252].

8. *író/dolgozószoba*; cameră de lucru; Schreibstube, Arbeitszimmer. 1794: Vagyon ezen fundamentumból való ujj épületnek ... egy különös fel járó gráditsa, a' mellett pedig a' felső résziben egy jó világos szoba, melyet író Háznak lehetne fordítani [Kv; CsS].

9. *könyvtárszoba*; bibliotecă; Bibliothekzimmer, Lese-stube. 1823–1830: Ez a könyvház áll húsz szobákbol és három palotákbol, vagyon pedig benne 200 000 darab könyv [FogE 183].

10. cselédszoba; camera femiei de serviciu; Gesindezimmer. 1807: Reggelig a' több Cselédekkel aludt, 's virrártára tűnt-el a' szobából. [DLt 197 nyomt. kl].

11. fogadói/szállodai szoba; cameră de hotel; Gästezimmer. 1823–1830: Ekkor estve beérkezvén a városba, egynéhány fogadóban, mint szintén Bécsben is, alig kapunk vala szállást, ugyancsak későre beszállottunk a Jacobs Gasséba, a zum rothen Hirschennél való fogadóba, az első Stockba, az V. numerus alatti levő szobába [FogE 176].

Szk: *~t nyitatt.* 1849: ötet a ... vendégfogadóban kerestem, de minthogy hamarjába nem találtam, számomra ugyan csak azon vendégfogadóban szobát nyitattam [Kv; Végr. Vall. 13].

12. kórházi szalon; salon/cameră de spital; Krankensaal. 1823–1830: Voltam ottan az ispotályban is, a közönségesben, mert Bécsben sokféle ispotályok vagynak ... Vagynak külön-külön nagy szobák, mind a férfiaknak, mind a fejrénépeknek | Ezen közönséges ispotályon kívül vagyon még különösbb is, ahol minden betegnek külön szobája, külön hozzájáró doktora, az ifjabbak közül szolgálja vagyon [FogE 260, 261].

13. patikának használt ~ cameră/încăpere folosită ca farmacie; Apothekekammer. 1858: a jelenleg patikának használt szoba [Mv; TSb 39].

14. terem; sală; Saal. 1823–1830: A Salamon jeruzsálemi templomának fából és a sátonak minden modelljei megvagnak ezen épületben^a más szobában [FogE 185. — ^aA drezdai Zwinger Naturalien Kabinetjében].

15. metsző ~ csiszológéphy; atelier de s̄lefuit; Glas-schleiferei, Schnittwerkstatt. 1847: Metzö Kaegel lako haza 'sisa fedél alatt — ez áll egy első egy lakó és egy metző szobából 's egy kamarából [F. Árpási üvegkuta F; TSb 46].

16. raktárhelyiség; depozit, magazie; Lagerraum. 1597: az waros búziait haniotam az boldtbol az Zobaba attam(m) keot Embernek f — d 26 ... az waros búziait hanyotam(m) az Zobabol Meog helyere attam keot embernek f — d 24 [Kv; Szám. 7/XI. 12 Stamp János kezével].

17. (major)lakás; locuință (care ține de o măierște); Wohnstube der Meierei. 1629: Az szombatfalva majorban Vagyon két szoba egy fedél alatt, egyikben ludakat tojtat a tyukásznd, másikban maga lakik [Szu; SzO VI, 102–3 Székelytámadt vár lelt.].

18. postális ~ postahelyiség; localul poștei; Postamtstube. 1849: A Postalis szobába ... Egy palinka proba [Somkerék SzD; Ks 73/55].

19. cella; celulă; Zelle. 1844: A' rabak szobaiba tsak prits van [Dés; DLt 1285].

20. kajút; cabină; Kojé, Kabine. 1823–1830: Benn a hajóban elöl voltak egynéhány apró szobák deszkából, azon hátul mint valamely nagy magazinum, Verschlagokkal s mindenféle portékákkal megterhelve [FogE 262].

21. *?* 1610: az Mathias deak also Stompia kerek szobaiból ala iedőwő Arka [Abrudbánya; Berz. 17].

22. *~mbani* szobámbeli; din camera mea; in meinem Zimmer befindlich. 1849: Krizsán Mária ... szobájának kulcsával az én szállásom szobaajtáját kinyitogatta és a hitelezők részére biztosítékul az ottan letéve volt szobámbani podgyászait kilopta, mit ellenem panaszlagban is elesmér [Kv; Végr. Vall. 5].

szobaajtó uša camerei; Zimmerut. 1584: Sophia Zeoch lakabne vallia Zolgalo leany valem ... Latam ezt Zabo Catotol, hogy az Zoba Ayto eleot kewzeob keowet fel vewe es

Sowal s hamúwal hinte megh az helyet es Hirser Martonnewal haromzor leptete Altal [Kv; Tjk IV/1. 216]. 1849: azon kultsal megpróbálva a' szoba ajtó zárját, vgy találtuk mikép azon kultsal bé és ki lehet záni a' kérdéses szoba ajtot [Kv; Végr. Vall. 73].

szobácska kis lakószoba; cămăruță; Zimmerchen, Kämmerchen. 1590: Az Varosban ualo haznak pincejuel egietembe ualo Beri ez rend zerenth ... Az Haz beer ... Nagi Jlonaz az Hatulso Zobachkatol fl. 6 Az Kohnia mellet való Zobachkatol fl. 3 [Kv; Szám. 4/XIX. 4]. 1602: Czementes Kadar Mihaly ... vallya ... Zeoch Andrasne ... az Zakach Istwan Zobachkajabol leo ky, vgy kezde mondany' [Kv; Tjk VI/1. 566. — ^aFolyt. a vall.]. 1772: hogy ha a' ... Konyha mellett, félben-lévő Téglából indult Szobácska, el készítenék ... ugy 600 MForintokat meg-érne az el-betsült hely, és épületek [Mv; DLev. 5. XVII. 4]. 1894: Én vettem Szovátán egy fészket. Ne félj, szegényes székely házikó. Mindenestől együtt pár száz forint. Én ott lakom nyáron. Csak 3 szobácskám lesz, de ott neked is van helyed [PLev. 167 Petelei István Jakab Ödönhöz].

szobaház épület; clădire; Gebäude. 1640: Bornemisza Katha Aszony(nak) egy Schola neuő boltos szoba hazat, azo(n) szobabol nillo hazat boltot konyhaiaual edgyüt ... bocsiatotta s my eleőtűnk introducta dominiumaba(n) [Kv; Ks XLVI. 9].

szobaleány cameristă, fată în casă; Zimmermädchen. 1802: Forro Lajos ... bé ment ... L. Báro Bánffy Pál Ur eő Nagysága ... szállására, mert egy ügyesetske szoba Leánya vagyon, azzal egymást szeretgették [Mv; Born. XXXIX. 53 Jos. Bako de Siklos (30) táblai scriba vall.]. 1849: a nő ... még serdülő korában az udvar tulajdonossa által szüzességben erőszakoltatván a miatt néhány hétig az udvarban a szoba leányok által ápolgatott [Kv; Végr. Vall. 25]. 1850: a' szoba leány az alatt ki hozta a Ngős Asszony fersingit [DLt 1221]. 1871: Kövi Mária szobaleány [Dés; RKAK 11. 135].

szobazár broasca camerei; Schloß des Zimmers. 1843: Egy Szoba Zárt levettem egy vj dio flakaiznit tsináltam és ujra fel szegesztem xr 25 [Kv; Somb. II]. 1862: Egy szoba zárt megigazitottam és egy tollat csináltam 3xr [Kv; Ujf. 1].

szóbeli élőszóbeli, élőszóval történő; verbal; mündlich. 1665: ki mentem ... az Sztojka Miklos uram hazához, es eő Klmeknek az praefectus uram eő Klme előmben adot szóbeli instruccioja szent, az Also Veniczeiket, az fen declaralt szemeliek által prohibeálám, az Felső Veniczei urak termő erdőről, minden fele faknak hordasarul [UF II, 304 Csepcesi Janos fog-i hites szb kezével]. 1676: én nekem Kegyelmed ellen senkitől csak egy szóbeli böcstelenségére való követseget nem hozott', azt jó lélekkel merem fratni [TML VII, 301 Teleki Mihály Vesselényi Pálhoz. — ^aTus-sai]. 1686: Az felljeb megh irtt Che ellen tött szóbelj diffamatio [Kv; ÖCJk]. 1751: Pál Mihájné Asszonyomnak Lovász Miháj Jobbágójával egy kis szóbeli koczolodása esék [Angyalos Hsz; HSzJP]. 1758: hallánk ... a' Falú közönséges úttzján Zenebonát, szóbeli veszekedést [Betlenszt-miklós KK; BK. St. Szőlősi (28) zs vall.]. 1761: minék utánna a' sok szóbeli veszekedés után ... Gidofalvi János Uram bé ment volna az Udvarára egy paltzával meg fogták,

s ki nem bocsátották mind addig míg Törvényesen nem convinctalatt [Ne; DobLev. II/328. 4a Mich. Zilahi (72) civis vall.]. 1819: Néhai Rákosi Boldisár Urmak Férfiatlanságával 's abbéli tehetetlenségéről ... tetté valami kinyilatkoztatást a' Felesége, vagy nem? ha igen, kik előtt és micsoda Szobeli kifejezésekkel? [Kv; Pk 2 vk]. 1826: A kalandosbéliak az apától előljárójok, és notariusoktól illő függésben legyenek, kik hasonlólag a Kalandosbélieket érdemlett becsületben tartani kötelesek, az ez ellen vétők, és egymást szóbeli méltatlansággal illetők büntetése leszen ... d. 30 [Kv; EM XI, 376 a külözp utcai Kalandos-társaság art. XXI]. 1834: Nagyságod szóbeli parontsolattya következésül küldök ket Fekete Báránt el adatas véget [F.zsuk K; SLt Deák Ferenc P. Horváth Ferenchez]. 1843: Ezen ajánlása következtében az irt három helységek lakosai a templomokba egybegyűlven, azon szóbeli egyezésre léptek, miszerint a pereik folytatására költséget adnak [VKp 126]. 1853: a' Kebeleiek Szobeli kérelemmel folyamodtak, hogy a' Migs Ur ígérete szerént jelenlém ki az eladando Erdő gyapját 's árát mondanám meg [Mv; Újf. 2 Soós Josef Újfalvi Sándorhoz].

szóbeszéd 1. híresztelés, pletyka; zvon, vorbă; Gerede, was herumsprechen wird. Szk: ~be kel. 1657: Mely emlékeztet cselekedetivel az fejedelem annyára megszelidíté az pogány hadakat, hogy ugyan szóbeszédben kéle köztök: hogy nincsen már a töröknek egyéb Szent Demeter napja, hanem csak Bethlen Gábor napja; akkor mikor ő akarja, léssen az ő Szent Demeter napok is, kit ő Kászim Gyűrű, úgy hívnak [KemOn. 77-8] * ~et tesz vki felől. 1573: Zekel Andras Azt vallia hogi Mikor Immar p(er)be volna agoston Katowal, Eccher Megen hazahoz agostonnak, tezen Zo bezedeket Kato felől, Mond hogi vgian Bozorkan az egy hígéd ollian az mynt az kapwbely chigan horgas keormw [Kv; TJK III/3. 87].

2. beszéd, beszélgetés, társalgás; conversatie, discutié; Gespräch. 1570: Agotha Bako Myhalne, Azt vallia hogy ... Ment volt Hwnyadra Talalkozyk otth hozza Angalyt varga Mathene ... es Theob szok zo Bezedi keozbe az is vgian azont Montha Nely ez vallonak [Kv; TJK III/2. 148-9]. 1600: menék egyszer vasarlasnak okaert Búrkörné Bothyaban, hoza elő zo bezed közth Ballos Istwant [Kv; TJK VI/1. 489a]. 1629: Moldouaj Martonis oda szallott volt, az szo beszéd közben kerde en teöllem hogy ha megh talaltae szekely Istua(n) az louakat az kiket el loptak volt [Mv; MvLt 290. 161b]. 1631: az szobeszéd közben mint ittas ember Szantai Ura(m) beszélgetet ekeczeltis Farago Andrasne Aszoniomal [Mv; i.h. 290. 256b]. 1632: hallam az szo beszéd kezdőbe Hogj veres Marton monda hogj az Feiedelem kertiben Fejruarat volt narancz fa, s megis viragzot [Mv; i.h. 290. 70a]. 1662: Az prédicátori rendek előtt pedig szóbeszédben nagy obtestátiókkal állattatik vala az is, hogy a vilnai keresztényiségén tött üldözésbéli nagy bosszújának megtromfolására menne [SKr 349]. 1705: Ma Keresztési uramnál lévén ... hozá elő ökegyelme, hogy ... ő maga és az ő egész háza micsoda nagy kedvetlenségben van az urak előtt, úgyhogy hallja, hogy gyakraiban micsoda becsleten emlékezett vannak itt szóbeszéd közben irántok [WIN I, 570].

3. szóváltás; schimbe de cuvinte, discutié vehementă; Wortwechsel, Auseinandersetzung. 1600: Vekas Jakab ... vallia ... eo keozteok minth esset az Zo bezedet ... nem thwdom, azt latam hogy az kyk az felekreol Ala Ieonenek

vala ketten ... az lowan valoth latom hogy megh zolítak es ottan hamar rajta kezdenek kaptosnj [Kv; TJK VI/1. 525].

4. egyezkedés; negociere, discutare; Übereinkunft, Verabredung. 1599: Lucas Trausner ... fassus est ... vgy vagio(n) hogy volt valami Zo bezed koztwnk de bizonyos keppe(n) Az Arrw ne(m) ment wegbe, Mert enneke(m) oth sok wetesse(m) vagio(n) Mellyet megh kel bechywltetni [Kv; TJK VI/1. 274a].

5. meggyőzés; convingere; Überredung. 1570: Akarwan es K. varoswl az harom vramthwl Indultatot haborgastis leh zallitany, Theorekettenek szok Zo Bezedel benne, Az harom vramies az Bekeseghez kesnek Mongiak Magokat lenny es az pertis leh thenny [Kv; TanJk V/3. 20b].

szobor 1. ortodox papok tanácskozása/zsinata; sobor, sínod; beratende Popenynode, Versammlung orthodoxer Priester. 1734: Constal vilagason ... hogy az Intusok az dolognak kezdetin Földvarat Ola Popak Szoborja alkalmazásával, az Ingerenst halalal fenyegették hogy ha ki mégyen a Falubol megölik [Székelykocsárd TA; ACJk I/7. 41]. 1807: Tudom hogy a Papnak a Liánya az Urát Bukur Artyimont oda hagyta és az Apja az esperest rendeléséből vissza nem akarta addig botsátani míg Szoborjak nem léssen, De Artyimon Azt nem várta hanem ... a Menyetskit erővel el hozta [KLev.]. 1818: Mar az Esperestyek kétér tartatt Szóbort [Galac BN; WLT Kovats Mihaly gondv. lev.].

2. ortodox papok tanácsa; sobor; orthodoxe Synode. 1754: N(e)m(e)s Közép Szolnok Varmegye(en) Dabylonban lako az Olá Valláson lévő Ecclesianak Praedicatora és egyszérsmind az Udvarhelyi Tiszt(e)l(e)t(e)s Szabomnak hűtös Notariussa Dabyni Pap Mihály [BK 102]. 1770: Brusztur Tódomet a ki az Vrást az Marosban taszítottta volt az olá szobor az Vra mellé viszá itille és jól megis ferget az aszont [Lekence BN; Ks 47. 67. 29 Simon Pál t lev.].

3. ~ra tiltatja magát '??' 1765: Kosztántin ... az Házánál fonot tartot s egy Némely Legények bé buttak az ablakon az Fia és Léánya akorattyából s 'tám meg nékie is hirivel volt, de aki bé butis, s aki nem butis, mind megvonta érte, az én Fiamatis meg akarta vonni, holot a bizony bé nem but, már Szoborra tiltattam magamot s már anyiban vagon [M. bogáta SzD; Mk V/V. 97. Popa György (41) pap vall.].

szocietász 1. társaság; societate; Gesellschaft, Sozietät. 1710 k.: Negligentiája-é, maligna complicitas-é, vagy mind a kettő a gubernátornak, Isten és ő tudja, de a societátnak hetvenhat negyvenes bora veszett Fejérvárott [BÖn. 887]. 1711: aulogikassa lehesen és légyen az Societas(na)k az olly dologok(na)k decisiójára, és meritoma szerint léendő Deliberatomnak executioban valo vételere [Dés; DLT 489].

2. árv farkasokra von.; referitor la lupi; „Gesellschaft” (ein Wolfsrotte). 1776: az Farkasak már kilecz (!) kopomat mind az leg joval meg evék ... ezután annál nagjabb Fő vadasznak fogom tartani" ha az egész nekem kárt tett societásnak az bört Szaraszto Deszkára Vonattja s aval Contentálni fog engem kivanságom szerint [Négerfva SzD; BfN Bánfi Péter lev. a főispánhoz. — "Mosa László].

szocietászbeli társaságbeli; din societate; gesellschaftlich, Gesellschafts-. 1744: Nemes Söcietásbéli Possessor Uramék elő kigyelmek [Dés; DLT 500].

szócska 1. cuvîntel; Wörtchen. 1665: Naláczí uram ő kegyelme jelenté, Uram, nekem, hogy nehezen esett volna Kegyelmednek egy szócska az asszonyunk ő nagysága lehelében, melyben írja ő nagysága, hogy ajándék nélkül nem volt az Kapi uram ő nagysága dolga stb., alítván, hogy Kegyelmedet értené ő nagysága [TML III, 541 Székalmi András Teleki Mihályhoz]. 1739: Noha egy szócskának nem hejlesen való tétetetéséért láttatik kevés difformitásnak lenni [Dés; Jk 295b–296a].

2. mutató ~ mutató névmás; pronume demonstrativ; Demonstrativpronomen. 1710 k.: ez a mutató szócska „az”, valóságot télesen s mutat, semmit pedig senki sem mutat meg [BÖn. 438].

szodomai alma képmutatás; prefácatorie, ipocrizie; Heuchelei, Verstellung. 1811: Sok embernél találsz Sodomai almát! Ajánlja a külső színe bizodalját, De ne hidd, próbáld meg ötlet valósággal Ugy találod, belől tellyes álnoksággal [ArÉ 32–3. — „Lap alján: A' 'Sodomáról azt tartják, hogy kívül szép 's belől telyes hammuval].

szodómia állatokkal üzőtt fajtalankodás; sodomie; Sodomie, mit den Tiere getriebene Unzucht. 1710 k.: a francutól való félelem, és ... az a mocskolódás vitte végbe azt, hogy én soha a két feleségemen kívül senkivel nem közösültem, annál inkább sodomitát vagy egyéb éktelenséget nem követtem | Horváth Dávid sodomitáját ezer forint, rét, jószág, mi fedé el. Tudja Csúcs [BÖn. 507, 898]. 1747: D. Provisor Adamus Kollonai (!) ab officio Proponallya ... Herepén lakó Ilánka János fia Petru, és Nehaj Soszán György József nevű fia ... Herepén lakó Dán Mihálynak egy Ketskejevel Sodomianban elegyítették volna magokat ... Meg kívánom hogy büntetődgyenek [Herepe AF; Ks LXII/14].

szodómiai fajtalankodó; de sodomist; sodomitisch, unzuchtig. 1685: Exhibealak vilagoson azt az kereszteny sziveket Irtoztato Sodomiai eletet, mellyet fel tottem volt [Dés; Jk].

szodomika fajtalankodó; de sodomist; sodomitisch, widernatürlich. 1683: eo klgime Felesegevel nem az tiszta Szent hazassagnak rendi szrent élt, hanem tilalmas sodomika eletet Követet [Dés; Jk].

szodomikus fajtalankodó; sodomist; Sodomit. 1793: én soha sem mégyek ahoz a' Hohér keziben valo siket bolond hamis Lelkü sodomikushoz, mert a' Férfiakot éli | soha többé magához viszsza nem vészi, mert azt mondotta, hogy Sodomicus, lehet ugyan, hogy egyébként meg engedett volna, de azért a' szoért erőssen meg illetődött [Koronka MT; Told.].

szodomikuskodó fajtalankodó; care practică sodomia; Sodomie treibend. 1772: Vajda György Uram ... Takáts Mihály Uramat ... nem tsak Nős paráznának, sött kan ördögnek, és férfiakkal szodomikuskodónak tele torokkal az Ucca közepin kiáltotta [Dés; DLt 321. 77b Andr. Ispány (46) ns vall.].

szodomitá I. mn fajtalankodó; care practică sodomia; sodomitisch, unzuchtig. 1716: Kertész István szidalmazta ördög adtával teremttével mondotta: Házába égetem az ördög adta teremttette Sodomita fiát, ha Tatár jó, tatárrá le-

szek, megis boszszút állok rajta [MNY XXXVI, 269]. 1795: Vigyázzon kend magára, mert kend szép formájú ifjú, Gyarmathiról pedig az a hír, hogy ő sodomita volna [FogE 155].

II. fn fajtalankodó személy; sodomist, persoană care practică sodomia; Sodomit. 1710: Kegyelmes asszonyom, szép kis embert nevel s tart nagyságtok a maga fejedelmi udvarában, egy olyan útálatos sodomitát, mint Vajda László, kit már két szolgálja is elhagyott, kikkel török módon élt [CsH; 180–1].

szodorai az Érszodoró (Sz) tn -i képzős szárm.; derivatul format cu sufixul -i al toponimului Érszodoró/Sudurău; mit dem Ableitungssuffix -i gebildete Form des ON Érszodoró. 1. Szodoróról származó; care este originar din Szodoró; aus/von Szodoró stammend. Szn. 1689: Szodorai Sigmond [Kv; RLt O. 5]. 1736: Nehai ... Szodroi Beszprényi Ferentz Vram [M.derce SzD; RLt]. XVIII. sz. m. f: Nagi Szodorai Andras [WLT]. 1760: Ttes Szodorai Anna Asszony, Nehai Ttes Kabos Ferentz Uram Özvegye [Málom SzD; BK].

2. Szodoróhoz tartozó; care ține de Szodoró; zu Szodoró gehörend, aus/in/von Szodoró. Hn. 1839: A' Szodorai Malomnál (k) | A Szodorai Határ szélbe (sz) [Tasnádszántó Sz; EHA]. 1846: a' Szodorai határ [uo.; EHA].

szófia-beszéd 1. tréfabeszéd, tréfalkozás; vorbă glumeață/hazlie; Spaß. 1640: Ez elmúlt télen minthogy nálunk volt Török András szálláson ... s lefekszik az asztal mellé s az katonák ott tréfálódának vele, hogy nyughatik bizony, mert igen fáradt — s több efféle sok szófia beszéd lön [Mv; MvLt 291. 233a—251a átirásban].

2. mendemonda, pletyka; zvon (public), hírfealá; Geschwätz, Gerede. 1765: apud Hungaros dici solet: Szófia beszéd, aut temonda [Sepsisztiván Hsz; HSzjP].

szófogadás engedelmesség; supunere, ascultare, docilitate; Folgsamkeit, Gehorsam. 1568: Az Capitanokatis meghintettek hogy Biro vramnak tanachawal egyembe zowat fogaggyak es parancholatit exequalliak Mert ha egy mast Nem ertik, es szohfogadas Nem leszen, ne(m) mehet semmy dologh vegheöz [Kv; TanJk I/1. 32]. 1785: az engedelmesség, Szófogadás parantsaltatati, a Banyászkodásban, az Urburának, Dézmának és Taxának ... praestálásában [Torockó; TLev. 6/1. Transs. 21b].

szófogatlan I. mn engedetlen; neascultător; unfölgam, nicht gehorsam. 1572: Eleosser az vasarbirak Teorwenre hiak Ez fele zo fogadatlan Embereket kyk vakme-reosegbeol az varosnak vegezesse ellen chelekednek megis kialtassa eok<et> [Kv; TanJk V/3. 64a]. 1574: Geres lean chisar Antalnenal lakik ... Igen zofogatlan az lean [Kv; Tjk III/3. 363]. 1623: Joll megh lassak hogy Ez Mw hwse-gunkéll gonozull ne Ellyenek zofogatatlának Ne legyenek az Zolgalatt eleött Zokasok zeren ell ne buyanak ... mert valakj keozulleök ell marad az bwntetesnek formayatt rescensalliak [Fog.; BGU]. 1648: Uram az Joszagh gonosz szo fogadatla(n) kivalt keppen amaz rosz harom Taxas falubeli-ek vallok nagy butt [Alvinc AF; Szád. Casp. Bodo Petrus Zenas de Balliokhoz]. 1659: Szarka Lukácsot igazítom a gondviselésre, de igen szófogatatlan szabású [TML I, 344 Teleki Jánosné Teleki Mihályhoz]. 1684: ollyan(n) Szo fogadatla(n) égy ház fiának ki zálagját ne(m) akarta venni s

meg sem akarta büntetni a contumax Pap kert meg nem ado embert ... az olyan egyház fiunn ... vegye(n) Zálagot [MMatr. 4]. 1690: tobször jötem riajok de oljan szofogadatlan emberek ezek [Kisekemező KK; Utl]. 1753: az Birotól és Gorniktól ... midőn vegire igyekeztem menni hogy mi lehet oka szofogadatlan Nyakaságoknak ... az Birot és Gornikot kalodába vertem [F.lapugy H; Ks 62/11]. 1780: Instalok alazatoson ... ezen vakmerő szofogadatlan Jobbagyomnak oly modalitással committalni hogy Joszagomba Felesegetől gyermekestől az Ipja Joszagabol szalyon bele [Bözödjfal U; Pf]. 1813: ha semmi képpen a' jó Utra nem lehet vezetni, égy ilyen szofogadatlan Embert ... meg érdemli, hogy a' Czéhbol örökre ki maradgyon [Dés; DL 56. 25].

II. *fi* engedetlen személy; persoană neascultătoare; Ungehorsamer, Nicht-Folgeleistender. 1665: mindenkben az régi ott való szokást megtartsuk, az szerint cselekedjünk, az szofogadatlanokat megbüntessük [TML III, 528 Teleki Mihály Bornemisza Annához]. 1746: Az új Thordai útza Kapitánya pedig járja el Uy Thordai Gazdákat, hogy az Ő Thordai ökor Tilalmasról a beteg marhájokat ad locum praescriptum hajtásák különben a Szó fogadatlanokon a mi történik magoknak tulajdonítsák [Torda; TJKT III. 48]. 1781: Aki pengi pásztornak, mikor a series találja, ideiben ki nem áll, a szofogadatlanoknak törvénye szerént 2 susták — 24 pénz bírságon maradjon [Árkos Hsz; RSzF 190]. 1783: De ezeken kívülis több alázatos panaszmis vad(nak) ezen Helység Biráira, mert ha a privatum szenvedéseimet el halgatomis a publicumakotis mint magokban bizakodo vakmerő paraszt szofogadatlanok miá tökelletesen a Felséges Királyi rendelesek szerint egyedül Torotzkon nem effectualhatom [Torda; TLev. 15/6 Nagy István szb lev.]. 1794: a Potentiariussokat, szo fogadatlanakat a Drassai Tömlöczre küldöm [Vingárd AF; TSb 24].

szofogadatlankodik engedetlenkedik; a fi neascultător; ungehorsam sein/bleiben nicht folgen. 1659: Ha az jobbágyok szofogadatlankodnak, irtam mind az két kapitánynak, adjanak katonát, izen be, elhiszem, hogy adnak [TML I, 457 Teleki Mihály Pekri Zsófiához]. 1661: ha ki szo fogadatlankodik, s mi esik rajta magának tulajdonicza [Thor. XIV/8 fej.]. 1667: Az több faluiból Kegyelmednek bizony még senkit sem veheték fel, mert annak némelyike Deszni felé van s ki pedig Jenőn felül. Azon leszek azért, ez őszön, ha generális uram patenset ad, felvessek benne, az kik szofogadatlankodnak [TML IV, 185 Veér Mihály Teleki Mihályhoz]. 1675: Ha kik^a szofogadatlankodnanak; azokat ertesemre advan, az alat az olyanokat meg tömleczeztess [Borb. I Petki János csikcsicsai jobbágybírójához írt instr. — "Ti. jobbágyok]. 1730: A Csatabi Biro pengi mikor szo fogadatlankodik s miatta hátra maradás es kara leszen a Városnak Piaczán toties quoties keményen meg palczasztassék [Dés; Jk]. 1773: Rusz István ... szofogadatlansagaert veretett meg ... és hogi továbbais szofogadatlankodott azért parancsolta Praefectus Uram hogi mennyen ki a házbol ha nem akar szolgálni [M.léta TA; JHb II/3].

szofogadatlanság engedetlenség; neascultare, act de ne-supunere; Unfolgsamkeit, Ungehorsam. 1589: Az Mezarosok zantalan sok zo fogadatlansagha Noha oly Nyilwan wacion, Mint az Nap fenyé ... Mostan el veghezetre ebbennis eő kgmek varosul megh Akariak probalni eeket, ha teokeltesek lesznek az eo Ighyreteknek vagy ne(m) [Kv; TanJk

I/1. 113]. 1611: affele Violentiaktol megh zwnniek, mert ha teobzeor ezen dologrul bennwnkeott megh talal az Exponens ha kin mi esik, senkinek egiebenk hanem eő magha zo fogadatlansaghanak tulajdonicza [Szád. fej.]. 1640: Minden, mikor az Czeh Apa ávagy waras számára valo miuet parancziol, engedelmes legyen: mert a szofogadatlansagnak büntetese három forint [Kv; KovCLev.]. 1648: Panaszt tesszen Czeh Mester Vramek Tsenadj Gyorgyre hogi az Fejedelm itb(en) (!) leteb(en) szofogadatlansaga miatt dorgaltak; azt mondta az iffiabbik Czeh Mesterek, Hiszem nem morsz megh: Hogy azért az Czeh Mestert bötstelenességgel illette büntettetik ő Kgmeek három forintal [Kv; MészCLev.]. 1683: Bartos János az szo fogadatlansagert, es becstelen beszeder ... masok peldajara meg palczasztassék [Dés; Jk]. 1735: mitsoda nagy gyalázatb(a) ejteték Ngdatis engemetis Ngdat azért, hogy már Ngd insinualta előre, engemet pedig azért hogy ... fogják azt mondani, hogy az én incuriam s szó fogadatlanságom vagy valami interessentiam miat eset a' defectus [Lozsád H; Ks 99 Györffi József lev.]. 1752: ami a karonkodást illeti azt nem mondom mert sokszor a harag szofogadatlanságok miatt sokra vit [Abosfva KK; Ks 83 Samuel Boér lev.]. 1767: (A jobbágyoknak) semmi hasznát Tökelletesen nem vehetné sőt naponként szofogadatlanságokkal szörnyű képpen boszongatnak [Bethlenfva U; Hr]. 1817: remélem hogy le tensesedik a Dolog — Mely a Kellő értetlenségből támadott s nevedett vakmerőségből, 's szofogadatlanságából, miért nem kérdett Töllem Tanátsot, utosittást [Somkerék SzD; Berz. 11. 75].

szofogadatlanul engedetlenül; neascultător; ungehorsam, unfolgsam. 1722: ennek utanna is Szegény Leányomhoz Annayi Gratiával legien, és ha valamiben Szó fogadatlanul viselne magát, nagj Gratiának tartom, ha illendőkepen disciplinázatni méltoztatik Nagod [Nsz; Ks 83 Wayda Ágnes lev.].

szófogadó I. *mn* engedelmes, engedelmeskedő; ascultător, docil; folgsam, brav, gehorsam. 1587: Eskeggiek megh az be lrandó zemely ezekre: Hogy ... ez hazanak Colosvarnak minden ighaz megh Allot theorwenyt, zokasit, rendtarsit szabadsagat megh tartia, megh Eorizy, Engedelmesen Weszi, zenwedy, Es lzenetites megh tiszteli beochwllj az io zo fogado fiunak tisztu es hiuatallia zerent [Kv; KvLt III. 65–6]. 1637: ige(n) io szo fogadok legyetek, es azt igen szorgalmatosson, huen igazan miuellyetek [Thor. 18/5 fej-i rend. a torockói lázongó bányászokhoz]. 1655/1754 k.: Az Inas az ő Urának és Asszonyának minden tisztességes dologba szó fogadó és hű legyen [Kv; ACProt. 31]. 1673: mind oten lonek kezessek magok szabad akarattiak szerent nemzetes Boer Sigmond Fogarasi porkolab urnak Opra Paraszkivul nevű juh pasztoraért ... igaz szo fogado jobagya leszen eő kglmenek [UF II, 566–7]. 1702: Ezeknek utanna Istennek oltalmab(a) ajánlom kegyelmekeket minyajon maradok kegyelmed jo szo fogado fia Toht (!) [BLT 9]. 1751: A ki közületek leszen sereg bonto Meg dobom a hátát ki nem lesz szo fogado [Hétfalú Br; EM LI, 127 bethl. ját.]. 1768: Jonas Istvan ... a' blts Cenak kezét advan, es obligalvan magát a' blts Cenak minden tisztességes szolgalttjara hogi a' blts Cenak egjik szofogado tagja leszen [Kv; ÖCJk]. 1772: Fazaki (!) Adám ... el nem Szózik budasik, jó szofogado, helyly tarto Jóbbágy leszen [Marossztygyörgy MT; Ks 72. 55]. 1796: (A kezesek) jobb kezeknek bé adá-

sával kötelezék arra magokat hogy Krajtzár Mihály jo szo fogado jo szolgálo és helyt tarto ember lészen [Ne; Dob-Lev. IV/756. 1a].

II. *fi* engedelmes személy; persoană ascultătoare; gehorsamer Mensch, braver, folgsamer Mensch. 1700: A Deesi Tiszt. Refor(mata) Ecclesia körül kivantato epitteteshez Valamikor gyalog szerez Emberek kivantatnak, Valakiket rendelnek, és ... nem mennének a Tizedesek egy, egy forintig meg zálogolni facultáltak, melyet az szofogadokkal akik akkor jelen lennének azon Zallogot be ihasssák [Dés; Jk 400b]. 1773: Mostani Praefectus Uramis fenyetett (!) Nemely Nyakassabb embereket hogj a szolgatott Nem praestállják (így!) hogj el viteti innét, és ide az Falub(a) masokat szofogadobbakat szállit [M.léta TA; JHb II/3].

szofra szőtt v. bőrkelme, melyet kiterítve asztal gyanánt használnak a törökök; sofra (turcească); Art türkisches Tüchtuch, Tüchdecke. 1653: Sofrát terittete le a Görchi Mehmet bassa tihája a kerevetre és letelepíte, és vacsorát hozának s evénk [ETA I, 130 NSz].

A jel-re l. Ballagi Mór: A magyar nyelv teljes szótára. II, 586.

szogat nógat, noszogat; a îndemna; (wahrsch. verkürzt aus *noszogat* od. *nogat*.) antreiben, anregen zu etwas. 1710: Gyerefi Ur(am) kezdé szogatni (!) az Birakott hogj kötözzen meg azon Aszszont [Marossztkirály AF; Told. 2].

szóhajítás híresztelés, pletyka; zvon, bírfá, bírfealá; Tratscherei, Geschwätz, Klatsch. 1796: Aztis hallattam hogj valami Szohajításért Thomaván is Csutsuj Czigannén boszszuját állotta volna | egy Czigányt a szohajításért meg vert [Kv; AggmL B. 15]. 1880: Kovács Istvánné kihallgattatván, haszontalan szóhajításnak mondja az egész dolgot melylyel Ambrus Kata őt vádolja [M.bikal K; RAK 348].

szóhajító I. *mn* pletykáló; bírfitor, care bírfeşte; klatsch-süchtig. 1699: Hogj affele szóhajto temondad hordozo haszantalan szemellyekkel barattsagat ne(m) tartja, vellok nem Conversalkodik seőt azokat házatol el tiltja [SzJk 316]. 1772: ellenségeim várva várták, hogj ne absolváltasam. Kivált ez a hamislelkű, kétszínű, szóhajító, szóhordozó Bogdán Dénes [RettE 291]. 1820: Gán Juonné 's Bása György ugy Székelly Rosi is hasontalan petyka beszédű Szohajto Emberek [Várfva TA; JHb 48 Csipkes Moses (46) ns armalista vall.].

II. *fi* pletykáló személy; bírfitor, persoană care bírfeşte; Klatscher. 1820: Drégán János Felesegestől, Drégán Jánosné Gán Juonné Székely Rosi, Bása György, minnyjan vagy szo hajtok vagy Lotyok ... ezen két Falu Rákas és Várfalva annak tartja [Rákos TA; JHb 48 Macodi Ana Serbán Vaszi felesége (38) vall.].

szóhalló engedelmes, szóra hallgató; docil, ascultător; folgsam, gehorsam. 1662: Miben áll az az országoknak, népnek külső-belső jó állapotiban való virágzások, avagy micsoda dolgok teszik virágzókká azokat? Hármán kiváltképpen: 1. Az jó magistrátus, 2. a jó szóhalló nép, 3. az igaz vallásnak terjedése s annak Istentől rendelt mindenféle eszközeire való szorgalmatos jó gondviselés [SKr 689]. 1864: Jambor jo szo fogado szo hallo szolgalo jobagyok leszen eo kgkk [Marossztkirály AF; Told. 22].

szóhordozó pletykáló, híresztelő; bírfitor; Klatscher. 1614: Aztis hallottam hogj mondotta ne gondolliunk velle Kglmes Vram had Czyueghienek (!) reank, kiuel mitt gondolunk ki kellene egynek az Nyelvet uonatunk, a fele zoo hordozoknak az bestye kuruaknak [Szsb; VLt 53. 5267 G. Keórtuelyesi (21) vall.]. 1759: azt mondá Kováts Lórintz-nének: Te temonda hordozo, szó hordozo [Kvh; HSzjP Helena Forro, circumspecti clementis Jantsó cons. (50) vall.]. 1847: Aranyos Ferentz ... a' Helberkre be menvén ... 3 legények ... ötet az Asztalos Czéh szó hordozójának s Kuplernek neveztek [Kv; ACProt. 23–4].

szójárás beszéd; expresie/vorbă curentă/uzuală; Getratsche, Gerede. 1584: Barbara Keomiwes Ambrusne wallia, 20 larasba monta Edes pecheo Andrasnak viczey Andrast Danch Leorincz* [Kv; TJK IV/1. 361. — *Folyt. a vall.]. 1662: Jerusálem városának s a Sionnak pusztulását teszi ott fel a proféta s jelenti, hogj siratja. Az dolgok és szójárások is mindenütt erre mutatnak [SKr 686].

szokás I. közszokás, úzus; obicei, uzanță, uz; Sitte, Brauch | ennek gyakorlása; uzanță, practică uzuală; Üben im Praxis. 1579: ha ky penigh hazat el Akarya ... adny, az varas zokassat keowesse es kiáltassa fel haromszor, a mint annak moggya [Kv; TanJk V/3. 199b]. 1598: Hozzw Janos ... wallia. Vagion immar tizen nyolcz ezteendeie hogj illien zokással eltenek az poztometewk hogj mikor valamely sokadalomra mentewk az helyert nyilat vetetewk [Kv; TJK VI/1. 178]. 1613: az ki hozatot fogoly H. Istúan az Tomacz hazhoz hozatot holt testet attingalna, pretendalvan ezt az procurator ebben, hogj ez volna az városnak úsússa es szokása* [Kv; PLPr 1612–15. 97. — *Tetemrehívások jellegű bizonyítás]. 1642: Szokas keozteok, hogj Zwretkor ... az Gonduseleo eliaria eoket es kiteol 3 kiteol 6 kiteol pedig leg felyeb 10 veder bort szednek az Vr szamara, s ezt Ado mustnak hiak [Bh; GyU 73]. 1720: Popa Abrám azon bányáb(an) dolgozik ... a bányát nem építette az mint szokás fákkal nem támogatta [Nagyalmás H; BK 184 Komba Péter (60) vall.]. 1736: Kisasszonyokot, nemes leányokot nem volt szokás temetésre vinni [MetTr 405]. 1796: a' Révések ... által hozván az hajót, azt nem hogj mint egyebűt is szokás kötéllel-ki kötötték volna, hanem tsak evedző rudjakkal tartották [Déva; Ks 114 Vegyes ir. Jk 419]. 1859: adok ... egy ugy nevezett targonczát melyel itt e székely földön erdőlni szokás [Buzaháza MT; CsV].

Szk: ~ban van/nincs. 1756: Köblösön szokásban volt eleitől fogva a gyujtogatás ... de ki gyujtogatta meg nem tudom [M.köblös SzD; RLt Lad Kolosi (33) ns vall.]. 1770: A Marha Telettetésbenis uagyon részünk mostis rajtunk vagygon ... mellj tsak három Esztendőtlől fogva eredet az előt Pedig nem volt Szokásban [Babuca Sz; IB]. 1823–1830: Szokásban vagygon az is, hogj egy rúdra zacskót kötnek ... azt a székekbe benyújtják az hallgatók eleibe a prédikáció alatt [FogE 239] * ~ba vetetik. 1662: kezdé kiáltás hallatni a sáncnál, kit elsőben szokások szerént való Alla! kiáltásoknak s ostromi tettetéseknék állítának, melyly más oly szokásba és contemptusba vetetett vala a vitézlő rendnél, hogj fekvésekből is arra alig kelnek vala fel [SKr 379] * bevett ~. 1708: senkit ő Felsége az igazságnak kimondásáért az eddig bevött gonosz szokás szerint persequálni senkinek nem enged [SzZs 495] * gonosz/rossz ~. 1636: Azok talán még-is menthetőbbek, az kik a' régieket* meg tartják, hogj az meg avult rossz szokáson kapdoso együgyű kösseget le

hányattatásokkal fel ne zajditsák [ÖGrAj. 9. — *Ti. orgonaspokat]. 1731: az Tktetes Nemes Tanács ... Vezette hogi az eddig Usuált rosz szokás szerint nem dolgoznának ... aki Cseléd vagy nap számos azok ellen Malombírák s Paler Attyankfiainak a palcza kezek(he) adattatik [Dés; Jk 411b]. 1837: a' hol pedig az a' rosz Szokás divatoztának, melly szerint a' Hitekes változtatodnának, annak eltörlésével az Eklla érdemesebb tagjaiból választassék egy állandó Hiteesség [Szentbenedek MT; HbEk] * *idevaló/ittvaló/ottvaló ~ szerint*. 1573: Onofrius pallio et Margareta VXor sua Brassoien(ses) ... fassi sunt hogi mykor Zeoch pal Brassoba Ment volna (er)leni Zeoch petemewel ... mykor az tērweny Nem zolgalt volna Zeoch petemenek Appellata az Negy Biro eleybe az ott valo zokas zerent [Kv; TJK III/3. 182]. 1617: kérének azo(n), hogi az itt valo réghj szokas szerént mennének el az elő Eöseöktwl ... maratt házokhoz [Gyf; Berz. 17]. 1823–1830: Debrecenben Eszényi Mihály ... Mivesnap az ottvaló szokás szerént bő gatyában járt ... Vasámap kék nadrágban [FogE 266]. 1830: az idevaló szokás szerént a' quartas szöblöket két három nappal is hamarabb szokták meg szedni mint a' Dézmásokat [Ne; DobLev. 1169. 36].

2. jog jogszokás, szokásjogban gyökerező joggyakorlat; obice statomitic; in die Gewohnheitrecht gewurzelte Recht. 1568: kerem ... hogi keged Myngyarasth bocassa althal eoket" hozzank es az eo fyeztesek Naprol Napra Mynt annak zokasa meg lezen [Almás; BesztLt 67. — *A bányászokat. Valószínűleg Nagymás (H)]. 1669: Az kegyelmed felől ... lótt vádalknak is én most mentem végire ... 2. Hogi nem lehet kegyelmednek annyi tisztet viselni, nem lévén azelőtt az országbán szokás [TML IV, 411 Teleki Mihály Bánffy Dieneshez]. 1672: Csudálkozással kelle hallanom, emberemet küldvén be vásárlásra, Kegyelmetek be nem bocsátotta ... Én azt tudtam, már az előbbi jó szokás leszen meg az Kegyelmetek várossában is ... az én emberemet Szathmárra bebocsátották [TML VI, 38 ua. a nagybányaiakhoz]. 1679/1681: a masut valo szokas szerint minden tiz köből buza uta(n) tartozzék a Szántarto mutatni Tizen egy köből lisztet [Vh; VhU 671]. 1701: Mivel minden Céhekben szokás az hogi a Mester embereknek Fiainak vagy Léányinak fél Céh igassága vagyon, az mi Betsületes Céhünkben is ugy legyen, hogi tsak fél fizetést adgyanak nem egészzet [Kv; PosztCart. 15]. 1728: A predikátor, mester földet pedig öszi mag alá kettzer tavaszi mag alá egjzser tartozik meg szantani az Eccl(esi)a mas Eccl(esi)ák jo szokasa szerint [Zalán Hsz; SVJK]. 1810: Gyöngyös Kata Asztalos Ferentzhez lett férjhez menetelével ... a' mit az Anynyától vitt volt" ... és valamint egyebütt közönségesen ugy itt is a' lévén a' szokás, hogi ha magtalan az illy Aszszony ember megtalál halálózni, az effélék visszá adassanak ... kezesekis szoktanak állani [F. rákos U; Falujk 48 Sebe János pap-not. kezével. — *Köv. a fels.]. 1818: eleitől fogva a szokas volt, hogi egy Esztendőben két versen: Tavasszal és őszel az ugy nevezett Dézma Szekek tartanak [H; Ks 91. C. 8]. — L. még FogE 87; VKp 61.

Szk: ~ban van/nincs. 1684: Az Fenyés portarol érkezven Kapucsi hozott olyan levelet melyben eddig szokásban nem volt kevensaga vagyon az Fenyés portanak [UszLt IX. 76. 20. fej.]. 1786: Nem hallattam nemis tapasztaltam ... hogi az Thoroczkaik ... az szokásban lévő szolgálatyokat ... denegáltak volna [Torockó; TLev. 4/13. 13]. 1843: Varga Katalin azt hirdeté a közönség előtt, hogi ... a tilalmas és más helyek kerítésére vágnának — mint ezelőtt szokás-

ban volt — az erdőkből fát [VKp 72–3] * ~ kívül. 1638 k.: Panaszolkodnak kezoenseghekeppen hogi az tisztarto mintenteől egi egi meh kosart szedet szokas kiueol penz nelkw [Szászfenes K; GyU 36]. 1677: A' Szászszág pedig, mivel postálkodni szokott, hogi némely falubéliek közülök a' lovak tartását szokásokon kívül el-hagyván, csak ökröket tartsanak ... meg ne engedessék [AC 235] * ~ szerint. 1578: Az Maior es pakalarok wadnak, kiknek a mywel tartoznak zokas zerent, arról megh elegiche ewketh [KamLt E 136 Fasc. 34. 104–6 V. Kovachocz nt. Math. Niary gondv-höz]. 1598: az Twzeleo helyeket iol megh lassak és cirkalljak ... Az kapokrais, es kis Aytokrais egyebhaj zokas zerent zorgalmatos vigiazasok legyenek [Kv; TanJk I/1. 314]. 1647: (Veres Jánosnak) ha hadba(n) kel mennj ot az ho pinzt megh adgyuk nekj az szokas szerent [Tötös SzD; Ks 42. G]. 1749: Cítáltotta vala kegyelmeteket ezen Nemes Marus Szék az okkori szokás szerent folyt Generalis (: vulgo Derék Székire :) [DLev. I IB 9] * *addigi/eddig/eddig való ~ szerint*. 1670: Az eddig valo szokás szerent, elhittem, Uram, külömbözz elmék külömb-külobm munkájokat fogják jelentgetni [TML V, 400 Rédei Ferenc Teleki Mihályhoz]. 1780: Az eddigi szokás szerent, a' csorda Pásztoroknak fizetések legyen egy Tehéntől hat poltura [Torockó; TLev. 8b. — *Folyt. a fels.]. 1794: az Harangoztato Gazdának legyen egy olly Adjunctusa, a' ki ... administralya a' pénzt az eddig valo szokás szerent a Communis idnis Cassaba [Kv; SRE 298]. 1847: az ilyen pénz" tétessék a falu számára valamely olyan bátorságos helyre, hogi az addigi szokás szerent a ... falusbírák ne költsék el [VKp 176. — *A királyi adóból visszafizetett] * *előbbi ~ (szerint)*. 1621: Az Harangozo Leghinnek fizetesere ... az Eleobbi Zokas Zerint, az keözönseges Jeüuede(m)ból deputaltu(n)k fl. 28 [Kv; Szám. 15b/IV. 32]. 1673/1681: Haczogi Sellerek válasza. Előbbi szokásokba megh tartanak, leveleis ha szüksegek leszen adatok [VhU 452] * *régi ~ szerint*. 1573: valasztottak eo k. Az regy zokas zerent ... varos Jwedelmének zam vetelere Mind ket Nemzetheol" [Kv; TanJk V/3. 93a. — *Köv. a fels.]. 1617: szent Görgy napjara az regy szokas szerent Balintfaluara az kikat az köz biro huiát tartozzek fel mennj [Msz; Törzs.]. 1794: a régi szokás szerent a' plenum Consistorium Tagjai legyenek a' Curatorokon, Papokon és Professorokon kívül a' Városi előkelőbb Civisek [Kv; SRE 295–6]. 1806: A falusi közönség is igére a pásztoroknak ugyan régi szokás szerent — minden járnas ökörtől ... egy-egy véka búzát" [F. rákos U; RSzF 197. — *Folyt. a fels.] * *szabad ~ szerint*. 1815: a régi Szabad Szokás szerent tilalom nélkült Szabad lévén erdős helyen a' nyítás, nem ellentzethetnek a' régiek által ... irotványát Szabadon birta [Orsova MT; Bom. G. XV/13 Mány Tyényá (59) vall.]. * *tábori ~ szerint*. 1710: Kemény János ... hadaiban is felesen tábori szokás szerent zsákmanyra kioszlottanak vala" [CsH 53. — *1662-re von. fej.].

3. jog szokásjog, jogforrásnál való közönségi cselekvésmód; obiceul pámintului, drept uzual; Gewohnheitsrecht. 1554: az Maros Zeken lakozo Zekely wraymnak az ló fewseghewl kylemb Zokasok wagoon az töb zekelynel [Mv; SzO II, 108]. 1561: Valamely mester legent az mwye tarswl fogadna fel es annak felet harmadat waj' neg'ed rezet adna Az warasnak es az chehek zokasa ellen eg' gira czwsten maradon [Kv; ÖCart.]. 1586: hywanak minkett az Nehay Dobray Istwan fjay ... Lesnekre ... hogi my ö közt-ök> az orszagh szokassa szerint mind az Eös loszaggott. ...mind pedig Egyeb Ingo byngo Marhakkat ... megh

oztanok [Lesnyek H; IB VI. 225/16]. 1606: az gyermek tartásra elsőzendeore az zeknek zokasa es rendelete s teörvénye zerint elsőzendeore het forintot kéuanok [UszT 20/39]. 1671: Ez hazának eleitől fogván való szokása volt az Libera Electio, melyre nézve az Választando Fejedelmeknek ... Conditioikat-is szoktak praescribálni [CC 5]. 1682: ez Hazában ab antiquo soha szokas nem volt, hogy külső szolgabírák, Nemes emberek hozanak Divizor Uraimiek eleib(en) instructioit, vagy allegatioit [Kv; RDL I. 161]. 1795: egy Gazdának egy Házalattjánál több nintsen, nemis lehet a szokás szerént [A. rákos Hsz; Borb.]. 1841: régi szabadságai s már törvényé vált szokásai felsőbbi kegyelmes rendelések következtében-é vagy más s mi oknál fogva rontattak el [VKp 62].

Szk: ~ba kell. 1677: a' szükség nevedekven, a költésnek-is nevedekni kellett, a' szerint az ado fizetésbéli summának-is ... de akkor-is olly okkal és móddal, hogy többé azis szokásban ne kellyen [AC 68] * ~ba tesz. 1675: Mint hogy az Nemes ország szokás(a) Tette már azt, hogy az Regalis ki jövelete utá(n) efféle dolgok ne agitaltassa(na)k kik appella(t)io(b)an) mehetnek, per hoc eze(n) C(aus)a in tempore nem agitaltathatik [Kv; TJK XII/1. 120] * ~ba/-sá vesz. 1586: az plebanus vram ... olly Remensegel Ne legyen, hogy ez beneficiumot szokása vegye ... es vsusba Mennien ennek vthannais [Kv; TanJk V/1. 25]. 1671: némellyek szokásban vették, hogy ... igaz ügy ellen sinistra expositioikkal illegitimum mandatumokat extrahaltak [CC 60]. 1785: Ezen mostoni Taxaltásunkat pedig tsak mint egy harminzt hat Esztendőktől fogva kezdették szokásban venni Földes uraink [Torockó; Thor.]. — L. még KemOn 307 * ~ba vett. 1671: minden rendeknek és a' Három Natioknak eleitől fogva bé-csúszott, és Articulusokban iratott, vagy szokásban vett szabadságtalanságért, és meg-bántódásért első közönséges Ország gyűlésében, ő Naga" meg-orvosollja [CC 7-8. — "Barcsay Ákos fej.]. * ~ból kijön. 1823-1830: A beneficiumra is senki se menván, szokásból kijött s elveszett [FogE 160] * (régi) bevett ~. 1667: a' Bekas Pataki szeolő hegien leuő szőlőmre az D(omi)nus Incutus ... ennek az hazának régi be vött szokása es Törvénye ellen rea ment [Kv; RDL I. 148c]. 1746: Szuszán Dávid elszántott a Hordja Szimul földéből, melyet midőn Oculáltunk volna ... Szuszán Dávid nem aquiescalt, ha nem jegyieinket ... bé vett szokásunk ellen el vetette, az földet vissza szántotta [Kersec H; Ks 112 Vegyes ir.]. 1761: Régi be vett szokasunk tartya ... midőn az kar tétel után valakinek marhája ottan deprehendaltatik, az egészen tartazik meg fizetni [Torda; TJKt V/65]. 1785: mennyi ideje már annak, hogy azon bé vett Szokás kezdődött? [Thor. 6/1. 2a vk] * (régi) megrögzött ~. 1629: mind á két rendbéli mesteremberek, a' mint eddig ugy ez után is, azon egy Cehnek régi megrögzött ... szokassal és igasságánál éllyenek [KvLt Céhir. I Bethlen Gábor rend.]. 1736: az l ... ezen vakmerő feleleletit Városunk régi megrögzött szokása szerént ezen szék(ne)k authoritásaig 50 forintokon convinctassék [Torda; TJKt V/110]. 1782: a Praefectus Deesi Sigmond Ur ... eddig való ususainkb(an) a Mlgs Familia előtt á mi eddig megrögzött szokásunkat bontogattya [Torockó; Thor. XX/4 Mich. Csupor (40) jb vall.]. — L. még WIN I, 181 * (régi) mód és ~ szerint. 1575: meg Ertettek eo K. varosul ... az feiedelem parancholatiat, hagi regy Mod es Zokas zeren az partosoknak Marhaiat ky keresnek Minden Emberektwl [Kv; TanJk V/3. 124b]. 1617: (Az házat) annak modgya es szokása szerent aestimalnook [Gyf;

Berz. 17] * (régi) törvény és ~. 1571: Vannak az dezma-sok miattis nagy es feledeb valo dezma vetelek regy teörvények es zokasok fellet valok [SzO II, 330 a székelység panasza az egy-hez]. 1653: A mi azert a kapitánság állapottyat illeti ... igyekkezzünk rovid nap kgtek eleiben ollyat allatni, a' kit ... az kgtek törvényenek es szokasinak megh tartojanak, s oltalmazojanak esmerhetünk lenni" [UszLt IX. 75. 12. — "A fej. Usz-hez] * törvényes ~ szerint. 1799: (Bérese) falba rugván a Groff Ur ő Ngá szolgálattját ... magát Titt. Szabaszlai György Urhoz recipiálta ... kit is ... a meg nevezett Urtól a bé vett mod és Törvényes szokás szerént l(e)g(it)i mo modo Repetaljak (igy!) [Mezőcsán TA; Ks 65. 44. 11] * városunk törvénye és ~a szerint. 1610: igit az be irt Diuisiot veghbe(n) veüe(n), mj ... megh neuezet hwteös ozto Byrak varosunknak teöruenie es zokassa zeren [Kv; RDL I. 6]. 1618: Mi hwttös Diuisorok ... mentwnk uolna ... hogy az Vzdj Geörgj haro(m) felessegetől valo Eöt Aruajnak Attjaj Dualitast varosunknak zokassa "s teöruenie zerint excindalnak [Kv; RDL I. 104 Andr. Junc kezével].

4. egyházi szokásrend, rítus; ritual; Ritus, (sakrales) Brauch. 1585: 13. Decembris be mentwnk a Templomban Es a' zokas szerint midőn az egyház marhaiat megh latogattuk volna talaltunk azuagi attanak az Egház fiak elő kez penzwl f. 272 d. 95 [Kv; Szám. 3/XIX. 46]. 1602: Hannes Fenescher, es Marton Ebaser ... valliak hogy ... Ach Mihaly Instantiaira eok kertek megh az mostany felesseget az keresztieneknek zokasok zerenht [Kv; KTKJk VI/1. 630]. 1636: Nékünk ... az Isteni tiszteletbeli igaz módot és formát ... az Christus es Apostolok ődehebéli szokásból, és rendtartásból kell meg tanulnunk [ÖGrAj.]. 1664: Kádár Borbárát ... az keresztien anyaszentegyháznak szokása szerént hozzám vöttem hüttel l die Julii [KvE 216 AM]. 1676: Istennek bölcs rendelését s az anyaszentegyháznak bevött keresztien szokását követvén ... Apafi Miklós uram jedzette volt el magának jövendőbeli házasságra leányomat Teleki Annát [TML VII, 290 Teleki Mihály Bethlen Elekhez]. 1705: Kornis István uramék egy meghitt szolgája ... az asszonyok ugyan egy meghitt frajával ... elszöktek ketten. Azt mondják hogy mindketten kálvinisták vóltanak, és nem hagyta az urok őket a szokás szerint communiálni, s azért szöktek volna el [WIN I, 372]. 1710: a pápista templomban estveli szokás szerint harangozának" [CsH 139. — "1679-re von. felj.]. 1736: Udvarhelyen ... parochusok avagy plebanusok lévén ... minden devotiót az anyaszentegyháznak szokása szerént szabad volt véghez vinniek [MetTr 435]. 1800: A' R Catholicusoknál harmad nap előtt nem temetnek, s már égsyszer szokássá válván senkinek eszébe se jut, hogy elébb alkalmatlankodjék a' Plebanusonn [Márkód MT; IB. Gombási István lev.]. 1864: hargas keresztfa, oralo hely ősi szokás szerént Husvét napján a Rom. Catholica hitvalásu hivek ... ezen helyen ... őszve gyűlve könyörgést szoktak tartani [Alfalu Cs; GyHn 20].

5. hagyomány, tradíció; datinā, traditje; Tradition, (alte) Sitte. 1582: eo kegmek varassul mindenkor(n) tekintettek Az Regysegek dichyretes zokassat [Kv; TanJk V/3. 250b]. 1619: Jött az követ azért, azmiképpen az régi szokás volt, hogy új császárt adván az lsten az muzulmán nemzetnek, azt köszöntse s üdvözölje [BTN² 262]. 1660: királybírósgágotól is absolváltattam, elbúcsúzáván az hazának szokása szerént [KvE 184 LJ]. 1662: die 9-na Martii azon gyűlés alatt, édes atya után következendő fejedelmekké választolt-

ták és a szokás szerént az ország házában solenniter felkiáltották vala [SKr 312–3]. 1674: Anno 1643 esztendőben mutatván az Ur öfelsége házastársul Hosszú Tamás uram leányát, Katát ... Szent Mihály napján kérétem meg, és aznap az régi jámboroknak szokások szerént lótt kézfogásunk is [KvE 190 LJ].

Szk: *erdélyi* ~. 1710 k.: Mikor ez a nagy tudós ember lejött az academiákból, az akkori erdélyi szokás szerént Fejervárott adják kezébe a poetica classist [BÖn. 550–1]. 1736: Nézd meg ... az régi erdélyi szokástól ... mely messze mentél, erdélyi ember [MetTr 443] * *örögzött* ~. 1755: elő klme régi örögzött szokásunkal nem gondolván, meztelen fegyvert rántott [Balsa H; GyK].

6. vkire jellemző cselekvésmód; obicei characteristic unei persoane; Handlungsweise, die auf einem Mensch characteristisch ist. 1573: Beso (!) Anna fundatorne ... vallia hogy ... Mond neky hogy Engemet Megh Neh Zyd azért hogy azzonyodnak az te Bezededet Megh Monta(m) ... Megh Neh tagad az mynt zokasod az myt Mondas [Kv; TJK III/3. 60]. 1618: Egykor Kamuti urammal ketten csak nagy placide szokás küvül beszélgetünk uala [BTN² 104]. 1657: az muszka követekkel is az lengyelországi ... dolgokról tractálván (:kikkel néha gorelykát szokásom s kelleten kívül is innom kellett): [KemÖn. 91]. 1662: Örökös állandó szokása ez császárnak, hogy amit egyszer megparancsol ... ugyanazont újobban nem kettőzteti [Skr 426]. 1671: ez pedig mindenkor szokása, valamikor ő vét ellenem, mind úgy garázdálkodik velem, hogy inkább elfelejttesse velem [TML V, 468 Nalácz István Teleki Mihályhoz]. 1705: a mondikálás soha szokásom nem volt [WIN I, 571]. 1710: a bán szokása ellen kedvetlen állapottal vala, nem tudván senki okát! [CsH 73. — "1666-ra von. felj.]. 1727: az maga Urais az kinek szájából hallottanak haragjáb(an) vagi peniglen szokasbul mint Férjfi szokta Feleségét szidni Boszorkányozni hallották [Dés; Jk]. 1758: Udvar Istvánné ... bethűlletes Asz(o)ny ember ... nemis volt szokása hogy emberséges emberek(ne)k ... mord kedvel, dördül (!) szóllyon, és beszélljen [Bethlenszmtiklós KK; BK]. 1778: veszedelmes szokás, hogy az emberek ... minden ... éretlen ... gyümölcsöt, tejes török buzát s dinnyét egybe esznek [Mátyus, ConsSan.]. 1823–1830: szokása volt a' Bétsi Udvarnak, hogy Erdélyi Urfiakat fel tsalogatván ... a' kívül tsak lehetett, Vallást változtattak [FogEK 28].

Szk: ~a szerint. 1570: Az kemenchet begywtatam es az virgakat be szag es egy twtzen tartam az en zokásom zezint [Nsz; MKsz 1896. 367]. 1737: Illyen okon prosequalom törvénnel az lt hogy ő sokszori már meg rögzött verengző szokása szerént ... egy ... szegény idegen nap számos legényt meg tamadván ... vas villával rutul meg verte [Torda; TJKt I. 135]. 1814: Dobai Mihály Uram más Czéh-beli bethűlletes Embereket is szokása szerint ottan ottan le szokott motskolni [Dés; DLT 56]. — L. még CsH 153; WIN I, 227 * ~ba szag. 1662: szokásul vötte Pál Deák orbai vicckirálybíró vram [SzO VI, 334]. 1753: már szokasul vette kilyelmed hogy ennekem mindenkoron olyan leveleket küld

hogy egy jo szolganakis mas külömb levelet kellene imi (igy!) [Lőrincfva MT; SLt Suki László Gálfalvi Ádámhoz]. 1767: Bentser Palne ... öröкке szunnyadot s azt mondotta hogy nagy bujja lesz mert alhatnék, holott olyan szokása volt öröкке, s felis vettek volt már itt abban az időb(en) szokasul, ha valaki szunnyadni talalt, tám bud lesz(e)n) mint Bentser Palnenak [Demeterfva MT; Ks 20. XIV. 9].

Sz. 1677: sokszor megmondtam ő nagyságának, ne legyen olyan serény az igirettételekben, többet lévén szokások az fejedelmeknek cselekedni, mint sem igími [TML VII, 438 Teleki Mihály Baló Lászlóhoz].

7. vmilyen embercsoportra jellemző viselkedésmód; obicei characteristic/specific unui grup de oameni; Sitte und Brauch (bei einer Gruppe), spezifische Sitte und Brauch bei einer Menschengruppe. 1657: az magyari rossz szokás szerént, mihelt barátit s idegen embereket kaphatott, igen elidogált vélek [KemÖn. 19]. 1662: egy Csiaffer bata nevű, nagy sok kincső, régi öreg ember lévén azon budai vezérségben, kit ő az ő módjok és szokások szerint megfojtani s kincse pedig császár számára foglaltatni parancsolatott vala [SKr 164]. 1668: bár az török kegyetlen szokást ne venné Kegyelmed elő, az kalafát, mert az nem keresztény emberhez illik [TML VI, 262 Veér Judit Teleki Mihályhoz]. 1710: Onnan penig török szokás szerint (:mert aki a törököt segítségére híja, magát is elveszti miatta:), visszafordulván a kozákokra, azoknak erős városait megostromoltatja! [CsH 160. — "1681-re von. felj.]. 1736: a' Fiscus cigányi ... imitt amott szélllyel jár(na)k, kalandoznak a' cigányok szokása Szerént) [Remete Szt; TKI F. 6 Makszim Péter (58) jb vall.]. 1752: az oláhok szokások szerént Karátson bójtán, kik szoktanak volt kolindilás (!) véget északánként Conflualni, nevezze meg a Tanu [BK. vk]. 1775/1802: amint az Olahaknál Szokásban vagyon hogy az hol Erdős helyen holt Ember temetése vagyon, a temető helye az uton járok agokkal bé szokták hányni, s az olyan Sirhalmat nevezik az Oláhok Slámnak [BSz; JHb LXVII/3. 84–5]. 1796: a' Torotzkai Lakosok beszédgyekre, köntösökre, szokásokra, és magok viseletekre nézve más Lakosoktól sokat külömböznek [Mv; TLv. Transm. 25]. 1800: ezen szurdalás a' Zsidoknál eleitől fogva szokásban volt és mais Azon tselekedettel élnek [Dés; DLT]. 1847: a Szászok' kapája pedig nagyon kicsi, s robotban minél föllendebben kapálni különben is szokások [KCsl 13].

Szk: *úri s nemesi* ~. 1670: Tekintetes Nemzetes Kalnaki Mihály Ur(am) tön illy kérdést előnk(en); Nemzetes Ebeni Judit Aszszony N(emzetes) Földváry Ferencz Ur(am) megh maradot őszvegie méltosagos Urak(na)k szolgalttjok által Hazassagra el jedzvé(n), Uri s Nemesi szokas szerint ugk<an> akkor Copualtatva(n), holmi fogiatkozások este nek az hitles dolgába(n) ... Azert kellessekké ujjolaghal valo hittel eo kglmeket ... egyben kötöni [SzJk 107–8].

8. megszokás, szoktatás; obişnuinţă; Gewohnheit, Angewohnheit. 1710 k.: Becsültetnek az atyák, anyák gyermekektől ... Ez a becsület rész szerént a természeti indulat, rész szerént a szokásból jő [BÖn. 415].

9. divat; obicei actual/a la modă; Sitte, Mode. 1765: Ugyan szokásba is ment a némethez való férjhez menetel, még némelyik pénzen is megvette, mint Gálfalviné Heisz nevű káplárt kivett nagy költséggel a katonaságból [RettE 182]. 1823–1830: akkor még nem jött volt erősen módiba az egész hajlenyíratás, hanem a kurtacopftekeres volt még szokásban [FogE 272].

Szk: *-ba jön. 1823–1830:* Ezután úgy szokásba jött volt a komédiajátás, hogy esztendőben háromszor-négyszer is játszottak [FogE 105. — "Mv-en].

10. vminek jellemző vonása/viselkedésmódja; obicei, trăsătură caracteristică; jmds Gewohnheit, eine Handlungsweise | ein Characterzug, die/der typisch bei jemandem oder jemandem ist. 1626/1766: a folyó Víznek olyan szokása és természete vagyon, hogy eo kiváltképpen térhelyeken nem mindenkor foly egy helyen [Mv; LLt]. 1702: Gyergyó-Szent-Mikloson ... a piacon egy öreg örménynek az ebei rátámadtak a lejkormány ebeire, szokások szerint egymást mardosták [SZO VII, 109]. 1801: kert ... az ide való mezősegi mód és szokás szerint szalma izék és Gazból rakott kertel vagyon körül véve s fedél nélküli való kertekkel. bé kerített [Nagynyulas K; DLev. 5]. 1807: ismét réa jutunk azokra a Napokra, melyekben új esztendő előtt egyszer ho olvadás, és árviz történni szokásban lévén a dugásokat és gátokat a víz meg Szokta próbálni [Kv; KmULev. 3]. 1811: Mint falukon szokás, hogy közönségesen Egy utzát sem látnál menni egyenesen [ArE 25].

szokásos I. mn 1. megismétlődő, szokásszerűen ismételt; care se repetă în mod obișnuit; gewohnt, üblich, gewohnheitsmäßig. 1717: Becsi Ura(m) üveg ablakaimat le rontotta, tőlőt puskáját ablakomon bé tartotta, szokásos dolga it tudom, hogy mikor részeg mindeneket bajra hiv [M.köblös SzD; RLt Pataki Sámuel (40) ns vall.]. 1745: Azért hogy minden keresztény Jámborok az Jnek szokásos kár tételtől örökdeshessenek (remittaltatván ... ezúttal a felakasztás): hogy meg béjegeztessék s örre ... el vágattassék ... tiltetett [Torda; TJkT II. 58]. 1749: nyilván lévén az Incutnas nyilván való házfelverő szokásos tolvajsága, hogy továbbis azon gonoszságát ne continualhassa mások(na)k károokra, tiltetett hogy fel akasztassék [uo; i.h. III. 267]. 1761: Az J ... az minapiban afféle tolvajságban elegyített volt magát s' akkoron ... az Mag(istra)tus meg engedet, oly formán hogy többé városunkra ne jöne, annál is inkább lopasb(an) szokásos cselekedetét ne continualna [uo; i.h. V. 51]. 1773: igen szokásos szitkai vadnak úgy mint Lángazo Milliom etc. teremtetete [Burjánosóbuda; KLev. 8].

2. megrögzött (vétkes, bűnöző); inrăit, care s-a învechit în răutate/in viciu; hartgesotten, eingefleischt. 1731: Szilágyi Szécsi Maria ... hohér által a pelengéren mint igen szokásos kurva meg csapattatik és a város határáról el üzetetik [Kv; TJk XV/8. 26]. 1745: Sárvári Bota Mária ... a Plengeren (!); Mint afféle Szokasos Bestelen Kurva Kemenyen meg vesszőztessék [Kv; TJk XVI/5. 4–5]. 1746: az A. az Jt rítul szidta ... az J nem álhátván ... tudván az Anak régi tselekedeteiről, hogy Szokasos ember hozzá vágot [Torda; TJkT III. 90]. 1747: Meg kívánom azért a' Jure, hogi mint illye(n) szokásos és mások jóságát predáló gonosz tolvaj ... fel akasztassék és meg hallyon [uo; i.h. 68]. 1760 k.: mind ezeknek el harintasára köteles a Dékány ... az illjetén rosz gyepűt tartó szokásos Gazda ellen panasolni [uo; KW]. 1767: Igazé hogy oly szokásos és fortélyos személyly azon Potentiarus Adressorok...? [Majos MT; Told. 26 vk]. 1777: Poga Juon ... tudam hogy Szakásos verengző baszus verekedő [Lúdvég K; KLev. Blaga Juon (42) vall.]. 1781: születésitől garázna szokásos ember volt N. Szokoljan Juon [KLev. 10]. 1804: nem adtak okot arra, hogy Jakabb Sussánna le motskollya De mint szokásos Aszszony beléjek kötölözött [M.fráta K; i.h. 8].

3. megszokott, szokásban levő; care se face în mod obișnuit; gewöhnlich, üblich, gebräuchlich. 1662: a nemzetségek" szokásos törvények nem az illyennek ígínek s engednek szabadságot s békességes járást, hanem egyik ellenség a másiknak, ha valameli dolgot akar tudtára adni és megjelteni [SKr 361. — "Értsd: nemzetek]. 1864: Szokásos az erdélyi fával gazdagabb helyeken azon határreszt, mely vetés alatt van az ugartol kerteléssel elkülöníteni [M.valkó K; KHn 112].

4. káros szokású (állat); animal cu vicii/defecte în comportament; eine Unart zeigend, etwa: böse, falsch, (Tier). 1593: Ha kinek kedig zokazos Barma volt Hoza kellett latny annak az kie az Barom volt ... Ha az Meg Bizonyvltatott Hogy zokazos volt az Barom az kartt Meg kellett fizetny [UszT]. 1607: az J ... menti Magat azzal hogi Zokazos volt az dizno kartekoni [Mv; MvLt 290. 12a]. 1667: egy bikat tartot az falu, az meli szokasos lator bika volt [HSzT bika al.]. 1722: Semmi szokasos öklölös dolgát nem tudom, nem láttam az Utrumb(an) specificalt Bikának [Marosbogát TA; TL. Budai György (36) jb vall.]. 1740: Világosan importállyák a fatensek az Actor Bojer Andras Vr(am) Sertése iránt hogi mind szokasosok voltak, és ... egesz eczakakon sokaknak sok károkat töttenek [Torda; TJkT I. 181]. 1760 k.: annak is végire járjon a Dékány hogy ha oljan Embert az Marha hogi aki szokasos marháját kardaleszára hadni, és szánszándékkal el hadja minden örizetnél kül így az illyen Gazdát a Fő Inspectorral egyet érte bé jelentse a Tekintetes Fő Hadnagy Urnak [uo. KW]. 1810: bizonyos hogy ő kegyelmének szokasosok voltak Marhái [A.csemáton Hsz; HSzJP]. 1814: tilalmasban kárt tenni szokasasak nem voltak Sertessei | az Exponensek elkárosított sertéseik szokasas Kártékanyak voltak é [Aranyosrákos TA; Borb.]. 1816: a Felperes sertessei kártékanyak és szokasasak nem voltak [Kövend TA; i.h.].

II. fn szk-ban; in constructii; in Wortkonstruktionen: ~ vmiben vétkes, bűntetben megrögzött személy; persoană care s-a învechit în viciu/in răutate; verstockt, eingefleischt. 1729: Ember Ersok is már egy néhányszori fertelmeskedés(b) egyeliten magát ugian Szokasossá lott [Kv; TJk XV/7. 35]. 1761: constalván az Inek actionalt tolvajsága, mint hogy ez előttis az lopasb(an) szokásos volt ... meg erdemlene hogy homlokára akasztotfa süttetnek | eleitől fogva szokasos lévén Inczéné minden motskolodások(an) ... sokszor injuriált [Torda; TJkT V. 51–2, 70]. 1763: az (nct)a ... ezen vetkes cselekedetit ferhez menven ... gjakorolni, mint afféle vétkesben leledező s bele rögzett gonoszságokban szokásos, meg nem szűnt [uo; i.h. 180]. 1765: Morvai János ... a Verekedésekben, vérengzésekben, káromkodásokban felettébb szokásos volt [uo; i.h. 253]. 1772: a' Tisztelendő P.P. Minoriták Conventjéből ... el-lopott ... pénz ... Takáts Kláránál találtatott fel ... több efféle approlek Lopásokban magát elegyitvén szokásos a Tolvajkodásban [Kv; TJk XVIII/2. 41]. 1778: Azon Czigányok, kik Budnár Pétert megverték szokasosoké a' verekedésbe? [Záh TA; Mk V. R. VII/20 vk]. 1823: Sokakat vert meg, szokásos lévén a verekedésbe [KLev. 9] * vki ~ vkinek szokása; care a devenit obiceiul cuiva; 1823: Farkas Lupuj ... nagyon szokásos bé bé bujni a Tilalmosokba [i.h.].

szokásosan rendszerint, általában; de obicei, de regulă, în mod obișnuit; gewöhnlich, üblicherweise. 1662: Három dolgok igen szokásosan következnék egymásután, s sokszor erős vasláncokkal vannak összekötötte, úgymint:

nagy jótétemények, nagy hálaadatlanságok, nagy büntetések [SKr 703].

szokásosság megrögzött bűnösség; vinováția unui infractor recidivist; Verstocktheit. 1737: sok rendbeli törvénytelen tselekedetiért és szokásosságáért meg kívánom a' jure hogy juxta auctoritatem sedis in flor. h. 50 Convincitassék [Torda; TJKt I. 135]. 1765: mind két feleknek allegatioji ad examen revocaltatvan, világosan ki jönnek a Novizáns Anak mind szinte az első Documentumok szerint pronuntiatott Deliberatumban, ki irt tselekedetei, melyekért a lett Sententianak alteraltatása éppen törvénytenséget okozva, kivált midőn in simulibus szokásossága világosan importaltatik [uo.; i.h. V. 265].

Szk: vki ~a vmiben. 1745: Bizonyoson importaltatik az lnek az lopogatasban s az hazok felverésében való szokásossága [Torda; TJKt II. 58]. 1763: Tagadhatatlan mivel maga is fateallja az I. hogi az actionalt két ökreket ő lopta el ... mely ezen cselekedetért ... ha ebben volt szokásossága comprobaltathatnék, halálra érdemes volna [uo.; i.h. V. 176].

szokású szokott viselkedésű; care are un anumit obicei în comportament; von (einer) Gewohnheit. 1765: Micsoda roz szokású Ember Varga György, kit mivel szokott injuriálni? [Dob.; Eszt-Mk Vall. 9 vk]. 1807: Monostorán Illisia ... nyalka magaviseletű, a' mezőn dudoló, és tántzos szokású Legény [DLt 850 nyomt. kl].

szokatlan 1. rendkívüli, nem szokásos; neobișnuit, extraordinar; ungewöhnlich, ungewohnt. 1571: Az few nepeket lchyek, hogy a zegeny keossege keozt walamy méltatlan dolgot es zokatlan zolgalatast ne chyelekedgyenek [SzO III, 336]. 1595: varosul eo kegmek nem emlekeznék oli wdeore, kibe illien nagi zokatlan terhet kellet volna viselnie [Kv; TanJk I/1. 262. — "Értsd: adóterhet]. 1613: Eo felesége ... zokatlan es el uiselhethetetlen adozással, ez orzagott ne bancia es ne ereoltes [KJ. — Báthory Gábor]. 1671: Jelenik azt-is ő kegyelmek hogy zokatlan exactiokkal, czédula pénzeknek exigálásával terhelik az ott való szegénységet ... az ott való Harminczadosok [CC 44]. 1677: Harminczadosok ... A' kereskedő rendet-is zokatlan Exactiokkal ne terhellyek [AC 261]. 1684: Nagyságod kegyelmes parancsolatját alázatosan vöttem, hogy az vládika kijövele miatt felvetett zokatlan adót a szegénységen meg ne engedjem [TMAO VI, 400 Serédi Benedek a fejhez]. 1835: nem hogy zokatlan ki csikorásokat tétetett volna ő Nagysága, de még több efféle aprobb tartozások ... egyszer máttor a Báro Ur által mind elengedődtek [Zsibó Sz; WLT].

2. a jogszokással/szokásjoggal ellenkező; care este contrar uzanței/obiceiului statomicit; unüblich, unangemessen, rechtswidrig, nicht wie gewöhnlich. 1585: Biro vram eo kme talallia megh vrunkath eo Ngat, keonyeoreögwen hogy illien zokatlan es Melatlan dolgot ne engeggien Megh eo Nga az zilahiaknak, holot nem es varossiak, hanem idegenek Es nem elhetnek kereskedhetnek it ... Az varos zabadsaga elle(n) [Kv; TanJk I/1. 18]. 1596 k.: Immar egy nyhanizor talaltak megh N(agságodat) Az Desy Kamara Ispan Zekely Janos meny sok Teoruentelen es zokatlan dolgokat chyelekednek raytok [Dés; DLt 249]. 1612: mi fejedelmi tiztwnk es huiatálnk szerint ... az zokatlan dolgokat, Abusosokat minden heliekreol birodalmunkban akama(n)k tollalni [Kv; PLPr 69]. 1671: Találtattanak a ke-

reskedők, de kiváltképpen a' Görögök között ... kik-is ez hazában hallatlan es zokatlan adásnak nemével, ugy mint Drámmal es fél singel még pediglen kétszer árrán ... marhájokat árulták [CC 54-5]. 1720: Hogy azért efféle zokatlan dolgok(na)k bé csuszása több abusosokra es potentiakra szabadságot ne adgion ... fizessenek az Oláh Papok(na)k ... magok a' Possessorok [INyR egy-i meghívó Komis Zsigmond kormányzó aláírásával]. 1786: itten Thoroczko Varossában az Nemes Vármegye Publicáltattván némelly zokatlan dolgoknak s illetlenségeknek Cassatiojakról s el töröltetésekről, annak alkalmatosságával szabadítottak fel az külső Hellybéli Mészárosok arujaknak Vásár napakan az Városban való bé hozásakra s bé jöveltelekre [Torockó; TLev. 4/13. 30].

3. az ismertől/megszokottól különböző; care diferă de cel obișnuit; ungebräuchlich, ungewöhnlich, unbekannt. 1629: Mostan az nyughatatlan elméjű hitetlen ember^a ugyan esmet az Portara ... leueleket irt ... szokatlan tudatlan irasual, Nem irthettyük mit teszen [Fog.; KCs IV/114 Kemény János Kemény Boldizsárhoz. — "Szombathely Márton]. 1653: Hallottam akkor, hogy a népen a szokatlan viz mián sokakon a vér volt, és a vérben is megholtak a had népben sokan [ETA I, 45 NSz]. 1662: Majd kétszáz templomok ... foglaltattak vala el az evangélicusoktól, az keresztényen prédikátorok ... hallgatói erős büntetések ... tömlöczések alatt zokatlan pápista ceremóniákra és vallásra kényszerítettének [SKr 204]. 1719: zokatlan sőt a memoria hominum nemis hallatott edellel kellett magát nyomorgatni [HSzj eledel al.]. 1778: Hogy ha pedig itt, vagy amott akár az emberek, akár a' marhák között valami hirtelen való zokatlan nyavallják történnének ... minden haladéknélkül tégyenek tudósítást [Mátyus, ConsSan. gub.]. 1813: tsak ezt hallom, hogy ne járjak landerist: ez a Szokatlan tántz, nem az en Characteremhez való [Perecsen Sz; IB. Botos Péter gr. Korda Annához]. 1824: az Csokoji irás nálunk zokatlan mind azon által sok betűk hasonlitanak az olá betűvel [Torda; TVLt Babb György Thorda, GCat Paroch és Esperest nyil.].

4. nem szokásos; neobișnuit, care iese din comun; ungewohnt, nicht geüufig/bekannt. 1590: Az mj Biro Vram Vtozorj kewansagat nezy az hazankent lako gazdaknak megh hűltettessebe(n) Lattatik eo kegmeknek lgen zokatlal(n) dolognak lenny [Kv; TanJk I/1. 123]. 1664: tegnapi levelem expediálása után is olvasgatván a Kegyelmed levelet, zokatlan lévén eddig Kegyelmed írásához [TML III, 188 Szalárdi János Teleki Mihályhoz]. 1771: Isten s emberek ellen való zokatlan káromkodásokatis tőle nem hallottam [Bukures H; Ks 114. 61.134].

5. nem megszokott; care nu a intrat în obișnuința cuiva; nicht angewöhnt/gewohnt. 1692: Pap Istvá(n) válást kíván feleségétől Seres Katától es okon hogy ... az asszonyi állathoz illendő házi dolgokra tellyességgel alkalmatlan(n) zokatlan nem is akarja meg szokni [SzJk 258]. 1710 k.: még a cipellőshöz zokatlan lévén, a grádicson lefelé megbotorkázam [BÖn. 571].

6. ~ok vannak nincsenek szokva; a nu fi obișnuit cu ceva; nicht gewöhnt/sein (etw. zu tun). 1804: mi olta Lupsán fungálom (!) semmi fizetést ... a Lupsaiaktól nem kaphattam ... az Emberek penig ... zokatlanak vagynak a Papoknak a fizetéseket ki adni [TLt 1804/817 Nándrá János lupsai esperest].

7. járatlan, tapasztalatlan; a fi fără experiență în ceva; unerfahren. 1749: az Sz. Demeteri Joszág oillyan Joszágh

hogj az szokatlan Gondviselő esztendeig is alig tud belé szokni, hogj rendivel tudgya az oeconomiat follytati [Gagy U; Ks 83 Péterffi S. lev.].

8. különös, meglepő; ciúdat, surprinzátor; ungewöhnlich, überraschend. 1584: illien wy es zokatlan dolgoth ne kölchien raitonk [BáthoryErdLev. 205]. 1662: még az a hatalmas nemzet^a is tőlök^b ... tartani láttatnék, s amiatt lőtt volna, hogj im most szokatlan például hogj nekik is mind portáru, Budáru levelek küldettek volna [SKr 399. — ^aA török. ^bA hajdúkapitányoktól]. 1668: Császár ú felsége valami szokatlan újsággal decretomot küldött vala alá az követüntkül Miskolczi Jánostul [TML IV, 263 Kende Gábor Teleki Mihályhoz]. 1759: Az változás tudálatos és szokatlan lévén az Aszonj eő Nga nem mért az Gyermekek Semmit bé adni [M.csesztve AF; Ks Mikess Antal lev.]. 1771: Boszorkányi módon bé mentek volna a házában ... Nagy Josefne gyapjat fonván ottan ottan az ágya lábához Sétálván, melyet nem álhatván (:mint hogj szokatlan Eczakanak idején:) fel kele haragjában és ... konyha kését az orczájába ütötte [Deb; Dlt 321. 47b]. 1854: Egy sor évtized alatt szokatlan csend lön Erdélyben [ÚjFE 3]. — L. még RettE 359.

9. rendkívüli; neobisnuit, extraordinar; außergewöhnlich. 1653: Ezen esztendőben ... nagy szokatlan árvíz vala [ETA I, 102 NSz. — "1607-re von. felj.]. 1662: Mindezek, a szegény hazának régi szabadsága ellen való és szokatlan rettenetes iga lévén, minémű keserves lehetne ... akárki is megtiltheti [SKr 460]. 1710: sokan közülök^a mind a hoszas utazás, nagy kínzás és szokatlan nyomorúság miatt megholtanak vala [CsH 99. — ^aA mártírpapok közül]. 1775: Elég véletlen és szokatlan dolog esék a szegény Wesselényi Farkas úron [RettE 359].

10. féktelen, fegyelmezetlen; indisciplinat, de nepotolit; unbändig, zügellos. 1595: 22 Aprilis Feltoti Andrasnak és az töb hadnagyoknak negyen lotték 250 soldosokkal Bjro W. küldete Ajándokot nekjk: kerűen hogj fennyetek alatt tarczak az szokotlon Népet, hogj az szegény Warosj Nepen valamj czjn essek (így!) [Kv; Szám. 6/XVIIa. 170, 172 ifj. Heltai Gáspár sp kezével].

szokatlanképpen szokatlanul, szokatlan módon; in mod neobisnuit; ungewohntweise, in ungewöhnlicher Weise. 1662: Az szegény jenei atyámfiai, hogj nagy váratlan és igen kellemetlen vendég is volna a fővezér, házok népeitől, gyermekektől szokatlanképpen elszakadni nagy kedvetlen dolognak tartják vala [SKr 428].

szokatlanocska kissé szokatlan; puñin neobisnuit; ziemlich/etwas ungewohnt. 1798: Szokatlanotska a dolog^a [MNY XLVI, 157 Gyarmathi Sámuel Aranka Györgyhöz Göttingából. — ^aAz ifjú gr .Bethlen Elek hirtelen házassága].

szokatlanság a jogszokástól való eltérés; abaterre de la obiceiul statomicit/practica uzuala; Rechtswidrigkeit, Abgehen vom Rechtsbrauch. 1585: Az Giurkonak az ky főt wezen hagiak Tanaczuł hogj Annakis 8 szing karasiat Adatnek Egieb kor Azert efelenek ezteudeore Chak f. 4 Adtak ... ^aNem veszik be a szamweuđ uraim ez fele szokatlansagot [Kv; Szám. 3/XVIII. 40b Gellien Imre sp kezével. — ^aMás kézzel a lapszámon]. 1889/XVII. sz. eleje: Szwksegh penigh ... hogj minden tartomanioknak, keossegeknek, rendeknek, polgari tarsasagnak az eő Teorueny, rendtartasi, erőssege, es ezekbeli Articulusok, mellyek ... az emberek-

nek változando erkeolcziók miat megh romlottanak volna, es szokatlansagba fordultanak volna ... megh iobbittassanak [Kv; KórmCart. 2].

szokatlanul meglepően; (in mod) surprinzátor; ungewöhnlicherweise. 1662: a fogolyamadarak az várnak belső piacára, hasonlóképpen fácának is szokatlanul és hallatlan például bejönnek [SKr 629].

szokik 1. rendszeresen, szokásszerűen tesz vmit, (az a szokása); a obișnui să facă ceva, a avea un anumit obicei; regelmäßig. 1549: Annak vthanna hogj Az Baran Ewregden lezen Napyaban keth keth saythoth kel chynalny ... zokthak azokbol Brenzetys chynalny [Fog.; Nyírk VI, 375–6 Daczó Máté fölnagy Nádasdy Tamáshoz]. 1629: eo nem szokta más ember hazaban lakni es mas hata meget sugor-ganj [Kv; Tjk VII/3. 32]. 1632: Mellette egy kis pincze, kibben repat es retkett szoktak tartat nia [Fog.; UF I, 185]. 1662: a kisebb Rákóczi Ferenc csak hamar ... megholt vala, kinek emlékezetere, kedden lévén halála, atyja és anyja az napon vacsorát egész életéig nem szoktak vala enni [SKr 145]. 1724: Hát mikor ezen két Falu nyomott Szokott adni egy más(na)k hol Szokták az Csöményiek fel venni vagy adni a nyomot [BSz; Ks 17/LXXXIV. 49]. 1731: a Malom Proventussának tertialitassa a Molnáre, a malom porral szokott venni a Molnar gyertyát és ... fadgyat [Ká-szonjakabfva Cs; BCs]. 1764: szaktanak vala vetni a' Péter Minoriták számára [Udvarfva MT; Told. 44/26]. 1769: Az ... fel fogott ház helyek bíratnak az Szomos Ujvári Domini-umhoz, mellyek ról mostan Mlgs Daniel Todorás Umak szoktak, és szoktunk Taxázni [Szépkényerűsztmárton SzD; Ks 35. XXIII. 14]. 1772: a' Küküllő foljása ... szokot volt a meg mondott Sántzon két felé oszalni [Ádamos KK; JHb LXVII. 380]. 1786: Sz Mihály napot fogva Ujj Esztendő-ig ... pedig az Uraság se szokot vala arulni ha tsak az kortsomán bora nem akadatt fén [Torockó; TLev. 4/13. 45]. 1812: Jól tudom a' ... Berket hol fekszik mert rég é körül szoktam vala halászgatni [Vajdaszeg AF; DobLev. IV/943. 6a Popa Nyikulj (80) jb vall.].

Szk: ~ élni vkít nemi von. 1754: Román Istokra pedig panaszkodott ... miképpen szokta ötten élni s már el hatta és máshoz kapdozgat [Altörja HSz; HSzjP Catherina Mol-nár Consors P(rovi)di Talu Bukur Jobbagionis (35) vall.] * ~ élni vmivel. a. alkalmaz, használ vmit. 1560: ez en lewe-lemet Attam en ew nekje ennek emlekezetyre es byzonsa-gara pechetemmel meg pechetletet kywel zoktam ylnem [Ketesd K; SLt J.1 Bethlen Gergely jb-adományozó lev.]. 1561: az bochwbel mwnkaiokert ket ket penzek iarion az mynt az uaros ewel konzossege keppen zokot elny mynden forinthbol [Kv; ÓCart]. 1647: az falukon valo szabad korcsmalasnak hasznauat, minden ember egy irant akar es szokotis élni [UF I, 830]. — b. fogyaszt. 1657: az palatinus az követeket requirálta, engednének utat az savanyúvízre embereinek. ... az palatinus igen szokott vala élni affélével, hogj anélkül lenni egész nyavalyának tartja vala [KemÖn 224]. 1721: egy kicsi kutyacsakát küldet Ngdnak ... sült teten hussal szakat inkább elni [Ns; Ks 96 Bomemisza Imre lev.] * ~ hini vminek vkít/vmit. 1632: Az karaczoni ado mellett penigh adnak Eötu(n) penzt ... kit eők szoktak hini hal penznek [Grid F; UC 14/38. 3]. 1684: Oleum Hypericii: az az: Veres olajnak szoktuk hini ... egy körtvely forma Üvegben [Utl]. 1721: Száva János, mellyet most Ficzo Jánosnak is hinnak (gyermek csintalanságáért a mint szok-

ták hinni nálunk:) [Rogna SzD; Ks 25. V.] * ~ járni vmi-ben. 1812: Godra Mihály ... Görög vallásu ... magyaros lo-bogós újjas kender ingben szokott járni [DLT 601 nyomt. kl]. 1823–1830: Hogy az akadémiáról hazajött, a német köntöst mind elhánnya, amilyenben szoktak volt járni az akadémikusok, hogy a domidoctusoktól megkülönböztessenek [FogE 75. — *Kovácsnai Sándor]. 1836: Lakatos Vaszilika ... szokott járni nagy tűszűbe [DLT 246 nyomt. kl] * ~ viselni vmit. 1722: Kolos váratott kell venni ... Két nyakra valónak való fekete fátvölt hatt singet a mitsodást az Urak szoktak viselni olyan formát [ApLt 2 Apor Péterné lelt.]. 1819: Deák 'Sofia ... viselni szokott többnyire fejeér Pergál köntöst, az alján bogyokkal [DLT 703 nyomt. kl].

Sz: *affélét a tyúk is ki szokott vakarni*. 1660: Hanem ha Kegyelmed holmit ide küld ... csak titkon küldje ide ... mert az mint ő nagysága mondja, affélét az tyúk is ki szokott vakarni [TML I, 539 Rhédey Ferenc Teleki Mihályhoz] * *az igaz ügyet meg szokta Isten segíteni*. 1668: Az igaz ügyet meg szokta Isten segíteni csudalatosképpen [TML IV, 300 Gyulaffy László ua-hoz] * *a kérdetlen tanácsadónak s fogadatlan prókátornak egy szokott a fizetése lenni*. 1677: Noha az mint minap is Irtam Kegyelmednek, az kérdetlen tanács adónak s fogadatlan prókátornak egy szokott a fizetése lenni, ha méltatlan tanácsom beférme, bezzeg én ezeknek az hadaknak francia urammal nem fizetnének [TML VII, 438 Teleki Mihály Baló Lászlóhoz] * *kicsid dologból szokott nagy dolgot indítani*. 1573: Amint ktek Jria hogy az fejedelmet Nem kellene ilyen kichid dologgal bantanj ug wagoon de az kichid dologbul zoktak esmet nagy dolgot Jndjtanj [Szűv; BesztLt 3750] * *nem szoktak kutya hengert céhben tartani*. 1570: Erzebet fekete Balintne leanya ... hallotta hogy Zeoch peterne Mongia volt Zygarto Georg feleségének hogy nem Zoktak kwtya hengert céhben Tartany [Kv; TJK III/2. 74] * *az Urísten az ő híveit szokta megsanyargatni*. 1633: az vr Isten az ő híveit zokta megh saniargatni [Mv; MvLt 290. 140b].

2. szokás szerint (valahogy) cselekszik; a *a* *actione* a *face* *ceva* conform obiceiuul; gewöhnlich handelt. 1578: a ket ado zedeo vrainm kewanyak az warastul, hogy a' Minemo instructiot ... az waras adot volna az Ado zedeo vrainmnak azt pechyet alatt adnak ky nekik, Ez eo kegmeknek ige(n) Idegen kewansagnak laczyk Miert hogy ez eleot soha ne(m) volt zokas Az waras keonywebe penig a mit be Irat eo kegmek az Antenticum Es eo kegmek abba hatra ne(m) zokot allany [Kv; TanJk V/3. 63a]. 1590: azt mondotta hogi en Ghalambfaluj Peter az feier aghar farka Alatt tartom hitemet tiztessegemeth ... Azert valamiuel szokoth Jambornak tiztesseget otalmazni Azzal otalmazsom enis Ellene [UszT]. 1591: im egy czisimat kwltiem be Kegdet kerem ... poro(n)czollion(n) az lakatosnak mingiarast patkolliaa megh ... sarkantiutis utuen ra czak egy izni legie(n) az mint most szoktak czenalni [Nyrmzezo; BesztLt 45 St. Szentgeorgy arcis Bethlen prefectus a beszti főbíróhoz. — *Nem tudjuk azonosítani]. 1626: szolgalluik minden szugolodasnelkül, kialtasnelkül mint jambor jobbagi szokta jambor Vrat szolgálni [Csekefva Cs; BLt]. 1657: Az udvarbírák aféle dolgokat könnyen szokták hagyni [KemÖn. 223]. 1700: mint az édes Atya szokta jo gyermekeket procurálni, ugy procurallya, taplállya, és ... holtáig jo gondgyát viselyle [Kibéd MT; MMatr. 191]. 1747: hattam Pap Vankat tarsaval ... hajtani tizen egy darab marhakat ... kerek Saral meg voltak jegyezve mint az Meszarosok szoktak [Szi-lágycseh; Ks 27/XVII]. 1806: Nyelve hegyin szokott szol-

lani lepeggőleg [DLT 824 nyomt. kl]. 1823–1830: Őri Zsuzsikát kicsiny korában ... Nagy Dániel anyja nevelte ... kisasszonyi módra, mint egy jó nemesleányt szoktak [FogE 150]. — L. még TML I, 148; VI, 172; VII, 223.

Szk: *(mint) szokták mondani*. 1657: megrágtá légyen az eb az hájat, mint szokták mondani paraszt magyarul [KemÖn. 244]. 1676/1681: paraszt peldabanis szoktak mondani: hogi l(ste)n is aszt őrizi az ki magát őrizi [Vh; VhU 664].

Sz: *ebet szoktak halóra keríteni*. 1570: Nagy Barlabas ... vallya, hogy Az zek zynen Janos deak vichey Janosnak azt Montha volt Igen kerwleod az halot ... Twgia aztis hogy Janos deak zek téresen Maradot Erte ... vichey Janos Mongya volt Byronak hogy ... neky tyztessgebe jar mert ebet zoktak halora kerytény [Kv; TJK III/2. 172] * *igy szokta a ravasz borbély a bolondot borotválni*. 1710 k.: nem lehete a nagy nyargaló csalárdságot megigazitanom, csak odalón ... az ezerőtszáz forintos jószág nem is tölt háromszáz forintjában. Igy szokta a ravasz borbély a bolondot beretválni [BÖn. 674] * *az Isten nem bottal szokta verni az embert*. 1759: kiki megtanulhatja, hogy az Isten ... nem is bottal szokta verni az embert [RetE 95] * *kap vmin, mint a vízben halálozó ember szokott cselekedni*. 1657: ez* azért egykorban, midőn már az fejedelmet az fulladozás igen háborgatná ... commendála néki egy morvai doctor embert ... melyen kapván és híven, mint vízben halálozó ember szokott cselekedni [KemÖn. 93. — *Bercsényi Imre] * *lái, mint a kést a hüvelyben szokta ember látni*. 1757: a Tanu Nyilván és bizonyoson szemeivel láttaé világoson mint a Kést a hüvelyben szokta ember látni [MNY XXXVIII, 207] * *a sárgaságbeli ember sárgát szokott látni*. 1679: azt mondják, az sárgaságbeli ember sárgát szokott gyakrabban látni [TML VIII, 399 Bethlen Farkas Teleki Mihályhoz].

3. vmi szokásszerűen történik/viselkedik/működik; a se *intimpla* a se *comporta* a *funciona* in *mod obisnuit*; gewohnheitsmäßig handeln/tun, etw. pflegt zu ...-n, häufig etw. tun, geschieht gewöhnlich. 1566: az güllisben közönsiges iokrol szokott vigezis lenny [SzO II, 187]. 1570: az fewnepek keozet valo per pathuwar Nagy haboruzagot zokot hoznj [Kv; TanJk V/3. 5b]. 1572: Nem illik eo kegnek vyttast Tenny Mert hogi az vysagokbol giakraban gonosbak zoktak leony hogi Nem lobak [Kv; i.h. 54a]. 1644: hamar megszokott haragudni ez a nemzet* [TT 1904. 213 Csáky István Eszterházy Miklós nádorhoz. — *Az I. Rákóczi György ellen gyűjtött hadak]. 1681: Az Bányák szoktak fél susztrais járni ... ilyenkor szokott fel fel hét obszervaltatni [VhU 60]. 1694: Az Hidlasok alat volt egy fa Csatomá, az mellyen az belső Vasbol holmi Locsadek es haszontalan vizek szoktanak volt le jarni, folyini [Kövár SzT; JHb Inv.]. 1752: itt ritkán szokott csak jotskán is ereszteti a Gabona [Lúdvég K; Told. 30]. 1764: az Borbély ... referállya, hogy az kemény ütes miatt ... az agyvelőn lévő hártysais meg hasadot, mely halált szokott causalni [Torda; TJKt V. 237]. 1797: Bor, égettbor, Ser, Méser, mennyi Szokott el kelni? [Dob.; WassLt]. 1802: a' Gabona ... felette igen meg-szokott drágodni [DLT nyomt. kl]. 1806: Minden 3, 4 nap vitesse egy keveset Nagitsád sétáltatni, mert a lo hozzája szokot, és az lábai zsisadni szoktak [Vingárd AF; Ks 101 Lázár József Kornis Gáspárhoz]. — L. még BTN² 156; HSzj harap-égés al.; TML VII, 509; UF I, 402.

Szk: *(a)mint (vkin/vmi) ~ lenni*. 1605: ha Valamy Inconueniensre akama mennyis az köz nep az mint zokott lenni az giwlessekben, ne engedjenek valami oly dolgot statualni, kiwel az keőssegh ithon valami kemenseghe Inditatnek

[Kv; TanJk I/1. 513]. 1639: en azt az darab helyet minden esztendeobe(n) kertel tartotta(m) mint afféle gialogh kert szokot lenni [Homoródsztpál U; Szád. Rédej Janos Nagy Tamáshoz, a fog-i vár gondv-hez]. 1799: egy Káli Aniska nevezetű Léánynak, változása lett volna; de nem olyan Nyavallya törés forma volt, mint más Nyavallya rontokon szokott lenni [Marossztkirály MT; Berz. 9. 74] * *így/ügy ~ lenni*. 1662: Ugy is szokott lenni, hogy mikor embernek legjobban ... folynak dolgai ... feljebb-feljebb szoktak emelkedni | De amelly vitézlő nép fenyték-félelem és jó rend, jó tanuság nélkül vagyon, így szokott ott lenni a dolog! [SKr 332, 547] * *rendre ~ járni*. 1845: ezen helységben* a Notáriusság — Biro és Bika Kaláka a Birtokosak közötti rendre szokott jámi [Torda; TLt 1039 Bölöni D. Ignátsz szb jel. — *Czikudon (TA)] * *vmilyen ~ lenni*. 1659: Kegyelmed is mindarról tudakozván, mind pedig egyéb dolgokról, melyek igen titkosak szoktak lenni ... tudósítsen [TML I, 428 Rhédei Ferenc Teleki Mihályhoz]. 1774: sok árvának pedig káros szokott lenni az olyatán magát ajánló és a' Jozságon 's vagyonokon kapdosó Tutor [Kozárj SzD; Told. 23]. 1864: A falu felső végén Állbispatak ... a hegyekről le zuhano esső vizet fogja fel de különben száraz szokott lenni [Szarhegy Cs; GyHn 53] * *vmi (meg)esni ~ a. szokott (meg)történni*. 1587: Kiwanjok aztis w Nagatul hog az portusra oly értelmes teöruej tudó embert rendeljen hog az mj causajnk esnek mjnth portusson szokot esni, el igazthassa (!) [GyK]. A dési cellérek végzése Gyulafi Lászlóval az örmezei portusról]. 1681: Itt Hunyadon szokot esni esztendő által négy sokadalom* [VhU 50. — *Köv. a fels-uk]. 1797: az ilyen történetek meg szoktak esni tsak ilyen szegény Nemes emberen, mint En vagyok [Váralja KK; Ks 94 Vegyes lev.]. — b. szokott lenni. 1681: Az vas futatásnak alkalmatosságával salak is szokott esni [Szúv; CsVh 107] * *vmi ~ járni vkinek*. 1774: az Udvarban lévő Sütőnek két Rendbéli változo szokot jámi [Mocs K; KS 27 Conser.]. 1793: a' Papoknak és Professoroknak a külső közös Jozságokból régtől fogva jámi szokott egy 's más apróság jövedelmecskéj [Kv; SRE 292]. 1820: Háza után jámi szokot haram rud kaszalo nyil [Dés; DLt] * *vmi ~ lenni*. 1796: legg közelebb Vásáros Helyünk Thorda szokott lenni [Mezőmehes TA; WassLt 471]. 1810 k.: A' Sertések(ne)k is sokféle bajok szokott lenni [Dés; DLt 82].

Sz: amely kölyök agarat az első vadfogáson igen megvernek fogytig félelmes szokott lenni. 1657: Ha szintén vétkeztenek volna is valamit azon dologban az ifiú urak, de nem kell őket megbüntetni, mert az mely kölyök-agarat az első vadfogáson igen megvernek, fottig félelmes szokott lenni [KemÖn. 125–6] * *amennyire jóakarói vannak az embernek, gonoszakarói is szoktak lenni*. 1638: Mert az menire Jo akaroi Vadnak embernek (így!) szoktak gonoz akaroyis lenni [Somkerék SzD; BesztLt 5/1638 St. Erdely a besz-i főbíróhoz] * *a méz maga szokta magát nyilatni*. 1677: ember urán, fejedelmén haraggal, maga elvonásával, erővel nem szokott venni. Az méz is maga szokta magát nyilatni [TML VII, 336 Teleki Mihály Lázár Istvánhoz] * *a rossz természet a részségben szokta magát kimutatni*. 1765: Nem excusalya az Incstus ... az reszség, mert a rossz természet reszségben szokta magát ki mutatni [Torda; TJKt V. 265].

4. rászokik/jár vmire; a se obişnui să faci ceva; sich etw. angewöhnen. 1574: (A tehén) az Eleot harm hettelis az Bwzara zokot volt hogi eginehanzor kellet által gazolny az Zamoson [Kv; TJK III/3. 394d]. 1710 k.: sokszor amire a

nyelve szokott, imádságot vagy mit a nyelve is elmond, de az elméje másutt járván, azt sem tudja, mondotta-e vagy nem [BÖn. 434].

5. hozzászokik vmhez; a se obişnui/deprinde cu ceva; an etw. gewöhnt sein. 1679: keservesen érzem mostani bestelen szoros állapotamat, melyhez születésemtől fogva nem szoktam volt [TML VIII, 411 Lónyai Anna Teleki Mihályhoz]. 1755: En ugyan inkább szoktam volt a' szegény Dobránál az ebb attával való biztatáshoz mintsem az Isten nevében való kéréshez [Nsz; Ks 96 Baló Antal lev.]. 1768: ott az eszténánál láték edgy szürke kantza Lovat ... meg kérdők a' Batsot, hogy miért nem bocsáttyák a' többi közé, monda a Bács ... azért nem bocsáttya hogy hadd szokjék a' Havasba [Kovácsna Hsz; SzentkGy Lad. Szöke (55) lib. vall.]. 1823–1830: menván Kovásznai Sándorhoz, ki egy durva vénember volt s azt felelte nekem: Nem tudom, mit keresel a kollégiumba, mert te már a korhelységhez szoktál [FogE 94].

6. megszokik vmit; a se obişnui cu ceva; an etw. gewöhnt sein, etw. gewohnt sein. 1705: szép ló vala, az hátulján soha patkót nem viselt, hanem csak anélkül szokott járni, de semmi rövidsége belőle nem volt [WIN I, 627]. 1850: bajasan szokom az erős meleg házat [Kv; Pk 6 Pákei Krisztina férjéhez].

7. vmi jellemez vmit; ceva este caracteristic pentru un lucru; etwas charakterisieren, für etwas kennzeichnend sein. Sz. az hágónak lejtője szokott lenni. 1711: Az Kölpe nyi Jozzag(na)k pusztulásán tudalkozom, melly(ne)k nem mas Sami Istvan gondviseletlensége az oka, de ... en is elő kegyelmevel bizony meg mutatom hogy az hago(na)k löjtője szokott lenni [Petek U; Hr I/1].

Ha. 1680: szokot [Fucsas F; Alt Urb. 78]. 1755: szokot volt [Kük.; Ks 17. LXXXI. 12 vk]. 1756: Szakat [Feldoboly Hsz; DobLev. I/270. 1b]. 1777: szakták [KK; JHbB T. 23]. 1786: szokot [Torockó; TLev. 4/13. 12]. 1810: szokot [Dés; DLt 144/181].

szókimondó 1. nyílt, őszinte; (care are un caracter) sincer, loial; offen(herzig), freimütig. 1662: Váradon lakó körsnadányi Nadányi Mihály ... ítélőmesterré tétetett vala, ki ... eszes, okos, bátor szókimondó ember is volna [SKr 479]. 1784: Háromszékről Henter Ferenc ... igen magyarára fogta pártját az igazságnak, minthogy szókimondó magyar székely [RettE 426].

2. kíméletlenül őszinte; care este sincer fără menajamente; sich kein Blatt vor den Mund nehmen. 1770: gr. Teleki Pálné gr. Haller Borbára asszony ... Igen okos, értelmes és maga dolgait okosan folytatni tudó asszonyság volt ... Az egész országot félt a nyelvitől, mert igen szókimondó vala, mellyel ártott is magának olykor [RettE 219–20]. 1775: Gyerőffi Kata ... Szörnyű durva nyelvű, szókimondó asszony vala [i.h. 352]. 1823–1830: Lengyel József ... debreceni professzor a filozófiában ... híres szókimondó ember volt, a vallás dolgában igen szabadon beszélt [FogE 244].

szokmány 1. (férfi, női) zeke; suman; Überrock aus groben Tuch, Art Jacke. 1567/1569: Zokmany [Kv; TJK III/1. 15]. 1585: 23 Ap: Az Trimbének wottem egy Zokmant Tannach vram hagasabof f. — d. 78 [Kv; Szám. 3/XVIII. 21a Gellen Imre sp kezével]. 1599: az en Jobbagiom ... vgy vagta hatban, hogy ket szokmanyon Jnghen által hatat az fegyver [Szinye SzD; Ks]. 1600: a' Peter Deak hazanal niomiuk vala zokmant kit zekenek hynak, egiket hogy my

ketten niomjúk vala fere(n)ch Janossal a' poztot egy singet vetenek oda [Uszt 15/65 Anthal Peter Zentegihazas olahfalwj vall.]. 1629: Vagion huzon ot singh szokmannak ualo szeke poszto [Szentdemeter U; LLt]. 1638: akkor semmi nem vala az leanywal, hanem az egy nagy szokmany vala eöszve cziaipva rajta [Mv; MvLt 291. 151a]. 1672: Tartozek az Inasnakis ... a Gazdaja adni ... egy Szakmánt [Dés; Jk]. 1680: Majorombul egy Makirisi Laszlo nevü Orosz jobbagyomnak Szukmanyat ... el vitetven [Dés; Jk]. 1723: egy Szolgáló ... fizetése ... egy Szokmany ... egy piros korodván csizma [Ludvég K; Told 28/7]. 1763: a labravalora tsizmát huza, süvegett a fejibe, szokmánt a nyákába [Nyárádsztlaszló MT; Sár.]. 1768: a Kertész inastol penig hallottam hogy egy alkalmatossággal a gyümögycsön az Ur eö Nga kertiben kapta, a Szotmányatis ott hatta [Ks 25. III. 68. — *Petrucca Ignátot]. 1787: Egy uj szokmán Hf. 1 Dr. 70 Detto kettő roz és hitván Dr. 18 [Mv; MvLt 8 Csizsár György hagy.]. 1849: Német János maga szájjával mondotta nekem, hogy ő a' Cseh Joseff hijjából hagyományt, dohánt a szokmányába öszve kötve a' menyit el birt vitt el [Héjasfva Nk; CsZ. Pap Ferencz (33) vall.]. — L. még RSzF 168.

Szk: ~ *venni*. 1845: Juonnak szokmán venni 6 ft [Dés; KvNJ 8] * *bélelt* ~. 1676: Az hazban belöll haro(m) Láda, egy Székény, egy belelt szokmany [WassLt néhai Sarkanj Istvan jö javainak összeir. J. Racz de Szent Gothard vice szb kezével] * *gyermeknek való* ~ → *fejér* ~ * *fejér* ~. 1591: Nobilis Wolffgangus Balogh ... fassus est ... latam ... az meli olah, Az olah Jnassal uelle vala, Egi feier zokmani vala raita zabliawal eöwedzette vala hozza [Kv; TJK V/1. 146]. 1664: Tombay György maga foga megh Engemet, Egy feyer szokmany valla Rayta (!) azt le vonna megh az szabliajaval vaga el rollam [Császari SzD; WassLt Kifor Miklosné Filep Margit (35) jö vall.]. 1679: Gyermek(ne)k való fejér Szukmány 1* [Uzdizstpéter K; TL. Bajomi János inv. 82-3. — *Fels-ból kiemelve] * *fekete* ~. 1658: Egy új fekete szokmány [Radvánszky, MCsal; II, 333 Iklandi Barabási Istvánné árvái javainak felt.]. 1679: Hitván fekete Szakmány nro 1* [Uzdizstpéter K; TL. Bajomi János inv. 82-3. — *Fels-ból kiemelve]. 1779: Fogattam Dobos Ferentz nevezetű szabad Embert Esztendeig Béresnek ... kinek fizetést igrítem ... kett pár harisnyát, kett Ingett ... egy fekete szokmánt [Mezősámsond MT; BetLt 7]. 1807: Felesege hasonló módon Olá nemzet ... fekete Szokmányba, bór mejre valóba, mely otska zsiros ... járt [DLt 494 nyomt. kl] * *kurta bánátusi* ~. 1820: egy fejér kurta Körösi vagyis Bánátusi szokmány [DLt nyomt. kl] * *kurta körösi* ~ → *kurta bánátusi* ~ * *miórás* ~. 1850: Egy millorás szokmány [Tarcsafva U; Pf] * *oláh* ~. 1811: szürke oláh Szakmányban ... szokótt-el [DLt 810 nyomt. kl] * *posztós* ~. 1742: Szegőtem lovászunk Molnár Praekup fiát Gávrillát Karácsonig fizetek e szer(int) Egi posztos szokmányt, egy pár szőr és egy par vászon harisnyát [M.köblös SzD; RLt 18] * *szürke* ~. 1823: 3ik Béres ide való Metziden (!) Thorod ... edgy töllem adott ... Szürke Szokmány ... [uo; RLt]. 1838: Egy Szürke szokmány, öt Surtz, egy Ször, a' többi Vászón [Szentimre MT; BalLev. Balog Klára kel.].

2. juhász-, pásztorbunda; cojoc ciobănesc; Schafpelz. 1589: Juhaznak, Tehen paztornak es Dizno paztornak attam bochkorokra f 2 d. — Az melj paztor a' diznokat a' Makkon eorizte attam ... Zwkman(n)t es bochkort ... f 1 d 25 [Kv; Szám. 4/XI. 41]. 1746: Eltötö Ferentz Ur(am) ... a mely ember a Juhok után ment ... szokmányát, kalapját el vette [Szentegyed SzD; WassLt 7 r. tanú vall.]. 1837: A

Ménés Pásztor Stiugyen Jákobnak ... vagyon hátra egy szürje, egy szokmánya ... és két pár harisnyája [Budatelke K; Born. F. I].

Szk: *juhos* ~. 1787: Egy viseltes takarodzo oláh Pokrotz Dr. 72. Egy hitván, és juhos Szakmán Dr. 20* [Mv; MvLev. 8] * *szürke* ~. 1823: Tehen Pasztor Butuza Aleksza ... Esztendönkint valo fizetése ... edgy Szürke Szokmán ... Ménés Pásztor Kolosvári Sándor ... fizetése ... edgy Szürke Szokmány [M.köblös SzD; RLt].

Ha. 1738: szukmannyát [Dés; Jk 279a]. 1771: Szokmán-nak való [Nagyida K; Told. 19]. 1775: szakmányát [Marosjára MT; DobLev. III/515. 6a] | szukmanyomat [Grópa SzD; TSb 20 Madán Filip (32) ns vall.]. 1783: egy szokmán [Drassó AF; TSb 24]. 1786 k.: zokmánt [Mezőszopor K; MkG 36]. 1787: szokmán [Mv; MvLev. 8 Csizsár György hagy.]. 1794: szokmánya [Letka SzD; TSb 5]. 1812: szakmányban [DLt nyomt. kl]. 1839: Szokmán [M.köblös SzD; RLt].

szokmány-béleltetés zekebéleltetés; căptuşirea sumanului; Fütterung eines Bauernocks. 1725: Edgi Szokmány béleltetés [SLt XXXVI].

szokmánycsinálás zekekészítés; făcutul sumanului; Herstellung eines Bauernocks. 1737: Két szokmány csinálásért 30 denar [Mezőmehes TA; WassLt].

szokmányos I. mn szokmányt/zekét viselő; care poartă suman; einen Tuchrock tragend. 1631: mutata az masikatis fekete szokmanios embert feilül szür uala rajta [Mv; MvLt 290. 245a]. 1635: Voltanak Nyárádtónél ugyan valami nyomorult székelyek ... úgy hiszem hogy volt két száz szokmányos székelyde a semmit sem ért [ETA I, 70 NSz]. 1696: Zádor az piaczrol hozta bé, edgy szürös vagy szokmányos rongjos paraszt embertől [Mv; BálLt 85]. 1788/1792: edgy szokmányos férfi vitte el a' hazamtól [Dés; DLt].

II. *fn* szokmányt viselő ember; persoană care poartă suman; ein Mann in einem Tuchrock. 1641: hallottam Kentelkin loko (!) Tot András zaiabol hogi azt mondotta hogi ide ala az Kentelki hataron az ket fekete szokmanios egibe menenek mit beziltek nem tudo(m), de az zeöke zokmanios hatrab vot ugj mint Kouaczi Miklos [Kentelke SzD; SzO II Székely Georgi (34) jö vall.].

szokmányposztó szokmánynak való posztó; pănură/dimie pentru suman; Tuch für einen Bauernock. 1672: Jobbágy András ... egy darab szokmány posztot lopot Vala el [Gyszrn; LLt Fasc. 69]. 1730: Kocsis Mihály ... el ment mashuva ualmai szokmány posztot alkutt magának hogy szokmánt Csináltasson, es oda van [Kozma* K; LLt. — *Kozmatelke]. 1778: adtam által Szokmány pöstöt egy singet [Agárd MT; Told. 8]. 1814: tölle el vitt ... valami szokmány posztot [Buza SzD; Csáky-per 131 L. 38]. 1823: a' Tolvaj ... el hordott ... Szokmán Posztót 6. singet [F.vár-alja U; Borb. II a lelkész felj.]. 1848: Száz ötven sing szokmány posztó 75 rft [Görgényszimre MT; Born. G. XXIVd].

Szk: *fekete* ~. 1761: Egy vég ... fekete Szokmány posztó [Koronka MT; Told. 8] * *szürke* ~. 1726: Szürke szokmány posztó ulnae 45* [Görgény MT; Born. G. VII. 23. — *Fels-ból kiemelve]. 1728: A Koltsár avagy élés haz ... egy végbe szürke szokmány posztó sing nro 27 ½ [Aranykút K;

Ks 55. 73 Petki Dávid inv.]. 1756: Szürke Szokmány Posztó ... Fejér Harisnya Posztó [Somkerék SzD; Ks Bethlen Imre lelt.].

szokmányposztóvég szokmányposztó-göngyöleg; val/välätuc de pânură/de dimie; ein Ballen Tuch für einem Bauernrock. 1664: Saak(na)k valo Szukmany Posztó Veg Nro ½ [Dés; Hr 2/23].

szokmányszövborda szokmányszövbőszék bordája; spatá folosită la ȧesutul pânurii/dimiei; Webkamm, Webblatt (für Tuch). 1730: Szokmány Szövb Borda. Egy par nyűst [Usz; Pf].

szokmányujj zekeujj; mñeca sumanului; Rockärmel. 1796: almát lopot, egyszer egy ruha tarisznyával, egyszer pedig a két Szokmány ujjat meg rakva [Bács K; RKA].

szoknya 1. köntös, női ruha; rochie; Frauenrock, Rock. 1514: domine Barbare Zolthan marite nostre legimus prompta ... duas togas similiter gemmatos wigo zoknya [EkáptLt 569. — IV. 43 Losonczy Bánfi János végr. — Vekov Károly kijegyzése].

2. füst; Rock. 1530: Ittem szoknya muliebris de rubea kamuka. Ittem szoknya rubea purgama [Vh; Mny XXXI, 277]. 1570: Borbolya (!) Kalottha Janosne, Azt vallya ... Thwgia hogy ez peres akkor Anyyekorw gyermek volt hogy Egy forintos zoknyat megh Erdemlet volna Ezteidegh valo zolgalatyara [Kv; Tjk III/2. 99]. 1582: Matheus Kis Thamas in Mako commorans, iuratus fassus ... ennekem monda Teoreok Pal: Nem talalam vala ... a' keosseonthywt, hanem hat ketzeres volt az zoknia, es onnet veom ky az Azzony keosseonthywyet [Kv; Tjk IV/1. 7]. 1635 k.: hozot ... egy szokniat Fekete színű zöld krassia [Szu; Pf]. 1639: Hallottam ezt az fiamtul Danittul, hogy az egész telen mind iart rea, hagi eölle megh az vrat megh ... az szederjes szokniat is neki igitte, hogy csak eölle megh [Mv; MvLt 291. 195b]. 1656: (hagyok) Szilagy Thamasne Asszoniom(na)k ... egy szoknianak valo tiztesseges fekete perpatatt, vallastal [Ádamos KK; BálLt 93]. 1668: tudom azt hogy Sandor Istuanenak elegendő ruhaztya (!) uala mikor hozak szoknyai Palastya azstal fedele mindenre elegendő [Szentsimon Cs; CsAlT 27. 1/27 Benkes Péterné Katalin (64) pp vall.]. 1676: Vettünk ... Katonak ket szoknya ala valo köz landis fel singh posztot d. 60 [Beszt.; Törzs]. 1707: Egi véres Angliai tettzin szoknja [Kv; Pk 6]. 1708: eggy viseltes szoknya zöld Rasa [Kv; KvRLt VII. 11]. 1729: tudom, hogy edgi Szoknyajabol mentét csináltatod Bodola Gyödrdy Uram Bőjte Kata Aszsz(nyo)m(na)k^a [Feldoboly Hsz; DobLev. I/141. Isak Danielle Sara (30) pp vall. — "Ti. a férj meghalt felesége szoknyájából]. 1767: Drága szoknyák, vállók, és több elé számlálhatatlan Migos Dámának öltöztetie megkivántott drága köntösök 's Portékák voltak [Désfva KK; Ks 21. XVIII. 78]. 1789: vettem kezemhez ... Egy viseltes veres karton köntöst Szoknyástól [Medgyesfva MT; EMLt Torma Éva kel.]. 1810: a' szoknyát, vagy a' rokóját, egy zondrát, és a' feleségétől most a' tetetéskor meg maradot par tisdmat viszzá adja az Öreg Anyának^a [F.rákos U; Falujk 49 Sebe János pap-not. kezével. — "A férj].

Szk: ~ *alja*. 1589: az Azzony fel foga Zoknyaya es Inge allyat ... vgi Ewle az Matias deak eolybe [Alör SzD/Dés; DLt 226]. 1628: Egy zoknia alliaa valo arani Prem [Gyalu

K/Kv; JHbK XII/44. 10]. 1642: Én vettem vala ... zöld szoknyát neki — sokszor hajtottam én fel az zöld szoknyának az alját az szemére s az fejére [Mv; MvLt 291. 349b–351a átírásban] * ~ *ját felfogja/fordítja*. 1585: Az Azzony Az Alfelereol fel fogha tiztessegtelenwl Az Zokniayt es azt Mutatta, hogy azt wsse [Kv; Tjk IV/1. 511–2]. 1629: Balogh Giörgine ... ezen közben felfordita szokniáját uerte az seggit s mondotta joietek ide egjetek igjatok ebek [Mv; MvLt 290. 142b]. 1759: Azon Fejérnép fordította fel az szoknyáját ... vervén az alfelit mint a Czigánnék szokták tselekedni? [Altörja Hsz; HSzJP vk] * ~ *melle* ?szoknya eleje. 1630: mutatta^a az zoknia mellien es az inghe vyan Veer Czepegest [Kv; RDL I. 20. — "Cszimadia Márton] * ~ *pereme* szoknya szegélye. 1576: Wagion egez Atlacz weres Az eleotys zoknya peremyn wolth [Szamosfva K; JHbK XVIII/7. 15] * ~ *zebe*. 1765: az Aszszony ... látam hogy, ahol a szoknyájának a sebe szokott lenni oda dörgölé kezit [Kisened AF; Eszt-Mk Vall. 289]. 1771: Veres Ábrahám doceálja az első, második, harmadik fatensekkel, hogy azon pénzek voltak a Katzal makkbérfele pénzek, amelyet Ábrahám a menyé szoknyája zsebiből kivett [M.hermány U; RSzF 267] * *aljában/alsóban szőtt* ~. 1683: Haj szín allyab(an) szőtt szoknya elő ruhastul vállastul [Utl]. 1692: Egy ég szín allyába szőtt arany virágokkal valo szoknya, olyan materiabol valo elő ruhával [Bilak BN; JHbK L/36]. 1723: Kökörtsin szín allyában szőtt szoknya, arany galand rajta [Koronka MT; Told. 29/2]. 1751: (adott) Kaportza szín alsób(an) szőtt szoknyát [MNY XXXVI, 198] * *angliai* ~. 1674: az Rosa színű Angliai szoknyaajert ... Katonak ... attam(m) Szabo Gergelynek — flo: 2 [Beszt.; Törzs]. 1707: Egi veres Angliai tettzin szoknja [Kv; Pk 6]. — L. még *angliai* II. 3. szk al. * *aranyos-ezüstös kötéses* ~. 1768: Egy Kökörtsin szín aranyos Ezüstös köteses Szoknya val-laval edjűtt [Nszt; TGsz 51] * *aranyos* ~. 1723: Egy Király szín aranyas szoknya vállastal [KGy]. 1756: vóltanak temetésekre tartott Száz vékony asztal Keszkenői ... egy szép Aranyos Szoknyája ... mely szoknyát így Circumscribált, mintha Körtyvélyekkel meg hajigálták volna, olyan Aranyos vólt [TSb 21] * *bokrétás arannyal varrott* ~. 1816: Egy Lila szín bokrétás arannyal varatt szoknya hozza valo vállal ... 50 Rf [Kv; Born. IV. 41] * *bugyogós* ~. 1576: Wagion Aky Bwgyogos zoknya wyan wolth walamy dyryb darabochkak [Szamosfva K; JHbK XVIII/7. 15] * *ezüstös* ~. 1727: Egy Gazdagon ezüstös rosa Szín Szoknya [Szentgyörgy MT; Ks gr. Petki Zsuzsanna kel.]. 1749: Setített Fahaj Szín gazdag ezüstös Szoknyát elő Ruhájával [Koronka MT; Told. 12/2]. 1768: Egy Czitrom színű Gazdag ezüstös új szaknya [Szárhegy Cs; LLt Fasc. 109] * *ezüstös-aranyos* ~. 1762/1763: az Aranyas Szoknyák közül is egyiket adtam a Klári vijolaszin ezüstös arannas Szoknyájá helyet [Ks 23. XXIIb] * *hányt farkú* ~. 1572: Marta feyerwary Matene azt vallia ... hallotta aztis ... hegedws Janosnetwl rea(m) vezem az hant farkw zoknyat [Kv; Tjk III/3. 33] * *hosszú farkú* ~ ?uszályos szoknya. 1603: Tetzett eo kegeknek ... hogy minden rendbely varosy feleynk réghy attaynktol reank maratt rendy zerenet es Nemzetsége zerenet valo forma eolteozetett viselyen, minden varosi rend kewe valo eolteozetet ugy mint Spanyol hozzw farku boronalo keonteos es zoknya [Kv; TanJk I/1. 460]. 1628/1635: Egy ... kaftánboll czenalt hozzu farku szoknia ... Egi ... arannios kaftan hozzw farku zoknia [Bodola Hsz; BLt néhai Béli Kelemen inv.] * *hosszú mív* ~. 1628/1635: Egi meczjn arannjas materias hozzw miw zoknia [uo.; BLt 5

ua.] * kétszer ványolt ~. 1718: En tegnap Gyaluban az Dajkanal votam az szolgálatra ígeri kezét ... maga fizetisiben kíván ... ketszer ványolt szoknyát egy rasa egyszer kötöt [Szentpál K; TKI Mihály deák Teleki Ádámhoz. — "Fels-ből kiemelve] * selyemmateriából való ~. 1714: Haj szín Selyem Materiából való Szoknya előkötő és Vál [Nsz/Fog.; AH 3] * vhogyan/vmiből/vmivel szőtt ~. 1727: Egy Nagyon Tarkáson Aranyason Szött Zöld Szoknya elegyes kötes rayta [Szentgyörgy MT; Ks gr. Petki Zsuzsa kel.]. 1736: Az Gubernátorné ... más nap tiszta arany fonalból szőtt szoknyában nyakán, mellyin, kezén való köves arany percek [MetTr 398. — "Gr. Bánffy Györgyné gr. Bethlen Kata. bPolyt. a fels.]. 1742: Egy bűdöskő szín forma ezüstel aranyal szőtt szoknya [Ne; Told. 19] * virágos ~. 1637/1639: Egi ... virágos szoknyára való Kapocsj geóngeős türkeses [Kv; RDL I. 111]. 1693: Edgi Virágos ... váll nélkül való szoknya in flor: 26 [Ne; DobLev. 1/37. 4] * viselő ~. 1604: minden marhaiat ki hordata oda hogi mikor el meggien meg agia, de semit egi wiselo zoknialal Egiebet meg nem ada [UstZ 18/167 Ambrus Gergely Korondy pp vall.]. 1653: ilona Aszoni regi Szolgalom imar fi-zetesen feliül hagiok neki ... egi inget egi előkötőt a uiselő fekete Szokniamat [JHbK XLII/3. Kovácsóczy Zsuzsánna végr.]. 1784: Két mindennapi viselő Szaknya, egyike veres, másik hamu szín Flaner [MBK XI. 72 Kovács Agnes kel.] * vont arany ~. 1669: Az vont arany szoknyának az egyik rend peremit im beküldtem [TML IV, 466 Teleki Mihály Vetr Judithhoz]. 1674: Vagyon egy kik vont arany szaknya, hat rend gombos prém az allyán [Beszt.; WassLt 12. 72/6]. 1705: Némely részét pedig az maga vont arany szoknyáiból csináltatta [WIN I, 587. — "A székekét] * vont ezüst ~. 1633: Egy Feier Viragos Vont ezest Szoknia Lant Vyo [Ks Wesselényi Kata kel.]. 1758: Egy vont ezüst Király szín Szoknya [Nsz; TSB 21]. 1768: Egy vont ezüst Szoknya, Sati-rozott Selyemmel arannyal varrott hozzá való vallával [Nsz; TGsz 51] * zsinóros ~. 1573: orsolia peter papne, Azt vallia hogi ... Mond Az zolgalo leania ... Zynoros zoknyat Iget vala az Azzonembernek az legeneknek poztot [Kv; TJK III/3. 66].

3. női ruha-féle; un fel de rochie; eine Art von Frauenkleid. 1628/1635: Az Zegeny Azzonj coltoezeti ... Egi meczin arannys materias hozzw zoknia arani peremmel hant az vya [Bodola Hsz; BLT 5 néhai Béli Kelemen inv.]. 1633: Egy Feier Viragos Vont ezest Szoknia Lant Vyo [Ks Wesselényi Kata kel.]. 1634: ezüstel elegy színű Mate-riából czinalt, hosszszullis szoknya Arany Peremes [Kv; JHbK XVII/15]. L. még az *atlac*-, *bagazla*-, *bársony*-, *brókát*-, *csemelet*-, *gránát*-, *kamelot*-, *kanavász*-, *kreditor*-, *mohar*-, *mor*-, *perpéta*-, *rása*-, *selyem*-, *tabit*-, *tafo-ta*-, *tercenellaszoknya* címszókat.

szoknyácska kis szoknya; fustiță, fustișoară; Röckchen. 1602: Honestá Matrona Catharina R(e)(i)cta Ioannis Kad-as ... fassa est ... Ruhazattia feleol pedig, azt tudom hogy egy zoknyaczkaya, es egy kis parta Eowechkeys volt az Leannak [Kv; TJK VI/1. 606b]. 1778: Szokmányamán és rajtam levő hitvan szoknyatskaman kívül mindeneket az Udvarb(an) bē vittek [Agárd MT; Told. 8]. 1839: két esz-tendő Papp Nyikuláj ... viselt ... egy hasonló színű spa-nyolett szoknyátskát [DLT 132 nyomt. kl].

szoknyanyak kb. nyakszerű díszítő résszel kiegészített szoknya; talia fustei; Art Halskrause, Plastron u.ä. auf

Frauenkleid. 1583: azt yrja felseged hogy gyeöngyeth fel-seged a lffyw azzonyonk zwksegere nem kwldheteth. Azert bizony dolog hogy eue nagy zewksegek wala ... mind pe-dig ... Beretakra, zoknya nyakra, es egieb feöre walo ekes-segekre [BáthoryErdLev. 46].

szoknyás I. mn szoknyát viselő; care poartă fustă, cu fustă; Röcke anhabend/tragend. 1591: Cozma Benedek, Merai ... vallia ... A korczomáros azt monda nekem, hog' egi veres zoknias azzont lattot ott az zekerrel [Kv; TJK V/1. 108]. 1641: Az szolgálóm látta, hogy az az szoknyás asz-szony az nadrágában váj vala az székel legénnek [Mv; MvLt 291. 288a átirásban].

II. fn szoknyát viselő személy; persoană care poartă fustă; Frauen(zimmer) in Röcken. 1641: azt az szederjes szoknyást úgy találták, hogy még ugyan felvetve az cig(á)nyok abrosza s úgy vetették alá az asszonnak az szoknyáját s ma-gát is az hiuból [Mv; MvLt 291. 288a átirásban].

szoknyaváll szoknyához tartozó, felsőtestre való ruhadarab; piesă de îmbrăcămintă femeiască pentru partea supe-rioră a corpului purtată împreună cu fustă; Schulterstück, Fichu, zum Rock gehörende Kleiderstück, was die Frauen zusammen mit dem Rock auf dem Oberkörper tragen. 1654: Jm Edes Fia(m) küldötte(m) egy oruossagos keőuet ... az Menyem az Nyakab(an) uisellie mind éjel es nappal jo hosszsu Sinoron, bal kéz feleöl az szoknya vallon alol az vekonyan alio(n) szinten az keő [Gyf; BesztLt Kallai Su-sanna Kemény Jánosné aláír.]. 1657: Egy megj szín Sima barsonj aranj peremes szoknia vall | Egy kwshed szerw vont Ezwst peremes szoknia vall | Egi Tetsin viseltes Ezwst peremes szoknia vall [Mihályfa NK; JHb XXII/42].

szokódik szoktatódik; a se obișnui; sich gewöhnen. 1629: akarván, hogy fiúmk, Borsos István is az gondviselés-hez szokódjék házasságától fogva minden jószágunkban és javainkban absolutum és perpetuum dominiumot adtam, kezébe is bocsátottam [BTN² 422].

szokotál 1. számít; a socoti/calcula; be(rechnen), anset-zen, kalkulieren. 1711: mind paskuly mind Batyanos (!) ugy szokotalak ezeket hogy ki gyermek ki nyomorik [Sző-kefva KK; Ks 96 Biró Márton lev.]. 1765: kenyér melynek fontját egy krajtzára szokotalom [M.igen AF; Eszt-Mk Vall. 56]. 1775/1785: a Méltóságos Groff Exponens Földes Urunk eő Nagysága részéről minden esztendőben leg alább hét száz véka buzat a mint mi szokotallyuk el vettetek [Renget H; JHb LXXI/3. 373 r. tanúk vall.].

2. szemügyre vesz, számba vesz; a lua în considerație; veranschlagen, zählen. 1797: Hallottam, hogy igen sok va-gyont hozott volt N .Csiszér Lászlóné Aszony miket én nem igen szokotaltam [Eresztevény Hsz; HSzJP]. 1798: aszt nem tudom hogy Bátyám mit vitt ell magával, nem szokotaltam [Egerpaták Hsz; i.h.]. 1813: a földel alkalma-sint voltak meg mivelve, mitsoda Sűrűséggel vettete Nem Szokotaltam | Trágyázattot de hogy mitsoda vastagsággal nem Szokotaltam [Killyén Hsz; MvRK].

3. meghányja-veti, gondolkodik vmiről; a socoti/cugeta, a se gîndi; überlegen, erwägen. 1831: egyébre felelni nem tudok minthogy nem igen szokotaltam [A.csemátan Hsz; HSzJP Provid. Thodor vagy Vántsa György (24) vall.]. 1838–1845: Szokotal (román a szokoty...) meghányja-veti, gondolkodik róla, fölvet és számít [MNYTK 107].

szokotálás elszámolás; socotealá; Berechnung, Verrechnung. 1808: a Boltok Padlásai Ajtói kiszegődésekben elő Pénzüll ... szokotálási adattott 8 Rhf. 40 xr [Kvh; HSzjP].

szokotálhat számíthat; a putea socoti; berechnen können. 1775/1781: láttam hogy feles gabonát vettek, a mint szokotálhatom, minden esztendőben el vetődik ... hét nyoltz száz véka buza [Máda H; JHb LXXI/3. 385 Murg Ursz (40) jb vall.].

szokott I. mn-i igenév (fn-i igenév és fn között) szokásos, megszokott; care se face în mod regulat; gewohnt (mit einem Infinitiv). 1677: a' Székelyek-is, ha mikor extra Regnum ... küldtettenek, elegendő költség adassék nekik ... ide nem értvén a' ... vigyázásra a' Tisztektől expediatni szokott embereket [AC 240]. 1684: végeztük ... Fogarasi városunkb(an) Kgltek(ne)k G(ene)ralis Ország Gyűlését (!) promulgáltatni, holott Diaeták alatt agítaltatni szokot Causakis elővetetőd(nek) [UszL IX. 75. 16 fej.]. 1701: rendeltünk kgltek(ne)k Országul közönséges Gyűlést Gyula Fejérvára ... holis a Gyűlések alatt agítaltatni szokott Causák folyt(na)k [i.h. IX. 77. 36 gub.]. 1731: Tiszt. R: Praedicator Uraink(na)k ... jámi szokott beneficium nem adott ki [Dés; Jk 409a]. 1752: Az Üveg Csürtlő ingredialni szokot Arendát ki tiltotta meg azt sem tudom [Bodok Hsz; Ks 22. XXIIb]. 1801: Vagynak a Pap számára miveltetni szokot Földek [Noszoly SzD; SzConscr.].

II. mn 1. jog jogszokástól meghatározott, jogszokás szerinti; obisnuit, care este conform uzanței; von Rechts wegen, rechtsgewohnheitsmäßig. 1574: Mi Zalanci Lazlo espan és Zekoli mihaly Vice espan ... feiguarnegebe(n) ... boett közep octauaia(n) Eniedon Zokott Teoruinin(n)ek Napia(n) és helyen Teob Eskutt Assessor vraink Teoruinnek zolgalatasara Egyiutt Le vltu(n)k volna [Fejér m; KemLev. — "Folyt. a fels.]. 1605: Amely vraink a zokot hatar kyweol kwilyeb vetettek fel seowenyeket ... vagattasak le [Kv; TanJk I/1. 518]. 1611: hyuanak mjnkent ... hogy ... az Fodor Martonrol marat Jokat, meg oztanuk Varosunk zokot teoruinje zerint [Kv; RDL I. 90]. 1671: Végeztük hogy a Jobbágy fel-kéréseis ... légyen az Causansoknak szabadságokban a Táblánne vagy pedig Vármegyén, és azokon szokott processusokon keressék [CC 57]. 1684: Ezek Kglmes Urunk az fen megh irt bizonyoknak, es Valloknak hüt szerint valo vallasok, melyeket mű is fide n(ost)ra meian(te) recifialva(n) az D(omi)na Expones(ne)k az szokot Apertara ki adtunk [Szentmiklós Cs; Borb. II]. 1764: Madarasi János ökglime a nemes céh céhmestersége elviselésével és azon hivatalnak szokott és szabott onussa befizetésével ... nemes céhét contentálta [Dés; DFaz. 22]. 1816: Határozása szerint a T(e)k(inte)t(e)s urakat ... a Törvény szokott uttyara utasította [Asz; Borb. II]. 1840: a' szokott úrdolgát pontosan teljesíteni fogja [KLev.]. — L. még AC 73, 131; TML II, 556; UF II, 91.

Szk: ~ *adó*. 1597: Gergh Alcznernek az Gorbo viedky iozagrol valo Zam adassa. Ez iozagnak zokot adaya es egieb zedeo wedeő ez eztendeben mindenestol tt f 314 // 84 [Kv; Szám. 7/III. 20]. 1657: egyéb dolgok végett Toldalagi Mihályt expedialta is vala 1628 az ország szokott adajának bevitelenek alkalmatosságával [KemOn. 86] * ~ *juss*. 1720: Brantzikai Jasika (!) Imreh Uram ... Szokot jussamat meg adván mint Szolga bironak ... Thorda varmegje ... Fő Ispánnja mint principalisom kenszerite ... hogy men-

jek el ... Oláh Rákosra [T; JHb XIII/65]. 1773: körtvéfáji Tktes Ntes Lutzai Sámuel uram szakatt jussam le teleje mellett ada kézemb(e) egy írárt Instructiott [T; DobLev. II/448a. 1a Kerestelly Péter szb kezével]. 1827: requirála benünket ab off(ici)o szokott jussunk ajánlásával ... Nemes Rátzkövi István Ur [Mezőbánd MT; i.h. V/1120] * ~ *sallárium*. 1735: Mlgos Groff Ur Széki Teleki Ádám Ur(am) elő Nga szokott Sallariumunkat meg advan p(rae)sentaltata minékünk ... Koronás Királyunk és örökös Fejedelmünk ... Compulsorium Mandatumat [BSz; TKI]. 1767: Enis azert szakat Sallariumamat Fel vevem ... el mentem [JHb XXVIII/50]. 1816: Veres János Uram szokot Sallariumunkat letéven ki hivata az Falusi Birakkal Egygyütt [Budatleke K; IB] * ~ *taksa*. 1688: Ványolo most ezen a' Vizen egy sinczen, mivel el pusztultak. Az Do(min)us Officialis(na)k legyen vigyázása reá es ha megh építik, az szokot Taxat egy egy forintot exigálly minden Vánjolotol elő Ngok számára [A.porumbák F; ALt Urb. 10]. 1845: Kérelmesek juhába az himlő miatt károk történtekis, a Szokott taxának felit a Batsok által meg fizethetőnek véli [UszL XI. 85/3. 38]. — L. még VKp 69.

2. szokásgyakorlatban rögzített; care este stabilit în practica uzuală; usuell, üblich, gebräuchlich. 1577: Az zeole myesseknek fizettesse fölő ... vezettek, hogy ... ha penig az vinczelér hya az myesseket az zokot fizetesnek felette meg fogtassa es ... az pelengerre fel allassa [Kv; TanJk V/3. 15a]. 1587: mjnkent^a ha Nagod az mi regi zokot priuilegiumunkban ... megtart ... jgijruk arra magunkat hog Nagod oltalma ala hajtiuk fejunket [GyK. — "A dési cellérek végezése Gyulafi Lászlóval az örmeződi portusról]. 1651/1682: Az Füzési^a Schola Mester Pauai Janoss adgia erte-sünkre ... hogi az szük időben ... az köségis az el mult esztendőbeli szokot Prouentúsatt be nem szolgáltathatta nekie [SzJk 180. — "Ördöngösfüzési (SzD)]. 1664: az régtől fogván szakat Arendat meg adni nem akarnak [Kv; Jakó, Dézma 80]. 1774: A Szötsők mentek bérlésihez, premezsihez Szükséges bőrkötő elő kegyelmétől vásároljának, és magok bérlvén meg a béreltető gazdától Szokot jutalmot el vegyék [Déva; Ks 78. 208/1/4]. 1780: Kápolnáson az vásárban szokot áldamas ital mellet pénzen vettek volna egy szürke kanczát [Fintóag H; Ks 79. XXXIX. 2]. 1830: communitásunk tagjai épületbeli bornakot, eszközöfakat, kérekfalat kérnek szükségekre a szokott tilalmas erdőből [Árkos Hsz; RSzF 115]. 1845: Ügyvéd Ttes Máthé Gergely Ur, Szokott elő fezetésünk meg adása mellet, ada kezünkbe egy írott Citatoria Utasítást [M.fodorháza K; RLt O. 2]. — L. még BTN² 171; SKr 283; WIN I, 596.

Szk: ~ *idejében/idejére*. 1619: csak ezt engedje meg önagsága, hogy az én uram szokott ideire küldje bé ez nyáron az szokott adót, ajándékot és azzal együtt főkövetét [BTN² 207]. 1625: Mind dizno paztorsago(n) és ökeör paztorsagon laktam szokot idejeb(en) Heős bwkiben [Kénos U; UszT 181c]. 1734: Annak szokott idejeb(en) a régi szokás szerint, a Bfbliai olvasást s annak magyarázását ... elő kglmek^a vighez vigjek meg kívánnuk [Dés; Jk 555b. — "A két dési ref pap] * ~ *mód (szerint)/módon*. 1578: e minap el vezettek volt, hogy a' zokot mod kyweol senky ne fizetel teobbet az zölőmywesnek [Kv; TanJk V/3. 167a]. 1675: Süveges Gergely ... annuatim adgyon Taxat ket ket forintot ... praestalvan, a szokot mod szerint valo klakazastis [VhU 457 Thököly Imre válasza]. 1839: Ezen esketésben foglalt ... Tanuk a' szokott modon authenticaltatván előbbeni valomásaitak ... m(eg) erőssítették [Zilah; Borb. II.] * ~ *nap*.

1662: minden esztendőnkint az ország lakosinak az ő szokott napjokon való octávális terminusit és diétákat fogyasztás nélkül kiszolgáltatván és ... semmit az haza megmaradására ... hátra nem hágy [SKr 143] * ~ *rend(je)/rendtartás szerinti*. 1662: Melly malomhoz nem messze vonatnak vala fel a fejedelem sátorai dél felől és az egész tábor az ő szokott rendi szerint körös-környül telepített vala [SKr 258]. 1673/1681: Haczogi Praedikator Uzoni Peter válasza. Az Restalt öt Veder Quartanak mennyen végére Udarbiro Ur(am) ... fizetését penigh eddigh szokot rend tartas szerint adassa megh ő klme [VhU 454 Thökölly Imre válasza]. 1708: a' termő időb(en) szokott rend szerint a Dézmai vigjázásra ... választott N Kurtány Joseph U(ram) [Kv; SRE 109].

3. hagyományos; tradicionál, íntermeiat pe traditje; herkömmlich, tradicionell. 1662: a clérusnak a haza veszedelmével nem gondoló szokott ellenkedése miatt ... nehezen vitetnek végbe az igazítandó s a hazát csendességre hozandó dolgok [SKr 278]. 1664: Tisztelendő Parthenius Peter Püspök Uram(nak) ... igazgatása alá ... rendeljük minden jószágainkban levő oroszokat, görögöket, ráczoikat, oláhokat ... hogy azokat ... szokott Liturgiájokban ... megtartsa [Veress, Doc. XI, 46 Báthory Zsófia és fia, Rákóczi Ferenc Parthenius Péter püspökhöz]. 1677: a' négy recepta reliigiok, és annak szokot exercitiiumiban ... mindeneket szabadoson megtart | A' Donatiok ... és Ország végezési, 's a' régi Királyok, Fejedelmek idejekben és szokot Stílusi szent emantaltassanak [AC 31, 201]. 1704: az egész urak és főrendek ... elmenének az Haller István Uram házához, hogy már a Torockzai János uram kis fiacskáját a templomban az Hallerek szokott síroknak eltemessük | onnan az úr kivételé* és ide a házba az anyja koporsója mellé bétévők oly véggel, hogy ... együvé temessék ... az úr szokott temetőhelyében, a kolozsvári templomban [WIN I, 240, 241]. — *A Székely Ádám kisgyermekét]. 1705: Kinek* is testét szokott és érdemlett temetési solennitással, szokott temetőhelyekben el is temetnek [WIN I, 450. — *A császárnak].

4. megszokott, ismert viselkedésmód, tulajdonság; (comportament) obisnuit, cunoscut; ein gewohntes Verhalten. 1564: My masodik Janos ... Magyar orzagnak ... walaztott kirallia ... wdwarhely zeken lakozo fw nepeknek ... zokot kegielmessegeonket lrywk [SzO II, 212 fej.]. 1584: az felesged regy zolgak how zokoth kegyelmes yo akarathja [Kömlöd K; Wlt Petrichewich Kozma lev.]. 1664: Moldvai uram szokott természeti szerint volna difficilis [TML III, 314 a fej. Teleki Mihályhoz]. 1667: Kegyelmednek kegyelmesen parancsoljuk, ne eddig némelyektől szokott vétkes példát kövesse, a gyűlésnek praefigált napja után két-három nappal jöven el [TML IV, 78 ua. ua-hoz]. 1710: Azért szokott praktikájához nyúla*, és a vejit, Vay Mihályt kiküldi Carafához, kétezer aranyat küldvén ajándékban neki³ [CsH 207. — *Teleki Mihály. ³1688-ra von. felj.]. 1710 k.: Egyébaránt az ilyen magok árnyékától való bokrasság és hírköltés igen szokott nyavalyja volt az én ... atyámfiaimnak [BÖn. 687]. 1730: Mind ket Esztendőknben Ratioimat ... commendalom az Tisz. Exactoria szokot irlgalmassággal és igazsággal folytatando Ventilatiojára [Kv; Szám. 56/XIX. 29]. 1746: Eltető Ferencz ... veszekedes hez szokot háborgo ember [Szentgyed SzD; WassLt]. 1759: szokott liberalitásom ellen negatívát kellett felelnem ő Ngok(nak) [TL. Zágoni Aranka György ref. esp.gr. Teleki Ádámhoz]. 1786: a Tractusokban szorgalmatos vigyázás kívántatik, hogy tudatlan, erkölcselen, keringéshez szokott,

rest ember a mesterségre* fel ne vétecsék [Csetri, Körösi 43 A ref főkonzisztórium iskolaügyi rend. — *Értsd: iskola-mesterségre]. 1824: Mikor szokott kellermetes kedvében léssen, instállak akkor hozd elé kérésemet* [Kv; EM XVII, 173 Csáky Rozália Lázár Benedekné Bethlen Máriához. — *A kv-i jótékony nőegylet pártfogására von.].

5. szokásosan folytatott, üzött (foglalkozás); (ocupatie) care este practicată în mod obișnuit; geübt, gepflogener Beruf. 1671: A' Bagariczás szekerek meg nem gátoltatván az eddig szokott kereskedésekben [CC 56]. 1702: egy katonának megvagdalt egy örmény szőcsöt ... Ez is ... praetendál flor. 40, mivel karján esett bővebben a sebhetés és szokott mesterségit nem continuálhatja [Gyszm; SzO VII, 110]. 1786: ha a Thorockzai Lakosok magak szokot Opifaciunktól az Vas miveléstől el rekesztetnének, mind ... az Hazának, mind az Uraságnak nagy kárara lenne [Torockó; TLev. 4/13. 10]. 1810: Attestatum a gergyószárhegyi gyalog katoná Sajgó Albert fiának, Lajosnak Gentsi hadnagy úr által tett kérdésekre való feleletéről ... 2-do Hogy következő nap mindjárt megverettetése után szokott munkáját folytathatta-e? [Szárhegy Cs; RSZF 274 vk].

6. szokásosan készített, rendszeresen használt (tárgy); (object) care este făcut/folosit în mod obișnuit; auf traditionale Weise hergestellter/benutzter Gegenstand. 1580: az wicinosoknak Cometaeasoknak Neuoket es Cognomennioket ... ez my Jelon valo Leüelünknek rendiben meg Jratattuk es my az my Zokot peczyetünkkel meg Erosítottuk ez dolognak megallására [Pókafva AF; JhB XXVI/8]. 1614: melj dolognak nagiub bizonsagara es Erossegere adgiuk az mi Jelen valo Inue(n)tariumunkat magunk szokot peche-tunk alatt [Kv; RDL I. 95]. 1694: Tolvaj István es Csiszár György uraimék ténék Instantiat Szólósi Gabor Deák mellett hogy a Böcsülletes Czeh a szokot Remekeket neki ki adgya [Kv; ÖCJk]. 1705: az úrtól újabbán kölcsönpénzt kértenek ... de az úr úgy akarja adni, hogy jövendőben a régi szokott hosszú forinttal fizessenek és szokott interest is adjanak [WIN I, 609]. 1750 k.: A legvastagabb ugmint négy ujnyai vastagságu szokott rud szappan kibén három font vagyon [HSzj szappanfőző al.]. 1755: hitván dög testemet amint Sokan, Szokták feresztéssel ne mocskolkodgyanak, hanem ... tegyenek tiszta inget labravalat reá ugy nyakamra a Szokot tiszta nyakra valot [Ks 14. XLIIIb Haller János végr.]. 1768: az szokott abramsamat megadtam Abrants Taxát harom poltrát vont rajtam* [Bukuresd H; Ks 113 Vegyes ir. — *A dominális bíró]. 1795: Bizonyosak lehetnek az irtt Mészárosok, hogy Senkinek rajtokon kívül nem léssen szabad Mészárszékeknben árultatni, szokott Husokat ki vágatni, és árulni [Déva; Ks 79. 25/17. 1/2]. 1823–1830: Azomban meg érkezünk az Ötsém szállására ... az Ötsém pedig az Ház Ajtoja mellett áll egy egyes széken pipázva, az ott valo szokott viselet szerént igen falusi öltözetben [FogEK 461]. 1843: Szokott öltözék még itt a 'puszli' ('laj bi' — egy sem magyar) vagyis mellény önpitykézett kék és vörös posztóból, es utóbbi az oláhfejszőre kedvez ruhája [Életképek I, 465].

7. állandó, rendszerinti, rendes; obisnuit, permanent; regelmässig, dauerhaft, ständig. 1642: Hogy nagyságodat ... itt benn való állapotok felől későn tudósihatom ... az vajda ő nagysága kállérásának* ... szokott járása volt obstaculumom [TMAO III, 170 Rác István a fej-hez Konstantinápolyból. — *Lovas postának]. 1645: a marostis szokott folyásábo (!) ki vedte Farago András ur(arm) és az magha ré-tén el ásatta [Körtvélyfája MT; Bállt 51]. 1655/1754: Az

Ifjú Mesterekkel az Ifjú Czéh Mester tartozzék minden Sokadalomkor felállítani az szokott helyre az B. Czéh Sátorát [Kv; ACJK 5–6]. 1657: az magyar és horvát hadak szokott helyekre, az magok végházaikban oszlának [KemÖn. 74]. 1662: Úgy tudjuk, az porkoláboknak vagyion szokott szállások és házak; mi okon hadta azért el Madarász Mátyás szokott szállását, nem tudhatjuk Igyekezzen azért Kegyelmed ... Madarász Mátyást porkolábok szokott szállására rendelni [TML I, 339–40 Lónyai Anna Teleki Mihályhoz]. 1683/1751: hivata műnköt Maros székben Süketfalvában a' maga szokott lako házához Nemzetes Boros Gáll Uram [Süketfva MT; DobLev. 195a]. 1738: azon Retnek szokot tulajdonsaga leven fűveltsége [A.karácsonfva AF; Told. 31]. 1757: Bethlen Miklos Ur ... a' Vízet maga szokott árkából ... el vettette, és vitte oda hol most Continuállya folyását [Bolkács KK; BK]. 1764: A Tizenkét Tanácsbeliek (ne)k Szokot Karatsonfaját ... vitetet a Spotály Embereivel [Méra K; AggmLt C. 30]. 1823–1830: egy alkalmatossággal a mezőre menénk a szokott rekreációra [FogE 122]. 1844: szegény Intzédiné meghala ... az első hir ... kivált Anyámra nézve nagy benyomást tön, 's a' szokott rázkodáson keresztül kelle esnie [Kv; Pk 7 Pákei Krisztina lev.].

8. mindennapi, köznap; obisnuit, de toate zile; alltäglich, ständig, gebraucht. 1657: az fejedelem oly halálban sietett hazájában az békeségbeli szokott életre és feleségéhez, hogyha ... megverve futottunk volna is, soha inkább nem kellett volna sietni [KemÖn. 286]. 1657–1658: Efféle állapotban szokott dolog, hogy ... az cselekedeteket emendálják némely emberek: így s amúgy kellett volna lenni is lehetett volna [Kemlr. 320]. 1677: a' Várta' és egyéb szokot szükséges dolgokra, a' Patronusok viseljenek ... gondot [AC 144. — "Jenővárara]. 1710 k.: Ez iurei veritate repetitio volt, de a scholákban szokott repetitió nál százszorta jobb volt | Apor szállásomra jöven szokott reggeli consultatiókra, unszolni kezdte, a Szász János leveleit gubernium nevével vétessük kézhez [BÖn. 539, 953]. 1734: Az Könyörögtetés(en) penig kívannyuk ... hogy ne Csak egy szokot könyörgést hanem ujjabakatis tegjenek eö kglmek' [Dés; Jk 555b. — "A két dési ref. pap]. 1861: Rendes Canonica Visitatio a' környül állások hatalma miatt nem tartatik, hanem azért a' Szokott teendőket meg kell tenni [M.bikal K; RAK].

9. megszokott, szokás szerint alkalmazott; care este angajat conform uzanței; üblich, gewohnt, gewöhnlich, angewandt. 1705: a regiment szokott sipojai, akik asztal felett muzsikáltak, előállának, és ... a török nótákat az uraknak el kezdik fűni és vélni [WIN I, 230].

Ha. 1723: szoktat [Ispánlaka AF; JHb XXVIII/27]. 1727: szoktat [Szentbenedek AF; DobLev. I/129a]. 1730: szakat [MT; JHb IX/41]. 1753: Szoktat [Mv; Ref. egyh. It]. 1763: Szakat [Hosszútelke AF; JHb XXVII/29]. 1794: szoktat [Egerbegy TA; Tolvaly lev.]. 1813: szokat [Bencenc H; LLt]. 1823: szokat [Várfva TA; Borb.]. 1830: szokat [Aranysrákos TA; Borb.].

szoktat 1. rákapat vmire; a obisnui pe cineva cu ceva; für etw. anfallig machen, jm. zu etwas oder an etwas gewöhnen. 1582: ez Borbély Tamas Zoktata a hidelvieket oda hog Bort raknak a pinczeben [Kv; TJK IV/1. 65]. 1594: minthogy vy vrak vadnak, iol megh lassak eo kegmek kinek kel Adni, s kinek Ne Ne zoktatnanak sokat Ajandekozasra feokeppen kupakkal [Kv; TanJk I/1. 247]. 1664: Posta mester uram is nádmézés étkekhez szokván, engem is

arra kénszerit vala, hogy ... olyat készíttessenek ő kegyelmének s flandriai bort adjak neki innya, mert Őtet ahoz szoktatták [TML III, 316 Nalácz István Teleki Mihályhoz]. 1758: A testvérbátyam sem volt arra való ember, hogy még csak jó tanácsát is velem közölje ... hanem inkább egyéb rosszra, úgymint boritalra mire szoktatott [RettE 63]. 1853: a tselédek nem kell sok hushoz szoktatni [Kv; Pk 6 Pákei Krisztina férjéhez].

2. rászoktat/nevel vkit vmire; a obisnui pe cineva să facă ceva; jmdm etw. angewöhnen. 1832: Fiam ... hogy magára való gondviselésre szoktassam ... ki adtam használásra ... M. Béli, M. Solymossi, és Lodományi Portiokot ... hogy azokba ... gazdaskodgyék [Szentbenedek AF; DobLev. V/1186 Bartok Ádám végr.]. 1896: jó, ha úgy szoktatja a társaságot, hogy megbecsülje nagyjait haláluk után [PLv. 185 Petelei István Jakab Ödönhöz] | Felolvasásokat rendezünk, kiadványokkal szoktatjuk a betűre a közönséget [i.h. 189 ua. Réthy Lajoshoz].

3. -ja magát rászokzik/nevelődik; a se obisnui să facă ceva; sich etw. angewöhnen. 1657: Az egész Fogaras földén lévő grammatikok mindenünnen tartozzanak ez Fogarasi ola scholaban tanulni be jöni ... Mindeneknek előtte Jsteni félelemre szoktassák magokat [UF II, 187]. 1767: Pénteken ... nem akart bőtölöni, kiizent az apjának, hogy neki küldjön húst ... Küldött ugyan, de megizente, hogy szoktassa magát a börtre [RettE 212. — "Gr. Bánffy Dienes leánya].

4. magához szoktat, édesget; a atrage, a apropia la sine; sich mit jmdm vertraut machen, sich bei jmdm einschmeicheln. 1572: Orsolia Karaznay Janos leania, Durko Varga Georgy leanya ... valliak hogy Ez ely mwlt Napokban ... Jeo oda az Istwan vayda fya ... es kezdy Mondany oh megh kely halnom egy azzonyert ... Aztalos Ilko Newe, Anyera yara ream hogi fogwa valek az toromba addegh horda Jo borokat etthkeket azzal zoktata hozza [Kv; TJK III/3. 13].

5. (állatot) oda/rászoktat, idomít; a invăța/obisnui/deprinde (un animal); (tiere) an etw. gewöhnen, mit etw. vertraut machen. 1755: próbáltam hogi meg kössük s kötvé tarcsuk a bihajakat De mind őszve szaggatták a köteleket, mivel kicsind korakb(an) nem szoktatták volt kötélre őket [Szentmargita SzD; Ks 18. CII Kosa Sigmund t lev.]. 1810 k.: e' hát a felperesnek Törvénytelen tselekedete, hogy nem szoktatta csordába Sertéseit, s, new vala szabad Lézengőbe ki tsapni [Dés; DLt 82]. 1811: S' minthogy emberek közt tölti' az idejét, Kik vakarják neki hátát, farát, fejét, Sőt százába is a' Czipót adogattyák, Ezzel jámborságra idején szoktatnyák [ÁrE 146. — "A csikó].

szoktatás megszoktatás vmihez, betanítás; învățare, inițiere (a unei persoane); Abrichten, Angewöhnen. 1847: más főző van, idegen, kinek szoktatásával Trézsi sokat bajoskodik [Kv; Pk 7].

szoktathat ránevelhet, betörhet; a putea învăța pe cineva să facă ceva; jmdm etw. angewöhnen, jmdn zu etw. zwingen können. 1671: Az melly Paraszt Ember Templomot nem akama frequentálni, hanem az Isteni tiszteletet elmulatná háromszor egymás után, az ollyakat ... verettesse kézi kalodában, hogy azáltal-is az Isteni tiszteletre szoktathassa [CC 1].

szoktatott hozzáedződött; care a fost obisnuit cu ceva; an etw. gewohnt, gegen etw. abgehärtet. 1710 k.: az Isten

kegyelme (mert bizony nem az én erőmnek, politica simulatio, dissimulatiohoz szoktatott erősnek tulajdonítom), úgy oda békéigazatam vélem, hogy vígan ettem kenyéremet [BÖn. 493. — *A szomorúságot].

szoktattatik ráneveltetik, hozzászoktatik; a fi obisnuít/ínvátat/deprins cu ceva; zu etw. erzogen, etw. anerzogen sein/werden. 1676/1681: az jó rend ... úgi tartatik meg, ha jó disciplinához szoktattnak az emberek [Vh; VhU 661].

szól 1. beszél/közl/mond/nyilatkozik vmit vkinek/vmi felől/vmiről; a spune cuiva ceva; (jmdm bestimmtes/etwas) sagen, zur Rede/Sprache bringen, zu Wort bringen, sprechen, sich äußern. 1542: Az thewb vrainnak ennek elotteis zolthwnk, ennek vtanna is zolwnk hywen, igazán jamborulis Zolgalni akarwnk Nnak es Ngod hazanak [Fog; LevT I, 20 Olah Balas es Motnok Jajos lev.]. 1558 k.: az aranywalto ... Meeg azert is zol, hogy wgy veriek az aranyath hogy Meg legien az karat zam [Nsz; MKsz 1896. 295]. 1568: Georgius Veeg Jur(atus) fassus est, in hunc modu(m), ... Jgy Zola, enneke(m) toth ferenc, hazud, balog Jmre [Kv; TJK III/1. 177]. 1591 u.: otalomsagrol zollyon Pyros Albert előzer s tilalmaknakis Adgia okath [UszT]. 1596: Isten oltalmazzon attul hogj en kegmend feleol ollian bolondul zolanek [Radnótfája MT; Bállt]. 1619: Azért ezt én értvén eleibe adom ismét újólág csak magamtól is, meglátom, mit szólnak felőle [BTN² 290]. 1653: A dévai gyűléstől valamt szollánk ugyan, de mivel a déési gyűlést² említém feljebb, valamt akarok ími rolla [ETA I, 87 NSz. — *Az 1603-beli dési egy-t]. 1659: semmi kedvetlen emlékezetet Kegyelmed felől nem hallottam sem urunktól, sem mástól, ezután ha hallani fogok, Kegyelmed részéről szólni is tudok [TML I, 361 Balog Péter Teleki Mihályhoz]. 1662: szollotta Isten az embernek: Ime, az Úrnak félelme a te bölcsesség [SKr 690–1]. 1675: Az előtt, mikor Kegyelmetek előtt a nagy akadály (Kegyelmeteknek sokrendbeli panaszokodási szerint szólom) volt, realisabb correspondentiájok volt velünk, mint sem mostan [TML VII, 12 Teleki Mihály Szepesi Pálhoz]. 1799: a Bányám ... úgy szolván: ne busulyak, mert maga Házóságtoan ember lévén, nekém él, nekém kíván megis halni [Déva; Ks. 75. VIIb. 130]. 1808: otmányul ... ha Valaki szollott aztott le gazolta [Illyefya Hsz; HSzjP Lőtte Moses (67) gy. kat. vall.]. 1820: Mint-hogy én ... meg nem eskettettem, se a' véghez vitt Esketéseknél: se az Authentizálásoknak mivoltokról szollani nem tudok [Várfalva TA; JHb 48 Budai Péter (42) fogadós vall.].

Szk: azon ~. 1570: Ersebet Darochy Jacobné Ezt vallyá hogy ... Az Bekesege zerzeo Emberekis zoltak Ambrusnak hogy ily legen az Rachnewal valo Jarastwl Bekesegek okaerth es zoltak azonis Nekyk hogy tyzttessegebe Thartyak egymast [Kv; TJK III/2. 149. — *Ambrus és a felesége]. 1618: Azmely köves botot Nagyságodnak Kamuti uram commendált volt, Tóth Mihály uramtól valóban sollicitusok voltunk rajta, hogy most őkegyelme elvihesse. S ő oztán végre azmennyére az árát törhetük, csak engem küldött vala Tóth Mihály uram az Bezesztenbe⁸, hogy ha megáruhathok véle, annak utána szóljak azon is, hogy ha az kénesőrt ide adják, vagy bátor csak kezességen is, hogy őkegyelme vihesse el az botot [BTN² 168. — *Konstantinápolyi bazár]. 1758: (A szegény úr) azt izente, hogy menjek le Dobokára. Lemenvén azért azon szollott, hogy maradjak mellette [RetE 64] * bosszúból ~. 1594: Helfer Eotweos Andras

vallia, ... Masod nap Az Sebes leghent az polgarok az Istenre kerdek kj chelekedte raita, Azt monda a' leghenj Az eleo Isten soha az eo lelket az eo dicheossegebe Ne vigie noha halálnak Immar fia, ha bozzubol zol [Kv; TJK V/1. 462. 467] * ~ érte a. helyette nyilatkozik. 1600: Nagy Bodo Janosne Orsolia azzony, p(ro)katort wal Berze Mihalt, Bogard falui Mihalt, egyebeketis mindeneke a kik erette zolnak, mindenek elle(n), infra anni revolutione(m) [UszT 15/219, 222]. 1607: Benedek mihaljne Ersebet azonj Lengielfalwi es Zetelaki Janos gergeljne martazonj walottak p(ro)ccatorra, szökej Kouaczy Andrast, benedek mihaltis az wrat, es az kik Ertek zolnak [i.h. 20/251]. 1627: fertelmes modon zittak bennwnkot, ha egi nehany ember ne zollion erettwnk, keszek valanak megh ölnei [Nagyemye MT; Bállt 82]. — b. vkiért közbenjár. 1570: Anna Azzon Borbely Janosne, Es Lakatos Esthwanne Ilona, hytek zerent vallyak, hogy ... Mond az Molnamak⁸ ... az Rengeo Margit Leanyawal kyt ky verenek, Mert Igen keoneregh vramnak az Anyja hogy Erthe zolyon, Mert Bwntelen volt [Kv; TJK III/2. 100–1. — *Borbel Janosne]. — c. megszólít vkit vmi miatt. 1568: Margaretha R(elic)ta Andre olaos iur(ata) fassa e(st), Tudom hogy az peres Mesgen Jartunk, de mynekwnk senky semith ne(m) zolt erette [Kv; TJK III/1. 191–2]. 1745: Egy alkalmatossággal, mikor csordapásztorok voltunk, mikor a csordát reggelenkint hajtottuk, mindenkör üres fazékkal kijött⁸ a csorda elébe; hogy szollottunk érette minket elpironogatott [Körspatak U; Ethn. XXIV, 165 Harbán Simonné Bandús Borka (40) jb vall. — *A boszorkánysággal gymanúsított Szabó Ferencné Vizi Borka]. 1826: a meg neveztem helyről a Nehai Bartos Daniel meg Szolita, hogy a kertjein valami rések vagynak, hanem a Pintze helyről igazitanok meg, elis mentem a Nehai Ural Vágtuk, hosztuk a kerteket meg igazgatuk Senki sem Szollott érte [Albis Hsz; BLew. Vall. 5] * sokat ~. 1632: ige(n) fel emelt az Jste(n) Nierges Thamas, de rouid nap ala ront az Jsten Nierges Thamas vram(m) erre monda neki meni be te mert ige(n) sokat zolal [MvL; 290. 107b] * vkinek menteségére ~. 1667: En elé sem hoztam volna, hanem ők adának alkalmatosságot. úgy szólám Bánfi uram menteségére azokat az szókat [TML IV, 173 Nalácz István Teleki Mihályhoz] * vkinek neve alatt/nevével ~. 1665: Ha Kegyelmed urunk nevével szól, tudom, az úr megorvosolja⁸ [TML III, 394 Bánfi Dienes ua-hoz. — *A rombolásokat]. 1672: az uram ő Kegyelme neve alatt kellett volna szólni [TML VI, Bornemisza Anna ua-hoz].

2. kiejt/mond vmit; a spune/mond ceva; sagen, reden, aussprechen. Szk: beszédet ~ átv. 1636: Az nappal az nappalnak szoll beszédet, és az étszaka az étszakának jelent tudományt [ÖGr Aj 5–6] * boldonságot ~. 1596: nem giakorta zolok en boldonságot [Radnótfája MT; Bállt 1] * bosszúbeszédet ~. 1582: Catalin Boldis Palne ... vallia, soha en Rab fabianne zayabol semmy bozzw bezedet Zekel Mihalelle(n) hog zollot volna Ne(m) hallottam [Kv; TJK IV/1. 83] * bō beszédde ~. 1585 F: Enis vgia(n) nagy beo beszédde zolek neki [Firtosváralja U; UszT] * breviter ~. 1667: azért nem volna szükséges felfáradnunk, mert breviter szolván, ex nihilo nihil fit és ha velem szollott volna, vagy az alatt is tanálna szólni Miklós uram, egy szóval sem urgeálna az fejedelmet ő nagyságát az válasznak kitanulásáért [TML IV, 3 Keczer Ambrus Teleki Mihályhoz] * egyet is nem/ egyet se(m) ~ a. meg se mukkan. 1585: Azert ezt valhatom hogy Paxy Lukachal semmi nemeő fegyver Ne(m) volt, Azert Az zuchakiak teowek a' tamadast paxy

lukach eggiet sem Zolt, hane(m) az ket zuchakiak Menenek reaiok [Kv; TJK IV/1. 449]. 1618: Mikor ezeket Szólfikár megmondotta volna, megmosolyodék rajta az pasa, és erre absolute egyet sem szóla [BTN² 144]. 1619: Megmondottam, hog semmiben az urad meg nem fogyatkozik, valamiben kívántatik, csak lásson dolgához. De hol vagyon most Ferdinandus, hogy nem szólasz arról egyet is? [BTN² 326]. 1760: monda Ágoston Moyses: Hallgass, hallgass. Ne szólj egyet es [Illyefva Hsz; HSzJP Anna Szakács (40) relicta vidua vall.]. 1823–1830: én már fel lévén mérgeződve, mint a meglőtt medve, csak magamba fűvődtem, és egyet se szoltam a marhas jobbágy embernek, hogy ökreit siettesse [FogE 113]. — b. meg sem nyekken. 1653: Die 7 januar(ii) a várbán bort vettek vala ki, s a borvető egyik vala egy földöz varga, Török István, ki ott leesék és hirtelen halállal meghala, egyet is nem szollott — és az nap eltemeték [ETA I, 152 NSz] * *fenyítéket* ~. 1595 k.: Tudom hogy az Kisfalúdi berchen vetekednek vala Sofalui fere(n)cz es Kis Pal István valami föld feleől, eggik(is) tudgia vala hogy az eőüebe oda marad, az masikis tudgia vala, de megh alkotok eőket, es egyikis en hallaso(m)ra ne(m) zolt fenyiteket az masiknak [Uszt 10/44–5] * *haragszóval* ~. 1592: Boba Catus vallia ... monda nekem az leani ... az jo Azzoni Zabo Martonne soha nekem semmibe ne(m) vetet, es chak harag zoual sem zolt [Kv; TJK V/1. 303] * *hármat ha* ~. 1618: Mikor énevem szemben volt is, én csak elcsodálkoztam rajta, mit akar ... hármat ha szolt az ura és ország dolgáról, mindjárt magát kezdő erősen dicsími [BTN² 133. — *Kamuti Farkas, az erdélyi főkövet Görcsi Mehemet pasával] * *semmit nem/se ~ne ~na*. 1544: My koron Isturgi Symon elzet montha, twdod azth Jo hwgom hogy az my tegedeth illethet wona az Jozagbol, En tegedeth myndenbeol meg elegithelek, ez bezed ellen, che gergelne az borbala azon semmyth Nem Zolth [Szászszombor kör. SzD; MNy XXXVI, 52]. 1672: Ma étekgőg mene be, irván ő nagysága Kegyelmed dolgárul újonnan Baló uramnak: ha elé nem hozzák Kegyelmedet, ő se szóljon semmit [TML VI, 368 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. 1783: eleget kéré hogy ülle le és semmit ne szállana, de tsak futta magát [F.torja Hsz; HSzJP Maria Köntzei de Karatna (20) ns vall.] * *vmilyen szót* ~. 1597: Felperes Kaicicz falui nagj Janosne Illona asszony procatora antalfi tamaskatfalj Al peres az nehaj fulo lorinczne ugjan derys kataljn ... Illien gyalazatos szot zolot hogj en azt mondoztam uolna hogy penzemet ueztetem el de nem el ueztetem hanem az latrokra költöttem [Uszt 12/25]. 1663/1728: Ha valakit Falu gőleseben, vagj Birot, vagj Falu Eskőttjeit meg hamisgatna vagj valami bestelen szot szollana avagj tamadast tenne harom forint legjen az poenaja [Szentmihály U; Törzs]. 1671: Baló uram kijövetelével rossz hirt hozott Daczó felől. Mikor az tavaszsal vala az híre, hogy Zólyomit kihozzák s ő oda be volt, akkor valóban mocskos szókat szollott urunk ő nagysága felől Petróczy uramék előtt [TML V, 642 Székely László Teleki Mihályhoz].

3. beszél, tárgyal vkivel; a vorbi cu cineva; reden, verhandeln mit jmdm. 1572: Meg Ertettek eo k. Az espotal Jozaga felewl Myneww valassal leot az feidelemtwl Byro vra(m)...., Zollianak eo k. Teorven twdo Emberekel [Kv; TanJk V/3. 66b]. 1578: mj faluul cozwz gjwlvuk zolank egj massal hogj Az falw feoldenek Ellene mongjunk az Jktataskoron [Amadéfva Cs; Eszt-Mk]. 1600: Luch Janos ... vallya Eoys menth Ballos Istwanhoz Kadar Peterhell egjtemben Akkor az keőthes feoleolis sokat zolank egjmassal

[Kv; TJK VI/1. 396]. 1604: zollok az gazdám azzonjal felesgemel mondok hogy lassad ió Attyamfia mitt tegvnyk [Uszt 18/43]. 1629: safar Andrasne hogj zolitotta eőket hogj ne zolyanak auual az gyilkossal [Kv; TJK VII/3. 90]. 1704: Mindezek után Acton féljőve az úrhoz 11 órákor, ki is mikor kijött volna a házból, kérdem, ha szollott afelől a generállal, de azt monda, hogy még nem szollott [WIN I, 303]. 1720: az sogor Gilányi Györgj Uram Feleségéstől ... pusztás Házunknál lévén, Baktán, kértek azon hogy kigyelmeddel szollanék, s inducálnám [Kv; Ks 96 Haller Gábor lev.].

Szk: *iránta/vki iránt* ~. 1761: a' mint mi nálunk hívják egy Busztolnika iránt szolatam és kértém vala magam Irtásimhoz [Bukuresd H; Ks 62/4]. 1769: Most mind az Tablan, mind az vármegyeken vacantiak vannak, ha fel menyen Bátyám Uram Bécsben szollana irántam is [Szentmargita SzD; Ks 99 Kornis István lev.]. 1789: Áts Pallér Überlacher Antal ő Kgyime szollott iránta hogy az említett Tse-repek költsön adattassanak által [Kv; SRE 261] * *vki érdekében* ~. 1843: Ezen előadás módjából látván a biztosság, hogy a beszélő gornyik a közönség érdekében szól, előhivatá a másik gornyikot is, Bárb Kangyint, ki hasonlólaga a kérdés alatti erdőmagvetés végrehajtására rendeltetve jelen volt [VKP 76].

4. beszélget, társalog vkivel; a vorbi/discuta cu cineva (despre ceva); sprechen, reden, sich unterhalten. 1570: Sara pesthy Katus leanya ... vallya hogy varratot ket kezkenoet eo vele Zabo Janosne, Es eomaga Montha hogy az Trombitasnak varratya, Latta Aztis hogy Bezellet az Trombitassal, De Nem Thwgya Myreol zoltak egymassal [Kv; TJK III/2. 32].

5. átv is beszél, megszólal; a vorbi/grăi; seine Stimme hören lassen, etwas sagen. 1582: Anna Kalach swthő Andrasne fassa est hog ... Danchak Janos ... be fenyegete az Kosdine hazához, zolais de Nem erthetewk mert chak Ghwgieogh wala [Kv; TJK IV/1. 18]. 1584: Egy ferencz felesége vallia ... vegre Annyeba luta az Zegeny gyermek hogy Im Niolec ezteendő, de sem zol sem whet se(m) larhat [Kv; TJK IV/1. 255–6]. 1598: Veott voltt fel ... Jmre deak az varos prokatora keolttseregere ... f 4 Nyualias Nem tud szolny mertt az Jsten ell wette Nyelueth [Kv; Szám. 7/XVI. 96]. 1637: Pal Mester megk koczogata az ablakot, ketszeris, de az Aszony nem szolla skoigh [Mv; MvLi 291. 110b]. 1698: (Az aszony) olly dagályos, hogy ha az Urára meg haragudt, két három hétig sem szollott [SzJk 310]. 1710: Tofeus az sok urak s más emberek praesentiajában nagy haraggal megriasztja az embert, ha ugyan ördög van-e benne? Ama nyavalyás ijedtibben szólni sem tud [CsH 193]. 1722: a' meg irt Gondviselével lévő emberek réa ruhantak Oltján Oprára, és ott ugj meg verték, hogj pokrotzban hozák bé és soha többet nemis szolot [K; Ks 7. XV. 6]. 1759/1845: Felelének a kalugyerek: Parintye! nem tud ez a kép szólni [Hermányi, EDem. 575]. 1783: mostoha Fiam ... M Vásárhelyről elszabadulása után ... ézczaka kétszer jött bé az udvaramra alattamban, melyet én az ebek ugatására észre vévén ki mentém kialtoztam ki légyen, szolljan; de nem felelt [Mv; MbK XI. 68]. 1804: Gutta ütésbe esett volt, hogy még szollani sem tudott, hanem tsak az ujával mutatott ugy meg nimult [Köröspatak Hsz; HSzJP Szent Györgyi Providus Zöldi Benedekné Ovári Mária (40) vall.]. 1811: Szóljon most akár ki bár a' fejit rázza, Talál-e valamit a' mi így példázza, Az embert és annak minden erköltsait [ArÉ 33–4].

Sz. 1710 k.: A tanácsban is sokszor állottam én közikben Apor és Bánffinak; de bezzeg sohasem állott ő én és Apor közé; a felesége házába futott olyankor, vagy úgy szólott, mint a hal [BÖN 964].

6. vmilyen (idegen) nyelven beszél; a vorbi într-o limbă străină; in einer (anderen) Sprache reden, ... ihm sprechen. Sz.: *oláhul/oláh nyelven* ~. 1600: Andreas Gergo (!) ... fassus est ... nem tutta(m) vellek bezelleny mert eok az iuhazzal olahul zoltak [Kv; TJK VI/1. 413]. 1736: Nem vala akkor híre az sézának, mert ha elérhették volna hogy séza azt gondolták volna hogy oláhul szólász sez, az az ül le [MetTr 361]. 1831: Szép hold világ lévén, és tsendes idő hallania lehetett, hogy őtt (!) mit szollattak egymáshoz Oláh Nyelven [Dés; DLt 332b] * *szászul* ~. 1569: De a newyt en Eleottem nem neweze meg, mert szászul sokat szolanak feddeodnyek [Kv; KvLt II/19]. 1570: Kyral Mathe hity zentrent Ezt valya ... Zeoch Demeter ... az gazdazzonyal zolt zazwl [Kv; TJK III/2. 81]. 1573: Molnar Marton Azt vallia hogi ... zaszwl Nem hallotta hogi sem my gonozt zolt volna [Kv; TJK III/3. — "Zabo lenart Borbel lanosnak"] * *ta-tárlul* ~. 1653: No azért szollának tatárlul a jó vitéz szászik, s addig handagátának-hendegetének, hogy alá menének és megegyezének a bassával és Bethlen Gáborral [ETA I, 114 NSz].

7. (nyilvánosan) felszólal; a vorbi (într-o adunare) în sprinjinul cuiva; zur Sprache bringen, ein Wort für ... einlegen, Wort ergreifen. 1778: Ifjúkorában ellopták egy lovát. A bátyja, Lészai István, nagy authoritasú főbíró, ki is az apjával, Somai Lászlóval anyjáról egytestvér volt, egyet szóla Poklostelken egy vármegye székin s mindjárt megsegített 70 rhenus forinttal, hogy lovat vehessen maga alá [RettE 392].

8. beleszóli vmibe; a se amesteca în ceva; dazwischenreden, dareinreden. Sz. *keze alá* ~. 1710: Apor István, Mikes Mihály, Haller István s mások ... hogy jobban procedálhasanak dolgokban, s az ország között is ne szólnon minden ember kezek alá, a jámbor, igaz hazafiát, Keresztesi Sámuel ... kivették a praesidensségből [CsH 301–2]. 1766: Teleki Mihály ... azt felelte: „Hagyj békét feleségem, hadd vegyem el, ne szólj kezem alá mert valamint az most nekem hordják mindenfelől az ilyen ajándékokat, aszerént fogja az én maradékom mindazokat másoknak [RettE 201]. 1854: Jöjjetek Ti Csapora ti hármán edgyütt élhetünk én a mink van mindent álta adak, soha kezéd alá nem szollak [Csapó KK; DobLev. V/1372 Réz György vejéhez, Dobolyi Bálint-hoz].

9. rászól vkire; a atrage atenția cuiva; zurecht weisen, jmdn auf etw. aufmerksam machen. 1568: Margareta Consors Ambrosy varga iur(ata) fassa est, hogy halotta buriasonetol, hogy azt monta, hogy azt halotta, az hachyertől, hogy adig zol, az leanra, hogy meg eger, arcyul vagya, erette | Anna Sebastiani Somogi iur(ata) fassa e(st), Ezt halotta(m) hogy szolnak vala biro Katonak myre haborog eothús palnelal [Kv; TJK III/1. 185, 209].

Szk: *redja* ~. 1633: (A szolgálonak) az Hadnagi ... egy vegh giolcziotis igirt volt cziak ne szollion(n) reajok" [Mv; MvLt 123b. — "A tetten ért szerelmekre].

10. hozzászól vkihez, szót vált vkivel; a vorbi/a sta de vorbă cu cineva; zu jmdm reden, jmdn ansprechen. 1823–1830: Az ágy firhangját összehúztam. Gyarmathi is ezt tette a magáéval, egymáshoz nem szólottunk | az asszony Bán Zsuzsanna rendkívül mérges volt, akákkire megharagudott, befeküdt az oldalháza, egy hétig is elduzzogott, senkihez sem szólott [FogE 200, 91].

11. hozzászól vmihez, véleményt nyilvánít vmiről; a-și exprima părerea în legătură cu ceva; sich zu etw. äußern. 1590: Thúdomant tezuink késeo ne legyen minden Jgasságunkhoz beowebben zolnunk mind Jtt kegtek eleott s mind az Appellationak helyejinnis [UszT]. 1598: P(ro)ponit I Ertem myre akar menni az P(ro)curator hyuatal mellett hal azt mo(n)dgia hogy Abban tett vetseget Akkori p(ro)curatora hogy az derek dologhoz zolt volth es az teórúeny köz felől ualó dologhoz ne(m) tartotta volt magat [i.h. 13/42]. 1619: Liptói Imreh tött választ Pázmán urammak ilyent penig mondván: Pap uram, véled egy religión vagyok s catholicus vagyok, de most tegyük le az religiót és szőljunk az ország közönséges dolgához [BTN² 308]. 1621: vgj itelliwk hogi netala(n) akkor valami subsidionalis penztis imponalnak reank, Es Egi annak vtanna iob modgiaival tudnak eő kglmek az Ado dolgahoz szolanj [Kv; TJK II/1. 316–7]. 1678: értésére adom ő ngk az dolgokat, az mint folynak ... hazánkbeli dolgokhoz peniglen szólni sem tudok [TML VIII, 273 Teleki Mihály Naláczai Istvánhoz]. 1700: Majd minden Eclakb(an) vago(n) a Magyarok(na)k az olahokkal veszekedések az Innepeknek meg tartatasa felől ... A Sz. G(ene)ralis ehez igen vékonyon szollott [SzJk 780]. 1726: az M: Igeniekis Csak vékonyon szoltak az dologhoz [TGsz 51]. 1798: leg kissebben is a' dolog derekához szöllon [Dés; DLt]. 1805: a' Fellperes meg kívánnya, hogy az allperesek efféle szükségtelen kérésekkel, a' dolgot ne huzák és halasszák, hanem szólnak, a' dolog valóságához [Mv; DobLev. IV/1. 893. 1b tábl.]. 1822: Feleletem igaz lélekkel való meg-tételét az uttal Nagyságod meg kimilléséért el-halgotom, és csak a' dolog valóságához Szollok [Kv; IB. Kenderesi Mihály kormányzékai tanácsos nyil.].

Szk: *ad/de merito/meritum* ~ érdemben hozzászól. 1704: Ezekről pedig és ehhez hasonlókról solemniter protestálván, hogy nem azért szól, hogy ad meritum szólána, mert úgy kellenék is lenni és azt érdemelné is ez a causa | mint hogy még ma nem szólnak de merito, csak folyjon a dolog, és mikor az allegatio végbenmegyen, az allegatiót az egyik itilőmester reportálja az úrnak | agálván az incutnasn incompetenciájáról, a director az ellen contendála, hogy amaz egy exceptionnak megengedése is inkább volt ex gratia iudicium, mintsem a törvény kívánta volna. Azon márpedig általmenvén. többel nem élhet, hanem szőljon ad meritum [WIN I, 117, 150–2, 152] * *mit ~ vmihez?* 1628: hozak mi Eleonkbe az Eppel Janos vram testamentomat ... megh kerduen(n), hogy mit szolnanának az Testamentomhoz eo kegiemek halua(n), az Testamentomot minde(n) részeiben Ereyben hagiak [Kv; RDL I. 137].

12. jogot formál vmihez; a ridica pretenții, a revendica ceva; (zu) jmdm gehen, jmdm zu Recht zukommen. 1550: mykor wk Giermek korokban otth walkon laktak volna az Cylla mezőn barmot őriztek es soha akkor nem twgak hog' azhoz a mezőhez monostoryak szoltak volna, hanem wk aszt twdgiak hog' kelezciyek, wyfalywyak eltek [Gyerővásárhely/Damos K; MNyXXXIV, 292].

13. állít vmit vkiről; a afirma ceva despre cineva; über jmdm etw. behaupten/sagen. 1698: Azért akár ő kglme, akár más elegyicse bele az en emlekezetemet maga beszedyeb(e) ez iránt kgd ne hidgye, mert sem kgdről sem masrol soha bizony olyyat ne(m) igyekezem szollani a ki helytelen legyen [Szamosfva K; Ks 98 Mihók László lev.].

Sz: *se fejeirt, se feketét* nem ~. 1780: se fejeirt se feketét nem szollott; hanem mint a' kő halgatott [Dés; DLt]. 1820: Sajnoson olvasám leveledből hogy ha kívánságod szerént

kedvet nem töltöm tehát a jóságom bajához s directionjához te se fejrt se feketét nem szollosz [Kv; Pk7] * *megholtakról vagy semmit se, vagy jót, vagy jól* ~. XVIII. sz. köz.: az meg holtakról vagy semmit se, vagy jót, vagy jól szoljunk [Nsz; Told. 2].

14. nyilatkozik; a se pronunța/declara; sich äußern. Szk: *illelenséget/illetlenül* ~. 1786: az Varosnak neve alatt senki leg kisebb illetlenséget sem szollatt az én hallatamra [Torockó; TLev. 4/13. 35]. 1793: Udvarhely városának Magistratusa most említett határozás iránt illetlenül szollott, s mint egy fenn héjazva Függelvényekkel kérkedezni nem átalotta [Kv; ÚszLt VIII. 8/68 gub.] * *követve/követvén* ~ engedelmet kérve beszél/nyilatkozik. 1573: Feierwary Martone Martha azzon felelety Zeoch Georgy ellen ... keowetwen^a Zolok Ta K. eleot^b [Kv; Tjk III/3. 200a. — ^aÉrtsd: a vall-ban említendő szitkok megismétléséért. ^bKöv. a nyil.]. 1600: Felperes Bagy Leörincz Janos, Procurator Zenth Kiraly Gyeörgy Kowetwe es tudomany tetellel zolok felé meg irt p(ro)katorom által [ÚszT 15/242]. 1607: Keouetue(n) zolok es tudomanytituel tilalmat teotem az Alperes ellen [i.h. 20/57].

15. átkozódik, gyalázkodik, káromol, szitkozik; a spune cuvinte injurioase la adresa cuiva; verwünschen, fluchen jn, Flüche oder Verwünschungen ausstoßen gegen jn. Szk: *adtát és teremttét* ~ adtával és teremttével szitkozik. 1767: igazé, hogy az Adgressorok erősen Teremttézték, kik voltak azok 's mitsoda Attákat és Teremttéket szollatt [Msz; Told 26 vk] * *becstelenséget/becstelenül* ~. 1663: Ha valaki falu gyűlésében vagy birot vagy falu eskütteit meg hamisgatna, vagy pedig valami bectelenséget szólana, awagy tamadást tenne, három forint legyen az poenája [Szentmihály U; SzO IV, 301]. 1671: nem szabad ... bectelenül szollani az peresek között az edgyik az másik(nak) [Kv; Tjk VIII/11. 103] * *embertelenül* ~. 1597: Feyer Daniel ... monda Feorkeol Mihaly, Hazud bestie lelek kúrwaúl valaki azt^a mongia az en giermeke(m) feleol, monda Chizame bezzegh embertelenewl zolaz eoregh ember lewe(n) (Kv; Tjk V/1. 106. — ^aA fentebbieket]. 1665/1754: Ha ki meg haragszik az érdemes büntetésért, embertelenül szoll, vagy az asztalt meg üti, vagy a' pénzt tsak le veti, büntetése egy heti bér [Kv; ACart. 14] * *gonosz/gonoszul* ~. 1561: az olah vgyan gonozt zola [Ráton Sz; BáLlt 78]. 1573: az my vraink ... meg az utonnys Erössen meg hattak wolt hog senkinek semj gonozt ne zolyonk [KCs IV. 39–40 Giorkan Mihul és Kygan Janos oláhmonostori jb vall.]. 1583: Apalin Simon Peterne, hallotta hogy meg zolitottak az Giorthia hordozasert Zilagi lanost es a' felesége gonozul zolot [Kv; Tjk IV/1. 194.]. 1630: De hogi az Aszony valami gonoszt szolt volna az legennek en nem hallotta(m) [Mv; MvLt 290. 223b] * *káromlást* ~ káromkodik. 1601: (Akik) az religio ellen blasfelmaltak, es ez vthannis káromlást zolnak tehát affeleket ... meg bizoniultatwan affele dolgok rea mindeneket ... meg beontessenek, az blasfematort az Kalodaban tegyek es ott tartassek az regy mod zere(n)t (Kv; TanJk I/1. 393). 1769: Tyn György ... az akkor itt volt Udvari Hajduval egyben veszvén azon méreggel menvén a Papra, ottan furiáját ujjította, s akképpen szollotta a káromlásokat [Bukuresd H; Ks] * *rútul* ~ gyalázkodik. 1598: Andras Deak ... vallya ... oda Jeowe^a borsos Gergely igen reze-gen ... monda egesseget Ty tetwes lelek kwrwak Coloswariak ... monda Sos Mathe es Jstwan, ne zoly olyan Rwtwl mert tejs Coloswarhoz tartozo lobbagy vagy es az

Coloswarj biro meg beontet erette [Kv; Tjk VI/1. 263. — ^aA korcsmába].

16. ts alakban is; și la tranzitiv; auch transitiv: megszól; a vorbi de rău (pe cineva); jn. Übles nachreden, verschreien. 1583: Dobonday Orsolia vallia ... Eg Aztalosnet mondnak Nagy Zentmihalion Attol hallottam hog ez Rengeo Annat ereossen zoltak Az hidalmassy harminczadosokkal [Kv; Tjk IV/1. 187]. 1597: Porozlo Zabo Marthon ... wallia. Mikoron en az azzony fogny mentem volna Nagi Andrassal eggewt, amely azzonnial Kadas lanost zolliak, talalam az azzont az enmaga(m) hazamnal [Kv; Tjk VI/1. 98]. 1629: ajandekkel en altalamis elege kenalta Zolta az harminczadost de chye (!) azt monta, nekj nem kel [Kv; Tjk VII/3. 76].

Sz. 1672: Forgács Sigmondné mondása: Jobb szóljanak, mint szánjanak [TML VI, 245 Keczer Menyhért és Szepesi Pál Teleki Mihályhoz].

17. *mellette/vki, vmi mellett* ~ a. vkinek/vminek pártját fogja; a lua/tine partea cuiva; für jmdn das Wort eingreifen. 1589: leot volt egy Rab feo ember puspeok vramis kerte az Tanachiot, zolt mellette Segitseg Adanak attam Neky f. 2 [Kv; Szám. 4/VI. 43 Stenzely András sp kezével]. 1592: az prokattor hiwatal melletth wilagosban Job modo(n) akarok zolnj [ÚszT]. 1599: Pálffy Jstha(n) Tarchafalui nemes Zemely wallot p(ro)katorul eleotte(m), Bogardfalui Mihalth, Antalfi Thamast, Zentkiraly Gyeörgiet, egyebeketis walakik mellettek zolnak, intra anni revolutione(m) [i.h. 15/185]. 1662: Ennek az veszett Kercsinének is vagyon vitája. Immár fülem hallatára rútol bánt asszonyom vele, melyre bizony vettek nincsen, mert ha volna, tudja az Isten, hogy nem szólnék mellette [TML II, 231–2 Vér Judit Teleki Mihályhoz]. 1676: Sombori ha oly nagyot vétett, hogy szólnék én mellette? [TML VII, 265 Teleki Mihály Borne-misza Annához]. 1705: kezdé az úr mondani: ... megunván itt a magyarok szűkséget, innen kimennek Havasalföldre, onnan kurucokká lesznek, és jövendőben csak az sem lesz, hogy ki szóljon a nemzet mellett | meg is ijedt volt pater Kapi azért a porta triumphálisért, melyet Rákóczi uramnak készíttének volt^a, de ő osztán szólt mellettek [WIN I, 400, 627. — ^aA kv-i páterek]. 1735: hivatalos léven ... Méltóságos Groff Vr Széki Teleki Páll Vram eő Natsaga Berkészre Ebédre Vice kapitány Tktes Nemzetes Katona Mihály Vram eő k(e)gy(e)lmehez ... az holott is igen szollott ... Teleki Samuel Vram eő Natsaga Jozsága mellett [Drágavilma SzD; TKI Csuka Kosztán (48) jb vall.]. — b. vkinek javára van; a fi în sprijinul/favoarea cuiva; jn zu seinen Besten sein. 1843: a megjelentek mellett az a könynyító körülmény is szól, hogy a Makavej Moyszi által indítványozott mag előntését meg nem engedték [VKP 122].

18. vall, vallomásban elmond/állít vmit; a mărturisí ceva, a afirma ceva în mărturisire; (als Zeuge) aussagen, bekennen, fatieren. 1558 k.: Illienkepen zolok es tanobizonsgoth tezek Mindenek eloth, tudny Jllik, kyk erthenek ehez es bolchelkettek es dologban [Nsz; MKsz 1896. 294].

Szk: *derekára/derekáról* ~. 1583: mig az Derekara zol-neek, (e)bbeöl warok teor(veny)t kegmtetekteöl [Hsz; BáLlt 80]. 1591: Erreol is protestalwnk hogy ha ez belj lattata-sunk nem elegh, Ne legien keseo az derekarulis szolnunk kgték eleot, s az az appellationak heliennis [ÚszT]. 1592: eleózer ebbe varok teorue(n)t, Az mikor az derekara kell zolno(m), teóbbet zollok ... Deliberatum est ... P(ro)testal hogy az dologhnak derekara zolni keseo ne legye(n) [i.h.] * *egyenesebben* ~. 1747: nagj differentiak vad(nak) fassio-

jokb(an) A kik p(e)d(ig)len egyenesebben szolnak, sem ökör el hajtát, sem mente el lopást nem fatealnak [Torda; TJKt III. 65] * *gyanúval* ~. 1585: Szeoch Crestel vallia, Razma(n) paltol ig hallotta(m); Im Ambrus Deak Adot Zebenbe czimer heolgyeot el, talam az volt az en heolgyem, de bizonnial Nem zolot, hane(m) gyanowal [Kv; TJK IV/1. 460]. 1600: Georgius Theolchieres ... fassus est ... gianual zoltak az byrak eleóth es kewanta Borbely Georgy hogy megh fogassa az byro [Kv; TJK VI/1. 412]. 1650: egy szentgiorgy napia(n) oda ment ... tvzert, s az tvzel egivt el hozta az vnónk(ne)k az teiet, akor nem gianoual szola [UszT 8/64. 37a] * *tudománytétellel* ~. 1560: mynd az altal senky ne mondya hogy valakyt chak vexalunk Getrünk es chak vdwet mulatunk cum protestacione tudomany tetellel zolunk Az elsew feleletwukhez ezt replicallywk [Kv; SLt ST. 6]. 1590: Kovette zollok tudomany tetellel, meg yrot Prokatorom altal, az Alpereseken vagyon illyen keresetem [UszT]. 1607: Keouetue(n) zolok es tudomanytiteluel tilalmat* [i.h. 20/57. — "Köv. a nyil.] * *vkinek képében* ~. 1569: eg szolgália mihalfy Janosnak kipibe ig szola [Msz; LLt]. 1598: Az lk Az ket birakra foghnak Jeojenek be az birak, ha ellenek akarnak zolni az Actrix kepeben zolynak jn facie sed(is) [UszT 13/25].

19. vádol vkit vmivel; a acuza pe cineva cu ceva; jn. anklagen, beschuldigen. 1592 k.: Leg elyzorszer (!) szolok osuatt Peterhez es Osuat Jmrehez azert hiuattam az felilek megh newezet Zemeliect az megh holt cziganiomnak balintnak Tetem fely [UszT].

20. vmilyen (pénz)büntetést kíván kiszabni vkire; do-rešte ca cineva să fie amendat; über jn. eine Geldbuße verhängen. 1590: miertt hogi Ezekett semi wettkemert meg czielekette az alperes az decretumba meg Jrott penatt kowetem rajta Erette, werem hwllasaert es cziontom toredel-meert hwzon Eott forintig zolok hozza Erette [UszT]. 1596: az feoldre le yttet, chak seb kilench uagio(n) raitam, Annak felette ytes, Si luris azt mondo(m) miert eo kegmeis nemes ember, az feoldre ytesert 24 ghirat mondok hozza, faldalmómerth ... 25 forinto(n) zollok [i.h. 11/51].

Szk: *díján* ~ *hozza* gyalázkodási bírságot kér/kíván. 1590: Annak felette esmet hogy tiztessegem ellen szolt hozsznak mondott Azert dyomo(n) szollok hoszaia [UszT]. 1596: Myert En hozzam illyen gyalazatos szot szoltal En az Nem vagyk azert diomon szolok hozza: Erette [i.h. 11/21]. 1605: Zabo Peter wagasy vt Actor, Keresi Josa Istwant es Balasy Palt Hoggyayakot Egy zegeny goromba Egyw-gyw fíanak vereseyert vagdalasaert, kjert dijan zol hozza-yok azfelet major potentiat intental [i.h. 19/89] * *fejéhez és jószágához* ~ fej- és jószágvesztését kívánja. 1591: fejed-hez es Jozsagdohoz szollok mert ... Jg chyllekóttel [i.h.]. 1592 k.: osuatt Peter es Imre ... cziganiomat vertek vagdal-tak az en tulaydo(n) Jozagomo(n) kibe(n) megis holt kinek halalaert feiekhez es Jozsagokhoz zollok ez ket szemelynek [i.h.] * *fejéhez/fejére* ~ fejevételel, ill. fejavltság-bírságolá-sát kívánja. 1574: Ezeket halwan vicy Janos Mondia Ellene hogy En ellenem az zek zynen ezt Nem Mondhatnad Mert en lambor vagiok, Azert hogi Mondod rak (!) ream Mindia-rast, ha penig Ream Ne(m) rakod ... fayedhez zolok fog-wais kewanlak Erette [Kv; TJK III/3. 413]. 1583/1584: My-koro(n) Zolgaim az en megh hagasom zerint halaznanak ... Inuadaltak eoket, vertek haygaltak keowekkel Taglottak ... fogoth halamoth Zolgaimtol El weottak, Myert hogy penigen az szabad es keoz halazo wyzen ezt chyelekettek ... Azert ez factumerth feyekhez zolok Mindenikhez

[Újfalú K; Ks 42. B. 9]. 1593: az en ... feleségem meg zeókte hityh ... törwenbe yndultatánk egy massal ... akoris fejehez zolek erette merth meg zekte hityth | Chiki Zenth giorgion ... wezte(m) el. egy lowamot ... ez a' Janos oroz-tha woht el ... azerth mynd a' fele Or emberhez bizonság-mellett fejeze zolok [UszT]. 1635: Deliberatum ... Stephani Dimien de Enjed Mivel Vice Jspa(n) Trauzner Ist-ua(n) Vra(m) ennekis Fejehöz zola az tóruenynek ugy te-czek miuel hogy teőbzor semmi gyanuban ne(m) forgot Di-mien Istua(n) hat holt dyan uagion erette ugy mint floren. hungarical. 40 [DobLev. I/8] * *marhájához és jószágához* ~ vagyonsztését kívánja. 1598: az Alperesek ... eg Job-bagymoth ... Zabo Istua(n)t Valamyre ualo tekintetbwl vertek uahtak ky mia megh holtak (!); kyert fejekhez zolok kylene kylene, Affelett marhajokhoz es Jozagokhoz [UszT 13/101] * *nyelvéhez* ~ (vkire) becsületsértésért/gya-lázkodásért/szidalmazásért kijáró büntetés kiszabását kéri. 1570: Mond az zora Zeoch georgy ... Bestie Lotthyo kwrwa, Illien Zydalmakal Illete ... hogy penig Engemet Bwntelen Igh zidalmazot, ha az teorweny engedj Nyelwe-hez zolok erte [Kv; TJK III/2. 11]. 1598: miert penig enge-met hogi illeni rutul zittal si iuris fayedhez zolok erte ha az toruin meg engedj es nieluedhez miert hogi illeni galazatos zokkal illetelj [UszT 13/117–8]. 1610: en ellene(m) nagiot vétett; igen zidott ... Mjert hogi ollia(n) vlatatossan zidott enge(m) Nyeluehez zolok erte ha az teőrvény itelj | a' hogy pedig bestie lelek kuruanak szidott azert nieluhe (!) szolok mert az firfihoz nem illende szitok [i.h. 32b, 34a] * *vmennyi káron* ~. 1597: Bagy júhos nepek Zolia Lukaczy es az teobby ... zolitotak Sandorffalúát es a' birot Juhoknak be haitasaerth, holott egy Juhert megh yttettek, mast megh mechtettek, es az paztort megh verték, tiz forint karo(n) zolnak [i.h. 12/97]. 1598: A(n)no 1598 Albert Mihaly Ado-sult megh ket zeker zenaert zantatal. Azert egy forint ka-ro(n) zol. Az zenaert (is) egy for(in)ton zoll [i.h. 12/116] * *vminek terhén* ~ *vkire*. 1592: Myert hogy engemet illyen meltatla(n) szitkockall szidott es gyalazott megj holt Dyomert fel nem veotten volna, es annak terhen szolok hozza, mert valamiuel szokott Jambornak az w tiztesseget megj otalmazny, valamiuel az teorveny mutatia kez vagiok otal-mazmo(m) [i.h.].

21. kér, követel; a cere, a pretinde; verlangen, fordern. Szk: *tőbbet* ~. 1576: Transactionalist ... meg kewanonk teolle* ha teorweny Engedj p(ro)testalunk liceat teobbet zolnwuk [Torda/Kv; Thor. VI/3. — "Thoroczky Matthias-tól]. 1599: az teourtentis kere(m) Zaua halua ne legió(n) keseo mind kegtek ellót mind penigh az Apellatiok heljen teobbet Zolno(m) [UszT 14/33]. 1606: abban a' mit megh ne(m) enged a Jaszony az eőreksigh hazuara, megh adom, de mikor nekem hagia az az en atia(m)fia azt az eőreksiget, az Alperes asszoni akkor azt monda hogy el enged benne mikor fel valtom, lassa ha enged, kenalom a' penzel. P(ro)-testalok zaúa halua(n) teobbet zollok [i.h. 20/29] * *vhány forintra* ~ *vhány forintot* kér. 1606: Thudom hogy Vas Pe-ter oda jeott uala Zolokmaba feleségeüel, az eőreksig felől Alkon(ni) kezdének. 25 forinton hagia felesége kepeben veghre 12 for(in)tra zolla [i.h. 20/124 Andr. Jakab de Zo-lokma lib. vall.].

22. kérdésre felel/válaszol; a răspunde la o întrebare; ant-worten. 1568: Vaczy Peter ... az ucza kozepin talaiwan az germekre az ky syr uala. Mondua(n) ky bantha teged az gyermek mutatoth az feierbelire, sirua zoluan [Kv; TJK III/1. 143]. 1598: Danchy Leorincz ... vallya ... kerdez-

tem^a is ereossen my dologh, s mikor haborottanak megh de semmith arra nem zoltott [Kv; Tjk V/1. 253]. — *A foltozó vargától]. 1600: Kerekes Jstwanne Sophya azzony ... vallja: En semmith az en fiamtol nem hallottam, sem nem kezdetem minthogy keserwes azzony voltam, mastol hallottam hogy erre zoltott volna [Kv; Tjk VI/1. 419]. 1636: gyuczy fel égésd megh mit búszúl mija, de az Azzóny semmit nem szólá raja [Mv; MvLt 291. 63a]. 1642: Kezde kérdezeni az asszony az leánt, hogy ... „nem mene-e neked az urad?” — Az leány arra semmit sem szólá [Mv; i.h. 291. 349b–351a].

23. törvény előtt feleletet ad; a da ráspus in fața instanței; (vor Gericht) aussagen/erklären. 1568: Martha R(elic)ta Emerici toth Jur(ata) fassa e(st) ... Mikor az Toth ferenc hazanal Engemeth meg Elegytene, kerdek akor az fogoth vram, Balog Jmrehnet, ha valamy kozy volna oda, mondana meg, es Jgy zola balog Jmrehne, Ennekem semy kozom nyncz [Kv; Tjk III/1. 177]. 1593: lassa megh arrol kegtek zekj, ha ennekem arrol addik kel felelne(m) migh ezeknek törwenek el wallik, en Azth mondom hogy addik ne(m) tartozom felelny, migh ezeknek nem zakad wighe, ha zolnom kellis, torwenteol warak [UszT]. 1849: szoljon a nő igazat, hogy azon fiúcska ... kitől való légyen? | szoljan ... a nő igazat és valja meg lelki esméretesen a' jelen dolog hogy történt [Kv; Végr. Vall. 27, 30 vk].

24. vkik közé/köziben/közéjük ~ békítőleg beavatkozik vkik közötti vitába; a interveni împăciutor în discuție; sich ins Mittel legen, sich einmischen. 1575: Mostan az Donatariusok es Contradictorok keoziben egebet Nem zolunk, hane(m) ty kegek Eleot Solemniter p(ro)testalunk, hagi akor Mint forogion eo keoztek az per, De Minekwtna az genealogia dolga Teorweny zerent keoztnk veghez megien ... Nem Engedywk senkinek Meg keresswk teorweny [Kv; Tjk V/3. 118c]. 1602: Zigyarto Balinth ... vallia, Amikor az iftiu Vargha legeny Veinerer Martonnenak engede az eo rez zeolejet ... Traüsner Lukach vram zola keozikben es eo monda hogy oda engedty [Kv; Tjk VI/1. 590]. 1603: Ezeknek wtanna megis zolnj kezden köziek hagi hadnak el az Egienetlenseget [UszT 1764]. 1610: ott vala Kedey Martonis, zolank keözejek, s Kedey Marton Kedey Janossal egygty Osuati Janos kezebe adok az ... eoreksiget [i.h. 12b]. 1620: De hogy nagioh dossensio perpatvarkodas eo kgeek keoziben ne Jeoiön, Egy massal beszéluen szolank eo kgeek keöziben hagi ne perlekedenek hanem bekellenenek megh Eö kgeek [Berz. 15. XXXIX/6]. 1633: Az perlekedes közben iamborok közinkb(en) szolvan megh eggieztettek [Uzon Hsz; BLt]. 1657: Igi azert eo kglmek közikb(en) szoluan igi alkotok megh eókt [Madaras Cs; LLt Fasc. 157].

25. jelent vmit, feljelentést tesz; a face un denunț; anzeigen, verraten. 1589: Egi feyzet ragadot Janos kouacz hozza es az felesége melleol vgy hurítottak az Saron altal, vgi tecczik, fel keobeol buzath adoth volt Matias deak az Vram Janos kouacznak hagi ne zollion [Dés; DLt 226].

26. ellene/ellent/vki, vmi ellen ~ a. visszaszól, felel; a replica, răspunde; erwidern, widerreden. 1573: Nerges peter Azt vallia hagi ... az vchan Megan volt lakatos peterne leorinch ky leot es Azt Mongia volt, Te lator te koffa Eb vagy ky vonatom Nyelwedet es az alfeledre foldatom, Ne(m) hallotta hagi semmy gonozt zolt volna ellene az azzonj [Kv; Tjk III/3. 110]. — b. felcsel; a răspunde obraznic; widersprechen. 1573: mykor az Azzon Boltiaba Marhat Zamlalanak Ez Balint valamint ellene zol volt az az-

zonnak, Az Azzon meg Bwzwl Rayta Mond neky Meny ky Innet eleolem, Mert Mayd az feiedhez Iteom az kwlchot [Kv; Tjk III/3. 110]. — c. vkinek/vminek ellentmond/ellene van; a contrazice, a se opune; sich gegen jmdn/etw. äußern. 1544: Mynd ezek ellen az borbala azzon nem zolt semy ellenth [Szászssombor kör. SzD; MNy XXXVI, 52]. 1605: Az pohar feleol azt mo(n)dtá hogy Ersoknak hagio(m) vagy az pohar vagy az Arra lezen, de tudo(m) az pohart ne(m) engedik vgyo(m)nd; Ersok ott vala, eö sem(m)it ellene ne(m) zolth [UszT 20/132 Barbara consors Agilis Balthasar(is) L(ite)rati In Vduarhely vall.]. 1799: illjen képpen fenyegette az Exponens Aszszont, hogy akár hol akármit szolljon ő kegyelme ellen meg rugoldozza a kurvát [A.csemáton Hsz; HSzjP Simion Vantso Prov(idus) (20) jöb vall.]. — d. tiltakozik; a protesta; Einspruch erheben, protestieren. 1555/XIX sz. eleje: Hütünk szerint írjuk akkoron pedig az Iktatáskoron az fellyel megirt Joszágonak ellene senki nem szolla [HSzj széna al.]. 1796: hogy azon Privilegium ... nem Törvényes, ezt az All Peres olly világosan meg bizonyította, hogy az ellen sem a' ... Torotzkaiak, sem pedig a Fell Peres egy jótátis szollani nem tud [Mv; TLev. 5/16 Transm. 92 tábl.]. 1806: Valaki az Eskütség ellen szoll, büntetése 1 Mforint és 25 pátza [Olt-szem Hsz; Mk II. 4/115].

27. tiltakozik; a protesta; protestieren, sich beschweren. 1765: egy rhénes forint egy font, a reze sem jó semmire. Elsőbben igen kaptak a havasalföldiek rajta, gondolván, hogy jó a masszája, de minekutána észrevették, hogy munkában semmirekellő, feladtak rajta. Nagy kárt vallott az ország benne, de senki sem szól [RettE 192].

Szk: cum protestacione ~. 1560: Azert cum protestacione zolunk ... vgyan azon egi dologban affele ketzer ualo apellatiot nem myelhetet uolna ha melleis meltatlanul [Kv; SLt 15. 6]. 1614: Tisztelendő és Böczületes Birak Uraim cum Protestacione szolok Kgmetek elöt [Kv; RDL I. 8].

28. megszólal, panaszt tesz; a vorbi, a face o reclamație; Klage erheben, zu Wort kommen. 1657: Irja Kegyelmed azt is, Isten Kegyelmednek egésziséget adván, el veti magáról a panaszt. Tudom én azt, hogy ha Kegyelmedet zólni hagynák, meg tudja magát menteni [TML I, 68 Bomemisza Susánna Teleki Mihályhoz].

29. vmilyen eszköz, hangszer rá jellemző hangot ad; a suna, a scoate/produce sunete caracteristice; lauten, tönen, klingen (spezifische Schellquelle). a. kong (a harang); (despre clopote) a dängäni/suna; ertönen, tönt (Glocke). 1683: Wagyo(n) egy harangh, melly kettőztetve szol [M.-kecel Sz; SzVjk 35]. XVII sz. v.: Wagyon egy harangh, kj hármaztatva szol [Egrespatak Sz; i.h. 33]. — b. kolompoli; (despre tălângi) a suna; mit der Kuglocke Stimme ausgeben. 1750: az bérés ökrök mind ... a mezőnn halta(na)k, egész Ettzaka ott szollott a harangjok [Kál MT; Berz. 12. 92/61]. 1775: hallottam a Kövendi Sigmund Ura(m) ökrein lévő harangokat azon Zabban Szóllani [Vadad MT; i.h. 11. 84/13]. — c. cseng (a csengő); a suna (clopotelul); klingeln. 1796: az ispárgára tsengetőt kötek volt, mikor hozzá akartak nyulni az ispárgához a csengető nagyon kezdet szollani [Tarcsafva U; Pf]. — d. harsog (a trombita), pereg (a dob), sípol (a síp); răsună (trompeta), sună (toba, fluierul); schmettem, wirbeln, pfeifen. 1811: Mikor e' Kerek Dombi tetejét tapotom. Trombita, Dob, Sip szóll, ágyuk menyödörögnek, Némét és Frantzia fegyverek zörögnek [ÁrÉ 42]. — e. csattog (a fejsze); pocnește/răsună cu un zgomot scurt (toporul la tăiatul copacilor); knallen.

1774: hallottam hogy ... ő Nga erdejében ugy Szollottanak a' Fejszék ugyan Bögtenek belé [Vaja MT; Told. 46/14].

30. madára von.; referitor la pásári; (Vogelstimmen). a. huhog; (despre bufnițe) a striga, a scoate sunete caracteristice speciei; heulen, uhuen. 1763: A baglyok Szebenben úgy szólnak, mint valami vad erdőben, s amint bizonyosan referálják, nagy bővséggel különb-különbfeleképpen szólnak [RettE 148]. — b. kakukkol; (despre cuc) a cucui/cînta/striga; bekucken, schreien (Eule). 1783: Mitől fogva ő Nagyságok ketten öszve szövethetnek ... a' valo hogy gyakrabban szöll a' Fa kukuk az Udvarban [MNY XXXVI, 270].

Sz. 1835: még azt mondotta Sós Reti Pista fülem hallotára: Adjon tsak a' Báro — megfizetjük mikor szöll a' Kakuk utójára [Zsibó Sz; WLT].

31. írásban beszámoló vmiről; a relata ceva în scris; schreiben, berichten. 1672: Vesselényi uram ipával való dolgairól sokat kellene írnom; nem is mind pennára való. Isten szemben juttatván, mind arról s mind más odavaló dolgokról bővebben szólok [TML VI, 167 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz Báldról]. 1823–1830: Minthogy az öltözetéről szólottam, már a hajviseletről is egy kevés emlékeztet tesztek [FogE 66–7].

32. (írott szöveg) tárgyal/tartalmaz vmit/vonatkozik vkire, vmire; (textual scris) cuprinde/confine ceva; (Schrift. Text) handelt über/behandelt etw., ist in ... die Rede davon, daß ... 1610: Mj ... Hwteos oztó Byrak coloswarath ... Minek elleötte azért az Diuisiohoz kezdetwk (!) volna hoza Catha Azzonj egy Inwentariumat eleöngbe, mely zol uala az Aúner Marto(n) vram első fellesegereöl valo ket Arúak Anjaj harmadgiarol [Kv; RDL I. 6]. 1629: az Constitutio nem az illyen foglyokrol szol az peldais küleomb ennél [Kv; TJK VII/3. 143]. 1657: Egy vallató parancsolatot is küldj, Szabó Gergelynére is szóljon, mert igen nagy dolgunk vagyon [TML I, 52 Teleki Jánosné Teleki Mihályhoz]. 1678: veottem kezemhez ... peczetes leveleket, mellinek edgike szol az Sz: Pali Jgnatjus, es Koncz Gabor Urak meközött valo jóságok alkuvasarol [Faragó K; Ks 41. K]. 1735: az ltöl ő Kltöl citala locus Decreti ... az örökösön el adott ös jóságok rehabilitójáról szöl [Torda; TJK II. 82]. 1780 u.: A Katonák számárais Széna, Zab, és Gabonabeli adminisratiojávalis uagyon terhelhetünk, holott ... a' Flgs K. Guberniumnak ebben lett determinatiája a' Bányások iránt szöll tsak azokról [Torockó; TLev. 14/2]. 1791: még tsak egy betű levélis nem talaltatik, amely arról szollana hogi a N. Anjosomot a Sz Ersébethi jusból itt Fiatfalvi jósággal fizették volna ki [Borb. II Juditha Menjhárt consors quondam Michaelis Kalmánj senioris ex Fiatfalva (78) vall.]. 1798/1799: (A privilegialis levél) Co-piáját a' Fatensek látták ... a' mellj az Ö Privilegialis Szabadságokról szöll [Torockó; TLev 5/11. 424 Transm.]. 1843 Olvastatik az ugyancsak fennebb tisztelt és a kamarai biztoshoz intézett rendelete a zalatnai királyi igazgatóság elnökségének, mely ekképpen szöl: Ezen rendelés tartalma is szolgál tudásul [VKp 67]. 1879: én is készülni fogok ezekre a felolvasásokra szorgalmasan ... Szólani fog legújabb drámaírdalmunkról [PLev. 49 Petelei István Jakab Ödönhoz].

33. vkinek/vki részére/vki nevére/vmilyen nevére/vminek/vmire ~ vkihez/vhová van intézve/irányozva/címezve; este adresat cuiva; an jmdn richten/adressieren. 1585: Az Nehay Geletit Istwanne mostan banyay Janosné Cattus Azz(ono)m Danczak lörincz Relictaya Cattus Azz(ono)m ezt valy-

lyak: Az mely Ados lewelet az my megh holt vrunknak Adott Daroczy Peter: az, az w maga Neuyre szöll [Kv; TJK IV/1. 393]. 1597: Veres Thamas es Zegedi Gaspar Vramek Mikor az f 2400 feier Varra vittek Keolteottek eo kegmek ezzerent Egy patens paranchiolatert, ki a harmintzadosoknak zol hogy az Arrossagot ne haborgassak f 3 [Kv; Szám 7/XII, 37–8 Filstich Lörinc sp kezével]. 1659: Kaszáné né-masszonynak is mondja meg Kegyelmed, hogy csak ő kegylme írja meg, micsoda falukra szöl az protectionalis, én megiratom [TML I, 441 Veér Sigmond Teleki Mihályhoz]. 1736: Hallottam hogi az Armalist mellyet Filep acquiralt eo rea magára es egy Voncsa nevére szollana [TL. Vajvod Ignat Sós Mező (59) ns vall.]. 1766: az Törvény ... nemis ellenzheti hogy az Compulsorium az lugerens részére nem szöl [Torda; TJK V. 345]. 1776: A Dispensatio Szöllött a Tisztelendő Egrestői Plebanus Umak [Köröd KK; GyL. Gabr. Martonffi (31) káplán vall.]. 1792: (A kontraktus) Szöll a Só Váradí Ekklnak ... a' Falutól 12 ~ tizenkét Mforintokkal a' Pap, és Mester számára, Veteményesnek örökösön Vásárlott helyetskéről [Sóvárada MT; MMatr. 213]. 1880: A feleségednek szőlván e pár sor, utóiratban írom [PLev. 71–2 Petelei István Jakab Ödönhoz].

34. érvényben van, érvényes; a fi valabil...; gelten, gültig sein, gler, lautet für/bis ... 1705: a császár a segítségről való assecuratioja Augustusnak a végire és Septembernek az elejire szölött [WIN I, 515].

Szk: vmennyiről ~ vmennyi pénzüsszegre érvényes; a fi completat/valabil pentru o anumită sumă; (eine Summe:) betragt, beläuft sich. 1583: Ember Janos ... teob czedulat Nem Adot kjn az Notarius keze Irasa leot volna, hanem chak eggiet kj huzon eot f(orin)trol zol [Kv; Szám. 3/X. 20].

szolak struccetoll-fejdiszt viselő janicsár darabont; solac; Kopfsputz mit Straußfedern tragender Mann. 1653: mellette a császárnak a mufti ül vala jobb keze felől ... nem hagytak közel senkit sem előll, sem oldalul, sem hátul jární, melyre az szolokok viselnek vala gondot. Azok a szolokok három százan vagynak; egy kézív vagyon egyik kezében, másikban egy marok szép aranyos nyíl vagyon, dolmányok hoszszu selyem ruha, azon feljül fejér gyolcs vagy tafota kezele szabatu vágyon [ETA I, 133 NSz].

szólalkozás összeszólalkozás, veszekedés; schimbi violent de cuvinte, ceartă; Wortwechsel, Wortstreit. 1796: az ágyban valo szollalkozásra es tepelődésére Gal Ferentz szolgáltattot okot [Bács K; RKA].

szólalkozik 1. összeszólalkozik, veszekedik; a avea un schimbi violent de cuvinte, a se certa; streiten, eine Auseinandersetzung haben. 1586: Georgy Breiber Es Hanucs Kaúnderth takach Czeh mesterek valliak ... Az hit dolgabol zolalkozot vala Gazdogh Georgy Henuegh Ianossal [Kv; TJK IV/1. 577].

2. beszélget; a vorbi/conversa; sich unterhalten, ein Gespräch führen. 1836: Báro Kemény Denes Urís oda érkezett Hegyesi Urall magyarul szollalkoztak mellyet nem értemtem [Csekelaka AF; KCsl 16 Rátz Vaszilika (50) vall.].

szólám voce; Stimme (bei Polyphonie). Szk: négy ~ra. 1870 k/1914: A Szózatot legelőször 1846-ban Molnár János kitűnő fuvolista jurátus ... tanította be 4 szólamra a poetikának [MvÉrt. 16].